SAUL FRIEDLÄNDER

Nazi Almanyası ve Yahudiler

Zulüm Yılları: (1933-1939)

CİLT 1

ÇEVİREN
ALİ SELMAN

FAŞİZM
İNCELEMELERİ

iletişim

SAUL FRIEDLÄNDER

Nazi Almanyası ve Yahudiler

CİLT 1

Zulüm Yılları

(1933-1939)

SAUL FRIEDLÄNDER 1932'de Prag'da Almanca konuşan Yahudi bir ailenin oğlu olarak doğdu. Çekoslovakya'nın Nazi işgaline uğraması üzerine ailesiyle Fransa'ya iltica etti. Fransa'nın işgalinden sonra ailesi Auschwitz toplama kampında öldürülmeden önce onu saklamayı ve kaçırmayı başardı. 1948'de İsrail'e gitti. Daha sonra Fransa'da siyaset bilimi, İsviçre'de tarih eğitimi aldı. Yahudilerin ve Holokost'un tarihinde uzmanlaştı. 1967'de Kudüs Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Almanya ve İsviçre'de misafir profesörlüklerde bulundu. *History & Memory* dergisinin kurucularındandır. Başka ödüllerin yanı sıra 2007'de Alman yayıncılarının verdiği Barış Ödülü'ne, 2008'de Pulitzer Ödülü'ne layık görülmüştür.

Nazi Germany and the Jews.
Volume I: The Years of Persecution, 1933-1939
© 1997 Saul Friedländer
Kitabın yayın hakları Asli Karasuil Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Georges Borchardt, Inc.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2291 • Politika Dizisi 143
ISBN-13: 978-975-05-1912-3 • ISBN-13: 978-975-05-1911-6 (Tk. No.)
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
YAYINA HAZIRLAYAN Işıl Kurnaz
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Emre Bayın
BASKI ve CİLT Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SAUL FRIEDLÄNDER

Nazi Almanyası ve Yahudiler

CİLT 1

Zulüm Yılları (1933-1939)

Nazi Germany and the Jews
Volume I
The Years of Persecution, 1933-1939

ÇEVİREN ***Ali Selman***

iletişim

Omer, Elam ve Tom'a...

Almanya'da bir Yahudi olmak istemezdim.

– HERMANN GÖRING, 12 Kasım 1938

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 11

GİRİŞ 13

BİRİNCİ KISIM

Bir Başlangıç ve Son

1 ÜÇÜNCÜ REICH'A DOĞRU 23

2 RIZA GÖSTEREN SEÇKİNLER, TEHDİT EDİLEN SEÇKİNLER 59

3 ARINDIRICI ANTİ-SEMİTİZM 95

4 YENİ GETTO 139

5 YASALARIN RUHU 173

İKİNCİ KISIM

Tuzak

6 SAVAŞ VE FİŞLEME 205

7 PARİS, VARŞOVA, BERLİN VE VİYANA 241

8 AVUSTURYA MODELİ? 271
9 SALDIRI 301
10 GERİDE KALAN ENKAZ 339

KAYNAKÇA 367
DİZİN 387

TEŞEKKÜR

Bu kitap üzerine çalışırken çok farklı biçimlerde destek gördüm. Montreal'den Maxwell Cummings Ailesi'nin ve Los Angeles'dan 1939 Kulübü'nün, Tel Aviv Üniversitesi'nde ve UCLA'de sağladıkları destek, bu projenin tamamlanmasını kolaylaştırdı. Irvine California Üniversitesi Beşeri Araştırmalar Enstitüsü'nde (1992) ve Los Angeles Getty Sanat Tarihi ve Beşeri Bilimler Merkezi'nde (1996) kısa süreli konaklamalarım bana paha biçilmez bir ayrıcalık sağladı: Boş zaman. Yıllar boyunca, Tel Aviv Üniversitesi Wiener Kütüphanesi, UCLA Üniversitesi Araştırma Kütüphanesi, New York Leo Baeck Enstitüsü Arşivleri ve Münih Institut für Zeitgeschichte arşivlerinin zengin kaynaklarından ve cömert desteklerinden çok yararlandım.

Arkadaşlarım ve meslektaşlarım, taslak hâlindeki kitabın çeşitli bölümlerini sabırla okudular ve çeşitli aşamalarını izlediler. Hepsinden çok yararlı tavsiyeler aldım. UCLA'den Joyce Appleby, Carlo Ginzburg ve Hans Rogger'a; Tel Aviv Üniversitesi'nden arkadaşlarım, meslektaşlarım olan *History & Memory* editörlerine, özellikle de bu projeyle ilgili önemli değerlendirmeleri ve sürekli desteği için Gulie Ne'eman Arad'a, ayrıca Dan Diner ve Philippa Shimrat'a teşekkür etmek isterim. Omer Bartov (Rutgers), Philippe Burrin (Cenevre), Sidra ve Yaron Ezrahi (Kudüs) ve Norbert Frei'a (Münih) şükranlarımı sunarım. Ayrıca, araştırma asistanlarım Orna Kenan, Christopher Kenway ve Gavriel Rosenfeld'e çok şey borçluyum. Bildik ilkenin bu kitap için de geçerli olduğunu söylemeye bile gerek yok: Kitaptaki hatalar bana aittir.

Merhum Amos Funkenstein maalesef taslağın bütününü okuyamadı fakat onunla birçok düşüncemi ve kaygımı neredeyse sonuna kadar paylaştım.

Beni fazlasıyla cesaretlendirdi ve anlatamayacağım derecede çok sevdiğim en yakın arkadaşıma olan şükran borcumu kelimelerle ifade edemiyorum.

Hem Aaron Asher hem de Susan H. Llewellyn, ilk defa tamamını İngilizce yazdığım bu kitabın yayına hazırlanmasına katkıda bulundular. Arkadaşım ve eski yayıncım Aaron, Fransızcaya bulanmış taslak metne, entelektüel sezgileri ve dil becerisi ile katkıda bulundu. Sue metne kendi biçimsel hassasiyetini kattı. HarperCollins'deki editörüm Hugh Van Dusen çok deneyimli ve özenliydi, sürecin tüm safhalarını uzman bakışı ile izledi. Yardımcı editör Katherine Ekrem, her zaman nezaketle, etkileyici bir verimlilik sergiledi. Birleşik Devletler'de, yayınlanan ilk kitabım *Pius XII and the Third Reich*'dan beri (1964) beni, daha sonra arkadaş olduğumuz, Georges ve Anne Borchardt temsil etti.

Hagith, otuz yedi yıldır yaptığım her iş için hayati önem taşıyan sıcaklığını ve desteğini sundu. Bu destek, kitabın hazırlanması için harcanan uzun zaman boyunca, her zaman olduğundan daha belirleyici oldu. Yıllar önceki bir kitabımı çocuklarımız Eli, David ve Michal'a ithaf etmiştim; bu kitabı torunlarımıza ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Nazi döneminin hemen öncesinde doğan benim kuşağımdan tarihçilerin çoğu, o yılların olayları arasında yol alabilmek için sadece herhangi bir ortak tarih araştırması ve yorumu yapmanın yeterli olmayacağını, aynı zamanda, kendi yaşamlarımızdaki belirleyici unsurlarla da hesaplaşmanın ve yüzleşmenin gerekeceğini, açık veya örtülü olarak kabul ederler. Bu kabul, Nazi rejiminin nasıl tanımlanacağına, içsel dinamiklerinin nasıl yorumlanacağına, hem tüm cürümlerinin ve hem de sıradanlığının nasıl yeterince açıklanabileceğine ya da buradan hareketle, daha geniş bir tarihsel bağlamda nereye ve nasıl yerleştirileceğine dair aramızda bir uzlaşı sağlamaz.[1] Yine de, aramızdaki anlaşmazlıklara rağmen, sanırım çoğumuzun paylaştığı nokta, geçmişi tasvir etme çabasına kişisel olarak katılma kararıdır ve özellikle araştırmalarımızı kaçınılmaz kılan da budur.

Bir sonraki kuşağın tarihçileri için –ve artık ondan bir sonraki kuşağın tarihçileri için de– diğer insanlar için olduğu gibi, Hitler'in Reich'ı, İkinci Dünya Savaşı ve Avrupa Yahudilerinin kaderi, paylaşılan bir hafızayı temsil et-

1 Bizimle ortak hiçbir zemini olmayan aynı kuşaktan küçük bir tarihçi grubunun Nazizm ve Holocaust'u savunan yorumları, 1980 ortalarının "tarihçiler çatışması" döneminde sert bir karşılık bulmuştur. Bu özel tartışma için bkz. Charles S. Maier, *The Unmasterable Past: History, Holocaust and German National Identity*, Cambridge, Mass., 1988 ve Richard J. Evans, *In Hitler's Shadow: West German Historians and the Attempt to Escape from the Nazi Past*, New York, 1989; konuların özellikle güçlü bir kavrayışla tartışıldığı bir kaynak olarak bkz. Steven E. Aschheim, *Culture and Catastrophe: German and Jewish Confrontations with National Socialism and Other Crises*, New York, 1996. Holocaust'un tarihsel sunumu üzerine bu ve diğer tartışmalar için şu derlemelerin içindeki metinlere bakılabilir: Derleyen Peter Baldwin, *Reworking the Past: Hitler, the Holocaust and the Historians*, Boston, 1990 ve derleyen Saul Friedländer, *Probing the Limits of Representation: Nazism and the "Final Solution"*, Cambridge, Mass., 1992.

mez. Yine de, çelişkili bir biçimde, günümüz tarihsel bilincinde bu olguların işgal ettiği konum, birkaç on yıl öncesine göre çok daha merkezî görünüyor. Hakikatler sorgulandıkça ve kanıtlar inkâr edildikçe, yorumlar ve ortaya konulan anılar karşı karşıya geldikçe, tarihsel sorumluluğa dair beyanlar periyodik olarak kamusal alanda gündeme taşındıkça, süregelen tartışmalar sertliğini koruma eğilimi gösteriyor. İçinde yaşadığımız soykırım ve kitlesel suç çağında, Avrupa Yahudilerinin imhası, özgül tarihsel bağlamından bağımsız olarak, birçok insan için her tür kötülüğün derecesinin saptanmasını sağlayacak kötülüğün nihai standardı olarak görülüyor. Bu tartışmalarda tarihçinin merkezî bir rolü var. Benim kuşağım için, bu geçmişi aynı anda hem hafızada hem de fiili algıda yaşıyor olmak sarsıcı bir uyumsuzluk yaratabilir; ancak aynı zamanda, başka türlü mümkün olamayacak kavrayışlara da vesile olabilir.

Faillerin politikalarının, gerçekleştiği toplumun tutumunun ve kurbanların dünyasının bütünsel bir çerçeve içinde dillendirilebildiği bir tarihsel Holocaust açıklamasının kurgulanması önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır. Bu olanların çok iyi bilinen bazı tarihsel tasvirleri esas olarak Nazi imha makinesi ve ölüm üzerine odaklanırken, daha geniş toplum kesimine, daha geniş Avrupa ve dünya sahnesine ya da kurbanların değişen kaderine gösterdikleri ilgi yetersizdir; diğer bazıları, daha sıklıkla, kurbanların tarihine belirgin biçimde yoğunlaşırken, Nazi politikalarına ve çevreleyen dünyaya sınırlı bir çözümleme getirirler.[2] Bu çalışma, Nazi politikalarının asli unsur olduğu ancak çevreleyen dünyanın ve kurbanların tutumlarının, tepkilerinin ve kaderinin de tarihin göz önüne serilmesinin tamamlayıcı parçası olduğu bir açıklama sunma çabasında olacak.

Birçok çalışmada, kurbanların genellenen çaresizliği ve edilgenliği ya da imha edilmelerine varacak olan akışı değiştirmedeki yetersizliği örtük biçimde varsayılır ve bu, onları tarihsel arka planın durağan ve soyut bir unsuruna dönüştürür. Yahudi erkek, kadın ve çocukların yaşamlarının ve gerçek hislerinin bilgisine sahip olmadan, Nazi tutum ve politikalarının tam bir değerlendirmesinin mümkün olamayacağı sıklıkla unutulur. Dolayısıyla burada, gelişmekte olan Nazi politikalarının ve bu politikaların gelişimine etki eden Alman ve Avrupa toplumlarının sergilediği tutumların betimlenmesinin her bir safhasında, kurbanların kaderi, tutumları ve bazen de aldıkları inisiyatiflere büyük önem atfedilmektedir. Aslında, eğer bu geçmişi anlamak istiyorsak, onların sesi elzemdir.[3] Zira bilineni ve *bilinebileceği* ortaya çıkara-

2 Önceki yaklaşımın ilk örneklerinden biri, Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Chicago, 1961; ikincisine en iyi örnek, Lucy S. Dawidowicz, *The War Against the Jews, 1933-1945*, New York, 1975.

3 Kurbanların yaşamlarını ve içinde yaşadıkları toplumun bazı tutumlarını ortaya koyarken çoğu

cak olan bu sestir; tamamıyla yeni ve düpedüz ürkütücü bir gerçeklikle yüz yüze gelen insanlığın, hem kavrayış berraklığını hem de mutlak körlüğünü aktaran yegâne ses onlarınkidir. Bu kitapta kurbanların daimi varlığı, zaten tarihsel bir zorunluluk olmasının yanı sıra, Nazi eylemlerini bütünsel bir bakış açısına yerleştirme amacı taşır.

Nazi kitle kıyımının gerçekleştiği genel tarihsel bağlamı şekillendiren unsurları teşhis etmek yeterince kolaydır. "Nihai Çözüm"ün yöntem ve kapsamını bunlar belirlemiştir; ayrıca, imhaya giden yolu açan dönemin genel iklimine de katkıları olmuştur. Bu noktada şunlara değinmek yeterli olacaktır: 19. yüzyılın sonunda su yüzüne çıkan ve Birinci Dünya Savaşı (ile Rus Devrimi'nin) sonrasında zirvesine ulaşan ideolojik radikalleşme – bunun temel itici dürtüsü, koyu milliyetçilik ve azgın anti-Marksizmdir (sonradan anti-Bolşevizm); savaşın getirdiği yeni endüstriyel kitle kıyımları boyutu; modern toplumların kullandığı, giderek artan teknolojik ve bürokratik denetim; Nazizmin dominant bir boyutunu oluşturan modernitenin önemli özellikleri.[4] Yine de, Holocaust'a zemin hazırlanmasında bu koşullar ne kadar elzem olsa da –ve böylelikle bu tarihin tamamlayıcı bir parçası olsalar da– zulümden imhaya doğru olayların akışını şekillendiren gerekli unsurlar demetini sadece onlar oluşturmaz.

Bu sürece bağlı olarak, Nazi rejiminin anti-Yahudi yaptırımlarının doğuşunda ve tatbikinde Hitler'in kişisel rolünü ve ideolojisinin işlevini vurguladım. Bu durum, hiçbir şekilde, sadece muktedir liderin rolüne (ve sorumluluğuna) vurgu yapan, eski indirgemeci yorumlara bir dönüş olarak görülmemelidir. Ancak zaman içinde, bunun aksi ucundaki yorumlar, kanımca, fazla ileri gitmiştir. Nazizmi yönlendiren, rakip bürokrasilerin ya da parti içi güç odaklarının kaotik çekişmesi değildir, anti-Yahudi politikalarının plan-

örneği gündelik hayattan aldım. Bu itibarla ve kitapta öne çıkarılan bazı diğer hususlar konusunda, 1980'lerin sonundaki tartışmada eleştirdiğim Martin Broszat'ın bazı yaklaşımlarını kabul ediyorum. Yine de, *Volksgemeinschaft*'dan ziyade kurbanların gündelik hayatına vurgu yapan Nasyonal Sosyalizm tarihselleştirmesinin tuzaklarından kaçınmaya çalıştım. Tartışma için bkz. Martin Broszat, "A Plea for the Historicization of National Socialism", Baldwin, *Reworking the Past*; Saul Friedländer, "Some Thoughts on the Historicisation of National Socialism", *a.g.e.*; Martin Broszat ve Saul Friedländer, "A Controversy about the Historicisation of National Socialism", *a.g.e.*

4 Daha geniş bağlamın önemi konusunda bkz. Omer Bartov, *Murder in Our Midst: The Holocaust, Industrial Killing, and Representation*, New York, 1996. Böylesi bir modernitenin "Nihai Çözüm"ün doğuşu üzerindeki etkileriyle ilgili olarak, birçok diğer çalışmanın yanı sıra bkz. Detlev J. K. Peukert, "The Genesis of the 'Final Solution' from the Spirit of Science", yay. haz. Thomas Childers ve Jane Caplan, *Reevaluating the Third Reich*, New York, 1993; Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust*, New York, 1989; Götz Aly ve Susanne Heim, *Vordenker der Vernichtung: Auschwitz und die deutschen Pläne für eine neue europäische Ordnung*, Hamburg, 1991. Nazizm tarihindeki ilgili konuların harika bir sunumu için bkz. yay. haz. Michael Burleigh, *Confronting the Nazi Past: New Debates on Modern German History*, Londra, 1996.

lanması da sadece teknokratlarının maliyet-yarar hesaplamalarına bırakılmış değildir.[5] Tüm temel kararlarda rejim Hitler'e bel bağlamıştır. Özellikle Yahudiler söz konusu olduğunda Hitler'i yönlendiren, demagoglara özgü hesaplı bir plandan öte bir şey ifade etmeyen ideolojik saplantılar olmuştur; yani, fazlasıyla özgün bir ırkçı anti-Semitizmi en aşırı ve radikal ucuna taşımıştır. Hitler'in dünya görüşünün bu kendine özgü yönünü ben "arındırıcı anti-Semitizm" diye adlandırıyorum; farklıdır, ancak Hıristiyan Avrupa genelinde yaygın olan diğer anti-Yahudi nefret damarlarından türetilmiştir ve ayrıca bildik Alman ve Avrupa ırkçı anti-Semitizm çeşitlerinden de farklıdır. Hitler'in Yahudileri imha etme nihai kararına yol açan, Nazi liderinin parti çekirdeği ile paylaştığı bu arındırıcı boyuttur, kanlı bir öfke ile "idealist hedef" sentezidir.[6]

Hitler'in politikalarını şekillendiren sadece ideoloji değildir ve burada sunulan değerlendirme, Führer ile içinde faaliyet gösterdiği sistem arasındaki etkileşimin izini sürer. Nazi liderinin kararları partiden ve devlet kurumlarından bağımsız alınmamıştır. Özellikle rejimin ilk yıllarındaki girişimleri sadece kendi dünya görüşü tarafından değil ama aynı zamanda içsel baskıların, bürokratik sınırlamaların, o dönemdeki genel Alman düşüncesinin ve hatta dış hükümetlerin ve dış düşünce odaklarından gelen tepkilerin etkisine göre şekillenmiştir.[7]

Hitler'in ideolojik saplantısında parti ve halk ne ölçüde pay sahibidir? "Arındırıcı anti-Semitizm" parti seçkinleri arasında yaygındı. Yakın tarihli araştırmalar, anti-Yahudi politikaların uygulanmasında merkezî bir rol oynayacak olan, mesela Reinhard Heydrich'in SS Güvenlik Servisi (Sicherheitsdienst ya da SD) gibi kurumlarında, böylesi aşırı anti-Semitizm örneklerinin az rastla-

5 Nazi radikalleşmesinin temelinde içsel çekişmeleri gören yaklaşım konusunda esas olarak Hans Mommsen'in çalışmalarına bakılmalıdır; özellikle de "The Realization of the Unthinkable", *From Weimar to Auschwitz*, Princeton, N.J., 1991. "Nihai Çözüm"ü tetikleyenin teknokratların maliyet-yarar hesapları olduğu görüşü ile ilgili olarak bkz. Aly ve Heim, *Vordenker der Vernichtung*.

6 Daha sonra göstereceğim gibi, arındırıcı anti-Semitizm, Daniel Jonah Goldhagen'in *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, New York, 1996 kitabında ifade edilen "dışlayıcı anti-Semitizm"den farklıdır. Ayrıca, önceleri küçük bir azınlık tarafından ve daha sonra Üçüncü Reich'ta da toplumun çoğunluğu tarafından değil partinin bir bölümü ve lideri tarafından paylaşılan bir ideolojik eğilimi ifade eder.

7 Hitler'in, kendi ideolojik dürtülerinin ve içinde faaliyet gösterdiği sistemin sınırlamalarının arasındaki etkileşime yaptığım vurgu nedeniyle, yaklaşımımın "maksatçılık" ile özdeşleşmesinden çekiniyorum. Dahası, otuzlu yıllarda tüm önemli anti-Yahudi adımlara Hitler karar verirken ve uygulanma ayrıntılarına müdahale ederken, daha sonraları talimatlarıyla, imhanın somut safhalarının uygulanmasında astlarına daha fazla alan açıyordu. Hitler'in Almanlar üzerindeki etkisine gelince, bu konu birçok araştırmanın ve önemli biyografinin ana teması olmuştur. Hem Hitler'in karizmatik etkisi hem de halkla etkileşiminin kapsamlı bir ele alınışı için özellikle bkz. J. P. Stern, Hitler, *The Fuhrer and the People*, Glasgow, 1975 ve Ian Kershow, *Hitler*, Londra, 1991.

nır bir durum olmadığını da gösterdi.[8] Partili radikallere gelince, onları genellikle harekete geçiren, ifadesini aşırı anti-Yahudi girişimlerde bulan sosyal ve ekonomik kızgınlıklardı. Diğer bir deyişle, parti içinde ve daha sonra göreceğimiz gibi bazen de dışında, Hitler'in şahsi dürtülerini taşıyacak/aktaracak ve yayacak kadar güçlü, uzlaşmaz anti-Semit odaklar mevcuttu. Yine de geleneksel seçkinler arasında ve daha geniş toplum kesimlerinde anti-Yahudi tutumlar daha çok zımni göz yumma ya da değişen derecelerde rıza gösterme ile sınırlı kalıyordu.

Alman nüfusunun büyük çoğunluğu, savaştan çok daha önce Yahudilere karşı giderek artan şiddette uygulanan yaptırımların bütünüyle farkında olsa da, çok küçük itiraz alanları oluşuyordu (ve bunlar neredeyse tamamen ekonomik ve özellikle de dinî-ideolojik sebeplere dayanıyordu). Geleneksel anti-Semitizmin çeşitli biçimlerinden şüphesiz etkilenen ve Yahudilere yönelik ayrımcılığı kolayca kabul eden Alman halkının büyük bölümü, onlara yönelik yaygın şiddetten uzak duruyor, ne Reich'tan kovulmalarını ne de fiziksel olarak yok edilmelerini destekliyordu. Sovyetler Birliği'ne saldırının ardından, artık topyekûn imha kararı verildikten sonra, öldürme operasyonlarında yer alan yüz binlerce sıradan Alman (fazla hararetli SS birimlerinden farklı olarak), ortalık yerde çalışmakta olan katliam makinesinin gönüllü operatörü hâline gelen yine çok sayıda "sıradan" Avusturyalı, Romen, Ukraynalı ve diğer Avrupalılardan farklı davranmıyordu. Her durumda, bunun farkında olsunlar ya da olmasınlar, Alman ve Avusturyalı katillerin aklını çelen rejimin amansız anti-Yahudi propagandasıydı; toplumun her çatlağına sızıyordu ve sloganlarının en azından kısmen benimsenmesi de esas olarak Doğu'daki savaş bağlamında gerçekleşiyordu.[9]

Rejimin işleyişi üzerinde Hitler ve ideolojisinin sahip olduğu belirleyici etkinin altını çizmekten kastım, hiçbir şekilde, Auschwitz'in Hitler'in iktidarı ele geçirmesinin önceden belirlenmiş bir sonucu olduğunu ima etmek değildir. Otuzların anti-Yahudi politikaları kendi bağlamlarında değerlendirilmelidir. Hatta Hitler'in kanlı öfkesi ve siyasal görüş alanında en aşırı seçenekleri göz önüne alması, Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırmasından önceki yıllarda topyekûn imhaya dair bir planın varlığını göstermez. Ancak aynı zamanda, yolun sonunu da hiçbir tarihçi yok sayamaz. Vahim sonuca evrilme

8 Bu konuya eğilen çalışmalar, Michael Wildt, *Die Judenpolitik des SD 1935 bis 1938*, Münih, 1996 ve Ulrich Herbert, *Best. Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft 1903-1989*, Bonn, 1996. Bu tema Altıncı Bölüm'de tartışılacaktır.

9 Buradaki gönderme birbirine zıt iki tezedir; Christopher R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, New York, 1992 ve Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners*. Konu ikinci ciltte daha detaylı tartışılacaktır. Nazi ideolojisinin çeşitli Wehrmacht birimleri üzerindeki etkisi ve Doğu cephesindeki savaşın aşırı barbarlığı ile ilişkisi de bu bağlamda ele alınmalıdır. Bu konuda esas olarak bakılması gereken kaynak, Omer Bartov, *Hitler's Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, New York, 1991.

sürecinde rol oynadığını bildiğimiz geçmiş unsurlara önem vermemiz de bu nedenledir. Nazi Almanyası'nın tarihi sadece savaş yıllarının ve acımasızlığının perspektifinden yazılmamalı, aynı zamanda o dönem boyunca olanların ağır gölgesiyle karanlığa bürünen savaş öncesi yıllar da hesaba katılmalıdır zira bu durumda tarihçiler daha sonraki olguların, kanıtların tartılmasını ve tarihin genel akışının değerlendirilmesini etkilemediğini iddia edemez.[10] Nazi rejiminin işlediği suçlar ne sadece bazı rastlantısal, istem dışı, fark edilemez, birbiri ile ilişkisiz olguların kaotik bir araya gelişidir ne de önceden belirlenmiş şeytani bir senaryodur; bir araya gelen unsurların sonucudur, bazı tasarılar ve beklenmedik durumların, elle tutulur sebepler ve tesadüflerin kesişmesinin sonucudur. Genel ideolojik hedefler ve taktik politika kararları birbirini güçlendirmiş ve koşulların değişmesiyle daha radikal hareketlere açık hâle gelmiştir.

En temel düzeyde, bu iki ciltlik değerlendirme olguların kronolojik akışını izleyecektir: Birinci cilt, savaş öncesi gelişmeleri; ikinci cilt ise savaşla vardığı korkunç zirveyi. Bu zaman diliminin bütünü, süreklilikleri aydınlatırken büyük değişim kaynaklarına da işaret eder; metnin, istikrarlı bir kronolojik süreç içinde yön değiştirmelerini mümkün hâle getirir. Bu tür yön değiştirmeler, yaklaşımımın gerekli kıldığı perspektif farklılıklarının sonucudur ancak aynı zamanda başka bir tercihe de işaret eder: Bu özel geçmişi "yumuşatma" ve kusursuz açıklamalar ve standart hükümlerle etkisini azaltma eğilimimizi engelleyecek olan yabancılaşma duygusunu yaratmak amacıyla, tamamıyla farklı gerçeklik düzeylerini yan yana getirmek – mesela, yüksek-seviyeli anti-Yahudi politika tartışmaları ve düşünceleri ile rutin zulüm görüntülerinin yan yana getirilmesi. Bu yabancılaşma duygusu, en azından otuzlu yıllar boyunca, hem saçma hem de kaygı verici bir gerçekliğin, soğuk bir normalliğin yaldızı ile kaplanmış tümüyle grotesk ve soğuk bir dünyanın, rejimin bahtsız kurbanlarınca nasıl algılandığını yansıtıyormuş gibi geliyor bana.

Kurbanlar, "Nihai Çözüm"e varacak süreç tarafından yutulduğu andan itibaren, kolektif yaşamları –kısa süren bir kaynaşma artışının ardından– parçalanmaya başladı. Ardından, bu kolektif tarih, imha edilmelerinin yönetsel ve kanlı yaptırımları tarihi ve bu durumun soyut istatistiksel ifadesi ile birleşti. Kurtarılabilen yegâne somut tarih, kişisel hikâyeler ile taşınanlardı. Bütünlüğün parçalanması aşamasından sürgün ve ölüme gitmenin tarihi yazılacaksa, bu tarih bireysel kader anlatılarının bir araya getirilmesi ile ifade edilmelidir.

10 Bkz. Martin Broszat, "A Plea", Baldwin, *Reworking the Past*.

Ait olduğum tarihçiler kuşağına ve zamandaki özgül konumumuz nedeniyle bizim için mümkün olan potansiyel kavrayış biçimlerine değinmiş olsam da bu olaylara bireysel-duygusal katılımın, tarih yazımına ussal bir yaklaşımı imkânsız kılacağı yönündeki savı yok sayamam. Kurbanların "mitsel hafızası", yazarların "ussal" kavrayışının karşısına konmaktadır. Tabi ki eski tartışmaları yeniden açmak istemiyorum, söylemek istediğim sadece Alman ve Yahudi tarihçilerin ya da başka bir geçmişin taşıyıcısı olanların, bu tarih karşısında bir "aktarım" süzgecinden kaçınamayacaklarıdır.[11] Böylesi bir gerekirliğin kaçınılmazlığı tarih yazımını etkileyecektir. Ancak bu durum, eğer yeterli özfarkındalık söz konusu ise, tarihçinin olmazsa olmaz yansızlık ölçütünün önüne geçmez. Aslında kişinin bu dengeyi koruması diğer yönde daha zordur; eğer sürekli özeleştiriye dayalı bir bakış öznelliği azaltabilecekse, daha az riskli olmayan diğer bir duruma, kendini aşırı kısıtlamaya ve felç edici bir ihtiyata da yol açabilir.

Nazi zulmü ve imhayı gerçekleştiren sıradan insanların içinde yaşadığı ve faaliyette bulunduğu modern toplum, fiillerini gerçekleştirmelerinin yöntem ve araçlarını da üretmesi bakımından, bizim içinde yaşadığımız toplumdan farklı değildi; fakat bu fiillerin hedefini belirleyen sıradan olmayan bir rejim, bir ideoloji ve bir siyasal kültürdü. Bu, sıradışı ile olağanın ilişkisiydi, yaygın bir kanlı potansiyeli paylaşan ve yine bize ait olan dünya ve can düşmanı Yahudilere yönelik tuhaf çılgınlığıyla Nazi apokaliptik dürtüsünün iç içe geçmesi, "Yahudi Sorununun Nihai Çözümü"ne hem genel anlamını hem de tarihsel benzersizliğini kazandırıyordu.

11 Konunun derinlemesine ele alındığı bir kaynak, Dominick LaCapra, *Representing the Holocaust: History, Theory, Trauma*, Ithaca, N.Y., 1994.

BİRİNCİ KISIM

Bir Başlangıç ve Son

1

Üçüncü Reich'a Doğru

I

Yahudi ve sol-kanat sanatçı ve aydınların Almanya'dan çıkışı 1933 yılının ilk aylarında, neredeyse Adolf Hitler'in 30 Ocak tarihinde iktidarı ele geçirmesinin hemen ertesinde başladı. Felsefeci ve edebiyat eleştirmeni Walter Benjamin, 18 Mart'ta Berlin'den Paris'e hareket etti. İki gün sonra Filistin'de yaşayan arkadaşı ve meslektaşı Gershom Scholem'e şöyle yazacaktı: "En azından ezbere hareket etmediğimden eminim. ... Çevremdeki hiç kimse durumu farklı değerlendirmiyor."[1] İsviçre'nin güvenli ortamına kaçan romancı Lion Feuchtwanger, yazar arkadaşı Arnold Zweig'a içini döküyordu: "Bir şeyler kurtarmak için çok geç kaldım. Oradaki her şeyimi kaybettim."[2]

Orkestra şefleri Otto Klemperer ve Bruno Walter kaçmaya zorlandılar. Walter'ın Leipzig'deki orkestrasına katılması yasaklandı ve Berlin Filarmoni'yi yöneteceği özel bir konserin hemen öncesinde, Propaganda Bakanlığı'nın yaydığı söylentiye göre, eğer çekilmezse salonun yakılacağı kendisine haber verildi. Walter ülkeyi terk etti.[3] Prusya Tiyatrosu Komisyonu'nun başkanlığını yeni üstlenen ve Prusya kültür hayatının Yahudi etkisinden arındırılmasından da sorumlu olan Hans Hinkel, 6 Nisan'da *Frankfurter Zeitung*'a yaptığı açıklamada, Klemperer ve Walter'ın müzik sahnesinden kay-

1 Walter Benjamin, *The Correspondence of Walter Benjamin*, yay. haz. Gershom Scholem ve Theodor Adorno, Chicago, 1994, s. 406.

2 Lion Feuchtwanger ve Arnold Zweig, *Briefwechsel 1933-1958*, cilt 1, Frankfurt am Main, 1986, s. 22.

3 Erik Levi, *Music in the Third Reich*, New York, 1994, s. 42; Sam H. Shirakawa, *The Devil's Music Master: The Controversial Life and Carreer of Wilhelm Furtwängler*, New York, 1992, s. 150-151.

bolduğunu çünkü "Yahudi sanat düşmanlarının" uzun süredir kışkırttığı Alman halkının "ruh hâlinden" onları korumanın bir yolu olmadığını ifade ediyordu.[4]

Bruno Walter'in konseri iptal edilmedi: Orkestrayı Richard Strauss yönetti.[5] Bu durumu protesto etmek için, Haziran ayı başlarında Arturo Toscanini, Bayreuth Festivali'nde orkestrayı yönetmeyeceğini duyurdu. Propaganda Bakanı Joseph Goebbels günlüğüne kısa bir not düştü: "Toscanini Bayreuth'u iptal etti."[6]

Aynı kamusal "ruh hâli" Dresden Operası'nı da ikna etmiş olmalı ki kendisi Yahudi olmayan ancak çok fazla Yahudi ile temasta olmakla ve çok fazla Yahudi sanatçıya konser verdirmekle suçlanan müzik direktörleri Fritz Busch kovuldu.[7] Başka yöntemlere de başvuruluyordu: Hamburg Filarmoni Orkestrası, Brahms'ın yüzüncü doğum yılını kutlama programını duyurduğunda, eğer tüm Yahudi sanatçılar (aralarında piyanist Rudolf Serkin de vardı) programdan çıkarılırsa kutlamaların Hitler'in himayesinde yapılabileceği bildirildi. Teklif memnuniyetle kabul edildi.[8]

Sanatın Yahudilerden arındırılması yönünde gösterilen yoğun çaba kendi karmaşasını yaratacaktı. Bu koşullar altında, 1 Nisan tarihli bir Lübeck gazetesinin verdiği habere göre, Schleswig-Holstein yakınlarındaki Eutin kasabasında kış sezonunun son konseri bir sürprize sahne olmuştu: "Kiel Şehir Orkestrası'nın harika viyolonselcisi John de J. yerine Profesör Hofmeier piyano resitali verdi. Aldığımız bilgiye göre, John de J.'nin Yahudi olduğu tespit edilmiş." Kısa bir süre sonra John de J., Hofmeier'a bir telgraf çekiyordu: "İddia gerçek dışı. Belgeler tamam." 5 Mayıs'ta bölgenin parti lideri S. Hollanda doğumlu Alman vatandaşı de J.'nin, tıpkı birkaç kuşak ataları gibi Luteryan olduğunu duyurdu.[9]

Yahudi olmamaktan duyulan ferahlık çok büyük olmalıdır. Daha sonra yöneticisi de olacağı Berlin Ulusal Tiyatrosu'nda sanatçı olan ve Göring'in himaye ettiği Gustav Gründgens'in kariyerine dair (açıkça) kurgusal bir tefsir kaleme alan Klaus Mann bu tuhaf hoşnutluk durumunu şöyle betimler:

4 Alan E. Steinweis, "Hans Hinkel and German Jewry, 1933-1941", *Leo Baeck Institute Yearbook* [bundan sonra LBIY], s. 212.

5 Shirakawa, *The Devil's Music Master*, s. 151.

6 Joseph Goebbels, *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, yay. haz. Elke Fröchlich, bölüm 1, *1924-1941*, cilt 2, *1.1.1931-31.12.1936*, Münih, 1987, s. 430.

7 Fred K. Prieberg, *Musik im NS-Staat*, Frankfurt am Main, 1982, s. 41-42. Yahudi müzisyenlerin kovulmalarına dair daha kapsamlı bir tartışma için bkz. Levi, *Music in the Third Reich*, s. 41 vd.

8 *A.g.e.*, s. 41.

9 Lawrence D. Stokes, *Kleinstadt und Nationalsozialismus: Ausgewählte Dokumente zur Geschichte von Eutin 1918-1945*, Neumünster, 1984, s. 730. (Kaynakta olduğu gibi, açık isimler yerine kısaltmalar kullanılmıştır.)

"Fakat Naziler iktidarda kalsa bile Höfgen [Gründgens] neden onlardan korkacaktı ki? Hiçbir partiye mensup değildi. Yahudi de değildi. Hepsinin ötesinde bu gerçeklik –Yahudi olmaması– Hendrik'i aniden çarptı ve bu durum büyük ölçüde rahatlatıcı ve önemli geldi. Bu anlamlı ve umulmadık avantajın gerçek değerini daha önce hiç düşünmemişti. Yahudi değildi ve her şey için affedilebilirdi."[10]

5 Mart'ta, Reichstag seçimlerinden birkaç gün sonra Prusya Sanat Akademisi mensuplarının tümüne gizli olarak gönderilen mektupta şair Gottfried Benn, "değişen siyasal koşulları' göz önüne alarak", hâlâ Sanat ve Bilim Akademisi mensubu olarak kalmayı düşünüyorlar mı diye soruyordu ki bu durumda yeni Alman rejiminin tüm eleştirilerinden uzak kalmaları gerekecekti. Ayrıca, üyeler bağlılık bildirisini imzalayarak doğru "milli kültürel" tutumlarını göstermeliydiler. Edebiyat bölümünden toplam yirmi dokuz kişinin dokuzu buna olumsuz yanıt verdi ve aralarında romancı Alfred Döblin, Thomas Mann, Jakob Wassermann ve Ricarda Huch vardı. Mann'ın kardeşi romancı Heinrich Mann, sol-kanat siyasal görüşleri nedeniyle zaten kovulmuştu.[11]

Prusya Akademisi'nin yeni başkanı Max von Schillings "Ari"* yazar Ricarda Huch'a istifa etmemesi için baskı yaptı. Karşılıklı yazışmaların sonunda Huch, Heinrich Mann'ın kovulmasına ve Yahudi olan Alfred Döblin'in istifasına sert bir dille değiniyordu: "Heinrich Mann beyefendiden ve Dr. Döblin'den söz ediyorsunuz. Heinrich Mann ile aynı görüşte olmadığım aşikâr ve Dr. Döblin ile de bazı konular dışında, her zaman aynı fikirde olmadım. Buna karşın, Yahudi olmayan bütün Almanların, onun yaptığı gibi, vicdanen doğru olanı aramaları ve yapmalarını, onun kadar açık, dürüst ve alçak gönüllü olmalarını dilerim. Benim değerlendirmeme göre, Yahudilere yönelik tacizler karşısında, başka türlü davranamazdı. Her ne kadar Dr. Döblin'e özel bir saygım ve sevgim olsa da istifa nedenimin bu insanlara duyduğum sevgi olmadığını, kitaplarımı okuyarak ya da kişisel olarak beni tanıyan herkes anlayacaktır. İlişikte istifamı sunuyorum."[12]

---

10 Klaus Mann, *Mephisto*, New York, 1977, s. 157. (Klaus Mann, Thomas Mann'ın oğullarından biridir. Orijinal Almanca baskı 1936'da Amsterdam'da basılmıştır; Mann, Höfgens'in Yahudi olmamaktan duyduğu mutluluk betimlemesini, anlam kazandığı 1933 yılına, hemen *Machtergreifung* [iktidarı ele geçirme] ertesine ilişkin olarak yapmıştır.)

11 Bu konunun detayları için bkz. Peter Stephan Jungk, *Franz Werfel: A Life in Prague, Vienna, and Hollywood*, New York, 1990, s. 140.

(*) Naziler birçok kelime için tuhaf ideolojik saptırmalara başvuruyorlardı, örneğin ("Yahudi" karşıtı olarak) "Alman", (genellikle ırksal olarak sağlıklı ya da Yahudiler tarafından bozulmamış anlamında) "sağlıklı", "modernite" vb. gibi. Bu anlamlar genellikle ayırt edilebilir olduğu için birçok yerde tırnak işareti kullanmayacağım.

12 Aktarıldığı kaynak Golo Mann, *Reminiscences and Reflections: A Youth in Germany*, New York, 1990, s. 144.

Viyana'da yaşayan Yahudi romancı Franz Werfel durumu farklı algılıyordu. Bildiriyi imzalamak için oldukça hevesliydi ve 19 Mart'ta, gerekli evraklar için Berlin'e telgraf çekti. 8 Mayıs'ta Schillings, Werfel'e Akademi üyesi olarak kalamayacağını bildirdi; kitapları, iki gün sonra sokak ortasında yakılan kitaplar arasındaydı. 1933 yazında, Reich Kültür Odası (Reichskulturkammer, RKK) ve onun bir parçası olarak Reich Alman Yazarlar Birliği kurulduktan sonra Werfel şansını bir kez daha denedi: "Lütfen benim bir Çekoslovakya vatandaşı olduğumu ve Viyana'da ikamet ettiğimi dikkate alınız," diyordu. "Aynı zamanda, her tür siyasal örgüt ve eylemden uzak durduğumu belirtmek isterim. Çekoslovakya'da yaşayan Alman azınlığın bir mensubu ve Avusturya'da ikamet eden biri olarak bu ülkelerin yasalarına tabiyim." Söylemeye bile gerek yok, Werfel hiçbir cevap alamadı.[13] Yazar muhtemelen yeni çıkacak olan ve Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin, Türkler tarafından imha edilmesinin hikâye edildiği *The Forty Days of Musa Dagh* romanının Almanya'daki satışını güvence altına almaya çalışıyordu. Kitap gerçekten de 1933 sonunda Reich'ta yayınlandı fakat 1934 Şubat ayında yasaklandı.[14]

30 Ocak 1933'te Albert Einstein, Birleşik Devletler'i ziyaret etti. Tepki çekmesi uzun sürmedi. Almanya'da olan biteni "kitlelerin psişik hastalığı" diye tarif edince, dönüş yolculuğu Belçika'da son buldu ve Alman topraklarına bir daha hiç ayak basamadı. Kaiser Wilhelm Topluluğu onu görevinden azletti; Prusya Bilim Akademisi'nden kovuldu; vatandaşlıktan çıkarıldı. Einstein artık Alman değildi. Tanınmak, şöhret sahibi olmak kimseyi korumuyordu. Max Reinhardt, "Alman halkına devredilen" Alman Tiyatrosu direktörlüğünden kovuldu ve Reich'tan kaçtı. Dönemin belki de en ünlü Alman ressamı olan seksen altı yaşındaki Max Liebermann, Hitler iktidara geldiğinde göç etmek için çok yaşlıydı. Daha önce Prusya Sanat Akademisi başkanı, 1933 sonrasında ise onursal başkan olan Liebermann en saygın Alman nişanı *Pour le Mérite* sahibiydi. 7 Mayıs'ta akademiden istifa etti. Ressam Oskar Kokoschka'nın *Frankfurter Zeitung* editörüne Paris'ten yazdığı yayınlanmış mektubunda ifade ettiği gibi, Liebermann'ın hiçbir meslektaşı duygudaşlık ifade etme gereği duymadı.[15] Yalnız bırakılan ve dışlanan Liebermann 1935 yılında öldü; cenazesine sadece üç "Ari" sanatçı katıldı. Eşi dul kaldı. Mart 1943'te polisler, seksen dört yaşındaki yatalak kadına Doğu'ya sürgün için sedye getirdiklerinde aşırı doz Veronal uyku hapı içerek intihar etti.[16]

---

13 Jungk, *Franz Werfel*, s. 141-144.

14 *A.g.e.*, s. 145.

15 Yay. haz. Joseph Wulf, *Die bildenden Künste im Dritten Reich: Eine Dokumentation*, Gütersloh, 1963, s. 36, 81 vd.

16 *A.g.e.*, s. 36.

Bugünden geriye bakıldığında ikincil görülebilecek olan kültür dünyası, Yahudilerin (ve "solcuların") kitlesel olarak kovuldukları ilk alan oldu. Schillings'in mektubu Mart 1933 Reichstag seçimlerinin hemen ertesinde gönderildi ve Hinkel'in söyleşisi 7 Nisan tarihli Kamu Hizmeti Yasası'nın yayınlanmasının öncesindeydi, bu konuyu daha detaylı ele alacağız. Yani, ilk sistematik anti-Yahudi dışlama yaptırımlarının yürürlüğe konulmasının öncesinde bile Almanya'nın yeni hükümdarları, bundan böyle yok edilecek olan "Yahudi ruhunun" en görünür temsilcilerinin aleyhine dönmüşlerdi. Genelde, o zamandan itibaren Nazilerin çeşitli alanlarda uyguladığı büyük anti-Yahudi yaptırımlar sadece terör faaliyetlerinden ibaret değildi, aynı zamanda sembolik açıklamalara da başvuruluyordu. Bu ikili işlev, sistem içindeki yaygın ideolojinin ifadesiydi: Seçilmiş kurbanlara zulüm ile sürdürülen ritüelin bir parçası olarak, temel ilkeleri de törensel bir dille tekrar tekrar vurgulanmalıydı. Dahası da vardı. Rejim girişimlerinin ikili anlamı nüfusun büyük bir bölümünde bir çeşit bilinç yarılmasına neden oluyordu. Mesela, insanlar Yahudi entelektüellerin işlerinden vahşice uzaklaştırılmalarını onaylamıyor fakat Alman kültürel yaşamının Yahudilerin "aşırı etkisinden" arındırılmasını benimsiyorlardı. Bazı çok namlı Alman sürgünler bile, mesela Thomas Mann, en azından kısa bir süre, olaylara bu ikili yaklaşımdan etkilenmiyor değillerdi.

Bir Yahudi ile evli olsa da kendisi Yahudi olmayan Mann, Naziler iktidara geldiğinde Almanya'dan uzaktaydı ve geri gelmedi. 15 Mayıs'ta Einstein'a yazdığı mektupta sürgün duygusunun ona verdiği acıdan söz ediyordu: "Benim için bu role itilmiş olmak, tamamıyla yanlış ve kötü bir şeyin olduğu anlamına geliyor. Gönülden inanıyorum ki aslında yanlış ve kötü olan, bu 'Alman Devrimi'nin bütünü."[17] *The Magic Mountain* kitabının yazarı, birkaç ay sonra eski yakın arkadaşlarından birine, artık yeni rejimin sadık destekçisi olan ultra-milliyetçi edebiyat tarihçisi Ernst Bertram'a yazdığı mektupta da sözünü sakınmıyordu: "Kısa bir süre önce sana 'göreceğiz' diye yazmıştım. Sen de ters bir cevap yazmıştın: 'Tabi ki göreceğiz' diye. Görmeye başladın mı? Hayır, çünkü kanlı elleriyle senin gözlerini kapalı tutuyorlar ve sen de bu 'korunmayı' sadece memnuniyetle karşılıyorsun. Alman aydınları –bu ifade için kusuruma bakma, niyetim tamamıyla nesnel bir kavram olarak kullanmak– en son görmeye başlayacaklar çünkü fazlasıyla ve utanç verici bir biçimde işbirliği yaptılar ve teşhir oldular."[18] Ancak Mann'ın kendi tutumu da net değildi: Kitaplarının Almanya'da yayın ve satışının sürmesini teminat altına alabilmek için, birkaç yıl boyunca Naziler aleyhine konuşmaktan titizlikle kaçındı. Ayrıca en başlarda, Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği gibi bazı

17 Thomas Mann, *The Letters of Thomas Mann 1889-1955*, Londra, 1985, s. 170.

18 *A.g.e.*, s. 191.

Nazi kurumları da onun hakkında dikkatliydiler: 10 Mayıs 1933 mahut gecesinde yakılan kitaplara Mann'ın kitapları dâhil edilmemişti.[19]

Mann'ın özellikle Yahudilerle ilgili kararsızlığı (ya da daha kötüsü), bu ilk evrede günlüğüne yazdıklarına da yansır: "Her şeye rağmen, Almanya'da anlamlı ve devrimsel görkemli bir şeyler olmuyor mu?" diye yazıyordu 4 Nisan 1933'te. "Yahudilere gelince. ... Nietzsche ile ilgili, Alfred Kerr'in kibirli ve zehirli Yahudi tahrifleri artık dışlanıyor, bu da hepten bir felaket sayılamaz; adaletin Yahudilikten arındırılması da."[20] Bu tür saptamaları sıklıkla yapmaktan hoşlanıyordu ama 15 Temmuz 1934'te günlüğüne yazdıkları belki de öfkesinin en güçlü ifadesiydi: "Almanya'da hakları alınan ve dışlanan Yahudilerin, siyasal sistemde [Nazizm] açıkça hoşnutsuzlukla kendisini gösteren manevi meselelerde önemli bir payı olmasının ve anti-liberal yön değiştirmenin başlangıcından kısmen sorumlu tutulabilecekleri gerçeğinin tuhaflığını düşünüyorum."[21] Mann örnek olarak şair Stefan George etrafında toplanan kendine özgü edebi ve entelektüel çevreye mensup şair Karl Wolfskehl'i ve özellikle de Münihli tuhaf kişilik Oskar Goldberg'i gösteriyordu. "Önemli bir pay", "kısmen sorumlu", "liberal yön değiştirmenin başlatıcısı" gibi ifadeler ile bu iki marjinal örnek arasında bir tutarsızlık var.[22] Daha da ileri gidiyordu: "Genelde, [Almanya'daki] birçok Yahudi, hiçbir şeyin parçası olmayan, müsamaha edilen misafir biçimindeki yeni rollerini kalpten benimsiyorlar, hele ki, söylemeye bile gerek yok, söz konusu olan vergilerse."[23] Mann'ın anti-Nazi tutumu 1936 yılının başına kadar açık, şüpheye yer bırakmayan ve herkes tarafından bilinir hâle gelmedi.[24]

---

19 Ronald Hayman, *Thomas Mann: A Biography*, New York, 1995, s. 407-8.

20 Thomas Mann, *Tagebücher 1933-1934*, yay. haz. Peter de Mendelssohn, Frankfurt am Main, 1977, s. 46.

21 *A.g.e.*, s. 473.

22 Thomas Mann'ın anti-Yahudi duruşu ile ilgili olarak bkz. Alfred Hoelzel, "Thomas Mann's Attitudes toward Jews and Judaism: An Investigation of Biography and Oeuvre", *Studies in Contemporary Jewry 6* (1990), s. 229-54.

23 Thomas Mann, *Tagebücher 1933-1934*, s. 473.

24 Yayıncı Samuel Fischer'in ölümünden sonra damadı Gottfried Bermann, firmanın en azından bir bölümünü Reich dışına aktarmak için girişimlerde bulundu. S. Fischer Verlag, Almanya'da Ari ellerde kalacaktı. Yeni Bermann Fischer Yayınevi –ve onunla beraber Alman edebiyatının en seçkin çağdaş yazarları (Mann, Döblin, Hofmannsthal, Wassermann, Schnitzler)– Zürih'te faaliyete geçmeye hazırdı. Ancak bu, İsviçre'nin misafirperverliği konusunda Bermann'ın yanlış bir değerlendirmesiydi. İsviçreli önemli yayıncılar bu taşınmaya karşı çıktılar. *Neue Zürcher Zeitung* edebiyat editörü Eduard Korrodi sözünü sakınmadı: Ocak 1936'da, göç eden Alman edebiyatı sadece Yahudilerden oluşuyor ("roman endüstrisinin yazar bozuntuları"), diye yazacaktı. Bermann Fischer Viyana'ya geçti. Bu sefer de Thomas Mann tepki gösterdi. Gazeteye yazdığı açık mektup Ocak 1933'ten beri ilk kamusal çıkışıydı. Mann, Korrodi'nin dikkatini zaten aşikâr olana çekiyordu: Sürgün edilen Alman yazarlar arasında hem Yahudiler hem de Yahudi olmayanlar vardı. Almanya'da kalanlar için söylenebilecek olan şuydu; "völkisch olmak Alman olmak anlamına gelmez. Almanların ya da Alman hükümranların Yahudi düşmanlığı, nihai an-

Mann'ın tutumu bilinç yarılmasının yaygınlığını gösterir ve Yahudilerin kültürel yaşamdan dışlanmalarının nasıl kolayca gerçekleştiğini açıklar. Ricarda Huch gibi birkaç cesur bireyin dışında, bu alanda –ya da aynı konuda diğer alanlarda– denge sağlayacak bir güç mevcut değildir.

Hitler Yahudilikle ilgili herhangi bir konuda tabi ki bilinç yarılması yaşamamaktadır. Yine de 1933 yılında, Winifred Wagner'e (Richard Wagner'in oğlu Siegfried'in İngiltere doğumlu dul eşi, Bayreuth'taki festivalin yöneticisiydi) saygı göstermiştir: Frederic Spotts'un anlatımıyla, "şaşırtıcı bir şekilde", Hitler o yıl Yahudi Alexander Kipnis ve Emanuel List'in, kendi huzurunda şarkı söylemelerine izin vermiştir.[25]

II

Mart ayındaki Reichstag seçimlerinden üç gün önce Yahudi gazetesi *Israelitisches Familienblatt* Hamburg baskısı, HOW SHALL WE VOTE ON MARCH 5? başlıklı çarpıcı bir yazı yayımladı: Makaleye göre "birçok Yahudi", "mevcut sağ-kanat ekonomik programı onaylıyordu fakat kendilerine bu partilere katılma imkânı tanınmıyordu, zira bu partiler, tamamen mantık dışı bir biçimde, ekonomik ve siyasal hedeflerini Yahudiliğe karşı savaşla ilişkilendiriyorlardı."[26]

Berlin Cafe Leon'da 30 Ocak 1933 tarihinde Yahudi el sanatlarını desteklemek için bir organizasyon yapıldı. Bu organizasyonun başlamasından çok kısa bir süre önce Hitler'in şansölye olduğu haberi gelmişti. Katılımcılar arasındaki Yahudi teşkilat ve siyasal hareket temsilcilerinden sadece Siyonist Rabbi Hans Tramer habere ilgi gösterdi ve bunun önemli bir değişiklik olduğundan söz etti; diğer tüm konuşmacılar önceden belirlenen konularına sadık kaldılar. Tramer'in konuşması "hiçbir etki yapmadı. Tüm dinleyici-

---

lamda Avrupa'ya yöneltilmemiştir ve tümüyle Germenizmin kibridir. Hıristiyanlığı ve Batı ahlâkının klasik temellerini hedeflediği giderek daha açık hâle gelmektedir. Yapmaya çalıştığı... uygarlık bağlarından kurtulmaktır. Bu girişim, Goethe'nin toprakları ile dünyanın geri kalanı arasında kötülük potansiyeli ile yüklü korkunç bir uzaklaşma tehlikesi barındırmaktadır..." Mann, *The Letters*, s. 209. Birkaç ay içinde, Mann ailesinden henüz kaybetmemiş olanlar da Alman vatandaşlığını kaybetti ve 19 Aralık 1936'da Bonn Üniversitesi Felsefe Fakültesi Dekanı, Thomas Mann'a adının "fahri doktorlar listesinden çıkarıldığını" bildirdi. Nigel Hamilton, *The Brothers Mann: The Lives of Heinrich and Thomas Mann, 1871-1950*, Londra, 1978, s. 298.

25 Frederic Spotts, *Bayreuth: A History of the Wagner Festival*, New Haven, Conn., 1994, s. 168.

26 Alıntıya yer veren kaynak, Moshe Zimmermann, "Die aussichtslose Republik - Zukunftsperspektiven der deutschen Juden vor 1933", *Menora: Jahrbuch für deutschjüdische Geschichte 1990*, Münih, 1990, s. 164. Ancak bu durum Yahudi oylarının aşırı partilere kaydığı anlamına gelmez. Alman Demokrat Parti'nin (DDP) ortadan kaybolmasının ardından, kritik 1932 seçimlerinde Yahudi oyları muhtemelen iki sosyal demokrat bir de Katolik Merkez mebus seçilmesini sağlamıştır. Ernest Hamburger ve Peter Pulzer, "Jews as Voters in the Weimar Republic", *LBIY* 30 (1985), s. 66.

ler bunu panik-çıkarma çabası olarak değerlendirdi. Hiçbir yanıt gelmedi."[27] Yahudi Alman Yurttaşları Merkez Birliği Kurulu (Zentralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens), aynı gün ve doğrultuda bir açıklama yayınladı: "Genel anlamda, bugün her zamankinden daha fazla uymamız gereken talimat şudur: Sakince bekleyelim."[28] Birliğin gazetesinde 30 Ocak'ta yer alan ve başkan Ludwig Holländer tarafından kaleme alınan başyazı biraz daha endişeli bir tondaydı ama esas itibarıyla aynı duruşu sergiliyordu: "Alman Yahudileri, Alman olana içten bağlılıkları sayesinde sahip oldukları sükûnetlerini kaybetmeyecekler. Almanya'ya karşı besledikleri manevi tutumlarını, meşru bulmadıkları biçimde etkilemeye çalışacak dışsal saldırılara karşı her zamankinden daha dikkatli olacaklar."[29]

Ocak 1933'te Almanya'da yaşamakta olan 525.000 Yahudinin büyük bir çoğunluğunda, genel anlamda, açık bir panik duygusu ya da telaş yoktu.[30] Haftalar geçerken, Max Naumann'ın Milli Alman Yahudileri Birliği ve Reich Yahudi Savaş Gazileri Birliği yeni düzenle bütünleşme beklentilerini koruyorlardı. 4 Nisan'da gaziler birliği başkanı Leo Löwenstein, Alman Yahudileri ile ilgili milliyetçilik odaklı önerileri içeren bir dilekçenin yanı sıra Dünya Savaşı'nda Almanya için ölmüş on iki bin Yahudinin adının yer aldığı bir anı kitabının kopyasını Hitler'e gönderdi. Bakanlık müsteşarı Wienstein 14 Nisan'da yazdığı cevapta şansölyenin mektubu aldığını ve kitabı da "en samimi duygularıyla" kabul ettiğini bildirdi. Şansölyelik şefi Hans Heinrich Lammers gaziler delegasyonunu 28 Nisan'da kabul etti[31] ancak bu son temas oldu. Kısa süre sonra, Yahudi kurumlardan gelen dilekçeler Hitler'in makamında kabul edilmemeye başladı. Merkezi Birlik örneğinde olduğu gibi Siyonistler, Yahudi kimliğinin tekrar ön plana çıkarılmasıyla ya da basitçe sabır göstererek bu ilk büyük dalganın üstesinden gelinebileceğine inanmaya devam ettiler; Yahudiler, iktidar sorumluluklarının, hükümetteki muhafazakâr üyelerin ve tetikte bekleyen dış dünyanın, aşırı Nazi eğilimleri üzerinde yatıştırıcı bir etki yapacağını düşünüyorlardı.

---

27 Kurt Jakob Ball-Kaduri, *Das Leben der Juden in Deutschland im Jahre 1933: Ein Zeitbericht*, Frankfurt am Main, 1963, s. 34.

28 Alıntıyı aktaran kaynak, yay. haz. Wolfgang Benz, *Das Exil der kleinen Leute: Alltagserfahrung deutscher Juden in der Emigration*, Münih, 1991, s. 16.

29 *A.g.e.*, s. 17.

30 16 Haziran 1933 nüfus sayımına göre, Almanya'da yaşayan "Musevi dini" mensuplarının sayısı (Saar bölgesi hariç) 499.682 idi ve bu da toplam Alman nüfusunun yüzde 0.77'sine tekabül ediyordu. Bkz. Ino Arndt ve Heinz Boberach, "Deutsches Reich", yay. haz. Wolfgang Benz, *Dimension des Völkermords: Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus*, Münih, 1991, s. 23. 1933 Ocak ayından Haziran ayına kadar Almanya'dan yaklaşık 25.000 Yahudinin kaçmış olması akla yakın görünüyor.

31 Dilekçe ve diğer ayrıntılar için bkz. *Akten der Reichskanzlei: Die Regierung Hitler, 1933-1938*, bölüm 1, 1933-1934, yay. haz. Karl-Heinz Minuth, cilt 1, Boppard am Rhein, 1983, s. 296-98.

1 Nisan'daki Yahudi işletmelere yönelik Nazi boykotundan sonra bile, Rabbi Joachim Prinz gibi bazı Alman Yahudileri, anti-Nazi bir tutum takınmanın akılsızca olacağını ilan ettiler. Prinz'e göre, amacı "insanlara ekmek ve iş sağlamak" olan Almanya'nın "yeniden yapılanmasının" karşısında durmak, "... ne istenilir bir şeydir ne de mümkündür."[32] Bu açıklama bütünüyle taktiksel de olabilirdi ancak çoğu Yahudinin nasıl tepki vereceklerini şaşırmış olduklarını da unutmamak gerekir. Bazı tuhaf tipler daha da ileri gidiyordu. 1933 yazı gibi geç bir tarihte, Kiel Üniversitesi'nden tarihçi Felix Jacoby Romalı şair Horace üzerine verdiği ilk derse girerken şöyle dedi: "Bir Yahudi olarak kendimi zor bir konumda buldum. Ancak bir tarihçi olarak tarihsel olayları öznel bir bakış açısıyla değerlendirmemek gerektiğini öğrendim. 1927 yılından beri Hitler'e oy veriyorum ve milli diriliş yılında Augustus döneminin bir şairi üzerine ders verebildiğim için kendimi şanslı addediyorum. Augustus, tarihte Adolf Hitler ile kıyaslanabilecek yegâne kişidir."[33] Fakat bu tür durumlara ender rastlanıyordu.

Bazı Yahudiler için saygı duyulan Başkan Paul von Hindenburg'un hâlâ devletin başında olması bir güven duygusu sağlıyordu; arada sırada ona sıkıntılarını yazıyorlardı. Berlinli bir kadın, Frieda Friedmann 23 Şubat'ta Hindenburg'a yazdığı mektuba, "evlenmek üzere 1914 yılında nişanlandım" diye başlıyordu, "nişanlım 1914 yılında çarpışmalarda öldürüldü. Erkek kardeşlerim Max ve Julius Cohn 1916 ve 1918'de öldürüldüler. Geride kalan kardeşim Willy kör olarak döndü. ... Her üçü de vatana hizmetlerinden dolayı Demir Haç aldılar. Fakat artık her şey değişti ve 'Yahudiler defolun!' yazan bildiriler sokaklarda dağıtılıyor ve Yahudilere yönelik soykırım ve şiddet çağrıları açıkça yapılıyor. ... Yahudiler Alman halkının sadece yüzde birini oluşturdukları hâlde onlara karşı tahrikler cesaretin mi yoksa korkaklığın mı belirtisidir?" Hindenburg'un makamında mektup derhal değerlendirildi ve başkan Yahudilere yönelik ölçüsüzlüklere kararlı bir biçimde karşı çıktığını Frieda Friedmann'a bildirdi. Kendisine de aktarılan mektubun kenarına Hitler şu notu düştü: "Bu hanımefendinin iddiaları doğru değil! Tabi ki bir soykırım tahriki söz konusu olmadı!"[34]

Sonunda Yahudiler, tıpkı Alman toplumunun önemli bir kesimi gibi, Nazilerin iktidarda kalıcı mı olacağı yoksa muhafazakâr bir askerî darbe olasılığının hâlâ mümkün mü olduğu konusunda kararsızdı – özellikle 5 Mart 1933 Reichstag seçimlerinden önce. Bazı Yahudi aydınlarının tahminleri oldukça farklıydı. Martin Buber, "konulacak tanı" diyordu 14 Şubat'ta felsefe-

32 Zimmermann, "Die aussichtslose Republik", s. 160.

33 Rüdiger Safranski, *Ein Meister aus Deutschland: Heidegger und seine Zeit*, Münih, 1994, s. 271.

34 Yay. haz. Wolfgang Benz, *Die Juden in Deutschland 1933-1945: Leben unter national-sozialistischer Herrschaft*, Münih, 1988, s. 18.

ci ve eğitimci Ernst Simon'a yazdığı mektupta, "hükümet içindeki grupların arasında patlamak üzere olan çatışmanın sonucuna bağlı. Alman milliyetçilerine karşı parlamenter tabanları oransal anlamda güçlenmiş olsa da Nasyonal Sosyalistlerin lehine bir güç dengesi değişimine izin verilmeyeceğini varsaymalıyız. Bu durumda, iki şeyden biri olacaktır: Ya Hitlerciler hükümette zaten kalacaklardır ki o zaman proletarya ile savaşmaya itileceklerdir ve böylelikle parti bölünerek zararsızlaşır ... ya da hükümetten ayrılırlar. Mevcut koşullar değişmedikçe, Yahudilerin tuzağa düşürülmesi ya da anti-Yahudi yasalar düşünülemez, sadece idari bir baskı olabilir. Anti-Semit yasamayı mümkün kılacak olan, güç dengesinde Nasyonal Sosyalistler lehine bir değişimdir fakat daha önce söylediğim gibi bunun olması zor görünüyor. Yahudilerin tuzağa düşürülmesi, Nasyonal Sosyalistlerin hükümetten ayrılması ile olağanüstü hâl duyurusu arasındaki zaman aralığında ancak mümkün olabilir."[35]

III

Yeni rejimin ve oluşturduğu terör sisteminin birincil siyasal hedefi, en azından Nazilerin iktidarı ele geçirmesini izleyen birkaç ay boyunca, Yahudiler değil Komünistlerdi. 27 Şubat Reichstag yangınını izleyen anti-Komünist av, neredeyse on bin parti mensubunun ve sempatizanının tutuklanmasına ve yeni kurulan toplama kamplarına hapsedilmelerine yol açtı. Dachau 20 Mart'ta faaliyete geçti ve 1 Nisan'da SS şefi Heinrich Himmler tarafından resmî açılışı yapıldı.[36] Haziran ayında SS Grup Lideri Theodor Eicke kamp komutanı oldu ve bir yıl sonra "toplama kampları müfettişi" olarak atandı: Himmler'in himayesinde, Hitler'in yeni Almanyası'ndaki kamp sakinlerinin yaşam ve ölüm rutinlerinin mimarı oldu.

Reichstag yangınını izleyen kitlesel tutuklamalardan sonra, "Komünist tehdidi" artık söz konusu değildi. Ancak yeni rejimin baskılama –ve etkileme– çılgınlığı azalmadı, tersine arttı. 28 Şubat tarihli başkanlık kararnamesi ile Hitler'e zaten olağanüstü yetkiler verilmişti. Her ne kadar 5 Mart seçimlerinde Naziler mutlak çoğunluk elde edememiş olsalar da ultra-muhafazakâr Alman Milli Halk Partisi (Deutschnationale Volkspartei, DNVP) ile kurdukları koalisyon bunu sağladı. Birkaç gün sonra, 23 Mart'ta Reichstag çıkardığı

35 Yay. haz. Nahum N. Glatzer ve Paul Mendes-Flohr, *The Letters of Martin Buber*, New York, 1991, s. 395.

36 Yeni toplama kamplarına Yahudiler de gönderilmiştir: 12 Nisan tarihinde Dachau'da dördü öldürülmüştür. Hem Dachau'da hem de Oranienburg'da "Yahudi birimleri" daha en başından oluşturulmuştur. Bkz. Klaus Drobisch, "Die Judenreferate des Geheimen Staatspolizeiamtes und des Sicherheitsdienstes der SS 1933 bis 1939", *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 2 (1993), s. 231.

Yetki Yasası ile kendisini işlevsiz kılarken, tüm yasama ve yürütme erki şansölyeye geçiyordu (başlangıçta yeni yasama kabinedeki bakanlar ile tartışıldı fakat son karar Hitler'indi). Bundan sonraki değişimin hızı baş döndürücüydü: Eyaletler hizaya getirildi; Mayıs ayında tüm sendikalar kapatılarak yerlerine Alman Emek Cephesi kuruldu; Temmuz'da, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei ya da NSDAP) istisna tutularak, tüm siyasi partilerin varlığına son verildi. Bu yoğun hareketlilik ve sürekli güç gösterisine halk desteği çığ gibi büyüdü. Hızla artan sayıda Alman için, "milli diriliş" başlamıştı.[37]

Nazilerin somut hedefleri ve net planlarının olup olmadığı sıklıkla soruldu. İçsel gerilimlere ve değişen koşullara rağmen çoğu alanda kısa vadeli hedefler sistemli olarak kovalandı ve hızla gerçekleştirildi. Ancak rejimin nihai hedefleri, uzun-vadeli politika planları sadece genel hatlarıyla tanımlandı ve gerçekleştirilmeleri doğrultusunda atılacak adımlar telaffuz edilmedi. Yine de, bu bulanık biçimde tanımlanmış uzun-vadeli amaçlar, sadece türleri itibarıyla değil ama aynı zamanda sınırsız hırs ve beklentilerin göstergesi olarak da çok önemliydi: Hitler ve yakın çevresi için bunlar hakiki inancın hedefleriydi; partinin ve çeşitli halk kesimlerinin harekete geçmesini sağladılar; ayrıca, gidilen yolun doğruluğuna duyulan inancın ifadesiydiler.

Mart seçimlerinden sonra anti-Yahudi şiddet arttı. Ayın dokuzunda Hücum Kıtaları (Sturmabteilung ya da SA), Berlin'in Yahudi mahallesi Scheunenviertel'de onlarca Doğu Avrupa Yahudisini tutukladı. Geleneksel olarak Alman Yahudi nefretinin birinci hedefi olan *Ostjuden* [Doğu Yahudileri], toplama kamplarına gönderilen ilk Yahudiler olacaktı. 13 Mart'ta yerel SA, Mannheim'daki Yahudilere ait dükkânları zorla kapattırdı; Breslau'da Yahudi avukat ve hâkimler adliye binasında saldırıya uğradı; Geden'de, Hesse'de SA, "hızla çoğalan kalabalığın alkışları arasında" Yahudi evlerine zorla girerek içeridekileri dövdü. Benzeri vakaların listesi uzayıp gidiyordu.[38] Öldürme vakaları da vardı. Mart sonunda Bavyera mülki amirinin hazırladığı iki aylık rapora göre, "ayın 15'inde sabaha karşı saat 06.00 sularında, bazı siyah üniformalı adamlar kamyonla Yahudi işadamı Otto Selz'in Straubing'deki evine geldiler. Selz yatak kıyafetiyle evinden dışarı sürüklendi ve götürüldü. 09.30 civarında, Landshut bölgesinde Wang yakınlarındaki ormanda vurularak öldürüldü. Kamyonun Munich-Landshut yönünden geldiği ve aynı yönde geri döndüğü söyleniyor. Altı üniformalı adam taşıyan kamyonda II.A işareti vardı. Bazıları, kamyonda bulunanların kollarında üzerinde Gamalı

37 1933-1934 yıllarında Nazilerin iktidarı ele geçirmesi süreciyle ilgili bugüne kadar yapılan en kapsamlı çalışma, Karl Dietrich Bracher, Wolfgang Sauer ve Gerhard Schulz, *Die nationalsozialistische Machtergreifung*, Köln, 1962.

38 Drobisch, "Die Judenreferate", s. 231.

Haç olan kırmızı pazubantlar gördüklerini söylüyorlar."[39] 31 Mart'ta İçişleri Bakanı Wilhelm Frick bölgedeki bütün polis karakollarını arayarak, SA üniforması giymiş ve SA araba plakaları kullanan Komünist kışkırtıcıların Yahudilere ait dükkânların camlarını kıracağını ve kargaşa çıkarmak üzere bu durumdan yararlanacağını ihbar etti.[40] Bu, standart bir Nazi dezenformasyonu ya da olası bir Komünist tertibe duyulan inanç olabilirdi. 1 Nisan'da, Yahudi dükkânlarına ve sinagoga verilen zararı tespit etmeye çalışan Göttingen polis karakolu bazı Nazi üniforması parçalarıyla birlikte iki Komünist Parti mensubu ve bir Sosyal Demokrat yakaladıklarını rapor etti; anti-Yahudi eylemlerden sorumlu bu adamların tutuklandığı Hildesheim'deki merkeze bildirildi.[41]

Yabancı basın Nazi şiddetine geniş yer verdi. Ancak, *Christian Science Monitor*, Nazi zulmüne dair raporların doğruluğunun şüpheli olduğunu ifade etti ve kısa bir süre sonra da "Almanya aleyhine yalan yayanlara" karşı bir misilleme olduğu bahanesiyle savunmaya geçti. Ayrıca, kendisi de Yahudi olan, dönemin en önde gelen Amerikalı siyaset eleştirmeni Walter Lippmann Hitler'e övgüler düzüyor, Yahudileri eleştirmekten de geri durmuyordu. Bu kayda değer istisnaları bir kenara bırakırsak, çoğu Amerikan gazetesi anti-Yahudi zulüm konusunda sözünü esirgemiyordu.[42] Yahudilerin ve Yahudi-olmayanların protestoları arttı. Bu protestolar, Nazilerin 1 Nisan 1933 tarihli mahut Yahudi işletmeleri boykotuna bahane olarak kullanıldı. Her ne kadar Birleşik Devletler'deki anti-Nazi kampanya 24 Mart'taki kabine toplantısında[43] uzun uzadıya tartışılmış olsa da boykot yönündeki nihai karar muhtemelen 26 Mart'ta Hitler ile Goebbels'in Berchtesgaden'da yaptığı toplantıda verildi. Fakat Mart ortalarında Hitler, Franconia parti şefi ve partinin en saldırgan anti-Yahudi gazetesi *Der Stürmer*'in editörü Julius Streicher'in başkanlığındaki bir komiteye hazırlıklara başlaması için zaten yol vermişti.

Aslında, boykot daha Naziler iktidara geldiği anda kestirilebilir idi. Son iki yıl boyunca bu olasılık sıklıkla dillendirilirken,[44] Yahudi küçük işletmelere yönelik tacizler giderek artıyor ve iş piyasasında Yahudi çalışanlar aleyhine

39 Yay. haz. Martin Broszat, Elke Fröhlich ve Falk Wiesemann, *Bayern in der NS-Zeit: Soziale Lage und politisches Verhalten der Bevölkerung im Spiegel vertraulicher Berichte*, Münih, 1977, s. 432.

40 Hildesheim Bölge Amiri'nden, Bölgenin Yerel Polis Yetkililerine, 31.3.1933, Aktenstücke zur Judenverfolgung, Ortspolizeibehörde Göttingen, microfilm MA-172, Institut für Zeitgeschichte, Münih (bundan sonra IfZ).

41 Göttingen Yerel Polis Yetkilisinden Hildesheim Bölge Amirliğine, 1.4.33, *a.g.e.*

42 Deborah E. Lipstadt, *Beyond Belief: The American Press and the Coming of the Holocaust 1933-1945*, New York, 1986, s. 44-45. Walter Lippmann'ın tavrı konusunda öncelikle bkz. Ronald Steel, *Walter Lippmann and the American Century*, Boston, 1980, özellikle s. 30-33.

43 *Akten der Reichskanzlei: Die Regierung Hitler*, bölüm 1, cilt 1, s. 251.

44 Zimmermann, "Die aussichtslose Republik", s. 155, 157-58.

ayrımcılık yoğunlaşıyordu.[45] Naziler arasında anti-Yahudi ekonomik tedbirler için tahriki başlatanlar genellikle uyumsuz bir "radikaller" koalisyonuydu ve Reinhold Muchow'un Nazi İşyeri Hücreleri Örgütü'ne (Nationalsozialistische Betriebszellenorganization ya da NSPO), Theodor Adrian von Renteln'in Orta Sınıf Çalışanları ve Zanaatkârları Birliği'ne (Kampfbund für den gewerblichen Mittelstand) ve eski SA kurmay başkan vekili, ekonomist Otto Wagener tarafından harekete geçirilen çeşitli SA bölümlerine mensuptular. Ortak paydaları, partinin eski iki numaralı lideri Gregor Strasser'in bir zamanlar dillendirdiği "anti-kapitalist nostalji" idi;[46] bunu en kolay ifade biçimleri ise güçlü bir anti-Semitizmdi.

1938 Kasım ayındaki Kristal Gece kıyımı da dahil olmak üzere anti-Yahudi politikanın her bir önemli aşamasında bu tür partili radikaller ile karşılaşacağız. 1933 Nisan'ında parti içindeki muhtelif ekonomik çıkar gruplarıyla özdeşleştirilebilirler de ama aralarında Hans Frank (işgal edilen Polonya'nın gelecekteki genel valisi) gibi ve Roland Freisler (gelecekteki Halk Mahkemeleri başkanı) gibi hukukçular, Gerhard Wagner ve Walter Gross gibi ırkçı fanatikler de vardı, Streicher ve Goebbels gibi SA liderlerinin hatta bizzat Hitler'in kendisinin sözünü bile etmeye gerek yok. Ancak özellikle bir baskı grubu olarak bu radikallerin bel kemiğini "eski partililer" oluşturuyordu – Nasyonal Sosyalist devrimin hızından, paylarına düşen ganimetlerin azlığından, devlet bürokrasisinde önemli yönetsel mevkilere gelen yoldaşlarının ayrıcalıklı statüsünden hoşnut kalmayan SA mensupları ve sıradan parti aktivistleri. Radikaller, daha fazla eylem ve partinin devlete egemen olması için kaynaşan, değişken fakat oldukça kalabalık, düş kırıklığına uğramış parti mensuplarıydı.[47]

Yine de, radikallerin etkisi abartılmamalıdır. Hiçbir zaman Hitler'i atmak istemediği adımlara zorlayamadılar. Taleplerinin aşırı olduğu düşünüldüğünde girişimlerine son verildi. 1933 baharında alınan anti-Yahudi kararlar, rejimin SA şiddetini devlet-kontrollü yaptırımlara dönüştürmesine olanak tanıdı;[48] Naziler açısından bakıldığında, bu yaptırımlar tabii ki kendi yararlarınaydı.

Hitler, Yahudilere ait işletmelere yönelik boykotu kabine üyelerine 29 Mart'ta duyururken, bakanlara bu çağrıyı kendisinin yaptığını söyledi. Bu-

---

45 Avraham Barkai, *From Boycott to Annihilation: The Economic Struggle of German Jews 1933-1943*, Hanover, N.H., 1989, s. 15.

46 Heinz Höhne, *Die Zeit der Illusionen: Hitler und die Anfänge des Drietten Reiches 1933-1936*, Düsseldorf, 1991, s. 76.

47 Bu radikal eğilimin çeşitli bileşenlerinin tanımlandığı bir kaynak olarak bkz. Dietrich Orlow, *The History of the Nazi Party 1933-1945*, cilt 2, Pittsburgh, 1973, s. 40 vd.

48 Richard Bessel, *Political Violence and the Rise of Nazism: The Storm Troopers in Eastern Germany, 1925-1934*, New Haven, Conn., 1984, s. 107.

nun alternatifinin kendiliğinden kitlesel şiddet olacağını ifade etti. İzinli bir boykotun kargaşa tehlikesini önleyeceğini de ekledi.[49] Alman bakanlar buna itiraz etti ve Hindenburg müdahale etmeye çalıştı. Başlangıçta Hitler boykotun iptalini reddediyordu fakat iki gün sonra (planlı boykottan bir gün önce), 4 Nisan'a kadar ertelenebileceğini belirtti – eğer Britanya ve Amerika hükümetleri, kendi ülkelerindeki anti-Alman kışkırtmaya karşı olduklarını derhal açıklarlarsa; aksi durumda eylem 1 Nisan'da başlayacak, bunu 4 Nisan'a kadar sürecek bir bekleme süresi izleyecekti.[50]

Otuz biri gecesi Britanya ve Amerika hükümetleri gerekli açıklamayı yapmaya hazır olduklarını beyan ettiler. Ancak, Dışişleri Bakanı Konstantin Freiherr von Neurath akışı değiştirmek için çok geç olduğunu bildirdi; ardından, Hitler'in bir günlük eylemin ardından bekleme süresine geçiş kararından söz etti.[51] Aslında, 4 Nisan'da eyleme devam etmek artık düşünülmüyordu.

Bu arada, özellikle Birleşik Devletler ve Filistin'deki Yahudi liderler, bir kararsızlık yaşıyorlardı: Kitlesel protestoları destekleyip Alman malları için karşı-boykot mu yapacaklardı yoksa Almanya'daki Yahudilere yönelik daha fazla "misilleme" korkusuyla restleşmeden kaçınacaklar mıydı? Göring bazı Alman Yahudi liderlerini toplayarak, planlı anti-Alman gösteri ve girişimlere müdahale etmeleri için Londra'ya gönderdi. Eşzamanlı olarak, 29 Mart'ta Alman Siyonistleri Federasyonu başkanı Kurt Blumenfeld ve Merkez Birliği başkanı Julius Brodnitz New York'taki Amerikan Yahudileri Komitesi'ne telgraf çekti: Pazartesi toplantılarını, radyo ve diğer gösterileri kayıtsız şartsız protesto ediyoruz. Almanya'ya düşmanca gösterilere bir son vermek üzere mutlak çaba gösterilmesini talep ediyoruz.[52] Korku içindeki Alman-Yahudiler Nazileri yatıştırarak boykottan kurtulmayı umuyorlardı.

Filistin'deki Yahudi cemaati liderleri de, kamuoyu baskısına rağmen temkinli olmayı tercih etti. Reich Şansölyelik makamına, "Filistin'de hiçbir yetkili kurumun Almanya'ya ticari boykot ilan etmediği ve böyle bir niyet taşı-

---

49 David Bankier, "Hitler and the Policy-Making Process on the Jewish Question", *Holocaust and Genocide Studies* 3, sayı 1 (1988), s. 4.

50 *Akten der Reichskanzlei: Die Regiergung Hitler*, bölüm 1, cilt 1, s. 277.

51 Dışişleri ile Berlin'deki Birleşik Devletler Elçiliği arasındaki, 31 Mart 1933 tarihli telefon görüşme raporları, *Foreign Relations of the United States, 1933*, cilt 2, Washington, D.C., 1948, s. 342 vd.

52 Yay. haz. Henry Friedlander ve Sybil Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 17, *American Jewish Committee New York*, yay. haz. Frederick D. Bogin, New York, 1993, s. 4. Mayıs 1933'te, muhtemelen Berlin'de, güya Yahudi Yayıncı "Jakov Trachtenberg" tarafından, *Atrocity Propaganda is Based on Lies, the Jews of Germany Themselves Say (Die Greuel-Propaganda ist eine Lügenpropaganda, sagen die deutschen Juden selbst)* başlığıyla, çeşitli Yahudi deklarasyonları derlemesi üç dilde –Almanca, İngilizce, Fransızca– yayınlandı. Kitap muhtemelen dünya ölçeğinde dağıtılmak üzere hazırlanmıştı. Bu yayına dikkatimi çektiği için Hans Rogger'e minnettarım.

madığı teminatını" veren bir telgraf çektiler.[53] Amerikalı Yahudi liderler bölünmüştü; Birleşik Devletler'deki Yahudi örgütlerin çoğu kitle gösterilerine ve ekonomik eylemlere karşıydı ve bunun temel sebebi, Başkan'ı ve Dışişlerini huzursuz etmekten çekinmeleriydi.[54] İsteksiz de olsa, Yahudi Savaş Gazileri, Amerika Yahudi Kongresi gibi grupların baskısıyla, sonunda aksi yönde karar aldılar. 27 Mart'ta bazı şehirlerde, kilise ve işçi liderlerinin de katılımıyla protesto toplantıları yapıldı, Alman mallarının boykot edilmesi ise, duygusal bir taban hareketi olarak başladı, aylar geçtikçe, en azından Filistin dışında, giderek artan bir kurumsal destek kazandı.[55]

Goebbels dizginlenemez bir heyecan içindeydi. 27 Mart tarihinde günlüğüne şöyle yazacaktı: "İğrenç Yahudi propagandası konusunda keskin bir makale dikte ettim. Daha duyurulmasıyla *mischpoke* [metinde böyle, Yiddish dilinde "aile"] dağıldı. Bu tür yöntemler kullanmak gerekiyor. Yahudiler yüce gönüllülükten anlamazlar." 28 Mart'ta: "Führer ile telefonda görüştüm: Boykot çağrısı bugün yayınlanacak. Yahudiler paniğe kapıldı!" 29 Mart'ta: "Yardımcılarımı topladım ve boykot organizasyonunu anlattım." 30 Mart'ta: "Boykot organizasyonu tamamlandı. Başlaması için düğmeye basmamız yetecek."[56] 31 Mart'ta: "Birçok insan kaygılı ve hortlak görmüş gibi dolaşıyor. Boykotun savaşa yol açacağını düşünüyorlar. Kendimizi savunarak sadece itibar kazanırız. Dar bir grup toplantısı yaptık ve boykotun yarın, tüm yoğunluğuyla başlamasına karar verdik. Bir gün sürecek ve sonra Çarşamba'ya kadar kesilecek. Yabancı ülkelerdeki tahrik sona ererse boykot da bitecek aksi takdirde sonuna kadar savaş başlayacak."[57] 1 Nisan'da: "Uluslararası iğrenç propaganda karşıtı boykot Berlin'de ve Reich'ın her yerinde tüm yoğunluğuyla başladı. Toplum dayanışma içinde olduğunu her yerde gösterdi."[58]

Esas olarak, boykot Yahudi nüfus açısından ciddi ekonomik tahribata yol açabilirdi çünkü Avraham Barkai'ye göre, "para karşılığı çalışan Yahudilerin yüzde altmışından fazlası ticari sektörde yoğunlaşmıştı ve bunların büyük çoğunluğu da perakende ticaretinde. ... Benzer biçimde, sınaî ve zanaat sektöründeki Yahudiler de daha çok küçük işletme ve dükkân sahibi ya

53 Yoav Gelber, "The Reactions of the Zionist Movement and the Yishuv to the Nazis' Rise to Power", *Yad Vashem Studies* 18 (1987), 46. Gelber'in metninde telgrafın 1Nisan'dan önce mi sonra mı çekildiği net değil.

54 Amerikan Yahudi liderliğinin yaşadığı tereddüt konusunda bkz. Gulie Ne'eman Arad, *The American Jewish Leadership and the Nazi Menace*, Bloomington, Ind., yakında çıkacak, [1997].

55 Gelber, "The Reactions of the Zionist Movement", s. 47-48. Amerikan Yahudi Boykotu ile ilgili olarak öncelikle bkz. Moshe R. Gottlieb, *American Anti-Nazi Resistance, 1933-1941: An Historical Analysis*, New York, 1982.

56 Goebbels, *Die Tagebücher*, cilt 2, s. 398-99.

57 *A.g.e.*, s. 400.

58 *A.g.e.*

da zanaatçı idiler."[59] Ancak pratikte Nazi eylemi daha baştan sorunlarla karşılaştı.[60]

Halk çoğunlukla boykota kayıtsız kaldı ve zaman zaman da "Yahudi" dükkânlarından alışveriş yapmak konusunda kararlılık gösterdi. 3 Nisan tarihli *Völkischer Beobachter*'e göre, Hannover'de bazı müşteriler, Yahudilere ait dükkânlara zorla girmeye çalıştılar.[61] Münih'te Mart'ın son günlerinde sürekli yaklaşan boykotu haber veren duyuruların, Yahudilere ait dükkânların o günlerde daha iyi iş yapmalarına yol açması (henüz halk boykotun ne kadar süreceğini bilmiyordu) karşısında *Völkischer Beobachter* şöyle yakınıyordu: "Güçlükle kazandıkları parayı halk düşmanlarının ve kurnaz iftiracıların eline teslim eden halk kesiminin duyarsızlığı."[62] Boykot günü birçok Yahudi işletmesi açılmadı ya da erken kapandı. Olayın gelişimini görmek için şehir merkezlerindeki ticari bölgelere büyük kalabalıkların toplanmasıyla yollar kapandı: Pasiftiler ve hiçbir şekilde, parti kışkırtıcılarının umduğu gibi, "halk düşmanlarına" düşmanlık göstermediler.[63] Dortmund'da bir rabbi karısı olan Martha Appel, kendi yaşadığı şehirdeki ticaret bölgesinde toplanan kalabalığın da pasif olduğunu ve düşmanca davranmadığını doğruluyor. Nazi girişimine karşı hoşnutsuzluk belirten birçok ifade duyduğunu da ekliyor.[64] Bu atmosfer Reich'ın her köşesinde yaşanmış gibi görünüyor. Bavyera'da, Münih'in güneyindeki Bad Tölz'de iki ayda bir yayınlanan polis raporu kısa ve netti: "Fritzplatz'daki yegâne Yahudi dükkânı 'Cohn' boykot edilmedi."[65]

Halkın coşkusuzluğunu, önceden tahmin edilemeyen sorular da etkiliyordu: "Yahudi" bir işletme nasıl tanımlanacaktı? Adıyla mı, yöneticisinin Yahudi olmasıyla mı, sermayesinin tamamının ya da bir kısmının Yahudilerin kontrolünde olmasıyla mı? Eğer işletme zarar görürse, ekonomik kriz döneminde, Ari çalışanlarına ne olacaktı? Bir dış misilleme durumunda, bu eylem Alman ekonomisinin geneli üzerinde ne tür sonuçlar doğuracaktı?

Belli bir süredir ayak sesleri duyulsa da Nisan boykotu açıkça hazırlıksız bir girişimdi. SA'nın ve diğer radikallerin anti-Yahudi girişimlerini yönlendirmeyi hedeflemiş olabilirdi; uzun vadede, Almanya'daki Yahudi varlığının temelini yok etmenin habercisi de olabilirdi; ya da daha acil olarak, Alman-

59 Barkai, *From Boykott to Annihilation*, s. 2.

60 Nazilerin karşı karşıya kaldığı somut sorunların kapsamlı bir ele alınışı için bkz. Karl A Schleunes, *The Twisted Road to Auschwitz: Nazi Policy toward German Jews 1933-1939*, Urbana, Ill., 1970, s. 84-90.

61 *A.g.e.*, s. 94.

62 Peter Hanke, *Zur Geschichte der Juden in München zwischen 1933 und 1945*, Münih, 1967, s. 85.

63 *A.g.e.*, s. 85-86.

64 Martha Appel'in anıları için bkz. yay. haz. Monika Richarz, *Jüdisches Leben in Deutschland: Selbstzeugnisse zur Sozialgeschichte 1918-1945*, Stuttgart, 1982, s. 231-32.

65 Broszat, Fröhlich ve Wiesemann, *Bayern in der NS-Zeit*, cilt 1, s. 435.

ların Yahudilere karşı tutumunu protesto eden yabancılara karşı uygun Nazi tepkisini göstermekti. Ne tür dürtülerle olursa olsun, Hitler, izleyen birkaç yıl boyunca anti-Yahudi eylemlerin karakterini belirleyecek olan liderlik tarzını sergiliyordu: Genellikle, parti radikallerinin talepleriyle muhafazakârların pragmatik kuşkuları arasında bariz bir orta yol belirliyor ve toplumun gözünde kendisinin bu tür eylemsel detayların üzerinde olduğu izlenimini yaratıyordu.[66] Böylesi kısıtlamalar açıkça taktikseldi; boykot meselesinde, ekonominin durumu ile uluslararası tepkiler konusunda ihtiyatlı olmanın ortak etkisi söz konusuydu.[67]

Almanya'da yaşayan Yahudiler için, genel başarısızlığına rağmen boykotun beklenmedik ve nahoş sonuçları oldu. 1 Şubat'ta Frankfurt'taki Cafe Corso'da müzik yapmak üzere "dört Alman müzisyen (bir tanesi kadın)" topluluğuyla işe alınan Polonya Yahudisi Arthur B.'nin başına gelen buna bir örnektir. Bir ay sonra B.'nin kontratı 30 Nisan'a uzatılır. 30 Mart'ta kafe sahibi Yahudi olduğu gerekçesiyle B.'yi kovar. B. Nisan ayı için hakkı olan parayı almak üzere Frankfurt İş Mahkemesi'ne başvurur. İşyeri sahibi kadının onu işe alırken Polonya Yahudisi olduğundan haberdar olduğunu öne sürer. Topluluğun çalışmasından memnun kalmıştır, bu nedenle daha önce bildirmeden ve ödeme yapmadan kovmaya hakkı yoktur. Mahkeme davayı reddedip mahkeme masraflarını ona ödetirken, Almanya karşıtı Yahudi tahrikinin yarattığı koşulların –ki bu koşullar, bazı müşterilerin topluluk liderinin kovulmasını talep etmesine ve yerel *Gau* (temel parti teşkilatı bölgesi) liderliğinin, eğer Arthur B. orada çalışmaya devam ederse Cafe Corso'nun Yahudi işletmesi sayılarak boykot edileceği yönünde gözdağı vermesine sebep olmuştur– davalıya ciddi zararlar verebileceğine ve bu durumda kovulması için yeterli nedenin varlığına hükmetti. Mahkemenin vardığı sonuç, "Davalının, davacının Yahudi olduğunu işe alırken zaten biliyor olmasının bir geçerliliği olmadığı" yönündeydi, "zira Yahudiler açısından etkili sonuçlar doğuran milli devrim, davacının işe alınmasından sonra meydana gelmişti; davalının o dönemde davacının Yahudi olmasının böylesine önemli bir rol oynayacağını bilmesi mümkün değildi."[68]

---

66 Helmut Genschel, *Die Verdrängung der Juden aus der Wirtschaft im Dritten Reich*, Göttingen, 1966, s. 58.

67 5 Nisan'da Fransa'daki Alman elçisi Berlin'e bir rapor gönderdi: "Yahudilere karşı girişimin etkilerinin ne kadar olumsuz olduğunu Fransa'da en iyi gösteren şey üst düzey Katolik ve Protestan din adamlarının, Almanya'daki anti-Yahudi harekete karşı gerçekleştirilen Fransız-Yahudilerinin gösterilerine sempatiyle yaklaşmalarıdır. ... Şüphesiz... maddi ve siyasal nedenlerle Almanya'ya düşman olan Fransız çevreler, girişimi sonuna kadar sömürmüşlerdir ve kırsal bölgelerde bile, şiddet eylemlerine yönelecek bir Almanya'dan gelecek tehlikeyle ilgili çok karanlık bir tablo çizerek, amaçlarına da ulaşmışlardır." Koester'den Dışişleri Bakanı'na, 5 Nisan 1933. *Documents on German Foreign Policy, Series C (1933-1937)*, cilt 1, Washington, D.C., 1957, s. 251.

68 Ernst Noam ve Wolf-Arno Kropat, *Juden vor Gericht, 1933-1945: Dokumente aus hessischen Justizakten*, Wiesbaden, 1975, s. 84-86.

Boykotun uzaması ihtimali açık kaldı. "Bu vesileyle bildirmek isteriz ki," diye başlıyordu 31 Ağustos tarihli, Münih Boykot Hareketi Merkez Komitesi'nin (Zentralkomitee der Boykottbewegung) Hannover-Güney parti bölge liderliğine yazdığı mektup ve şöyle devam ediyordu, "Yahudi İğrençlikleri ve Boykot Kışkırtıcılığı Karşıtı Merkez Savunma Komitesi... önceden olduğu gibi görevinin başındadır. Ancak örgüt görevini sessizlik içinde sürdürecektir. Sizden isteğimiz, her tür yozlaşmayı ya da Yahudilerin zararlı rol oynadığı diğer ekonomik faaliyetleri gözlemlemeniz ve bize bildirmenizdir. Daha sonra, bölgesel ya da yerel teşkilatınızı da uygun bir dille bu belirtilen vakalardan haberdar etmelisiniz. (Parti ile ilgili meselelerde) Führer'in Parti Vekili [Rudolf] Hess'in, en son iç parti talimatında belirttiği gibi, Merkez Komitesi'nin her tür duyurusu öncelikle kendisinin değerlendirmesine arz edilecektir."[69]

Diğer yandan, en azından Alman ekonomisi istikrarsız durumda kaldığı sürece Yahudi ekonomik hayatına açıkça müdahale edilmemesi gerektiği Hitler'in kendisi için de bariz bir konuydu. İster Yahudiler örgütlesin ister Nazi zulmü karşısında gerçek bir isyanın ifadesi olsun, bir dış misilleme korkusu Naziler ve geçici yumuşama isteyen muhafazakâr müttefiklerince paylaşılıyordu. Reichsbank başkanı Hjalmar Schacht'ın 1934 yazında görevinden ayrılarak ekonomi bakanı olmasıyla birlikte, Yahudi işletmelere müdahale edilmemesi konusunda adeta resmî bir uzlaşma sağlandı. Böylelikle, parti radikalleri ile partinin ve devletin üst kademeleri arasında bir potansiyel gerilim kaynağı oluştu.

Artık İsviçre'de yayın hayatına devam eden Alman Komünist dergisi *Rundschau*'ya göre, sadece daha küçük Yahudi işletmeleri –yani en fakir Yahudiler– Nazi boykotundan zarar görmüştü. Berlin merkezli Ullstein yayıncılık imparatorluğu ya da Yahudilere ait bankalar gibi daha büyük işletmeler –büyük Yahudi işletmeleri– aslında mağdur olmamıştı.[70] Tamamen bir Marksist Ortodoksluk gibi görülebilecek olan bu ifade kısmen doğruydu çünkü örneğin Tietz gibi Yahudi bir büyük mağazalar zincirine verilecek zarar on dört bin çalışanı işsiz bırakabilirdi.[71] Tam da bu nedenle Hitler, Tietz'in kısa vadeli finansal zorluklarını aşması için kredi almasına kişisel olarak onay verdi.[72]

Almanya'nın en büyük yayıncılarından Ullstein (kendi basım tesislerinde gazeteler, dergiler ve kitaplar yayınlıyordu), şirketi içindeki Nazi hücre oluşumu Hitler'e 21 Temmuz'da bir mektup yazarak, gizlice sürdürülen boykotun Yahudi firmasının çalışanları üzerindeki korkunç sonuçlarını ak-

69 NSDAP Merkez Ofisi Dosyaları, mikrofilm 581 00181, IfZ. (Parteikanzlei der NSDAP).

70 David Bankier, "The German Communist Party and Nazi Anti-Semitism, 1933-1938", *LBIY* 32 (1987), s. 327.

71 Barkai, *From Boycott to Annihilation*, s. 17.

72 *A.g.e.*, s. 72. Sonuç olarak, Tietz hisselerinden bir kısmı büyük Alman bankalarına geçti. 1934 yılında Tietz kardeşler hisselerin geri kalanını sattılar ve firma Arileşerek Hertie AG adını aldı.

tardı: "Resmî boykot günü, hayati öneminden dolayı eylemden muaf tutulan işletme," diyordu hücre lideri, "şu anda boykot hareketinden dolayı ciddi bir mağduriyet yaşamaktadır. Çalışanların büyük çoğunluğu parti üyesidir ve daha da fazla sayıda insan hücre mensubudur. Geçen her gün, haftalık ve aylık işten çıkarmalar nedeniyle çalışanlar giderek artan bir hayal kırıklığı yaşamaktadır. Binlerce iyi milliyetçi yoldaşın [milli-ırksal topluluk üyeleri ya da *Volksgenossen*] geçimini tehlikeye atmamak için, acilen ilgili yetkililere müracaat etmem gerekmektedir. Ullstein yayınları sayıca yarıdan aza inmiştir. Her gün tüyler ürpertici boykot vakası haberleri alıyorum. Mesela, Frienwalde'deki Ullstein Ofisi müdürünün partiye katılma başvurusu uzun süredir reddediliyor ve gerekçe olarak Yahudi yayınevinde çalışan biri olarak partiye zarar verebileceği gösteriliyor."[73]

Konu bu hâliyle de yeterince karmaşık ancak eğer Komünist *Rundschau*, anti Yahudi yaptırımlar yönünde büyük Alman banka ve firmalarının tutumlarındaki birçok çelişkinin farkında olsaydı, bu mesele üzerine daha fazla kafa patlatmaları gerekebilirdi. İlk olarak, geçmişten bugüne kalanlar vardı. Bu yüzden, Mart 1933'te Reichsbank başkanlığına Hans Luther'in yerine Schacht getirildiğinde, sekiz kişilik banka konseyinde hâlâ üç Yahudi banker yer alıyordu ve bu atama belgesini onlar imzaladılar.[74] Bu durum çok sürmedi. Schacht'ın çabalarıyla ve partinin sürekli baskısıyla, ülke bankaları Yahudi yöneticileri yönetim kurullarından uzaklaştırdılar, mesela Oskar Wassermann ve Theodor Frank'ın Deutsche Bank yönetim kurulundan çıkarılmaları gibi.[75] Atılan bu adımlardan duyulan rahatsızlığın bir göstergesi, bu işten çıkarmaların (hiçbir zaman yerine getirilmese de) yeniden işe alma sözü ile birlikte ifa edilmesiydi.[76]

Ancak, rejimin birinci yılı süresince, büyük firmaların Ari-olmayan firmalarla iş ilişkilerinde beklenmedik bir yumuşama hatta bir yardımseverliğin göstergeleri mevcuttu. Şirketlerin devri için baskı ya da Yahudilerin zayıflayan itibarından her türlü insafsız yararlanma girişimi, esas olarak küçük ve orta-ölçekli işletmelerden gelirken, en azından 1937 sonbaharına kadar, ekonominin en üst noktalarında böyle bir durum yoktu.[77] Bazı çok bü-

---

73 Ullstein Verlag Nasyonal Sosyalist şirket hücresinden Reich Şansölyeliğine, 21.6.1933, Max Kreuzberger Research Papers, AR 7183, Kutu 10, Liste 1, Leo Baeck Institute [bundan sonra LBI], New York.

74 Ron Chernow, *The Warburgs*, New York, 1993, s. 377.

75 Harold James, "Die Deutsche Bank und die Diktatur 1933-1945", yay. haz. Lothar Gall ve arkadaşları, *Die Deutsche Bank 1870-1995*, Münih, 1995, s. 336.

76 *A.g.e.*

77 Konuyla ilgili genel tartışma ve destekleyici bolca arşiv materyali için, Peter Hayes, "Big Business and 'Aryanisation' in Germany, 1933-1939", *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 3 (1994), s. 254 vd.

yük kurumlar daha yıllarca Yahudi yöneticilerin hizmetinden yararlanmaya devam ettiler, fakat bazı tedbirler alarak. Mesela, kimya sanayi devi I. G. Farben'ın yönetim kurulundaki Yahudilerin çoğu bir süre daha görevlerine devam ederken, başkan Carl Bosch'un en yakın Yahudi çalışma arkadaşları, mesela Ernst Schwarz ve Edmund Pietrowski, Reich dışı görevlere atandılar, biri New York'a diğeri İsviçre'ye gitti.[78]

Fazlaca ortalıkta olan Yahudiler tabi ki gitmek zorundaydı. Birkaç ay içinde, banker Max Warburg ardı ardına birçok yönetim kurulu üyeliğinden çıkarıldı. Hamburg-America Line yönetim kurulundan çıkarıldığında üst düzey yöneticilerin düzenlediği veda toplantısında tuhaf bir sahne yaşandı. Şartlar gereği hiç kimse bir veda konuşması yapmaya istekli değildi ve Yahudi banker kendi veda konuşmasını yapmak zorunda kaldı: "Maalesef" diye başladı, "şirketimiz yönetim kurulundan ayrılmaya karar verdiğinizi ve bunun dönüşü olmadığını öğrenmiş bulunuyoruz", sonunu da gereğine uygun şekilde getirdi, "artık sevgili Bay Warburg, size *sakin bir yaşlılık*, bol şans diliyorum ve ailenize iyi dileklerimi sunuyorum."[79]

IV

Naziler iktidara geldiğinde, 24 Şubat 1920 tarihli yirmi beş maddelik parti programında ortaya konulan anti-Yahudi politika hedeflerine başvurabilirlerdi. Madde 4, 5, 6 ve 8 "Yahudi meselesinin" somut yönleriyle ilgiliydi. Madde 4: "Sadece milletin ferdi olanlar Devlet'in vatandaşı olabilir. İnançları ne olursa olsun, sadece Alman kanından olanlar milletin ferdidirler. Buna göre, hiçbir Yahudi milletin ferdi olamaz." Madde 5: "Vatandaş olmayanlar Almanya'da sadece misafir sıfatıyla yaşayabilirler ve yabancılar kanununa tabidirler." Madde 6: "Devletin hükümeti ve yasalarını oylama hakkını sadece devletin vatandaşları kullanır." Madde 8: "Alman-olmayanların göçü engellenmelidir. 2 Ağustos 1914 sonrası Almanya'ya giren tüm Alman-olmayanların Reich'ı derhal terk etmelerinin sağlanmasını talep ediyoruz." Madde 23, Alman basınının kontrolünün sadece Almanların elinde olmasını öngörüyordu.[80]

Programda bu hedeflere ulaşmanın yollarına işaret eden hiçbir şey yoktu ve Nisan 1933 boykotunun başarısızlığı da Almanya'nın yeni efendilerinin görevleriyle ilgili hiç hazırlıkları olmadığına iyi bir örnekti. Ancak en azın-

78 Peter Hayes, *Industry and Ideology: IG Farben in the Nazi Era*, New York, 1987, s. 93.

79 Chernow, *The Warburgs*, s. 379-80.

80 Yay. haz. Jeremy Noakes ve G. Pridham, *Nazism: A History in Documents and Eyewitness Accounts 1919-1945*, cilt 1, New York, 1983, s. 14-16.

dan anti-Yahudi politikalarında, Naziler kısa sürede doğaçlama ustası oldular; 1920 programlarını kısa vadeli hedeflerine uyarlarken, bunları nasıl sistematik hâle getireceklerini de öğrendiler.

9 Mart'ta Devlet Sekreteri Hans-Heinrich Lammers, Reich Şansölyesi'nden İçişleri Bakanı'na bir talep iletti. Hitler'in isteği, Ekonomi Bakanı Paul Bang'in Doğu Avrupa Yahudilerine yönelik bir "ırksal [*völkisch*] politika" uygulanması önerisini Frick'in dikkate almasıydı: Daha fazla göç engellenecek, 1918 sonrası yapılan isim değişiklikleri iptal edilecek ve henüz vatandaşlığa alınmamış olanların belirli bir kısmı kovulacaktı.[81] Frick, bir iki hafta içinde tüm eyaletlere (*Länder*) talimat göndererek gereğini yaptı:

> Irksal politikayı (*völkische Politik*) uygulamaya koyabilmek için şunlar gerekir:
>
> 1. Doğulu Yahudilerin göçüne karşı çıkın.
>
> 2. Almanya'da oturma izni olmadan yaşayan Doğulu Yahudileri sınır dışı edin.
>
> 3. Doğulu Yahudilere vatandaşlık vermeyi durdurun.[82]

Bang'ın önerileri, 1920 parti programının 5. maddesi (vatandaşlık) ve 8. maddesi (göç) ile uyumluydu. Ayrıca daha 1932 gibi erken bir tarihte, hem Alman İçişleri Bakanı Wilhelm Freiherr von Gayl hem de Nazi Helmut von Nicolai Doğu Avrupa Yahudileri ile ilgili somut öneriler formüle etmişlerdi[83] ve Frick'in temel prensipleri yayınlamasından bir ay önce Prusya İçişleri Bakanı inisiyatif alarak, polisin "düşmanca faaliyetler" ile itham ettiği ama uzun bir süredir Almanya'da yaşayan Doğu Yahudilerinin sınır dışı edilmemesi yönünde polise verilen talimatı zaten iptal etmişti.[84] 14 Temmuz 1933 tarihinde bu yaptırımların kapsamı, Vatandaşlığın İptali ve Alman Vatandaşlığının Tanınması Kanunu ile genişletilerek 9 Kasım 1918 ile 30 Ocak 1933 arasındaki vatandaşlık kabullerinin iptalini de zorunlu kıldı.[85]

Nisan 1933 yasaları, bahse konu Doğu Yahudilerine ilişkin önlemleri gölgede bıraktı.[86] Bunların birincisi –ve Yahudi tanımı nedeniyle en temel olanı– 7 Nisan tarihli Mesleki Kamu Hizmetinin Islahı Yasası idi. En genelde, yasanın amacı tüm devlet bürokrasisini yeniden şekillendirerek yeni rejime sadakati güvence altına almaktı. İki milyondan fazla devlet ve yerel

---

81 Yay. haz. Herbert Michaelis ve Ernst Schraepler, *Ursachen und Folgen: Vom deutschen Zusammenbruch 1918 und 1945 bis zur staatlichen Neuordnung Deutschlands in der Gegenwart: Eine Urkunden-und Dokumentsammlung zur Zeitgeschichte*, cilt 9, Berlin, tarihsiz, s. 383.

82 Yay. haz. Joseph Walk, *Das Sonderrecht für die Juden im NS-Staat*, Heidelberg, 1981, s. 4. Hermann Graml, *Anti-Semitism in the Third Reich*, Cambridge, Mass., 1992, s. 97.

83 Hermann Graml, *Anti-Semitism in the Third Reich*, Cambridge, Mass., 1992, s. 97.

84 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 3.

85 *A.g.e.*, s. 36.

86 Bu yasalarla ilgili kapsamlı bir açıklama için özellikle bkz. Schleunes, *The Twisted Road*, s. 102-4.

yönetim personelini ilgilendiren bu yasanın dışlayıcı yaptırımları, siyaseten güvenilmez olanlara, ağırlıkla Komünistlere, diğer Nazi karşıtlarına ve Yahudilere yönelikti.[87] Ari paragraf olarak anılan 3. paragraf şöyleydi: "1. Ari kökenli olmayanlar emekli edilecektir. ..." (istisnaları listeleyen İkinci Bölüm daha sonra ele alınacaktır.) Yasanın 11 Nisan tarihli ilk tamamlayıcı hükmü "Ari-olmayan" ifadesini, "Ari-olmayan, özellikle Yahudi soyundan ana-babadan ya da büyükbaba ve büyükanneden gelen herkes" diye tanımlıyordu.[88]

Alman Yahudilerinin 1871 yılında tamamlanan özgürleşmelerinden beri ilk defa, bir hükümet Yahudilere karşı ayrımcılığı yasayla geri getiriyordu. Bu noktaya kadar Naziler en aşırı anti-Yahudi propagandayı yürütmüş, nasıl olsa bir şekilde Yahudi tanımına uydurabileceklerini varsaydıkları Yahudilere gaddarca davranmış, boykot etmiş ya da öldürmüştü fakat henüz dışlayıcı bir tanım üzerinden resmî hak mahrumiyeti yürürlüğe konulmamıştı. Yapılan bu tanım –gelecekteki açık hükümleri ne olursa olsun– takip edecek her tür zulmün kaçınılmaz ilk koşuluydu.[89]

Kamu Hizmeti Yasası'nın ilk çıkış noktasında Wilhelm Frick vardı; aynı yasayı daha 1925 Mayıs'ında Reichstag'a önermişti. 24 Mart 1933'te yasayı kabineye sundu. 31 Mart ya da 1 Nisan'da öneriyi desteklemek üzere Hitler'in müdahalesi oldu. Boykotla oluşan atmosferin, şüphe yok ki metnin hızla hazırlanmasına katkısı oldu. Kapsamı genel olsa da, yasanın özü anti-Yahudi nitelikteydi.[90]

Kamu Hizmeti Yasası'nda yapılan Yahudi köken tanımı çok geniş ve çok kapsayıcıydı ve her bir şüpheli vakanın değerlendirme hükümleri de mümkün en sert biçimi alıyordu. Yasanın ayrıntılandırılmasında, daha Göttingen'deki öğrencilik yıllarında, fakülte mensuplarının da yardımıyla Almanya'da yaşayan tüm Yahudilerin dökümünü çıkaran –ırkçı kuramın tanımladığı gibi, yani Yahudi ataları üzerinden– İçişleri Bakanlığı ırksal araştır-

---

87 Günümüze kadar Kamu Hizmeti Yasası üzerine yapılmış en iyi genel çözümleme, Hans Mommsen, *Beamtentum im Dritten Reich*, Stuttgart, 1966, s. 39 vd.

88 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 12-13. 1920 parti programı Yahudilerin üyeliğini kapsam dışı bırakıyordu. 1933'ten sonra, Alman Emek Cephesi gibi partiye doğrudan bağlı çoğu kurum, 1800'den sonra soyunda Yahudi olanları üyeliğe kabul etmedi. Bkz. Jeremy Noakes, "Wohin gehören die Judenmischlinge? Die Entstehung der ersten Durchführungverordnungen zu den Nürnberger Gesetzen", yay. haz. Ursula Büttner, Werner Johe ve Angelika Voss, *Das Unrechtsregime: Internationale Forschung über den Nationalsozialismus*, cilt 2, *Verfolgung, Exil, belasteter Neubeginn*, Hamburg, 1986, s. 71.

89 Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, s. 54. Hilberg'e göre, bu ilk tanım ile nihai imha arasında düz bir çizgi vardı.

90 Kamu Hizmeti Yasası anti-Yahudi paragrafının kökenine dair detaylar için bkz. Günter Neliba, *Wilhelm Frick: Der Legalist des Unrechtsstaates Eine Politische Biographie*, Paderborn, 1992, s. 168 vd.

malar uzmanı[91] Achim Gercke'nin gayretkeşlik izlerini görmek mümkündü.[92] Gercke için anti-Yahudi yasalar doğrudan ve somut hedefiyle sınırlı değildi, "eğitici" bir işlevi de vardı: Onlar aracılığıyla, "tüm milli toplum Yahudi meselesi konusunda aydınlanıyordu; milli toplumun bir kan toplumu olduğunu öğreniyordu; ilk defa ırksal düşünmeyi anlıyor ve Yahudi meselesine sadece kuramsal yaklaşım yerine somut bir çözümle karşı karşıya geliyordu."[93]

1933 yılında kamu hizmetindeki Yahudi sayısı azdı. Hindenburg'un müdahalesiyle (Yahudi Savaş Gazilerinin dilekçesinin ardından ve Mareşal August von Mackensen'in desteğiyle) muharip gaziler ve babası ya da çocuğu Birinci Dünya Savaşı'nda ölmüş kamu çalışanları yasadan muaf tutuldu. Ayrıca, 1 Ağustos 1914 tarihinde devlet hizmetinde olan kamu çalışanları da bu kapsama alındı.[94] Tüm diğerleri emekli edildi.

Hitler'in, Nazi radikalleri ile DNVP müttefiklerinin çelişen talepleri arasında nasıl manevralar yaptığını, Yahudi avukatlarla ilgili yasalar ekonomik boykottan daha açık gösteriyordu. Mart ayı sonunda Yahudi hukukçulara yönelik fiziksel tacizler tüm Reich'ı sarmıştı. Dresden'de Yahudi yargıç ve avukatlar ofislerinden hatta duruşma sırasında salonlardan sürüklenerek çıkarılmışlar ve sıklıkla da dövülmüşlerdi. *Vossische Zeitung*'a göre (28 Mart tarihli *Jüdische Rundschau*'da aktarılmaktadır) Silesia, Gleiwitz'de "çok sayıda genç adam adliyeye girerek bazı Yahudi avukatları taciz etmiştir. Yetmiş yaşındaki baş hâkim Kochmann yüzüne darbe almış ve diğer avukatlar da dövülmüştür. Yahudi bir kadın yargıç yardımcısı hapse atılmış, duruşmalar kesilmiştir. Sonuçta kargaşayı sonlandırmak için polis binayı işgal etmek zorunda kalmıştır."[95] Almanya'nın her yerinde onlarca benzer olay yaşandı. Eş zamanlı olarak, Bavyera Adalet Bakanı Hans Frank ve Prusya Adalet Bakanı Hanns Kerrl gibi Nazi liderler, kendi inisiyatifleriyle tüm Yahudi avukatların ve kamu çalışanlarının derhal işten çıkarılacakları kararını duyurdular.

Adalet Bakanlığı Devlet Sekreteri Franz Schlegelberger bu tür yerel girişimlerin tamamıyla yeni bir durum yarattığını Hitler'e rapor ederek, yeni, kapsayıcı bir yasal çerçeve için hızlı bir yasalaştırmanın gerekli oldu-

---

91 *A.g.e.*, s. 171. Aynı zamanda bkz. Mommsen, *Beamtentum*, s. 48, 53.

92 Hans-Joachim Dahms, "Einleitung", yay. haz. Heinrich Becker, Hans-Joachim Dahms, Cornelia Wegeler, *Die Universität Göttingen unter dem Nationalsozialismus: verdrängte Kapitel ihrer 250 jährigen Geschichte*, Münih, 1987, s. 17-18.

93 Achim Gercke, "Die Lösung der Judenfrage", *Nationalsozialistische Monatshefte* 38 (Mayıs 1933), 196. Gercke basitçe yasaların "eğitici" olduğunu söylemiyordu, "bir yöne işaret ettiği ölçüde eğitici olduğunu" söylüyordu.

94 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 12.

95 Yay. haz. Comité des Délégations Juives, *Das Schwarzbuch: Tatsachen und Dokumente: Die Lage der Juden in Deutschland 1933*, Paris, 1934; yeniden basım Berlin, 1983, s. 105.

günu bildirdi. Schlegelberger'i, DNVP mensubu olan bakanı Franz Gürtner de destekliyordu. Adalet Bakanı bir kararname hazırlayarak, bu çerçevede, –ama aynı zamanda, muharip gaziler ve akrabalarına ilişkin Kamu Hizmeti Yasası'nın yaşam boyu muafiyet hükmü çerçevesinde– Yahudi avukatları barodan uzaklaştırdı. 7 Nisan kabine toplantısında Hitler, açıkça Gürtner'in önerisinin yanında yer aldı. Hitler'in kendi ifadesiyle: "Şu an için... sadece gerekli olanla uğraşmak lazım."[96] Kararname aynı gün onaylandı, 11 Nisan'da yayınlandı.

Muafiyetler nedeniyle yasanın başlangıç uygulaması görece ılımlıydı. Almanya'da faaliyet gösteren 4.585 avukattan 3.167'sinin (yaklaşık yüzde 70'inin) çalışmaya devam etmesine izin verildi; toplam 717 Yahudi yargıç ve savcının 336'sı da görevde kaldı.[97] 1933 Haziran ayında, Yahudiler Almanya'daki faal avukatların hâlâ yüzde16'sından fazlasını oluşturuyordu.[98] Ancak bu istatistikleri yanlış değerlendirmemek gerekir. Pratikte izin verilse de Yahudi avukatlar Milli Avukatlar Birliği'nden uzaklaştırılmışlardı ve Birliğin yıllık resmî listesinde değil ayrı bir rehberde yer alıyorlardı; sonuçta, bazı Ari kurum ve bireylerin desteği bir yana, "boykot koşullarında korku içinde" çalışmalarını sürdürüyorlardı.[99]

Nazilerin Yahudi doktorlara yönelik kışkırtmaları, Yahudi hukukçulara yapılan saldırılardan geri kalmıyordu. Bu nedenle, örneğin, 2 Mart tarihli *Israelitisches Familienblatt*'a göre SS doktoru Arno Hermann, bir kadın hastayı Yahudi Doktor Ostrowski'ye başvurmaktan caydırmaya çalışmıştı. Ostrowski'nin şikâyetini duyan Tıp Onur Kurulu Hermann'ın girişimini kınadı. Bunun üzerine, Prusya İçişleri Bakanlığı'na özel görevle yeni atanan Nazi Komiseri Leonardo Conti, *Völkischer Beobachter*'de yayınlanan makalesinde Onur Kurulu'nun kararına şiddetle karşı çıktı. "İnanç" ve "dünya görüşü"nün önceliği adına, Conti'ye göre, "soysuzlaşmamış her kadın Yahudi bir jinekoloğa muayene olmaktan içinden gelerek kaçınacaktır ve kaçınmalıdır da; bunun ırksal nefretle hiçbir ilgisi yoktur, doktor ve hastası arasında karşılıklı bir ruhsal yakınlığın gelişmesinin tıbbi bir zorunluluk olması ile ilgilidir."[100]

---

96 Uwe Dietrich Adam, *Judenpolitik im Dritten Reich*, Düsseldorf, 1972, s. 50 vd, 65 vd. Schlegelberger'in 4 Nisan'da Hitler'e gönderdiği rapor için bkz. *Akten der Reichskanzlei*, bölüm 1, cilt 1, s. 293n. Hitler'in ifadesi için 7 Nisan 1933 kabine toplantısı tutanaklarına bakınız, *a.g.e.*, s. 324.

97 Dirk Blasius, "Zwischen Rechtsvertrauen und Rechtszerstörung: Deutsche Juden 1933-1935", yay. haz. Dirk Blasius ve Dan Diner, *Zerbrochene Geschichte: Leben und Selbstverständnis der Juden in Deutschland*, Frankfurt am Main,1991, s. 130.

98 Barkai, *From Boycott to Annihilation*, s. 4.

99 Konrad H. Jarausch, "Jewish Lawyers in Germany, 1848-1938: The Disintegration of a Profession", *LBIY* 36 (1991), s. 181-82.

100 Comité des Délégations Juives, *Das Schwarzbuch*, s. 195-96.

Hitler doktorlar konusunda avukatlara kıyasla daha dikkatliydi. 7 Nisan kabine toplantısında, onlara karşı geliştirilecek yaptırımların, yeterli bir bilgilendirme kampanyası tasarlanana kadar ertelenmesini önerdi.[101] Bu aşamada, 22 Nisan sonrasında, Yahudi doktorlar sadece milli sağlık sigortası kurumu tarafından çalıştırılan klinik ve hastanelerden fiilen men edildiler, hatta bazılarının oralarda da çalışmaya devam etmesine izin verildi. Bu durumda, 1933 ortalarında fiilen çalışan Alman doktorların yüzde 11'i Yahudiydi. Burada da Hitler'in diğer bir pragmatizmi yürürlükteydi: Binlerce Yahudi doktor, on binlerce Alman hasta anlamına geliyordu. Bu doktorlarla çok sayıda hasta arasındaki bağı kesmek gereksiz huzursuzluklara yol açabilirdi. Hitler beklemeyi tercih etti.

25 Nisan'da Alman Okul ve Üniversitelerinin Aşırı Kalabalıklaşması Karşıtı Yasa geçti. Hedefi sadece Ari-olmayan stajyer ve öğrencilerdi.[102] Yasa, herhangi bir Alman okul ya da üniversitesine kayıt yaptıracak Yahudi öğrencileri, toplam başvuruların yüzde 1,5'i ile sınırlıyordu ve herhangi bir kurumdaki Yahudi stajyer ve öğrenci sayısı toplam sayının yüzde 5'ini geçemezdi. Birinci Dünya Savaşı gazilerinin çocukları ve yasanın geçmesinden önce gerçekleşmiş karışık evliliklerden doğanlar bu kotanın dışında tutuluyordu. Rejimin niyeti basında dikkatle izah ediliyordu. 27 Nisan tarihli *Deutsche Allgemeine Zeitung*'a göre, "kendine saygısı olan bir millet, bugüne kadar kabul edilen ölçekte, önemli faaliyetlerini ırksal olarak yabancı kökenli olanların eline bırakamaz. ... Yabancı kökenlilerin, genel nüfus içindeki oranından daha yüksek oranda mevcudiyetine izin verilmesi, başka ırkların üstünlüğünün kabul edilmesi biçiminde yorumlanabilir ki bu da kararlılıkla reddedilmelidir."[103]

Nisan yasaları ve ardından gelen tamamlayıcı kararnameler iki milyondan fazla kamu çalışanını, on binlerce avukat, doktor, öğrenciyi ve birçok diğer kişiyi Ari soylarına dair yeterli kanıt bulmak zorunda bıraktı; aynı süreç on binlerce rahip, sicil memuru, arşivciyi, hayati önemdeki tam kan saflığının tasdiki konusunda araştırmacı ve belirleyiciye dönüştürdü; isteyerek ya da değil, araştıran, soruşturan ve dışlayan ırksal bürokrasi makinesinin parçası haline geldiler.[104]

---

101 *Akten der Reichskanzlei*, bölüm 1, cilt 1, s. 324. ("Hier müsse eine umfassende Aufklärung einsetzen.")

102 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 17; Albrecht Götz von Olenhusen, "Die 'Nichtarischen' Studenten an den deutschen Hochschulen Zur nationalsozialistischen Rassenpolitik 1933-1945", VfZ 14, sayı 2 (1966), s. 177 vd.

103 *A.g.e.*, s. 180.

104 Bu noktayla ilgili olarak bkz. Kurt Pätzold, *Faschismus, Rassenwahn, Judenverfolgung: Eine Studie zur politischen Strategie und Taktik des faschistischen deutschen Imperialismus (1933-1935)*, [Doğu] Berlin, 1975, s. 105.

Çoğu durumda, yeni yasanın tetiklediği bu tuhaf ve acımasız bürokratik süreç en olağan dışı vakaları su yüzüne çıkardı. 7 Nisan yasası, takip eden altı yıl boyunca, Saksonya, Chemnitz sosyal yardım ofisi (*Versorgungsamt*) memur olan Karl Berthold'un yaşamında büyük bir yıkıma yol açtı.[105] Chemnitz ofisinden 17 Haziran 1933'te Dresden'deki merkez sosyal yardım dairesine gönderilen mektuba göre, "Karl Berthold'un baba tarafından Ari *olmayabileceğinden* kuşku duyulmaktadır."[106] Mektup, Berthold'un büyük olasılıkla Yahudi bir sirk "aktörü" olan Carl Blumenfeld ile on altı yıl önce ölen bir Ari annenin gayrimeşru çocuğu olduğunu haber veriyordu. 23 Haziran'da Dresden sosyal yardım dairesi Çalışma Bakanlığı'na durumu iletirken yaptığı değerlendirmeyle, kanıtlayacak net belgeler bulunmadığını, dış görünüşünün Ari-dışı bir kökenden geldiği kuşkusunu gidermediğini ancak diğer yandan, anne tarafından dedesinin evinde "Hıristiyan, güçlü bir askerî-milli ruh ile" yetiştirilmiş olmasının "onun lehine olduğunu, bu durumda, şayet baba tarafından Ari olmayan hususiyetler yüklenmişse, yetiştirilme biçiminin bunu dengeleyeceğini" bildirmişti.[107]

21 Haziran'da Çalışma Bakanlığı Berthold'un dosyasını (artık içinde on yedi ek dosya bulunmaktadır), ivedilikle değerlendirilmek üzere İçişleri Bakanlığı'na gönderdi. 8 Eylül'de Bakanlığın ırksal araştırmalar uzmanı Achim Gercke görüşünü açıkladı: Carl Blumenfeld'in babalık sıfatı doğrulanmıştır, ancak Gercke, eldeki tarihsel bilgilerden hareketle, annesinin Karl Berthold'a hamile kaldığı sırada Carl Blumenfeld'in sadece on üç yaşında olduğuna da değinmek zorunda kalır: "Böyle bir şeyin imkânsız olduğu düşünülmemelidir" der Gercke, "zira cinsel olgunluğa Yahudiler daha erken yaşlarda ulaştığından, bu tür vakalara rastlanmaktadır."[108]

Dresden dairesinin Gercke'nin yaptığı hesaplardan haberdar olması ve kendi basit aritmetik hesaplarını yapması da uzun sürmedi. Dresden dairesi 26 Eylül'de Çalışma Bakanlığı'na bir yazı göndererek, Berthold'un 23 Mart 1890'da –Blumenfeld hâlâ on üç yaşından küçükken– doğduğuna işaret etti, bebeğe hamile kalındığında "Carl Blumenfeld sadece on bir buçuk yaşındaydı. Şunu varsaymak zordur," diye devam ediyordu Dresden'den gelen yazı, "on bir buçuk yaşında bir oğlan çocuğu yirmi beş yaşında bir kadından çocuk sahibi olamaz." Dresden dairesinin talebi aşikâr olanın kabul edilme-

105 Karl Berthold (ismi değişmiştir) vakası ve eklenen belgeler için bkz. Hans Mommsen, "Die Geschichte des Chemnitzer Kanzleigehilfen K. B.", yay. haz. Detlev Peukert ve Jürgen Reulecke, *Die Reihen fast geschlossen: Beiträge zur Geschichte des Alltags unterm Nationalsozilismus*, Wuppertal, 1981, s. 337 vd. Günümüz terminolojisiyle *Versorgungsamt* "devlet memurları için sosyal yardım dairesidir." Ben "sosyal yardım dairesi" şeklinde kullanacağım.

106 *A.g.e.*, s. 348.

107 *A.g.e.*, s. 350.

108 *A.g.e.*, s. 350.

si idi, Karl Berthold Carl Blumenfeld'in çocuğu değildi.[109] Söylemeye bile gerek yok, bu düşünce reddedildi.

Birçok yönden ibretlik olan Berthold'un hikâyesi 1939 yılına kadar inişli çıkışlı sürdü; Berthold'un kaderini belirleyen çelişkili karara kadar tekrar tekrar gündeme geldi.

İhbarlar geldikçe, her düzey kamu çalışanı için incelemeler yapıldı. Reich Şansölyeliği çalışanı olan Leo Killy'nin tam Yahudi olduğu suçlamasıyla başlayan soy araştırması Hitler'in kişisel müdahalesiyle sonlandı. En azından Hitler'in gözünde, Killy'nin ailesi ile ilgili belgeler onu zan altında kalmaktan kurtardı.[110] Uygulanan prosedürler çeşitliydi: İsteği sadece bir kamu görevlisiyle evlenmek olan M., büyükannesinin soyadının Goldmann olmasının kuşku yaratabileceğinden hareketle, Ari soyundan emin olmak istedi. Araştırma, Berlin, Kaiser Wilhelm Antropoloji, İnsan Genetiği ve Soyarıtımı Enstitüsü'nde, Prof. Otmar von Verschuer'in genetik bölümünde yürütüldü. Verschuer'in uzmanlarının çözmesi gereken sorulardan biri şuydu: "Fraulein M., genel ruh hali, çevresi ya da dış görünüşü temelinde, konuyla ilgisi olmayan birisi tarafından öyle görüldüğü için Ari-olmayan biçiminde tanımlanabilir mi? Fraulein M.'nin akrabalarının fotoğrafları ve kendi fiziksel görünüş özellikleri temelinde yapılan "genetik inceleme" son derece pozitif sonuçlar verdi. Rapora göre herhangi bir Yahudilik işareti yoktu. Her ne kadar Fraulein M.'nin "dar, büyük ve kemerli bir burnu olsa da" varılan sonuç bu burnun babadan miras olduğuydu (sıkıntı yaratan Goldmann soyadlı büyükanneden değil) ve dolayısıyla da saf Ari idi.[111]

Eylül 1933'te Yahudilerin çiftlik sahibi olması ya da tarımla uğraşması yasaklandı. Aynı ay içinde, Propaganda Bakanlığı'nın ve Reich Kültür Dairesi'nin denetimindeki sistemle ilgili düzenlemeler Goebbels'e Yahudilerin Almanya'nın yeni kültürel hayatına katılmasını sınırlama yetkisi verdi. (Sadece yazarları ve sanatçıları değil aynı zamanda kültürel alandaki önemli iş sahiplerini de kapsayan sistematik ihraç, bu nedenle 1935'e kadar geciktirildi.)[112] Yine Goebbels'in Propaganda Bakanlığı'nın girişimiyle, Yahudilerin Gazeteciler Birliği'ne girişleri yasaklandı ve 4 Ekim'de de gazete editörü olmaları yasaklandı. Alman basını temizlenmişti. (Tam bir yıl sonra, Goebbels Yahudilerin editör ve gazeteci olarak çalışma haklarını tanıdı ancak sadece Yahudi

---

109 *A.g.e.*, s. 351.

110 Lammers'den Hess'e, 6.6.1933, Parteikanzlei der NSDAP, mikrofilm 10129934, IfZ.

111 Bu vakanın ayrıntıları için bkz. Jeremy Noakes, "The Development of Nazi Policy Towards the German-Jewish 'Mischlinge' 1933-1945", *LBIY* 34 (1989), s. 316-17.

112 Volker Dahm, "Anfänge und Ideologie der Reichskulturkammer", *VfZ* 34, sayı 1 (1986), s. 78. Aynı zamanda bkz. Alan Edward Steinweis, *Art, Ideology and Economics in Nazi Germany: The Reich Chamber of Culture and the Regulation of the Culture Professions in Nazi Germany*, Chapel Hill, N. C., 1988, s. 322 vd.

basını çerçevesinde.)[113]

Nazi ırksal düşüncesine göre, Alman milli toplumu gücünü kan saflığından ve kutsal Alman topraklarındaki köklerinden alır. Böylesi ırksal saflık, daha üstün bir kültürel yaratıcılığın, güçlü devlet inşasının ön koşulu, ırksal varoluş ve egemenlik savaşında zaferin teminatıydı. Dolayısıyla daha en baştan, 1933 yasaları bu ütopyacı görüşün tüm temel alanlarından Yahudilerin çıkarılmasına odaklandı: Devlet yapısının bizatihi kendisinden (Kamu Hizmeti Yasası), milli toplumun biyolojik sağlığından (doktorlar yasası), toplumun sosyal inşasından (Yahudi avukatların barodan ihracı), kültürden (okullar, üniversiteler, basın, kültürel mesleklerle ilgili yasalar) ve nihayet kutsal topraklardan (tarım yasası). Bu erken evrede sadece Kamu Hizmeti Yasası tam olarak uygulandı fakat yasaların ifade ettiği sembolik anlam ve taşıdıkları ideolojik mesaj aşikârdı.

Nazi yasalarının uzun-vadeli terör bağlamında ima ettiklerini Alman Yahudilerinin çok azı sezdi. Bunlardan biri Deutsche Bank yönetim kurulu sözcüsü ve bir Ortodoks Yahudinin oğlu olan Georg Solmssen'di. Bankanın yönetim kurulu başkanına yazdığı 9 Nisan 1933 tarihli mektupta, nüfusun Nazi olmayan kesiminin bile yeni yaptırımları "doğru" bulduğuna değindikten sonra şöyle devam ediyordu: "Korkarım, niyeti belli ve iyi hazırlanmış bir planla Almanya'da yaşayan Yahudi nüfusun, ayrım gözetmeden tümünün ekonomik ve tinsel yok edilişini hedefleyen bir sürecin daha sadece başındayız. Nasyonal Sosyalist Parti'ye bağlı olmayanlar da dâhil tüm sınıfların genel pasifliği, bugüne kadar Yahudi meslektaşlarıyla omuz omuza çalışmış insanlar arasında dayanışma duygusunun olmayışı, boşalan pozisyonlar üzerinden kişisel çıkar elde etme arzusunun giderek daha fazla görünür hâle gelmesi, kendileri masum olsalar da, bir günden diğerine onurlarının ve varoluşlarının yok edilişine tanıklık eden insanların üzerine fena hâlde yıkılan kepazelik ve utanç – tüm bunlar öylesine umutsuz bir duruma işaret ediyor ki hiçbir mazeret aramadan dobra dobra yüzleşmemek hata olur."[114]

Alman muhafazakârların yüzyıl başındaki aşırı anti-Semit gündeminin ifade edilişi ile yeni rejimin ilk yılları boyunca uygulanan Nazi yaptırımları arasında bazı paralellikler vardır. Alman Kamu Hizmeti üzerine yaptığı çalışmada Hans Mommsen, Nisan 1933 tarihli Kamu Hizmeti Yasası'nın "Ari paragrafı" ile Muhafazakâr Parti'nin 1892 Tivoli programı arasındaki benzerliklere dikkat çeker.[115] Programın ilk paragrafı şöyledir: "Genel yaşantımız üze-

113 Bu konunun ayrıntıları için özellikle bkz. Herbert Freeden, "Das Ende der jüdischen Presse in Nazideutschsland", *Bulletin des Leo Baeck Instituts* 65 (1983), s. 4-5.

114 James, "Die Deutsche Bank", s. 337.

115 Mommsen, *Beamtentum*, s. 49.

rindeki rahatsız edici ve yıkıcı Yahudi etkisine karşı savaş açıyoruz. Hıristiyan halk için Hıristiyan otorite ve Hıristiyan öğrenciler için Hıristiyan öğretmenler istiyoruz."[116]

Diğer bir deyişle, Muhafazakârlar Yahudilerin tüm yönetsel pozisyonlardan uzaklaştırılmasını ve Alman eğitim ve kültürü üzerinde etki sahibi olmalarına son verilmesini talep etmektedir. Yaklaşmakta olan 1935 Nuremberg yasalarının –ırksal kıstaslara göre Yahudilerin ayrımcılığa tabi tutulması ve Yahudi toplumunun böylelikle "yabancı statüsüne" konulması– asli hamlesine gelince, o da 1912 yılında basılan *Wenn ich der Kaiser wär* (*Eğer Kayser Olsaydım*) başlıklı kitapçıkta radikal Muhafazakâr anti-Semitlerin, özellikle de Pan-Alman Birliği Başkanı Heinrich Class'ın talebi olarak mevcuttu. Yani, Nazi eylem programını yaratan Nazilerin kendisi olsa da, Weimar yılları boyunca Alman sağ-kanat partilerinin genel gelişim çizgisi, aşırı milliyetçi partilerin (özellikle DNVP'nin) ve Nazilerin paylaştığı bir dizi anti-Yahudi slogan ve taleplerin doğuşuna yol açmıştır.

Muhafazakâr devlet bürokrasisi Yahudi meselesinde, zaman zaman Nazi tarzı tutumları önceden benimsemişti. Mesela Dışişleri Bakanlığı daha Naziler işbaşına gelmeden çok önce Nazi anti-Semitizmini savunmaya çalışmıştı. Ocak 1933'ten sonra Devlet Bakanı Bernhardt Wilhelm von Bülow ve Dışişleri Bakanı Neurath'ın da hoşgörüleri ile bazı Bakanlık görevlileri bu girişimleri yoğunlaştırdı.[117] 1933 baharında Dışişleri Bakanlığı'ndaki anti-Yahudi propaganda faaliyeti, özellikle bunun için görevlendirilmiş yeni bir Almanya Dairesi (Referat Deutschland) kuruluşu ile desteklendi.

Prusya İçişleri Bakanlığı'nda, DNVP'den Devlet Sekreteri Herbert von Bismarck'ın anti-Yahudi savaşa katılımındaki sertlik, Nazi bakan Frick'i aratmaz. Büyük amcası Demir Şansölye Otto hakkında Emil Ludwig (asıl adı Emil Ludwig Kohn) tarafından yazılan ve yakın bir tarihte basılmış olan biyografi nedeniyle canı yanan Bismarck, Yahudi yazarların takma isimle yazı yazmalarının yasaklanmasını istedi. Ayrıca, Bismarck şunu da söylüyordu: "Doğu Avrupalı isimlere sahip Yahudilerin, Örneğin, Harden, Olden, Hinrichsen, vb. gibi özellikle güzel Alman Soyadları almalarıyla milli onurumuz derin yara almaktadır. Bu tür değişikliklerin geri alınması için, İsim değişikliklerinin acilen gözden geçirilmesi gerektiği düşüncesindeyim."[118]

6 Nisan 1933'te, bu amaçla kurulmuş bir komite –muhtemelen Prusya

116 Aktarıldığı kaynak, Peter Pulzer, *The Rise of Political Anti-Semitism in Germany and Austria*, Cambridge, Mass., 1988, s. 112.

117 Donald M. McKale, "From Weimar to Nazism: Abteilung III of the German Foreign Office and the Support of Antisemitism, 1931-1935", *LBIY* 32 (1987), s. s. 297 vd. Rejimin erken dönemlerinde Wilhelmstrasse'nin "Yahudi Meselesi" konusundaki tutumu ile ilgili olarak bkz. Christoper R. Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office*, New York, 1978.

118 Noakes ve Pridham, *Nazism 1919-1945*, cilt 2, s. 526-27.

İçişleri Bakanlığı'ndan kaynaklı bir girişimin ardından– Yahudilerin Durumunu Düzenleme Yasası taslağı üzerinde çalışmaya başladı. Yine, Alman uyruklular sekiz kişilik komitede ağırlıktaydı. 1933 Temmuz ayında Dışişleri Bakanlığı Almanya Dairesi başkanına gönderilen bu taslak önerinin bir kopyası, Wilhelmstrasse arşivlerinde kaldı. Taslak, Yahudi meseleleriyle ilgilenmek üzere bir "milli muhafız" (*Volkswart*) atanmasını öneriyordu ve otoritelerle özellikle de *Volkswart* ile ilişkilerde Yahudileri temsil edecek merkezî bir örgüt olarak "Yahudi konseyi" (*Judenrat*) ifadesini kullanıyordu. Bu girişimden bir sonuç çıkmasa da, daha o dönemde, ileride uygulanacak ayrımcı yaptırımların çoğu taslakta yer alıyordu.[119] Sonuçta, en azından yöntem olarak, Yahudilere yönelik Nazi politikaları, Hitler'in iktidara gelmesinden birkaç on yıl önce Alman muhafazakârlarının ortaya koyduğu anti-Semit tasarı ile aynıydı.[120]

Yahudilere yönelik ekonomik yaptırımların sınırlanması muhafazakârların talebiydi ve Nisan yasalarına her ne muafiyet eklendiyse, buna önayak olan muhafazakârların en önde geleni, Cumhurbaşkanı Hindenburg'du. Hitler kendi anti-Yahudi dürtülerinin, eski Mareşal'in geleneksel anti-Semitizm anlayışından ne kadar özsel farklılık taşıdığını çok iyi görüyordu ve Yahudilerin kamu hizmetinden çıkarılmasına getirilecek muafiyetler konusunda Hindenburg'un 4 Nisan tarihli talebine yanıt verirken, Hindenburg'un içinden geldiği ılımlı muhafazakâr yaklaşımın orta yolcu Anti-Yahudi görüşleri ile kendisini sınırladı. Aslında bu, Hitler'in şansölye olmasından sonra Yahudiler üzerine ortaya koyduğu ilk uzun değerlendirmeydi.

Hitler 5 Nisan tarihli mektubuna, Yahudi "taşkını" argümanını kullanarak başlıyordu. Kamu hizmeti ile ilgili olarak, Nazi liderine göre, Yahudiler yabancı unsurlar olarak ve yetenekleriyle yönetsel pozisyonlara gelmişlerdi ve "boyutları konusunda hiç kimsenin yeterli fikre sahip olmadığı bir yozlaşmanın tohumlarını ekmişlerdi." Uluslararası Yahudi "acımasızlığı ve boykot ajitasyonu", özünde savunmaya yönelik yaptırımlara zemin hazırlamıştı. Hitler yine de Hindenburg'un Yahudi gazileri ile ilgili talebinin yerine getirileceği sözünü veriyordu. Son olarak da ilginç bir uyarıya başvuruyordu: "Genel olarak, bu temizlik sürecinin ilk amacı sağlıklı ve doğal belli bir ilişkinin onarımını sağlamaktır; ikinci olarak, devlet için önemli pozisyonların, Reich'ın kaderinin teslim edilemeyeceği bu unsurlardan temizlenmesidir. Zira önümüzdeki yıllarda, dünyanın geri kalanından saklanamayacak belir-

---

119 Bu dokümanın özeti ilk kez, İsrailli tarihçi Shaul Esh tarafından 1 Nisan 1963'te *Ha'aretz*'de İbranice yayınlandı; Nazi anti-Yahudi programı bütününün bir master planı olarak yorumlandı. Değerlendirmeleri ile birlikte İngilizce çevirisi için bkz. Uwe Dietrich Adam, "An Overall Plan for Anti-Jewish Legislation in the Third Reich?", *Yad Vashem Studies* 11 (1976), s. 33-55.

120 *A.g.e.*, s. 40.

li olayların, devletin yüce çıkarları için gizli kalabilmesi, kaçınılmaz tedbirler almamızı gerektirecektir."[121]

Hitler, muhafazakâr anti-Semitizmin bazı temel savlarından yararlanmayı sürdürüyordu: Sosyal ve mesleki hayatın bazı temel alanlarında Yahudi temsilinin çok yüksek olması, asimile olmamış ve dolayısıyla da toplum içinde yabancı bir unsuru meydana getirmeleri, özellikle Kasım 1918 sonrası, (ister liberal ister devrimci) faaliyetlerinin kötü etkileri. Muhafazakârlar, Weimar "Yahudi cumhuriyetidir" diye feryat ediyordu. Hitler de, Prusyalı mareşal ve Prusyalı toprak sahibine, kendi iyiliği için, eski Prusya devletinde Yahudilerin kamu hizmetine erişiminin sınırlı olduğunu ve subaylar kolunun ise hiç Yahudi barındırmadığını hatırlatmayı unutmuyordu. Hitler'in Hindenburg'a mektubundan birkaç gün sonra eski mareşalin, Almanya'da Yahudilerin durumu ile ilgili olarak İsveç Kızıl Haç başkanı Prens Carl'dan gelen soruları yanıtlamak zorunda kalması ironikti. Aslında Hindenburg'un İsveç'e yazdığı mektup metnini, Hindenburg'un makamında daha önce hazırlanan taslağın önemli ölçüde değiştirilmesiyle Hitler dikte etmişti (Yahudilere yönelik şiddet fiilleri reddedilmektedir ve Doğulu Yahudilerin Reich'ı işgal ettiği standart teması kuvvetle vurgulanmaktadır).[122] Yani, Reich'ın cumhurbaşkanı, Hitler'in kendisine gönderdiği 4 Nisan tarihli mektuptan çok farklı olmayan bir metni, şimdi kendi imzası ile gönderiyordu. Kısa bir süre sonra Hindenburg gidecekti ve Hitler'in yolu üzerindeki bu sıkıntı kaynağı temizlenecekti.

V

Mart 1933'te Köln şehrinde Yahudilerin belediyeye ait spor tesislerini kullanmaları yasaklandı.[123] "Kökenlerin gizlenmesinin önüne geçebilmek üzere", 3 Nisan'dan itibaren Prusya'daki Yahudilerin isim değiştirme talepleri Adalet Bakanlığı'na gönderilecekti.[124] 4 Nisan'da tüm Yahudi boksörler Alman Boks Birliği'nden uzaklaştırıldı.[125] 8 Nisan'da, Baden eyaleti üniversitelerindeki Yahudi öğretim görevlileri ivedilikle kovuldu.[126] 18 Nisan'da Westphalia parti bölge yöneticisinin (Gauletier) aldığı karara göre, bir Yahudinin

121 İlk yayınlandığı kaynak, Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, s. 393-95. Çev. Dieter Kuntz, yay. haz. Benjamin C. Sax ve Dieter Kuntz, *Inside Hitler's Germany: A Documentary History of Life in the Third Reich*, Lexington, Ky., 1992, s. 401-3. Çeviri metni biraz değiştirilmiştir. Diğer bir çeviri için bkz. *Documents on German Foreign Policy, Series C*, s. 253-5.

122 *Akten der Reichskanzlei: Die Regierung Hitler*, bölüm 1, cilt 1, s. 391-92.

123 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 8.

124 *A.g.e.*, s. 9.

125 *A.g.e.*, s. 10.

126 *A.g.e.*, s. 13.

hapishaneden çıkmasına izin verilmesi için, kefalet belgesini veren iki kişinin ya da sağlık belgesini imzalayan doktorun onun yerine hapse girmesi gerekiyordu.[127] 19 Nisan'da, Baden'daki hayvan pazarında Yiddish dili kullanımı yasaklandı.[128] 24 Nisan'da, yazım zorluğu gerekçesiyle, telefon iletişiminde Yahudi isimlerinin kullanımı yasaklandı.[129] 8 Mayıs'ta, Zweibrücken valisi bir sonraki yıl için şehir pazarında Yahudilerin yer kiralamasını yasakladı.[130] 13 Mayıs'ta Yahudi isimlerinin yerine Yahudi-olmayan isimlerin alınması yasaklandı.[131] 24 Mayıs'ta Alman jimnastik organizasyonunun tamamıyla Arileştirilmesi istendi, dört büyükanne-büyükbabanın da Ari olması şarttı.[132] Nisan ayında Yahudi doktorlar kamu sigortalı kurumlardan uzaklaştırılırken, Mayıs'ta, özel sigortalı kurumlardan, hastanın kendisinin de Ari olmadığı durumlarda, Yahudi doktorların tedavisi karşılığında aldıkları tıbbi masrafların geri ödenmesi istendi. Yahudi ve Yahudi-olmayan doktorların listesi Haziran'da hazır olacaktı.[133]

10 Nisan'da, Hess'in başkanı olduğu eyalet yönetimi ile din işleri ve eğitim bakanlığı, Frankfurt valisinden Heinrich Heine anıtının yerinden kaldırılmasını istedi. 18 Mayıs'ta vali cevap verdi: "Bronz heykel 26-27 Nisan gecesinde kaidesinden söküldü. Hafif zarar gören heykel etnoloji müzesi bodrumuna kaldırıldı."[134]

Aslında, Stuttgart şehir kayıtlarına göre 1933 baharında, "Yahudi sorununun" şu veya bu şekilde gündeme gelmediği bir gün geçmiyordu. Boykotun hemen arifesinde, şehrin bazı Yahudi doktor, avukat ve sanayicileri ülkeyi terk etti.[135] 5 Nisan'da atlet ve işadamı Fritz Rosenfelder intihar etti. Arkadaşı, Birinci Dünya Savaşı Pilotu Ernst Udet, mezarlığın üzerinde uçarak çelenk bıraktı.[136] 15 Nisan'da Nazi Partisi, Württemberg kabinesinin eski bakanı, sosyalist (ve Yahudi) Berthold Heymann'ın adının seçim listesinden çıkarılmasını istedi.[137] 20 Nisan'da Stuttgart Sulh Ceza Mahkemesi, Marienspital (Saint Mary Hastanesi) başhekimi Caesar Hirsch'i gıyaben yargıladı. Ekibinde çalışanlar, Nazi Almanyası'na dönmeyeceğini ifade ettiği, "zira

127 *A.g.e.*, s. 14.

128 *A.g.e.*, s. 15.

129 *A.g.e.*, s. 16. (Mesela "Abraham için *A*" denilemeyecekti.)

130 *A.g.e.*, s. 19.

131 *A.g.e.*, s. 21.

132 *A.g.e.*, s. 23.

133 *A.g.e.*, s. 25.

134 Yay. haz. Komission zur Erforschung der Geschichte der Frankfurter Juden, *Dokumente zur Geschichte der Frankfurter Juden 1933-1945*, Frankfurt am Main, 1963, s. 95.

135 *Chronik der Staadt Stuttgart 1933-1945*, Stuttgart, 1982, s. 21.

136 *A.g.e.*, s. 22.

137 *A.g.e.*, s. 22.

böyle bir anavatanda yaşamayı reddettiği", yönünde tanıklık ettiler.[138] 27 Nisan'da, Yahudilere ait ayakkabı firması Etam'ın şube açmasını protesto eden üç yüz kişi Königsstrasse'de gösteri yaptı.[139] 29 Nisan'da, kesimevindeki görevine devam etmek isteyen bir Yahudi veteriner bazı kasaplar tarafından tehdit edildi ve "gözaltına alındı."[140] Günler geçtikçe bu böyle devam etti.

Hannover yakınlarındaki Northeim (yeni adıyla Thalburg) kasabasında Nazilerin iktidarı alışı üzerine bir araştırma yapan William Sheridan Allen, şehrin 120 Yahudisinin değişen kaderini parlak bir dille betimler. Çoğu küçük işletme sahibi bu insanlar ve aileleri önemli ölçüde asimile olmuşlardır ve birkaç kuşak sonra da toplumun bütünleyici bir parçası haline gelmişlerdir. 1932 yılında Yahudi bir tuhafiyeci işletmesinin 230. kuruluş yıldönümünü kutlamıştır.[141] Allen, milliyetçi Alman duruşunu ısrarla sürdürmeye çalışan, Nazilerin uyguladığı ve giderek daha aşağılayıcı hâle gelen yaptırımları görmezden gelen Braun isminde bir bankerden söz eder: "Thalburg'u terk etmesi yönündeki endişeli tavsiyelere cevabı, 'Nereye gideyim? Ben burada Banker Braun'um, başka bir yerde Yahudi Braun olacağım'" şeklindedir.[142]

Thalburg'daki diğer Yahudiler o kadar cüretkâr değildir. Birkaç ay içinde hepsi için sonuç aynı olacaktır. Bazıları mensubu bulundukları çeşitli kulüp ve sosyal kuruluşlardan ayrılır; diğerleri, farklı bahanelere dayandırılan kovulma mektupları alırlar. "Böylelikle," der Allen, "Thalburg'daki Yahudilerin durumu, Hitler rejiminin daha ilk yarı-yılı sonunda hızla kesinlik kazandı. ... Yeni koşullar hayatın gerçeği haline geldi, benimsendi. Thalburg Yahudileri, toplumun bütününden açıkça dışlandı."[143]

Berlin'in banliyösü Rangsdorf'taki tek Yahudi çocuk Hilma Geffen-Ludomer için, Alman Okullarının ve Üniversitelerinin Aşırı Kalabalıklaşması Karşıtı Yasa, her şeyin tümüyle değişmesi anlamına geliyordu. "Güzel komşuluk ortamı" aniden "bitti. ... Birdenbire arkadaşsız kaldım. Artık kız arkadaşlarım yoktu ve birçok komşu bizimle konuşmaya korkuyordu. Ziyaret ettiğimiz bazı komşular bana şöyle söylediler: 'Artık gelme çünkü korkuyoruz. Yahudilerle ilişkimizin olmaması gerekiyor.'" 1933 yılında on bir yaşında olan ve Nürnberg'de yaşayan Lore Gang-Salheimer okuluna devam edebilirdi çünkü babası Verdun'da savaşmıştı. Yine de, "Yahudi olmayan çocuklar, artık 'seninle okuldan eve birlikte yürüyemem, seninle birlikte görülemem'

138 *A.g.e.*, s. 25.

139 *A.g.e.*, s. 26.

140 *A.g.e.*, s. 27.

141 William Sheridan Allen, *The Nazi Seizure of Power: The Experience of a Single German Town 1930-1935*, Londra, 1965, s. 209-10.

142 *A.g.e.*, s. 212.

143 *A.g.e.*, s. 213.

diyorlardı."[144] "Nazi yönetimi altında geçen her gün," diyordu Martha Appel, "bizimle komşularımız arasındaki duygusal çatlak büyüdü. Yıllarca iyi ilişkilere sahip olduğumuz arkadaşlarla artık birbirimizi tanımıyorduk. Birdenbire farklı olduğumuzu keşfetmiştik."[145]

Haziran 1933 nüfus sayımında Alman Yahudileri de herkes gibi dinî ve milli mensubiyetlerine göre tanımlandı ve sayıldı fakat onların kayıt kartları, diğerlerine kıyasla daha fazla ayrıntı barındırıyordu. Resmî *Statistik des deutschen Reiches*'a göre bu özel kartlar, "dinî bağlılık temelinde kaydedildiği takdirde, Alman Reich'ında yaşayan Yahudilerin biyolojik ve sosyal statülerine genel bir bakışı da mümkün kılar" idi. "Reich'da yaşayan Yahudilerin ırk temelinde" nüfus sayımının yapılması henüz mümkün değildi.[146]

VI

Genetik Hastalıklı Çocuk Doğumlarını Engelleme Yasası (Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses), 14 Temmuz 1933'te, Doğulu Yahudi karşıtı yasaların (vatandaşlık iptali, göçe son verilmesi, vb.) yürürlüğe girdiği gün, kabul edildi. Yeni yasa, kalıtımsal rahatsızlığı –örneğin, zekâ geriliği, şizofreni, manik-depresiflik, genetik epilepsi, Huntington hastalığı, genetik körlük, genetik sağırlık ve ağır alkolizm– olduğu düşünülen herhangi birinin kısırlaştırılmasına olanak tanıyordu.[147]

Temmuz 1933 yasasına yol açan gelişimin emareleri daha Weimar döneminde görülebiliyordu. Soyarıtımcılar arasında, "pozitif soyarıtımı" taraftarları zemin kaybediyordu ve –dışlamaya, yani esas olarak kalıtımsal hastalıkları taşıyanların kısırlaştırılmasına vurgu yapan– "negatif soyarıtımı" yandaşları, resmî kurumlarda bile, güç kazanıyordu: Bu eğilim Batı'da Birinci Dünya Savaşı öncesi ortaya çıkmıştı ve Alman dünyasında egemen hâle geliyordu.[148] Diğer birçok alanda olduğu gibi savaş çok belirleyiciydi: Genç ve fiziksel olarak sağlıklı durumda olan savaş meydanlarında katledilirken, sakat ve fiziksel olarak sağlıksız olan korunmuyor muydu? Genetik dengenin yeniden tesisi önemli bir milli-ırksal zorunluluk değil miydi? Ekonomik

144 Deborah Dwork, *Children with a Star: Jewish Youth in Nazi Europe*, New Haven, Conn., 1991, s. 22.

145 Richarz, *Jüdisches Leben in Deutschland*, s. 232.

146 Götz Aly ve Karl-Heinz Roth, *Die restlose Erfassung: Volkszählen, Identifizieren, Aussondern im Nationalsozialismus*, Berlin, 1984, s. 55.

147 Robert N. Proctor, *Racial Hygiene: Medicine under the Nazis*, Cambridge, Mass., 1988, s. 95.

148 Jeremy Noakes, "Nazism and Eugenics: The Background to the Nazi Sterilization Law of 14 July 1933", yay. haz. R. J. Bullen, H. Pogge von Strandmann ve A. B. Polonsky, *Ideas into Politics. Aspects of European History 1880-1950*, Londra, 1984, s.83-84.

düşünce de kendi mantığını dayatıyordu: Üremeleri sadece yükü artıracak olan, zihinsel ve fiziksel engelli bireylerin korunmasının sosyal maliyeti çok yüksekti.[149] Bu yönde düşünce çok yaygındı ve hiçbir biçimde sadece radikal sağın tekelinde değildi. Her ne kadar 1932 Temmuz ayında Prusya hükümetine gönderilen bir kısırlaştırma yasası taslağı, kalıtımsal kusurlarda *gönüllü* kısırlaştırmaya vurgu yapıyor olsa da[150] *zorunlu* kısırlaştırma düşüncesi giderek yaygınlık kazanıyordu.[151] Yine de belirleyici değişim Nazilerin iktidara gelmesiyle oldu.

Yeni yasa, kapsamlı taleplerle Nazi Partisi sağlık bölümünün başına üşüşen Arthur Gütt gibi enerjik aktivistlerce daha da ileri taşındı. Çok geçmeden Leonardo Conti, Gütt'ü Reich İçişleri Bakanlığı'nda üst düzey bir pozisyona önerdi.[152] Gütt'ün önerdiği ve yasaya dâhil edilen yaptırımlarla önceki kısırlaştırma yasası arasındaki ana farklılık, zorunluluk unsuruydu. Yeni yasanın 12. Paragraf, 1. Bölümü'ne göre, eğer kısırlaştırmaya karar verildiyse, "kısırlaştırılacak kişinin iradesinden bağımsız olarak" uygulanabilirdi.[153] Bu ayrım birçok vaka için ve resmî düzeyde doğruydu. Aslında, 1933 öncesinde bile, bazı psikiyatri kliniklerindeki hastalar, kendilerinin ya da ailelerinin rızası olmadan kısırlaştırılmış görünüyorlar.[154] 1933 ortalarından 1937 yılına kadar iki yüz bin civarında insan kısırlaştırıldı.[155] Savaş sona erdiğinde bu rakam dört yüz bine ulaşmıştı.[156]

Kısırlaştırma politikalarının başlangıcından, doğal olarak varacağı Ağustos 1941 tarihli ötanazi sonucuna –ve aynı tarihlere rastlayan "Nihai Çözüm" başlangıcına– kadar, özürlü ve akıl hastalarıyla ilgili olanlar bir yanda, Yahudilerle ilgili olanlar diğer yanda, uygulanan politikalar eşzamanlı ve paralel bir seyir izledi. Ancak bu iki politikanın kökenleri ve hedefleri farklıydı. Kısırlaştırma ve ötanazi tamamıyla *Volksgemeinschaft*'ın saflığını artırmayı hedeflerken ve maliyet-yarar hesaplamalarıyla desteklenirken, Yahudilere yönelik ayrımcılık ve imha –aynı zamanda ırksal bir saflaştırma süreci olsa da– esas olarak, Almanya'nın ve Ari dünyanın varlığına tehdit olarak gö-

149 Büyük Buhran'ın psikiyatrik bakım üzerindeki ekonomik etkisi ile ilgili olarak bkz. Michael Burleigh, *Death and Deliverance: "Euthanasia" in Germany 1900-1945*, Cambridge, İngiltere, 1994, s. 33 vd.

150 *A.g.e.*, s. 84-85.

151 Gisela Bock, *Zwangssterilisation im Nationalsozialismus: Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik*, Opladen, 1986, s. 49-51, 55-56.

152 Noakes, "Nazism and Eugenics", s. 85.

153 *A.g.e.*, s. 86.

154 Hans-Walter Schmuhl, "Reformpsychiatrie und Massenmord", yay. haz. Michael Prinz ve Rainer Zitelmann, *Nationalsozialismus und Modernisierung*, Darmstadt, 1991, s. 249.

155 Noakes, "Nazism and Eugenics," s. 87.

156 Schmuhl, "Reformpsychiatrie und Massenmord", s. 250.

rülen etkin ve ürkütücü düşmana karşı bir mücadeleydi. Yani, kısırlaştırma ve ötanazi seferberliğinin de paylaştığı, ırksal temizliğe ek olarak, Yahudilere karşı mücadele apokaliptik boyutlarda bir hesaplaşma olarak görülüyordu ve bu anlamda da onunla çelişiyordu.

2

Rıza Gösteren Seçkinler, Tehdit Edilen Seçkinler

I

Heilbronn'dan 30 kadar SA mensubu 25 Mart 1933 Cumartesi günü Almanya'nın güneybatısında küçük bir kasaba olan Niederstetten'e geldi. Bölgedeki birkaç Yahudi evine zorla girerek topladıkları erkekleri belediye binasının önüne getirerek vahşice dövdüler ve bu sırada yerel polis binanın kapısından olanları seyrediyordu. O sabah aynı sahne komşu Creglinger'de de yaşanırken, sinagogda bulunan on sekiz Yahudi erkek de şehir meydanına sürüklenmişti. Oradaki dayak altmış yedi yaşındaki Hermann Stern'in ve birkaç gün sonra da elli üç yaşındaki Arnold Rosenfeld'in ölümlerine sebep oldu.

Ertesi gün Niederstetten Lüterien kilisesinin Pazar ayininde Papaz Hermann Umfried konuşuyordu. Vaazı dikkatle hazırlanmıştı: Yeni rejime duyulan güven ve Yahudilere yönelik bazı olumsuz görüşleri içeren standart ifadelerle başladı. Ancak daha sonra Umfried bir gün önce olanlara döndü: "Ceza yetkisi sadece otoritenindir ve tüm otoriteler dinî otoritenin altındadır. Ceza sadece kötülere karşı ve bir adalet hükmü verildikten sonra uygulanır. Bu şehirde dün yapılanlar adil değildir. Hepinizi, Alman halkının onurunun lekelenmemesini sağlamak için yardım etmeye çağırıyorum!" Papaz Umfried'e yönelik saldırılar başladığında, hiçbir yerel, bölgesel ya da ulusal kilise kurumu onu desteklemeye cesaret edemedi hatta Yahudilere yönelen şiddete karşı ılımlı bir tepki bile gösteremedi. Ocak 1934'te Parti İlçe Başkanı (*Kreisleiter*) Umfried'den istifa etmesini istedi. Sadece kendisinin değil ama aynı zamanda karısı ve dört kızının da toplama kampına gönderilebileceği ihtimaliyle giderek daha fazla kaygılanan papaz intihar etti.

Yedi yıl sekiz ay sonra, 28 Kasım 1941 gece 02.04'te Niederstetten garından ilk Yahudi nakli yapıldı. İkinci parti trene 1942 Nisan ayında bindi ve üçüncü ve sonuncu olanı da aynı yıl Ağustos ayındaydı. Niederstetten'den gönderilen kırk iki Yahudiden sadece üçü kurtuldu.[1]

Yahudi işletmelere yönelik boykot, yeni yönetim altında Yahudilerin durumuyla ilgili Hıristiyan kiliselerinin tutumunu ulusal ölçekte gösterecek ilk büyük sınavdı. Tarihçi Klaus Scholder'in ifadesiyle, "1 Nisan'a yakın kritik günler boyunca hiçbir piskopos, ruhanî lider ya da kilise meclisinin, Almanya'daki Yahudilere yapılan zulme karşı açık bir bildirimi olmadı."[2] 4 Nisan 1933'te Birleşik Devletler'de bir radyo konuşması yapan Alman Protestan din adamı Piskopos Otto Dibelius yeni rejimin fiillerini onaylıyor, toplama kamplarında bile herhangi bir gaddarlık sergilendiğini reddediyor ve boykotun "soğukkanlılıkla ve düzen içinde" sürdürülen, akılcı bir savunma tedbiri olduğunu vurguluyordu.[3] Yaptığı duyuru tek seferlik bir sapma değildi. Birkaç gün sonra Dibelius kendi bölgesinin tüm papazlarına gizli bir Paskalya mesajı gönderdi: "Sevgili Kardeşlerim! Hepimiz, *Völkisch* hareketi doğuran yakın tarihli sebepleri sadece anlamakla kalmıyor, aynı zamanda bütünüyle olumlu görüyoruz. Kelimeye sıklıkla yüklenen kötücül anlamdan bağımsız olarak, kendimi her zaman anti-Semit saydım. Yahudiliğin, çağdaş uygarlık üzerindeki yıkıcı etkileri yok sayılamaz."[4]

Katolik Kilisesi'nin boykota karşı tepkisi de temelde farklı değildi. 31 Mart'ta Berlin rahibi Bernhard Lichtenberg'in önerisi üzerine Berlin Deutsche Bank Direktörü ve Dinler Arası Barış Komitesi Başkanı Oskar Wassermann, Alman Kardinaller Konferansı Başkanı Adolf Johannes Bertram'ın boykota karşı bir girişimde bulunmasını istedi. Kendisi böyle bir girişim konusunda suskun olan Bertram, bir yandan da boykotun kilisenin doğrudan çıkarlarıyla hiç ilgisi olmayan ekonomik bir savaşın parçası olduğunu vurgulayarak, diğer üst düzey Alman papazlarının görüşlerine başvurdu. Michael Cardinal Faulhaber Münih'ten bir telgraf çekti: "Umutsuz. Her şey daha kötü olur. Zaten sönmeye de başladı." Freiburg'dan Başpiskopos Conrad Gröber'e göre sorun sadece din değiştiren Yahudilerin de boykot edilen tüccarlar arasında olmasıydı.[5] Hiçbir şey yapılmadı.

---

1 Eberhard Röhm ve Jörg Thierfelder, *Juden-Christen-Deutsche*, cilt 1, *1933-1935*, Stuttgart, 1990, s. 120 vd.

2 Klaus Scholder, *Die Kirchen und das Dritte Reich*, cilt 1, *Vorgeschichte und Zeit der Illusionen 1918-1934*, Frankfurt am Main, 1977, s. 338 vd.

3 *A.g.e.*

4 Wolfgang Gerlach, *Als die Zeugen schwiegen: Bekennende Kirche und die Juden*, Berlin, 1987, s. 42.

5 *Akten deutschen Bischöfe über die Lage der Kirche 1933-45,* cilt 1: *1933-1934*, yay. haz. Bernhard Stasiewski, Mainz, 1968, s. 42n, 43n.

Aşağı yukarı aynı günlerde, Vatikan vekili, geleceğin Papa XII. Pius'u Eugenio Cardinal Pacelli'ye yazdığı mektupta Faulhaber şöyle diyordu: "Biz piskoposlara neden Katolik Kilisesi'nin, tarihte hep olduğu gibi, Yahudiler lehine girişimde bulunmadığı soruluyor. Şimdi bu imkânsız zira Yahudilere karşı mücadele, aynı zamanda, Katoliklere karşı mücadele biçimini alır ayrıca boykotun aniden bitmesinin de gösterdiği gibi Yahudiler kendi işlerini kendileri görebiliyor. Bu durumda özellikle adil olmayan ve üzücü olan, on yıl, yirmi yıl önce vaftiz edilen ve iyi birer Katolik olanların, hatta ebeveynleri zaten Katolik olanların dahi yasal olarak hâlâ Yahudi kabul edilmesi, doktorların ve avukatların makamlarını kaybedecek olmaları."[6]

İnsanlara ırklarından dolayı zulmedilemeyeceğini kilisenin neden açıkça ifade etmediğini soran *Seele* (*Ruh*) dergisinin kurucusu ve editörü papaz Alois Wurm'a Münih kardinalinin verdiği yanıt daha az ihtiyatlıydı: "Üst düzey dinî otoritelerin çok daha önemli doğrudan sorunları var; yurdumuzdaki okullar, Katolik kurumlar ve kısırlaştırma Hıristiyanlık için çok daha önemli. Yahudilerin kendi işlerini kendilerinin görebileceğini düşünmek zorundayız. Hükümete, Yahudilere karşı tahriki, Cizvitlere karşı tahrike çevirmesi için bahane vermeye hiç gerek yok."[7]

Daha sonra XII. Pius'un yanında günah çıkartma görevi üstlenecek olan Cizvit Robert Leiber'e yazarken Başpiskopos Gröber artık pek de açık sözlü değildi: "Din değiştiren Yahudilerle ilgili derhal girişimde bulundum fakat bir yanıt alamadım. ... Korkarım Yahuda karşıtı seferberlik bize pahalıya patlayacak."[8]

Kiliseler için temel mesele, özellikle din değiştiren Yahudilerin durumuyla ve Musevilik ile Hıristiyanlığın ilişkisiyle ilgili bir çeşit dogmaydı. Protestanlık içi tartışma, 1932 yılında Nazi-yanlısı Alman Hıristiyan İnanç Hareketi "Temel İlkelerini" yayınladığında daha da sertleşti. "Geçerli tema, bir çeşit ırksal bilince dayalı İsa inancıydı; ırk, halk ve millet tanrısal yaşam düzeniydi."[9] Temel İlkelerin dokuzuncu maddesi şöyleydi: "Yahudilere yardımda, halkımıza [*Volkstum*] bir tehdit görüyoruz. Bu yardım, *Volk*'un bünyesine yabancı kanın giriş yoludur. ... Yahudiler Alman vatandaşlığı hakkına sahip oldukça ve ırksal sahtecilik ile yozlaşma sürdükçe, Yahudilere yardımı reddediyoruz. ... Almanlarla Yahudiler arası evlilikler özellikle yasaklanmalıdır."[10]

---

6 Ernst Christian Helmreich, *The German Churches Under Hitler: Background, Struggle and Epilogue*, Detroit, 1979, s. 276-77. Almanca aslı için bkz. *Akten deutscher Bischöfe*, cilt 2, s. 54n.

7 Ernst Klee, *"Die SA Jesu Christi": Die Kirche im Banne Hitlers*, Frankfurt am Main, 1989, s. 30.

8 Alıntılar için bkz. Helmreich, *The German Churches*, s. 276-77.

9 Klaus Scholder, "Judaism and Christianity in the Ideology and Politics of National Socialism", yay. haz. Otto Dov Kulka ve Paul Mendes-Flohr, *Judaism and Christianity Under the Impact of National Socialism 1919-1945*, Kudüs, 1987, s. 191 vd.

10 Aktarıldığı kaynak, Doris L. Bergen, *Twisted Cross: The German Christian Movement in the Third Reich*, Chapel Hill, N.C., 1996, s. 23. 13 Kasım 1933'te Alman Hıristiyanları Berlin bölgesi lide-

Alman Hıristiyan İnanç Hareketi verimli topraklarda gelişiyordu ve 1932 kilise seçimlerinde oyların üçte birini alması tesadüf değildi. Alman Protestanlığı ile Alman milliyetçi otoriterliği arasındaki geleneksel ittifak, Hıristiyanlığı Yahudi mirasından arındırmaya kararlı bağnazların karşısında, kararlı ve dengeleyici bir güç hâline gelebilecek kadar derinlere kök salmıştı. 1920'lerde Yahudilerle diyaloğa girmeye hazır olan Protestan din bilginleri bile –mesela Yahudiler, Martin Buber'in dergisi *Der Jude*'nin himayesinde yapılan toplantılara katılıyorlardı– Yahudi ruhunun "Farisi" ve "legalist" tezahürlerine yönelik suçlamaları, eskiye kıyasla daha sert ifade ediyorlardı. 1925 yılında *Der Jude* dergisinde Oskar A. H. Schmitz'in yazdığı "Desirable and Undesirable Jews" başlıklı ve özellikle saldırgan yazıya Buber'in verdiği yanıtta dediği gibi; "Bir kez daha görüyorum, öyle bir sınır var ki, o sınırın ardında karşı karşıya gelme ihtimali ortadan kalkıyor ve geriye olgusal gerçeklerin kaydedilmesi kalıyor. Bana bütünüyle karşı olan bir düşmanla mücadele edemem, benden ayrı bir düzlemde yer alan bir düşmanla da mücadele edemem."[11] Yıllar geçtikçe, bu tür karşılaşmalar seyrekleşti ve Alman Protestanlığı kendisini Nasyonal Sosyalizmin müjdelediği milli yenilenme vaadine ve pozitif Hıristiyanlığa giderek daha fazla açtı.

27 Eylül 1933'te, ateşli bir Nazi olan Ludwig Müller'in Reich piskoposu – yani, Protestan kiliselerini ilgilendiren temel meselelerde Führer'e bir çeşit koordinatör olarak– seçilmesi, Alman Hıristiyan İnanç Hareketi'nin ideolojik kampanyasına güçlü bir destekti. Fakat tam da bu seçim ve Yahudi kökenli papaz ve kilise mensuplarıyla ilgili artan uyuşmazlıklar Evanjelik Kilisesi ile giderek açılan çatlağın sebebi oldu.

Prusya Evanjelik Kilisesi'ni yöneten kilise meclisi, Kamu Hizmeti Yasası'nın uygulanması amacıyla Yahudi kökenli ya da Yahudiyle evli papazların zorla emekli edilmesini talep etti. Bu girişimi, hemen Saksonya, Schleswig-Holstein, Braunschweig, Lübeck, Hesse-Nassua, Tübingen ve Württemberg kilise meclisleri de izledi.[12] 1933 sonbaharına girilirken Ari paragrafının Reich'ın her yerinde birden benimsenmesi beklenen bir sonuçtu. Ancak eşzamanlı olarak,

---

ri Dr. Krause, hareketin Spor Salonu'nda düzenlediği bir toplantıda yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanıyordu: "Ona [yeni Hıristiyanlık] uygun olan, dinî inanç ve dinî törenlerde Almanolmayan tüm unsurlardan kurtulmaktır, Yahudi ceza ahlâkı, celep ve kadın satıcıları hikâyeleri ile Eski Ahit'ten kurtulmaktır. ... Alman Volk Kiliselerinde ne vaiz kürsüsünde ne de altında yabancı kanına yer yoktur. Alman Volk Kilisesi, yabancı ruh taşıyan ve ona sızmış olan tüm ifade biçimlerinden arınmalıdır." Yay. haz. Ulrich Thürauf, *Schulthess Europäischer Geschichtskalender* 74 (1933), s. 244.

11 Aktarıldığı kaynak Paul R. Mendes-Flohr, "Ambivalent Dialogue: Jewish-Christian Theological Encounter in the Weimar Republic", Kulka ve Mendes-Flohr, *Judaism and Christianity*, s. 121.

12 Uriel Tal, "Law and Theology: on the Status of German Jewry at the outset of the Third Reich", *Political Theology and the Third Reich*, Tel Aviv, 1989, s. 16. Bu metnin İngilizcesi Tel Aviv Üniversitesi'nin yayınladığı bir broşür şeklindedir, 1982.

bunun tersi bir eğilim, bir grup önde gelen ilahiyatçının "The New Testament and the Race Question" ["Yeni Ahit ve Irk Sorunu"] üzerine bir beyanatta bulunmasıyla ortaya çıktı.[13] Burada, paragrafın benimsenmesi konusunda teolojik bir onay açıkça reddediliyordu ve 1933 Noel'inde Papazlar Dietrich Bonhoeffer ve (gıpta edilen bir Birinci Dünya Savaşı kahramanı olan) Martin Niemöller muhalif bir örgüt olan Papaz Yardımlaşma Birliği'ni (Pfarrernotbund) kurdular. Başlangıçtaki üç yüz kişilik yandaş grubu, birkaç ay içinde altı bine çıktı. Birliğin ilk girişimlerinden biri, Ari paragrafıyla ilgili bir protesto bildirisi yayınlamak oldu: "Sorumluluğumuzun gereği olarak, İsa'nın Kilisesi'nde 'Ari Yasaları'nın kullanılmasıyla, ortak inanç itirafımızın zarar gördüğüne şahadet ederiz."[14] Böylelikle İkrar Kilisesi [Confessing Church] doğdu.

Ancak İkrar Kilisesi'nin Yahudi meselesine ilişkin azmi Ari-olmayan Hıristiyanların desteklenmesiyle sınırlı kaldı. Hatta bu noktada bile, örneğin 1933 Kasım ayında yayınlanan "Ari Sorununa Dair Öneriler" ("Sätze zur Arierfrange") metninde olduğu gibi, Martin Niemöller sadece teolojik sebeplerin kendisini bu pozisyonu almaya sevk ettiğini apaçık belirtecekti. Rejimi eleştirdiği için 1937 yılında yapılan yargılamada, din değiştiren Yahudileri savunmanın kendi "durumunu açıklamaya uygun olmadığını" ifade edecekti.[15] "Bu algı," [yani, Hıristiyan cemaati bütününün, mutlak ciddiyetle ele alınması gereken bir konu olduğu] diyordu Niemöller "Öneriler" de, "Yahudi etkisi sonucunda büyük yük altında kalan bir halk olarak bizlerin fazlasıyla özveride bulunmamızı gerektirdiğinden, söz konusu talepten [din değiştiren Yahudilerle birlikte tek bir cemaat olmanın sağlanması] kurtulma arzusu anlaşılırdır. Meseleyle başa çıkabilmek için... Yahudi kökenli (Kilise) görevlilerinden beklentimiz... her tür skandaldan kendilerini sakınmalarıdır. Bugün Ari-dışı kökene sahip bir rahibin Kilise yönetiminde görev alması ya da halka hizmette dikkat çeken bir işte çalışması yarar sağlamayacaktır."[16]

Yıllar içinde Dietrich Bonhoeffer'ın eğilimi değişti ama onda bile Yahudilerin bu durumuyla ilgili derin kararsızlık sürdü. Nisan boykotu konusunda yaptığı açıklamada, "Yahudi halkına karşı devlet yaptırımları... özel bir biçimde Kilise ile bağlantılı," diyordu. "İsa'nın kilisesinde, 'Seçilmiş Halkın' Kurtarıcıyı haça çivilemenin lanetine, uzun bir acı çekme sürecince katlanmaları gerektiği düşüncesini hiçbir zaman göz ardı etmedik."[17] Bu durum-

13 "Ari paragrafın" gündeme gelmesiyle başlayan yoğun teolojik tartışmalar için bkz. *a.g.e.*

14 Scholder, *Die Kirchen und das Dritte Reich*, s. 612 vd.

15 Robert Michael, "Theological Myth, German Anti-Semitism and the Holocaust: The Case of Martin Niemöller", *Holocaust and Genocide Studies* 2 (1987), s. 112. ("Ari Sorununa Dair Öneriler" başlığı bir örtmecedir, tıpkı "Ari Paragrafı"nın da aslında "Yahudi Paragrafı" anlamı taşıması gibi.)

16 Gerlach, *Als die Zeugen schwiegen*, s. 87.

17 Michael, "Theological Myth", s. 113.

da, Bonhoeffer'in bazı beyanlarını şekillendiren tam da Yahudilerle ilgili bu teolojik bakış açısı gibi görünüyor. Hatta arkadaşı ve biyografisinin yazarı Eberhard Bethge de Bonhoeffer'in yazdıklarında "teolojik bir anti-Museviliğin mevcut olduğu" sonucuna varmaktan başka çare bulamıyor.[18] Teolojik anti-Musevilik, İkrar Kilisesi'nde az rastlanır bir durum değildi ve Walter Künneth gibi saygın mensupları, "Yahudi seçimi"ne dair Yahudi ve Nazi yorumlarını eşdeğer tutmakta tereddüt etmedi, yani bir tarafta ırk, kan ve *Volk*'u temel almak, diğer tarafta Hıristiyan görüşü olan Tanrı'nın lütfunu.[19] Bu tür kıyaslamalar 1930'ların ortalarında ve sonrasında gündeme gelen Hıristiyan anti-Nazi tartışmalarında yeniden ortaya çıktı.

"Ari Paragrafı" on sekiz bin papazdan sadece yirmi dokuzuna uygulandı; bunların arasından on bir kişi Birinci Dünya Savaşı'nda savaştıkları için listeden çıkarıldı. 1930'ların sonuna kadar paragraf merkezî olarak dayatılmadı; uygulanması yerel kilise otoritelerine ve yerel Gestapo yetkililerine bağlıydı.[20] Kilisenin bakış açısından gerçek tartışma ilkeseldi ve din değiştiren Yahudileri dışlayan dogmayla ilgiliydi. 1934 Mayıs'ında İkrar Kilisesi Barmen'de ilk ulusal toplantısını yaptığında, zulme dair tek kelime duyulmayacaktı: Bu sefer, din değiştiren Yahudilerden bile söz edilmedi.[21]

Görünüşe bakılırsa Katolik Kilisesi'nin tutumu, Protestanlara kıyasla daha sıkıydı. Katolik hiyerarşisi cumhuriyetin son yıllarında Hitler'in hareketi karşısındaki düşmanlıklarını dile getiriyorlardı fakat bu tavrı sadece kilisenin çıkarları ve Katolik Merkez Parti'nin değişen siyasal kaderi belirliyordu. 1933 öncesinde çoğu Alman Katolikin Nazizm karşısındaki duruşu belirsizdi: "Birçok Katolik gazeteci... Nazi programındaki anti-Hıristiyan unsurlara işaret etti ve bunların Katolik öğretiyle bağdaşmadığını ifade etti. Ancak yine de Nazizmin takdir edilmesi gereken güçlü özünden --dinî değerleri ve vatan sevgisini onaylama, ateist Bolşeviklik karşısında güçlü bir mevzi olarak duruşu– söz etmeye de devam ettiler."[22] Katolik Kilisesi'nin Almanya'da ya da başka yerde Yahudi meselesi konusundaki tutumu "ılımlı anti-Semitizm" olarak tanımlanabilir; ekonomideki ve kültürel hayattaki "aşırı Yahudi etkisine" karşı mücadeleyi desteklemiştir. Mainz Piskopos Vekili Mayer'in ifade

---

18 *A.g.e.*

19 Aktarıldığı kaynak Uriel Tal, "On Structures of Political Theology and Myth in Germany prior to the Holocaust", yay. haz. Yehuda Bauer ve Nathan Rotenstreich, *The Holocaust as Historical Experience*, New York, 1981, s. 55.

20 Richard Gutteridge, *Open Thy Mouth for the Dumb! The German Evangelical Church and the Jews 1879-1950*, Oxford, 1976, s. 122.

21 Günther van Norden, "Die Barmen Theologische Erklärung und die 'Judenfrage'", yay. haz. Ursula Büttner ve arkadaşları, *Das Unrechtsregime*, cilt 1, *Ideologie-Herrschaftssystem-Wirkung in Europa*, Hamburg, 1986, s. 315 vd.

22 Guenter Lewy, *The Catholic Church and Nazi Germany*, New York, 1964, s. 17.

ettiği gibi, "Hitler *Mein Kampf*'ta Yahudilerin basın, tiyatro ve edebiyat üzerindeki kötü etkisini 'doğru biçimde betimlemiştir'. Yine de, diğer ırklardan nefret etmek ve diğer ülkelerden sadece misillemeyle yanıt bulacak şekilde, Yahudilerin ve yabancıların ayrımcı yasalarla güçsüz bırakılması Hıristiyanlığa uygun değildir."[23]

İktidarı ele geçirdikten kısa süre sonra Hitler, Vatikan ile bir Konkordato imzalamayı amaç edinerek, anti-Yahudi politikalarına Katoliklerden gelebilecek olası eleştirinin önünü kesmeye ve tartışmaların sorumluluğunu kilisenin üstüne yıkmaya çalıştı. 26 Nisan'da, o sırada toplanan Piskoposlar Konferansı'nı temsilen Osnabrück Piskoposu Wilhelm Berning'i kabul etti. Yahudi meselesi Berning'in gündeminde yoktu fakat Hitler konuyu kendisi açtı. Piskoposun yardımcısı tarafından tutulan tutanağa göre Hitler'in konuşması, "yumuşak ve sakindi, arada duygusallaşıyordu, kilisenin aleyhinde tek kelime yoktu ve piskoposları tanıyordu: 'Yahudi meselesini ele alış biçimim nedeniyle bana saldırıyorlar. Katolik Kilisesi bin beş yüz yıldır Yahudileri tehlikeli gördü, onları Gettolara yerleştirdi, zira Yahudilerin ne olduklarının farkındaydı. Liberalizm çağında ise bu tehlikeyle ilgili farkındalık yok oldu. Bin beş yüz yıllık geleneği uygulamak için zamanda geriye doğru gidiyorum. Irkı dinin üstünde görmüyorum, fakat bu ırkın temsilcilerinin devlet için ve kilise için tehlikeli olduğunun farkındayım ve onları okullardan, kamusal işlerden uzaklaştırarak belki de Hıristiyanlığa büyük bir hizmette bulunuyorum.'"[24] Tutanaklarda Piskopos Berning'in herhangi bir cevap verdiğine dair kayıt yok.

Konkordato'nun onaylanması münasebetiyle, 1933 Eylül'ünde Kardinal Pacelli Alman elçisine kilisenin ilkesel tutumunu açıklıyordu: "Papalık bu olayda, kendileri Musevilikten Hıristiyanlığa geçen ya da onların soyundan gelen, daha açık ifadesiyle, Yahudilikten Katolik inancına geçen ve ayrıca, Reich hükümetinin bildiği nedenlerle sosyal ve ekonomik güçlükler çeken Alman Katoliklerinin yanında yer alır."[25] İlkesel anlamda bu, Katolik ve Protestan kiliselerinin değişmez tutumu olmalıydı oysa pratikte her ikisi de ırksal çerçevede Yahudi olarak tanımlanan din değiştirmiş Yahudilere uygulanan Nazi yaptırımlarına boyun eğdiler.

Katolik hiyerarşinin benimsediği dogmatik cephe alış, esas olarak, Musevilik ve Hıristiyanlık arasındaki dinsel bağlantı ile ilgiliydi. Bu tutum, Kardinal Faulhaber'in 1933 Advent günleri boyunca verdiği vaazlarda daha önce ifadesini bulmuştu. Faulhaber şu açıklamayı yaparken Katolikler ve Protes-

---

23 *A.g.e.*, s. 271.

24 *Akten deutscher Bischöfe*, cilt 1, s. 100-102.

25 Klee'den Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Eylül 1933, *Documents on German Foreign Policy, Series C*, s. 793-94.

tanlar arasındaki ayrımı da netleştiriyordu: "Eski Ahit kutsal kitaplarını birlikte savunmak için ayrı düştüğümüz kardeşlerimize ellerimizi uzatıyoruz." Scholder'in sözleriyle; "Faulhaber'in vaazları dönemin kılgısal, siyasal anti-Semitizmine yönelik değildi, daha çok onun Kilise'ye sızmaya çalışan ilkesini, ırksal anti-Semitizmi hedef alıyordu."[26] Vaazların ve Faulhaber'in savlarındaki meramı şüphesiz buydu fakat kardinalin titizlikle yaptığı ayrımlar, aralarında yaşayan Yahudilerle ilgili onun ve Kilise'nin tutumu konusunda dinleyenlerini yanlış yönlendirebilirdi.

"Olası yanlış anlamaların önüne geçmek ve çok açık olabilmek için" diyordu Faulhaber, "üç ayrım yaparak başlayacağım. Öncelikle İsa'nın ölümü öncesinin ve sonrasının İsrail halkını birbirinden ayırmak gerekir. İsa'nın ölümünden önce, İbrahim'in çağırılmasından İsa'nın gelişine kadar geçen sürede İlahi Kurtuluşun taşıyıcısı İsrail halkı olmuştur. ... Advent vaazlarımda sadece bu İsrail'i ve erken Kitabı Mukaddes dönemini ele alacağım." Kardinal daha sonra Musevilerin İsa'yı tanımaması sonrasında Tanrı'nın Musevileri kovmasını anlatırken, İsa'nın vahyini tanımayan Yahudilere düşmanca gelebilecek ifadeler kullandı: "Siyon kızları ayrılık belgesini almışlardı ve o günden sonra, Ahasuerus sonsuza dek durmaksızın dünya yüzeyini dolaşmaya başladı." Faulhaber burada ikinci temasına geçiyordu:

> "Bir yanda Eski Ahit'te yer alan Kutsal Yazılar ile diğer yanda Hıristiyanlıksonrası Museviliğin Talmud metinlerini birbirinden ayırmak gerekir. ... Talmud metinleri insan eliyle üretilmiştir; Tanrısal ruh kaynaklı değillerdir. Yeni Ahit Kilisesinin mirasçısı olduğunu kabul ettiği sadece Hıristiyanlık-öncesi kutsal metinlerdir, Talmud değil.
>
> Üçüncü olarak Eski Ahit İncilini de içerdiği geçici değerler ve kalıcı değerler bakımından ayırmak gerekir. ... Konumuz gereği, sadece Hıristiyanlık için de değer vasfını sürdüren, Eski Ahit'in dinsel, etik ve sosyal değerleriyle ilgiliyiz."[27]

Kardinal Faulhaber daha sonra, Advent vaazlarıyla sadece Eski Ahit'i savunmayı istediğini, Yahudi meselesinin çağdaş yönlerine dair bir şey söylemek istemediğini vurgulamıştır.[28] Aslında, vaazlarda geleneksel dinî anti-Semitizmin en yaygın klişelerine başvurmaktadır. SS'in güvenlik bölümünün hazırladığı bir raporun, hem yabancı gazetelerin yorumlarını hem de *Yahudi*

---

26 Scholder, *Die Kirchen und das Dritte Reich*, s. 660.

27 Kardinal Faulhaber, *Judaism, Christianity and Germany: Advent Sermons Preached in St. Michael's, Munich, in 1933*, Londra, 1934, s. 5-6. Faulhaber'in savundukları, Talmud'la ilgili eskiden beri var olan Hıristiyan polemik geleneğidir. Özellikle bkz. Amos Funkenstein, "Changes in Christian Anti-Jewish Polemics in the Twelfth Century", *Perceptions of Jewish History*, Berkeley, Calif., 1993, s. 172-201 ve özellikle s. 189-96.

28 Helmreich, *The German Churches Under Hitler*, s. 262.

Merkezi Birliği gazetesinden metinleri alıntılayarak, vaazları Yahudiler lehine bir müdahale olarak yorumlaması ironiktir. *Yahudi Merkezi Birliği* gazetesinde Münihli Rabbi Leo Baerwald şöyle yazıyordu: "Vahiylerin dünyaya aktarılmasının bizim aracılığımızla vuku bulmasından gurur duyuyoruz."[29]

14 Temmuz'daki kabine toplantı gündeminin 17. maddesi Vatikan ile yapılan Konkordato'nun tartışılmasıydı. Tutanaklara göre Reich Şansölyesi Konkordato'nun ayrıntılarını görüşmeyi reddetmişti. "[Antlaşmanın] sadece büyük başarısının dikkate alınması gerektiği düşüncesini ifade ettiler. Konkordato Almanya'ya bir fırsat sunuyordu ve bir güvenli alan açıyordu ki bu, uluslararası Yahudilik karşısında bir mücadelenin geliştirilmesi için özellikle önemliydi."[30]

Bu yaklaşımın, hükümetin diğer mensuplarını Konkordato'yu tartışmasız kabul etmeleri gerektiğine ikna etmeyi hedefleyen siyasal bir manevra olduğunu düşünmek güçtür zira dünya Yahudiliğine karşı mücadele muhafazakâr bakanların gündeminde tabi ki öncelikli değildir. Laf arasında ifade edilen bu yaklaşım Hitler düşüncesinin dehlizlerini görmek için beklenmedik kapılar açmaktadır ve bir kez daha bize onun saplantısını gösterir: Küresel tehlikeye –dünya Yahudiliği– karşı "gelişen mücadele". Dahası, aslında Hitler Vatikan ile yapılan ittifaka, bu mücadele açısından özel bir anlam yüklemektedir. Nazi lider, Hıristiyan kiliselerinin geleneksel anti-Yahudi tutumunun ortak düşmana karşı örtük bir işbirliğini ya da en azından Nazizme, "gelişen mücadele" için bir "güvenlik alanı" avantajı sağlayacağını düşünmüş olamaz mı? Hitler aslında daha çok Piskopos Berning'e hitaben konuşmuyor mu? Kısa bir süre için, standart siyaset yöntemleriyle mitsel dürtüler arasında kaygı verici bir bağ oluşmuş gibi görünüyor.

II

Üniversite profesörlerine (Almanya'da kamu görevlisi idiler) gönderilen anket formu, Kiel Üniversitesi felsefe ve hukuk tarihi profesörü Hermann Kantorowicz'in eline 23 Nisan 1933'te geçti. Büyükannelerinin ve büyükbabala-

29 Yay. haz. Heinz Boberach, *Berichte des SD und der Gestapo über Kirchen und Kirchenvolk in Deutschland 1934-1944*, Mainz, 1971, s. 7. Kural olarak üst düzey kilise mensupları Yahudi meselesinin çağdaş yönleri üzerine fikir beyanından kaçınıyor olsa da bazı yerel Katolik gazeteleri Yahudilere yönelik acımasız muameleyi okurlarının dikkatine sundular. Örneğin 23 Mayıs 1933 tarihli Katolik *Bamberger Volksblatt*, genç yerel mahkeme çalışanı Yahudi Willy Aron'un Dachau'daki ölümüne açıkça değindi. Vakanın önemiyle ilgili olarak bkz. Norbert Frei, *Nationalsozialistische Eroberung der Provinzpresse: Gleichschaltung, Selbstanpassung und Resistenz in Bayern*, Stuttgart, 1980, s. 273-75.

30 Aktarıldığı kaynak, yay. haz. Walter Hofer, *Der Nationalsozialismus: Dokumente 1933-1945*, Frankfurt am Main, 1957, s. 130.

rının ırksal kökenine dair soruyu şöyle yanıtladı: "'Irk' teriminin hangi anlamda kullanıldığını araştıracak vakit olmadığı için cevabımı aşağıdaki açıklamayla sınırlıyorum: Aile büyüklerimin dördü de uzun süre önce öldüğü, gerekli ölçümler ve diğer şeyler hiçbir zaman yapılmadığından bilimsel anlamda (antropolojik olarak) hangi ırksal gruba ait olduklarını saptayamıyorum. Anadil olarak Almanca konuşuyorlardı ve bunun genel anlamı göz önüne alınırsa ırkları Almandı, yani Hint-Avrupalı ya da Ari. 7 Nisan 1933 tarihli yasaya ek birinci kararnamenin 2. Bölüm, 1. Paragraf, 3. Cümlesine göre ırkları, Yahudi dinidir."[31] Doldurulmuş formu alan memurun üzerinde neyin daha etkili olduğunu insan merak ediyor: iğneleyici alaycılığın mı yoksa eksiksizliğin mi?

Anket formunun Kantorowicz'e gönderilmesi aslında gereksizdi çünkü Mesleki Kamu Hizmetinin Yeniden Düzenlenmesi Yasası'nın 3. Paragrafına göre Eğitim Bakanı Bernhard Rust tarafından, 14 Eylül'de birçok diğer profesör ile birlikte ve esas olarak Yahudi olduğu gerekçesiyle zaten kovulmuştu. Aynı gün, aralarında bulunan on altı önemli kişinin isimleri *Allgemeine Zeitung*'da yer aldı.[32] 1933 yılı boyunca akademik makam sahibi bin iki yüz Yahudi kovuldu.[33]

Kuramsal fizik ve matematik fakültelerinin en namlı mensuplarının Yahudi olduğu (ve bir vakada da Yahudi ile evli olan) Göttingen'de, üç önemli insanın her biri farklı bir tepkiyi tercih etti: Nobel Ödüllü James Franck (*Göttinger Zeitung*'da yayınlanan) bir istifa mektubu ile ayrıldı fakat Almanya'da yaşamaya devam etme kararı aldı; (savaştan sonra fizik dalında Nobel Ödülü kazanacak olan) Max Born sessizce üniversiteden ayrıldı; Richard Courant, pozisyonunu korumak için, yasanın muafiyet maddelerinden yararlanmaya karar verdi. Ancak, birkaç ay içinde üçü de göç etmişti.[34] Mektubunda

31 Aktarıldığı kaynak, Konrad Kwiet ve Helmut Eschwege, *Selbstbehauptung und Widerstsand: Deutsche Juden im Kampf um Existenz und Menschenwürde 1933-1945*, Hamburg, 1984, s. 221.

32 Yay. haz., Gerhard Sauder, *Die Bücherverbrennung*, Münih, 1983, s. 50-52. On altı isim şöyleydi: Bonn (Berlin), Cohn (Breslau), Dehn (Halle), Feiler (Königsberg), Heller (Frankfurt am Main), Horkheimer (Frankfurt am Main), Kantorowics (Frankfurt), Kantorowics (Kiel), Kelsen (Köln), Lederer (Berlin), Löwe (Frankfurt am Main), Löwenstein (Bonn), Mannheim (Frankfurt am Main), Mark (Breslau), Tillich (Frankfurt am Main), Sinzheimer (Frankfurt am Main).

33 Doron Niederland, "The Emigration of Jewish Academics and Professionals from Germany in the First Years of the Nazi Rule", *LBIY* 33 (1988), s. 291. Sayı, bir alandan diğerine ve üniversiteler arasında farklılık gösteriyordu. Mesela biyolojide, 1933-1939 arası kovulan (Viyana ve Prag Üniversiteleri de dâhil) Yahudi olarak tanımlananların veya Yahudi eşle evli olanların sayısı toplam akademisyenlerin yüzde 9'uydu (337'nin 30'u). Bkz. Ute Deichmann, *Biologen unter Hitler: Vertreibung, Karrieren, Forschung*, Frankfurt am Main, 1992, s. 34.

34 Alan D. Beyerchen, *Scientists Under Hitler. Politics and the Physics Community in the Third Reich*, New Haven, Conn., 1977 s. 22, 15-22. Metnin üniversiteler ile ilgili kısımları için bkz. Saul Friedländer, "The Demise of the German Mandarins: The German University and the Jews 1933-1939", yay. haz. Christian Jansen ve arkadaşları, *Von der Aufgabe der Freiheit Politische Verantwortung und bürgerliche Gesellschaft im 19. und 20. Jahrbundert*, Berlin, 1995, s. 63 vd.

Franck, savaş gazisi olarak kendisine sunulan muafiyeti reddediyordu çünkü –kendi sözleriyle– "Biz Yahudi asıllı Almanlar ülkemizde yabancı ve düşman gibi muamele görüyoruz." Franck'ın mektubu, Göttingen'den kırk iki meslektaşının bildiri yayınlamasına yol açarken, fizikçinin beyanı bir "sabotaj eylemi" olarak değerlendiriliyordu ve "hükümetin gerekli temizlik yaptırımlarını hızlandıracağı" umudu dile getiriliyordu.[35]

Tübingen'de eski gelenekler ile yeni itkiler sorunsuzca birleşti. Kovulan Yahudi fakülte mensuplarının sayısı belirgin biçimde düşüktü – bunun basit bir nedeni vardı: Şimdiye kadar bu kurumda hiçbir Yahudi profesörlüğe atanmamıştı ve alt düzeylere atananların sayısı da çok azdı. Yine de kovulabilecek kim varsa kovuldu. Geleceğin Nobel Ödüllü fizikçilerinden Hans Bethe'e, annesi Yahudi olduğu için gitmesi söylendi; felsefe profesörü Traugott Konstantin Oesterreich, bahane olarak siyaseten güvenilir olmadığı için ama aslında karısı Yahudi kökenli olduğu için kovuldu. Yahudi-olmayan sanat tarihçisi Georg Weise da neredeyse aynı kaderi paylaşıyordu. Weise karısının Yahudi olduğu şüphesiyle kovuldu, Bayan Weise-Andrea'nın Ari kökeni kuşkuya yer bırakmayacak belgelerle kanıtlanınca Weise görevine iade edildi.[36]

Freiburg'da olanlar model niteliğindeydi. 1 Nisan'da yerel Nazi gazetesi *Der Allemanne* boykot edilmesi gereken Yahudi doktorların, dişçilerin ve diğerlerinin listesini yayınladı; birkaç gün sonra aynı gazete, üniversitenin tıp fakültesine mensup Yahudilerin de listesine yer verdi (Listeyi veren psikiyatri bölüm başkanıydı). Bu arada, 6 Nisan'da Baden'daki Reich valisi Robert Wagner Berlin'de alınacak kararların önüne geçerek Yahudi kamu görevlilerinin de kovulmasını emretti. 10 Nisan'da Freiburg Üniversitesi dekan ve profesörleri delegasyonu, siyasal nedenlerle işinden kovulmakla tehdit edilen Freiburg belediye başkanı adına ricacı olmak üzere Karlsruhe'ye gittiler. Bakanlıktaki toplantıda kendilerine Yahudi fakülte mensuplarının en kısa zamanda kovulması gerektiği hatırlatıldı. Üniversite meselelerinden sorumlu bakanlık görevlisinin tuttuğu notlara göre, "profesörler kararnamenin sadakatle uygulanacağına söz verdiler." Öyle de oldu. Aynı gün rektör tüm dekanlara Yahudi dininden ya da kökeninden olan fakülte mensuplarının kovulması talimatını verdi, onaylama amaçlı olarak kovma tebligatları kendilerine imzalatılacaktı. 12 Nisan'da, "saat 10.00 itibarıyla görevin tamamlandığı" Karlsruhe'deki bakana bildirildi. Tıp okulunun Yahudi mensuplarına gönderilen tebligatlar şöyleydi: "Rektörlüğün emriyle, A 7642 numara-

35 Helmut Heiber, *Universität unterm Hakenkreuz*, bölüm 2, *Die Kapitulation der Haben Schulen: Das Jahr 1933 und seine Themen*, cilt 1, Münih, 1992, s. 26.

36 Uwe Dietrich Adam, *Hochschule und Nationalsozialismus: Die Universität Tübingen im Dritten Reich*, Tübingen, 1977, s. 36.

lı bakanlık talimatına istinaden süresiz izne gönderildiğinizi bildiririm. İmza: Dekan, Rehn."[37]

Önemli sayıda Yahudi kökenli profesörün bulunduğu Heidelberg'de, akademik senato ve rektörün geciktirme girişimleri oldu ancak sonuç vermedi. 1933 yaz sömestrinin başında hâlâ kırk beş "Ari-olmayan" eğitmen vardı; aynı yılın Ağustos ayında sadece yirmi dört kişi kaldı (Çeşitli muafiyet maddelerinden yararlanmışlardı).[38] Kayda geçmiş hiçbir örgütlü ya da bireysel protesto yoktu.

Bazı ayrıcalıklı Ari-olmayan akademisyenlerin tutumu çoğu durumda belirsizdi – ya da daha beterdi. 25 Nisan'da İçişleri Bakanlığı, Kaiser Wilhelm Topluluğu'nun Berlin'deki yönetimine, Yahudi ve yarı-Yahudi bölüm başkanlarının ve çalışanlarının kovulması gerektiğini bildirdi; kurum yöneticileri bu uygulamadan muaftı. Nobel ödüllü bir Yahudi olan ve dört bölüm başkanından üçünü, on üç çalışanın beşini kovmak zorunda kalacak olan Fritz Haber 30 Nisan'da istifa etti. "Diğer yöneticiler (kendileri Yahudi olanlar da dâhil) talimatlara uyarak Yahudi çalışanları bildirdiler."[39] Boyun eğenler arasındaki en bildik isimler Yahudi Jakob Goldschmidt ve Otto Meyerhof ile yarı-Yahudi Otto Warburg idi. Genetikçi Goldschmidt'e göre, "Nazizm Bolşevizme yeğlenirdi." Otto Wagner ise, görünüşe göre, rejimin 1934'ün ötesine gidemeyeceğini düşünüyordu[40] ancak bu inanç onun Nazi dönemi boyunca pozisyonunu korumasına engel olmadı. Aslında Warburg vakası oldukça ilginçti. Onun yaptığı kanser araştırmalarına Nazilerin –belli ki Hitler de dâhil– büyük önem veriyor olması nedeniyle, 1941 yılında yarı-Yahudiliğinden dolayı kovulması ihtimali belirdiğinde, Göring'in talimatıyla dörtte bir-Yahudiye dönüştürüldü.[41] Meyerhof'a gelince, o bazı Yahudi çalışanlarına gerçekten siper olmaya çalışırken, yardımcısı Profesör Richard Kuhn tarafından ihbar edildi[42] ve 1938 yılında göç etti.

Dolayısıyla, Ocak 1934'te Alman İmparatorluğu'nun kuruluş yıldönümünde, Göttingen'den antik tarih profesörü Ulrich Karstedt, "Bir Yahudi dükkânının camı kırıldı diye ya da celep Lewi'nin kızı bir öğrenci kuru-

37 Freiburg örneğinin tüm ayrıntılarının alındığı kaynak, Edward Seidler, "Die Medizinische Fakultät zwischen 1926 und 1948", yay. haz. Eckhard John, Bernd Martin, Marc Mück ve Hugo Ott, *Die Freiburg Universität in der Zeit des Nationalsozialismus*, Freiburg/Würzburg, 1991, s. 76-77.

38 Arno Weckbecker, *Die Judenverfolgung in Heidelberg 1933-1945*, Heidelberg, 1985, s. 150. Aynı dönem boyunca beş "Ari" öğretmen siyasal nedenlerle kovuldu.

39 Benno Müller-Hill, *Murderous Science: Elimination by Scientific Selection of Jews, Gypsies and Others, Germany 1933-1945*, Oxford, 1988, s. 24.

40 Paul Weindling, *Health, Race and German Politics Between National Unification and Nazism, 1870-1945*, Cambridge, İngiltere, 1989, s. 495.

41 Chernow, *The Warburgs*, s. 540-41.

42 Müller-Hill, *Murderous Science*, s. 27.

muna kabul edilmedi diye... homurdanmamak gerekir"[43] dediğinde, sadece Almanya'daki Yahudilerin genel hâli bakımından değil ama aynı zamanda üniversiteler açısından da durumu eksik ifade ettiğini söylemek yerinde olacaktır.[44]

Yahudi meslektaşlar konusunda az sayıda ılımlı tespit de mevcuttu, örneğin Heidelberg tıp fakültesinin, Yahudi mensupları için Mayıs 1933 tarihinde bahşettiği övgüler gibi: "Alman Yahudilerinin büyük bilimsel başarılara imza attığı ve aralarından çok önemli kişiler çıktığı gerçeğini göz ardı edemeyiz. Doktorlar olarak, halkın ve devletin gereksinimlerini unutmadan, insani bakış açımızı korumayı ve kaygılarımızı ifade etmeyi görev biliriz, zira duygusal ya da fevri şiddetin, her tür sorumluluk duygusunu bir kenara itme tehlikesi vardır. ..."[45] Bu dikkatli bildiri aslında alışılmadıktı zira Alman üniversiteleri tıp fakültelerindeki parti üyesi oranı, diğer disiplinlere kıyasla çok daha yüksekti.[46] Ayrıca Yahudilere karşı tutumu bakımından Heidelberg'in diğer Alman üniversitelerinden asli bir farkı yoktu.[47]

1933 Nisan'ında, çeşitli disiplinlerden on iki profesör, Münih felsefe fakültesinden Yahudi meslektaşları Richard Hönigswald'a desteklerini dile getirdiler; Bavyera Eğitim Bakanlığı'na yazdıkları mektup Münih felsefe fakültesi dekanı tarafından da desteklendi. Bakanlık ısrarla ek bilgi talep etti ve bir tanesi de Martin Heidegger'den olmak üzere, bir dizi olumsuz yanıt aldı, sonuçta Hönigswald kovuldu.[48]

Bazı bireysel müdahaleler daha fazla ön plana çıktı. Örneğin Max Planck'ın,

---

43 Karen Schönwälder, *Historiker und Politik: Geschichtswissenschaft im Nationalsozialismus*, Frankfurt am Main, 1992, s. 29 vd, 33.

44 Yahudi meslektaşlarının kaderiyle ilgili olarak Alman üniversite profesörlerinin kayıtsızlığının ve bazılarının da açık düşmanlık ifadelerinin kapsamlı bir sunumu ve çözümlemesi için bkz. Saul Friedländer, "The Demise of the German Mandarins", özellikle s. 70 vd. Ünlü ekonomi tarihçisi Werner Sombart'ın tutumu konusunda bkz. *A.g.e.*, s. 73 ve aynı zamanda, Friedrich Lenger, *Werner Sombart 1863-1941: Eine Biographie*, Münih, 1994, s. 359; Sombart'ın anti-Yahudi entelektüel pozisyonunun iyi bir çözümlemesi olarak bkz. Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism: Technology, Culture and Politics in Weimar and the Third Reich*, Cambridge, Ingiltere, 1993, s. 130 vd.

45 Kurt Pätzold, *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung: Dokumente des faschistischen Antisemitismus 1933 bis 1942*, Frankfurt am Main, 1984, s. 53.

46 Geoffrey J. Giles, "Professor und Partei: Der Hamburger Lehrkörper und der Nationalsozialismus", yay. haz. Eckart Krause, Ludwig Huber, Holger Fischer, *Hochschulalltag im Dritten Reich: Die Hamburger Universität 1933-1945*, Berlin, 1991, s. 115.

47 Christian Jansen, *Professoren und Politik: Politisches Denken und Handeln der Heidelberger Hochschullehrer 1914-1935*, Göttingen, 1992, s. 289 vd.

48 Claudia Schorcht, *Philosophie an den Bayerischen Universitäten 1933-1945*, Erlangen, 1990, s. 159 vd. Bu erken aşamada, Yahudi meslektaşlar lehine başka kolektif bildiriler de planlanmış ama hiçbir zaman yayınlanmamış olabilir. Otto Hahn, böyle bir dilekçe örgütlemekten vazgeçmesi için Max Planck'ın kendisini caydırdığını ve gerekçe olarak da bunun daha sert bir karşı bildiriyi tetikleyeceğini gösterdiğini söylüyor. Bkz. J. L. Heilbron, *The Dilemmas of an Upright Man: Max Planck as Spokesman for German Science*, Berkeley, Calif., 1986, s. 150.

Fritz Haber'in göreve iadesi[49] için Hitler'e (başarısız) müracaatı vardı ve paradoksal biçimde, Heidegger'in, Siegfried Thannhauser ve Georg von Hevesy'nin kovulmalarına karşı müdahalesi oldu. Heidegger Baden yetkililerine bunu açıklarken, böylesi saygın profesörlerin kovulmasının dışarıda olumsuz etkileri olacağını ve Alman dış politikasına zarar vereceğini savunmuştu.[50]

Nisan 1933'te Heidegger Freiburg Üniversitesi'ne rektör oldu. Bu arada, Alman akademik hayatındaki Yahudi mevcudiyeti ile ilgili olarak söyledikleri zaten biliniyordu. İhtiyaç sahibi bilim insanlarını desteklemek üzere kurulmuş olan İhtiyaç Fonu'nun başkanı Victor Schwörer'e yazdığı 20 Ekim 1929 tarihli mektupta Heidegger, yegâne seçenek "bizim" Alman entelektüel hayatımızı sistematik olarak güçlendirmemizdir aksi takdirde "hem geniş hem de dar anlamda giderek büyüyen Yahudileşmeye" kesin biçimde terk etmek zorunda kalacağız, diyordu.[51] Heidegger'in matematik profesörü Alfred Löwy 1933 Nisan'ında Yahudi olduğu için erken emekliliğe zorlandığında, yeni atanmış rektör ona "böyle değişim zamanlarının sıkıntı ve zorluklarını aşabilecek güç" temennisinde bulunuyordu.[52] Kocasının Yahudi akıl hocası Edmund Husserl'ın karısı Malvine Husserl'a 29 Nisan 1933'te yazdığı mektupta, Elfride Heidegger de tıpatıp aynı ifadeleri kullanıyor ve her ne kadar Kamu Hizmeti Yasası katı ise de Alman bakış açısından akla yakındır diye de ekliyordu.[53]

1933 yazında Almanya'dan ayrılışından kısa bir süre önce Hannah Arendt, hocası ve sevgilisi Heidegger'e yazdığı, belki de en güçlü mektubunda, Yahudi meslektaşlarına ve öğrencilerine karşı daha ilgisiz ve daha düşmanca bir tutum takındığına dair söylentilerin kulağına geldiğini söylüyordu. Elzbieta Ettinger'in anlatımına göre, savaş sonuna kadar Arendt'e yazdığı son mektup olan cevabın tonu, yeterince açıklayıcıdır: "Kendi işlerini aksattığı hâlde Yahudi öğrencilere cömertçe zamanını vermiş, onlara burs sağlamış tezlerini tartışmıştır. Acil durumlarda hemen yanına koşan kimdir? Bir Yahudi. Doktora derecesini acilen görüşmek isteyen kimdir? Bir Yahudi. Hızla değerlendirilmesi için hacimli çalışmalarını ona gönderen kimdir? Bir Yahudi. Araştırma bursu için kendisinden yardım isteyen kimdir? Yahudiler!!"[54]

---

49 Bu müdahaleyi Max Planck'ın savaş sonrası kendi ifadesinden biliyoruz. Planck'a göre Hitler Yahudilere karşı bir tutumunun olmadığını, sadece anti-Komünist olduğunu ifade eder; iddiaya göre, daha sonra öfkeye kapılmıştır. Bkz. Heilbron, *The Dilemmas of an Upright Man*, s. 153. Bu tür savaş sonrası anlatımların doğrulanması zordur.

50 Hugo Ott, *Martin Heidegger: Unterwegs zu seiner Biographie*, Frankfurt am Main, 1988, s. 198-200.

51 Rüdiger Safranski, *Ein Meister aus Deutschland: Heidegger und seine Zeit*, Münih, 1994, s. 299.

52 Hugo Ott, *Laubhüttenfest 1940: Warum Therese Löwy einsam sterben musste*, Freiburg, 1994, s. 113.

53 *A.g.e.*

54 Elzbieta Ettinger, *Hannah Arendt/Martin Heidegger*, New Haven, Conn. 1995, s. 35-36.Heidegger'in mektuplarından doğrudan alıntı yapma izni olmadığı için Ettinger tarafından değiştirilerek aktarılmıştır.

3 Kasım 1933'te Heidegger, "Yahudi ya da Marksist" öğrencilerin veya yeni yasalara göre "Ari-olmayan" addedilen herhangi birinin ekonomik destek taleplerinin reddedileceğini duyurdu.[55] 13 Aralık'ta Alman profesörlerin Hitler-yanlısı konuşmalarının derlendiği ve dünya ölçeğinde dağıtımı düşünülen bir kitap için parasal kaynak arıyordu; isteğini bir teminatla sonlandırıyordu: "Söylemeye bile gerek yok, ön sayfada Ari-olmayanların isimleri yer almayacak."[56] Aynı ayın 16'sında, Göttingen Nazi Profesörleri Birliği başkanına, eski öğrencisi ve meslektaşı Eduard Baumgarten hakkında yazıyordu: Baumgarten "daha önce Göttingen'de ders veren ve kısa zaman önce kovulmuş olan Yahudi Fränkel'in, sık sık kapısını aşındırmaktadır." Eş zamanlı olarak Heidegger Yahudi öğrencilerin doktora tezlerine danışmanlık yapmayı reddetmeye başladı ve onları kilise felsefe tarihi profesörü Martin Honecker'e havale etti.[57]

Heidegger'in Husserl'a karşı tutumu belirsizliğini koruyor. Her ne kadar biyografi yazarı Rüdiger Safranski'ye göre Heidegger'in felsefe bölümüne Husserl'ın girişini yasakladığı doğru değilse de, fiilen onunla tüm ilişkilerini kesmişti (tıpkı tüm diğer Yahudi meslektaş ve öğrencilerine yaptığı gibi) ve Husserl'ın giderek artan yalıtılmışlığını azaltacak hiçbir şey yapmamıştı. Husserl öldüğü sırada Heidegger hastaydı. Aksi takdirde, uygun görüp cenazeye katılan tek "Ari" fakülte mensubu tarihçi Gerhard Ritter'in yanında yer alır mıydı?[58] En büyük eseri *Being and Time*'ın Husserl'a ithafı, yayıncının önerisiyle 1941 baskısından çıkarıldı ancak Heidegger'in Yahudi akıl hocasına şükranlarını sunduğu dipnot kaldı. Çelişki çoktu ve bunların belki de en ilginci, bin dokuz yüz otuzların ortalarında Heidegger'in Spinoza'ya övgüsü ve "eğer Spinoza'nın felsefesi Yahudi ise, Leibniz'den Hegel'e tüm felsefe Yahudi'dir," ifadesiydi.[59]

22 Nisan 1933'te Heidegger, dönemin açık ara en saygın siyaset ve hukuk kuramcısı olan Carl Schmitt'e gönderdiği rica mektubunda, yeni harekete sırtını dönmemesi için onu sıkıştırıyordu. Bu rica mektubu gereksizdi zira Schmitt çoktan tarafını seçmişti. Tıpkı Heidegger gibi –ki bu izlenmesi gereken ilk kural gibi görünüyor– daha önce son derece yakın olduğu Yahudi öğrencilerden, meslektaşlardan gelen mektuplara artık cevap vermiyordu (Schmitt vakasındaki en çarpıcı örneklerden biri, Yahudi siyaset felsefecisi Leo Strauss ile yazışmalarını aniden sonlandırmasıydı).[60] Ayrıca, durdu-

55 Thomas Sheehan, "Heidegger and the Nazis", *New York Review of Books*, 16 Haziran 1988, s. 40.

56 *A.g.e.*

57 *A.g.e.* Aynı zamanda bkz. Ott, *Laubhüttenfest 1940*, s. 183.

58 Safranski, *Ein Meister aus Deutschland*, s. 302.

59 *A.g.e.*, s. 300.

60 Heinrich Meier, *Carl Schmitt, Leo Strauss und "Der Begriff des Politischen": Dialog unter Abwesenden*, Stuttgart, 1988, s. 137.

ğu yer konusunda bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için *Concept of the Political* kitabının yeni (1933) baskısına bazı açık anti-Semit görüşler ekledi.[61] Zaten Schmitt'in anti-Yahudi tutumu, Freiburglu felsefeciye kıyasla, kesinlikle daha açık sözlü, aşırı ve şiddetli olmalıydı.

1933 yaz sömestri boyunca hem Schmitt hem de Heidegger, Heidelberg öğrencilerinin organize ettiği bir konferans dizisinde yer aldılar. Heidegger, "Yeni Reich'ta üniversite" üzerine konuştu; Schmitt'in konusu, "Yeni Anayasa" idi. Aynı dizi içinde onlardan önce konferans veren Nazi Partisi ırksal politika şubesi başkanı Dr. Walter Gross'ın konusu "Doktorlar ve Irksal Toplum" idi. 1 Mayıs'ta Freiburg'da Heidegger 3-125-894 numaralı parti üyesi oldu; aynı gün, Köln'de Schmitt 2-098-860 numarası ile partiye katıldı.[62]

Hannah Arendt ülkeyi terk etti, Prag ve Cenevre üzerinden Paris'e gitti; kısa bir süre sonra orada Siyonist Gençlik Göç Örgütü'nde çalışmaya başladı. Daha sonra söylediğine göre bu erken göçün temel nedeni, her şeyden daha çok, Benno von Wiese gibi Ari arkadaşlarının –hiçbir baskı altında kalmadığı hâlde– sergiledikleri davranışlar, yeni sistemin ideallerine ve normlarına coşkulu bağlılıklarıydı.[63] Yine de, genel olarak Heidegger konusunda sessizliğini sürdürdü.

Yahudi akademisyenlerin yeni rejimin yaptırımları ve meslektaşlarının ve arkadaşlarının tutumlarına tepkileri kişiden kişiye farklılık gösteriyordu. Geniş bir yelpaze içinde en tuhaf tavır uzun süredir militan Alman milliyetçisi olan Yahudilerdi fakat Felix Jacoby'den farklı olarak, rejimin fiillerine körü körüne bağlılığı seçmiyorlardı. 20 Nisan'da Frankfurt Üniversitesi'nde Ortaçağ tarihçisi olan Ernst Kantorowics, bilim ve eğitim bakanı Hesse'e yazdığı mektupta, böylesi Yahudilere daha önceki görevlerinden el çektirme faaliyetinin –sert yeni Nazi politikalarına rağmen– çok yavaş, ikircikli ve üzüntüyle yürütüldüğünü etkileyici bir dille anlatıyordu. "Her ne kadar," diyordu Kantorowics, "1914 Ağustos sonrasının savaş gönüllüsü, savaş boyunca cephe askeri, savaş sonrasında Polonya'ya karşı, Spartakistlere karşı ve Posen, Berlin ve Münih konseyler [işçi ve asker] Cumhuriyetine karşı savaşan biri olarak Yahudi kökenimden dolayı kovulacağımı düşünmememe rağmen; Hohenstaufen İmparatoru II. Frederick konusunda yaptığım yayınlar göz önüne alındığında, evvelki gün, dün ya da bugün, milli yönelimli bir Almanya konusundaki tutumumu ispat etmem gerekmediği hâlde; tüm

61 *A.g.e.*, s. 14-15.

62 Bu bölüme dair tüm ayrıntılar için bkz. Berndt Rüthers, *Carl Schmitt im Dritten Reich: Wissenschaft als Zeitgeist-Bestärkung?*, Münih, 1990, s. 31-34.

63 Wolfgang Heuer, *Hannah Arendt*, Reinbek/Hamburg, 1987, s. 29.

mevcut akım ve oluşların ötesinde, milliyetçi bir yönetime sahip Reich konusunda temelde pozitif tutumumun, en son olaylara rağmen zayıflamamasına karşın; Yahudi olduğum hâlde öğrencilerim tarafından dersimin kesileceğine dair bir korku taşımasam da –yani üniversitenin bütünü için geçerli olan eğitimin engellenmesi benim durumum için geçerli olmadığı hâlde– kendimi olanların sonuçlarına katlanmak zorunda hissediyorum ve önümüzdeki yaz sezonu için derslerime ara veriyorum."[64] Kantorowicz istifa etmemektedir; sadece bir sonraki sömestrden çekilmektedir. Bunun anlamı, yeni milli Almanya politikalarının değişmesini bekleyeceğidir.

"Ari" üniversite profesörleri çoğunluğunun tutumu "ehlileştirilmiş Yahudi korkusu [Judeophobia]"[65] olarak nitelenebilecekken, öğrenciler arasında daha radikal bir Yahudi korkusu türü geçerliydi. 19. yüzyıl sonunda, daha sonradan Almanlar tarafından da benzerleri kurulacak olan bazı Avusturya öğrenci birlikleri zaten ırksal temelde Yahudileri dışlamışlardı – yani vaftiz edilen Yahudiler de kabul edilmiyordu.[66] Michael Kater öğrencilerin aşırı anti-Semitizmini kısmen rekabete dayandırıyor – esas olarak, hukuk ve tıbbın kazançlı alanlarında, Yahudi öğrenci sayısı ve bu mesleklerdeki Yahudi sayısı yüksekti. Ne olursa olsun, Weimar Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Alman öğrenci birliklerinin büyük çoğunluğunun katıldığı Alman Üniversite Birliği'nin (*Deutscher Hochschulring*), açıkça *völkisch* ve anti-Semit hedefleri vardı ve kısa süre sonra da öğrenci siyasetini denetimi altına aldı.[67] Birliğe katılım şartı tam Ari olmaktı ve bu nedenle Alman vatandaşı olmadıkları halde Avusturya ya da Südet Almanları kabul ediliyordu. Birlik üniversite-

---

64 Kommission..., *Dokumente zur Geschichte der Frankfurter Juden*, s. 99-100.

65 Donald L. Niewyk, *The Jews in Weimar Germany*, Baton Rouge, La., 1980, s. 67. Michael Kater'in değerlendirmesi oldukça açıktır: "Genellikle anti-Semitizmin harekete geçirmesiyle Nazizme dönen profesör sayısı, özellikle 1932 yılında artmıştır ve çoğu partinin dışında kalmayı seçmiş olsa da kalplerinin derinliklerinde sadakatlerini Hitler'e yönlendirdiklerine dair belirtiler mevcuttur." Michael Kater, *The Nazi Party: A Social Profile of Members and Leaders 1919-1945*, Oxford, 1983, s. 69. İmparatorluk dönemindeki akademik Yahudi korkusu ve Weimar döneminde bu korkunun daha da artması, başkaca kanıta gerek bırakmayacak kadar iyi belgelenmiştir. Ancak bazı bilinen vakaların zıt biçimlerde okunması mümkündür. 1924 yılında, Münih Üniversitesi profesörü Nobel Ödüllü kimyacı Richard Willstätter, dekan ve öğretim kadrosunun büyük bir bölümünün kararıyla, açıkça anti-Semit bir temelde jeokimyacı Viktor Goldschmidt'in atanmamasını protesto ederek istifa etti. Diğer yandan, eğitim kadrosunun büyük bir bölümünün ve öğrencilerin Willstätter'i istifadan vazgeçirmek için haftalarca uğraşması da sonuçsuz kaldı. Bu konuyla ve Willstätter'in istifasıyla ilgili olarak bkz. Fritz Stern, *Dreams and Delusions*, New York, 1987, s. 46-47 ve John V. H. Dippel, *Bound upon a Wheel of Fire: Why So Many German Jews Made the Tragic Decision to Remain in Nazi Germany*, New York, 1996, s. 25-27.

66 Michael H. Kater, *Studentenschaft und Rechtsradikalismus in Deutschland 1918-1933*, Hamburg, 1975, s. 145-146.

67 Geoffrey J. Giles, *Students and National Socialism in Germany*, Princeton, N. J., 1985, s. 17.

lerde 1920'lerin ortalarına kadar etkili oldu ve bu tarihten sonra yerini Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği'ne (*Nationalsozialistischer Deutscher Studentbunt*) bıraktı.[68] Yirmilerin sonlarından itibaren sağ kanat öğrencilerin düşmanlarına karşı gösteriler yapmaları ve fiziksel şiddete başvurmaları Alman kampüslerinde olağan hale geldi.[69]

Kısa bir zaman sonra, pasifistliği ya da anti-milliyetçiliği ile bilinen Theodor Lessing, Günther Dehn, Emil Julius Gumbel, Hans Nawiasky ve Ernst Cohn gibi profesörler saldırıya uğradı.[70] Gumbel, daha Naziler iktidara gelmeden Heidelberg'den uzaklaştırıldı. 1931'de Naziler Alman Öğrenci Birliği'nde (*Deutsche Studentschaft*) çoğunluğu ele geçirdi; bu, denetimlerine geçen ilk milli birlikti. Kısa zaman içinde büyük bir genç entelektüeller grubu, güç ve yeteneklerini partinin ve politikalarının hizmeti için seferber edeceklerdi.[71]

Ocak 1933 sonrasında, SA'dan farksız bir biçimde, öğrenciler meseleyi kendi ellerine aldı. Nazi öğrenci birliğinin milli lideri Oskar Stabel, 1 Nisan boykotundan kısa bir süre önce, Yahudi profesörlerin ders vereceği dersliklerin önünde öğrencilerin nöbet tutacağını ve herkesi girmemeye ikna etmeye çalışacağını duyurdu.[72] Durum, örneğin Berlin Teknik Üniversitesi'nde de aynıydı: Daha sonraları, Yahudilerin ders verdiği dersliklere giren öğrencilerin resimlerini çekmek için Nazi öğrenciler dersliklere bakan koridorlarda beklemeye başladılar.[73] Eğitim Bakanı Rust'ın Berlin Üniversitesi konferans salonunda 5 Mayıs tarihinde yaptığı koyu anti-Yahudi konuşma bu tür öğrenci kışkırtmalarını cesaretlendirdi. Resmî *Preussische Zeitung*'a göre konuşmadaki bazı saptamalar şöyleydi: "Bir Yahudi için bilim, görev, sorumluluk ya da yaratıcı örgütlenme alanı değildir, bir iş ve ev sahibi halkın kültürünü yok etmenin yollarından biridir. Alman üniversiteleri diye adlandırılan kurumların en önemli makamlarının Yahudilerle doldurulmuş olması bun-

---

68 Ulrich Herbert, "Generation der Sachlichkeit': Die völkische Studentenbewegung der frühen zwanziger Jahre in Deutschland", yay. haz. Frank Bajohr ve arkadaşları, *Zivilisation und Barbarei: Die widersprüchlichen Potentiale der Moderne*, Hamburg, 1991, s. 115 vd. 1933'e kadar NSDSB'nin kuruluşu ve gelişimi konusunda bkz. Michael Grüttner, *Studenten im Dritten Reich*, Paderborn, 1995, s. 19-61.

69 12 Kasım 1930'da *Berliner Tageblatt*'ın haberine göre beş yüz civarında Nazi öğrenci Berlin Üniversitesi yerleşkesinde cumhuriyet-yanlısı ve Yahudi öğrencilere saldırmıştır. "Saldırı sırasında Sosyal Demokrat bir öğrenci yaralanmış ve tıbbi yardım almak zorunda kalmıştır.. Yahudi bir kız öğrenci Nazilerin saldırısına uğramış, yere düşürülmüş ve çiğnenmiştir. Grup 'Almanya Uyan', 'Yahudiler dışarı!' sloganları atmıştır." Kater, *Studentenschaft und Rechtsradikalismus*, s. 155.

70 *A.g.e.*, s. 157.

71 Kater, *The Nazi Party*, s. 184.

72 Rudolf Schottlaender, "Antisemitische Hochschulpolitik: Zur Lage an der Technischen Hochschule Berlin 1933/34", yay. haz. Reinhard Rürup, *Wissenschaft und Gesellschaft: Beiträge zur Geschichte der Technischen Universität Berlin 1878-1979*, cilt 1, Berlin, 1979, s. 447.

73 *A.g.e.*

dandır. Asalak faaliyetlerini sürdürebilmeleri için pozisyonlar açılmakta ve daha sonra Nobel Ödülleri ile desteklenmektedirler."[74]

1933 Nisan ayının başlarında Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği basın ve propaganda bölümü oluşturdu. 8 Nisan'da kararını aldıkları ilk uygulama, üniversite öğrencilerinin, dünya Yahudiliğinin Almanya karşıtı "utanmazca tahriklerine" tepki olarak yıkıcı Yahudi metinlerinin "herkese açık alanlarda yakılmasıdır." 12 Nisan - 10 Mayıs tarihleri arasında bir "tanıtım" kampanyası sürdürüldü; kampanyanın son gününde saat 18.00'de açık alanlarda yakma işleminin üniversite kampüslerinde başlaması kararlaştırılır.

Yakma eylemleri için öğrencilerin hazırladığı tören söylevinin on iki tezi sadece Yahudilere ve "Yahudi ruhuna" karşı değildi: Diğer hedefler arasında Marksizm, pasifizm ve "içgüdüsel yaşama yapılan aşırı vurgu" da (yani, Freud Ekolü ve gazeteleri *Imago*) vardı. Bu, Almanların "Alman-olmayan ruha" başkaldırısıydı. Ama eylemin ana hedefi özünde anti-Yahudiydi; düzenleyicilerinin gözünde amaç, anti-Yahudi eylemi ekonominin alanından tüm Alman kültürüne doğru genişletmekti.

13 Nisan'da, tezler üniversite binalarına ve Almanya'nın her yerinde ilan panolarına asıldı. 7. Tez şöyleydi: Yahudiler Almanca yazdıklarında yalan söylüyorlar. Bundan böyle, Almanca yayınlamak istedikleri kitaplara, "İbraniceden tercüme edilmiştir" ibaresini koymak zorunda olacaklardır.[75]

10 Mayıs gecesi Almanya'nın çoğu üniversite şehir ve kasabasında bir cin kovma ayini yaşandı. Berlin'de yirmi bin diğer her bir büyük şehirde iki ila üç bin arası kitap yakıldı.[76] Berlin'de Kroll Opera binası önünde büyük bir ateş yakıldı ve konuşmacıların biri de Goebbels idi. Konuşmalardan sonra, diğer şehirlerde olduğu gibi başkentte de zehirleyici kitaplar (Karl Marx'ın, Ferdinand Lassalle'ın, Sigmund Freud'un, Maximilian Harden'in, Kurt Tucholsky'nin ve birçok başka yazarın) ardı ardına ateşe fırlatılırken, kalabalık yasaklı yazarlar aleyhine sloganlar atıyorlardı. *Jüdische Rundschau* şöyle yazıyordu: "Opera Meydanı'ndaki büyük projektörler, mevcudiyetimizin ve kaderimizin tüketilişine de ışık tutuyordu. Suçlananlar sadece Yahudiler değil, aynı zamanda saf Alman kanı taşıyan insanlardı. Bu ikinciler fiillerinden dolayı yargılanıyordu. Fakat Yahudiler için özel bir nedene gerek yoktu. Eski bir deyişin söylediği gibi, 'Yahudiler yakılacaktı'."[77]

---

74 *A.g.e.*, s. 448.

75 Sauder, *Die Bücherverbrennung*, s. 89. Berlin'de tezlerin duyurulmasıyla birlikte öğrencilerle üniversite rektörü Eduard Kohlrausch arasında çatışma çıkmıştır. Bildiri ve posterlerin üniversite bölgesinden çıkarılması emrini veren rektöre öğrencilerin tepkisi istifasını istemek olur. Giles, *Students and National Socialism*, s. 131.

76 George L. Mosse, "Die Bildungsbürger verbrennen ihre eigenen Bücher", yay. haz. Horst Denkler ve Eberhard Lämmert, "Das war ein Vorspiel nur ...", *Berliner Colloquium zur Literaturpolitik im "Dritten Reich"*, Berlin, 1985, s. 35.

77 *A.g.e.*, s. 42.

Nazi öğrenciler eylemlerini Yahudi hocaların derslerine engel olmak ve kitap yakmakla sınırlamadılar. Öğretmen atamaları ya da savaş gazisi olarak göreve iade söz konusu olduğunda, isteklerini her düzeyde dayatmayı denediler. 6 Mayıs'ta Hildurghausen, Thuringia Yüksek Meslek Okulu Nazi öğrenci birliği başkanı, Weimar Thuringia Eğitim Bakanı'na yaltaklanan bir mektup yazdı. Öğrencinin duyduğuna göre, Bermann adında bir Yahudi öğretmen göreve iade edilecekti. Bermann'ın Birinci Dünya Savaşı'nda cephe hizmeti yaptığı iddiasının doğruluğundan duyduğu şüpheyi dile getiren öğrenci şöyle devam ediyordu: "Yaklaşık yüzde kırkı Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği üyesi olan öğrenciler arasında ajitasyon çok güçlü ve ırksal olarak yabancı bir öğretmenden ders almak inançlarına uygun değil. Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği olarak, Nasyonal Sosyalist Thuringia hükümetinden Yahudi öğretmenin göreve iade edilmemesini acilen talep ediyoruz."[78] Bermann'ın göreve iade edilip edilmediği bilinmiyor ancak tecrübeli Naziler öğrenci aktivizminden rahatsızlık duyuyorlardı. Orta Almanya bölge liderlerinden biri, "içişleri bakanı, parti üyesi Fritsch'den öğrendiğime göre," diyordu Saksonya başbakanı Manfred von Killinger'e yazdığı 12 Ağustos tarihli mektupta, "Devlet Bakanlığı Leipzig Üniversitesi'ndeki durumdan hoşnut değil. ... Son üç aydır üniversitenin radikalleşmesine karşı sert ve kararlı bir mücadele yürüttüm. Sizin isteklerinize uygun olarak, Nasyonal Sosyalist öğrencilerin profesörleri boykot etmesini yasakladım."[79]

Bazen öğrenciler de çok ileri gittiklerini fark ediyorlardı: H. G. Wells ve Upton Sinclair'i bile kara listeye almışlardı. Dışişleri Bakanlığı ateş püskürüyordu zira Kroll Opera binasının önünde 10 Mayıs'ta kitapları yakılanlar arasında dönemin ünlü Avrupa Birliği savunucusu Kont Richard Coudenhove-Kalergi de vardı. Öğrenci lideri Gerhard Gräfe, bir muhabire, Coudenhove'un yazdıklarının yakıldığını kabul etmediğini ancak gelecekte bu konuda tedbir alınması gerektiğini itiraf ediyordu.[80] Bu tür çekinceler başka biçimler de alabiliyordu: Dresden Teknik Üniversitesi Latin edebiyatından, savaştaki muharip hizmetleri sayesinde kovulmaktan muaf tutulan Yahudi Profesör Victor Klemperer'in 1933 günlük kayıtlarında, dersindeki en çalışkan

78 Meslek okulu grup lideri Hildurghausen'den Bakan Wächtler'e, Thuringia Eğitim Bakanlığı, Weimar, 6.5.1933, Nationalsozialistischer Deutscher Studentbund (NSDStB), mikrofilm MA-228, IfZ.

79 Orta Almanya bölge liderinden Başbakan Manfred von Killinger'e, Dresden, 12.8.1933, NSDStB, mikrofilm MA 228, IfZ.

80 Gerhard Gräfe'den Georg Plötner'e, siyaset eğitimi merkez ofisi, Berlin, 16.5.1933, *a.g.e.* Diğer yandan, öyle görünüyor ki Arthur Schnitzler'in ünlü "Yahudi" romanı *Der Weg ins Freie* (*The Road into the Open*), muhtemelen Siyonist bir mesaj taşıdığı değerlendirmesi yapılarak, ayrı tutulmuştu.

öğrencinin, üniversite Nazi öğrenci hücresinin kadın lideri olduğu birkaç yerde belirtiliyor.[81]

Rejimin 1933 yılındaki anti-Yahudi yaptırımları karşısında kiliselerin tutumu üniversitelerinki ile kıyaslandığında, aradaki bazı çok küçük farklara rağmen, temel benzerlikler gösterir. Her ne kadar Nasyonal Sosyalizmin kilise ve üniversitedeki doğrudan destekçileri küçük bir azınlık olsalar da yeni rejimin müjdecisi olduğu milli dirilişin yanında yer alanlar kesinlikle çoğunluktaydı. Bu çoğunluğun paylaştığı muhafazakâr-milliyetçi inanç, başlangıçta rejimin ilan ettiği asli ideallerle uyuşuyordu. Ancak Kilise'nin duruşunu farklılaştıran, Hıristiyan dogmasına ait bazı temel ilkelerin korunması ile ilgili özgül çıkarların mevcudiyetiydi. Yahudi olarak, Yahudiler kaderlerine terk edilirken, hem Protestan hem de Katolik kiliseleri Eski Ahit'in kutsallığı ve vaftiz üzerinden ırk değiştirme gibi yaygın inanışların geçerliliğini sürdürmeyi denediler. (Daha sonra, zaman zaman, Katoliklerin ve İkrar Kilisesi mensuplarının Yahudilere zulmedilmesi karşısında takındığı özel tavır daha kritik hâle gelecekti ve bunun ana sebebi onlarla rejim arasında giderek artan gerilimdi.) Rejimin anti-Yahudi fiillerinin üniversite profesörleri tarafından kabul edilmesini engelleyecek/geciktirecek hiçbir şey yoktu. İlke olarak Alman akademik seçkinleri, öğrenim faaliyetine devlet müdahalesinin olmamasından yanaydı ancak görüldüğü gibi, yirmilerde ve otuzların başında başka değer ve inançlar daha ağır bastı. Üniversitelerin istekli bir biçimde "kendiliğinden-uyumu" (*Selbstgleichschaltung*) gösterdi ki temel bir karşıtlıktan ziyade, ilk başlardaki görünümüyle, seçkin bürokrat düşüncesinin özsel nüvesi ile Nasyonal Sosyalistlerin kamusal duruşu arasındaki fiilî çakışmazlık söz konusuydu. Bu bağlamda, Yahudi meslektaşların ve öğrencilerin yanında saf tutma dürtüsü asgari düzeyde kaldı. Böylesi bir genel ahlâki çöküşün sonuçları aşikârdı. Birçok yönden, seçkin grupları Nasyonal Sosyalizmin aşırılıkçılığı ile Alman toplumunun daha geniş kesimleri arasında köprü oluşturdu; dolayısıyla onların Yahudileri kolaylıkla terk etmeleri, tutum ve tepkilerini tarihin kaçınılmaz ışığı altında belirginleştirdi.

Papaz Umfried kendi şehrindeki Yahudilere yönelik saldırılara karşı çıktığında kilise yetkililerinden hiç kimse onu desteklemedi; Yahudi işletmeleri boykot edildiğinde dinî hiçbir ses çıkmadı; Hitler Yahudilere karşı sert eleştirilerine başladığında, Piskopos Berning yanıt vermedi. Yahudi meslektaşları kovulduğunda hiçbir Alman profesör açıkça protesto etmedi; Yahudi öğrenci sayısında ciddi bir azaltmaya gidildiğinde üniversite komiteleri ya da akademisyenlerden tepki gelmedi; Reich'ın her köşesinde kitaplar yakıldı-

81 Victor Klemperer, *Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten: Tagebücher 1933-1945*, cilt 1, *1933-1941*, Berlin, 1995, s. 31-43.

ğında, Almanya'daki hiçbir entelektüel, hatta ülkedeki herhangi başka biri açıkça utancını dillendirmedi. Böylesi topyekûn çöküş alışılmadık olmanın ötesindeydi. 1933 yılının ilk ayları geçip giderken, Hitler kilise ve üniversitenin samimi desteğine güvenebileceğini görmüş olmalıydı; doğrudan kurumsal çıkarlar ve temel dogmatik ilkeler tehdit altında olmadığı sürece, olabilecek karşı çıkışlar dillendirilmeyecekti. Yahudilerin somut durumu, gerçek ahlâki ilkenin hangi noktaya kadar susturulabileceği konusunda bir turnusol testiydi; her ne kadar durum sonraları karışsa da bu erken evrede testin sonucu belliydi.

III

Almanya'nın entelektüel ve ruhani seçkinleri açık ya da örtük desteklerini yeni rejimin hizmetine sunarken, Yahudi toplumunun önde gelenleri sıkıntılarını bir özgüven maskesinin ardına gizlemeye çalışıyorlardı: Tüm zorluklara rağmen, Almanya'daki Yahudi yaşamının geleceği geri döndürülemez biçimde tehlike altında değildi. Dönemin en önde gelen Yahudi tarihçilerinden Ismar Elbogen, şu satırları yazarken muhtemelen kendi dönemindeki en yaygın eğilimi ifade ediyordu: "Bizi aç bırakabilirler ama açlıktan öldüremezler."[82] 1933 yılında, Essen cemaati rabbisinin girişimiyle resmen başlatılan Alman Yahudileri Milli Temsilciliği (*Reichsvertretung der deutschen Juden*) kuruluşunu şekillendiren bu ruhtu.[83] 1938 yılına kadar yerel ve ulusal Yahudi birliklerinin şemsiye örgütü olarak kaldı. Bu dönem süresince başkanlığını, aynı zamanda Alman Rabbileri Birliği'nin saygın başkanı, Berlin rabbisi Leo Baeck[84] ve halk önderi Otto Hirsch yaptı. "Milli Alman Yahudileri"nin, ultra-Ortodoks dinî grupların ve zaman zaman Siyonist hareketin muhalefetine rağmen Milli Temsilcilik, 1938-1939 geçiş döneminin ardından, Gestapo'nun sıkı denetimi altında çalışan Almanya Yahudilerinin Milli Birliği'ne (Reichsvereinigung der Juden in Deutschland) dönüştürülene kadar, Alman Yahudiliği ile ilgili meselelerde önemli bir rol oynadı.

82 Jacob Boas, "German-Jewish Internal Politics under Hitler 1933-1938", *LBIY* 29 (1984), s. 3.

83 Yahudi topluluklarının organizasyonu için daha önceki federatif birliğin (*Reichsarbeitsgemeinschaft der deutschen Landesverbände jüdischer Gemeinden*) kuruluş tarihi 1932 Ocak ayına uzanır; *Reichsvertretung* onun yerine geçene kadar, Nazi rejiminin ilk aylarında Alman Yahudilerini temsil etmiştir.

84 Leo Baeck, bazılarına göre Nazilere itaat etmesi hatta işbirliği yapması gerekçesiyle her zaman sert eleştirilerin hedefi oldu. Hannah Arendt onun için Alman Yahudiliğinin "Führer'i" diyordu. Bkz. Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New York, 1963, s. 105. Raul Hilberg, daha en baştan sert olan değerlendirmesine sadık kaldı: Ona göre Baeck her zaman kendini beğenmiş ve acınacak biriydi. Raul Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe 1933-1945*, New York, 1992, s. 108.

Milli Temsilcilik, Almanya'daki herhangi bir birey Yahudiden daha fazla baskı hissi yaşamıyordu. 1934 başlarında Otto Hirsch hâlâ yaşanmakta olan göç "telaşını" eleştiriyordu: Yeni Almanya'da onurlu bir Yahudi yaşamı sürdürebilmenin mümkün olduğunu düşünüyordu.[85] Merkez Birliği'nin en önde gelen mensubu Alfred Hirschberg'in "[Filistin'de] yerleşim ütopyasının yaygınlaştırılmasının gerekli olduğunu" yadsımasında şaşılacak bir şey yoktu fakat Siyonist Öncü örgütünün bir yayınında İsrail topraklarına hazırlıksız olarak göçmenin "Siyonizm karşıtı suç" diye tanımlanması, belki de tonunun sertliğinden dolayı, sürprizdi.[86]

Tüm Alman Yahudi liderleri bu tür kayıtsızlık sergilemedi. Israrla derhal göç talep edenlerden biri, sağ-kanat [revizyonist] Siyonist Örgütü'nün başkanı Georg Kareski idi. Alman Siyonizmi içinde bile sesi yüksek çıkan ama marjinal bir kişi olan Kareski, gerekirse Gestapo ve Propaganda Bakanlığı'ndan destek alarak, Yahudilerin Almanya'dan çıkışını organize etmeye hazırdı. Aslında, Nazilerle işbirliğini kullanarak Alman Yahudiliği üzerinde kendi otoritesini kurmak üzere hamle etmiş olabilir[87] fakat aciliyet hissi gerçektir ve uyarıcıdır.

Aylar geçip giderken, Alman Yahudi liderleri bile Nazilerin sert anti-Yahudi tutumunun içyüzünü kavrayamadılar. Bu nedenle, 1933 Ağustos'unda Filistin'den Almanya'ya dönen ve yeni kurulmuş Yardım ve İnşa Merkez Komitesinin (Zentralausscuss für Hilfe und Aufbau) başkanı olan Werner Senator, Amerika Birleşik Dağıtım Komitesi'ne gönderdiği notta, Yahudiler ile Naziler arasında diyalog kurulmasını öneriyordu. Ona göre böylesi bir diyalog, "Roman Curia* ile Avrupa Devletleri arasındaki düzenlemelere benzeyen bir tür Sözleşme'ye yol açacaktır."[88]

Ortodoks Yahudilerin 4 Ekim tarihinde Hitler'e gönderdikleri "Yahudi Sorunu raporunda", ne Roman Curia'dan ne de Sözleşme örneğinden söz ediliyordu. İmzacıların, Reich Şansölyesinin dikkatini çektiği noktalar, Yahudiliğin Marksist materyalizm ile özdeşleştirilmesinin adil olmadığı, bazı men-

---

85 Paul Sauer, "Otto Hirsch (1885-1941), Director of the Reichsvertretung", *LBIY* 32 (1987), s. 357.

86 Bu alıntılar için bkz. Abraham Margalioth, "The Problem of the Rescue of German Jewry During the Years 1933-1939: The Reason for the Delay in Their Emigration from the Third Reich", yay. haz. Yisrael Guttman ve Ephraim Zuroff, *Rescue Attempts During the Holocaust*, Kudüs, 1977, s. 249 vd.

87 Abraham Margalioth, *Between Rescue and Annihilation: Studies in the History of German Jewry 1932-1938*, Kudüs, 1990, s. 5 (İbranice). Aynı zamanda bkz. Francis R. Nicosia, "Revisionist Zionism in Germany (II): Georg Kareski and the Staatszionistische Organization, 1933-1938," *LBIY* 32 (Londra, 1987) s. 231 vd.

(*) Vatikan idari aygıtı – ç.n.

88 Yehuda Bauer, *My Brother's Keeper: A History of the American Jewish Joint Distribution Committee 1929-1939*, Philadelphia, 1974, s. 111.

suplarının yaptığı hataların tüm topluluğa atfedilmesinin insafsızlık olduğu ve antik Yahudi ırkı ile modern, köklerinden uzak, aşırı-akılcı Yahudi yazar ve gazeteciler arasındaki bağın zayıflığı idi. Ortodoks Yahudilik Almanya'ya karşı sürdürülen iğrenç propagandayı reddediyordu ve temsilcileri, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Yahudi fedakârlıklarını Hitler'e hatırlatıyordu. Mektubun yazarları, yeni hükümetin zihninde Alman Yahudiliğinin yok edilmesinin yer almadığına inanıyorlardı ve bu noktada yanılıyor olsalar dahi kendilerine böyle söylenmesini istiyorlardı. Aynı şekilde, rejimin hedefinin bu olmadığı varsayımıyla, Ortodoks Yahudilik temsilcileri Alman halkının yaşam alanı içinde Alman Yahudileri için de yaşam alanı talep ediyor, burada "zarar görmeden ve hakarete uğramadan" dinlerini yaşamak, mesleklerini sürdürmek istiyorlardı. Rapor daha Hitler'in masasına varmadan dosyaya kaldırıldı.[89]

Yaklaşık 525.000 Yahudiden otuz yedi bini 1933 yılında Almanya'yı terk etti; izleyen dört yıl boyunca yıllık göç rakamları bunun daha da altındaydı (1934'te 23.000, 1935'te 21.000, 1936'da 25.000, 1937'de 23.000).[90] 1933'te göç edenlerin yüzde 73'ü Batı Avrupa'ya, yüzde 19'u Filistin'e giderken yüzde 8'i deniz-aşırı ülkeleri seçti.[91] Ayrımcılığın, aşağılanmanın ve zalimce yaptırımlar yelpazesinin giderek ağırlaştığı bir ülkeden göç etme konusunda sergilenen isteksizliğin nedeni, öncelikle, Yahudi liderlerin çoğunun ve esas olarak da sıradan Yahudilerin, olayların öngörülemez akışını sezememeleriydi. Klaus Mann yazdığı otobiyografide, "Esnaf Moritz Kohn'un kavrayışının komşusu esnaf Friedrich Muller'den özünde farklı olduğuna inanamıyorum" diyordu.[92] Yahudilerin çoğu Almanya'daki fırtınanın dineceği beklentisindeydi. Ayrıca, özellikle ekonomik belirsizlik döneminde, göç etmenin zorlukları da önemliydi; doğrudan ve ağır ekonomik kayıplara yol açıyordu: Yahudi mülkleri en düşük fiyattan satılıyordu ve göç vergisi de (Brüning hükümetinin 1931 tarihli "sermaye kaçışı vergisi" iki yüz bin Reichmark ve üzeri mal varlığına uygulanırken bu vergi Naziler tarafından elli bin ve üzerine uygulandı) engelleyiciydi. Göçmenlerin döviz alımlarında Reichsbank'ın tamamen keyfi kur uygulaması da giderek azalan mal varlığını iyice kuruttu: 1935'e kadar Yahudi göçmenler Marklarını değerinin yüzde elli altında değiştirebiliyorlardı, bu rakam daha sonra yüzde otuza, savaş ari-

89 Ortodoks Yahudiliğin Menfaatleri için Bağımsız Komite'den Reich Şansölyeliği'ne, Frankfurt, 4 Ekim 1933, *Akten der Reichskanzlei*, cilt 2, 12/9/33-27/8/34, s. 884 vd.

90 Bkz. Werner Rosenstock, "Exodus 1933-1939: A Survey of Jewish Emigration from Germany," *LBIY* 1, Londra, 1956, s. 377 ve özellikle Herbert A. Strauss, "Jewish Emigration from Germany: Nazi Policies and Jewish Responses (I)", *LBIY* 25, Londra 1980, s. 326.

91 *A.g.e.*, s. 379.

92 Klaus Mann, *The Turning Point: Thirty-five Years in This Century* (1942, yeniden basım, New York, 1985), s. 270.

fesinde ise yüzde dörde düştü.[93] Naziler Alman Yahudilerinden kurtulmak istiyor olsalar da önce ve giderek acımasızlaşan yöntemlerle onları mülksüzleştirmek istiyorlardı.

Göçü kolaylaştıran ekonomik koşullar sadece bir kez oluştu. Rejim, Reich bölgesindeki Siyonist faaliyetleri desteklemekle kalmadı[94] ama aynı zamanda Yahudilerin Filistin'e gitmelerini kolaylaştıracak ekonomik tedbirleri de aldı. 27 Ağustos 1933'te Alman Ekonomi Bakanlığı ile Almanya ve Filistin Siyonist temsilcilerinin üzerinde uzlaştığı Haavarah (İbranice: Nakil) Anlaşması, Yahudi göçmenlerin mal varlıklarının bir kısmının dolaylı aktarımına olanak tanıyor ve Nazi Almanyası'ndan Filistin'e mal ihracını kolaylaştırıyordu.[95] Sonuç olarak, yaklaşık yüz milyon Reich Mark Filistin'e aktarıldı ve böylelikle 1933-1939 arasında Filistin'e gelen altmış bin Alman Yahudisinin büyük bölümü asgari maddi varoluş koşullarına sahip oldu.[96]

Almanya'dan, 1938 ve 1939'da Anschluss [Avusturya'nın ilhakı] sonrası Avusturya'dan ve Alman işgali altındaki Bohemya-Moravia'dan Filistin'e Yahudi göçünü kolaylaştıran ekonomik anlaşmalar ve işbirliği girişimleri tabi ki tamamıyla araçsaldı. Nazilerin Yahudiler üzerindeki kötü emelleri konusunda Siyonistlerin hiçbir şüphesi yoktu ve Naziler de Siyonistleri her şeyden önce ve tamamıyla Yahudi olarak görüyordu. Ayrıca, Siyonizm konusunda, Nazi ideolojisi ve Nazi politikaları daha baştan bölünmüştü: Tüm diğer Avrupalı anti-Semitler gibi bir yandan Siyonizmi Yahudileri Avrupa'dan çıkarmanın aracı olarak görüp desteklerken, diğer yandan 1897'de Basel'de kurulan Siyonist Örgütü dünya ölçeğindeki Yahudi komplosunun anahtar ögesi olarak değerlendiriyorlardı – Filistin'de bir Yahudi devleti, dünya ölçeğinde Yahudi planlarını koordine eden bir çeşit Vatikan olacaktı. Siyonistler ile Naziler arasında bu tür gerekli ama pek de iyi niyetli olmayan temaslar, yine de savaşın başına (hatta içine) kadar sürdü.

Haavarah'tan yeni rejimin kazanmayı umduğu şey Almanya'ya yönelik yabancı Yahudi ekonomik boykotunun kırılmasıydı. Aslında, Nazilerin kayda değer bir Yahudi boykotu korkusu yaşadıkları temelde doğru değildi ancak Siyonistler Nazilerin ulaşmak istedikleri sonuca uygun davranıyorlardı. Siyonist Örgütü ve Yishuv (Filistin'deki Yahudi topluluğu) liderliği, yeni dü-

---

93 Barkai, *From Boycott to Annihilation*, s. 99 vd.

94 Hans Mommsen, "Der nationalsozialistische Staat und die Judenverfolgung vor 1938", *VfZ* 1, 1962, s. 71-72.

95 Haavarah müzakerelerinin ve anlaşmanın kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Francis R. Nicosia, *The Third Reich and the Palestine Question*, Londra, 1985, s. 29 vd. ve özellikle s. 46. Aynı zamanda, bu kitabın ana tezlerinin güncellendiği makaleye de bakılmalıdır, Nicosia, "Ein nützlicher Feind: Zionismus im nationalsozialistischen Deutschland 1933-1939", *VfZ* 37, sayı 3 (1989), s. 367 vd.

96 Nicosia, "Ein nützlicher Feind", s. 383

zenlemelere engel çıkarmamak için her tür kitle protestosuna ya da boykotuna karşı mesafeliydiler. Haavarah Anlaşması neticelenmek üzereyken bile bu tür "işbirlikleri" bazen tuhaf biçimler alıyordu. Mesela, 1933 yılının başlarında, birkaç yıl sonra SD'nin (Sicherheitsdienst ya da Güvenlik Servisi, Reinhard Heydrich'in başında bulunduğu SS istihbarat birimi) Yahudi bölümünün başına geçecek olan Baron Itz Edler von Mildenstein, karısıyla birlikte Filistin'i gezmek ve Goebbels'in *Der Angriff*'ine bir dizi makale yazmak üzere davet aldı. Mildenstein, kendisine eşlik eden Berlin Siyonist Örgütü'nün önde gelen mensuplarından Kurt Tuchler ve karısı ile birlikte İsrail'deki Yahudi yerleşimlerini ziyaret etti. "Bir Nazi'nin Filistin Ziyareti" başlığını taşıyan oldukça olumlu makaleler planlandığı gibi yayınlandı ve bu gezinin nişanesi olarak bir tarafında Gamalı Haç diğer tarafında Yahudi Yıldızı bulunan bir madalyon hazırlandı.[97]

1933'ün perspektifinden ve dönemin Nazi çıkarlarının ışığında bakılırsa, *Angriff* serisi, bugünden geriye bakışla kıyaslandığında daha az tuhaf gelecektir. Aynı şey 22 Haziran 1933 tarihinde Almanya Siyonist Örgütü liderlerinin Hitler'e gönderdiği rapor için de geçerlidir. Francis Nicosia'nın ifadesiyle, bu rapor "Hitler rejiminin *völkisch* ilkelerine belli bir sempati itirafı gibiydi ve Siyonizmin bu ilkelerle bağdaşır olduğunu öne sürüyordu."[98] Bu bağdaşırlık açıkça tanımlanmıştı: "Siyonizm, şu anda Hıristiyan ve milli niteliklere yapılan vurguyla Almanya'da fiilen gerçekleşmekte olan, bir halkın milli yaşamının yeniden doğuşunun, Yahudi halkı içinde de gelişeceğine inanır. Yahudi halkı için de milli köken, din, ortak kader ve bunun benzersizliği düşüncesi, varoluşu için yaşamsal önemde olmalıdır. Bu, liberal çağın egoist bireyciliğinin yok edilmesini ve yerine topluluk anlayışı ile kolektif sorumluluğun gelmesini gerektirir."[99] Gerektirdiği diğer bir şey ise, ırksal temelde Nasyonal Sosyalizmin oluşturduğu genel yapı içinde Yahudilerin de yer almasıdır ve böylelikle onlar da anavatan yaşamına yararlı katkılar sunabilir.[100]

Filistin'deki önemli Siyonist liderlerden biri olan Almanya doğumlu Arthur Ruppin 1933 yazında Jena Üniversitesi'nden Nazi ırk kuramcısı Hans F.

---

97 Tom Segev, *The Seventh Million: The Israelis and the Holocaust*, New York, 1993, s. 30.

98 Nicosia, *The Third Reich*, s. 42.

99 *A.g.e.*

100 Nicosia, "Ein nützlicher Feind", s. 378. Siyonist *Jüdische Rundschau* editörü ve 1933 sonrasının belki de en ünlü Alman Yahudi yazarı Robert Weltsch, 4 Nisan 1933 tarihli en bilindik köşe yazılarından birini bu ruhla kaleme almıştır: "Trägt ihn mit Stolz, den gelben Fleck" (sarı Yahudi yıldızlarını gururla takın). Bu unutulmaz başlığı taşıyan makalede Weltsch, Nazizmin Yahudi milli kimliğinin yeniden öne çıkması için tarihi bir fırsat sunduğunu savunur. Yahudiler asimilasyon ile kaybettikleri saygıyı yeniden kazanacaklar ve Almanlar gibi, kendi milli dirilişlerini başlatacaklardır. Yahudilerin Almanlara şükran borcu vardır: Hitler onlara kendi kimliklerini geri kazanmanın yolunu göstermiştir. Makale, Alman Yahudileri ve hem Siyonistler hem de Siyonist-olmayanlar arasında, eşit derecede büyük bir coşku yaratır.

K. Günther'i ziyaret etti. Günther, "Yahudiler, Arilerden daha aşağıda değil, sadece farklılar. Bu nedenle de Yahudi sorununa 'adil bir çözüm' bulunması gerekir" diyerek güvence verdi. Ruppin, profesörün fazlasıyla arkadaşça tutumundan tatmin olmuştu.[101] Nazilerin Yahudilere karşı beslediği dinmeyen nefret çabuk fark edilmiş olsa da Siyonist liderlerin yeni Alman tutumu karşısında ilk tepkileri olumsuz değildi. Nazilerin Almanya'dan Yahudi göçünü artırma politikalarının Yishuv [Filistin'deki Yahudi topluluğu] için yeni imkânlar doğuracağına dair yaygın bir umut vardı. Almanya'daki durumu gözlemlemek üzere Filistin'den bir dizi önemli ziyaretçi geldi. Siyonist işçi lideri Moshe Belinson, işçi gazetesi *Davar*'ın editörü Berl Katznelson'a durumu rapor ediyordu: "Caddelerde, Siyonist işletmeler tarihinde hayalini kurabildiğimizden bile fazla para var. Hiçbir zaman olmadığı ve olmayacak biçimde yapılanmak ve gelişmek için bir fırsat var."[102]

Siyonist umutlar, aşırı göçün yarattığı fiili kaygıyla yatıştı. "Göçün Filistin'deki mevcut yerleşimi bir lav tabakası gibi kaplamaması için," diyordu Ruppin 1933 yazında Prag Siyonist kongresinde, "yerleşimin belirli bir oranını geçmemesi gerekir."[103] Bu tutum izleyen yılların politikası haline geldi, 1935 Nuremberg ırkçı yasalarının kabulünden epey sonra bile hem Alman Siyonistleri hem de Yishuv liderleri, yirmi otuz yıllık bir döneme yayılacak şekilde, yılda on beş-yirmi bin Alman Yahudisinin göçünü planlıyorlardı.[104]

Öngörülen somut adımlar ne olursa olsun Siyonist söylem netti: Filistin yegâne cennet ve çözümdü. Bu durum, İsrail topraklarına geldiğinde aniden yeni ve beklenmedik gerçeklikle karşılaşan bazı Alman Yahudileri için tam olarak geçerli değildi. 1933 yazında gelen ve uzun süredir Siyonist sol-kanatta yer alan roman yazarı Arnold Zweig, 31 Aralık tarihinde yeni vatanı ile ilgili günlüğüne düştüğü notta hislerini özetliyordu: "Filistin'deyim. Yabancı diyarlarda."[105]

1933 yılında Alman Yahudi liderlerinin bir kısmı, Alman kültürüne Yahudi katkısının nesnel bir sunumunun Naziler üzerinde gerekli etkiyi yapacağına hâlâ inanıyordu. Rejim değiştikten birkaç hafta sonra ve Max Warburg ile Leo Baeck'in cesaretlendirmeleriyle, yayıncı ailenin genç mensubu Leopold Ullstein bu etkinin çok yönlü araştırılması için hazırlıklara başladı. Bir yıl içinde hacimli bir cilt ortaya çıktı ancak 1934 Aralık ayında kitap yasaklandı.

101 Segev, *The Seventh Million*, s. 19.

102 *A.g.e.*, s. 18.

103 Margalioth, "The Problem of the Rescue", s. 94.

104 *A.g.e.*, s. 95.

105 Aktarıldığı kaynak, Jost Hermand, "'Bürger zweier Welten?' Arnold Zweigs Einstellung zur deutschen Kultur", yay. haz. Julius Schoeps, *Juden als Träger bürgerlicher Kultur in Deutschland*, Bonn, 1989, s. 81.

"Bu çalışmanın saf okuyucuları" diye başlıyordu Gestapo raporu, "Nasyonal Sosyalist devrime kadar Alman kültür hayatının tek taşıyıcısının Yahudiler olduğu izlenimine kapılacaklardır. Gerçekte olanın, özellikle de Yahudilerin Alman kültürü üzerindeki bozucu etkisinin, tamamıyla çarpıtılmış bir tablosuyla karşı karşıya kalacaklardır. Dahası, ünlü Yahudi sahtekârları ve spekülatörleri okurlara dönemlerinin kurbanları olarak gösterilmekte ve kirli işlerinin üstü örtülmektedir. ... Ek olarak, devlet düşmanı olarak bilinen Yahudiler... Alman kültürünün önemli taşıyıcıları şeklinde sunulmaktadır."[106] Yahudiler için Yahudi kültürü tamamen ayrı bir meseleydi ve Ullstein zamansız bir işe odaklanırken diğer bir Berlin Yahudisi, Berlin Şehir Operası eski yöneticisi Kurt Singer farklı bir düşünce ortaya koyuyordu: Yahudi Kültür Birliği'nin (Kulturbund deutscher Juden) oluşturulması.

Singer'in Kulturbund'u Nazi gereksinimlerine uygundu. Singer'in, Yahudilerin (sadece) Yahudiler için bağımsız kültürel faaliyette bulunması projesi yeni Prusya yetkililerine sunulduğunda Göring'in onayını aldı. Nereden bakılırsa bakılsın, Prusya'daki kültürel hayatın Yahudilikten arındırılmasından sorumlu Hans Hinkel, Naziler adına denetleme görevini zaten yerine getirecekti. Görünüşe bakılırsa, Kulturbund hem rejim hem de Yahudiler açısından ortaya çıkan sorunları çözmede mükemmel bir işlevsel girişim olurken, yaklaşık sekiz bin Yahudi yazar, ressam, müzisyen ve her tür sanatçıyı ve aynı zamanda onların çalışma arkadaşlarını ve temsilcilerini Alman kültürel hayatından çıkardı.[107] İfa ettiği işten ve Yahudi toplumunun bir kısmı için yerine getirdiği psikolojik yatıştırıcılık işlevinden bağımsız olarak, Kulturbund topluma herhangi bir olası utanç duygusundan kurtulmanın kolay yolunu da sunuyordu: Böylelikle, "rejimin anti-Semit yaptırımlarını hoş bulmayan Ariler, Yahudi sanatçıların en azından kendi seçtikleri meslek içinde aktif kalmalarına izin verildiği için kendilerini rahatlatabilirlerdi."[108]

Kulturbund, pek fark edilmeyen ancak aynı derecede etkili olan, geleceğe dair bir rol daha oynuyordu: Nazi amirin doğrudan denetimindeki ilk Yahudi örgütü olarak, Nazi gettosunun da ilk habercisiydi ki bu gettoda atanacak olan Yahudi liderin efendisinin emirlerine mutlak itaati, içsel otonomi yalanıyla kamufle edilecekti. Kulturbund, kuşatma altındaki topluma yeni bir Yahudi kültürel ve manevi yaşamı sunduğu için bazı Yahudi entelektüellerce övgüyle karşılandı.[109] Durumun gerçek anlamının yanlış değerlen-

106 Aktarıldığı kaynak, Robert Weltsch, "Vorbemerkung zur zweiten Ausgabe" (1959), yay. haz. Siegmund Kaznelson, *Juden im Deutschen Kulturbereich: Ein Sammelwerk*, Berlin, 1962, s. xvff.

107 Rakamlar Eike Geisel'in *Kulturbund* tarihi üzerine yazdığı metinden alınmadır, "Premiere und Pogrom," yay. haz. Eike Geisel ve Heinrich M. Broder, *Premiere und Pogrom: Der Jüdische Kulturbund 1933-1941*, Berlin, 1992, s. 9.

108 Steinweis, "Hans Hinkel", s. 215.

109 Geisel, "Premiere und Pogrom", s. 10 vd.

dirilmesinin devam etmesini daha da pekiştiren bazı kurucularının hırsları oldu: Çok nitelikli bir kültürel yaşamın yaratılmasıyla Almanlara ders verilmesi. Edebiyat eleştirmeni Julius Bab, 1933 Haziranı'nda yazdığı mektupta durumu olağanüstü bir saflıkla ortaya koyuyordu: "Bunun bir getto girişimi olduğu acı gerçek ama öylesine iyi hayata geçirmek istiyoruz ki Almanları utandırsın."[110] Bab'ın ifadesi aynı zamanda, böylesine yüksek bir kültürün taşıyıcılarına böylesi sefil bir muameleyi reva gördükleri için Almanların utanç duyacağı anlamına da gelebilir.

Hinkel, Yahudilerin artık ifa edemeyeceği işler konusunda zaman zaman emrindekilere bilgi veriyordu. Tiyatroda Alman efsanelerini, Alman Ortaçağı'na ve Alman romantizmine ait eserleri icra etmeleri yasaklanmıştı. Belirli bir süre klasik döneme izin verildi fakat 1934'te Schiller ve 1936'da Goethe yasaklandı. Yabancı yazarlar arasında Shakespeare'e izin vardı ancak Hamlet'in "olmak ya da olmamak" monoloğu yasaktı: Üçüncü Reich'taki bir Yahudi tiyatrosunda, "zalimin yalanı onurlu adamı gözden düşürür" ifadesi yıkıcı bulunabileceğinden, konuşmanın tümü çıkarılıyordu.[111] Söylemeye bile gerek yok, Alman Yahudilerinin Richard Wagner ve Richard Strauss'un eserlerine duydukları yakınlığa rağmen, bestelerinin Yahudiler tarafından icra edilmesi yasaktı. Beethoven 1937 yılında yasaklandı ama Mozart bir yıl sonrayı, Avusturya'nın ilhakı ertesini bekleyecekti.[112]

Giderek artan kısıtlamalar bir kenara bırakılırsa, Kulturbund faaliyetleri Berlin'de ve kısa süre sonra tüm büyük Alman şehirlerinde önemli hâle geldi. Almanya'nın her bölgesinden 180.000'den fazla Yahudi, birliğin faal üyesi oldular. Kulturbund ilk yılında 69 opera ve 117 konser sahnelerken, 1934 ortalarından 1935 ortasına kadar 57 opera ve 358 konser sahneleyecekti.[113] Opera repertuvarında, başka birçok sanatçının yanı sıra Mozart'ın, Offenbach'ın, Verdi'nin, Johann Strauss'un, Donizetti'nin, Rossini'nin, Tchaikowsky'nin ve Saint-Saëns'ın eserleri vardı. Her ne kadar, ideolojik ve mali kısıtlamalardan bağımsız olarak, icra edilmek üzere seçilen eserler temelde geleneksel olsa da 1934 yılında Frankfurt Kulturbund, Arnold Schoenberg'in altmışıncı doğum günü onuruna bir konser düzenledi ve Köln kolu

110 *A.g.e.*, s. 12.

111 Dahm, "Anfänge und Ideologie", s. 114.

112 *A.g.e.*, s. 115. Schiller ve Goethe'nin yasaklanmasının ayrıntıları için bkz. Jacob Boas, "Germany or Diaspora? German Jewry's Shifting Perceptions in the Nazi Era (1933-1938)", *LBIY* 27 (1982), s. 115 not 32. Döneme dair kişisel anılarında Jakob Ball-Kaduri, Hinkel'in Yahudi meselesiyle ikircikli bir ilişkisi olduğu için ve *Kulturbund* genişleyince kendi yetki alanı da genişleyeceği için daha başlangıçta *Kulturbund*'un geliştirilmesine hevesli olduğunu öne sürer. Ball-Kaduri, *Das Leben der Juden in Deutschland im Jahre 1933*, s. 151. Bu tür "ikircikli ilişki," kararlı anti-Semit aktivistler açısından daha ziyade bir hırs biçimini alır.

113 Levi, *Music in the Third Reich*, s. 51-52.

da Paul Hindemith'in çocuk operası *Wir bauen eine Stadt*'ı (Bir Şehir Kuruyoruz) –Filistin'de geçecek şekilde– sahneledi.[114]

İlke olarak Yahudiler giderek artan oranda "Yahudi eserlerinden" besleniyordu. Ancak bu ilke bile Nazi aklını her zaman tatmin etmiyordu. 26 Ekim 1933'te Propaganda Bakanlığı Reich Tiyatrolar Direktörü Rainer Schlösser, Emil Bernhardt'ın (Emil Cohn'un) *Die Jagd Gottes* (*Tanrı'nın Avı*) eserinin yasaklanmasını önerdi zira oyun "bir tür 'Yahudi avuntusu', Yahudiler için bir tür 'cesaret kaynağı' idi." Ayrıca oyunun arka planında Kazakların Yahudilere karşı kötü tutumu vardı: "Bu Kazakların kiminle özdeşleştirileceğini tasavvur etmek çok kolaydı."[115]

Yahudi izleyiciler Kulturbund etkinliklerinin kendilerini teskin edici bir etki yaratmayı hedeflediğini kısmen anlamış olmalıdırlar. Ne olursa olsun, Berlin Charlottenstrasse (daha sonra, Kommandantenstrasse) üzerindeki gibi Kulturbund tiyatroları manevi yaşam bağları oldu. Tramvay biletçileri yolcularını iyi tanıyorlardı; "Charlottenstrasse" diye sesleniyorlardı, "Yahudi kültürü – herkes insin!"[116]

Rhine-Ruhr Kulturbund'un yayınlandığı derginin Kasım/Aralık 1933 sayısında, tiyatro etkinlikleri direktörü, "sahnemizin amacı" diyordu, "şiirin ölümsüz değerlerini paylaşmalarına ya da günümüzün sorunlarını tartışmalarına aracılık ederek ama aynı zamanda hafif oyunlar izleterek ve onları reddetmeyerek, hayat karşısında neşe ve cesaretle durmalarını sağlamaktır. Niyetimiz Alman *Heimat* [anavatan] ile bağımızı korumak ve aynı zamanda büyük Yahudi geçmişimizle yaşamaya değer bir yarın arasında köprü oluşturmaktır."[117]

IV

1933 yılı sonuna gelindiğinde Almanya'da ve dışında milyonlarca insan yeni Alman rejiminin kendi Yahudi vatandaşları üzerinde başlattığı sistematik zulüm ve ayrımcılık politikasının farkındaydı. Yine de, daha en başta belirttiğimiz gibi, Yahudi ya da değil çoğu insan için bu politikanın amaç ve sınırları konusunda net bir fikre varmak, büyük olasılıkla, imkânsız olmuştur. Almanya Yahudilerinde bir kaygı söz konusudur ancak panik ya da yaygın bir

114 *A.g.e.*, s. 33, 247.

115 Wulf, *Theater und Film im Dritten Reich*, s. 102.

116 Dahm, "Anfänge und Ideologie", s. 104.

117 Kurt Duwell, "Jewish Cultural Centers in Nazi Germany: Expectations and Accomplishments", yay. haz. Jehuda Reinharz ve Walter Schatzberg, *The Jewish Response to German Culture: From the Enlightenment to the Second World War*, Hanover, N.H., 1985, s. 298.

aciliyet duygusu yoktur. Alman toplumunun farklı kademelerinde, öncelik listelerinde yer almayan bir konunun ne ölçüde önem kazandığını değerlendirmek zordur. Birçoklarının zihnini, Yahudi meselesinin bulanık çerçevesinden ziyade, siyasal istikrar, solun parçalanması, ekonomik ilerleme, milli yeniden diriliş ve uluslararası belirsizlikler meşgul etmektedir; çoğu Alman için, diğer konularla ilgili farkındalıkları ne seviyede olursa olsun, siyasal değişim ve ekonomik çalkantı döneminin gündelik meseleleri ve zorlukları başlıca ilgi odaklarıdır. Hitler'in Yahudi meselesine kişisel saplantısı bu arka plan göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

11 Mayıs 1933'te Dışişleri Bakanı Sir John Simon'a gönderdiği önemli telgrafta Britanya'nın Berlin Büyükelçisi Sir Horace Rumbold, Hitler ile yapılan ve Yahudilere yönelik zulme de örtük biçimde değindiği bir söyleşinin akışını betimliyordu: "Yahudilere yönelik muameleye üstü örtük biçimde değinilmesi Şansölye'yi heyecana sevk ediyor. Adeta bir mitingde konuşuyormuşçasına 'asla kabul etmeyeceğim' diye bağırıyor, 'Alman uyruklular için iki çeşit yasa olamaz. Almanya'da çok büyük bir işsizlik var ve ben, mesela saf Alman ırkından olan gençleri üniversite eğitiminden döndürmek zorunda kalıyorum. Saf Alman soyundan olanlar için yeterince iş yok ve Yahudiler geri kalana katlanmak zorunda. Eğer Yahudiler dışarıdan Alman mallarının boykotunu örgütlerler ise ben de buradaki Yahudilerin bundan etkilenmesine gayret ederim.' Bu düşünceleri büyük bir gaddarlıkla dile getiriyor. Aslında bu coşku karşısında, Alman uyruklulara yönelik iki tür davranış standardı olduğunu ve bu kalıp içinde Yahudi ırkının ayrımcılığa uğradığını söylememe, herhangi bir şey eklememe gerek yok." Metnin sonunda Rumbold konuya geri dönüyordu: "Bunlarla ilgili benim yorumum, Herr Hitler'in Alman hükümetinin Yahudi politikasından sorumlu olduğudur ve bu politikanın, kendisinin de kontrol etmekte zorlandığı vahşi adamlarının politikaları olduğuna inanmak yanlış olacaktır. Benim gibi, Yahudi konusu üzerine düşüncelerini dinleme fırsatı bulan herhangi birinin, onun bu konudaki bağnazlığını fark etmemesi söz konusu olamaz."[118]

Berlin'deki Amerika başkonsolosu da aynı sonuca varıyordu. 1 Kasım 1933'te Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a yazan George S. Messersmith, "konuyla ilgili en talihsiz durumlardan biri," diyordu, "daha önce gönderdiğim telgraflarda ve bu telgrafta belirttiğim gibi, Bay Hitler'in bizzat kendisinin acımasız ve *güvensiz* olması, anti-Yahudi hareketin gerçek beyni o. Birçok konuda makul olabilir fakat bu konuda sadece tutkulu ve önyargılı."[119]

---

118 Sir Horace Rumbold'dan Sir John Simon'a, 11 Mayıs 1933, *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, Second Series, cilt 5: 1933, Londra, 1956, s. 233-5.

119 Berlin Başkonsolosu'ndan Dışişleri Bakanı'na, 1 Kasım 1933, Foreign Relations of the United States, 1933, cilt 2, Washington, D.C., 1948, s. 362 (vurgu bana ait).

Hitler 1933 yılı boyunca halka hitap ettiği önemli konuşmalarda Yahudi tehlikesine ilişkin saplantısını dillendirmedi fakat gizli varlığı, Kilise ile anlaşmaya dair düşüncelerinde, Hindenburg'a yazdığı mektubun son bölümünde, Piskopos Berning ile tartışmalarında ve de yabancı diplomatların aktardığı ani patlamalarında seziliyordu. Ancak aynı derecede açık diğer bir durum da yeni Şansölye'nin, değişen siyasal ve ekonomik koşulların kendisine sunduğu hareket alanından henüz emin olmadığıydı. Uluslararası tepkileri önemsiyordu. Reich bölge valileri ile 6 Haziran 1933'te yaptığı toplantıda söylediği gibi, o dönemde Almanya için en tehlikeli cephe dışsal olandı: "Eğer şart değilse konuyu fazla kurcalamamak gerekir. Yahudi meselesini yeniden açmak dünya ölçeğinde yeni bir kargaşa yaratır."[120] Daha önce belirtildiği gibi, Reich'ın istikrarsız ekonomik koşullarının kararlarında önemli bir etmen olduğu da açıktır. Beceriksiz Ekonomi Bakanı Alfred Hugenberg ve etkisiz halefi Kurt Schmitt görevden uzaklaştırıldıktan sonra Hitler 30 Temmuz 1934'te bakanlığa ve Reich ekonomisinin başına muhafazakâr "sihirbaz" Hjalmar Schacht'ı atadı. Schacht, somut ekonomik gerekçelerle Yahudi işletmelere müdahale edilmesinin engellenmesi gerektiğinde ısrarlıydı.[121] Hitler, genel anlamda, 1936-1937 geçiş dönemine kadar Schacht'ın tutumunu destekledi. Son olarak, Yahudi doktorlar gibi bazı meselelerde Hitler tabi ki kamuoyunu hesaba katıyordu: Diğer bir deyişle, doğrudan anti-Yahudi yaptırımlar konusunda taktiksel pragmatizmin gerekliliğini anlıyordu ve en azından bir süreliğine, politikasını önceden beri mevcudiyetini sürdüren muhafazakâr anti-Yahudi gündeme yakın tutuyordu.

Hitler'in Yahudi nefreti ve radikal yaptırımlara duyduğu istek ile taktiksel kısıtlamalar arasında ne denli sıkıştığı, Vatikan'la yapacağı Konkordato'nun Yahudilere karşı yaptığı mücadelede Reich'a katkı sağlayacağını ifade ettiği 14 Temmuz kabine toplantısında açıkça ortaya çıktı. Yahudilerin meslekle-rine devam edebilmelerinin kıstasları tartışılırken bazı bakanlar, eski cephe

120 *Akten der Reichskanzlei: Die Regierung Hitler*, bölüm 1, cilt 1, s. 631.

121 Schacht'ın tutumu sadece doğrudan ekonomik hedeflere göre şekilleniyordu. Yoksa Alman ekonomik hayatındaki "Yahudi etkisinin kısıtlanmasından" yanaydı ve çeşitli vesilelerle açıkça anti-Semit konuşmalar yapmaktan kaçınmıyordu. Diğer bir deyişle, Schacht tam anlamıyla anti-Semitizmin muhafazakâr türünü dillendiriyordu ve rejimin daha radikal anti-Yahudi yaptırımlarıyla karşı karşıya kaldığında, Nazilerin tüm muhafazakâr müttefikleri gibi, emirlere uydu. Özellikle bkz. Albert Fischer, *Hjalmar Schacht und Deutschlands "Judenfrage"*, Bonn, 1995, esas olarak s. 126 vd. Schacht'ın en açık sözlü anti-Semit konuşması, 8 Kasım 1933 tarihli "Luther konuşması" idi. Gazeteci ve sosyetik Yahudi Bella Fromm dinleyiciler arasındaydı ve günlüğünde şu yorumu yapıyordu: "Berlin Yahudi toplumunun samimi dostu [Schacht], Martin Luther'in çeşitli anti-Semit görüşlerinin hiçbirisini atlamadı. ... Tabi ki Yahudilere sataşmak 1 Şubat 1933'ten beri meşru bir davranış haline geldi. Ancak Schacht'ın alçaklığının bir mazereti yok. Schacht her zaman işleri yolunda birisi değildi. Sahip olduğu her şeyi Nasyonal Sosyalist olmayan arkadaşlarına borçlu." Bella Fromm, *Blood and Banquest: A Berlin Social Diary*, Londra, 1943; yeniden basım, New York, 1990, s. 136.

askerlerinin saptanmasında muharip birimlere mensup olmanın temel alınmasını önerdiğinde Hitler karşı çıktı: "Reddedilen Yahudi milletin bütünüdür. Dolayısıyla bütün Yahudiler [görevlerinden] ihraç edilmelidir. Eğer bir istisna uygulanacaksa bu doğrudan muharebeye katılanlar için olmalıdır. Muharebe bölgesinde bulunmak değil muharebeye katılmış olmak belirleyicidir. Çeşitli birimlerin kayıtlarının incelenmesi için bir komisyon kurulması şarttır."[122] Fakat Hitler'in de pekâlâ farkında olduğu tehlikeli sonuçlara yol açmadan, söz konusu sürdürülmesi gereken Yahudi karşıtı mücadele ihtiyacı, örneğin ekonomi alanında nasıl ifadesini bulacaktı? Aynı kabine toplantısında bu konu gündeme geldiğinde, Reich şansölyesinin giriştiği açıklama nasıl bir ikilemle karşı karşıya kaldığını tüm çıplaklığıyla ortaya çıkardı. "Yahudiler sessizce Alman boykotunu sürdürüyor ve hedefleri de mevcut rejimin yıkılmasını sağlamak," diyordu Hitler. "Bu nedenle, boykotun etkisini ilk hissedenlerin Almanya'daki Yahudiler olması gerekir. Almanya'da çok sayıda işletme var ve açıkçası bunların bazıları yok olmak zorunda kalacak. Bu durumda ilk yok olanların karşı taraftakiler, Yahudi işletmeler olması gerekir – bu alanda eşit muamele yanlış olacaktır."[123] Diğer bir deyişle, Yahudi işletmelere karşı –belli bir noktaya kadar– ayrımcılık uygulanmalıydı: Yok olmak zorunda kalan işletmeler listesinde Yahudi olanlar birinci sırada yer alacaktı. Bu tür bir beyan çeşitli biçimlerde okunabilir.

Hitler'in, bazı genel siyasal hedeflere ulaşmak için Yahudi meselesini manipüle etmesi de ihtimal dâhilindedir. Yahudi işletmelere yönelik boykotun, en azından resmen sona erdirilmesi gerektiği hâlde, partinin tehditkâr söylemi açıkça göstermektedir ki bundan böyle Yahudiler potansiyel rehinelerdir ve kaderleri dış dünyanın yeni Almanya karşısındaki tutumuna bağlıdır. Yahudilerin bu konumda tutulmaları otuzlar boyunca tehditkâr bir tema olarak her fırsatta kullanıldı ve en şiddetli ifadesini, 1938 Kasım'ı Kristal Gece kıyımından sonra ve barışın son ayları boyunca, özellikle de Hitler'in Ocak 1939'daki Reichstag konuşmasında buldu. Ayrıca, Nisan 1933 boykotu ve diğer erken dönem anti-Yahudi yaptırımlar, "parti radikalleri" arasında içten içe kaynayan bastırılmış şiddetin kısmen serbest kalmasını mümkün kıldı. Sonraki aylar ve yıllar boyunca, özellikle 1935 yılında, Hitler anti-Yahudi politikalarını parti üyeleri ve aşırılık yanlısı astları arasında ideolojik ya da maddi her tür çatışmaya karşı emniyet supabı olarak kullanacaktı.

Son olarak, rejimin ilk yılı itibarıyla, Hitler'in Alman Yahudilerine karşı daha ileri sistematik adımlar atmak –genel ideolojik saplantının ve doğrudan taktiksel olanların ötesinde– yönünde bir kararı olduğunun işaretleri var mıydı? Aslında görünen, Alman (Ari) vatandaşlar ile Almanya'da yaşayan Yahudiler ara-

122 *Akten der Reichskanzlei: Die Regierung Hitler*, bölüm 1, cilt 1, s. 675.

123 *A.g.e.*, s. 677.

sında temel yasal bir ayrım yapılması yönündeki, hem geçmişte birçok muhafazakârın asli bir talebi hem de Nazi Parti programının bir öğesi olan düşüncenin, muhafazakâr devlet hizmeti gündeminde ve Hitler'in zihninde daha en baştan var olduğuydu. İçişleri Bakanlığı'nda ilk vatandaşlık yasası taslağı 1933 Mayıs ayında ortaya çıktı ve bakanlığın Nüfus ve Irksal Politikalar Uzmanları Komitesi'ne de bir ay sonra gönderildi.[124] Bu çabalardan hemen bir sonuç çıkmadı ancak öyle görünüyor ki Hitler'in geleceğe yönelik benzer planları vardı. Bu bağlamda, İçişleri Bakanı ve Reich bölge valileriyle 28 Eylül'de yapılan bir toplantıda, "Hitler kendi tercihinin anti-Yahudi yaptırımların adım adım sertleştirilmesi olduğunu açıkladı; bunu başarabilmesi için, daha ileri ve sert adımlar atılmasına izin verecek bir vatandaşlık yasası çıkarmak gerekiyordu. Ancak, Yahudilerin başlattığı boykot doğrudan ve sert bir tepkiyi zorunlu kıldı."[125]

İleride göreceğimiz gibi, iktidara gelmesinin ardından oluşan belirsizlik koşullarında bile Hitler, Yahudiler ile ilgili ideolojik hedeflerini de dünya görüşünün çekirdeğini oluşturan diğer konularla ilişkisini de unutmadı. Kamusal konuşmalarında Yahudi meselesine değinmekten kaçınıyordu fakat kendisini tamamıyla kısıtlayamıyordu. Eylül 1933 tarihinde, Zafer Kongresi olarak anılan Nuremberg parti toplantısında yaptığı kapanış konuşmasında, sanatın ırksal temelleriyle ilgili eleştirilerinde, Yahudiler hakkında küçük düşürücü yorumlara başvurdu: "Irksal belirleyenlerin farkında bile olmadan stilden söz edilmesi, geçmiş dönemdeki korkunç manevi çöküşün işaretlerinden biridir. ... Eğer Yahudiler gibi yaratıcı sanatsal yetenekten yoksun değilse, her belirgin ırk sanat kitabına kendi imzasını atar."[126] Hitler konuşmasında, dünya görüşlerinin tanımını da yapıyordu: "Dünya Görüşleri, siyasal iktidara ulaşmayı, gerçek görevlerini yerine getirmenin başlangıç koşulu olarak görür. Her tür girişimi özgül bir ilk tanıma ve görünür bir yöne bağımlı kılmaya yönelik kutsal bağlılık, bizzat 'dünya görüşü' kavramının kendisinde içkindir. Böylesi bir tanım doğru ya da yanlış olabilir; hayatın her tür tezahür ve oluşu karşısında alınacak tutumun başlangıç noktasıdır ve bu nedenle de atılacak adımlar için zorunlu ve gerekli kuraldır."[127] Diğer bir deyişle, Hitler'in tanımladığı biçimiyle dünya görüşü, doğrudan hedefleri kuşatan yarı-dinsel bir çerçevedir. Nazizm sadece ideolojik bir söylem değildi; dinsel inançlar gibi mutlak bağlılık emreden bir siyasal dindi.[128]

---

124 Noakes, "The Development of Nazi Policy Towards the German-Jewish 'Mischlinge'", s. 303.

125 Reichsstatthalterkonferenz, 28.9.1933, *Akten der Reichskanzlei: Die Regierung Hitler*, bölüm 1, cilt 2, s. 865.

126 Adolf Hitler, "Die deutsche Kunst als stolzeste Verteidigung des deutschen Volkes", *Nationalsozialistische Monatshefte* 4, sayı 34, Ekim 1933, s. 437.

127 Aktarıldığı kaynak, yay. haz. Wolfgang Michalka, *Das Dritte Reich*, cilt 1, Münih, 1985, s. 137.

128 Nazizmin inançları ve ritüelleri bağlamında "dinsel" boyutu çeşitli çağdaş gözlemciler tarafından belirtildi; Hıristiyan ayinlerini açıkça kullanan bazı protesto biçimleri, esas olarak Katolik

Dünya görüşünün "görünür yönü" ile ima ettiği, genel ve belirsiz tanımlarına rağmen kısa dönemli planların derinleştirilmesine ve gerçekleştirilmesine yol göstereceği öngörülen "nihai hedeflerin" varlığıdır. 1935 sonbaharı öncesinde Hitler kendi anti-Yahudi politikasının nihai hedefinin ne olabileceği konusunda ne genel ne de özel ifadelerinde hiçbir ipucu vermedi. Ancak bundan çok daha önce, acemi bir siyasal eylemci olarak 16 Eylül 1919'da Adolf Gemlich'e yazdığı ilk siyasal metinde, "Yahudi Sorunu" konulu ünlü mektubunda, sistematik anti-Yahudi politikanın hedefini tanımlıyordu. Kısa vadede Yahudiler vatandaşlık haklarından mahrum bırakılacaklardı: "Ancak nihai hedef tüm Yahudilerin tavizsiz bir biçimde ortadan kaldırılmalarıdır."[129]

Kilisesi'nden alınmaydı. Siyasal din kavramının, siyasetin kutsallaştırılması ve dinsel tema ve çerçevelerin siyasallaştırılması olarak Nazizme (ve sıklıkla Komünizme de) uygulanışı, sistematik biçimde ilk olarak Eric Voegelin tarafından kullanılmıştır; Eric Voegelin, *Die polistischen Religionen*, Stockholm, 1939. Savaştan sonra aynı temayı Norman Cohn sürdürdü, *The Pursuit of the Millenium: Revolutionary Messianism in Medieval and Reformation Europe and Its Bearing on Modern Totalitarian Movements*, ikinci baskı, New York, 1961. Nazi ideolojik tema ve ritüellerinin dinsel boyutunun çözümlemesini Klaus Vondung da yaptı, *Magie und Manipulation: Ideologischer Kult und politische Religion des Nationalsozialismus*, Göttingen, 1971. Yetmişli yıllar boyunca Nazizmin siyasal din olarak çözümlenmesi Uriel Tal tarafından daha da geliştirildi, özellikle de yazdığı makaleyle; "On Structures of Political Ideology and Myth in Germany Prior to the Holocaust", yay. haz. Yehuda Bauer ve Nathan Rotenstreich, *The Holocaust as Historical Experience*, New York, 1981. Tal'ın yorumu Leni Yahil'in kitabına yön veren tema oldu; Leni Yahil, *The Holocaust: The Fate of European Jewry*, New York, 1990. Aynı zamanda bkz. Saul Friedlander'in sonuç yazısı, "From Anti-Semitism to Extermination: A Historical Study of Nazi Policies Toward the Jews", *Yad Vashem Studies* 16 (1984).

129 Noakes ve Pridham, *Nazism*, cilt 1, s. 13.

3

Arındırıcı Anti-Semitizm

I

Hamburg-Amerika deniz hatlarının kurucusu ve başkanı, Yahudi Albert Ballin 9 Kasım 1918 günü öğleden sonra yaşamına son verdi. Almanya savaşı kaybetmişti ve arkadaşı olan, önerilerine değer veren Kaiser makamından çekilmeye zorlanıp Hollanda'ya kaçarken, Berlin'de bir cumhuriyet ilan edildi. Ateşkesten iki gün sonra, ayın on üçünde Ballin Hamburg'un banliyösü Ohlsdorf'ta gömüldü. Ballin'in biyografi yazarı, "Devrimin ortasında," diyordu, "şehir en kıymetli yurttaşını onurlandırmak için durdu ve sabık Kaiser Amerongen'den çektiği telgrafla Bayan Ballin'e başsağlığı dileklerini iletti.[1]

Ballin'in yaşamı ve ölümü İkinci Reich döneminde Alman Yahudilerinin paradoksal varoluşunun son örneklerinden biridir. Bazıları önemli başarılar elde etmiş ancak kendilerine soğuk davranılmıştı, bazıları "Almanya'da evlerinde gibi" hissetmişler ancak yabancı olarak görülmüşlerdi; hemen tamamı itaatkâr vatandaşlar olsalar da şüphe uyandırmışlardı. Dolayısıyla, çöküşten iki yıl önce, askerî durum tam anlamıyla çıkmaza girdiği sırada, 11 Ekim 1916'da Prusya Savaş Bakanı imzalı bir kararname ile silahlı kuvvetlerdeki tüm Yahudilerin sayımının yapılması emredildi. Amaç, "Alman ordularının her bir biriminde askerlik görevini yapan kaç Yahudinin bulun-

1 Lamar Cecil, *Albert Ballin: Business and Politics in Imperial Germany 1888-1918*, Princeton, N.J., 1967, s. 347. Cecil aşırı dozda uyku hapı kullanımının kasıtlı olduğunda kararsızdır. Arthur R. G. Solmssen romanı *A Princess in Berlin*'e şu (başlıksız) sonsözü ekler: "31 Ağustos 1935'te, Hamburg-Amerika Deniz Yolları'nın Yönetim Kurulu, bundan böyle SS *Albert Ballin* gemisinin SS *Hansa* ismini taşıyacağını duyurur." Arthur R. G. Solmssen, *A Princess in Berlin*, Harmondsworth, İngiltere, 1980. Bu bilgi için Sue Llewellyn'e müteşekkirim.

duğunun saptanmasıydı."[2] Savaş Bakanı durumu şöyle açıklıyordu: "Yahudi dinine mensup çok sayıda askerî hizmete uygun erkeğin ya askerlikten muaf olduğuna ya da mümkün her tür bahaneyi kullanarak görev yapmaktan kaçtıklarına dair sürekli şikâyet geliyor."[3] Sayım, 1 Kasım 1916 tarihinde yapıldı.

Savaşın başından itibaren Almanya Yahudileri, tüm diğer Almanlar gibi, orduya katıldı; kısa bir süre sonra bir kısmı subay oldular. Özellikle Prusya ordusu subaylarının kast benzeri yapısında bunun hazmı zordu ve subay teşkilatları anti-Semit gruplara dönüşerek, bu tür terfilere bir son vermenin yolunu aradılar.[4] Hem ordunun içinden hem de dışından yayılan söylentiler Yahudi askerleri yeteneksiz ve korkak olarak betimliyordu ve Yahudileri, kitlesel olarak cephe görevlerinden kaytarmakla, geri kademe ofis işlerine yerleşmekle ya da hammadde ya da yiyecek tedariki için kurulmuş "savaş ekonomisi kuruluşlarına" akın etmekle suçluyorlardı.[5]

Yahudi sanayici Walther Rathenau, Savaş Bakanlığı'nın yeni Savaş Kaynakları Dairesi'nin başına geçmişti ve Ballin'in, bankerler Max Warburg ve Carl Melchior'un (o da Yahudiydi) girişimleriyle, savaş kuruluşları ağı üzerinden yabancı gıda ürünleri satın almak üzere Merkezî Satın Alma Şirketi kuruldu. Aşırı milliyetçi Almanlara göre bu kuruluşlar, Yahudi spekülasyonunun ve tehlike altındaki milleti sömürmenin araçları haline geliyordu: General Erich Ludendorff, anılarında "Savaş zenginleri öncelikle Yahudilerdi" diyordu. "'Savaş kuruluşlarında' belirleyici bir etkileri vardı... Bu onlara, Alman halkının zararına zengin olma ve Yahudi halkının iktidar hedeflerinden biri olan Alman ekonomisine hâkim olma imkânı yaratıyordu."[6] Hitler, *Mein Kampf*'da durumu kendine has tarzıyla özetliyordu: "[Ordunun] genel durumu tam bir sefaletti. Ofisler Yahudi doldurulmuştu. Neredeyse her bir memur Yahudiydi ve her bir Yahudi memurdu. ... Ekonomik hayatta işler bundan da kötüydü. Burada Yahudiler gerçekten 'vazgeçilmez' hale gelmişti. Örümcek yavaş yavaş halkın hücrelerindeki kanı emmeye başlıyordu. Savaş kurumları aracılığıyla, milletin özgür ekonomisini ağır ağır bitirecekleri bir araç elde etmişlerdi."[7]

2 Werner T. Angress, "The German Army's 'Judenzählung' of 1916: Genesis - Consequences - Significance", *LBIY* 23, Londra, 1978, s. 117 vd. Aynı zamanda bkz. Egmont Zechlin, *Die deutsche Politik und die Juden im Ersten Weltkrieg*, Göttingen, 1969, s. 528 vd.

3 Angress, "The German Army's Judenzählung", s. 117.

4 Werner Jochmann, "Die Ausbreitung des Antisemitismus", yay. haz. Werner E. Mosse, *Deutsches Judentum in Krieg und Revolution 1916-1923*, Tübingen, 1971, s. 421.

5 *A.g.e.*, s. 423.

6 Saul Friedländer, "Political Transformations During the War and their Effect on the Jewish Question", yay. haz. Herbert A. Strauss, *Hostages of Modernization: Studies on Modern Anti-Semitism 1870-1933/1939: Germany - Great Britain - France*, Berlin, 1993, s. 152.

7 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Londra, 1974, s. 193.

Yahudi nüfusun mesleki yapısı sayesinde, savaş kurumları yöneticilerinin yaklaşık yüzde onu Yahudiydi.[8] Ardı kesilmeyen anti-Yahudi saldırılar, Katolik Merkez Vekili Matthias Erzberger'in Reichstag araştırması talep etmesine yol açtı.[9] Onu, liberaller ve muhafazakârlardan oluşan bir koalisyon destekledi. Hatta sosyal demokratlardan da katılanlar oldu.[10] Prusya Savaş Bakanı'nın Yahudi sayımı (*Judenzählung*) kararını duyurması bu atmosferde oldu.

Yahudiler çok zayıf bir tepki gösterdi. O tarihlerde emperyal Almanya'daki en etkili Yahudilerden biri olan Warburg, Mart 1917'de Savaş Bakanı Stein ile görüşerek Yahudilerin de diğer Almanlar kadar kahramanca dövüştüğüne dair bir bildiri yayınlanmasını istediyse de bu reddedildi ve Stein, en sevmediği Yahudi hasletlerinin altını çizmek üzere Heinrich Heine üzerine bir söylev çekerek Warburg'u payladı.[11]

Savaş Bakanlığı yetkililerinin "çarpıcı" bulduğu sayım sonuçları, güya Yahudilerin hatırına, savaş boyunca yayınlanmadı.[12] Ateşkesin hemen ardından sahte sayım sonuçları, Yahudi-düşmanı General Wrisberg tarafından radikal anti-Semit Völkischer Schutz-und Trutz-bund'a [Milli Korunma ve Mukavemet Federasyonu] sızdırıldı ve anti-Yahudi propaganda amacıyla yoğun biçimde kullanıldı.[13] Ancak 1920'lerin başlarında, materyalin sistemli incelemesi sonucunda, yapılanın "bir yönetimin sorumlu olabileceği en büyük istatistiksel rezalet" olduğu ortaya çıktı.[14] Kapsamlı analizler, yaş ve mesleki yapı nedeniyle küçük bir sapma dışında, Yahudilerin cephe görevine katılımının nüfusun bütünü ile denk olduğunu gösteriyordu. Ancak hedeflenen zarar verilmişti.

Kamusal vicdan arayışıyla gönüllü olarak orduya katılan Ernst Simon, *Judenzählung*'un bazı art niyetli askerlerin girişiminden ibaret olmadığını fark etti. "Gerçek bir ruh hâlinin gerçek bir dışavurumuydu: Biz yabancıydık, aidiyetimiz yoktu, özel olarak işaretlenmeliydik, sayılmalıydık, kayıt altına alınmalıydık ve halledilmeliydik."[15] 1916 yazında Walther Rathenau bir arkadaşına şöyle yazdı: "Bu savaşta daha fazla Yahudi öldükçe, düşmanları, Yahudilerin cephenin gerisinde oturup savaş spekülasyonla-

8 Friedländer, "Political Transformations", s. 152.

9 Zechlin, *Die deutsche Politik*, s. 525.

10 *A.g.e.*, özellikle dipnot 42.

11 Chernow, *The Warburgs*, s. 172.

12 Jochmann, "Die Ausbreitung des Antisemitismus", s. 427.

13 *A.g.e.*

14 *A.g.e.*, s.426. Jochmann tarafından Yahudi istatistikçi ve nüfus bilimci Franz Oppenheimer'ın klasik çalışmasından aktarılmıştır. Franz Oppenheimer, *Die Judenstatistik des Preussischen Kriegsministeriums*, Münih, 1922.

15 Ernst Simon, *Unser Kriegserlebnis* (1919), aktaran Zechlin, *Die Deutsche Politik*, s. 533.

rıyla uğraştıklarını daha bir inatla ortaya atacaklardır. Nefret ikiye üçe katlanacaktır."[16]

Yaklaşık yirmi yıllık görece durgun bir dönemin ardından Yahudi meselesi, "Yahudi seçimleri" (*Judenwahlen*) diye adlandırılan 1912 Reichstag seçimlerinde, Alman siyasal hayatında yeniden su yüzüne çıktı.[17] Gerçek siyasal mesele solun güçlenmesiydi. Ancak –muhafazakârlarla karşı karşıya gelen ve Milli Liberallerin tutumuyla hayal kırıklığına uğrayan– Yahudiler, İlericilere ve özellikle de Sosyal Demokratlara yöneldikçe, sol-kanat tehlike ile özdeşleştirilmeye başladılar.[18]

Seçimlere anti-Semit küçük partilerin yok olması ve Muhafazakâr sağın gerilemesi damgasını vurdu. Sosyal Demokratlar Almanya ölçeğinde en büyük parti olarak çıktı ve Reichstag'daki sandalye sayısını 53'ten 110'a çıkararak ikiye katladı. Yahudilerin ön planda olduğu kurumların desteklediği 300 adaydan 88'i seçildi.[19] Bu sonuçlar seçmenlerin büyük çoğunluğunun güçlü anti-Yahudi duygular beslemediğini gösteriyordu fakat sağın tepkisi farklı ve hızlı oldu. Sağ-kanat basına göre Yahudi sermayesi ve Yahudi ruhu "altın"ın ve "kızıl" enternasyonalin denetimi altındaydı ve bunlar Alman milletinin en tehlikeli düşmanlarıydılar. Lüteriyen Kilisesi yayını olan *Christlichsoziale Reichsbote*'a göre bile, Sosyal Demokratlara oy veren işçiler "uluslararası Yahudi kapitalizminin" desteklediği "Yahudilerin denetimi altındaydılar."[20]

Artık, siyaset sahnesinde yeni filizlenen yaklaşık yirmi ultra-milliyetçi ve ırkçı örgütle, aşırı sağda öfkeli eylemler yayılmaya başlıyordu. Reichshammerbund ve Germanenorden gibi bazıları mevcut eski grupların koalisyonuydu.[21] Büyük gruplar arasında Pan-Alman Birliği'nin gelişimi özellikle çarpıcıydı. Birliğin başkanı Heinrich Class, daha önce değindiğimiz 1912 tarihli kitapçığı *If I Were the Kaiser*'de, Yahudilerin Alman kamusal hayatından tümüyle dışlandığı bir programı dillendiriyordu – yani, kamu hizmetinden, serbest mesleklerden, bankalardan ve gazetelerden. Yahudiler toprak sahibi olma hakkını kaybedeceklerdi. Yahudi göçü yasaklanacaktı ve vatandaş ol-

16 Rathenau'dan Schwaner'e, 4 Ağustos 1916, aktarıldığı kaynak, Jochmann, "Die Ausbreitung des Antisemitismus", s. 427.

17 Özellikle bkz. Werner T. Angress, "The Impact of the Judenwahlen of 1912 on the Jewish Question: A Synthesis", *LBIY* 28 (1983), s. 367 vd.

18 Yahudi oylarındaki değişim, bunun dinamikleri ve siyasal anlamı konusunda bkz. *A.g.e.*, s. 373 vd.; ayrıca, Marjorie Lamberti, *Jewish Activism in Imperial Germany: The Struggle for Civil Equality*, New Haven, Conn., 1978 ve Jacob Toury'nin klasik çalışması, *Die politischen Orientierungen der Juden in Deutschland: Von Jena bis Weimar*, Tübingen, 1966.

19 Angress, "Impact of the Judenwahlen of 1912", s. 381.

20 *A.g.e.*, s. 390.

21 Uwe Lohalm, *Völkischer Radikalismus: Die Geschichte des deutsch-völkischen schutz-und-Trutz-Bundes 1919-1923*, Hamburg, 1970, s. 30.

mayan Yahudiler sınır dışı edileceklerdi. Vatandaş olanlar yabancı statüsüne (*Fremdenrecht*) tabi olacaktı. 18 Ocak 1871 tarihinde Alman İmparatorluğu'nun ilanı ile birlikte, Yahudi dinî topluluğuna mensup her kişi Yahudi olarak tanımlanacaktı ve bu tanım büyükanne/büyükbabalarından sadece bir tanesi bile Yahudi olan kişilerin soyundan gelen herkes için geçerliydi.[22]

Birkaç ay sonra II. Wilhelm'in büyük oğlu veliaht prense, birliğin diğer bir mensubu Konstantin von Gebsattel tarafından bir rapor sunuldu; Yahudilere karşı aynı yaptırımların yanı sıra Almanya'da parlamentarizme son verecek bir darbe öneriyordu. Daha sonra SS üyesi olan veliaht prens, Gebsattel'in önerisinden "büyülendi" ve raporu babası ile Şansölye Theobald von Bethmann-Hollweg'e gönderdi. Kendisi de geleneksel muhafazakârlık ve radikal sağ-kanat düşüncelerin ilginç bir karışımını savunan Kaiser kibirli birisiydi.[23] Gebsattel'i tuhaf, bu tür planları destekleyen pan-Almanları "tehlikeli insanlar," Yahudilerin toplum yaşamından dışlanması düşüncesini "alenen çocukça" olarak değerlendirdi; Almanya kendisini uygar milletlerden uzaklaştırırdı. Şansölye ise veliaht prense saygılıydı ancak bu konuya aynı derecede olumsuz yaklaşıyordu.[24]

11 Şubat 1912'de eski anti-Semit partilerin ve çeşitli diğer anti-Semit örgütlerin kalıntıları ile Yahudi Kibri Karşıtı Birlik (Verband gegen die Überhebung des Judentums) kuruldu. Hedefi, milliyetçiliğin himayesi altında, siyasal değişimi sağlayacak bir kitle hareketi yaratmaktı. "Önceliklerinin en önemlilerinden birisi Yahudilerin milletin kamusal yaşamından çıkarılmasıydı. Kolaylıkla 1912 seçimlerine bağlanabilecek olan birlik kuruluşu, *Juda* karşısında yeni sağın kararlı 'direnişinin' tezahürüydü."[25]

II

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Yahudi nüfusu, toplam Almanya nüfusunun yüzde birinden fazlasını temsil etmiyordu. Yüzyıl başından 1933'e kadar bu yüzde biraz düştü. Fakat Yahudi toplumu, kademeli biçimde büyük şehirlere yerleşerek, belli mesleklere bağlı kalarak ve kolaylık-

22 Daniel Frymann, *Das Kaiserbuch: Politische Wahrheiten und Notwendigkeiten*, 7. baskı, Leipzig, 1925, s. 69 vd.

23 1912 sonrası Alman milliyetçiliğindeki geleneksel ve yeni akımlar ayrımı için bkz. Thomas Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1866-1918*, cilt 2, *Machtstaat vor der Demokratie*, Münih, 1992, s. 606 vd. Kaiser'in bazı öfkeli anti-Yahudi patlamaları konusunda bkz. John C. G. Röhl, "Das beste wäre Gas!", *Die Zeit*, 25 Kasım 1994.

24 Roger Chickering, *We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the Pan-German League, 1886-1914*, Boston, 1984, s. 287.

25 Angress, "Impact of the Judenwhalen of 1912", s. 396.

la ayırt edilebilen Doğu Avrupa Yahudilerini içlerinde eriterek görünürlük kazandı.[26]

Almanya'daki Yahudilerin genel anlamda görünürlüğünü artıran, iş ve finans dünyasının, gazetecilik ve kültürel faaliyetlerin, tıp ve hukukun, bazı "hassas" alanlarındaki görece önemleri ve son olarak da liberal ve sol-kanat siyasete katılmalarıydı. Yahudilerin maruz bırakıldığı toplumsal ayrımcılık ve kendilerinin gelişme ve kabul görme çabaları, etkinlik örüntülerini kolaylıkla açıklıyordu. Yahudi yıkıcılığı ve tahakkümü olarak yorumlanan bu örüntüler, karşılığında, en azından Alman toplumunun bazı kesimlerinde, daha fazla düşmanlık ve reddetmeye yol açıyordu.

19. yüzyıl başlarında Berlin'deki elli iki özel bankanın otuzu Yahudilere aitti. Daha sonra Bismarck, Rotschieldlerden kendisine özel bir banker önermelerini istedi (o banker Gerson Bleichröder olacaktı), Kaiser I. Wilhelm de kendisine banker Moritz Kohn'u seçti. Yüzyıl dönümünde birçok özel banka iştirak şirketi haline geldiğinde, Yahudiler çoğunlukla kontrolü sağlayacak kadar hisseyi ellerinde tuttular ya da yeni girişimlere yönetici oldular. Banka aristokrasisinde Warburglara, Arnholdları, Friedländer-Fuldları, Simonları, Weinbergleri ve diğerlerini eklersek ve bunlara da mali anlamda çok güçlü

---

26 1925 senesinde, Alman Yahudilerinin yüzde 66,8'i büyük şehirlerde yaşıyordu ve Yahudi nüfus bakımından Berlin birinci, Frankfurt ikinci sıradaydı. 1871'de, Geniş Berlin bölgesinde 36.326 Yahudi yaşıyordu ve bu rakam, 931.984 olan toplam nüfusun yüzde 3,9'uydu. 1925 yılında aynı bölgede yapılan resmî sayıma göre Yahudilerin sayısı 172.672 idi ve bu, 4.024.165 olan genel nüfusun yüzde 4,3'üydü (aynı yıl Frankfurt'taki Yahudi nüfusunun oranı yüzde 6,3'tü). Aslında Berlin'deki Yahudi sayısı resmî sayımın ortaya koyduğundan muhtemelen daha yüksekti çünkü birçok Yahudi (sayıma temel teşkil eden) Yahudi toplumu kurumlarına kayıtlı değildi ve bazı Doğu Avrupa Yahudileri de hiçbir yerde kaydedilmemişlerdi. Bazı tahminlere göre, savaşın hemen sonrasında, 200.000 civarında ya da genel nüfusun yüzde 5'i oranında Yahudi Geniş Berlin bölgesinde yaşıyordu. Gabriel Alexander, "Die Entwicklung der jüdischen Bevölkerung in Berlin zwischen 1871 und 1945", *Tel Aviver Jahrbuch für Deutsche Geschichte*, cilt 20, Tel Aviv, 1991, s. 287 vd. ve özellikle s. 292 vd. Şehirlerde yoğunlaşma, Doğu Avrupa Yahudilerine başlıca Alman şehirlerinde fazlaca rastlanması ile daha da artıyordu.

Özellikle 18. yüzyıl sonunda Polonya'nın paylaşılması sonrasında ve Polonya bölgesinin hem Prusya hem de Avusturya tarafından ilhakının ardından Yahudilerin gelmesi nedeniyle, Almanya ve Avusturya'da Doğulu Yahudiler uzun süredir vardı. Yüz yıl sonra, 1881 sonrasında, çarlık Rusya'sının batı bölgelerinde Yahudi toplumuna karşı bir dizi büyük soykırımın başlamasıyla önemli bir değişiklik oldu. Rusya-Polonya bölgesinden, çoğu Birleşik Devletler'i hedef alan, kitlesel bir Yahudi göçü başladı. Deniz aşırı yolculuk için 1881-1914 arasında Doğu Avrupa'dan ayrılan 2.750.000 Yahudinin büyük bir bölümü, çoğu kuzey limanları Hamburg ve Bremen'e yönelerek Almanya'dan geçerken, küçük bir bölümü de burada kaldı. Konunun kapsamlı bir anlatımı için bkz. Shalom Adler-Rudel, *Ostjuden in Deutschland 1880-1940*, Tübingen, 1959. Aynı dönemde, daha da fazla sayıda Galiçya ve Romanya Yahudisi Avusturya'ya, özellikle Viyana'ya yerleşti.

1900'de Almanya'daki Yahudilerin yüzde 7'si *Ostjuden* idi ve Doğu Avrupa Yahudilerinin oranı 1925'te 19,1'e, 1933'te 19,8'e yükseldi. *A.g.e.*, s. 165. Dahası, onların şehirlerde yoğunlaşması Alman Yahudilerinin genelde kentlileşmesinden daha hızlı oldu. 1925 yılında Doğu Yahudileri Berlin'deki Yahudi nüfusun yüzde25,4'ünü, Münih'te yüzde 27'sini, Dresden'de yüzde 60'ını, Leipzig'de yüzde 80,7'sini oluşturuyordu. *A.g.e.*

olan mağazalar zincir sahibi Abraham Wertheim ve Leonhard ve Oskar Tietz'i, elektrik sanayi kurucusu Emil Rathenau'yu, yayıncı Rudolf Mosse'u ve gemicilik patronu Albert Ballin'i eklersek, İmparatorluk Almanyası'nın mali dünyasında Yahudilerin sahip olduğu seçkinlik ve görünürlük açıkça ortaya çıkar.[27]

Berlin borsasının gelişimi[28] üzerinden sermaye hareketi ve merkezîleşmesi konusunda oynadığı önemli rol ve hâlâ görece sınırlı Alman ekonomisinin dünya pazarlarıyla bağlantısını kurmak Yahudi ekonomi seçkinlerinin 19. yüzyıldaki özel işlevi oldu.[29] Bazen iddia edildiği gibi Weimar döneminde Yahudi "bankacılığının" rolü azalmadı.[30] Ancak Yahudi ekonomik etkinliği ile Alman toplumu üzerindeki herhangi bir tür uzun vadeli siyasal etki arasında bağıntı yoktu.

En duyarlı alan, muhtemelen kültürdü. 1912 Mart'ında genç Yahudi entelektüel Moritz Goldstein'in yazdığı ve sanat dergisi *Kunstwart*'da yayınlanan "Deutsch-jüdischer Parnass"(Alman-Yahudi Kültür Zirvesi) başlıklı makale etkili bir alışverişi tetikledi. Goldstein şöyle diyordu: "Biz Yahudiler, bir halkın manevi değerlerinin idaresini ifa ediyoruz ve bu halk buna hakkımız ve yeteneğimiz olduğunu reddediyor."[31] Basın ve edebiyat dünyası üzerindeki Yahudi etkisini teslim etmenin ardından Goldstein, Almanlar için ve onlar adına konuştuğuna inanan Alman kültürü "idarecisi" Yahudiler ile böylesi cüretkârlıkları kabul edilemez bulan Almanlar arasındaki kapanması imkânsız çatlağı bir kez daha vurguluyordu. Öyleyse bu durumdan çıkış yolu ne idi? Goldstein, Siyonizmin kendi çevresinden ve neslinden olanlar için bir seçenek olmadığını düşünüyordu. Bunun yerine, duygusal ve fazlasıyla katı bir üslupla, Almanya Yahudilerini bir cesaret sergilemeye çağırıyordu: Almanya için besledikleri derin duygulara rağmen ve hepsi Almanya'yı düşündükleri halde, yüzyıllardır bu topraklarda yaşamalarına rağmen, ev sahibi topluma sırtlarını dönmeli ve hiç bitmeyen karşılıksız aşklarına bir son vermeliydiler.[32] Kültürel düzeyde Yahudiler artık Yahudi meselelerine yüzlerini çevirmeliydiler; bunu sadece kendi iyilikleri için değil ama aynı zamanda "yeni tür bir Yahudi, gündelik hayatta değil edebiyatta yeni bir Yahudi" yaratmak için yapmalıydılar.[33] Goldstein'in kapanış cümleleri duygusal an-

27 Özellikle bkz. Werner E. Mosse, "Die Juden in Wirtschaft und Gesellschaft", yay. haz. Werner E. Mosse, *Juden im Wilhelminischen Deutschland 1890-1914*, Tübingen, 1976, s. 69 vd., 75 vd.

28 Werner E. Mosse, *Jews in the German Economy: The German-Jewish Economic Elite 1820-1935*, Oxford, 1987, s. 396.

29 *A.g.e.*, s. 398, 400.

30 *A.g.e.*, s. 323 vd. (özellikle s. 329).

31 Moritz Goldstein, "Deutsch-jüdischer Parnass", *Kunstwart* 25, sayı 11, Mart 1912, s. 283.

32 *A.g.e.*, s. 291-92.

33 *A.g.e.*, s.293.

lamda aynı minvalde devam ediyordu: "Gönülsüz olarak maruz kaldığımız trajedinin tanınmasını talep ediyoruz."[34]

Goldstein'in keskin teşhisi ve dertli hayıflanmaları *Kunstwart* editörü Ferdinand Avenarius'un, Ağustos sayısında, "Aussprachen mit Juden" (Yahudilerle Tartışmalar) başlıklı uzun bir makale yazmasına yol açtı. "Biz anti-Semit değiliz" diyordu. "Yahudilerin bizden daha yetenekli olduğu alanlar olduğunu biliyoruz ve biz de başka alanlarda daha yetenekliyiz; her iki tarafın iyi niyetiyle barışçıl bir işbirliğinin mümkün olmasını umuyoruz ancak şu anki halleri ile ilişkilerin uzun süremeyeceğine ikna olduk." Avenarius, "sert kültürel çatışmalardan kaçınmak için iki tarafın liderleri" arasında "görüşmeler" yapılması çağrısı yapıyordu. "Giderek yükselen heyecan düşünüldüğünde [Avenarius kimin heyecanından bahsettiğini belirtmiyor]", başarıya ulaşılması da kolay değildi.[35] Tezler açıktı, "biz" ve "onlar" daha da açıktı. Ancak temel olgular göz önüne alındığında (tabi ki yorumları değil), Hem Goldstein ve hem de (dolaylı olarak) Avenarius tümüyle yanlış bir şey söylemiyorlardı.

Basına gelecek olursak –çok sayıda muhafazakâr ve özellikle Hıristiyan dergi ve gazeteleri ayrıca yerel gazeteleri dışarıda bırakarak– ulusal düzeyde, mülkiyet, editoryal sorumluluk, önemli kültürel ve siyasal yorumculuk alanlarında Yahudiler güçlü bir biçimde vardılar. Rudolf Mosse'un yayıncılık imparatorluğunun bünyesinde *Berliner Tageblatt*, *Morgenzeitung*, *Volkszeitung*, *Börsenblatt* yer alıyordu. *Neues Berliner Tageblatt*, *Abendpost*, *Illustrierte Zeitung* ve "sadece sokak satışıyla ayakta duran ilk Alman gazetesi"[36] *B. Z. Am Mittag* Ullstein ailesinin mülkiyetindeydi. En fazla satışı olan gazete *Morgenpost* da tıpkı "Berlin'in en eski gazetesi" *Vossische Zeitung* gibi Ullstein'e aitti.[37] 1914 öncesi günlük gazetelerde en büyük paya sahip önemli yayıncıların –Mosse, Ullstein, Scherl– ikisi Yahudiydi.[38] Bu üç yayın kuruluşunun göreceli önemi, Scherl'in ultra sağ-kanada mensup Alfred Hugenberg tarafından alınması ve bunun ardından sahibi olduğu basın kurumlarının hızla büyümesi sonucunda, yirmili yıllarda değişti.

En etkili gazetelerin çoğunun genel yayın yönetmenleri ve başyazarları (mesela *Berliner Tageblatt* yayın yönetmeni Theodor Wolff; *Vossische Zeitung* yayın yönetmeni Georg Bernhard; *Frankfurter Zeitung*'un etkili Berlin muhabiri Bernhard Guttmann) ve bunun yanı sıra geniş bir gazete ve der-

34 *A.g.e.*, s. 294.

35 Ferdinand Avenarius, "Aussprachen mit Juden", *Kunstwart* 25, sayı 22, Ağustos 1912, s. 225.

36 Bu ayrıntılar ve alıntılar Ralph Max Engelman'ın doktora tezinden aktarılmıştır, "Dietrich Eckart and the Genesis of Nazism" (Ann Arbor, Michigan: Üniversite mikrofilmleri, 1971), s. 31-32.

37 *A.g.e.*

38 *A.g.e.*, s. 32.

gi yayını yelpazesinin onlarca siyaset yazarı, sanat eleştirmeni ve hiciv yazarı Yahudi idi.[39]

Kitap yayıncılığı açısından Mosse ve Ullstein'in dışında, 1886 yılında Berlin'de kendi yayınevini kuran Samuel Fischer ön plandaydı. Modern Alman edebiyatı için, örneğin Birleşik Devletler'de Random House ya da Scribner'in olduğu kadar önemli olan Fischer, diğer birçok önemli yazarın yanında, Thomass Mann, Gerhart Hauptmann ve Hermann Hesse'in eserlerini yayınladı.[40]

Yahudi yayıncılar ve yayın yönetmenleriyle birlikte hatırı sayılır bir Yahudi okuyucu grubu, tiyatro ve konser müdavimi vardı. *Bildung* (kültür/eğitim) için gösterilen çaba Yahudi burjuvazisini Alman kültürünün kendinden menkul (ve kendine hayran) taşıyıcıları haline getirdi. Gerhart Hauptmann'ın *Die versunkene Glocke* (*Göle Düşen Çan*) adlı oyununun 1896 Aralık ayındaki ilk sahnelenişi ile ilgili olarak Barones Hildegard von Spitzemberg günlüğüne şöyle yazacaktı: "Salon Yahudilerle, dostlarıyla ve basın ve edebiyat dünyası temsilcileri ile doluydu: Maximilian Harden, Hermann Sudermann, Erich Schmidt, Theodor Fontane, Ludwig Pietsch; ancak sayılanlar arasından son ikisi hoşnutsuz bir biçimde kafalarını sallıyorlar ve şairin [oyun yazarının] hayranlarının çılgınca alkışlarına katılmıyorlardı."[41] Fontane ve Pietsch Yahudi değildi.

Durum Avusturya-Macaristan'da daha da uç bir noktadaydı. 19. yüzyıl sonunda, Avusturya tarafındaki büyük bankaların yüzde 50'sinden fazlası Yahudi mülkiyetindeydi ve banka dünyasındaki önemli mevkilerin yüzde 80'ini ellerinde tutuyorlardı.[42] Macar aristokrasisinin desteğinden aldığı güçle Yahudi ekonomik mevcudiyeti Macaristan tarafında daha da yaygındı. "Her şeyden önce Yahudiler büyük basın patronları arasında ön plana çıkıyordu. Viyana'nın önde gelen gazetelerinin sahipliğini, editörlüğünü ve büyük ölçüde yazarlığını yapıyorlardı. Sözleri biraz abartılı olsa da, Avus-

39 Maximilian Harden'in *Die Zukunft*'u ayrıca Siegfried Jacobsohn'un *Schaubühne*'si (daha sonra *Weltbühne*) "Yahudiydi." Otto Brahm'ın, daha sonra yerini *Neue Rundschau*'ya bırakacak olan *Freie Bühne für modernes Leben*'i "Yahudiydi", tıpkı önemli gazetelerin önde gelen sanat eleştirmenleri Fritz Engel, Alfred Kehr, Max Osborn ve Oskar Bies gibi. Engelman, *a.g.e.* Daha sonra Weimar yıllarında ön planda olan –ve en çok nefret edilen– Yahudi kökenli gazeteci-yazar Kurt Tucholsky oldu. Siegfried Breslauer *Berliner Lokalanzeiger*'in yardımcı yayın yönetmeni, Emil Faktor *Berliner Börsen-Courier*'in genel yayın yönetmeni, Norbert Falk *B.Z. Am Mittag*'ın kültür editörü, Joseph Wiener *Braunsberg Berliner Tageblatt*'ın mizah eki *Ulk*'un editörü oldu ve birçokları onları izledi. Bernd Soesemann, "Liberaler Journalismus in der Kultur der Weimarer Republic", yay. haz. Julius H. Schoeps, *Juden als Träger bürgerlicher Kultur in Deutschland*, Bonn, 1989, s. 245.

40 Engelman, "Dietrich Eckart", s. 33.

41 *A.g.e.*

42 Bernard Michel, *Banques et banquiers en Autriche au début du XXe Siècle*, Paris, 1976, s. 312.

turya'nın başkentinde bulunan Londra *Times* muhabiri Harry Wickham Steed'in 'ekonomik, siyasal ve genel etki bakımından onlar [Yahudiler]... Monarşi'nin en etkin unsuruydu' diye yazmış olması anlamlıdır."[43]

19. yüzyılın ilk birkaç on yıllık diliminde Yahudilerin, birçok Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi, Alman toplumu içinde asimilasyonu çoğu kişi için anlamlı bir çözüm olarak görülecektir – daha sonra 1869 ve 1871 tarihlerinde eşit haklar verilmesi sonucunda resmen de mümkün hale gelmiştir.[44] Yahudilerin kendileri de Alman burjuvazisinin bir parçası olmayı her şeyden daha fazla istiyorlardı; bu kolektif proje şüphesiz onların en öncelikli hedefleriydi.[45] Ruhban sınıfından olmayan dinî önderler ve açık fikirli rabbiler *Bildung* (kültür/eğitim) *ve Sittlichkeit*'in (görgü ve ahlâk) önemini vurgulamaktan hiç vazgeçmediler.[46] Her ne kadar Yahudilerin büyük bir bölümü Musevilikten tümüyle vazgeçmese de kolektif uyum sağlama çabası, hem din dünyasında hem de muhtelif dünyevi uğraş ve eğilimler bakımından, Yahudi kimliğinin derinlemesine yeniden şekillendirilmesine yol açtı.[47] Ancak, modern Alman Yahudisinin yarattığı özgül alt-kültür –bilinçli veya değil– bütünleşmeyi hedeflerken yeni tip bir ayrışmaya yol açtı.[48] Dinî-kültürel farklılıklar, Yahudilerin çok hızlı sosyal ve ekonomik yükselişi karşısında toplumda oluşan ve giderek artan genel olumsuz tepkilerle daha da keskinleşiyordu. Ekonomik başarı ve siyasal güce dayanmadan ön plana çıkma durumu, kısmen de olsa, kendi düşmanını yarattı. Bismarck'ın bankeri Gerson Bleichröder için yazdığı biyografide Fritz Stern 1870 sonrası oluşan tutum değişikliğine değiniyordu: "[Bleichröder'in] orta yaşları, Alman ve Yahudi toplumları arasındaki bütünleşmenin en az sorunlu olduğu dönemi anlatıyor; düşüş yılları ise (1893 yılında öldü), bu bütünleşmenin ilk defa örgütlü olarak reddini işaretliyor ve onun başarısı da bu reddin gerekçesi olarak görülüyor."[49]

43 Robert S. Wistrich, *The Jews of Vienna in the Age of Franz Josef*, Oxford, 1989, s. 170. Yüzyıl dönümünde Viyana kültürü üzerinde Yahudilerin olağanüstü rolünün sistematik biçimde belgelendiği bir kaynak olarak bkz. Steven Beller, *Vienna and the Jews, 1867-1938: A Cultural History*, Cambridge, İngiltere, 1989.

44 Eşit haklara kavuşmanın tarihsel arka planı için bkz. Jacob Katz, *Out of the Ghetto: The Social Background of Jewish Emancipation 1770-1870*, New York, 1978.

45 Shulamit Volkov, "Die Verbürgerlichung der Juden in Deutschland als Paradigma", *Jüdisches Leben und Antisemitismus im 19. Und 20. Jahrhundert*, Münih, 1990, s. 112 vd.

46 Özellikle bkz. George L. Mosse, "Jewish Emancipation: Between *Bildung* and Respectability", yay. haz. Jehuda Reinharz ve Walter Schatzberg, *The Jewish Response to German Culture: From the Enlightenment to the Second World War*, Hanover, N.H., 1985, s. 1 vd.

47 Michael A. Meyer, *The Origins of the Modern Jew: Jewish Identity and European Culture in Germany 1749-1824*, Detroit, 1967.

48 David Sorkin, *The Transformation of German Jewry 1780-1840*, New York, 1987.

49 Fritz Stern, *Gold and Iron: Bismarck, Bleichröder and the Building of the German Empire*, New York, 1977, s. 461.

Alman tarihçi Thomas Nipperdey'in, Fransa, Avusturya ya da Rusya'ya kıyasla, Birinci Dünya Savaşı arifesinde Alman anti-Semitizminin en uç noktada olmadığı tespiti kolaylıkla kabul edilebilir. 1914-öncesi anti-Semitizm, hem kendi tarihsel bağlamında hem de daha sonraki gelişmelerin perspektifinden ("Auschwitz'in izleri ışığında") değerlendirilmelidir tespiti de kabul edilebilir.[50] Ancak, konuyla ilgili olarak, Alman Yahudilerinin bizzat kendilerinin de o yılların anti-Semitizmini marjinal bir mesele, daha önceki ayrımcılığın zamanı gelince ortadan kalkacak bir kalıntısı olarak ele aldıkları, daha az ikna edicidir.[51] Dönemin tanıklıklarının dikkatli bir okuması, toplumun kendilerine karşı genel tutumuyla ilgili olarak Yahudiler arasında farklı görüşlerin mevcut olduğunu gösterecektir. Sadece Moritz Goldstein'in yakınmaları bile, Alman Yahudilerinin, kendileri ile içinde yaşadıkları toplum arasındaki çatlağın giderek açıldığının farkında olduğunun kanıtıdır.

Bu durum sadece Almanya'da geçerli değildir. Büyük Savaş öncesinde Avusturya'dan iki önemli edebi eser, Stefan Zweig'ın *The World of Yesterday* ve Arthur Schnitzler'in *The Road into the Open* kitapları, Yahudilerin kendi durumunu nasıl gördüğüne dair iki farklı ele alışı temsil ederler. Zweig'a göre anti-Semitizm fiilen mevcut değildir; Schnitzler'in kahramanının karakterinin ve varoluşunun tam merkezindedir. Her durumda, savaş öncesi anti-Semitizmin göreceli gücü ne olursa olsun, Almanya'da savaş yıllarında var olan ve 1918 yenilgisinin ardından artarak yayılan kitlesel anti-Yahudi düşmanlık açısından varlığı gerekli önkoşuldur. Ayrıca, savaş öncesi durum, savaş sonrası anti-Semitizmin başlangıçtaki yapısını ve doğrudan hedeflerini besleyen ideolojik ilkeleri, siyasal talepleri ve kurumsal yapıları da sağlamıştır.

Avrupa sahnesi daha geniş ele alındığında, 19. yüzyıl sonunda Yahudilerin kazanımları, siyasal tutumları ve kültürel tercihleri, tanımlanabilir bir azınlığın mensuplarına atfedilebilir gibidir ve kısmen bu azınlığın tuhaf tarihsel gelişiminden kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak bu kazanımlar ve tercihler, her şeyden önce, genel anlamda topluma entegre olmaya yol açacak bir başarının peşinde koşan bireylere aittir. Oysa anti-Semit için durum bütünüyle farklı görünür: İster gerçek olsun ister hayali, Yahudi çabası ve Yahudi başarısı, yabancı ve düşman bir azınlık grubunun çoğunluğu sömürmek ve üzerinde hâkimiyet kurmak üzere topyekûn bir tutum içinde olduğu biçiminde algılanmıştır.

Kralların ve prenseslerin himayesi altında, toplumsal merdivenin basamaklarını sadece birkaç Yahudi tırmanıyorsa, sayılarının sınırlılığı, ifa ettik-

50 Nipperdey, *Machtstaat vor der Demokratie*, s. 289.

51 *A.g.e.*, s. 290.

leri işlev ve kendilerine bahşedilen himaye onlara yönelen düşmanlığın yaygınlığını belirler. Oldukça farklı terimlerle de olsa Hannah Arendt'in işaret ettiği gibi,[52] çok sayıda Yahudinin toplumsal olarak yükselmesine olanak tanıyan eşit haklar bağlamı aynı zamanda toplumsal işlevlerinin özgüllüğünü kaybettirdiğinde ve siyasal desteklerini yitirmelerine yol açtığında, çeşitli toplumsal kızgınlık biçimlerinin hedefi haline geldiler. Modern anti-Semitizm, bu giderek artan görünürlük ile giderek artan zayıflığın çakışması ile yükseldi.

Irkçı olmayan anti-Yahudi kızgınlığın çeşitli biçimlerini körükleyen ortak paydalardan biri Yahudi farklılığının fiili mevcudiyetidir. Liberaller, evrenselci idealler adına, Yahudilerin kendi özel grup kimliklerinden tümüyle sıyrılmayı kabullenmelerini talep ediyorlardı; diğer yandan milliyetçiler, aynı şeyi daha üst bir özel kimliğin, modern ulus-devletin yararına talep ettiler. Her ne kadar Yahudilerin çoğu kültürel ve toplumsal asimilasyonun uzun yolunu kat etmeye dünden razı olsa da, grup kimliklerinin tümüyle yok olmasını çoğu reddedecekti. Yani, ılımlılık derecesi ne olursa olsun, Yahudi tikelciliği Liberal destekçilerini düşman etmiş, milliyetçi düşmanlarını da öfkelendirmişti. Yüksek hassasiyeti olan alanlardaki Yahudi görünürlüğü, farklılığın doğasında olan rahatsızlığı körüklemişti.

Irkçı anti-Semitler, anti-Semit kampanyalarının Yahudilerin farklılığı temelinde şekillendiğini de öne sürdüler. Ancak, ırkçı olmayan anti-Semitlere göre bu farklılık Yahudilerin tam asimilasyonu ve görünmez kılınmasıyla tamamen giderilebilirdi ve *giderilmeliydi*; ırkçı anti-Semit ise farklılığın giderilemez olduğunu, kanda taşındığını öne sürüyordu. Irkçı olmayan anti-Semit'e göre "Yahudi Sorunu"nun çözümü toplumun geneli içinde mümkündü; ırkçı anti-Semit için, Yahudi mevcudiyetinin ve eşitliğinin tehlikeli ırksal etkileri nedeniyle, tek çare toplum genelinden (yasal ve belki de fiziksel olarak) dışlanmalarıydı. Bu bildik temel tablo, modern anti-Yahudi sahnenin iki diğer unsuru ile tamamlanmalıdır ki bunlara birçok tarihçi neredeyse hiç değinmezken, diğerleri tüm ayrıntılarıyla dikkate alıyordu: Geleneksel dinî anti-Semitizmin sürekliliği ve buna bağlı olarak Yahudilerin her zaman başrolde olduğu komplo teorilerinin yaygınlaşması.

Yahudilere yönelik Hıristiyan düşmanlığının inişli çıkışlı olup olmaması ve bu düşmanlığın yükselmesinde bizzat Yahudilerin rolünün olup olmaması,[53] Hıristiyanların Yahudileri, dogma, ritüel ve âdetleri bakımından, kalıcı olarak damgaladıkları gerçeğini değiştirmez. Bu damga, ne za-

52 Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 1951; yeniden basım New York, 1973, s. 11 vd.

53 Bu konudaki tartışmalar için özellikle bkz. Israel Y. Yuval, "Vengeance and Damnation, Blood and Defamation: From Jewish Martyrdom to Blood Libel Accusations", *Zion* 58, sayı 1, 1993, s. 33 vd. ve *Zion* 59, sayı 2-3, 1994 (İbranice).

manla ne de olguların gelişimiyle yok olmadı ve 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın birkaç on yılı boyunca, Hıristiyan dinî anti-Semitizmi merkezî önemini Avrupa'da ve Batı dünyasında sürdürdü.

Almanya'daki Hıristiyan anti-Yahudi fikirler, Hıristiyan anti-Semitizminin genel dürtülerinin dışında, kiliselerin emperyal dönemdeki özgül durumundan da kaynaklanıyordu. Alman Katoliklerine, Yahudi destekçisi Milli liberaller karşı çıkıyordu ve bu liberaller 1870'li yıllarda yürütülen anti-Katolik Kulturkampf seferberliği sırasında Bismarck'ın müttefikiydiler;[54] muhafazakâr Protestanlar İkinci Reich'ın Hıristiyan tabiatına sıkıca bağlıydılar ve ayrıca Hıristiyanlığı ussallaştırma çabasındaki liberal Protestanlar bile, Hıristiyan dininin Pagan nüvesini göstermeye hevesli liberal Yahudilerle karşı karşıya gelmeye başladılar.[55] Son olarak, Almanya, Fransa ve Avusturya'da, en azından bir dönem için, alt-orta sınıf seçmenleri çekme konusunda Hıristiyan anti-Yahudi temaların siyasi amaçlı kullanımı başarılı oldu.

Bazı tarihçiler için, Hıristiyan anti-Museviliğin köklülüğü ve sürekliliği, tüm modern anti-Semitizm biçimlerinin yegâne temelidir. Mesela Jacob Katz'a göre anti-Semitizm, "Yahudiliğin Hıristiyanlık tarafından modern-öncesi reddinin devamıdır, dahası, [modern anti-Semitizm] onun [Hıristiyanlık] aracılığıyla meşruiyet kazanma savından feragat ettiğinde ve hatta Hıristiyanlık karşıtı olduğunu ilan ettiğinde bile bu böyledir." Katz'ın bakış açısıyla "Yahudi-Hıristiyan ayrımını" aşan bir anti-Semitizm iddiası sadece "bir niyet beyanıdır. Hiçbir anti-Semit, kendisi anti-Hıristiyan olsa bile, erken Hıristiyanlık döneminde Yahudiliğin aşağılanmasından kaynaklı anti-Yahudi savları kullanmaktan asla tamamıyla vazgeçemez."[56] Bu aşırı bir yorumdur ancak dinî anti-Museviliğin, modern anti-Semitizm üzerinde çeşitli yollardan yaptığı etki de açıktır. Birincisi, Hıristiyan dinî eğitim ve ibadetine, ayrıca Hıristiyan inancının çeşitli mezheplerinin yaygın ve aralıksız mevcudiyetinden türeyen gündelik ifadelere maruz kalmanın sonucu olarak, neredeyse otomatikleşmiş geniş bir anti-Yahudi tepki rezervinin birikimi devam etmiştir. İkincisi, modern anti-Semitizmin Yahudilere uygun gördüğü "dışlanmış" (outsider) sıfatı direngenliğini sadece Yahudilerin farklılığından değil ama aynı zamanda dinsel köklerinin derinliğinden almaktadır. Yahudiler hakkında birçok başka şey söylenebilir ancak her şeyden önce İsa ve vahyi reddeden "öteki"dir. Son olarak, dinî anti-Museviliğin belki de en güçlü etkisi, Hıristiyanlıktan miras alınan anti-Yahudi imgenin ikili yapısıdır. Bir

54 Uriel Tal, *Christians and Jews in Germany: Religion, Politics and Ideology in the Second Reich, 1870-1914*, Ithaca, N.Y., 1975, s. 96-98.

55 *A.g.e.*, s. 209-10.

56 Jacob Katz, *From Prejudice to Destruction: Anti-Semitism 1700-1933*, Cambridge, Mass., 1980, s. 319.

yandan, Yahudi, gerçek inancın süregiden zafer yürüyüşünün hor görülen tanığı olan bir dışlanmıştır. Diğer yandan, geç Ortaçağ'dan beri popüler Hıristiyanlıkta ve binyılcılıkta ortaya çıkan karşı imgedir, kötü ruhlu Yahudidir, insan kurban etmenin failidir, Hıristiyan karşıtlığının kışkırtıcısıdır, anti-İsalığın elçisidir, kötücül güçlerin etkili ve gizli temsilcisidir. Modern anti-Semitizmin bazı önemli veçhelerinde tekrar ortaya çıkan bu ikili imgedir. Ayrıca, tehditkâr ve gizemli yönü ile Batı dünyası komplo teorilerinin sürekli yinelenen teması olmuştur.

Hıristiyan toplumuna karşı Yahudi komplosu olduğunu düşünen Hıristiyan hayal gücünün kendisi de dünyanın geri kalanına karşı gizlilik içinde hareket eden insanlık düşmanı Yahudiler öngören Pagan anlayışın yeniden uyanışı olabilir. Bir Ortaçağ Hıristiyan halk efsanesine göre, "Avrupa'nın her yerinden gelen üyelerle düzenli olarak gizli toplantı yapan bir Rabbi heyeti, insan kurban etme sırasının hangi cemaatte olduğuna karar vermektedir."[57] 18. yüzyıldan itibaren, yeni komplo teorileri Yahudi olmayan çeşitli gizli grupların tehditlerine de işaret etmeye başlar: Masonluk, İlluminati, Cizvitler. Modernitenin dünyasında paranoid siyasal düşünce adeta süreklilik kazanmaktadır. "Paranoid tarzı farklı kılan nedir" diye sorar Richard Hofstadter ve cevap verir, "yandaşlarının, tarihte oraya ve buraya saçılmış komplo ve tertipler görmesi değildir, 'büyük' ya da 'devasa' bir komplonun tarihsel olguları *harekete geçirdiğini* düşünürler. Tarih, neredeyse aşkın bir iktidarın şeytani gücü ile harekete geçirdiği bir komplodur ve onu alt etmek için gerekli olan siyasetin bildik al-ver yöntemleri değil topyekûn savaştır."[58]

Bu gizli güçler ekseninde Yahudiler en mükemmel komploculardır, diğer gizli grupların –ki zaten sadece ona araçlık ederler– arkasına saklanan tertipçilerdir. Bildik iki yönlü "Yahudiler ve Masonlar" gizli tehdidinde, ikincisi sadece birincinin aracı olarak görülür.[59] Diğer bir deyişle, Yahudi komploları, komploculuk hiyerarşisinin en tepesinde yer alır ve hedefleri bütün dünyaya egemen olmaktır. Bu hayali evrende Yahudilerin merkezî konumunu sadece Hıristiyan gelenekteki kökleri ile açıklamak mümkündür.

19. yüzyıl sonu ve Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllardaki herhangi bir milli anti-Semitizm gibi, imparatorluk Almanyası'ndaki anti-Semitizm de, daha önce değindiğim gibi, hem egemen Hıristiyan ve hem de modern Avrupai eğilimler tarafından belirlenmiş ayrıca özgül tarihsel şartlardan etkilenmiştir ki bu tarihsel şartların çeşitli yönleri vurgulanmalıdır:

---

57 Amos Funkenstein, "Anti-Jewish Propaganda: Pagan, Christian and Modern", *Jerusalem Quarterly* 19 (1981), s. 67.

58 Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Chicago, 1979, s. 29.

59 Jacob Katz, *Jews and Freemasons in Europe 1723-1939*, Cambridge, İngiltere, 1970, özellikle s. 148 vd.

Genel terimlerle ifade edilecek olursa, örneğin Fransız ve Alman milli bütünleşme tarzları arasında bir ayrım yaparken yapısal boyutun vurgulanması gerekir ve anti-Yahudi tutumlar bağlamında böylesi bir ayrım açıklayıcı olacaktır. Fransız Devrimi'nden beri Fransız milli bütünleşme modeli, aydınlanmanın ve Devrim'in evrensel ilkeleri temelinde, devlet eliyle geliştirilen ve uygulanan bir süreç olmuştur. Romantik devrimden beri Alman milli bütünleşme modeli, devletten bağımsız ve zaman zaman ona karşı olarak, kapalı bir etno-kültürel toplum biçimindeki millet düşüncesinden türetilmiş ve ona dayandırılmıştır. Fransız modeli, merkezî eğitim sistemi ve devletin tasarrufundaki tüm diğer toplumsallaşma araçlarıyla milli bütünleşmenin *kurulmasını* ima ederken, Alman modeli genellikle, önceden var olan organik toplumdan devralınan niteliklerin mevcudiyetini öngörür.[60]

Devlet eliyle toplumsallaşma sonucunda ve seküler cumhuriyetin evrensel değerleri sayesinde bir Yahudi Fransız olabilirdi ve bu sadece resmî düzey ile sınırlı değildi. (Devrimi, cumhuriyetçi devleti ve dolayısıyla da, devletle işbirliği yapan yabancılar olarak tanımlanan, sosyal değişimlerin ve modernitenin seküler ve yıkıcı değerlerinin taşıyıcısı olarak görülen Yahudileri reddeden Fransız toplumunun azımsanmayacak bölümünün düşmanca tepkilerine rağmen.) Resmî özgürleşme ve eşit yurttaşlık hakları dikkate alınmaksızın, gözle görülür farklılıkları toplumun gözünde yabancı bir etno-kültürel – ve giderek ırksal– kökten sayılan bir gruba karşı kapalı olan Alman milli toplumu tarafından, Yahudiler genellikle uzak tutuldular. Bir ölçüde farklı (ancak çelişmeyen) bir yorumun işaret ettiği gibi, Fransa'da resmî özgürleşme sürecinin birincil beklentisi Yahudilerin kademeli asimilasyonu (yine Fransız eğitim sistemi ve evrensel değerleri aracılığıyla) iken, Almanya'da yaygın olarak paylaşılan yaklaşım, asimilasyon sürecinin bürokratik araçlarla dayatılması ve izlenmesi ayrıca tam anlamıyla eşit hakların sürecin sonunda bahşedilmesidir. Zaman ilerledikçe, Almanya'da Yahudi asimilasyonunun başarısı giderek daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Dolayısıyla, Almanya Yahudilerine tam özgürlük bahşedildikten sonra bile, her türden anti-Semitler – hatta liberaller– tam asimilasyonun aslında başarısız olduğunu ve bu nedenle de özgürleşme sonuçlarının sorunlu olduğunu savunabilmişlerdir.[61]

Almanya'daki durum, 19. yüzyılın ikinci yarısına özgü gelişmelere, esas olarak da aşırı hızlı modernleşme sürecinin çeşitli yönlerine bağlı olarak da-

60 Bu tür ayrımlar, 19. yüzyıl Alman tarihinin özgül yönlerine dair 1960'larda yayınlanan tarihsel araştırmalarda örtük olarak mevcuttur; bu tezler yakın zamanda siyaset sosyologları tarafından yeniden formüle edilmiş ve sistematik biçimde düzenlenmiştir. Özellikle bkz. Pierre Birnbaum, "Nationalismes: Comparaison France-Allemagne", *La France aux Français: Histoire des haines nationalistes*, Paris, 1993, s. 300 vd.

61 Tartışmanın karşılaştırmalı boyutu için özellikle bkz. Reinhard Rürup, *Emanzipation und Antisemitismus: Studien zur "Judenfrage" der bürgerlichen Gesellschaft*, Göttingen, 1975, s. 17-18.

ha da ağırlaşmıştı. Alman modernleşmesi saldırganlığıyla ülkenin toplumsal yapılarını tümüyle dönüştürerek ve mevcut hiyerarşilerini tehdit ederek, kutsal kültürel değerlerine ve toplumun organik bağlarına zarar vermişti;[62] aynı zamanda, Yahudilerin toplumsal tırmanışına da olanak tanımış görünüyordu zira bu yükseliş başka türlü açıklanamazdı. Yahudiler de bu nedenle modernleşmenin kurucusu, taşıyıcısı ve istismarcısı olarak algılanıyordu. Bu durumda Yahudi tehdidi hem yabancı bir unsurun milli toplum dokusunun en derinlerine nüfuz etmesi ve hem de bu nüfuz etmenin sonucunda, (Alman toplumunun çoğunluğu tarafından coşkuyla benimsenen) modernizmin değil ama modernizmin kötülüklerinin daha ileri taşınması şeklinde anlaşılıyordu.

Almanya'ya özgü gelişmeler tam da bu bağlamda anlam kazanır. İlk olarak, 1870'lerin ortaları ile 1890'ların sonu arasında Alman anti-Semit partilerin yükselişi ve düşüşü sonrasında anti-Yahudi düşmanlık Alman toplumu genelinde yayılmasını diğer çeşitli kanallardan sürdürdü – ekonomik ve profesyonel kuruluşlar, milliyetçi siyasal örgütler, yaygın bir etkiye sahip kültürel gruplar. Bu tür kurumsallaşmalar üzerinden toplumun kalbine anti-Yahudi fikirlerin zerk edilmesi, diğer büyük Batı veya Orta Avrupa ülkelerinde görülmez – en azından bu ölçekte. İkinci olarak, Almanya'da kapsamlı bir anti-Semit ideoloji sistematik olarak geliştirilmiştir; hazır entelektüel çerçeve ve formülasyonları uyarlamak için, oldukça yaygın anti-Yahudi öfkeye alan açtılar ve bu durum sonraki kriz yılları boyunca daha aşırı ideolojik kurguları besledi. Irksal anti-Semitizm bağlamında, Alman anti-Semitizmine ait özgül ideolojik kurgular özellikle iki farklı yoldan görünürlük kazandı. Özünde biyolojik biçimiyle, ırksal anti-Semitizm soy arıtımı ve ırksal antropolojiyi kullanarak Yahudilerin ırksal niteliklerinin "bilimsel" araştırmasını başlattı. Irksal anti-Semitizmin diğer damarı ve özellikle de mistik Alman biçimi, ırkın mitsel boyutunu ve Ari kanının kutsallığını vurguladı. Bu ikinci damar, tamamıyla dinsel bir yaklaşımla, Alman (ya da Ari) Hıristiyanlığıyla kaynaşarak, "arındırıcı anti-Semitizm" diye adlandırabileceğimiz bir yaklaşıma yol açtı.

III

Sıradan ırksal anti-Semitizm, daha geniş ırkçı yaklaşımın bir unsuru iken, arındırıcı anti-Semitizmde Yahudilere karşı mücadelenin egemen olduğu ve

62 Alman modernleşmesinin ve etkilerinin duru bir özeti için bkz.Volker R. Berghahn, *Modern Germany: Society, Economy, and Politics in the Twentieth Century*, New York, 1987. Bu gelişme ile ilgili *völkisch* tepki için bkz. Georges L. Mosse, *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*, New York, 1964 ve Fritz Stern, *The Politics of Cultural Despair*, Berkeley, Calif., 1961.

diğer ırkçı temaların sadece tali uzantılar olduğu bir dünya görüşü söz konusudur.

Arındırıcı anti-Semitizm ırksal yozlaşma korkusundan ve dinsel arınma inancından doğmuştur. Yozlaşmanın ana nedeni Yahudilerin Alman siyasal yapısına, Alman toplumuna ve Alman kanına nüfuz etmesidir. Almanlık ve Ari dünyası, eğer Yahudi karşıtı mücadele için birleşmez ise, mahvolacaktır; bu ölümüne bir savaştır. Arınma, Yahudilerden kurtulmakla –defedilmeleriyle, belki de yok edilmeleriyle– mümkün olacaktır.

Bu yeni anti-Semitizm, 19. yüzyıl erken dönem devrimci heyecanının, özellikle de 1848 devrimci ruhunun, temel bir ögesi olarak tarif edilir. Ancak, vurgulanmalıdır ki yeni anti-Yahudi kurgunun asli taşıyıcıları kendi devrimci geçmişlerine sırt çevirmişlerdir; geçmiş devrimci metinlerde Musevilik tamamıyla metaforik anlamda (çoğunlukla Mammon ya da "adalet" temsil edecek şekilde) konu edilirken, yeni anti-Semitizmlerinde devrimci terminolojiden geriye kalan, "radikal değişim" gibi, "arınma" gibi güçlü dinsel anlamlı, daha doğrusu ırksal-dinî anlamlı ifadelerdi.[63]

Arındırıcı anti-Semitizmin çeşitli temaları *völkisch* ideolojide görülebilir fakat sıradan *völkisch* saplantılar, hedeflerinde, arınmacı dünyaya ait olamayacak kadar gerçekçidir. *Völkisch* ideologlar arasında sadece felsefeci Eugen Dühring ve İncil âlimi Paul de Lagarde bu tarz anti-Semit eskatolojik dünya görüşüne yaklaşırlar. Bu yeni akımın kaynağı başka bir yerde, Alman Hıristiyanlığı, neo-romantizm, kutsal Ari kanı mitsel kültü ve ultra-muhafazakâr milliyetçiliğin buluşma noktasında, yani Bayreuth Grubu'nda aranmalıdır.

Richard Wagner'in kendisini değil de Bayreuth Grubu'nu kasıtlı olarak seçtim. Her ne kadar arındırıcı anti-Semitizmin etkisi, gücünü Bayreuth ruhundan alsa da ve Richard Wagner'siz bir Bayreuth ruhundan söz edilemez ise de, Richard Wagner'in bu tarz vahiysel anti-Semitizme yönelik kişisel bağlılığının derinliği tartışmalı görünmektedir. Wagner'in, 1851 tarihinde *Das Judentum in der Musik* (*Müzikte Musevilik*) eserinin yayınlanmasından sonra, anti-Semit görüşlerinin sürekli ve artan bir saplantıya dönüştüğünün tartışmasız olduğu söylenir. Maestro, Alman Reich'ının her köşe bucağında Yahudi entrikası görmektedir. Arınma temasının, Wagner'in ideolojisinin ve yaşamının son yıllarındaki eserlerinin ana teması olduğu da genel kabul görür. Son olarak, Yahudilerin yok olmasının da Wagner'in arınma görüşünün temel unsurlarından biri olduğu yaygın biçimde onaylanır. Fakat Wagner'in mesajında, bu yok olma somut olarak ne anlama gelir? Yahudi ruhunun yok

63 Bu yeni anti-Semit akımın "devrimci anti-Semitizm" biçiminde tanımlanması konusunda bkz. Paul Lawrence Rose, *Revolutionary Anti-Semitism in Germany from Kant to Wagner*, Princeton, N.J., 1990. Özellikle Rose'un Wagner değerlendirmesine bakılmalıdır, s. 358 vd., ayrıca aynı yazar, *Wagner: Race and Revolution*, New Haven, Conn., 1992.

edilmesi ve ayrı ve tanımlanabilir bir kültürel-etnik grup olarak Yahudilerin tarihe karışması anlamına mı gelmektedir yoksa arınma basitçe Yahudilerin fiziksel olarak yok edilmesi midir? Bu değerlendirme, diğer bazı başka tarihçilerin yanı sıra, Robert W. Gutman, Hartmut Zelinsky ve Paul Lawrence Rose tarafından ortaya atılmıştır.[64] Bilhassa sonuncusu, Wagner'in "devrimci anti-Semitizmini" ve bestecinin 1848'deki devrimci heyecanının gösterdiği sözde yok edici çizgiyi teşhis eder.

Müzik'te Musevilik eserinde, Yahudilerin yok edilmesi (ve kitapçığın bildik son sözleri: "Ahasuerus'un arınması – sulara gömülmektir!"), büyük olasılıkla Yahudi ruhunun yok edilmesi anlamını taşır. Maestro bu son sözlerle, "Yahudi olmaktan vazgeçerek" "gerçek insanlığa" yönelmesiyle Yahudilikten arınmaya örnek teşkil ettiğini düşündüğü Yahudi siyaset yazarı Ludwig Börne'ye abartılı bir övgü göndermektedir.[65] Börne örneği açıkça herkes tarafından takip edilmesi gereken yoldur. Ancak Wagner'in 1870'lerin sonlarında ve 1880'lerdeki metinleri ile *Ring* ve özellikle de *Parsifal* operalarının arınma sembolizmi, Yahudi temasının doğrudan ya da dolaylı olarak belirmesi açısından, aslında fazlasıyla belirsizdir. Erotik şehvetten, dünyevi arzulardan, iktidar mücadelesinden, ister *Ring*'de olduğu gibi, kendini yok ederek arınmayı başararak olsun, ister *Parsifal*'de olduğu gibi, Alman Hıristiyanlığının mistik saflaşması ve yeniden doğuşu ile olsun, Yahudiler insanlığın ayağına pranga vuran dünyevi tuzakların sembolü olarak kalırlar. Bu nedenle arınma mücadelesi bütünsel bir mücadeledir ve *Parisifal*'deki kötü ve baş edilemez Klingsor gibi Yahudiler de ortadan kalkmalıdır. *Siegfried*'de daha doğrudan bir gönderme vardır: Alman kahraman Siegfried iğrenç Nibelung cücesi Mime'i öldürür ki Wagner kendisi Mime'i, Cosima Wagner'in günlüklerinden öğrendiğimize göre, "Jüdling" olarak tanımlar.[66] Siegfried ile Mime arasındaki, fazlasıyla etkileyici bir sembolizmle yüklenmiş ilişkinin muhtemelen ifade ettiği şey, Alman ve Yahudi arasındaki ilişkiye –ve Yahudinin nihai kaderine– dair acımasız bir anti-Semit alegoridir.[67] Ustanın, Lessing'in *Bilge Nathan* oyunu sahnelendiği sırada yaptığı, tüm Yahudilerin yakılması "dileği" gibi şakaları bile yok etme fantezilerindeki yoğunluğun ifadesidir.[68] Ama

64 Bkz. Robert W. Gutman, *Richard Wagner: The Man, His Mind and his Music*, New York, 1968, esas olarak s. 398-441; Hartmut Zelinsky, *Richard Wagner: Ein deutsches Thema 1876-1976*, üçüncü baskı, Viyana, 1983; Rose, *Wagner*, esas olarak s. 135-70.

65 *Richard Wagner's Prose Works*, cilt 3, Londra, 1894; yeniden basım, New York, 1966, s. 100.

66 Cosima Wagner, *Die Tagebücher*, cilt 4 [1881-1883], Münih, 1982, s. 734.

67 Gustav Mahler, müzik aracılığıyla gülünçleştirilen Mime'e ait fiziksel niteliklerin Yahudileri kastettiğini öne sürer. Wagner'in müzik eserlerindeki anti-Yahudi betimlemelerin ele alındığı bir kaynak olarak bkz. Marc A. Weiner, *Richard Wagner and the Anti-Semitic Imagination*, Lincoln, Neb., 1995. Mahler'in iddiası için bkz. *A.g.e.*, s. 28.

68 Cosima Wagner, *Die Tagebücher*, s. 852.

yine de Wagner'in Yahudiler hakkındaki düşünceleri tutarsızdır ve piyanistler Carl Tauris ve Josef Rubinstein'dan şef Hermann Levi ve impresaryo Angelo Neumann'a kadar, arkadaş çevresindeki Yahudiler de herkesin malumudur. Aslında Wagner'in Levi'ye yönelik tavırları açık bir biçimde sadistçedir ve Rubinstein'in kendinden nefret eden bir Yahudi olduğu da sır değildir. Ancak, bu Yahudiler maestronun yakın arkadaş çevresinde yer alırlar ve daha da önemlisi, Wagner eserleri ile ilgili kontratların yapılmasında ve icra edilmesinde Neumann'a yetki vermiştir: Anti-Semit fanatizminde kararlılık gösteren herhangi bir kişi, böylesi büyük bir riski almazdı.

Her ne kadar Wagner Fransız yazar Arthur de Gobineau'nun kuramsal ırkçılığını benimsemiş olsa da, arındırıcı anti-Semitizmin entelektüel temelleri, özellikle bestecinin ölümü sonrası dul Cosima'nın saltanatı sırasında, diğer Bayreuth Grubu mensupları tarafından desteklenmiş ve geliştirilmiştir: Hans von Wolzogen, Ludwig Scheemann ve en önemlisi İngiliz Houston Stewart Chamberlain gibi. Bayreuth Grubu'na dair klasik bir incelemede, Winfried Schüler Bayreuth'un anti-Semit hareket içindeki özel önemini ve Chamberlain'in belirleyici katkısını şöyle tanımlar: "Az çok belirgin bir dost-düşman modeli kullanmak anti-Semit ideolojilerin doğası gereğidir. Bayreuth'un anti-Semitizmine tartışmasız bir farklı boyut kazandıran, Alman-Yahudi kutuplaşmasını dünya tarihinin merkezî teması konumuna yükselten kararlılıktır. Chamberlain'in *Foundations*'ında [1899 tarihli en önemli eseri *The Foundations of the Nineteenth Century*], bu düalist tarih imgesi en özlü tanımını bulur."[69]

Bayreuth'un sıklıkla tekrarlanan ana teması ile uyumlu biçimde Chamberlain de Alman-Hıristiyan dininin doğuşunu gerekli görür. Bu Hıristiyanlık, yenilenmenin yegâne temeli olabilmesi için Yahudi ruhundan temizlenmelidir. Diğer bir deyişle, Ari Hıristiyanlığın arınması ancak Yahudiliğin bertaraf edilmesi üzerinden mümkün olacaktır. Fakat Yahudilere karşı yürütülecek arınma mücadelesinin sadece Yahudi ruhuna karşı mı olduğu, burada da tam anlamıyla açık değildir. Birinci cildin son satırlarında, 19. yüzyılda, karışık ırklar kaosunun ortasında, birbirinin karşısında duran "saf" ırkların Yahudiler ve Almanlar olduğunu belirttikten sonra Chamberlain şöyle der: "'İnsanlıkla' ilgili hiçbir tartışma bunun bir savaş olduğu gerçeğini değiştirmez. Buradaki savaş top mermileriyle değil, sessiz bir biçimde toplumun kalbinde sürmektedir. ... Ancak, sessiz de olsa bu savaş, her şeyin ötesinde, ölümüne bir savaştır."[70] Somut eylem anlamında bu söylediklerinin ne anlama

69 Winfried Schüler, *Der Bayreuther Kreis von seiner Entstehung bis zum Ausgang der Wilhelminischen Ära*, Münster, 1971, s. 256.

70 Houston Stewart Chamberlain, *Foundations of the Nineteen Century*, cilt 1, ilk İngilizce baskı, 1910; yeniden basım, New York, 1968, s. 578.

geldiğini muhtemelen Chamberlain kendisi de bilmiyordu fakat dünya tarihinin akışını şekillendirdiğini düşündüğü savaşın en sistematik tanımını şüphesiz ki kendisi yapmıştı.

Chamberlain'in *Foundations*'ının yayınlanmasından üç yıl sonra, *Frankfurter Zeitung*, kitabın "son yıllarda yayınlanan kitapların hepsinden daha fazla heyecana yol açtığını" teslim edecekti.[71] 1915 yılına kadar kitap yüz binden fazla sattı ve yaygın ilgi gördü. 1908'de Richard ve Cosima Wagner'in kızları Eva ile evlenen Chamberlain, yıllar geçtikçe "Yahudi meselesi" konusunda daha da saplantılı olmaya başladı. Yahudiler tarafından kaçırıldığı ve öldürüldüğü kâbuslar gördüğünü ifade ediyordu.[72] Eski bir tanıdığına, "Münih'ten bir avukat arkadaşım" diye anlatıyordu, "Yahudilerin benden daha fazla nefret ettiği bir canlı olmadığını söyledi."[73] Savaş ve Weimar Cumhuriyeti'nin ilk yılları, saplantılarını en uç noktaya taşıdı. Hitler 1923 yılında onu Bayreuth'ta ziyaret etti: Artık felçli olan arındırıcı anti-Semitizmin habercisi, Almanya'nın kurtarıcısıyla karşılaşmanın –ve böylelikle onu tanımanın– mutluluğuyla onurlandırılmıştı.[74]

IV

Büyük savaşın ve Bolşevik Devrimi'nin Avrupa tahayyülü üzerindeki etkisi, Fransız Devrimi'nden beri vuku bulan tüm olaylardan daha fazlaydı. Kitlesel ölümler, yıkıcı siyasal kalkışmalar ve felaket görüntüleri, Avrupa'nın üstüne çöken ve her köşeye sinen ölümcül ruh halini besliyordu.[75] Bazı ülkelerdeki milli kızışmanın dışında, milyonlarca insanın umut, korku ve nefretleri, tarihte sonraki on yıllar boyunca sürecek asli bir siyasal bölünmede cisimleşiyordu: Bir yanda devrim korkusu ve diğer yanda ona duyulan gereksinim. Devrimden korkanlar, sıklıkla öncülerini de Yahudilerle özdeşleştiriyordu. Artık dünya ölçeğindeki Yahudi komplosu yadsınamazdı: Yahudiler kurulu düzeni yıkmanın, Hıristiyanlığı ortadan kaldırmanın ve kendi egemenliklerini dayatmanın eşiğindeydiler. 1921 tarihli *World Revolution* kita-

71 Geoffrey Field, *Evangelist of Race: The Germanic Vision of Houston Stewart Chamberlain*, New York, 1981, s. 225.

72 *A.g.e.*, s. 326.

73 *A.g.e.*

74 Hitler'in Chamberlain'i ziyareti hakkında bkz. *A.g.e.*, s. 436.

75 Bazı tarihçiler, Avrupa'nın her yerinde savaşa karşı tepkinin benzerliğini vurguladılar. Özellikle bkz. Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*, Cambridge, İngiltere, 1995; diğer bazıları da farklılıklara işaret etti: Fransa'da savaş-karşıtı duyarlılığın yükselişi, Almanya'daki soykırıma meyilli ruh hali. Bkz. Bartov, *Murder in Our Midst*, esas olarak bölüm 2. Savaş sonrasının korkunç ruh hali ise konuyla ilgili literatürde çok yaygın biçimde kabul görüyordu.

bında İngiliz tarihçi Nesta Webster şunları soruyordu: "Bu Senaryo'nun yazarları kimlerdir? ... Uygarlığı yok etme isteklerinin nihai amacı nedir? Bundan ne kazanmayı ummaktadırlar? Bolşevikler tarafından Rusya'da sürdürülen görünüşte amaçsız yıkım ve açık hedefsizlik, birçok insanın Hıristiyanlığı yok edecek Yahudi komplosu kuramına inanmasına yol açmıştır."[76] Webster de buna inananların arasındadır, aynı dönemde ve kendi ölçüleriyle Thomas Mann da. "Aynı zamanda dünya devrimci hareketinin lideri olan Rus Yahudilerinden de söz ettik" diyordu Mann, Ernst Bertram'la arasında geçen sohbeti 2 Mayıs 1918'de günlüğüne kaydederken, "onlar, Yahudi entelektüel radikalizm ile Slav Hıristiyan coşkusunun patlayıcı karışımı." Şöyle devam ediyordu, "Eğer dünya hâlâ kendini koruma içgüdüsüne sahipse, harekete geçirebileceği tüm enerjisi ile ve sıkıyönetim yasalarının hızıyla, onlara karşı harekete geçmelidir."[77]

Savaş sonrası Almanya'da mevcut en patlayıcı ideolojik karışım, Kızıl tehdide karşı duyulan korku ve yenilgiden doğan milli öfkenin birleşimiydi. İki unsur birbiriyle ilişkili görünüyordu ve imparatorluk-sonrası rejimin ilk aylarına damgasını vuran kaotik olaylar en kötü kuşkuları haklı çıkarıyor ve nefret ateşini besliyordu.

Almanya'nın yenilgisinden iki ay sonra, aşırı sol Spartakistler Berlin'de iktidarı ele geçirmeye çalıştılar. Ayaklanma başarısız oldu ve 15 Ocak 1919 gecesi önemli liderleri Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg, muhtemelen ihanete uğrayarak, saklandıkları Berlin-Wilmersdorf'ta yakalandılar.[78] Yüzbaşı Pabst tarafından sorgulanacakları, Garde-Kavallerie-Schützen-Division karargâhı olarak kullanılan Eden Otel'ine getirildiler. Önce Liebknecht dışarı çıkarıldı, arabayla Tiergarten'a götürüldü ve "kaçmaya çalışırken vuruldu." Eden'da zaten öldüresiye dövülmüş olan Luxemburg, yarı ölü vaziyette dışarı sürüklendi, bir arabadan diğerine aktarıldı ve sonunda öldürüldü. Cansız bedeni Landwehrkanal'a atıldı ve Mart ayına kadar orada kaldı. Askerî mahkeme cinayetlere katılan askerlerin çoğunu beraat ettirdi (sadece iki tanesi çok az hapis cezasına çarptırıldı) ve Savunma Bakanı Sosyal Demokrat Geske bu beklenmedik mahkeme kararlarını usulen imzaladı. Rosa Luxemburg ve Berlin Spartakistleri arasındaki en yakın yoldaşları Leo Jogiches ve Paul Levi Yahudi idiler.

Bavyera'daki devrimin liderleri arasında Yahudilerin ön planda olması, tıpkı Spartakistler arasındaki rolleri nedeniyle olduğu gibi, Sağın anti-Semit nefretini körükleyecekti. Yüzyıllarca Bavyera'ya krallar yetiştirmiş olan Wit-

76 Nesta H. Webster, *World Revolution: The Plot Against Civilization*, Londra, 1921, s. 293.

77 Thomas Mann, *Tagebücher 1918-1921*, yay. haz. Peter de Mendelssohn, Frankfurt am Main, 1979, s. 223.

78 İzleyen ayrıntıların alındığı kaynak, Peter Nettl, *Rosa Luxemburg*, cilt 2, Oxford, 1966, s. 772 vd.

telsbach hanedanını yıkan Bavyera Bağımsız Sosyalist Parti'nin (USDP) Yahudi lideri Kurt Eisner'di. Başbakan olarak geçirdiği kısa sürede Eisner, savaşın patlak vermesinde Almanların rolü ile ilgili arşivleri yayınlayarak ve Alman halkına, düşman bölgesindeki harap olmuş bölgelerin yeniden inşasına yardım etme çağrısı yaparak –bunun basitçe yorumlanması, "savaştan yıkılmış bölgelerde taş taşımaya mecbur bırakılacak, gencinden yaşlısına" tüm Almanların köleleştirilmesi çağrısı biçiminde oldu–[79] düşmanlarını artırdı.

21 Şubat 1919'da Eisner, sağcı bir hukuk öğrencisi olan Kont Anton Arco-Valley tarafından öldürüldü. Çoğunluğu teşkil eden Sosyalistlerin ara hükümeti sonrasında, iki Sovyet Cumhuriyetinin birincisi kuruldu. Aslında Bavyera Sovyet Cumhuriyetlerinin liderleri içinde Yahudi kökenliler azınlıktaydı ama en fazla ön plana çıkan mensuplarının bazıları öyleydi.[80]

İyice hiddetlenen sağ-kanat kamuoyu Yahudi liderleri Kızılların başvurduğu vahşetin –Münih Luitpold Spor Salonu'nun bodrum katında rehinelerin öldürülmesi– sorumlusu olmakla suçladı. Olayların akışı net olarak bilinmiyor. Anlaşıldığı kadarıyla, 26 Nisan 1919 tarihinde, aralarında topluluk sekreteri Kontes Heila von Westarp'ın da bulunduğu, radikal anti-Semit Thule Topluluğu'ndan yedi aktivist örgüt ofisinde alıkonuldu. Bavyera ordusundan iki subay ve Ernst Berger isimli bir Yahudi sanatçı da yedi Thule mensubuna eklendi. 30 Nisan'da, karşı-devrimci gönüllü birliklerinin, Franz Ritter von Epp Freikorps mensuplarının Starnberg'de Kızıl tutukluları öldürdüğü yönünde haberler Münih'e ulaştıktan sonra, Kızıl kuvvetlerin komutanı, eski denizci Rudolf Egelhofer rehinelerin öldürülmesi emrini verdi. Bu infazlar, bu istisnai vahşet, Almanya'daki Yahudi Bolşevik terörünün tipik örneği olarak görüldü; Britanyalı tarihçi Reginald Phelbs'in sözleriyle, "rehinelerin öldürülmesi yayılan ateşli anti-Semit dalgayı tam olarak açıklıyordu zira bu eylemin 'Yahudi Sovyet liderlerin'... anti-Semit hasımlarından aldığı intikam olarak görülüyordu. Söylemeye bile gerek yok, Egelhofer'in ve "cinayete doğrudan katılanların" Yahudi olmadıkları ayrıca kurbanlardan birinin Yahudi olduğu gerçeği, bu algının oluşmasında en ufak bir değişikliğe yol açmamıştı.[81]

Durumun Berlin ve Bavyera'daki etkisi, Almanya'nın diğer bölgelerindeki devrimci ajitasyonla daha da arttı. Nazi-yanlısı Fransız tarihçi Jacques Ba-

---

79 Friedländer, "Political Transformations", s. 159.

80 Bavyera Sovyet Cumhuriyetleri hükümetinin yirmi yedi mensubu arasında en etkili sekizi Yahudi kökenliydi: Eugen Levine-Nissen, Towia Axelrod, Frida Rubiner (diğer adıyla Friedjung), Ernst Toller, Erich Mühsam, Gustav Landauer, Ernst Niekisch, Arnold Wadler. Hans-Helmuth Knütter, *Die Juden und die Deutsche Linke in der Weimarer Republik, 1918-1933*, Düsseldorf, 1971, s. 118.

81 Reginald H. Phelps, "'Before Hitler Came': Thule Society and Germanenorden", *Journal of Modern History* 35 (1963), s. 253-54.

noist-Méchin'e göre, Yahudi kökenli devrimcilerin çeşitli bölgesel ayaklanmalardaki rolü de azımsanacak gibi değildi: "Magdeburg'da Brandes; Dresden'de Lipinsky, Geyer ve Fleissner; Ruhr'da Markus ve Levinsohn; Bremerhaven ve Kiel'de Grünewald ve Kohn; Palatinate'de Lilienthal ve Heine."[82] Burada önemli olan her bir detayın doğru olup olmadığı değil ifade ettiği eğilimin yaygınlığıdır.

Almanya'daki gelişmeler Macaristan'daki eşzamanlı ayaklanmalarla ilişkili görülüyordu: Béla Kun Sovyet Cumhuriyeti kurulmuştu ve oradaki "Yahudi" mevcudiyetinin Berlin ve Münih'e kıyasla daha fazla olduğu bir gerçekti. Britanyalı Orta Avrupa tarihçisi R. W. Seton Watson 1919 Mayıs ayında şöyle diyordu: "Budapeşte'de anti-Semit duygular sürekli güçleniyor (sadece ikisi hariç tüm Hükümet mensuplarının değil, 36 bakanlık delegesinden 28'inin ayrıca Kızıl görevlilerin büyük bir bölümünün Yahudi olduğu göz önüne alınırsa bu sürpriz değil)."[83] Bu devrimcilerden, adı ön plana çıkmış Tibor Szamuely gibi bazıları, düpedüz kötü kişiliklerdi.[84] Son olarak, Batı dünyasında yayılan ve her noktasında yankılanan mitin inandırıcı hale gelmesinde, Bolşevik liderler arasında Yahudi kökenli olanların orantısız ağırlığı da rol oynuyordu.[85]

Çok sayıda Yahudinin devrimci sola katıldığı sır değildir. Bu kadın ve erkekler yeni özgürlüğüne kavuşmuş Yahudilerdir ve dinî gelenekler çerçevesini, çoğu durumda sosyalizm (ya da Siyonizm) için değil rasyonalizmin düşünce ve idealleri için terk etmişlerdir. Siyasal tercihleri, esas olarak Rusya'da ama aynı zamanda Orta Avrupa'da maruz kaldıkları ayrımcılık-

---

82 Jacques Benoist-Méchin, *Histoire de l'armée allemande*, cilt 2, Paris, 1964, s. 216. Diğer solkanat Yahudi siyasetçilerin sebep olduğu olumsuz tepki de daha az değildi. Mesela 8 Kasım 1918'de, Almanya ve Rusya arasındaki ilişkilerin kopmasından hemen sonra, Berlin'deki Yahudi Sovyet elçisi Adolf Yoffe Almanya'yı terk etmek üzereyken, Adalet Bakanlığı müsteşarı olan bağımsız Yahudi Sosyalist milletvekili Oskar Cohn'a çok fazla miktarda para aktardı. Bu para, daha fazla devrimci propaganda ve silah alımı içindi. Bu durum kısa sürede ortaya çıktı ve basında tartışıldı. Bu alışverişin ayrıntıları ve basındaki tartışmalar için bkz. Knütter, *Die Juden und die Deutsche Linke*, s. 70. Milliyetçi cephenin gösterdiği belki de en sert tepki, Milli Meclis Yahudi üyesi Georg Gothein'in Savaş Sebeplerini Araştırma Komitesi başkanı olması ayrıca Oskar Cohn ve Hugo Sinzheimer ile birlikte Hindenburg ve Ludendorff'un soruşturulmasıyla görevlendirilmeleriydi. Bkz. Friedländer, "Political Transformations", s. 158-61 ve özellikle Barbara Suchy, "The Verein zum Abwehr des Antisemitismus (II): From the First World War to its Dissolution in 1933", *LBIY* 30 (1985), s. 78-79.

83 Aktarıldığı kaynak Nathaniel Katzburg, *Hungary and the Jews: Policy and Legislation 1920-1943*, Ramat-Gan, 1981, s. 35.

84 Macar devrimindeki olayların gelişimi ve liderler konusunda özellikle bkz. Rudolf L. Tőkés, *Bela Kun and the Hungarian Soviet Republic*, New York, 1967.

85 Fransız romancı kardeşler Jérôme ve Jean Tharaud Macaristan'daki Béla Kun rejiminin kurgusal kronolojisini çıkarmıştır. Tarihsel fantezileri 1921 yılında çıkmış ve 64. Fransızca baskıdan 1924 yılında İngilizceye tercüme edilmiştir. Béla Kun'un neredeyse tüm devrimci yoldaşları Yahudidir. Bkz. Jérôme ve Jean Tharaud, *When Israel is King*, New York, 1924.

tan hem de sosyalist eşitlik mesajının çekiciliği nedeniyledir. Yeni sosyalist dünyada acı çeken insanlık tümüyle kurtarılacaktır ve böylelikle Yahudilik damgası ortadan kalkacaktır: Bu, en azından söz konusu "Yahudi-olmayan Yahudilerin"[86] bir kısmı için, seküler Mesih inancı yaklaşımıdır; artık inanmadıkları Peygamberlerin uzaktan gelen yankısı gibidir. Aslında, devrimci evrenselcilik adına, neredeyse hepsi, Yahudi olan her şeye karşıdır. Hiçbir şekilde Orta ve Batı Avrupa Yahudi nüfusu çoğunluğunun siyasal eğilimlerini –ki onlar siyasal anlamda liberal ya da Sosyal Demokratlara yakındır, çok az bir kesimi kararlı muhafazakârlardır– temsil etmezler. Mesela Alman Yahudilerinin çoğunun tercih ettiği Alman Demokratik Partisi, Alman siyaset sahnesinin liberal merkezini simgeler.[87] Yahudi-olmayan halk bu durumu büyük ölçüde göz ardı eder. Özellikle Almanya'da, milliyetçi kampın birikmiş nefretinin boşaltılabilmesi için bir bahaneye ve hedefe ihtiyaç vardır. Bu nedenle devrimci Yahudileri hedef alırlar.

Rosa Luxemburg ve Bavyera'daki Yahudi liderleri Yahudi devrimi tehdidini temsil ederler. Milliyetçilere göre çok sayıda Yahudinin kabineye ya da yüksek mevkilere atanması, nefret edilen cumhuriyetin aslında Yahudilerin elinde olduğunun kanıtıdır; Sağ, Hugo Haase'ı, Otto Landsberg'i, Hugo Preuss'u, Eugen Schiffer'ı, Emanuel Wurm'u, Oskar Cohn'u ve de en ön planda görünen Yahudi bakan Walther Rathenau'yu özellikle işaret eder.[88] Rosa Luxemburg 15 Ocak 1919'da katledilmiştir; dışişleri bakanlığına daha altı ay önce atanmış olan Walther Rathenau, 25 Haziran 1922'de suikasta kurban gitmiştir.

Rathenau'nun katilleri, her ikisi de Naval Brigade Ehrhardt adlı Freikorps birliğine mensup Erwin Kern (yirmi dört yaşında) ve Hermann Fischer (yirmi altı yaşında) ile suç ortakları Ernst Werner Techow (yirmi bir), kardeşi Gerd (on altı) ve yine eski bir Freikorps mensubu Ernst von Salomon'dur. Salomon'un sözleriyle, "iyi aile çocuklarıdır."[89] Mahkemede Te-

86 Isaac Deutscher, *The Non-Jewish Jew and the Other Essays*, Londra, 1968.

87 Hamburger ve Pulzer Weimar Cumhuriyetindeki Yahudi oylarına dair iki istatistik aktarırlar: Dönemin bir gözlemcisine göre, 1924'te Yahudilerin yüzde 42'si SPD'ye, yüzde 40'ı DDP'ye, yüzde 8'i KPD'ye, yüzde 5'i DVP'ye ve yüzde 2'si Wirtschaftspartei'ya oy vermiştir; Arnold Paucker'in 1972 araştırmasına göre dağılım şöyleydi: yüzde 64 DDP, yüzde 28 SPD, yüzde 4 DVP, yüzde 4 KPD. Bkz. Hamburger ve Pulzer, "Jews as Voter in the Weimar Republic", s. 48. Esas mesele, her iki hesaplamada da Yahudilerin yüzde 80'den fazlasının ilerlemeci liberallere ya da ılımlı sola oy vermiş olmasıdır.

88 Erken evrelerinde Alman Cumhuriyeti'nin siyasal yaşamındaki Yahudi mevcudiyeti konusunda özellikle bkz. Werner T. Angress, "Juden im politischen Leben der Revolutionszeit", Mosse, *Deutsches Judentum in Krieg und Revolution*; aynı yazar, "Revolution und Demokratie: Jüdische Politiker in Berlin 1918/1919", yay. haz. Reinhard Rürup, *Jüdische Geschichte in Berlin: Essays und Studien*, Berlin, 1995. Rathenau konusunda bkz. Ernst Schulin, *Walter Rathenau: Repräsentant, Kritiker und Opfer seiner Zeit*, Göttingen, 1979.

89 *A.g.e.*, s. 137.

chow, Rathenau'nun Siyon [Protokolleri] Önderlerinden biri olduğunu iddia etmiştir.[90]

Yahudi-komplosu kuramcılarının standart başvuru metni olan *Siyon Önderleri Protokolleri*, 1890'ların ortalarında, çarlık gizli polisi Okhrana'nın Paris ofisi şefi olan Piotr Rachkovsky'nin emriyle gizlice üretildi.[91] Protokoller 1860'lara ait iki ayrı metinden unsurları içeriyordu: Bir Fransız anti-Napolyon III kitapçığı ve Hermann Gödsche'nin yazdığı bir Alman anti-Semit roman, *Biarritz*.[92] Tüm bu karıştırma çabaları Rusya İmparatorluğu içinde liberalizmin yayılmasını engellemeyi amaçlıyordu. Rachkovsky sadece dünya ölçekli komploların Yahudilere atfedilmesine dair zengin geleneğe bağlı kaldı.

Protokoller Rus Devrimi'ne kadar belirsizliğini korudu. Ancak çarlık rejiminin parçalanması ve Romanovların daha sonra da Hohenzollern ve Habsburg hanedanlıklarının ortadan kalkması ile bu gizemli metinler aniden önem kazanırken, tamamen farklı bir anlam yüklenerek, kaçan Beyaz Ruslar tarafından Batı'ya taşındı. *Protokoller*'in 1919 yılında *völkisch* bir yayın olan *Auf Vorposten* tarafından yayınlandığı Almanya'da, savaştaki milli yenilginin ve sonrasındaki devrimci kaosun, muzafferler tarafından aşağılanma ve esaretin müsebbibi olan karanlık güçlerin varlığına dair somut bir kanıt sayıldı. Hitler iktidara gelene kadar geçen yıllar boyunca otuz üç ve 1933'ten sonra da sayısız Almanca baskısı yapıldı.[93]

İzleyen on yıllar boyunca, çeşitli dillerde yayınlanan farklı *Protokoller* türevlerinin paylaştığı temelde ortak kaynak, yirmi dört gizli toplantıda "Siyon Önderleri" arasında yapılan sözde tartışmalardı. Yakın gelecekte önderler dünyanın kontrolünü sağlayabilmek için şiddet yüklü araçlara başvur-

---

90 Rathenau'nun katillerinin daha da ileri iddiaları olmuştur; Müttefiklerin icraat politikalarını destekleyerek, Yahudi bakan Almanya'nın mahvına yol açmaya çalışmıştır, ülkeyi Bolşevikleştirmeye çalışmıştır, Yahudi Bolşevik lider Karl Radek'in kız kardeşiyle evlenmiştir vb. Rathenau'nun katillerinin anti-Yahudi iştahları şüphe götürmez. Belirsiz olan, katillerinin –Yahudi Rathenau'dan nefret etmenin ötesinde– cumhuriyetçi sistemi tümüyle istikrarsızlaştırmayı hedefleyen ultra-sağ grupların maşası olup olmadıklarıdır. Bu konuda bkz. Martin Sabrow, *Der Rathenaumord: Rekonstruktion einer Werschwörung gegen die Republik von Weimar*, Münih, 1994, esas olarak s. 114 vd.

91 *Protokoller*'in kaynağı ve yayılmasının kapsamlı bir anlatımı için bkz. Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, Londra, 1967.

92 Anti-Napolyon III kitapçığının başlığı, "Dialogue aux enfers entre Montesquieu et Machiavel"dir ve 1864'te Brüksel'de Fransız liberal Maurice Joly tarafından hazırlanmıştır; *Biarritz* romanı ise 1868 yılında Alman Hermann Gödsche tarafından, John Ratcliff müstear adıyla yazılmıştır ve Yahudi dünya egemenliği planlamak için Prag mezarlığında toplanan İsrail Kabile şeflerinin gizli toplantısını anlatır.

93 Bkz. Cohn, *Warrant for Genocide*, s. 138. Protokollerin tarihsel bağlamıyla ilgili yeni ayrıntılar ve nüanslar konusunda bkz. Richard S. Levy'nin yazdığı önsöz, Benjamin W. Segel, *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*, çev. ve yay. haz. Richard S. Levy, Lincoln, Neb., 1995. Segel'in kitabının orijinali Berlin'de 1926'da yayınlanmıştır.

maktan kaçınmayacaklardı. İşin garip yanı, mutlak iktidarın istenme nedeni sadece Yahudilere yarar sağlamayı hedefleyecek katı bir despotizme başvurmak değildi, nihai hedef adil ve toplum odaklı küresel bir rejim olarak tarif ediliyordu. Halk böylesi cömert bir yönetimden keyif alacaktı ve onların tatminleri, yüzyıllarca sürecek Siyon Krallığı'nın teminatı olacaktı.

Protokoller'in son bölümü, o ekonomik belirsizlik ve siyasal kriz döneminde tam da birçok insanın özlemini duyduğu bazı totaliter ütopyaların reçetesi gibiydi. Öyleyse bu kitapçık neden öylesine korku ve nefrete yol açmıştı? *Protokoller*'in nefrete yol açmasının nedeni basitçe, Hıristiyan dünyası üzerinde *Yahudi* egemenliği düşüncesiydi. Önderlerin planı Hıristiyanlığın dağılmasıydı. Aynı şekilde, geleneksel seçkinlerin yok edilmesi ve devrim düşüncesi, *Protokoller*'i okuyan üst ve orta-sınıf çoğunluk için korkutucuydu. Mesela, 1920 Amerika baskısı, Siyon Önderlerinin entrikaları ile Bolşevik tehlikeyi ilişkilendiriyordu.[94]

8 Mayıs 1920 tarihli Londra *Times*'da yer alan "The Jewish Peril, a Disturbing Pamphlet: Call for Inquiry" başlıklı bir makale, "bu 'Protokoller' nelerdir? Gerçek midir? Eğer öyleyse, hangi art niyetli topluluk bu planları yapmış ve şeytani bir zevkle sergilemiştir? Yoksa bunlar sahte midir? Eğer öyleyse, bir kısmı yerine getirilmiş geriye kalanı da tamamlanmak üzere olan bu esrarengiz kehanet belgesi nereden gelmektedir?"[95] sorularını soruyordu. Bir yıl sonra *Times* pozisyonunu değiştirerek *Protokoller*'in aslında sahte olduğunu açıkladı. Ne olursa olsun Mayıs 1920'de yayınlanan makale birçok zihnin derinliklerinde yer eden bir korkuya işaret eder: Karanlıkta yuvalanmış gizli güçlerin kurbanı olmak. Bu nedenle Protokoller, o kriz ve felaket yıllarında hüküm süren paranoyayı da aşırı derecede alevlendirdi. Eğer Yahudi tehdidi ulus-aşırı ise ona karşı mücadele de küresel hale gelmeli ve tavizsiz olmalıydı. Dolayısıyla, somut tehditler ve hayali önsezilerle dolu bir atmosferde, arındırıcı anti-Semitizm, daha önce hiç olmadığı kadar, zamanın bilinmezlerine yanıtlar sunuyordu. Anti-Yahudiliğin sadık takipçileri için ise, kurtuluş savaşı, onlara yol gösterecek ve harekete geçirecek birinin koşulsuz fanatizmine ihtiyaç gösteriyordu.

V

"Orta-sınıf anti-Semitler ve genç öğrenciler geldi. ... Adolf Hitler konuştu." *Münchner Post*, 1920 baharında adı henüz NSDAP olarak değiştirilen es-

94 *The Protocols and the World Revolution including a Translation and Analysis of the "Protocols of the Meetings of the Zionist Men of Wisdom"*, Boston, 1920, s. 144.

95 *A.g.e.*, s. 144-48 (alıntının yapıldığı s. 147-48).

ki DAP'ın (Deutsche Arbeiterpartei ya da Alman İşçi Partisi) bir toplantısını böyle duyuruyordu. "Bir komedyen gibi davrandı. Her üç cümlelik dersten sonra, tıpkı bir müzikhol şarkısı gibi, 'nakarat' kısmı geliyordu: Museviler suçludur. ... Bir şey iyi bilinmeli: Bay Hitler konuşmasının ırksal nefretle şekillendiğini kendisi de teslim ediyor. Konuşmacı, kişinin kendisini Yahudilerden nasıl koruyacağını sorduğunda topluluk cevap veriyor: Onları asarak! Onları öldürerek!'"[96]

Her ne kadar Hitler, Adolf Gemlich'e yazdığı (daha önce alıntılanan) mektubunda duygusal anti-Semitizmi kınayarak, Yahudilerin tümüyle ortadan kaldırılmaları için ussal ve sistematik bir yönelimde ısrar etse de anti-Yahudi kışkırtmalarının ilk yılları boyunca kendi tarzı, diğer *völkisch* konuşmacıların kışkırtıcılığına son derece yakındır ve tezleri de *völkisch* tarih yorumunun çok ötesine geçmez.[97] "Kibar Viyana şehrine ne oldu?" diye sorar 27 Nisan tarihli, "Siyaset ve Yahudilik" konulu konuşmasında ve cevaben, "utanç verici! İkinci bir Kudüs oldu!" diye haykırır. Bu noktada, polis raporlarının belirttiğine göre bir "alkış tufanı" kopar.[98] Ancak bunların hiçbirinde Hitler'in anti-Yahudi inancı tam kapsamıyla sergilenmez. Bu konuda ilk önemli girişim 13 Ağustos 1920'de Münih'de bir birahanede, Hofbräuhaus'ta yapılan üç saatlik konuşmadır. İlan edilen başlık şöyledir: "Neden anti-Semit olduk?"[99]

Daha en baştan Hitler dinleyicilerine, partisinin öncülük ettiği Yahudilere karşı savaşın, işçiler ve temel sorunlarıyla doğrudan ilgili olduğunu hatır-

---

96 Aktarıldığı kaynak, Georg Franz-Willing, *Die Hitler-Bewegung*, cilt 1, *Der Ursprung 1919-1922*, Hamburg, 1962, s. 150.

97 "Hitler öncesi Hitler'in" psikolojik, entelektüel ve ideolojik gelişimine, dolayısıyla da anti-Semit saplantısına dair her şey varsayımsaldır. Geleceğin diktatörünün, milletin ve ırkın gövdesinde ölümcül bir yayılma biçiminde yaptığı Yahudi tanımının kaynağında Yahudi doktor Eduard Bloch'un hizmetleri –ve özellikle de Hitler'in annesinin ölümcül hastalığı sırasında yaptığı morfin iğneleri mi– vardır? Linz'deki ortaokulda pan-Almancı tarih öğretmeni Leopold Pötsch'ün entelektüel bir etkisi olmuş mudur? Şüphesiz Hitler'in dünya görüşünün ilk unsurları, 1908'den 1913'e kadar Viyana'da ikamet etmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır; orada, Georg von Schönerer ve Karl Lüger'in siyasal mücadelelerinden etkilenmiştir. Fakat o döneme ve o dönemdeki yoldaşları August Kubizek ve Reinhold Hanisck ile ilgili sözde hatıratına dair kendi açıklamalarına ne kadar güvenebiliriz?

Hitler'in 1918 öncesi yaşamıyla ilgili harika değerlendirmeler olarak özellikle bkz. Alan Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny*, Londra, 1952; Joachim C. Fest, *Hitler*, New York, 1974; bunların yanı sıra, söz konusu dönemle ilgili yararlı düzeltmeler yapan Anton Joachimsthaler, *Korrektureiner Biographie: Adolf Hitler, 1908-1920*, Münih, 1989. Hitler'in erken dönem anti-Semitizminin ve daha sonraki anti-Yahudi dünya görüşü ve politikalarının göstergeleri arasında sistematik bağıntı konusunda, bkz. Gerald Fleming, *Hitler and the "Final Solution"*, Berkeley, Calif., 1984.

98 Adolf Hitler, *Sämtliche Aufzeichnungen*, yay. haz. Eberhard Jäckel ve Axel Kuhn, Stuttgart, 1980, s. 128.

99 Kapsamlı bir eleştirel yorum ile birlikte konuşma metninin eksiksiz ilk baskısı, Reginald H. Phelps, "Hitlers 'Grundlegende' Rede über den Antisemitismus", *VfZ* 16, sayı 4 (1968), s. 390 vd.

latır. Bunu, yaratıcı çalışmanın özüne dair uzun bir söylev izler. Hitler, dolambaçlı bir biçimde, zorunluluk değil ama yaratıcı bir faaliyet olarak ele alındığında, çalışmanın, Nordik ırkın ruhunun sembolü haline geldiğini, nihai biçiminin de devlet inşası olduğunu iddia eder. Bu onu tekrar "Yahudilere" götürür.

"Hiç kimsenin yazarının anti-Semit olduğunu iddia edemeyeceği" İncil'i temel alarak, Hitler Yahudiler için çalışmanın ceza olduğunu ileri sürer: Yahudi, yaratıcı çalışma yeteneğine sahip değildir ve dolayısıyla devlet de inşa edemez. Onlar için çalışmak, başkalarının edinimlerinin sömürülmesidir. Bu önermeden hareketle Hitler tarihteki Yahudi varlığının parazitsel niteliğini ortaya koyar: Bin yıl boyunca Yahudi varlığı ve dünyanın diğer halklarını kontrol etme çabası, Yahudilerin kendi çıkarları için ev sahibi halkların varlığının altını oymak ve diğerlerinin çalışmasının sömürülmesi anlamına gelmiştir. Irksal kaçınılmazlığın doğurduğu mutlak karakter tartışılmazdır ve Hitler de bunu mutlak terimlerle ifade eder: "Tüm bunlarla beraber, iyi ya da kötü Yahudi olmadığını bilmeliyiz; buradaki herkes ırktan –yoksa millet mi demeyi tercih etmeliyiz?– kaynaklı kaçınılmazlıklara göre çalışır ve buna bağlı her şeye; karakter ve benzerleri, Yahudilerin kendi açıkladıkları gibi, kandan kaynaklanır ve bu kan her bir bireyi söz konusu ilkelere göre davranmaya mecbur eder. ... O bir Yahudidir: Tek bir düşünceye göre hareket eder: Milletimi nasıl egemen millet katına çıkarırım?"[100]

Nasyonal Sosyalist Parti tam da mücadelenin bu hassas noktasında sahneye çıkmıştır. Yeni bir umut yeşermektedir; "nihayet sözlerimizin sessizliğe gömüleceği ve eylemin başlayacağı gün gelecek."[101]

Alman tarihçi Eberhard Jäckel'in vurguladığı gibi, Hitler anti-Semitizminin geniş kapsamı sadece *Mein Kampf*'ta görülür,[102] anti-Yahudi mücadelenin cehennemî boyutunun gücü, ifadesini burada bulur. Bu, Hitler'in bağımsız gelişiminin bir sonucu olabilir; büyük olasılıkla, Hitler'in 1919 sonu ya da 1920 başlarında tanıştığı bir adamın ideolojik katkısıdır: yazar, gazete editörü, hiciv yazarı, uyuşturucu bağımlısı, alkolik Dietrich Eckart.

Eckart'ın Hitler üzerindeki ideolojik etkiden ve 1920-1923 arası dönemdeki bazı hayati olaylarda ona yaptığı pratik yardımlardan sıklıkla söz edildi. Hitler kendisi de bu etkiyi hiçbir zaman reddetmedi: Ondan, "O bizim gözümüzde bir kutup yıldızı gibi parlıyordu" diyerek bahsediyor ve ekliyordu, "o zamanlar ben, entelektüel anlamda henüz toydum."[103] *Mein Kampf* Hitler'in

100 Hitler, *Sämtliche Aufzeichnungen*, s. 199.

101 *A.g.e.*, s. 202.

102 Eberhard Jäckel, *Hitler's Worldview: A Blueprint for Power*, Cambridge, Mass., 1981, s. 52 vd.

103 Adolf Hitler, *Hitler's Secret Conversations 1941-1944*, yay. haz. Hugh R. Trevor-Roper, New York, 1972, s. 178.

1923 darbesinde öldürülen yoldaşlarına ve Dietrich Eckart'a (1923 Noel gecesi Berchtesgaden yakınlarında öldü) ithaf edilmiştir.

Eckart'ın ölümünden birkaç ay sonra yayınlanan Eckart ile Hitler arasındaki bildik diyaloğu, *Der Bolschewismus von Moses bis Lenin: Zwiegespräh zwischen Adolf Hitler und Mir (Musa'dan Lenin'e Bolşevizm: Adolf Hitler ile Aramda Geçen Diyalog)*, Eckart tek başına kaleme almıştı ve muhtemelen Hitler'in haberi bile yoktu.[104] Bazı tarihçilere göre *Dialogue* Yahudi meselesi ile ilgili Hitler'in temel ideolojik duruşunun ifadesiydi;[105] diğer bazıları için metin Hitler'den ziyade Eckart'ın düşünce biçimini yansıtıyordu.[106] Kitapçığın yazarı kim olursa olsun: "Eckart ve Hitler'e dair bildiklerimiz, elimizdeki belgenin aralarındaki ilişkiyi ve paylaştıkları düşünceleri yansıttığına inanılırlık kazandırmaktadır."[107]

Mein Kampf'ta Hitler'in söylemi ne zaman meta-tarihsel bir düzeye yükselse, *Dialogue*'un temaları açıkça seçilebilir. *Dialogue*'da doğrudan çarpıcı olan, Bolşevizmin, 1917'de Rusya'da iktidara gelen ideoloji ve siyasal güçle özdeşleştirilmemesidir; Bolşevizm, bunun yerine, Yahudilerin çağlar boyunca süren yıkıcı faaliyetlerinin ifadesidir. Aslında, Hitler'in ajitatörlük kariyerinin başlangıç yılları boyunca –ki *Mein Kampf* metninin yazılışı da bu döneme rastlar– her ne kadar siyasal Bolşevizm Yahudilerin dünya egemenliklerini sağlamak üzere kullandıkları araçlardan birisi olarak görülse de, asli saplantılarından *değildir*: Eğer esas mesele Bolşevizmin kaynağı olan Yahudiler ise Bolşevizm de önem kazanır. Diğer bir deyişle, 1919 devrimci dönemi Hitler'in propagandasının asıl sahnesinde yer almaz. Bu nedenle, mesela Alman tarihçi Ernst Nolte'nin yaptığı gibi, Nazizmi öncelikle Bolşevik tehdidi karşısındaki bir korku tepkisi olarak ele almak, Hitler'in kariyerinin ilk yıllarına dair bilgimizle örtüşmez.

Dialogue'da Yahudi tehdidine dayandırılan kıyamet boyutu hâkimdir. Eckart'ın kitapçığında Yahudilerin tarihte kötülüğün gücü olarak sunulmaları tabi ki en aşırı yorumlardan biridir. Metnin en sonunda, "o" (yani Hitler) Yahudilerin nihai hedefini özetler: "'Tam da öyle' dedi, 'senin de (Eckart) bir zamanlar yazdığın gibi: "Sonuç olarak neyi hedeflediğini bilirseniz Yahudileri anlayabilirsiniz. Dünyaya egemen olmanın ötesinde, dünyayı yok etmeye yönelir."'"[108] Yahudilerin fiilleri sonucunda sonu gelen dünya algısı, neredey-

104 Shaul Esh, "Eine neue literarische Quelle Hitlers? Eine methodologische Überlegung", *Geschichte und Unterricht*, 15 (1964), s. 487 vd.; Margarete Plewnia, *Auf dem Weg zu Hitler: Der "völkische" Publizist Dietrich Eckart*, Bremen, 1970, s. 108-9.

105 Ernst Nolte, "Eine frühe Quelle zu Hitlers Antisemitismus", *Historische Zeitschrift* 192 (1961), özellikle s. 604 vd.

106 Esh, "Eine neue literarische Quelle Hitlers?"

107 Engelman, "Dietrich Eckart", s. 236.

108 Dietrich Eckart, *Der Bolschewismus von Moses bis Lenin. Zwiegespräch Adolf Hitler und mir*, Münih, tarih yok [1924], s. 49.

sc kelimesi kelimesine *Mein Kampf*'ta da yer alır: "Marksist inançlarının yardımıyla eğer Yahudiler diğer dünya halkları karşısında zafer kazanırsa" diye yazıyordu Hitler, "hükümranlık taçları insanlığın cenaze çelengi olacaktır ve bu gezegen, binlerce yıl önce olduğu gibi, uzayda yoluna insansız devam edecektir."[109]

Mein Kampf'ın ikinci bölümünün sonunda o bildik inanç açıklaması yer alır: "Bugün, Yüce Yaratan'ın buyruklarına uygun davrandığıma inanıyorum: Yahudilere karşı kendimi koruyarak Tanrı'nın hizmetinde savaşıyorum."[110] Arındırıcı anti-Semitizm, Eckart'ta ve 1924 sonrasında öğretisini açıkladıktan sonra Hitler'de gerçek ifadesini bulmuştur.

Bazı tarihçiler Hitler'in ideolojik itirazlarını sağlam ve fazlasıyla tutarlı bir sisteme, (kendi içinde) inandırıcı bir dünya görüşüne tercüme etmişlerdir; diğer bazıları da ideolojik önermelerinin, sistem ya da politika ilkesi olarak bir anlamı olabileceğini tümüyle reddetmişlerdir.[111] Burada savunulan ise, çok genel terimlerle de olsa, Hitler'in dünya görüşünün eyleminin hedeflerini yansıttığı ve somut kısa-vadeli siyasal girişimlerinin ilkelerini oluşturduğudur. Saplantılı düşünceler ve imgeler demeti biçiminde sunulan anti-Yahudi temaları, saplantılı olmanın, özellikle de paranoid türünün içsel tutarlılığına sahiptir. Böylesi sistemler doğaları gereği açık vermezler. Dahası, Hitler'in dünya görüşü her ne kadar bütünüyle siyasal propaganda ve siyasal eyleme yönelmiş olsa da, aynı zamanda bağnaz bir inancın ifadesidir. Bu inanç bütünlüğü ile kitle seferberliği ve radikal eylemlere duyulan arzu bileşiminin sonucu, doğal olarak, dünya görüşünün basit ve sürekli yinelenen önermelerle ortaya konulmasıydı. Önermelerin doğrulanması entelektüel bir kurgu aracılığıyla değil, şiddet imgelerinin ve duygu yüklü metaforların sürekli kullanımıyla desteklenen ek sabit beyanlarla yapılıyordu. Bu anti-Yahudi savların orijinal mi yoksa daha önceki ve halihazırdaki anti-Semit temaların tekrarı mı olduğu (ki aslında böyleydi) esas itibarıyla önemsizdir zira etkilerinin kaynağı, Hitler'in kişisel üslubu, meta-politik ve politik inançlarını kendine özgü sunuş biçimiydi.

---

109 Hitler, *Mein Kampf*, s. 65.

110 *A.g.e.*, s. 679.

111 Hitler'in ideolojisini tutarlı entelektüel bir sistem biçiminde ele alan en ayrıntılı kaynak Jäckel'in *Hitler's Worldview* kitabıdır; dünya görüşü ve Nazi politikalarının doğrudan ilişkisi konusunda özellikle bkz. Eberhard Jäckel, *Hitler in History*, Hanover, N. H., 1984. Bu ("maksatçı") bakış, Hitler ideolojisinin sistematik yönünü reddeden ve Hitler ideolojisi ile Nazi rejimi politikaları arasında doğrudan bir nedensel ilişkiyi tali gören ya da tümüyle reddeden "işlevselci" yaklaşımın zıddıdır. Aşırı işlevselci duruşun en tutarlı temsilcisi Hans Mommsen'dir. Hitler'in anti-Yahudi politikaları konusunda özellikle bkz. Hans Mommsen, "The Realization of the Unthinkable." Bu farklı yaklaşımların mükemmel bir değerlendirmesi için bkz. Ian Kershaw, *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*, 3. Baskı, Londra, 1993, özellikle Dördüncü ve Beşinci Bölümler; özellikle anti-Yahudi politikalar bağlamında, her iki pozisyonun değerlendirilmesi konusunda bkz. Friedländer, "From Anti-Semitism to Extermination."

Bu durum, Hitler'in anti-Yahudi saplantılarının bireysel patoloji bağlamında çözümlenmesi gerektiği anlamına mı gelir? Öyle olduğu, sıklıkla kabul gören bir yoldur;[112] burada ele alınmayacaktır. Böylesi bir yorumun fazlasıyla spekülatif ve fazlasıyla indirgemeci olduğunu söylemekle yetinelim. Ayrıca benzer anti-Yahudi imgeler, benzer tehditler, benzer biçimde şiddete amadelik, aşırı sağa ve daha sonra da Nazi Partisi'nin radikal kanadına mensup yüzlerce, binlerce Alman tarafından, baştan beri paylaşılmıştır. Eğer ortada 'patoloji' varsa, paylaşılmaktadır. Bireysel bir yapıdan ziyade cemaatlerin sosyal patolojisine bakılmalıdır. Gerçi bir cemaatin siyasal parti haline gelmesi alışılmış bir durum değildir. Liderlerinin ve takipçilerinin, iktidara geldikten sonra baştaki bağnazlıklarına bağlı kalmaları daha da nadir bir durumdur. Ancak, beklenmedik bir biçimde olan budur. Anlaşılamaz insan davranışları alanına çıkacak olan bu yolun, tarihin ışığında, iyi belgelenmiş bir başlangıç noktası vardır: 1923 başarısız darbe girişiminin ardından, Almanya Cumhuriyeti'nin artan siyasal istikrarı ile şekillenen yeni ortamında unutulmaya yüz tutmuş, Savaş-sonrası Bavyera'daki aşırılık yanlısı küçük bir partinin saflarıdır.

Hitler'in bıkmaksızın anlattığı hikâye Yahudilerin sebep olduğu lanet ve Yahudiler karşısında kazanılacak topyekûn zaferin getireceği arınmadır. Geleceğin Führer'ine göre Yahudilerin kaygı verici çabaları, Batı tarihi boyunca gerilere giden, herkesi ilgilendiren bir komplo faaliyetidir. Hitler'in masalının iskeleti sadece açıkça belirtilen içeriği ile sınırlı değildir; hikâyenin iletti̇ği örtük mesajın özünü de kapsar. Tarihsel bir çözümleme kılığında olsa da Hitler'in betimlemesinde, Yahudi tarih-dışı kılınmış ve soyut bir kötülük ilkesine dönüştürülerek, tıpkı kendisi gibi zaman içinde doğası ve rolü değişmeyen meta-tarihsel emsaliyle –Ari ırkıyla– karşı karşıya getirilmiştir. Marksizm değişen tarihsel güçler arasındaki çelişkiye vurgu yaparken, Nazizm ve özellikle Hitler'in dünya görüşü, tarihi değişmez bir iyi ile değişmez bir kötünün karşı karşıya gelmesi biçiminde ele alır. Sonuç sadece dinî terimlerle tasavvur edilebilir: Lanetlenme ya da arınma.

Hitler'in düşman Yahudi yaklaşımının diğer bir boyutu daha vardı: Yahudi hem dünya halklarını lanete sürükleyen bir insanüstü güçtür hem de hasta-

112 Hitler'in kişiliğini ve özellikle de anti-Yahudi saplantısını, esas olarak psikanalitik kavramlar kullanarak psiko-patoloji bağlamında açıklamaya çalışan birçok kaynak arasından özellikle bkz.Rudolph Binion, *Hitler Among the Germans*, New York, 1976; Robert G. L. Waite, *The Psychopathic God: A Biography of Adolf Hitler*, New York, 1977. Otuz yıl sonra yayınlanan savaş dönemi çözümlemelerine de bakılmalıdır: Walter C. Langer, *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report*, New York, 1972. Psiko-biyografik araştırmaların ortaya koyduğu meseleler enine boyuna tartışılmıştır; bu meselelerle ilgili bazı değerlendirmeler için bkz. Saul Friedländer, *History and Psychoanalysis: An Inquiry into the Possibilities and Limits of Psychohistory*, New York, 1978.

lığın, uyumsuzluğun ve ölümün sebebi olan alt-insan. Birinci imge, yani insanüstü güç olmasının ortaya çıkardığı bir soru, ne *Mein Kampf*'ta ne de Hitler'in konuşmalarında yanıt bulur: Neden dünya halkları bir direniş sergilememiştir? Neden yüzyıllar boyunca Yahudilerin komplosu sonucu yok olmaya sürüklenirken etkin bir direniş görülmez? Hitler'in 30 Ocak 1939'da yaptığı ve eğer Yahudiler bir kez daha Avrupa halklarını savaşa sürüklerlerse yok olacaklardır "kehanetinde" bulunduğu Reichstag konuşması bağlamında bu soru yıllar sonra güçlü bir biçimde yeniden ortaya çıkacaktır. Dünya milletleri nasıl olup da bu entrikalara karşı duramamışlardır?

Bu yaklaşım, Yahudi komplosu karşısında afallamış ve hipnotize olmuş halk kitlelerinin varlığını ima eder. Goebbels tarafından 1939-40 yıllarında prodüksyonu başlatılan ve yönlendirilen *The Eternal Jew* filminin son sahnesinde küçümseyici bir edayla gülen Yahudi ayin kasaplarının kurban ettiği bahtsız büyükbaş hayvanlar gibidirler. Fakat Hitler'in *Mein Kampf*'ta bolca örneklediği gibi, insanüstü kontrol imgesi diğer birinin yolunu açar: Alt-insan tehdidi olan kirlenme, mikrobik hastalık, yaygın ölümcül salgınlar. Bu, daha sonra *Eternal Jew* filminin en iğrenç sahnelerinden birinde göreceğimiz mikrop yuvası sıçanların kaynaşmasıdır. İnsanüstü güç ve hastalıklı alt-insan imgeleri birbiriyle çelişen rollerdir ama Hitler her ikisini de tek ve aynı varlığa atfeder, sanki değişken ve sonsuz sayıda yansımaları olan bir güç, insanlığa karşı sürekli değişen bir saldırı başlatmıştır.

Sadece Hitler'in Yahudi yaklaşımında değil ama genelde Nazi anti-Semitizminde çoğu imge, bu tür sabit bir dönüşüm içinde olma noktasında birleşir. Bu imgeler, geçmişteki sürekli değişen ve sürekli aynı kalan, yaşayan ölü, hayali bir gezgin ya da hayali bir getto mensubu Yahudiye ait geçmiş tasvirlerin, hiç bozulmamış yansımalarıdır. Dolayısıyla, her yere uzanan Yahudi tehdidi, aslında biçimsiz ve tanımlanamaz hale gelir; bu haliyle, herkes için en ürkütücü hayalettir: Öyle bir tehdittir ki her yerde belirir, her yere nüfuz ettiği halde görünmez bir ölüm taşıyıcısıdır, tıpkı Büyük Savaş'ta muharebe alanlarına yayılan zehirli gaz gibi.

Hitler'in anti-Yahudi saplantısına dair son *yazılı* ifade, 1927 yılında yayınlanan *Mein Kampf*'ın ikinci cildidir. Hitler'in 1928 yılında tamamladığı diğer bir kitap elyazması olarak kalmıştır:[113] Özellikle uluslararası işlerde Führer'in bakış açısındaki şiddeti açığa vurmamak siyaseten daha güvenliydi, zira artık üzerinde devlet adamı kıyafeti vardı. Yine de Hitler konuşmalarında daha az baskı altındaydı.

5 Kasım 1925'te Hizler Braunschweig'da başlıklı bir makalede, *Braunschweigische Landeszeitung*, Nazi liderin şehrin konser salonundaki bir parti

113 Adolf Hitler, *Hitler's Secret Book*, New York, 1961.

toplantısında yaptığı konuşmayı aktarıyordu. Konuşmanın bazı temalarına değindikten sonra makale şöyle devam ediyordu: "Hitler bildik biçim ve her zamanki üslupta Yahudilerle uğraştı. Nasyonal Sosyalistlerin bu vatandaşlar aleyhine neler söyleyecekleri biliniyor, dolayısıyla bu tema üzerine Hitler'in söylediklerine yer vermemize gerek yok."[114]

Makalenin yazarı durumu bundan daha öz ve daha gerçekçi anlatamazdı. Benzer bir saptama, Hitler'in iki gün önce Schwerin'de yaptığı konuşmayla ilgili olarak, 5 Mayıs 1926 tarihli *Mecklenburger Nachrichten* haberinde yer aldı.[115] Yahudilere yönelik aşağılama ve tehditler geçmişe kıyasla çok daha yoğundu. Bu dönemde artık Hitler'in konuşmalarının herhangi birinde, daha önceki konuşmalarında ve *Mein Kampf*'da oluşturulan anti-Semit söyleme rastlamamak neredeyse mümkün değildi. 1923 darbesinin başarısızlığı, hapis ve Nazi Partisi'nin geçici olarak kapatılması öfkeyi artırmış gibiydi ya da siyasal ajitasyon, bir araya getirilebilecek en saldırgan sloganları ve bunların durmadan tekrarlanmasını gerektiriyordu. Borsadaki Yahudiler ve uluslararası Yahudi sermayesi, kana susamış Yahudi devrimcilerle birlikte tehdit ediliyordu; Yahudi ırkının iffetsizliği ve dünyayı kontrol altına almaya yönelik Yahudi komplosu temaları, coşkulu parti yandaşlarına aynı anda zerk ediliyordu. Saldırılarını vurgulamak için Hitler her tür söylemsel araca başvuruyor hatta Yahudi ruhunun sapkınlığını örneklemek için iyi bilinen Yahudi fıkraları anlatmak gibi az başvurulan yöntemler de kullanıyordu.[116]

Yine de, Landsberg'deki tutukluluğunun hemen ertesinde bile, siyasal çıkarları büyük anti-Yahudi öfke patlamalarına başvurmamasını gerektirdiğinde, Hitler konudan nasıl uzak duracağını biliyordu. 28 Şubat 1926'da, muhafazakâr-milliyetçi ve üst-sınıf mensupları arasında eski yüksek rütbeli askerler bulunan Hamburg 1919 Milli Kulübü'nde konuşma yaparken, Nazi lider Yahudilerden hiç söz etmedi.[117] Bu, daha sonra Düsseldorf'ta Alman Sanayicileri Birliği'nde yaptığı "tarafsız" bir konuşmayı da akla getiriyor. Fakat Hitler'i harekete geçiren anti-Yahudi nefrettir ve asıl zor olan kendini planlı olarak sı-

---

114 Adolf Hitler, *Reden, Schriften, Anordnungen: Februar 1925 bis Januar 1933*, cilt 1, *Die Wiedergründung der NSDAP: Februar 1925-Juni 1926*, yay. haz. Clemens Vollnhals, Münih, 1992, s. 208.

115 *A.g.e.*, s. 421.

116 *A.g.e.*, s. 195. "[Yahudi] gerçeği yazdığında bile, gerçeklik bir yalan söyleme biçimidir. ... Şu Yahudi fıkrasının bilinmesi bu nedenledir: İki Yahudi trenle seyahat etmektedir. Biri diğerine sorar; Stern, nereye gidiyorsun? Neden bilmek istiyorsun? Öyle, bilmek istiyorum – Ben Posemuckel'e gidiyorum! Bu doğru değil Posemuckel'e gitmiyorsun. Evet, Posemuckel'e gidiyorum. Öyleyse Posemuckel'e gerçekten gidiyorsun ve aynı zamanda Posemuckel'e gittiğini söylüyorsun – ne kadar yalancısın!" Hitler bu fıkrayı çok sevmiş olmalı ki iki yıl sonra yaptığı bir konuşmada tekrar kullanır. Bkz. Adolf Hitler, *Reden, Schriften, Anordnungen: Februar 1925 bis Januar 1933*, cilt 2, *Vom Weimarer Parteitag bis zur Reichstagswahl Juli 1926-Mai 1927*, yay. haz. Bärbel Dusik, Münih, 1992, s. 584.

117 Hitler, *Raden, Schriften*, cilt 1, s. 297.

mlama gayretidir. Hitler için Yahudilere karşı mücadele, kendi tarih ve siyaset anlayışının, siyasal faaliyetlerinin vazgeçilmez temeli ve saplantı odağıdır.

Zaman zaman bu anti-Yahudi duruş beklenmedik kelimelerle ifade edilir. Mesela, polis raporlarına göre, 18 Aralık 1926 tarihinde Münih'te yaptığı konuşmada Hitler şunları söyler: "Noel Nasyonal Sosyalistler için elbette önemlidir çünkü İsa dünya düşmanı Yahudilere karşı sürdürülen mücadelenin büyük öncüsüdür. İsa, kilisenin daha sonra ona atfettiği gibi, bir barış öncüsü değildir, aksine bugüne kadar yaşamış en savaşçı kişiliktir. Bin yıldır İsa'nın öğretisi insanlık düşmanı Yahudilere karşı savaşın temeli olmuştur. İsa'nın başladığı görevi kendisi [Hitler] tamamlayacaktır. Nasyonal Sosyalizm, İsa'nın öğretisinin pratikte yerine getirilmesinden başka bir şey değildir."[118]

Çok önemli bir dönem olan 1932 yılında Hitler'in yaptığı konuşmalar, bu kitabın baskıya girdiği tarihe kadar henüz yayınlanmadı fakat 1927-31 yılları arasındaki sert saldırılarının çoğu artık ulaşılabilir durumda:[119] Bunlarda anti-Semit nefret ön plandadır. Bazen, Mayıs seçimlerinden kısa bir süre önce, 29 Şubat 1928 tarihli Münih konuşmasında Bavyera Halk Partisi'ne (Bayerische Volkspartei ya da BVP) karşı Hitler'in ortaya koyduğu sert polemikte de olduğu gibi, ajitatörün yirmili yılların başındaki Yahudileri merkeze alan kini tüm şiddetiyle geri geliyordu zira BVP anti-Semitizmi reddediyordu. Temalar aynıydı; söylemsel araçlar aynıydı; kalabalığın taşkın tepkileri aynıydı: Konuşmacı ve dinleyenleri şiddete susamışlardı – hedef halk aynıydı, Yahudiler.[120]

1928 Reichstag seçimlerinde Naziler oyların sadece yüzde 2,6'sını aldılar (Bavyera'da yüzde 6,1, Münih'te yüzde10,7): Atılım yapma zamanı henüz gelmemişti. Anti-Yahudi ajitasyon sürdü. "Görüyoruz ki," diye bağırıyordu Hitler 31 Ağustos 1928 tarihli konuşmasında, "Almanya'da, edebiyatta, tiyatroda, müzikte, sinemada Yahudileşme ilerliyor; tıp dünyamız Yahudileşti ve avukatlarımızın dünyası da; üniversitelerimizde daha da fazla Yahudi ön plana çıkıyor. Bir proleter, 'bundan bana ne?' dediğinde bu beni şaşırtmıyor fakat milli burjuvazi cephesinden birilerinin, 'bu bizi ilgilendirmez, anti-Semitizmi anlayamıyoruz' demesi hayret verici. *Çocukları Yahudi yöneticilerin kamçısı altında çalıştığında anlayacaklar.* [İtalik metnin aslında var]"[121]

Eylül 1930 seçimlerinde NSDAP'ın gösterdiği baş döndürücü başarının ardından ve Hitler'in şansölyeliği elde etmesinden sonraki iki buçuk yıl bo-

118 *A.g.e.*, cilt 2, s. 105-6.

119 Hâlâ eksik olan ciltler Haziran 1931 - Ocak 1933 dönemini kapsayacak.

120 Hitler, *Reden, Schriften*, cilt 2, bölüm 2, *August 1927-May 1928*, s. 699 vd.

121 *A.g.e.*, cilt 3, *Zwischen den Reichstagswahlen Juli 1928-September 1930*, yay. haz. Bärbel Dusik ve Klaus A. Lankheit, bölüm 1: *Juli 1928-Februar 1929*, Münih, 1994, s. 43.

yunca, Yahudi temasının söylemindeki yeri azaldı fakat tamamıyla kaybolmadı. Yahudilere değindiğinde de, mesela 25 Haziran 1931 tarihli bir konuşmasında olduğu gibi, konu geçmiş yıllara dair tüm uğursuz öngörüleri içeriyordu. Konuşmasının ilk bölümünde, Yahudilerin Rusya'daki Germen önderliğini nasıl yerle bir ettiğini ve ülkenin kontrolünü eline geçirdiğini anlatıyordu. Başka milletlerde aynı süreç demokrasi kılıfıyla ilerliyordu. Ancak son bölüm doğrudan ve daha tehditkârdı: "Ortadaki partiler şunu söylüyor: Her şey çöküyor; biz diyoruz ki: Sizin çöküş olarak gördüğünüz şey yeni bir çağın başlangıcıdır. Ancak bu yeni çağ ile ilgili bir soru var: Bu başlangıç Alman halkından mı gelecek... yoksa başka bir ırka doğru mu kırılacak? Yahudiler gerçekten dünyanın efendisi olacak mı, dünya yaşamını belirleyecek mi, gelecekte milletlere egemen olacak mı? Karar verilecek olan önemli mesele budur, öyle ya da böyle."[122]

Hitler dış dünyaya hitap ettiğinde daha az kehanete yer veriyordu ve çok daha ılımlıydı. 1930 Ekim ayı ortalarında *London Times*'a verdiği bir mülakatta, muhabire kendisinin hiçbir soykırım ile ilişkisinin olamayacağı güvencesini veriyordu. Tek istediği "Almanya'nın Almanların olmasıydı"; partisi "dürüst Yahudilere" karşı değildi ama Bolşevizm ile özdeşleşen Yahudileri –ki çoğu maalesef buna meyilliydi– düşman sayardı.[123] Bu arada, aynı dönemde yayınlanan makalelerde, Sovyetler Birliği'nde anti-Semitizmin arttığına dair çeşitli raporların ve Stalin ile Troçki arasındaki mücadelenin, bir anti-Semit ile bir Yahudi arasındaki çelişkiden kaynaklandığı yorumlarının asılsız ve saçma olduğu kanaatini ifade ediyordu: "Stalin sünnetli olmayabilir fakat çalışma arkadaşlarının on dokuzu gerçek Musevi. Faaliyetleri, Rus halkını köklerinden koparark Yahudi diktatörlüğüne boyun eğdirme amacına hizmet ediyor."[124]

Sovyetler Birliği'nde Yahudi diktatörlüğü konusunda Hitler ne yazmış olursa olsun, Almanya'da bazı insanlar *Times*'da yer alan mülakatta ifade edilen açık ideolojik değişime inandılar. 18 Ekim 1930'da, yeni kurulmuş Deutsche Staatspartei'nin (Alman Devlet Partisi) gençlik hareketi muhafazakâr Jungdeutscher Orden'in lideri olan ve Yahudilere kendisi de sempati duymayan Arthur Mahraun, örgütünün dergisine şunları yazıyordu: "Adolf Hitler anti-Semitizmden vazgeçti; en azından bu kadarını kesinlikle söyleyebiliriz. Ancak şimdilik, resmî anlamda sadece yabancı temsilciler ve her şeyden önce City ve Wall Street borsa simsarlarına yönelik olarak bunu dillen-

122 *A.g.e.*, cilt 4, *Von der Reichstagswahlen bis zur Reichspräsidentenwahl, Oktober 1930-Marz 1932*, bölüm 1, *Oktober 1930-Juni 1931*, yay. haz. Constantin Goschler, Münih, 1994, s. 421-30.

123 *A.g.e.*, s. 22-23.

124 11 Ocak 1930 tarihli yazı (*Illustrierter Beobachter*). Bu yazının ve aynı anlayıştaki daha önceki yazıların aktarıldığı kaynak, Rainer Zitelmann, *Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionärs*, Stuttgart, 1990, s. 476 vd.

dirdi. Fakat eve dönersek, Nasyonal Sosyalizm taraftarları anti-Semit sloganlarla kandırılmaya devam ediyorlar."[125] Mahraun, Hitler'in taktik resmî ifadelerine gerçekten kanmış mıdır?

Bu dönemde Hitler'in sözlerindeki kısmi sınırlamalar astları tarafından fazlasıyla telafi ediliyordu.[126] Bunun en önemli örneği yeni Berlin Bölge Yöneticisi [gauleiter] Joseph Gobbels ve adını kesinlikle hak eden haftalık (daha sonra günlük) dergisi *Der Angriff*'dir (*Saldırı*): Asli hedefine (Yahudiler) karşı merhametsiz ve amansızdır. Yahudilerin kötücül komploları ve güçlerini kötüye kullanmalarının sembolü olarak, Goebbels, Dr. Bernhard Weiss'i seçer. Weiss, Berlin Polis şefidir ve Bölge Yöneticisi ona "Isidor" adını takar. Mayıs 1927'den (polis Nazi Partisi'ni Berlin'de geçici olarak kapattığı zaman) iktidara gelene kadar onlarca anti-Isidor makale yayınlanır; Hans Schweitzer'in (takma yazar adı "Mjölnir") çizdiği karikatürlerle makalelerin etkisi artırılır. Goebbels'in en başlarda yazdığı makaleler, karikatürler eşliğinde, *Das Buch Isidor* (*Isidor Kitabı*) başlığıyla 1928 yılında kitap olarak yayınlanır.[127]

15 Nisan 1929 tarihinde *Der Angriff*, dikkatini Bamberg civarında genç bir çocuğun açıklanamayan ölümüne çevirir. Goebbels'in gazetesine göre, eğer "Almanya'daki hangi mevcut 'dinî cemaat', ayinleri için Hıristiyan çocuklarının kanını kullanan bağnazları yüzyıllardır barındırıyor' sorusunu sorarsak" bir sonuca varmamız mümkün olacaktır.[128] Bir Berlin mahkemesi *Der Ang-*

125 Martin Broszat, *Hitler and the Collapse of Weimar Germany*, New York, 1987, s. 25. Özel sohbetlerinde Hitler anti-Yahudi öfkesini hiç gizlemiyordu. Önce geçici SA kurmay başkanı daha sonra da partinin ekonomi kolu başkanı olan Otto Wagener'in 1946'da yazdığı ve 1929-1932 dönemini kapsayan notlar buna kanıt gösterilebilir. Wagener savaştan sonra dahi sadakatini korumuştur ve bu nedenle de Hitler'in "Yahudi Sorunu" üzerine saptamalarını yumuşatmak kendi çıkarına olacaktır. Yumuşatılmış olsun ya da olmasın, oldukları haliyle Wagener'in anıları, Hitler'in daha önceki konuşmalarında ve yazılarında görülen aynı temaları ve sınırsız nefreti yansıtır. Wagener'in yazdıklarını yayınlayan Henry A. Turner, *Otto Wagener, Hitler aus nächster Nähe: Aufzeichnungen eines Vertrauten 1929-1932*, Frankfurt am Main, 1978. Anti-Yahudi sert konuşmalar için özellikle bkz. 144 vd., 172 vd.

126 Nazi liderliğinin içsel nüvesi için anti-Semitizm daha en baştan dünya görüşlerinin asli bir parçasıydı. Bu erken dönem anti-Semitizmi, özellikle Rosenberg, Streicher, Ley, Hess ve Darré örneklerinde, aşırıydı. Himmler ve Goebbels de Nazi Partisi'ne katılmadan önce anti-Semit olmuşlardı. (Kayda değer istisnalar Göring ve Strasser kardeşlerdir.) Bu konuda, Michael Marrus'un 1925 öncesinde parti liderleri arasında anti-Semitizm olmadığı yönündeki değerlendirmesine katılmıyorum. Michael Marrus, *The Holocaust in History*, Hanover, N. H., 1987, s. 11-12. Nazi seçkinleri arasında anti-Yahudi inancın kehanet boyutunun tartışıldığı bir kaynak olarak bkz. Erich Goldhagen, "Weltanschauung und Endlösung: Zum Antisemitismus der nationalsozialistischen Führungsschicht", *VfZ* 24, sayı 4 (1976), s. 379 vd. SA içinde anti-Semitizmin marjinal önemi Theodor Abel tarafından iyi belgelenmiştir. Abel anketlerinin yeniden ele alındığı ve yeniden yorumlandığı kaynak, Peter Merkl, *Political Violence Under the Swastika: 581 Early Nazis*, Princeton, N. J., 1975. Fakat aynı şeyler SD'nin gelecekteki orta-sınıf kökenli mensupları için söylenemez; onlar genellikle, hemen savaş sonrası yıllardan beri, aşırı sağ-kanat anti-Semit örgütlerde yer almışlardır. Bkz. Herbert, *Best. Biographische Studien*.

127 Russel Lemmons, *Goebbels and "Der Angriff"*, Lexington, Ky., 1994, özellikle s. 111 vd.

128 Ralf Georg Reuth, *Goebbels*, Münih, 1990, s. 200.

riff'e kesilen hakaret cezasını kaldırırken, Goebbels'in gazetesinin Yahudi cemaatinin cinayeti teşvik ettiği iddiasında bulunmadığını ve "dinî cemaat" terimini tırnak içine alarak makale yazarının sadece Yahudilerin dinsel bir toplum olup olmadığından emin olmadığını gösterdiğini savunuyordu.[129] Nazi anti-Yahudi propaganda Hitler'in iktidara gelmesinden önceki belirleyici aylar boyunca aralıksız devam etti.[130]

VI

İbranice oyunlar sahneleyen Habimah tiyatrosu, 19 Kasım 1930'da Würzburg belediye sahnesinde, S. Anski'nin *The Dybbuk* oyununu sahneye koydu. Kalabalık içinde bir grup Nazi, gösteriyi engellemeye çalışsa da başarılı olamadı. Tiyatro boşalırken, çoğunluğu Yahudi olan izleyiciler Nazilerin saldırısına uğradı ve bazıları ciddi biçimde yaralandı. Saldırganlar mahkemeye çıkarıldıklarında hâkim, "göstericilerin fiillerinde kasıt olmadığı" gerekçesiyle davayı reddetti.[131] Würzburg valisi, göstericilerin "sadece" bir oyunu engellemeye çalıştığından emin oldukları için polisin müdahale etmediğini söyledi.[132] Weimar yılları boyunca bu tür fiziksel saldırılar nadir olsa da, 5 Kasım 1923 tarihinde Berlin'in Scheunenviertel semtinde başlayan ve soykırımı andıran anti-Yahudi cinnet birkaç gün sürmüştü.[133]

Bu gelişmelerle 1933 yılını izleyen olgular arasında düz bir çizgi olmasa da burada betimlenen temayüller, ilgili tarihsel arka planın parçalarıdır. Her şeye rağmen, anti-Semitizme odaklanılmış olması, 1933 öncesindeki Almanya sahnesine –ve özellikle Almanya'daki Yahudilerin durumuna– ilişkin çarpık bir algıya yol açmamalıdır. Anti-Semitlerin algıladığı Yahudi etkisi hayalidir ancak Weimar Cumhuriyeti, Almanya'daki Yahudilerin büyük çoğunluğu için toplumsal ilerlemeye giden yolu ve aslında Alman yaşamında daha önemli bir rol oynama imkânının önünü açmıştır. Anti-Semitizmin yükselişi gerçektir fakat –en azından bir süreliğine– Almanya'da güçlü bir Yahudi

129 *A.g.e.*

130 1932 yılında Naziler DNVP başkan adayı Theodor Duesterberg (sağ-kanat savaş gazileri örgütü Stahlhelm'in iki liderinden biri) aleyhine korkunç bir saldırı başlattılar ve 1818'de Protestanlığa geçen doktor dedesinin Yahudi kökenini dillerine doladılar. Bu olayın baştan sona gelişimi konusunda bkz. Volker R. Berghahn, *Der Stahlhelm: Bund der Frontsoldaten 1918-1935*, Düsseldorf, 1966, s. 239 vd.

131 Roland Flade, *Die Würzburger Juden: Ihre Geschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Würzburg, 1987, s. 149.

132 Trude Maurer, *Ostjuden in Deutschland 1918-1933*, Hamburg, 1986, s. 346.

133 *A.g.e.*, s. 329 vd.

kültür rönesansı yaşandığı[134] ve 1929-30 krizinin başlangıcına kadar, Alman toplumunun liberal ve sol kesimlerinde Yahudilerin fazlasıyla kabul gördüğü de doğrudur. Fakat sağ-kanatta anti-Semitizm durmaksızın yayılmıştır ve cumhuriyetin son döneminde, radikal ve hatta geleneksel Sağın erişemeyeceği çevrelerde de tutunmaya başlamıştır.

Nazilerin öfkeli anti-Yahudi tutumunu hiçbir siyasal grup paylaşmıyordu fakat istikrar yıllarında, yani 1924-1929 arasında bile, milliyetçi kampın, özellikle de ateşli *völkisch* kanadı olan Alman Milli Halk Partisi'nin (DNVP) siyasal propagandalarında aşırı anti-Semit temalar eksik değildi. 1922 sonunda, DNVP'nin Reichstag'daki en aşırı anti-Semit mensupları olan Wilhelm Henning, Reinhold Wulle ve Albrecht von Gräfe, kendi siyasal örgütlerini kurmak üzere partiden ayrıldılar. Ancak bu ayrılma konusunda yapılan tartışmalar sırasında DNVP liderlerinden, eski Prusya finans bakanı Oskar Hergt, anti-Semitizmin partinin temel siyasal yükümlülüğü olmaya devam edeceğinin bir kez daha altını çizdi.[135] 1930'lu yıllarda kendisi de aşırı anti-Semit olan Fransız gazeteci Henri Béraud'a göre Alman sağının Yahudi nefreti tamamen kontrolden çıkmış görünüyordu. 1926'da Berlin'den yazdığı haberde, "bizim Fransa'da bilgimizin olmadığı konu" diyordu, "Alman gericilerinin anti-Semitizminin ne olduğu. Bu ne bir fikir, ne bir his, hatta ne de bir fiziksel tepki. Bu bir tutku, insanı suça götürebilecek gerçek bir bağımlı saplantısı.[136]

1924 yılında, Almanya'ya 1918 yılında gelip yerleşmiş Polonyalı iki kardeşin, Heinrich ve Julius Barmat'ın iflas etmeleri, anti-Semit ve anti-Cumhuriyetçi büyük bir sağ-kanat saldırıya sebep oldu. Barmat kardeşler, Sosyal Demokrat politikacılara çeşitli maddi yardımlar yapmalarının karşılığında devlet desteğine sahip posta tasarruf bankasından kredi almakla suçlanıyorlardı. Konunun siyaseten dallanıp budaklanması sonucunda, sağ-kanat partiler bir araştırma komitesi kurulmasını sağladılar ve sonuç bazı bakanların ve Reichstag üyelerinin istifası ve haklarında suç duyurusu yapılması oldu. Ancak sağ-kanat seferberliğin esas hedefi, daimi ikametgâh izni almalarında ve hatta savaşın hemen ardından yiyecek ithalatı işlemlerini halletmelerinde Barmatlara yardımcı olmakla suçlanan Cumhurbaşkanı Friedrich Ebert idi.[137] Benzer bir durum, 1929 yılında Sklarek kardeşlerin iflasıy-

134 Michael Brenner, *The Renaissance of Jewish Culture in Weimar Germany*, New Haven, Conn., 1996.

135 Heinrich-August Winkler, *Weimar 1918-1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*, Münih, 1993, s. 180.

136 Henri Béraud, "Ce que J'ai vu à Berlin", *Le Journal*, Ekim 1926. Aktarıldığı kaynak, Frédéric Monier, "Les Obsessions d'Henri Béraud", *Vingtième Siècle: Revue d'Histoire*, Ekim-Aralık 1993, s. 67.

137 Tüm bu mesele ile ilgili olarak bkz. Erich Eyck, *Geschichte der Weimarer Republik*, cilt 1, Erlenbach, 1962, s. 433 vd. (nedense Eyck sadece Julius Barmat'a atıfta bulunuyor).

la, daha küçük ölçekte yeniden ortaya çıktı.[138] Bu seferki kazazede Berlin valisiydi ve siyasal sonuç, o yılki yerel seçimlerde Nazi Partisi'nin güçlenmesine yaptığı katkı oldu.[139]

Kısa süre sonra siyasal partiler Reichstag'daki Yahudi temsilcilerinin sayısında kısıtlamaya gittiler – bunun istisnası Sosyal Demokratlardı ve sonuna kadar yaklaşık yüzde on civarında Yahudi temsilci sayısını sürdürdüler. Değişen havanın anlamlı bir örneği Alman Komünist Partisi'ydi: 1924'te partinin altmış dört Reichstag üyesi arasından altısı hâlâ Yahudiydi; 1932'ye gelindiğinde bir tane bile kalmamıştı.[140] Potansiyel seçmenleri üzerinde etkili olduğunu düşündüklerinde Komünistler anti-Semit sloganlar kullanmaktan kaçınmıyorlardı.[141]

Genel düşünce ikliminin en anlamlı siyasal ifadesi, kurucuları arasında çok sayıda Yahudi olduğu için, oy verenler arasında çok fazla Yahudi olması nedeniyle ve en azından kısa bir süre için, "Yahudi basının" takındığı tutum ile özdeşleştirilen temaları desteklediği için çoğu zaman "Yahudi Partisi" diye adlandırılan Alman Demokrat Partisi'nin (DDP) geçirdiği dönüşümdü.[142] Ocak 1919 seçimlerinde DDP oyların yüzde 18,5'ini alarak en başarılı orta-sınıf liberal parti oldu.[143] Bu başarı devam etmedi. Gustav Stresemann'ın partisi DVP, yarış içinde olduğu DDP'ye "Yahudilik" saldırısını sürdürdü ve sonuçta DDP sürekli geriledi. Parti içinde de "liberal" sağ ile özdeşleştirilen kişiler, partinin Yahudi seçmenler ve Yahudi etkisiyle özdeşleşmesine karşı açık bir tutum takındılar.[144] 1930'da DDP yok olurken yerini Deutsche Staatspartei (Alman Devlet Partisi) alacaktı. Bu grubun liderleri çoğunlukla Protestandı ve bazı birimleri, mesela gençlik hareketi Jungdeutscher Orden, Yahudilerin katılımını kabul etmiyordu. DDP'nin oyları Weimar-yanlısı orta-sınıf liberal çevrelerden geliyordu; parti adının ve politikalarının değişimi, bu orta-sınıf liberallerin algıladığı biçimiyle, seçim başarısı açısından "Yahudi sorunu" ile ilgili takınılması gereken uygun tutumu yansıtıyordu.

Yine de ne Staatspartei'nin temsil ettiği Yahudileşme-terkinin ne de DVP'nin düşmanca tutumunun bu partilere bir yararı olmadı. 1928 seçim-

138 *A.g.e.*, cilt 2, s. 316 vd. Aynı zamanda bkz. Winkler, *Weimar 1918-1933*, s. 356.

139 *A.g.e.* Barmat ve Sklarek skandallarıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Maurer, *Ostjuden in Deutschland*, s. 141 vd.

140 Bkz. Maurer, "Die Juden in der Weimarer Republik", yay. haz. Dirk Blasius ve Dan Diner, *Zerbrochene Geschichte Leben und Selbstverständnis der Juden in Deutschland*, Frankfurt am Main, 1991, s. 110.

141 Knütter, *Die Juden und die Deutsche Linke*, s. 174 vd.

142 DDP'deki "Yahudi Sorunu" konusunda bir çözümleme için bkz. Bruce B. Frye, "The German Democratic Party and the 'Jewish Problem' in the Weimar Republic", *LBIY* 21, Londra, 1976, s. 143 vd.

143 Winkler, *Weimar 1918-1933*, s. 69.

144 Frye, "The German Democratic Party", s. 145-47.

lerinde DDP yirmi beş sandalye kazanırken DVP kırk beş sandalye kazanacaktı. 1930 seçimlerinde DDP yine yirmi sandalye kazanırken DVP otuz sandalye kazandı. 1932 Temmuz seçimlerinde DDP dört, DVP ise yedi sandalyeye düştüler.[145] Weimar Cumhuriyeti sırasında Liberal partilerin gerilemesi kapsamlı bir biçimde ele alındı ve bunun altında yatan toplumsal dönüşüm tüm çıplaklığıyla tanımlandı.[146] Almanya'daki Yahudilerin değişen durumuna bağlı olarak, (Sosyal Demokratlar dışında) asli siyasal zeminleri yok olmuştu.

Yahudilerin Alman kültürü üzerindeki "zararlı" etkisi Weimar anti-Semitizminin en yaygın temasıydı. Bu düzlemde, muhafazakâr Alman burjuvazisi, geleneksel akademik dünya, eyaletlerde hâkim kanaat –kısacası kendisini "Alman hisseden" herkes– radikal anti-Semitler ile aynı noktaya geliyorlardı.

Weimar kültüründe –genel anlamıyla modern Alman kültüründe– Yahudilerin rolü çok yaygın biçimde tartışıldı ve gördüğümüz gibi, bu tema sadece anti-Semitlerin zihninde yer tutmuyordu, Yahudilerin kendileri için de bir meşgaleydi, en azından bir kısmı için. Bu konuyla ilgili ilk kitabında tarihçi Peter Gay, geçmişte "dışarıdan" addedilenlerin (esas olarak Yahudilerin), 1920'lerin Almanyası'nda nasıl bir rol oynadığını gösterdi;[147] daha sonra yaklaşımını değiştirdi ve nesnel olarak, Alman kültürü üzerindeki Yahudi ve Yahudi-olmayanların katkıları arasında ayrım yapmayı gerektirecek hiçbir şey olmadığını ve eğer söz konusu olan kültürel modernizm ise, Yahudilerin Alman çevrelerine kıyasla ne daha çok ne de daha az "modern" olduğunu savundu.[148]

Yahudi boyutun bu biçimde önemsizleştirilmesi, yirmili yıllardaki anti-Semit atıp-tutmaya cephane sağlayan bağlamın kısmen kaçırılmasına yol açabilir.[149] Mesela, Istvan Deak'ın "Weimar'ın sol kanat entelektüelleri" araştırmasında betimlenen durum hem gerçeğe daha yakındır hem de dönemin genel algısına. Yahudilerin basın, yayın, tiyatro ve sinemadaki belirleyici etkisini araştırdıktan sonra Deak resim ve edebiyata döner: "Almanya'nın çoğu iyi bestecisi, müzisyeni, ressamı, heykeltıraşı ve mimarı Yahudiydi. Edebiyat eleştirisine ve edebiyata katılımları çok fazlaydı: Weimar Almanyası'nın

145 Berghahn, *Modern Germany*, s. 284.

146 Larry E. Jones, *German Liberalism and the Dissolution of the Weimar Party System 1918-1933*, Chapel Hill, N.C., 1988.

147 Peter Gay, *Weimar Culture: The Outsider as Insider*, New York, 1968.

148 Peter Gay, *Freud, Jews and Other Germans: Masters and Victims in Modernist Culture*, New York, 1978.

149 Carl Schorske'nin yüzyıl dönümünde Viyana araştırması büyüleyicidir fakat bu çalışmada da Yahudi faktörü bu şekilde azımsanır. Carl E. Schorske, *Fin-de Siècle Vienna: Politics and Culture*, New York, 1980. Bu konudaki eleştiriler için bkz. Steven Beller, *Vienna and the Jews*, s. 5 vd.

fiilen en iyi eleştirmenleri ve birçok romancısı, şairi, tiyatro yazarı, deneme yazarı Yahudiydi. Yakın tarihli bir Amerikan araştırması, önde gelen altmış beş Alman 'dışavurumcu' ve 'neo-objektivist'ten otuz birinin Yahudi olduğunu gösterdi.[150] Deak'ın sunumu bazı ayrıntıları gerekli kılıyordu zira her şeye rağmen, yirmilerin kültür sahnesinde Thomas Mann, Gerhart Hauptmann, Bertolt Brecht, Richard Strauss, Walter Gropius gibi kişiler hâkimdi; fakat hiç şüphe yok ki ister aşırı ister ılımlı sağa meyli olsun, orta-sınıf halkın gözünde "cüretkâr", "modern", ya da "şaşırtıcı" her şey Yahudiler ile özdeşleştiriliyordu. Bu nedenle, (Yahudilik ile hiçbir alakası olmayan) Frank Wedking'in ölümünden kısa bir süre sonra, onun "açık saçık sahnelere" yer veren oyunu *Schloss Wetterstein* Münih'te sahnelendiğinde (Aralık 1919), siyasal sağ bu oyunu Yahudi pisliği olarak nitelemekten çekinmedi. Polis oyunun sahnelenmesinin bir kıyıma yol açabileceği konusunda uyardı[151] ve beklendiği gibi oyunun son sahnelenişi sırasında Yahudi ve "Yahudi görünüşlü" izleyiciler dövüldü.[152] Bir polis raporu şöyle diyordu: "Kendisini bir ölçüde halen Alman hisseden, ahlâken ve manen aldatılmamış bir Almanı ayırt etmek son derece kolaydır zira Wedekind'in oyunlarının beğenilmesini nefretle karşılayacaklardır."[153] Yahudi yazar ve sanatçıların kendileri, Yahudi-olmayan meslektaşlarına kıyasla daha aşırı modernist olmayabilirler ancak modernizm Yahudilerin merkezî rol oynadığı bir iklimde serpilmiştir. Modernizmi, tüm kutsallaştırılmış değer ve normların reddi olarak görenler için Yahudiler çok büyük bir tehdidin taşıyıcısıdırlar.

Ancak, kültürel moderniteden daha da kaygı verici olan tüm yönleriyle sol-kanat kültürüdür. Savaşın sona erdiği aylarda, Yahudi devrimciler karşı-devrimciler için kolay hedefti. Rathenau'nun katledilmesinden sonra hiçbir Yahudinin Weimar politikaları üzerinde herhangi bir önemli rolü olmadı (tek istisnası Sosyalist finans bakanı Rudolf Hilferding'tir). Diğer yandan, sol-kanat siyasal, sosyal ve kültürel eleştiri ve yenilikler genellikle "Yahudi kaynaklı" idi. "Eğer Yahudilerin kültürel katkıları sayısal güçlerine göre orantısız ise," diye yazıyordu Deak, "sol-kanat entelektüel faaliyetlerdeki katılımları daha da orantısızdır. Yahudi-olmayanların çoğunlukta olduğu ortodoks Komünist literatür bir kenara bırakılırsa, Almanya'daki sol literatürden büyük ölçüde Yahudiler sorumludur. *Die Weltbühne* dergisi, bu itibarla, benzersiz değildir; diğer sol-kanat entelektüel dergilerin de yayıncısı, yayın yönetmeni

150 Istvan Deak, *Weimar Germany's Left-Wing Intellectuals: A Political History of the Weltbühne and Its Circle*, Berkeley, Calif., 1968, s. 28.

151 Peter Jelavich, *Munich and Theatrical Modernism: Politics, Playwriting and Performance, 1890-1914*, Cambridge, Mass., 1985, s. 301 vd.

152 *A.g.e.*, s. 302.

153 *A.g.e.*, s. 304.

ve çoğu yazarı Yahudidir. Yahudilerin, pasifist ve feminist hareketlerde ayrıca cinsel aydınlanma kampanyalarında belirleyici rolü olmuştur."[154]

Yahudilerin kültür sahnesindeki rolleri üzerine tartışmalar, Nazi hareketinin güçlenmesiyle ve cumhuriyetin sonunun yaklaşmasıyla şiddetlenir ve tehlikeli hale gelir. Sağın en aşırı forumlarından biri, Nazi ideoloğu Alfred Rosenburg tarafından 1928 yılında oluşturulan Kampfbund für deutsche Kultur (Alman Kültürü İçin Savaş Birliği) olur; saflarını çok çeşitli anti-cumhuriyetçi, anti-Sol ve anti-Yahudi –Bayreuth Grubu mensuplarından Othmar Spann gibi muhafazakâr Katoliklere, Adolf Bartels gibi bağnaz anti-Semit edebiyat uzmanlarından *Zeitschrift für Musik* yayıncısı Alfred Heuss'a kadar– unsurlara açarak geniş bir etki alanı oluşturur. Fakat bu tartışmalar zaman zaman çok daha yansız bir bağlamda sürdürülür ve hatta Yahudi kuruluşlar tarafından başlatılır. Mesela, 1930 yılında, Max Neumann'ın Milli Alman Yahudileri Birliği, sağ-kanat edebiyat eleştirmeni Paul Fechter'i, "Sanat Sahnesi ve Yahudi Sorunu" konulu bir konferans vermesi için davet eder. Fechter sözünü sakınmaz. Sol-kanat Yahudi entelektüellerin "anti-Almancılığının," anti-Semitizmin yükselişinin en önemli kaynağı olduğu ve Almanların bu gidişe daha fazla müsamaha etmeyecekleri konusunda dinleyicileri uyarır. Fechter, milli Yahudilerin ve milli Almanların, anti-milli Yahudi entelektüel saldırıya karşı ortak hareket etmelerini önerir. Dolaylı bir yoldan Alman resim, edebiyat ve tiyatrosunda çok fazla Yahudi olduğunu ima eder. Bu da, söylenmese bile, anti-Yahudi duyguların yükselmesinin bir kaynağı olarak anlaşılabilir: "İfade etmeliyim ki" der Fechter, "bugün çok sayıda Alman yazar, ressam, oyun yazarı, Alman tiyatrolarında, Alman kitap pazarında, Alman sanat dünyasında, Alman işleriyle yer edinmenin, diğerlerine kıyasla çok daha zor olduğu duygusunu taşıyor."[155]

Fechter'in konferansı, Rudolf Pechel'in *Deutsche Rundschau*'sunun 1931 Ocak sayısında şu editoryal notla yayınlandı: "Bu konferansı yayınlıyoruz çünkü 1930'ların ikinci yarısında güç kazandığı açıkça kabul edilen anti-Semitizmin büyümesine yol açan tehlikeli kaynaklardan birine işaret ediyor ve bu tehlikeye karşı koymamızı mümkün kılacak bazı yolları gösteriyor."[156] Sonrasında sert tartışmalar yaşandı. Yazdığı Otobiyografik metin, "My Way as German and Jew" ile belki de yükselen anti-Semitizm dalgası karşısında Alman Yahudilerinin yaşadığı acının en güçlü ifadesini ortaya koyan romancı Jakob Wassermann'ın, Rudolf Pechel'e yönelttiği soru da bu bağlamdadır: "İyi hal kuralların 'Yahudilerin yok olmasına' karşı da bir faydası var mıdır?"[157]

154 Deak, *Weimar Germany's Left-Wing Intellectuals*, s. 28.

155 Aktarıldığı kaynak, yay. haz. Anton Kaes, *Weimarer Republik Manifeste und Dokumente zur deutschen Literatur, 1918-1933*, Stuttgart, 1983, s. 537-39.

156 *A.g.e.*, s. 539.

157 Jakob Wassermann, *Deutscher und Jude: Reden und Schriften 1904-1933*, Heidelberg, 1984, s. 156.

Yahudiler arasında tartışmaya daha anlamlı katkılardan birini, derginin Nisan 1931 sayısında, "Toward Eliminating the Poison from the Jewish Question" [Yahudi Sorunundaki Zehri Bertaraf Etmeye Doğru] başlıklı yazısıyla Arthur Prinz yaptı. Radikal Yahudi gazeteci ve edebiyatçıların, Almanya'daki şiddetli anti-Semit öfkeyi neden kışkırttıklarını sorduktan sonra, Prinz Almanlar ve Yahudiler arasındaki ilişkinin çok derinine inen bir cevap vermeye girişiyordu: "Bu tür bir gazetecilik ve edebiyata sebep olan, Almanya'da güçlü bir devlet ve milli duygunun derin ve geçmişten gelen yetersizliğidir ve bu durum savaşın üzücü bir biçimde sonuçlanmasından beri ölümcül bir hale gelme tehlikesi taşımaktadır ve kesinlikle aşırı sağın ölçüsüz milliyetçiliği ile 'telafi edilemez'. Köksüz Yahudiler ajitasyonu, özellikle bunu almaya hazır bünyeler için zehirdir ve sınırsız anti-Yahudi nefretin ana sebebi de kesinlikle budur."[158]

1933 siyasal dönüm noktasına yaklaşmakta olan Alman toplumunun daha geniş kesimlerine yüzümüzü çevirirsek, anti-Yahudi tutumun gücünü açıkça saptamak mümkün olmayacaktır. Örneğin, Yahudi Kadınlar Birliği (Jüdischer Frauenbund), feminist meselelerdeki ortak mücadele müttefiklerini çok daha geniş çaplı Alman Kadın Birlikleri Federasyonu (Bund Deutscher Frauenvereine ya da BDF) içinde bulur fakat Yahudi kimliğine dair herhangi bir belirtiye, Alman kadınları örgütü de içinde yaşadığı toplumdan daha fazla müsamaha göstermez. Birliğin tarihçilerinden birinin ifadesiyle, BDF'deki eğilimler, "Yahudilerin farklılıkları karşısındaki liberal tahammülsüzlükten örtük ya da açık anti-Semitizme uzanan bir yelpaze oluşturur."[159] Bu anti-Semitizmin yapısına ilişkin en incelikli değerlendirme en akla yakın olanıdır: "Yahudilere yönelik doğrudan nefret ya da sempatiden daha bildik ve yaygın olan... ılımlı anti-Semitizmdir ve Yahudilerle ilgili bu bulanık tedirginlik hissi onlara zarar vermekten çok uzaktır fakat Nazilere karşı Almanların hissedebileceği hoşnutsuzluğu dengelemeye yardımcı olur."[160]

1932 Ağustos ayının başlarında Hitler, o dönemde hâlâ Cumhurbaşkanlığı süren Hindenburg'un yakın sırdaşı olan ve Weimar Cumhuriyeti'nin en sonuncu kısa süreli (Kasım 1932-30 Ocak 1933) şansölyesi olacak olan entrikacı General Kurt von Schleicher ile kendisinin şansölyeliğe adaylığının koşullarını müzakere ediyordu. O ayın onunda beş SA mensubu, Yukarı Silezya'da küçük bir şehir olan Potempa'da Komünizm-yanlısı bir işçinin, Kon-

158 Kaes, *Weimarer Republik*, s. 539.

159 Marion Kaplan, "Sisterhood Under Siege: Feminism and anti-Semitism in Germany, 1904-1938", yay. haz. Renate Bridenthal, Atina Grossmann ve Marion Kaplan, *When Biology Became Destiny: Women in Weimar and Nazi Germany*, New York, 1984, s. 186-87.

160 Niewyk, *The Jews in Weimar Germany*, s. 80.

rad Pieczuch'un evine girdiler ve onu tekmeleyerek öldürdüler. "Bu vahşet, Nazilerin iktidar yürüyüşünün önüne yeni bir ciddi engel daha çıkardı."[161] Hitler, belli ki en üst makamın kendisine verileceğine inanmaktadır; nihayet buluştuklarında, Hindenburg kendisine şansölye yardımcılığını önerir. Toplantı soğuk geçer ve resmî tebliğ Nazi lidere karşı saygısızcadır. Hitler açıkça aşağılanmıştır ve öfkelidir. Tam da bunun ertesinde, 22 Ağustos'ta Beuthen mahkemesi beş SA mensubunu ölüme mahkûm eder. Mahkeme kararının okunmasıyla mahkeme salonu karışır ve dışarıda da Yahudi ve "sosyalistlerin" dükkânlarına saldırılar olur. Hitler'in tepkisi bir öfke patlamasına dönüşür. Mahkûm olmuş katillere bir telgraf çeker: "Yoldaşlarım! Bu akıl almaz ceza kararından sonra kendimi sonsuz bir sadakatle yanınızda hissediyorum. Şu andan itibaren, özgürlüğünüz bizim onurumuz, böyle bir şeye yol açan hükümete karşı savaşmak görevimizdir."[162]

Goebbels, *Der Angriff*'te "Yahudiler suçludur!" diye gürler: "Yahudiler suçlu ve ceza da yakında. ... Devletin savcıları, halka ihanet edenleri halkın öfkesinden korumak yerine kendi işlerini yaptıklarında zamanı gelmiş olacak. Yoldaşlar, hiçbir zaman unutmayın. Kendinize her gün yüz kere tekrar edin ki en derin uykunuzda bile sizi takip etsin: Yahudiler suçludur! Hak ettikleri cezadan da kaçamayacaklar."[163]

Tam anlamıyla hayal kırıklığına uğradığı bir dönemde, Hitler büyük bir dikkatle oluşturduğu saygınlık görüntüsünü terk ediyor ve acımasız, kanlı öfkesini açığa vuruyordu. Ne olursa olsun, aynı yaz haftaları boyunca ve 1932 sonbaharında Hitler rejimi devirmek üzere zor kullanımını reddediyor, amacına ulaşmak için görüşmelere ve çeşitli manevralara devam ediyordu.[164] Burada olağanüstü netlikte karşımıza çıkan, soğukkanlı bir hesaplılık ve kör bir hiddetin aynı kişilikte ve neredeyse eşzamanlı olarak vücut bulmasıdır. Üçüncü bir bileşen –Hitler'in ideolojik bağnazlığı– eklenirse, Nazi liderin, aynı zamanda Yahudilerle de bağlantılı olan en hayati kararlarına yol açan psikolojik özyapısının içyüzünü anlamak mümkün olabilir.

İdeolojik bağnazlık ve pragmatik hesaplar Hitler'in kararlarında her zaman etkileşim içindedir. İdeolojik saplantı sabittir fakat taktik düşünceler de daha az etkili değildir. Ancak, bazen, üçüncü unsur, kontrolsüz hiddet –bir engel, tehdit ya da yenilgi ile tetiklenir– ortalığa saçılarak tüm kılgısal düşünceleri süpürür. Sonrasında, taşkın ideolojik bağnazlığın beslediği kanlı hiddet, yıkım ve ölüme dair dizginsiz bir dürtüyle patlayacaktır.

---

161 Fest, *Hitler*, s. 355. Bu olayların gelişimi konusunda bkz. Winkler, *Weimar 1918-1933*, s. 508 vd.

162 *A.g.e.*, s. 513.

163 *A.g.e.*, s. 513-14.

164 Broszat, *Hitler and the Collapse of Weimar Germany*, s. 126.

4

Yeni Getto

I

"Hücre 6: Aşağı yukarı 5 metre yükseklikte, pencereler 40x70 santimetre ebatlarında ve 4 metre yüksekliğinde ki bu da bir bodrum hissi yaratıyor. ... Bir tahta kalas, hasır ve iki battaniye, tahta kova, sürahi, leğen, sabun, havlu var. Ayna yok, diş fırçası yok, masa yok, 12 Ocak'tan [1935] benim ayrıldığım 18 Eylül'e kadar kitap yok; 12 Ocak'tan 17 Ağustos'a kadar gazete yok; 12 Ocak'tan 10 Ağustos'a kadar banyo yapmak yok; 12 Ocak'tan 1 Temmuz'a kadar, sorgular dışında, hücreden çıkmak yok. 16 Nisan - 1 Mayıs arası ve daha sonra 15 Mayıs - 27 Ağustos arası, toplam 119 gün ışıksız bir hücrede hapis."[165]

Bu, Würzburglu şarap tüccarı Leopold Obermayer'in Dachau'daki ilk tutukluluğuna dair 10 Ekim 1935'te yazdığı ve dışarıdaki avukatına ulaştırabildiği on yedi sayfalık rapordan. Rapora Gestapo tarafından el konulmuştu ve rapor savaştan sonra Würzburg dosyalarının içinde bulundu. Obermayer, Frankfurt Üniversitesi'nde hukuk doktorası yapmıştı. Yahudi idi ve İsviçre vatandaşıydı. 29 Ekim 1934'te Würzburg polisine mektuplarının açıldığına dair şikâyette bulundu. Karargâha şikâyet edildiği için iki gün sonra tutuklandı. O günden itibaren, meslektaşları arasında bile ünü kötü olan "eski tüfek" Nazilerden, yerel Gestapo şefi Josef Gerum için özel bir vaka oldu.

165 Martin Broszat ve Elke Fröhlich, *Alltag und Widerstand: Bayern im Nationalsozialismus*, Münih, 1987, s. 434. Obermayer ile ilgili tüm ayrıntılar, Broszat ve Fröhlich'in konuyla ilgili anlatımından aktarılmıştır.

Gerum, Obermayer'i yeni rejim hakkındaki ithamları nedeniyle suçladı. Kısa bir süre sonra Obermayer'in banka kasasında erkek sevgililerinin çıplak resimleri bulundu. Hem Yahudi hem de eşcinseldi: Aslında Gerum için çok değerli bir tutukluydu.

Obermayer raporunda işkencecilerinin sınırsız Yahudi nefretine birçok kez değinir; ona bir daha asla serbest kalamayacağını söyleyerek onu intihara sürüklemeye çalışmışlardır. Onu neden öldürmediler? Obermayer'in hikâyesini yazan Martin Broszat ve Elke Fröchlich buna net bir açıklama getirmiyor. Ancak, görünen o ki, bir İsviçre vatandaşını katletmek 1935 yılında hâlâ kolay bir iş değildi ve daha da önemlisi Münih'teki İsviçre Konsolosluğu ve daha sonra da Berlin'deki elçilik Obermayer'in hapsedildiğinden haberdar oldu; özellikle Adalet Bakanlığı İsviçre'nin konuya müdahale etme ihtimalinden kaygı duyuyordu.[166]

Sorguda Obermayer sevgilileri hakkında bilgi vermeye zorlandı; bunu reddetti ve dayak yedi. 15 Mayıs'ta, bir kez daha sorgu için kamp komutanının odasına giderken, kendisini vurmakla tehdit eden SS mesubu Lang adında birine, hiç acıma duygun yok mu diye sordu. Lang şöyle cevap verdi: "Hayır, Yahudiler için hiç yok." Obermayer, komutana, SS-oberführer Deubel'e kendisine yönelik davranış biçimini şikâyet etti. "Bunun üzerine, pencerenin kenarında durmakta olan komutan şöyle dedi: 'Sen bir insan değilsin, bir yaratıksın!' Ben de cevap vermeye başladım: 'Büyük Friedrich de öyleydi. ...' Dememe kalmadan komutan suratıma bir yumruk patlattı: Üst ön dişime geldi, ağzım ve burnum kanamaya başladı: 'Seni domuz Yahudi, kendini Büyük Friedrich ile mi kıyaslıyorsun!'" Hemen ardından ceza geldi: Karanlık hücre, üzerinde hasır olmayan bir tahta kalas ve Obermayer'in yazdığına göre, çişini ve kakasını üzerine yapması için otuz altı saat çözülmeyen kelepçeler.[167]

1935 Eylül ayı ortalarında Obermayer, mahkeme sorgusunu beklemek üzere Dachau'dan normal bir hapishane olan Ochsenfurt'a nakledildi. Bu arada, Obermayer'in Yahudi avukatı Rosentahl da tutuklanmıştı ve Gerum, Obermayer'in Dachau'daki tutukluluk koşullarıyla ilgili suçlayıcı raporu onun evinde buldu. Rosenthal serbest bırakıldı ve kısa bir süre sonra ülkeyi terk etti: Karısı intihar etti. Ochsensurf'daki mahkeme Obermayer'i uzun süre tutmadı. Gerum'un ısrarıyla, eşcinsel Yahudi 12 Ekim 1935 tarihinde Dachau'ya geri götürüldü.[168] Obermayer ile ilerleyen sayfalarda tekrar karşılaşacağız.

Bu esnada, dünya Hitler'in içerideki ve dışarıdaki gücünü etkileyici bir biçimde pekiştirişine tanıklık ediyordu. Ernst Röhm'ün ve diğer SA liderle-

166 *A.g.e.*, s. 450-52, 456 vd.

167 *A.g.e.* s. 437.

168 *A.g.e.*, s. 443 vd.

rinin, Haziran 1934'teki ünlü Uzun Bıçaklar gecesinde katli, parti içinde en ufak bir alternatif iktidar kaynağı ihtimalini ortadan kaldırdı. Hindenburg'un ölümünün hemen ardından, 2 Ağustos'ta Hitler'in Führer ve şansölye ilan edilmesi, onu Almanya'nın yegâne meşruiyet kaynağı hâline getirdi. Hitler'in popülaritesi 1935 yılında daha da yükseldi: 13 Ocak'ta Saar nüfusunun büyük çoğunluğu bölgenin Reich'a iadesi için oy kullandı. 16 Mart'ta genel zorunlu askerlik ve Wehrmacht'ın kuruluşu ilan edildi. Hiçbir yabancı güç Versailles Anlaşması'nın bu biçimde ağır ihlaline yanıt verme cesaretini gösteremedi; Britanya, Fransa ve İtalya tarafından Nisan 1935'te Stresa'da Almanya'ya karşı, Avusturya'yı ilhak girişiminden korumak ve Avrupa'daki statükoyu muhafaza etmek için kurulan ortak cephe, İngiltere'nin Almanya ile bağımsız bir denizcilik anlaşması imzalaması sonucunda, Temmuz ayında dağıldı. Aynı yılın 17 Mart'ında Hitler Münih'teydi ve gizli Sosyalist Parti adına yazılan bir rapor toplumdaki genel ruh halini yansıtıyordu:

> "17 Mart'ta coşku doruktaydı. Bütün Münih ayaktaydı. İnsanlar şarkı söylemeye zorlanabilir fakat bu denli coşkulu söylemeye zorlanmaları mümkün olmaz. Ben 1914 günlerini de yaşadım ve tek söyleyeceğim, savaş ilanının benim üzerimde Hitler'in 17 Mart'taki ağırlanmasıyla aynı etkiyi yaratmadığıdır. Hitler'in siyasal yeteneklerine ve samimi niyetlerine duyulan güven giderek büyüyor, tıpkı genelde Hitler'in kazandığı olağanüstü popülerlik gibi. O çok seviliyor."[169]

1933-1936 yılları arasında, Nazizmin devrimci-karizmatik itkisi ile 1933 öncesi Alman devletinin otoriter-muhafazakâr eğilimleri arasındaki denge korundu: "Otoriter bir yönetim sistemiyle Nasyonal Sosyalizmin kitle hareketi arasındaki evlilik, önemli noktalardaki ciddi sürtüşmelere rağmen başarılı görünüyor ve aynı zamanda otoriter sistemin zaaflarını da aşmış [görünüyor]" diye yazıyordu Martin Broszat.[170] Bu geçici ittifakta Hitler'in rolü belirleyiciydi. Geleneksel seçkinler için bu yeni "Führer inancı" kral otoritesiyle özdeşleştirildi. Emperyal devletin ve Nasyonal Sosyalist rejimin unsurları, yeni liderin kişiliğinde birbirine bağlanıyordu.[171]

Bu "Führer inancı" oldukça doğal bir biçimde, Hitler'in doğrudan özel talimatını gerektirmeden ve onun çizdiği genel çerçeve doğrultusunda, devlet ve parti aktörleri için eylem çağrısına dönüştü. Tabanla zirve arasındaki

---

169 Aktarıldığı kaynak, Ian Kershaw, *The "Hitler Myth": Image and Reality in the Third Reich*, Oxford, 1987, s. 71.

170 Martin Broszat, *The Hitler State: The Foundation and the Development of the Internal Structure of the Third Reich*, Londra, 1981, s. 349.

171 *A.g.e.*, s. 350.

bu alışverişin dinamikleri, Britanyalı tarihçi Ian Kershaw'ın işaret ettiği gibi, "1934 yılında bir Nazi görevlinin yaptığı olağan bir konuşmanın duygu yükünde kolayca yakalanabilir": "Gözlemleme şansı olan herkesin bileceği gibi, Führer er ya da geç gerçekleştirmek niyetinde olduğu her şeyi yukarıdan dikte etmez. Tersine, şimdiye kadar, Almanya'da bir makama sahip herkes eğer Führer'e hizmet ediyorsa, en iyi şekilde çalışmıştır. Birçok alanda ve sıklıkla –aynı zamanda geçmiş yıllarda da– insanların basitçe emir ve talimatları beklemeleri alışıldık bir durumdur. Maalesef bu gelecekte de böyle olacaktır fakat aslında, istediği herhangi bir alanda, Führer için çalışmaya gayret etmek herkesin görevidir. Yanlış yapan bunu kısa sürede fark edecektir. Ancak gerçekten Führer için, onun çizgisi ve hedefleri doğrultusunda çalışan herkes, hem şimdi hem de gelecekte, yaptığı işin resmen onaylanmasıyla en iyi biçimde ödüllendirilmiş olacaktır."[172]

Yani, kriz yıllarından yeni çıkmakta olan toplumun büyük bölümü, yeni rejimin, toplumun çeşitli kesimlerinin özlem, öfke ve çıkarlarına, farklı ama birbiriyle ilişkili çözümler sunduğuna inanıyorlardı. Bu inanç, yeni bir amaç, uluslararası dünyada bir dizi başarı ve her şeyden önce Führer'e duyulan sarsılmaz güven sayesinde, erken evredeki zorlukların (mesela hâlâ durgun olan ekonomi) aşılmasında etkili oldu. Fakat bunun bir sonucu olarak, tam da bu güven, Yahudilere karşı uygulanan, pasif ya da değil, yaptırımların yaygın kabulüne yol açmıştır: Yahudilere duyulacak sempati, Hitler'in izlediği yola güvensizlik anlamındadır ve birçok Alman da kişisel ve kolektif önceliklerine kesinlikle bunu göz önünde bulundurarak karar vermiştir. Aynı şey, rejimin diğer bir asli miti, yani *Volksgemeinschaft* için de geçerlidir. Milli toplum Yahudileri topyekûn dışlamıştır. Milli topluma aidiyet, dayattığı dışlamaların kabulünü ima eder. Diğer bir deyişle, rejimin "pozitif" ilkelerine, Führer gibi, *Volksgemeinschaft* gibi harekete geçirici mitlere bağlılık, anti-Yahudi yaptırımlara karşı ve rejimin diğer zulümlerine karşı açıkça muhalefeti zayıflatmak için yeterlidir. Yine de, göreceğimiz gibi, bu genel eğilimlere rağmen Alman toplumunun kendi içinde yaşayan "yabancılara" karşı tutumunda nüanslar mevcuttur.

Hitler'in, olumsuz ekonomik sonuçları olabilecek konularla ilgili taktik ılımlılığı, muhafazakâr müttefikleriyle bilinçli bir işbirliği içinde olduğunu gösterir. Ancak anti-Yahudi nefretin sembolik ifadeleri söz konusu olduğunda Nazi liderin kontrolü güçleşir. 1935'te Rudolf Hess'in özel sekreteri Martin Bormann, Reich'ın her köşesinde türeyen anti-Yahudi ilanlardan Hitler'in kurtulmak isteyip istemediğini soruşturur. Hitler'in emir subayı Fritz Wiedemann, Führer'in ilanların kaldırılmasına karşı olduğu-

172 Ian Kershaw, "'Working Towards the Führer': Reflections on the Nature of the Hitler Dictatorship", *Contemporary European History* 2, sayı 2 (1993), s. 116.

nu Bormann'a bildirir.[173] Alman Olimpiyat Komitesi başkanı Oswald Leewald'in, Germisch-Partenkirschen gibi büyük olimpiyat köylerinde bu tür ilanların mevcut anti-Yahudi kışkırtmayı körüklediğinden şikâyet etmesiyle, sorun kısa sürede su yüzüne çıkar. Olimpiyat Oyunları ile daha sonra ilgilenilecektir, anti-Yahudi ilanlara gelince, Hitler önce yerel parti şeflerinin uygulamalarına karşı çıkmayı reddeder fakat bu ilanların kış olimpiyatlarına ciddi zararlar vereceği kendisine anlatılınca, bu saldırgan ilanların kaldırılmasını emreder.[174] Sonunda ortak bir uzlaşı zemini bulunur. 11 Haziran 1935'te Propaganda Bakanı, yakında yapılacak Olimpiyat Oyunları'nı göz önünde tutarak, "Yahudi İstemiyoruz" yazılarının ana yollardan sessizce kaldırılmasını emreder.[175] Belki de bu fazla görüldüğü için, kış olimpiyatlarından birkaç gün önce, Hess'in makamından şu karar açıklanır: "Yabancı konuklar üzerinde kötü bir izlenim bırakmamak açısından, aşırı ibarelere yer veren ilanlar kaldırılmalıdır; 'Burada Yahudi İstemiyoruz' gibi ifadeler uygundur."[176]

II

1 Ocak 1935'te Tübingenli Yahudi tüccar Hugo Loewenstein, Birinci Dünya Savaşı'nda yaptığı hizmetlerden dolayı, "Führer ve Şansölye adına" bir madalya aldı.[177] Aynı ayrıcalık, 1 Ağustos 1935 gibi geç bir tarihte Stuttgartlı Yahudi işadamı Ludwig Tannhäuser'e de tanındı.[178] Fakat yaklaşık bir buçuk yıl önce, 28 Şubat 1934'te, Savunma Bakanı Werner von Blomberg Ari yasa maddesinin orduya da uygulanması emrini vermişti.[179] Mart 1935 tarihinde Wehrmacht oluşturulduğunda, "milli" Yahudiler yeni silahlı kuvvetlerde hizmet edebilmek için Hitler'e başvurdular.[180] Bu çaba sonuçsuzdu: 21 Mayıs'ta askerlik görevi Yahudilere resmen yasaklandı.[181] Birinci ya da ikin-

173 Bankier, "Hitler and the Policy-Making Process", s. 9.

174 *A.g.e.*

175 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 117.

176 *A.g.e.*, s. 153.

177 Lilli Zapf, *Die Tübinger Juden*, üçüncü baskı, Tübingen, 1981, s. 150.

178 Yay. haz. Paul Sauer, *Dokumente über die Verfolgung der jüdischen Bürger in Baden-Württemberg durch das Nationalsozialistische Regime 1933-1945*, cilt 1, Stuttgart, 1966, s. 50.

179 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 72. Yahudi Cephe Askerleri Birliği bu dışlanmanın iptali için Hindenburg'a başvursalar da başarılı olamadılar. 23 Mart 1934 dilekçesinin tam metni için bkz. Ulrich Dunker, *Der Reichsbund jüdischer Frontsoldaten, 1919-1938*, Düsseldorf, 1977, s. 200 vd.

180 Örneğin bkz. Milli Alman Yahudileri Birliği başkanı Max Naumann'ın 23 Mart 1935'te Hitler'e gönderdiği dilekçe ve aynı tarihli Yahudi Cephe Askerleri Birliği'nin bildirisi için, Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, cilt 11, s. 159-62.

181 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 115.

ci derece melezler [*mischlinge*] (bu kategoriler Nuremberg Yasası öncesinden beri Savunma Bakanlığı'nda kullanılıyordu), yine de bireysel muafiyetle silahlı kuvvetlerde hizmet edebilirdi.[182]

Daha önce, ordu kovulan Yahudi subaylara yardım etme girişiminde bulunmuştu. 16 Mayıs 1934'te bir Reich ordusu mensubu, Berlin'deki bir Çinli diplomata ulaşarak, bazı genç Reich ordusu subaylarının Çin ordusunda çalışmalarını önermişti. Elçilik sekreteri Tan, kişisel olarak kendisinin öneriye sıcak baktığını ancak uygulanmasıyla ilgili şüpheleri olduğunu ifade etti: Nazi Parti görevlileri ise Alman-Yahudi subaylar istihdam etmekten vazgeçirmek için çoktan Çin hükümetiyle temasa geçmişlerdi zira Yahudiler Alman halkını temsil etmiyorlardı ve dolayısıyla Alman Reich'ı dışarıdaki faaliyetlerinin bir değeri olduğunu düşünmüyordu.[183]

Goebbels askeriyenin gerisinde kalamazdı. Blomberg'in verdiği emrin üzerinden daha bir ay bile geçmeden, 24 Mart 1934'te, propaganda bakanı genel prensiplerinin gereği olarak Reich Kültür Odası'ndaki tüm Yahudilerin görevine son verileceğini açıkladı. Derhal hazırlıklara başlandı ve 1935 yılı başlarında, çeşitli özel dairelerde görevli, geriye kalan Yahudiler kovuldu.[184] 15 Kasım 1935'te Berlin'de yapılan yıllık toplantıda Goebbels Reich Kültür Odası'nın "Yahudilerden arındırıldığını" duyuracaktı – ileride göreceğimiz gibi bu erken bir açıklamaydı.[185]

Yahudilere yönelik ayrımcılık girişimlerinin acımasızlığı aşikârdı. İdeolojik terimlerle, en önemli olan fiziksel –yani biyolojik– ayrımcılıktı; Nuremberg Yasaları'ndan çok daha önce, karışık evlilikler ve Almanlarla Yahudiler arasındaki cinsel ilişkiler, şiddetli parti saldırılarının giderek daha fazla hedefi oluyordu. Parti basın organları bu kampanyada başı çekiyordu ve Streicher'in *Der Stürmer*'i gibi bir gazetenin yaydığı anti-Yahudi hakaretler de etkili oluyordu. Fakat diğer yandan, parti ajitasyonunun asıl yönünün tersine, bazı gruplar sadece anti-Yahudi şiddeti reddetmekle ve onlarla ekonomik bağlarını koparmakta kararsızlık göstermekle kalmıyor, yeri geldiğinde kurbanlara sempati besliyorlardı. Yahudilerin tamamıyla tecrit edilmesine, Alman yaşamının çeşitli alanlarından Yahudi varlığı izinin tamamıyla "silinmesine" gösterilen isteksizliğin ardında, bu durumun yol açacağı sayısız farklı zorluklar yatıyordu. Bu sayede, rejimin bu erken evresinde, parti ajitasyonunun sonucu olarak 1935 bahar ve yaz aylarında durumları giderek kötüleş-

182 *A.g.e.*, s. 122 (25 Temmuz 1935 kararnamesi). *Mischlinge* sorununun çeşitli yönleri ile ilgili olarak bkz. Noakes, "Wohin gehören die 'Judenmischlinge'?", s. 69 vd.

183 T3/Att. Grup'tan Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcısına gönderilen 22.5.1034 tarihli ileti, Reichswehrministerium, Chef der Heresleitung, mikrofilm MA-260, IfZ, Münih.

184 Steinweis, *Art, Ideology and Economics in Nazi Germany*, s. 108 vd.

185 *A.g.e.*, s. 111. Aslında, az sayıda Yahudinin çeşitli dairelerdeki görevleri sürdü, tam anlamıyla dışlama ancak 1939'da gerçekleşti.

se de, Yahudiler şu veya bu şekilde Alman yaşamının çeşitli alanlarında varlıklarını sürdürdüler.

Bu biçimiyle, ırkı, bir grup içindeki, geleneğin gücüyle ya da bazı biyolojik yollarla aktarılan ortak fiziksel ve zihinsel nitelikler seti olarak tanımlayan anlayış, Moses Hess'ten Martin Buber'e kadar Yahudiler tarafından da kullanılmıştır – özellikle Buber'in, *Three Speeches on Judaism* başlığıyla yayınlanan 1911 Prag konferanslarında. Bu anlayış savaş sonrası Almanya'da yok olmamıştır. Mesela, Merkezi Birlik yöneticisi Ludwig Holländer, Şubat 1928'de Alman Yahudiliğinin karşı karşıya olduğu sorunlar konusunda yaptığı bir konuşmada, Yahudilerin ortak soyları sayesinde İncil'in gönderildiği günlerden beri ırk olduklarını vurguladıktan ve ırk kavramının modern Yahudilere uygulanabilirliğine dair tereddüdünü ifade ettikten sonra, konuşmasına şöyle devam eder: "Köken varlığını sürdürmektedir yani ırksal nitelikler yüzyıllar boyunca giderek eksilse de, hâlâ mevcuttur; dışsal özelliklerde olduğu kadar zihinsel özelliklerde de bu böyledir."[186] 1932 yılında Siyonist yazar Gustav Krojanker'in yazdığı, *On the Problem of the New German Nationalism* başlıklı kitap üzerine çok sert bir iç tartışma çıktı. Krojanker'e göre, kanın zorunlu kıldığı irade uyanışının gereği olarak, liberalizme karşı Siyonist başkaldırı, Almanya'daki siyasal gelişmelerin derinlemesine anlaşılmasını mümkün kılacaktı.[187]

Böylesi aşırı pozisyonları sadece küçük bir azınlık alıyordu fakat bu durum bazı Alman Yahudileri üzerinde *völkisch* düşüncenin etkisini gösteriyordu.[188] Hatta çok az sayıda Yahudi "Yahudi soyunun ırksal saflığının" peşindeydi ve "ırksal bilim" ilkelerine göre, "Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki [metinde böyle], yani Sami ve Ari ırklar arasındaki melezleşmenin boyutu" konusunda tatminkâr ve net bilgiye ulaşmak istiyorlardı.[189] Fakat bu çeşitli ifadeler, ne biyolojik ölçütler bağlamında bir ırksal hiyerarşi ne de ırklar arasında bir mücadele yan anlamı taşıyordu.

En azından ilk bakışta görünen o ki, partideki yaygın inanış, Yahudi tanımını mümkün kılacak bir ırksal kıstasın bulunabileceği idi. Mesela, 1 Ey-

186 Ludwig Holländer, *Deutsch-jüdische Probleme der Gegenwart: eine Auseinandersetzung über die Grundfagen des Zentralvereins deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens*, Berlin, 1929, s. 18. Aktarıldığı kaynak, R. L. Pierson, *German Jewish Identity in the Weimar Republic*, Ann Arbor, Mich.: University Microfilms, 1972, s. 63.

187 Kurt Loewenstein, "Die innerjüdische Reaktion auf die Krise der deutschen Demokratie", Mosse, *Entscheidungsjahr 1932*, s. 386.

188 George L. Mosse, "The Influence of the Völkisch Idea on German Jewry," *Germans and Jews: The Right, the Left, and the Search for a "Third Force" in Pre-Nazi Germany*, New York, 1970, s. 77 vd.

189 R. L. Pierson tarafından alıntılandığı kaynak, Wilhelm Hanauer, "Die Mischehe", *Jüdisches Jahrbuch für Gross Berlin*, 1929, s. 37.

lül 1933 tarihli, Baden İçişleri Bakanı Wilhelm Frick'in yazdığı (Reich'taki tüm ilgili yetkililere gönderilen) mektup, Ari-olmayanın saptanmasının ebeveyn ya da büyükanne-büyükbabanın dinine değil, "kökenine, ırkına, kanına" bağlı olduğunu açıkça belirtiyordu. Bunun anlamı, ebeveynler ya da büyükanne-büyükbabalar dinen Yahudi olmasalar bile farklı bir kıstas bulunabileceğiydi.[190] Jena'daki ırksal antropolog Hans F. K. Günther'in Yahudilerin çeşitli dışsal fiziksel niteliklerini saptama girişiminde izlediği yol da buydu; tıpkı Leipzigli meslektaşı Paul Reche'nin, bir yıl boyunca peşinde koştuğu, ırksal olarak belirlenmiş kan grupları araştırmasında yaptığı gibi. Fakat Reche bile "Yahudiler arasında tipik tek bir kan grubu olmadığını" kabul etmek zorunda kaldı.[191] Ancak, bu başarısızlık kısa süre sonra çoğu Nazi bilim insanı tarafından kabul edilse de,[192] bu veya diğer bir cephede, çok önemli buluşlar yapıldığını duyuran bilimsel basitleştirmelere yer veren yayınların arkası kesilmedi.

Volksgesundheitswacht'ın (Halk sağlığı gözcüsü) 1934 Ekim sayısında Doktor Stähle "kan ve ırk" konusunda "yeni araştırma sonuçlarını" açıkladı. Leningradlı "bilim insanı" E. O. Manoiloff'un çalışmasına atıfta bulunarak, özellikle Yahudilere atfedilen bazı hastalıkların izini sürüyordu (ve ne gariptir ki bunların "kalıcı hastalıklar" olduğu yorumunu yapıyordu). Bu Rusun iddiası, yüzde 90 doğrulukla, kimyasal yöntemler kullanarak Yahudi kanını Rus kanından ayırabileceğiydi. Stähle yaşadığı coşkuyu okurlarına da aktarıyordu: "Ari-olmayanları test-tüpünde saptayabilmemizin ne anlama geleceğini bir düşünün! O zaman ne aldatmaca, ne vaftiz, ne isim değişikliği, ne de vatandaşlık ve hatta burun ameliyatı işe yarayacak. ... Hiç kimsenin kanı değiştirilemez!"[193] Stähle, Württemberg yerel tıp birliğinin başkanıydı.[194]

Stähle'nin iyimserliğine rağmen, Yahudilerin biyolojik kıstaslara göre tanımlanması zordu ve Naziler *Volk*'un ırksal saflığı için savaşımlarını, ebeveynlerin ya da büyükanne-büyükbabaların dinsel aidiyeti temelinde başlatmak zorunda kaldılar.

Hitler'in iktidara gelmesinden yaklaşık üç yıl önce Naziler, Cumhuriyeti Koruma Yasası'nda değişiklik yaparak "ırka ihanetin" (Rassenverrat) hapis hatta ölümle cezalandırılması gereken bir suç olarak tanımlanması yönünde girişimde bulunsalar da başarılı olamamışlardı. "Yahudi kanı taşıyan ya da siyahî kişilerle melezleşme yoluyla Alman halkının ırksal bozulmasına veya

190 Noakes, "Wohin gehören die 'Judenmischlinge'?", s. 70.

191 Proctor, *Racial Hygiene*, s. 151.

192 *A.g.e.*

193 *A.g.e.*, s. 78-79.

194 *A.g.e.*, s. 79.

çözülmesine katkı yapan ya da bu tür bir katkı tehdidi yaratan" herkes bu suçu işlemiş sayılacaktı.[195]

1933 Eylül ayında Prusya Adalet Bakanı Hanns Kerrl ve Müsteşarı Roland Freisler partiye yaptıkları öneriyle ("Nasyonal Sosyalist Ceza Yasası" başlıklı bir bildiriyle) "Alman kanından olanlar" ile "ırksal anlamda yabancı toplum fertleri" arasında gerçekleşecek evlilik ve evlilik dışı cinsel ilişkilerin, "ırkın onuruna saldırı ve ırkın geleceğini tehlikeye atan, cezalandırılması gereken suç" kapsamında ele alınmasını istediler.[196] O günlerde bu öneriler takip edilmemişti. Ancak yeni rejim kurulduktan sonra, fiili durum değişmeye başladı. Resmî görevliler, Mesleki Kamu Hizmetinin Yeniden Düzenlenmesi Yasası'nın 'genel milli ilkesine' atıfla, Yahudilerle 'Alman kanından olanlar' arasındaki evlilik törenlerini reddetmeye başladılar.[197] Baskı öyle bir noktaya ulaştı ki, 26 Temmuz 1935'te Frick, "Ari olanlar ve olmayanlar arasındaki evliliklerin" yasal geçerliliği yakın bir gelecekte karara bağlanacağı için, bu tür evliliklerin "yeni bir açıklamaya kadar ertelenmesi" gerektiğini duyurdu.[198]

Durumdan kaynaklanacak diğer "mantıksal" sonuçlara kıyasla, evliliklerin yasaklanması kolay bir meseleydi. Medeni Kanun, eşlerden birinin kabahati temelinde boşanmaya izin veriyordu fakat kabahat işlemek ile belli bir ırka mensubiyeti eşitlemek zordu. Ancak Medeni Kanun'un 1333. maddesi, eşlerden birinin, evlilik akdini imzalarken, birleşmeye engel "kişisel niteliklerden" ya da koşullardan haberdar olmaması durumunda, evliliğin reddedilebileceği koşulunu koyuyordu. Fakat buna itiraz süresi nikâhtan sonraki altı aydı, ayrıca ırksal kimliği kişisel nitelik olarak tanımlamak güçtü; son olarak, evliliğin taraflarının karar verirken böylesi ırksal kimliklerden haberdar olmaması düşük bir ihtimaldi. Yine de, önemi bu yeni siyasal koşullarda anlaşılır hale gelen "Yahudiliğin" aslında kişisel bir nitelik olduğu temelinde, Nazi yasa yorumu açısından 1333. madde giderek dayanak olarak önemini arttırdı. Sonuçta, altı ay süre Yahudiliğin kamu bilincinde önemli bir unsur haline geldiği 30 Ocak tarihinden (Hitler'in iktidara gelmesi) hatta 7 Nisan 1933 tarihinden (Kamu Hizmet Yasası'nın ilanı) itibaren hesaplanabilirdi.[199]

Giderek daha fazla mahkeme, kararlarını Kamu Hizmet Yasası'nın yeni yorumuna dayandırmaya başlayınca, önde gelen Nazi hukukçuları, mesela Roland Freisler, yöntemsel bir uyum sağlamak üzere müdahale etmek zo-

195 Ingo Müller, *Hitler's Justice: The Courts of the Third Reich*, Cambridge, Mass., 1991, s. 91.

196 *A.g.e.*

197 *A.g.e.*, s. 92.

198 *A.g.e.*, s. 93.

199 *A.g.e.*, s. 94.

runda kaldılar.[200] "Irksal" anlamda karışık evliliklerin yasal olarak iptali ancak 6 Temmuz 1938 yasası ile mümkün oldu. Karışık evliliklerin iptaline hevesli hâkim, avukat ve nikâh memurları mutlaka parti üyesi değillerdi; Yahudileri toplumdan ayırma azimleri, Nazi liderliğinin doğrudan talimatlarının ötesine geçiyordu.

Mahkemelerin karışık evliliklerle ilgili anti-Yahudi gayretkeşliği, Yahudiler ve Ariler arasındaki her tür cinsel ilişkiye karşı polisiye tedbirlerle ve hatta kalabalık gösterilerle daha da pekiştiriliyordu: Günün saplantısı "ırksal kirlilikti." 19 Ağustos 1935 tarihinde Yahudi bir işadamı bu suçla Stuttgart'ta tutuklandı. Polis karakoluna getirildiğinde toplanan kalabalık, suçluya karşı gösteri yaptı. Resmî şehir kayıtlarına göre kısa bir süre sonra, 1923'ten beri şehir pazarında tezgâhı olan bir Yahudi tüccar kadının izni, oğlunun Yahudi-olmayan Alman bir kızla ilişkisine izin verdiği için iptal edildi.[201]

Stuttgart polis karakolu önünde toplanan göstericilerin partili eylemciler mi, partinin topladığı bir güruh mu yoksa kendiliğinden toplanan Almanlar mı olduğunu söylemek güç. 1935 yazında Reich'ın her bölgesinden gelen, karışık evlilik ve ırksal bozulma karşıtı kışkırtma haberleri daha fazla ipucu vermiyor. Mesela 1935 Temmuz ayı için Pomerania'dan gelen Gestapo raporu, "bazı Yahudiler Ari kızlarla evlendikleri için" ayın 14'ünde Stralsund'da ve "bir Yahudi, evli Ari bir kadınla yaşadığı ilişki nedeniyle ırksal bozulmaya yol açtığı için" ayın 24'ünde Altdamm'da, *Volksgenossen* gösterileri düzenlendiğini göstermektedir.[202]

Parti basın organları, bu tür bozulmaya karşı düzenlenen *Volksgenossen* gösterilerindeki öfkeyi körüklemekten geri durmuyordu. 19 Şubat 1935'te *Westdeutscher Beobachter*, Yahudi ırk bozucuların kısırlaştırılmasını talep etti. 10 Nisan'da SS dergisi *Das Schwarze Korps*, Almanlar ve Yahudiler arası cinsel ilişkiler için ağır ceza istiyordu (Alman taraf için bile on beş yıla kadar hapis).[203] Nuremberg ırksal yasalarının geçmesi sonrası dönemi karakterize eden cadı avı tüm yönleriyle şimdiden görülebiliyordu.

Genel yüzme havuzlarında Yahudilerin varlığı çok önemli bir konuydu; Nazi pornografik imgeleminde, doğrudan ırksal bozulmaya yol açmanın hemen ardından geliyordu: Yahudi vücudu gören "sağlıklı" Ari'nin tiksintisini,[204] ay-

200 *A.g.e.*, s. 95.

201 *Chronik der Stadt Stuttgart*, s. 225.

202 Yay. haz. Robert Thévoz, Hans Branig ve Cécile Lõwenthal-Hensel, *Pommern 1934/1935 im Spiegel von Gestapo-Lageberichten und Sachakten*, cilt 2, *Quellen*, Köln, 1974, s. 118.

203 Werner T. Angress, "Die 'Judenfrage' im Spiegel amtlicher Berichte 1935", yay. haz. Ursula Büttner ve arkadaşları, *Das Unrechtsregime*, cilt 2, s. 34.

204 Yahudi bedenine dair çeşitli anti-Semit fantezilerin harika bir değerlendirmesi için bkz. Sander L. Gilman, *The Jew's Body*, New York, 1991.

nı suyu paylaşmak ya da havuz bölgesinde iç içe bulunmaktan kaynaklı olası mikrop kapma korkusunu yansıtıyordu. Yahudi çıplaklığının yarattığı en açık tehdit ise Yahudi kadınların edepsizce davranışları ve Alman kadınların Yahudi erkekler tarafından taciz edilmeleri olarak görülüyordu. Tahmin edilebileceği gibi bu konu Alman edebiyatında da ortaya çıktı. Mesela, Hans Zöberlein'in 1937 tarihli *Der Befehl des Gewissens* (*Vicdanın Buyruğu*) romanında, Birinci Dünya Savaşı'nı hemen izleyen yıllarda geçen olayda, Bavyera'daki açık yüzme havuzunda, Ari bir kadın olan Berta Yahudilerin saldırısına uğruyordu: "Bu Yahudi domuzlar bizi mahvedecekler!" diye feryat ediyordu. "Kanımızı kirletiyorlar. Kan bizim sahip olduğumuz en iyi şey."[205]

Birçok Alman şehrinde Yahudilerin kamuya açık havuzlardan uzaklaştırılmaları partinin birincil hedefi oldu. Mesela, Dortmund'da parti basın organları, belediye yüzme havuzlarında Yahudi varlığının yarattığı tehlikeyi sürekli yineleyerek, valinin 25 Temmuz 1935 tarihli bildirisiyle amaçlarına ulaştılar: "Hoş olmayan çeşitli olayların vuku bulması sonucunda ve Alman milli toplumunun büyük bir çoğunluğunun Yahudilerin varlığından rahatsızlığını da göz önüne alarak, kamuya açık yüzme havuzlarını, kamuya açık hamamları ve kamuya açık güneşlenme alanlarını Yahudilere yasaklıyorum. Bu şartlar altında uyarı levhalarında şu ibare yer alacaktır: "Bu tesise Yahudilerin girmesi yasaktır."[206]

Stuttgart'taki parti basın organları da benzer bir kampanya başlatırken, *NS Kurier*, 8 Temmuz'da, bazı Yahudi kadınların geçen hafta içinde "edepsizce davranışları" nedeniyle şehir yüzme havuzundan çıkarılmak zorunda kalındığını duyurdu. Gazete, Yahudilerin girişini yasaklayan bir tabela bulunmadığını belirtme fırsatını da kaçırmıyordu. Konuyla ilgili olarak şehir meclisinin ikiye bölünmesi neticesinde, 1936 Olimpiyat Oyunları ertesine kadar Stuttgart'ta bu tür tabelalar asılmadı.[207]

Dışlama sürecinin oldukça iyi yürütüldüğü söylenebilir fakat yine de bazı küçük aksaklıklar oldu. 1 Ağustos 1935'te Bavyera Siyasi Polisi, Heigenbrücken yüzme havuzunda 14 Temmuz'da meydana gelen bir olayı rapor ediyordu; on beş yirmi kadar genç "Yahudilerin... Alman havuzlarından çıkarılması" için tezahürat yaptı. Polis raporuna göre, "havuzda bulunan çok sayıda insan da tezahürata katıldı, yani burada bulunanların çoğu Yahudilerin uzaklaştırılmalarını istiyor. O sırada havuzda bulunan NSDAP bölge lideri, Aschaffenburg Belediye Başkanı Wohlgemuth, genel infiali ve doğabilecek kargaşayı düşünerek, havuz yöneticisine gidip Yahudilerin dışarı çıka-

205 Aktarıldığı kaynak, J. M. Ritchie, *German Literature under National Socialism*, Londra, 1983, s. 100.

206 Aktarıldığı kaynak, Ulrich Knipping, *Die Geschichte der Juden in Dortmund während der Zeit des Dritten Reiches*, Dortmund, 1977, s. 50.

207 Roland Müller, *Stuttgart zur Zeit des Nationalsozialismus*, Stuttgart, 1988, s. 292-93, 296.

rılmasını istedi. Yönetici, sadece havuz yönetiminin talimatlarına uymakla yükümlü olduğunu ayrıca Yahudilerin bu şekilde tespitinin kolay olmadığını söyleyerek, isteği reddetti. Yöneticinin sözleri üzerine belediye başkanıyla arasında geçen küçük münakaşa daha sonra havuz yönetimi tarafından tatlıya bağlandı. Bu olay göz önüne alınarak, Spa Kurumu havuzların girişine bugün şu talimatı astı: "Yahudilerin girmesi yasaktır."[208]

Sürekli anti-Yahudi hakaretler kusan gazeteler arasında Streicher'in *Der Stürmer*'i en sert olanıydı; aralıksız kampanyaları ve kamuya teşhir etme tarzıyla kazandığı yaygınlık, eğitimli orta-sınıfa ve hatta eğitimli parti mensuplarına itici gelmiş olabilir ancak genel nüfus, okullu gençlik ve Hitler Gençliği içinde, muhtemelen pornografik ve sadist çizgisi nedeniyle kazandığı ilgi oldukça yaygındı.

1 Mayıs 1934'te *Der Stürmer*, Yahudi ölüm ritüeline yer verdiği o ünlü özel sayısını yayınladı. Ön sayfadaki "Yahudi-olmayan insanlığa karşı Yahudi cinayet komplosu ortaya çıkarıldı" başlığı, yeni öldürdükleri iki Hıristiyan çocuğun çıplak bedenlerinden akan kanı doldurdukları bir kap tutan, özellikle iğrenç-bakışlı iki Yahudinin (birisi elinde kan bulaşmış bıçak tutuyor) yarım sayfalık çizimi ile süslenmişti. Arka planda bir haç vardı. Ertesi gün, Alman Yahudileri Milli Temsilciliği Reich Piskoposu Ludwig Müller'e bir telgraf çekti: "1 Mayıs tarihli *Der Stürmer* özel sayısına dikkatinizi çekmeyi görev biliyoruz. Aşağıdaki telgrafı Reich şansölyesine gönderdik: '*Der Stürmer*, akıl almaz aşağılamalar ve korkunç ifadelere başvurduğu özel sayıda, Yahudileri cinayet ritüelleri düzenlemekle suçlamaktadır. Tanrı ve insanlığın huzurunda, inancımıza yönelik bu görülmedik saygısızlığı resmen protesto ediyoruz.' Bizimle aynı derin üzüntüyü her bir Hıristiyanın da hissettiğine inanıyoruz." Bu telgrafa ne Hitler ne de Reich Piskoposu Müller yanıt verdi.[209]

Cinayet ritüelleri gibi önemli konuların yanında, *Der Stürmer*, 1935 yaz aylarında yaptığı gibi, daha sıradan öğelere de değiniyordu (her ne kadar, gerçek *Stürmer* tarzında sıradan olan hep daha geniş bir tarihsel panoramaya doğru yol alsa da). Ağustos 1935 tarihli 35. sayıda, Streicher'in gazetesi, daha önce *Reutlinger Tageblatt*'da yayınlanan ve bir kediyi işkenceyle öldürmekle suçlanan Yahudi kimyacı Dr. R.F. hikâyesini ele aldı. *Der Stürmer*'e göre, kediyi öldürmek için F. onu bir çuvala koyduktan sonra kapısının önündeki beton zemine çarpmıştı. "Daha sonra iki ayağıyla zavallı hayvanın üstünde tepinerek gerçek bir Zenci Dansı sergiledi. Hayvanı bu şekilde öldüreme-

208 Aktarıldığı kaynak, Noakes ve Pridham, *Nazism 1919-1945*, cilt 2, s. 531. (Çeviride küçük değişiklikler yapıldı.)

209 Müller'e çekilen telgraf konusunda bkz. Röhm ve Thierfelder, *Juden-Christen-Deutsche*, cilt 1, s. 268.

yince, bir yandan çuvaldan kan sızarken, eline geçirdiği tahtanın kenarıyla öldürene kadar vurdu." *Der Stürmer*, kedinin öldürülmesini "Ester Kitabı'ndaki 75.000 İranlının katli" ve çağdaş Rusya'da "milyonlarca Yahudi-olmayanın" "korkunç bir biçimde" öldürülmesi ile ilişkilendiriyordu. "Eğer Yahudiler bir kez daha iktidar olursa Almanya'da neler olabileceğini vurdumduymaz burjuvalar hiç düşünmüyorlar" diye de bitiriyordu.[210] Beklenebileceği gibi, Stürmer'in hikâyesi okurların tepkilerine neden oldu. Münih'ten bir kadın mektubunda zanlıya hitap ediyordu: "Erkek ve kadın bütün meslektaşlarımın düşüncesi senin de aynı [kedi gibi] muameleyi görmen ve geberene kadar dövülmendir. Sefil, iğrenç, korkunç, düztaban, kargaburunlu pis Yahudi, bu durum Tanrı huzurunda bir kayıp olmaz. ... Solucan gibi kıvranacaksın."[211]

Streicher'in gazetesi, ne zaman herhangi bir Yahudiye yardım haberi gelse (ki genellikle doğru çıkmıyordu), partinin sadık muhafazakâr müttefiklerine saldırmaktan da çekinmiyordu. Örneğin, 20 Mayıs 1935'te Adalet Bakanı Franz Gürtner, bir Stuttgart mahkemesinin David Isak isimli bir Yahudiye yardım ederek adını Fritsch olarak değiştirdiği (bu çifte bir skandaldı zira Fritsch "Almanya'daki anti-Semit hareketin büyük öncülerinden" birinin adıydı) yönünde *Stürmer*'in ithamına açıklık getirmek üzere, bizzat Hitler'e yazmak zorunda kalmıştı. Gürtner ayrıntısıyla anlatıyordu: Isaklar, geçmişleri iki yüz yıl geriye giden Katolik bir köylü ailesinden geliyorlardı ve bu konuda kilise kayıtları mevcuttu. 1935 yılı başlarında David Isak adının Rudolf Fritsch olarak değiştirilmesini istemişti çünkü adının Yahudi intibaı uyandırması işinde giderek daha fazla soruna yol açıyordu. Kolaylıkla ulaşılabilecek bu gerçeklere rağmen *Der Stürmer* Adalet Bakanlığı'na karşı bir karalama kampanyası başlatmıştı ve Gürtner, Streicher'in gazetesinin açıkça özür dilemesinin sağlanmasını talep ediyordu.[212] Bir ay sonra Şansölyelik amiri Hans Lammers, Hitler'in talebi kabul ettiğini Bakan'a bildirdi.[213] Bu olayın geniş kapsamlı sonuçları oldu: Yahudi isimleri, isim değişiklikleri ve Yahudilere özel isimler konusunda uzun bir idari tartışma başladı.

Der Stürmer aleyhindeki böylesi şikâyetler, Streicher'in gazetesinin partinin saygınlığına zarar verebileceği konusunda Hitler'i ikna etmiş olmalıdır. 12 Haziran 1936'da, Bormann Adalet Bakanı'na yazarak, Führer'in kararına göre "*Der Stürmer*'in NSDAP'ın sözcüsü olmadığını" bildirdi.[214]

---

210 Sauer, *Dokumente über die Verfolgung*, cilt 1, s. 62.

211 *A.g.e.*, s. 63.

212 Adalet Bakanı'ndan Reich Şansölyesi'ne, 20.5.1935, Max Kreuzsberger Research Papers, AR 7183, Kutu 3, Klasör 9, LBI, New York.

213 Lammers'ten Adalet Bakanı'na, 7.6.1935, *a.g.e.*

214 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP*, bölüm 2, cilt 3, s. 107.

Bu tür süregiden parti ajitasyonları karşısında halk genel olarak sessiz kalmış görünüyor: Bir karşı çıkış olmasa da, doğrudan anti-Yahudi şiddet genellikle kabul görmüyordu. 1935 baharında gerçekleşen bir olay oldukça anlamlıdır. Rhineland Yahudi mezarlığını tahrip ettiğinden şüphelenilen bir adamın polis sorgusu şöyle bir hikâyeyi ortaya çıkardı: Şüpheli ve arkadaşları Gross ve Remle, Hassloch'ta bir tavernada buluşurlar ve yerel SS lideri Strubel'den "Yahudilerin meşru hedef" olduğunu öğrendikten sonra Yahudi canlı hayvan taciri Heinrich Heene'in evine giderler. Heene ve ailesine küfürler savururlar fakat avluya girmeyi başaramazlar. Heene'in evinin önünde toplanan insanlar, kapıyı kırmaya çalışan üç kişiye yardım etmezler. "Toplanan kalabalığın kendilerine yardım etmediğini... gören Gross onlara bağırır: 'Kendinizi adam yerine koyuyorsunuz ama şu Yahudi sürüsünü dışarıya çıkarmama yardım etmiyorsunuz.' Daha da hırsla kapıyı kırmaya çalışır ve kapıya vahşice tekmeler savurur. Ancak kalabalık Gross'un eylemini desteklemez ve yapılanın adil olmadığına dair hoşnutsuzluk seslerinin arttığı duyulur."[215]

Remle, Gross ve şüpheli, işareti yerel SS liderinden alan parti mensuplarıydı ve şiddete yöneldiklerinde şehir halkının direnciyle karşılaştılar. Bu, münferit (ve geleneksel) anti-Yahudi şiddete hiçbir bölgede rastlanmadığı anlamına gelmez.[216] En azından bir örnekte, 1934 baharında Guenzenhausen'de (Aşağı Franconia), bu tür şiddet iki şehir sakini Yahudinin ölümüne yol açtı.[217] Ancak bu tür vakalar nadirdi.

Köylüler, Yahudi dükkânların ve Yahudi celeplerin hizmetlerinden vazgeçmekte isteksizdiler:[218] "Zira peşin ödeyen ve krediyle satan Yahudilerle iş yapmaktan ekonomik avantaj elde ediyorlardı. Onlar [köylüler] Nazilerin desteklediği Ari celeplerle iş yapmakta tereddüt ediyorlardı."[219] 1935 Haziran ayı için Pomerania'dan gelen rapora göre, daha geniş bir zeminde, köylüler genellikle "sadece Yahudi mağazalardan alışveriş yapmayı tercih ediyorlardı" zira "Yahudilerde daha ucuzdu ve daha çok [alışveriş] seçenekleri vardı."[220]

---

215 Bkz. yay. haz. Anton Doll, *Nationalsozialismus im Alltag: Quellen zur Geschichte der NS-Herrschaft im Gebiet des Landes Rheinland-Pfalz* (Speyer (Eyalet arşivi), 1983, s. 139. Tercüme eden Dieter Kuntz, Sax ve Kuntz, *Inside Hitler's Germany*: s. 410-11. (Tercüme biraz değiştirilmiştir.)

216 Steven M. Lowenstein, "The Struggle for Survival of Rural Jews in Germany 1933-1938: The Case of Bezirksamt Weissenburg, Mittelfranken", yay. haz. Arnold Paucker, *The Jews in Nazi Germany 1933-1943*, Tübingen, 1986, s. 116.

217 *A.g.e.*, s. 117.

218 *A.g.e.*, s. 123.

219 *A.g.e.*, s. 121. Köylülerin ekonomik çıkarları ile Bavyera'daki Yahudi celeplerin faaliyetlerine parti radikallerinin uyguladığı baskının yarattığı zıtlaşma konusunda bkz. Falk Wiesemann, "Juden auf dem Lande: die wirtschaftliche Ausgrenzung der jüdischen Viehhändler in Bayern", Peukert ve Reulecke, *Die Reihen fast geschlossen*, s. 381 vd.

220 Thévoz, Branig ve Löwenthal-Hensel, *Pommern 1934/1935*, cilt 2, s. 103.

Muhtemelen aynı nedenle, önemli sayıda *Volksgenossen*, büyük şehirlerde olduğu gibi küçük yerlerde de, hâlâ Yahudi mağazaları ve işletmeleri yeğliyorlardı. Victor Klemperer'in günlüğüne göre, Saksonya-Falkenstein'in Yahudi-olmayan halkının Yahudi mağazalarından alışveriş etmeleri yasaklandığında, hâlâ Yahudilerden alışveriş edebildikleri komşu Auerbach'a gidiyorlardı; buna karşılık, Auerbach'ın Yahudi-olmayan halkı da aynı amaçla Falkenstein'a gidiyorlardı. Büyük ölçekli alışverişler için her iki yerleşimin halkı da, bir Yahudi alışveriş merkezinin bulunduğu Plauen'e seyahat ediyorlardı: "Eğer oraya girdiğinizde birini tanırsanız her ikiniz de diğerini görmemişsinizdir. Bu bir gizli anlaşmadır."[221]

Parti otoriteleri için en sinir bozucu olan ise, muhtemelen, bazıları üniformalı da olan parti mensuplarının bile Yahudilerle iş yapmaktan vazgeçmemeleriydi. Mesela, 1935 yazı başında, bu kınanması gereken davranışta inadın sürdürüldüğüne dair Dortmund'dan, Frankfurt'tan, Königsberg'den, Stettin'den ve Breslau'dan haberler geliyordu.[222] Kısacası, gruplar halinde parti eylemcileri Yahudileri döverken, diğer parti mensupları sadakatle Yahudi mağazalarından alışveriş yapıyorlardı. Bazı parti mensupları daha da ileri gitti. Berlin-Steglitz parti bölge mahkemesine gönderilen 11 Ekim 1935 tarihli bir SD raporuna göre, altı ay önce parti üyesi Hermann Prinz, Bad Polzin bölgesinde Yahudi ortağı Max Ksinski ile birlikte halı ticareti yaparken görülmüştü; hatta bu işi yaparken üzerinde parti sembolünü de taşıyordu.[223]

1935 yazında, daha önce gördüğümüz gibi, Yahudilerin yüzme havuzlarına ve hamamlara girişleri birçok Alman şehrinde yasaklandığında ve küçük köy ve kasabalarda Yahudilerin varlığına izin verilmediğinde, *Der Stürmer*'in yaygın biçimde görüldüğü Baltık kıyısındaki tatil beldelerinde gerçeküstü bir durum gelişti. Bu beldelerdeki bazı popüler otellerin Yahudilere ait oldukları anlaşılıyor. Örneğin Binz'de bir Macar Yahudisi en ünlü otelin sahibiydi ve Gestapo raporuna göre, "tam da yerel halk bu tesisi boykot ettiği sırada Bölge Yöneticisi [Gauleiter] ve Reich Bölge Valisi [Reichsstatthalter] Löper, Hamsin Yortusu için orada kalıyordu!"[224] Bir ay sonra, *Köln* kruvazörü Binz'i ziyaret ettiği sırada subay ve görevlilerin Macar Yahudisinin otelini tercih etmeleri de bu duruma tuz biber ekiyordu.[225] Bu paradoksal durum üç yıl daha sürdükten sonra, 1938 baharında, Baltık Denizi beldesi Binz ofi-

221 Klemperer, *Ich will Zeugnis ablegen*, cilt 1, s. 110.

222 Angress, "Die 'Judenfrage'", Büttner, *Das Unrechtsregime*, cilt 2, s. 25.

223 SD Merkez Ofisi başkanından NSDAP III/B bölge mahkemesine, 11.10.35, SD Hauptamt, mikrofilm MA-554, IfZ, Münih.

224 Thévoz, Branig ve Löwenthal-Hensel, *Pommern 1934/1935*, cilt 2, s. 93.

225 *A.g.e.*, s. 118.

si, "son aylardaki girişimlerin başarılı olduğunu" duyurdu: Daha önce Yahudilere ait olan tüm otellerin sahipleri artık Ari idi.[226]

Yahudilerle ticari ilişkiler ve bu ilişkilerin sağladığı ekonomik avantajlara karşı parti propagandası şeklinde ortaya çıkan uyuşmazlık, sadece yukarıdan gelen talimatlardaki çelişkinin bir yansımasıydı: bir yanda Yahudiler ile *Volksgenossen* arasındaki ilişkinin reddi, diğer tarafta Yahudilerle ekonomik ilişkilere müdahale etmeme. Bu çelişki, belli bir dönem için uzlaştırılamaz olan iki öncelikten kaynaklıydı –Yahudilere karşı sürdürülen mücadele ve Almanya'nın ekonomik iyileşmesinin ilerletilmesi– ve yerel otoritelerin raporlarında devamlı yineleniyordu. Kassel idari bölgesi başkanı, 8 Ağustos 1934 tarihli aylık raporunda konuyu doğrudan terimlerle ifade ediyordu: "Yahudi sorunu hâlâ önemli bir rol oynuyor. İş hayatında Yahudi varlığı güçlenmeye devam ediyor. Büyük baş hayvan pazarını yeniden bütünüyle denetimleri altına aldılar. Nasyonal Sosyalist kurumların Yahudi sorunuyla ilgili tutumları değişmedi ve genellikle Ekonomi Bakanı'nın talimatlarıyla çelişiyor, özellikle de Yahudi işletmelere karşı davranışlar konusunda. Bölge polisi ve ben, boykot girişimlerinin yanı sıra yerel otoritelerin diğer ihlallerini engellemeye mecbur bırakılıyorum."[227]

Bu tür çelişkiler ve ikilemler genellikle küçük yerleşim yerleri düzeyinde belirginlik kazanıyordu. 2 Temmuz 1935 tarihinde Laupheim şehri yetkililerinden Württemberg İçişleri Bakanı'na bir rapor gönderildi: "Mevcut koşullarda, Laupheim yetkilileri için Yahudi sorunu giderek daha fazla belirsizlik kaynağı hâline gelmektedir. ... Eğer Yahudilerle mücadele sürüyorsa, yerel Yahudi işadamlarının en kısa zamanda göç edeceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu durumda Laupheim belediyesi daha da ağır gelir kayıplarına uğrayacaktır ve yükümlülüklerini yerine getirebilmek için vergileri yükseltmek zorunda kalacaktır." Raporun yazarı, yaşlı Yahudilerin ölmesi ve genç olanların da göç etmesi ile Yahudi sorununun otuz yıl içinde kendiliğinden çözüleceği inancındaydı. Bu arada, Yahudilerin olduğu gibi bırakılmalarını öneriyordu, zira bazı istisnalar dışında, Yahudiler köklü ailelerden oluşan bir topluluktu. Eğer Yahudi vergi gelirleri ika-

226 Baltık Denizi Beldesi Yönetimi, Binz, 17.5.38, SD Merkez Ofisi, mikrofilm MA-554, IfZ, Münih.

227 Yay. haz. Thomas Klein, *Der Regierungsbezirk Kassel 1933-1936: Die Berichte des Regierungspräsidenten und der Landräte*, Darmstadt, 1985, cilt 1, s. 72. Bazen, özellikle küçük kasaba ve köylerde, bazı Almanların tepkilerini belirleyen, hem uzun süredir toplum yaşamının içinde olan Yahudilerden alışveriş etme alışkanlığı hem de ekonomik avantajlardan yararlanmak idi. Trier yakınlarında küçük bir yerleşimin Blockleiter'ının [NSDAP'ın küçük yerleşim birimlerindeki en alt siyasal görevlisi – ç.n.] 20 Eylül 1935 tarihli raporuna göre, vali Yahudilerden et almaya devam etmektedir. Blockleiter ile yüz yüze gelince şöyle der: "Bu kadar nefret yüklü olmamak gerekir; bu küçük Yahudiler Yahudi sayılmaz." Bkz. Franz Josef Heyen, *Nationalsozialismus im Alltag: Quellen zur Gesichte des Nationalsozialismus vornehmlich im Raum Mainz-Koblenz-Trier*, Boppard am Rhein, 1967, s. 138.

me edilmeden kaybedilirse, "Laupheim'in büyük bir köy haline gerilemesi kaçınılmazdı."[228]

3 Nisan 1935'te "büyük Ren bölgesi" SD'sinden Koblenz SS-Gruppeführer August Heissmeyer'e gönderilen tamamı Yahudilerle ilgili bir rapor, parti girişimleri ve ekonomik zorunluluklar arasında gerilime iyi bir örnektir. Yahudilere karşı "sessiz boykotun" esas olarak parti tarafından başlatıldığına ve "kapalı toplantılarda" parti örgütleri mensuplarının Yahudi mağazalardan alışveriş etmemeleri konusunda sürekli uyarıldıklarına değinir. Rapor, daha sonra şöyle devam eder: "Şehirlerde denetim imkânları daha kısıtlı olduğu halde boykota kırsal bölgelerden daha fazla riayet edilmektedir. Özellikle Katolik bölgelerde, köylüler alışageldikleri gibi Yahudilerden almayı sürdürmektedirler ve durum, bir ölçüde, gücünü Katolik din adamlarından alan bir anti-boykota dönüşmektedir."

Rapor daha sonra, "bazen okullarda eğitim materyali olarak bile kullanılan" *Der Stürmer*'in giderek artan etkisinden bahseder. Ancak gazete ne zaman okurlarını açıkça boykota teşvik etse devlet otoritelerinin karşı çıkışı söz konusu olmaktadır. Rapora göre, "Yahudiler, bu durumdan, boykotun devlet tarafından istenmediği sonucunu çıkarmaktadır. Bunun sonucunda, Yahudi küstahlığına dair çok çeşitli şikâyetlerin duyulması tekrar gündemi işgal etmektedir."[229]

III

Yahudilerin durumuna gösterilen gerçek duygudaşlık ve hatta yardım teklifleri doğrudan ya da dolaylı olarak ifadesini buluyordu. Mesela, *Jüdische Rundschau*'ya gönderilen bir mektupta, milli marşın ("Deutschlandlied") söz yazarı şair Hoffmann von Fallersleben'in kız torunu, Yahudi çocukların kullanımı için Baltık kıyısına bir ev kurmayı öneriyordu.[230] Hem Yahudi direnci

228 Angress, "Die 'Judenfrage'", s. 29.

229 Genel Ren bölgesi SD Komutanından Koblenz, SS Gruppeführer Heissmeyer'e, 3.4.1935, SD-Oberabschnitt Rhein, mikrofilm MA-392, IfZ, Münih. Almanlar ve Yahudilerin ekonomik ilişkileriyle ilgili çelişkili raporlar durumun bölgelere göre değiştiğini ve türlü türlü ilişkiler sürdürüldüğünü göstermektedir. 1934 gibi erken bir tarihte, küçük şehirlerdeki mağaza sahipleri Yahudi müşterilere hizmet etmeyerek Nazizme bağlılıklarını göstermiş olabilirler; fakat Bella Fromm'un Eylül 1934'te günlüğüne yazdıklarına bakılırsa gerçek tutum genellikle farklıdır: "Mağaza sahipleriyle, benzin istasyonu ve otellerdeki insanlarla konuştum. Birçok durumda, katı Nasyonal Sosyalist tavırları açıkça tedbir amaçlıydı. Birçok Yahudi bana şunu söyledi: 'Her ne kadar mağazalarına giremesek de, Ari mağaza sahipleri, iş saatleri dışında bize istediklerimizi veriyorlar.'" Fromm, *Blood and Banquets*, s. 183.

230 Herbert Freeden, "Das Ende der jüdischen Presse in Nazideutschland", *Bulletin des Leo Baeck Instituts* 65 (1983), s. 6.

hem de Ari duygudaşlığına dair farklı ve pek beklenmedik bir itiraf da 1935 başlarında Göttingen polis dosyalarına girdi; Reinhard Heydrich imzasını taşıyan rapor tüm Gestapo birimlerine gönderildi. Konusu, "Yahudi Sanatçıların Performansları" idi.

"Yakın zamanlarda gözlendiği gibi," diye başlıyordu Heydrich, "Yahudi sanatçılar, kamuya açık gösterilerinde, imalı bir biçimde, hükümet tedbirlerinin yanı sıra Almanya'daki siyasal ve ekonomik durumla da uğraşmaktadırlar. Çoğu Ari-olmayan izleyicilerinin huzurunda sergiledikleri taklitler ve tonlamalarla yönelttikleri kasıtlı yıkıcı eleştirilerin hedefi kamuoyu önünde devleti ve partiyi alay konusu yapmaktır." Yahudi izleyicilere hitap eden Yahudi sanatçılarla ilgili kısım bu kadardı. Ancak dahası vardı: "Ari sanatçıların Ari-olmayan sanatçılarla arzu edilmeyen bir işbirliği içinde olmasından kaynaklanan polis müdahalesinin Ari-olmayan sanatçılara yönelik bir alkış tufanına dönüşmesi olgusu da devlet otoritelerini kışkırtmaktadır." Bu noktada, Heydrich, aklına aniden bir şey gelmiş gibi eklemektedir: "Ari-olmayan sanatçıların Ari izleyicilerin huzuruna çıkması temelde istenmeyen bir durumdur zira sonuçları korkutucu olabilir." Kısacası, her ne kadar bazı Yahudi sanatçılar hâlâ yasaklamalardan muaf olsa da, Gestapo'dan bu tür gösterileri derhal yasaklaması istenmekteydi. Heydrich'e göre Ari-olmayan sanatçılar gösterilerini Yahudi topluluklarla sınırlamalıydı. Ayrıca, Ari-olmayan sanatçılar Almanya'daki duruma ilişkin imalı ifadelerine devam ederlerse tutuklanmalıydılar, "zira Ari-olmayanların Alman meselelerine müdahalesi hoş görülemezdi."[231]

Parti üyelerine ve kamu görevlilerine Yahudilerle temastan kaçınmaları yönünde sürekli yinelenen talimatlar, bu tür temasların 1935'e kadar sürdüğünün dolaylı kanıtıydı ve bu ilişkiler sadece ekonomik zeminde değildi. 7 Haziran'da Baden, Lörrach belediye başkanı tüm belediye çalışanlarına bir uyarı gönderdi: Führer Almanya'yı Yahudi tehlikesinden kurtardı ve "ırksal onuruna değer veren" her Alman, yaptıklarından dolayı Führer'e müteşekkir olmalıdır. "Ancak, yine de, fertleriyle iyi ilişkiler sürdürerek bu yabancı ırka bağlılık gösteren Almanlar olursa, bu davranış duyarlılıktan yoksun olunduğunun göstergesidir ve en sert biçimde kınanmalıdır."[232]

Zulüm gören Yahudilerle ilgili gizli duygudaşlık akımı Goebbels'e de önemli görünmüş olmalı ki, o ay yaptığı konuşmada bu konuya değindi. Goebbels, "her şeye rağmen, hâlâ 'utanmazca' Yahudilerin insan olduğunu savunan kendi vatandaşlarını eleştiriyordu." O sırada *Jüdische Rundschau* edi-

231 Heydrich, Gestapo'dan tüm Eyalet polisi yerel ofislerine, 25.2.1935, Ortspolizeibehörde Göttingen, mikrofilm MA 172, IfZ, Münih.

232 Lörrach belediye başkanından tüm belediye memur ve işçilerine, 7.6.1935, Unterlagen betr. Entrechtung der Juden in Baden 1933-1940, ED 303, IfZ, Münih.

törü olan Robert Weltsch'e göre, "Goebbels'in hiddeti, bir fısıltı kampanyasının sürmekte olduğunu açığa vuruyordu ve Goebbels'in burjuva entelektüelleri olarak andığı insanlara yönelen bir kızgınlık halinin göstergesiydi. Berlin Bölge Yöneticisi'nin [Goebbels] uyarıları bu burjuva entelektüellerine yönelikti."[233]

Goebbels'in yaptığı konuşmanın "burjuva entelektüellerinin" gözünü korkutmakta ne kadar etkili olduğunu saptamak kolay değil ancak başka sonuçları olduğu kesin. 2 Temmuz 1935 sayısında *Jüdische Rundschau*, Weltsch'in "Yahudiler de İnsandır: Yahudi Dostlarının Öne Sürdüğü Bir Görüş" başlıklı makalesini yayınladı. Bakanın nutku ile zekice alay eden bir değerlendirmeydi ve gazetenin kapatılmasına sebep oldu.[234] Birkaç hafta ve bazı pazarlıklardan sonra Weltsch'e Goebbels'in ağzından yazılmış (ama "Jahnke" diye imzalanmış) bir mektup gönderildi: "2 Temmuz 1935 tarihli *Jüdische Runsdschau* sayı 53, benim 29.6.1935 tarihli konuşmamın Yahudi Sorununu konu eden bölümüne değinen 'Yahudiler de İnsandır' başlıklı bir makale yayınladı. Benim burjuva entelektüellerinin 'Yahudiler de insandır' görüşünü reddetmeme karşı çıkan bu makale, sadece Yahudilerin *de* insan olduğunu belirtmekle kalmıyor ama bilinçli insan ve bilinçli Yahudi olmalarının kaçınılmazlığına da değiniyor. Gazeteniz bu makale nedeniyle yasaklanmıştır. Gazetenizin yasağı kaldırılacaktır fakat makalenin polemikçi yapısından dolayı sizi en sert biçimde kınıyorum ve yayınlarınıza itirazımı gerektirecek başka nedenlerle karşılaşmamayı bekliyorum."[235]

Yahudilerin Yahudilere yönelik çıkardığı bir gazete için neden Goebbels bu manevralarla uğraşma zahmetine katlanmıştır? Weltsch bu durumu şöyle açıklar: "Yahudi gazetelerinin o günlerde alenen satıldığı unutulmamalıdır. Berlin West End'in gösterişli caddesi Kurfürstendamm, kelimenin tam anlamıyla, *Judische Rundschau* ile bezenmiş oluyordu – tüm büfelerde Salı ve Cuma günleri çok sayıda kopyası bulunuyordu çünkü özellikle yabancı gazeteler yasaklandıktan sonra, çok-satanlardan biri haline gelmişti."[236] Bu durum çok uzun süremezdi. 1 Ekim 1935'te Yahudi gazetelerinin teşhiri ve satışı yasaklandı.

Rejimin bu ilk yıllarında Alman yaşamından Yahudi kültürel mevcudiyetinin izlerini tümüyle silmek zordu. Nitekim S. Fisher yayınevinin 1934 katalogu, kapağında yakın zamanda vefat etmiş Yahudi kurucusunun resmi ve içinde de yazar Oskar Loerke'in anısına yaptığı konuşma metni ile yayın-

233 Robert Weltsch, "A Goebbels Speech and a Goebbels Letter", *LBIY* 10 (1965), s. 281.

234 *A.g.e.*, s. 282-83.

235 *A.g.e.*, s. 285.

236 *A.g.e.* (Weltsch'in metninde "West-end" şeklinde yanlış yazılmıştır.)

landı. Katalog, Thomas Mann'ın *Joseph and His Brothers* dörtlemesinin ikinci cildinin yanı sıra Arthur Schnitzler, Jakob Wassermann, Walter Rathenau ve Alfred Döblin gibi yazarların kitaplarının da duyurusunu yapıyordu.[237]

Fritz Haber'in birinci ölüm yıldönümü 29 Ocak 1935'teydi. Eğitim Bakanı'nın karşı çıkışına ve Hitler'in iktidara gelişinin ikinci yıl milli kutlamalarının hemen arifesi olmasına rağmen, Max Planck, Kaiser Wilhelm Cemiyeti himayesinde, ünlü Yahudi bilim adamı için bir anma toplantısı düzenlemeye karar verdi. Münih parti merkezinden 25 Ocak'ta gönderilen bir mektup, anma törenini Alman Fizik Cemiyeti ve Alman Kimya Cemiyeti'nin de desteklediğini belirtiyordu. Parti merkezi üyelerinin katılımını yasakladı ancak anlaşılan o ki bu durumu sadece Haber'in Yahudi olmasına dayandırmaya kalkışmadı. Dolayısıyla, açıklama üç ayrı sav içeriyordu: "Hiçbir Alman bilim insanı ölümünden bir yıl sonra bu şekilde onurlandırılmamıştır ve Yahudi olan Prof. Dr. Haber, Nasyonal Sosyalist devlete karşı sergilediği açık düşmanca tutumdan dolayı 1 Ekim 1933'te görevinden uzaklaştırılmıştır."[238] Eğitim Bakanı Rust'ın, Haber'in bazı meslektaşlarına verdiği özel katılma izni sözü tutulmadı. Yine de tören yapıldı. Önce Haber'in savaş dönemindeki çalışma arkadaşı Albay Köth konuştu ve ardından geleceğin Nobel ödüllüsü kimyacı Otto Hahn da anma konuşmasını yaptı. Salon, sanayi temsilcileri ve katılmaları yasak olan akademisyenlerin eşleri tarafından hıncahınç doldurulmuştu.[239]

Alman kültür hayatını Yahudi varlığından ve ruhundan kurtarma kampanyası, Naziler arası üst düzey dramatik olaylara da yol açtı. 1933 yılının ilk aylarında, yeni Reich'ın kültür dünyasını denetim altına almak için Goebbels ile Rosenberg arasında başlayan amansız kavgada Hitler, Reich Kültür

---

237 Franz, Schonauer, "Zu Hans Dieter Schäfer: 'Bücherverbrennung, staatsfreie Sphäre und Scheinkultur'" yay. haz. Denkler ve Lämmert, "Das war ein Vorspiel nur. ...", s. 131.

238 NSDAP Reichsleitung, Office of Technology, Circular 3/35, 25 Ocak 1935, Himmler Arşivleri, Berlin Doküman Merkezi, Microfilm sayı. 270, liste 2 (LBI, New York, mikrofilm, 133g.)

239 Heiber, *Universität unterm Hakenkreuz, Der Professor im Dritten Reich: Bilder aus der akademischen Provinz*, Münih, 1991, s. 216-17. Aynı zamanda bkz. Beyerchen, *Scientists under Hitler*, s. 67-68. Haber için yapılan anma toplantısı olağan dışı bir cesaret gösterisiydi. Bu şartlarda kolayca yapılabilmesinin nedeni, Haber'in Protestanlığa geçmiş olması, 1933 yılına kadar ultramilliyetçi bir çizgi benimsemesi ve esas olarak da, amonyak sentezini keşfederek (gübre üretimini ama aynı zamanda patlayıcı üretimini mümkün kılmıştır) ve ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan ilk zehir gazı olan klor gazını bulup kullanımını başlatarak bilime, Alman kimya sanayine ve Alman savaş gücüne bireysel katkılar yapmış olmasıdır. Çelişkili bir biçimde, her ne kadar ölümünden bir yıl sonra görkemli bir biçimde anılmışsa da, Haber kovulduğu sırada yalnız bırakılmış ve sürgün edilmiştir. Almanya'dan İngiltere'ye (ve sonra İsviçre'ye) geçtikten sonra Alman milliyetçiliği çizgisini terk etmiş ve Filistin'e yerleşmeyi düşünmeye başlamıştır. Bu çeşitli konular için bkz. Stern, *Dreams and Delusions*, s. 46 vd. ve esas olarak s. 51 vd.; ayrıca –kısmen sorunlu da olsa– yakın tarihli kapsamlı çalışma, Dietrich Stolzenberg, *Fritz Haber: Chemiker, Nobelpreisträger, Deutscher, Jude*, Weinheim, 1994. Stolzenberg'in biyografisinin bir değerlendirmesi için bkz. M. F. Perutz, "The Cabinet of Dr. Haber", *New York Review of Books*, 20 Haziran 1996.

Odası'nı kurmasına izin vererek, tercihini önce Goebbels'den yana kullandı. Fakat çok geçmeden, Ocak 1934'te Rosenberg'in "NSDAP'ın Genel Entelektüel ve İdeolojik Eğitiminin Denetimi için Führer Temsilcisi" olarak atanmasıyla bir eşitlik hâsıl oldu. Goebbels ile savaş yeniden başladı ve 1934 Ağustos ayından 1935 Haziran ayına kadar neredeyse bir yıl süren "Strauss vakası" ile zirvesine ulaştı.

Rosenberg 20 Ağustos 1934 tarihinde Goebbels'e yazdığı bir mektupla savaş açtı. Mektupta, yaşayan en büyük Alman bestecisi, Reich Müzik Dairesi başkanı ve Goebbels tarafından himaye edilen Richard Strauss'un davranışıyla büyük bir skandala yol açabileceği konusunda uyarıyordu: *Die schweigsame Frau* (sessiz kadın) operasının librettosunun "Yahudi Stefan Zweig" tarafından yazılması için bir anlaşma yapmıştı ve "o" diyordu Rosenberg, "aynı zamanda, İsviçre'deki Yahudi göçmen tiyatrosunun sanat danışmanıydı."[240] Söz konusu edilen sadece ideolojik doğruluk değildi: Rosenberg, kültür politikası alanında Goebbels'in hâkim konumunu sarsmak için mümkün her yolu deniyordu.

Strauss'un operasının 1935 yazında Dresden'de sahnelenmesi için henüz Hitler'in olurunu almış olan Goebbels kendini beğenmiş ideoloğa çok sert bir tepki gösterdi: "Dr. Richard Strauss'un operasının metnini Yahudi bir göçmene yazdırdığı doğru değil. Doğru olan ise, metni yazan Stefan Zweig'ın Avusturya Yahudisi olduğu ve göçmen Arnold Zweig ile karıştırılmaması gerektiği. ... Metin yazarının Yahudi göçmen tiyatrosu sanat danışmanı olduğu da doğru değil. ... Bu yanıtla açıklığa kavuşturduğum söz konusu hususlar, eğer sizin mektubunuzdaki kadar dikkatsizce ele alınsaydı, yabancı ülkelerde de kültürel bir skandala yol açabilirdi. Heil Hitler!"[241]

Rosenberg'in, Yahudi tiyatro yönetmeni Curt Götz'e sağladığı himayeyi ve bu nedenle Nasyonal Sosyalist yönetmenlere çıkardığı zorluğu hatırlatmak için Goebbels'e yazdığı mektupla, aralarındaki tartışma kısa süre sonra daha da keskinleşti. Son taş, Goebbels'in modern, hatta "Bolşevik" sanata, özellikle yenilikçi Der Sturm grubuna verdiği desteği hedef alıyordu.[242]

---

240 Reuth, *Goebbels*, Münih, 1990, s. 322.

241 *A.g.e.*, s. 323.

242 Rosenberg'den Goebbels'e, 30 Ağustos, 1934, Doc. CXLII-246, Michel Mazor, *Le Phénomène Nazi: Documents Nazis Commentés*, Paris, 1957, s. 166 vd. Aynı zamanda bkz. Wulf, *Theater und Film*, s. 104. Plastik sanatlar ve edebiyatta da tartışmalar aynı minvalde devam etti. Başlangıçta, her iki dalda da dışavurumculuk ve modern akımlar genel olarak Goebbels tarafından Rosenberg'e karşı korundu fakat Hitler'in de savunduğu Rosenberg çizgisi kazandı. Plastik sanatlar alanında, 1937 Grosse Deutsche Kunstausstellung'da sergilenen ortodoksi oldu ve "*Entartete Kunst*" (yoz sanat) sergide sapkınlık olarak teşhir edildi. Edebiyatta 1930'ların sonuna kadar çeşitli tartışmalar sürdü. Edebiyat konusunda bkz. Dieter Schäfer, "Die nichtfaschistische Literatur der 'jungen Generation'", yay. haz. Horst Denkler ve Karl Prumm, *Die deutsche Literatur im Dritten Reich*, Stuttgart, 1976, s. 464-65.

Goebbels için bir aksilik de, 1935 baharında Gestapo'nun Strauss'dan Zweig'a gönderilen bir mektubu ele geçirmesiydi. Mektupta besteci, "Müzik Dairesi başkanlığını... iyi şeyler yapmak... daha fazla talihsizlik olmasını engellemek için" kabul ettiğini anlatıyordu. Bunun sonucunda Strauss görevinden uzaklaştırıldı ve yerine kararlı bir Nazi olan Peter Raabe getirildi. Libretto yazarı Zweig olduğu için *Die schweigsame Frau*, birkaç kez sahnelendikten sonra yasaklandı.[243]

Yine de, Reich Müzik Dairesi'nin Yahudi mensuplarından bütünüyle temizlenmesi Goebbels'in düşündüğünden –ve duyurduğundan– daha uzun zaman aldı. Goebbels'in günlüklerinde bütünüyle Arileşmeyi gerçekleştirme azmi devamlı yineleniyordu. Savaş iki cephede sürdürülüyordu: Bireylere karşı ve bestelere karşı. Çoğu Yahudi müzisyen, Hitler Rejiminin ilk üç yılında ülkeden göç etmişti fakat Nazileri hayal kırıklığına uğratan Yahudi bestelerinden –bunlar esas olarak "hafif" müzikti– kurtulma zorluğuydu. "Dinleyicilerin bu tür müzik istedikleri [savları]" diye yazıyordu Michael Kater, "sürekli Yahudi-olmayan programlar sunarak dinleyicilerini eğitmek 'Ari' müzisyenlerin görevidir denilerek çürütülüyordu."[244]

Dahası, hafif müzik söz konusu olduğunda, Yahudi göçmen müzik yapımcıları ve hâlâ Almanya'da olan ortakları, istenmeyen müzik notalarının ve kayıtlarının Reich'a düzenli olarak akışını sağlıyorlardı. Viyana'dan, Londra'dan ve New York'tan müzik geliyordu ve ancak "yabancı" müziğin 1937 yılında resmen yasaklanmasından sonra Yahudi avcıları rahata erdi.[245]

Goebbels'in bu zorlu görevi, tüm besteci ve opera metni yazarlarının ırksal kökenlerini saptamanın zorluğuyla ve ünlü eserlerin bir Yahudi bağı kurularak kirletilmesinin yarattığı ikilemlerle daha da güçleşiyordu. Söylemeye bile gerek yok, Rosenberg'in katkıları ve ilgili tertipler, hatta SD bu alandaki kaçınılmaz rakiplerdi. Bu zorlu durumun boyutları ve genel atmosfer, Rosenberg'in Kampfbund'unun Münih şubesi ile Berlin'deki Reich Alman Tiyatroları Dairesi arasındaki karşılıklı yazışmada hissediliyordu. Münih'tekiler 16 Ağustos'ta şöyle yazıyordu:

> "Yahudi opera metni yazarları ve besteciler, son on beş yılda, işlerinin kalitesi ne kadar iyi olursa olsun Alman yazarların giremediği kapalı bir çevre oluşturdular. Bu beylerin artık madalyonun diğer yüzünü görmeleri sağlanacak. Savunma tedbiri almak gerekiyor zira yabancı gazetelerde, Almanya'da işle-

243 Levi, *Music in the Third Reich*, s. 74. Her şeye rağmen, Paul Graener'in *Friedemann Bach*'ı ve Georg Vollerthun'un *Der Freikorporal*'i, opera güftesi Yahudi oyun yazarı Rudolf Lothar tarafından yazıldığı hâlde sahnelendi, *a.g.e.*, s. 75.

244 Michael H. Kater, *Different Drummers: Jazz in the Culture of Nazi Germany*, New York, 1992, s. 43.

245 *A.g.e.*

rin Yahudiler olmadan yürümeyeceğini iddia eden nefret-yüklü makaleler yayınlanmaya başladı bile.

Münih'teki Deutsches Theater'de şu anda *Sissy* opereti sahneleniyor (metin yazarı [Ernst] Marischk, müzik [Fritz] Kreisler). Kreisler Prag'da Führer'imiz hakkında çok aşağılayıcı sözler söyleyerek maksadını ortaya koydu. Eserin sahnelenmesine karşı sert protestomuzu, NSDAP'ın Reich Merkez Parti Ofisi ile birlikte, Parti yoldaşımız Hess'e bildirdik. Şimdi öğrendiğimize göre, Deutsches Theater Yöneticisi Gruss, yerine bir program bulunursa eseri hemen kaldırmaya hazır. Benzer bir eser önerirseniz müteşekkir oluruz. Müzikal tarzda bir sahnelemeye uygun olması gerekiyor çünkü Deutsches Theater aslında bir müzikhol ve sadece müzikallere izin veriyor."[246]

23 Ağustos'ta Alman Tiyatroları Dairesi'nin yanıtı Münih'e doğru yola çıkmıştı: Berlin'de konuyla ilgili kişiler *Sissy*'den zaten haberdardı ve muhtemelen çaba gösteriyorlardı ancak diğer konular açıklığa kavuşturulmalıydı: Münih mektubunda Franz Lehar ve Künnecke Yahudilikten çok kolayca sıyrılmış görünüyor: "Ancak henüz her şey açık değil zira her iki bestecinin çalıştığı söz yazarlarının neredeyse hepsi Yahudi. Yakında, bestecisi ve söz yazarı Yahudi olmayan operetlerin listesini yayınlamayı tasarlıyorum."[247] Aynı yılın Aralık ayında Berlin'deki Alman Tiyatroları Dairesi, Münih Kampfbund'dan, Franz Lehar, Robert Stolz, Hans Meisel, Ralph Banatzki ve başka bazı bestecilerin Yahudiliklerine dair kuşkulara yer veren diğer bir mektup aldı. Yine, Lehar, Stolz ve Benatzki ile ilgili olarak opera metin yazarları ön plana çıkıyordu (diğer besteciler Yahudiydi).[248] Değinmek gerekir ki Hitler özellikle Lehar'ın *The Merry Widow* operetine bayılıyordu. Lehar'ın çok ünlü çalışmalarının metin yazarlarının Yahudi olma ihtimali var mıydı? Eğer varsa, Hitler bunu biliyor muydu?

9 Mart 1934'te Schlösser Prusya tiyatro konseyine şöyle yazıyordu: "*The Huguenots* [Meyerbeer'in operası] ile ilgili şöyle bir espri var: Protestan ve Katolikler birbirine ateş ediyor ve Yahudiler de bunun müziğini yapıyor. Yahudi sorunu ile ilgili geniş halk kesimlerinin yanılmaz duyarlılığı göz önüne alındığında, bence, böylesine önemli bir olguyu akıldan çıkarmamak gerekir." Schlösser aynı tutumu Offenbach'a karşı da sergiliyordu fakat konuyla ilgili çelişkili (resmî) açıklamalar sebebiyle, Koblenz'deki bir tiyatro "en az üç Offenbach opereti sahneledi," diyordu.[249]

---

246 Alman Kültürü İçin Savaş Birliği/Münih grubundan Reich "Alman Sahneleri" Birliği'ne, Berlin, 16.8.1933, Rosenberg Akten, mikrofilm MA-697, IfZ, Münih.

247 Reich "Alman Sahneleri" Birliği'nden Alman Kültürü İçin Savaş Birliği'ne, 23.8.1933, *a.g.e.*

248 Alman Kültürü İçin Savaş Birliği/Kuzey Bavyera/Franconia'dan Reich "Alman Sahneleri" Birliği'ne, 2.12.33, *a.g.e.*; "Alman Sahneleri"nden Alman Kültürü İçin Savaş Birliği'ne, 5.12.33, *a.g.e.*

249 Pätzold, *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung*, s. 77-78.

Ancak, yeni rejimin kültür efendilerinin kafa karışıklıkları, sonuç olarak Reich'ta müziğin Yahudilikten arındırılmasına engel olmadı. Arthur Schnabel (Nazilerin iktidara gelmesinin ardından göç etmiştir), Jascha Heifetz ve Yehudi Menuhin gibi Yahudi icracılar bir daha ne konserde ne de radyoda duyulmadılar; Yahudi şefler kaçtı, tıpkı besteciler Arnold Schoenberg, Kurt Weill ve Franz Schrecker gibi. Kısa bir tereddüt döneminin ardından Mendelssohn, Meyerbeer, Offenbach ve Mahler bir daha icra edilmedi. Leipzig Gewandhaus önünde bulunan Mendelssohn büstü kaldırıldı. Ama henüz bitmemişti: Händel'in Eski Ahit oratoryoları orijinal isimlerini kaybederek Arileştirilirken, *Judas Maccabeus* ismi, *The Field Marshall: A War Drama* ya da alternatif olarak *Freedom Oratorio: William of Nassau*'ya dönüştürüldü. Birinci değişikliği yapan Hermann Stephani ikincisi ise Johannes Klöcking idi. En önemli Mozart operalarından üç tanesi, *Don Giovanni*, *Le Nozze di Figaro* ve *Così fan tutte*, ayrıca sorun çıkardı: Her üçünün opera metin yazarı Lorenzo Da Ponte Yahudiydi; ilk akla gelen çözüm orijinal İtalyanca yorumundan vazgeçmekti ama bu işe yaramadı: Standart Almanca sahnelenen yorumu Yahudi şef Hermann Levi'ye aitti. Son bir çare vardı: Daha saf ve temiz bir Almancayla derhal yeni çevirisi yapılmalıydı. *Figaro* ve *Così*'ye Da Ponte'nin yazdığı opera metinlerinin yeni Almanca çevirileri, Köln tiyatrosunda yapımcı olan Siegfriedn Annheiser tarafından yapıldı ve yetmiş altı Alman opera sahnesinde uyarlandı.[250] Üstüne üstlük, müzikte Yahudilik ve Yahudiler başlıklı iki büyük ansiklopedi, *Judentum in der Musik A-B-C* ve *Lexicon der Juden in der Musik*, hazırlandı ve böylelikle gelecekte de hiçbir hata yapılmaması garanti altına alındı. Ama bazen ansiklopediler de yetersiz kalıyordu: *Judentum in der Musik* 1935'te yayınlanmıştı; Fakat *Anschluss* sonrası, Avusturya'nın yeni efendileri "Vals Kralı" Johann Strauss'un sülalesinde Yahudiler olduğunu keşfedince çok şaşırdılar ve doğum sertifikası Viyana arşivlerinden kayboldu.[251]

SD şube II 112 de (Yahudi şubesi), ölü ya da yaşayan Yahudi müzisyenlerden gözünü ayırmıyordu. 27 Kasım 1936'da, Berlin Filarmoni Salonu'nda, ünlü Alman bestecilerinin büst kalıpları arasında hâlâ "Yahudi Felix Mendelssohn-Bartholdy"ye ait olanın da durduğunu yazıyla bildirdiler. Yazı, Yahudi bestecilere ait eserlerin icrası yasak olduğundan "kalıbın mutlaka kaldı-

250 Levi, *Music in the Third Reich*, s. 76.

251 *A.g.e.*, s. 67. Aynı zamanda, Erik Levi, "Music and National-Socialism: The Politicization of Criticism, Composition and Performance", yay. haz. Brandon Taylor ve Wilfried van der Will, *The Nazification of Art: Art, Design, Music, Architecture and Film in the Third Reich*, Winchester, 1990, s. 167-71. 1 Eylül 1936'da, Reich Kültür Odası hiçbir koşulda çalışmalarına izin verilmeyecek Yahudi bestecilerin alfabetik listesini yayınladı: Abraham, Paul; Achron, Josef; Alwin, Karl; Antheil, George; Barmas, Issay; Becker, Conrad; Benatzky, Ralph; Benjamin, Arthur; Bereny, Henry; Berg, Alban ve diğerleri. Himmler Archives, Berlin Doküman Merkezi, mikrofilm no. 269, liste 1 (LBI, New York, mikrofilm 133f).

rılması gerekir," sonucuna varıyordu.[252] Bir süre sonra, şube Yahudi bir bas solistin, Michael Bohnen'in, "yakın bir tarihte yeniden bir filmde rol aldığını" fark etti. Bohnen konusunda, II 112'nin isimsiz ajanı muhataplarına *Encyclopedia Judaica*'daki solistle ilgili maddeyi aktarıyordu.[253]

Eğer Yahudiler Ari isimler alarak kimliklerini gizleyebilirlerse, Alman sanat dünyasından uygunsuz Yahudi isimlerinin temizlenmesinin yararı ne olabilirdi? 19 Temmuz 1935'te, Gürtner'in *Der Stürmer* ile ilgili şikâyetinde ortaya konulan durumdan hareketle, (1934 Aralık ayında başlayan isim değişikliklerine karşı savaş açan) Frick, Hitler'e bir öneri taslağı sunarak Yahudilere ait olduğu genel kabul gören isimlere sahip Arilerin isimlerini değiştirmelerine izin verilmesini istiyordu. Genel olarak, Yahudilere bu izin verilmiyordu; eğer isimleri alay konusu oluyorsa ve aşağılama içeriyorsa diğer bir Yahudi ismi seçilebiliyordu.[254] 31 Temmuz'da Lammers, Berchtesgaden'dan Hitler'in onayını iletti.[255] Frick bununla yetinmedi ve 14 Ağustos'ta Gürtner ile yaptığı bir yazışmada, 19. yüzyıl başında asil Alman isimleri almış Yahudilerin soyundan gelenlerin yeniden Yahudi isimleri almaya zorlanmalarının mümkün olup olamayacağını konu etti; bu, Reichstag üyesi Prince von und zu Loewenstein'ın talebiyle yapıldı, diye yazıyordu.[256] Her ne kadar Devlet Bakanı Hans Pfundtner, o zaman, özgürleşmeden beri Yahudilerin seçtiği Alman isimlerinin bir listesini hazırlaması için Reich Soy Araştırmaları Şubesi'ne talimat verdiyse de, bu konuda bir anlaşmaya varılamadığı anlaşılıyor.[257] Göreceğimiz gibi, kısa bir süre sonra, strateji değişecekti: Alman tınılı isimleri değiştirmeye zorlanmak yerine, Yahudiler ek –ve tabi ki Yahudi– ön adlar alacaklardı.

1935 yılında Hans Hinkel Goebbels'in bakanlığına geçerek Reich Kültür Odası'nın [RKK] üç danışmanından biri oldu. Kısa bir süre sonra sahip olduğu unvanlara alışılmadık bir tane daha eklendi: Alman Reich Toprakla-

252 Memorandum II 112, 27.11.1936, SD-Hauptamt, mikrofilm MA-554, IfZ, Münih.

253 Memorandum II 112, 3.1.1938, *a.g.e.* Müzik ve tiyatroda Yahudiler ve Yahudilik etkisi arayışı, 19. ve 20. yüzyılın Völkisch yazarları ve hatta Nazizmin entelektüel-ideolojik geçmişinde yer alanlar da dâhil, tüm kültürel alanlardaki genel kimlik saptama dürtüsünün bir tezahürüdür. Mesela, Ernst Häckel'in "Monist Birliği" incelemeye alınmıştır, tıpkı ırk kuramcısı Ludwig Woltmann gibi. Her iki örnek için de bkz. Paul Weindling, "Mustergau Thüringen: Rassenhygiene zwischen Ideologie und Machtpolitik", yay. haz. Norbert Frei, *Medizin und Gesundheitspolitik in der NS-Zeit*, Münih, 1991, s. 93, not 93.

254 İçişleri Bakanlığı'ndan Reich Şansölyesi'ne, 19.7.1935, Max Kreuzberger Research Papers, AR 7183, Kutu 8, LBI, New York.

255 Lammers'den Frick'e, 31.7.35, *a.g.e.*

256 Frick'den Gürtner'e, 14.8.35, NSDAP, Parteikanzlei, mikrofiş 024638 vd., IfZ, Münih.

257 Pfundtner'den Reich Soy Araştırmaları Şubesi'ne, 14.8.1935, *a.g.e.*, mikrofiş 024642, *a.g.e.*

rında Yaşayan Tüm Ari-Olmayanların Kültürel ve Entelektüel Faaliyetlerini Denetleme ve İzleme Özel Komiseri.[258] Yeni unvanın uygunluğu, Hinkel'in, RKK içinde tekrar tekrar yaptığı temizlik hamlelerinin yanı sıra, çeşitli bölgesel Yahudi Kültür Birliklerinin [Kulturbünde] görece özerkliklerini terk ederek Berlin'deki milli birliğe katılmaya uygun bir dille yönlendirebilmesi ile orantılı olacaktı. Hinkel'in tek bir milli örgüt kurma düşüncesinin pek de kesin olmayan bir biçimde Kültür Birliği delegelerine kibarca anlatıldığı toplantı 27 ve 28 Nisan tarihlerinde, Hinkel'in katılımı ve Gestapo temsilcilerinin sessiz gözlemi altında, Berlin'de yapıldı.

Hinkel Yahudi delegelerle "gizli" görüşme yapıyordu ve eğer toplantı bir şekilde ifşa edilirse "hoş olmayan" sonuçları olur dedi; milli bir örgüt kurmak gerçekten delegelerin "özgür seçimine" bırakılıyordu ancak bir sürü teknik sorunun üstesinden gelmenin yegâne akılcı yolu tek örgüttü. Hinkel'in isteğiyle toplantıyı düzenleyen Kurt Singer, böylesi bir birliği kuvvetle destekliyordu ve Hinkel ile uyum içinde görünüyordu. İlk toplantıda (Hinkel'in katıldığı tek toplantıydı) Hinkel ve Singer o kadar hızlı davrandılar ki, toplantının sonunda Singer şu açıklamayı yapma noktasına geldi: "Şimdi, Devlet Bakanı'na ve Eyalet Polisini temsilen bulunan baylara resmen duyurmak isterim ki, burada bulunan delegeler, Reich içinde mevcut Yahudi Kültür Birlikleri için şemsiye bir örgütün kurulmasına oybirliği ile karar vermiştir."[259]

1936'da yaptığı bir konuşmada Hinkel Yahudilerle ilgili Nazi kültür politikasının doğrudan hedefini bir kez daha ortaya koydu: Almanya'daki kültürel miraslarını geliştirme hakkına sahiptiler fakat bu genel kültürden bütünüyle yalıtılmış olmalıydı. Yahudi sanatçılar, "engellenmeden çalışabilirdi ama kendilerini Yahudi sanatsal ve kültürel yaşamının geliştirilmesiyle sınırlarlarsa ve bizim kültürümüzü –açıkça, gizlice ya da hileyle– etkileme girişiminde bulunmazlarsa."[260] Heydrich merkezileşmenin faydalarını biraz farklı terimlerle ifade ediyordu: "Reich Yahudi Kültür Birlikleri Örgütü'nün kurulma nedeni Yahudi Kültür Birlikleri'nin daha kolay denetlenmesini ve gözetimini kolaylaştırmasıdır."[261] Yeni milli birliğe dâhil olmayan tüm Yahudi kültür grupları yasaklandı.

---

258 Steinweis, "Hans Hinkel", s. 213.

259 Heydrich'den tüm Gestapo birimlerine, 19.8.1935, Aktenstücke zur Judenverfolgung, Ortspolizeibehörde Göttingen, MA-172 IfZ, Münih.

260 Steinweis, "Hans Hinkel", s. 215.

261 Heydrich'den tüm Eyalet Polisi Şubelerine, 13.8.1985, Aktenstücke zur Judenverfolgung, Ortspolizeibehörde Göttingen, MA-172 IfZ, Münih.

IV

1935'in başından itibaren, yoğun anti-Yahudi kışkırtmanın su yüzüne çıkması, parti üyeleri ve bir yıl önce liderlerinin öldürülmesine kızgınlıkları hâlâ süren SA üyeleri arasında başlayan huzursuzluk ve tedirginlikle oldu. Bir türlü atlatılamayan ekonomik zorlukların yanı sıra maddi ve ideolojik bir karşılık bulamayan, ne yerel ne de ulusal ölçekte mevki ve duygusal tatmine ulaşamayan parti üyelerinin büyük çoğunluğu bu kışkırtmaya öncülük ediyorlardı.

Anti-Yahudi hadiselerin ilk dalgası Mart 1935'te başladı; izleyen haftalarda, Goebbels'in *Der Angriff*'i kıyım-çağrıştıran atmosferi daha da ağırlaştırdı.[262] İçişleri Bakanı'nın hazırlanmakta olan anti-Yahudi yasayı ve Yahudilerin yeni Wehrmacht'tan uzaklaştırılacaklarını duyurması, giderek büyüyen huzursuzluğu yatıştırmadı.

Büyük ölçekli ilk anti-Yahudi kargaşalıkların gözlendiği şehir Münih oldu ve özenle hazırlanmış polis raporları orada olayların nasıl geliştiğini yeterince doğru bir biçimde betimliyordu. Mart ve Nisan aylarında Yahudilere ait mağazalar geceleri asit yağmuruna tutuldu ya da "Yahudi İğrenç Yahudi, Yahudiler Dışarı" gibi ibarelerle boyandı. Rapora göre, bunu yapanlar polis devriye saatlerini biliyorlardı ve bu nedenle rahatça eylemlerini yapıyorlardı. Mayıs'ta, Yahudi mağazalarının camları kırılmaya başladı. Polis raporu bu ilk olaylardan birinde Hitler Gençliği gruplarının katılımını tespit etmişti. Mayıs ortalarından itibaren failler gün ortasında Yahudi mağazalarına saldırmakla kalmıyor ama aynı zamanda mağaza sahiplerini, müşterilerini ve hatta Ari çalışanlarını tartaklıyorlardı.

25 Mayıs Cumartesi günü bu kargaşa yeni bir boyut kazandı. Öğleden sonra, saldırılar şehirdeki belirlenebilen tüm Yahudi işletmelere yayıldı. Polise göre, failler "sadece Parti ve Parti örgütleri üyelerinden oluşmuyor, aynı zamanda kimliği kuşkulu gruplar da barındırıyordu." Akşamüstü, merkez tren istasyonunun dışında polis ile (esas olarak, Schleissheim'daki SS destek kampında eğitim gören Avusturyalı Nazilerden oluşan) dört yüz kişilik bir kalabalık arasında çatışmalar baş gösterdi; kısa süre sonra şehrin diğer bölgelerinde de benzer çatışmalar yaşandı. Saat altı sıralarında kalabalık Meksika Konsolosluğu'na saldırmaya çalıştı. Tutuklananlar arasında sivil giyimli SS mensupları da vardı. Bavyera başkentinde düzenin yeniden tesisinin kısmen sağlanması akşam saat dokuzu buldu.[263]

Daha fazla dikkat çeken ikinci bir kargaşalık Temmuz ayı ortalarında Ber-

262 Adam, *Judenpolitik*, s. 115.

263 Münih Polis Müdürlüğü raporu, Nisan/Mayıs 1935 (Geheimes Staatsarchiv, Münih, MA 104990), Fa 427/2, IfZ, Münih, s. 24 vd.

lin'de ve esas olarak da Yahudilere ait seçkin mağazaların görece daha yoğun olduğu Kurfürstendamm'da meydana geldi. Karısı Yahudi kendisi koyu bir Protestan olan Jochen Klepper günlüğüne 13 Temmuz günü şunları yazıyordu: "Kurfürstendamm'da anti-Semit taşkınlıklar. ... Berlin'in Yahudilerden temizlenmesi ürkütücü bir biçimde ilan edildi."[264] Bir hafta sonra, Klepper Kurfürstendamm'da olanlardan tekrar söz ediyordu: Yahudi bir kadının suratına vurdular; Yahudi erkekler cesurca davrandı. "Kimse yardımlarına gitmedi zira herkes tutuklanmaktan korkuyordu."[265] Yahudi karısı yüzünden radyodaki işini 1933'te kaybeden Klepperer, yakın zamanda Arileştirilmiş olan Ullstein Yayınevi'nde bulduğu işten de 7 Eylül'de kovuldu. O gün, Yahudilerin girişini yasaklayan tabelaların yüzme havuzlarına ve hatta karısıyla yürüyüş yaptıkları küçük caddenin kenarındaki çite asıldığını gördü.[266]

Sürgündeki Alman Sosyalist Parti'nin Prag'da hazırladığı, Reich'taki duruma dair gizli raporları (SOPADE [Sozialistische Partei Deutschlands] raporları olarak anılan metinler), 1935 yaz ayları boyunca Almanya'nın her yerine yayılan anti-Yahudi şiddeti kapsamlı bir biçimde aktarıyordu. Daha önce gördüğümüz gibi, Nazi radikallerin gazabına uğrayanlar yüzme havuzlarına gitmeyi göze alan Yahudiler, Yahudi mağazaları ve pazardaki Yahudiler ve tabi ki Yahudi ırk-kirleticilerdi. Bazen yanlış hedefler seçiliyordu, mesela 13 Temmuz'da Kassel yüzme havuzunda Berlin'den bir Gestapo ajanı Yahudi zannedilerek SA aktivistleri tarafından dövülmüştü.[267] Gerçi çoğu durumda bu tür hatalar yapılmıyordu. Örneğin, 11 Temmuz'da yaklaşık yüz SA mensubu Fulda'daki sığır pazarını (daha önce değindiğimiz gibi burada birçok Yahudi celep vardı) bastılar ve ayrım gözetmeksizin, celeplere ve müşterilerine saldırarak bazılarının ciddi biçimde yaralanmasına neden oldular. SOPADE raporuna göre, "Caddelerde panik içinde sığırlar koşuşturuyor ve güçlükle yeniden bir araya getiriliyorlardı. Fulda'da gerginlik günlerce sürdü." *Jüdisches Familienblatt,* yarım ağızla, Yahudi celeplerin bütün gün sütü sağılmamış inekleri sığır pazarına getirdiğini söylüyordu; bu durum ahaliyi sinirlendirmişti ve Yahudi işkencecilere karşı herkes acı çeken ineklerin yanında yer almıştı.[268]

Baskı, şiddet ve dayatmanın sonuçları da olacaktı. Ağustos 1935 tarihli SOPADE raporu, Yahudilere karşı, yerel olarak devreye sokulan yeni yaptırımlara dair çarpıcı bir liste yayınladı: "Bergzabern, Edenkoben, Höheinöd,

264 Jochen Klepper, *Unter dem Schatten deiner Flügel: Aus den Tagebüchern der Jahre 1932-1942*, Stuttgart, 1983, s. 269.

265 *A.g.e.*, s. 270.

266 *A.g.e.*, s. 282-83.

267 SOPADE, *Deutschland-Berichte* 2 (1935), s. 803.

268 *A.g.e.*, s. 804.

Breunigweiler ve diğer bazı yerlere Yahudilerin taşınması ve onlara emlak satışı yasaklandı. ... Bad Tölz, Bad-Reichenhall, Garmisch-Partenkirchen ve Bavaria'nın dağlık bölgeleri, sağlık tesislerine Yahudilerin girişine izin vermemektedir. ... Apolda, Berka, Blankenstein, Sulza, Allstadt ve Weimar'da Yahudilerin sinemalara girişi yasaklandı." Magdeburg'da Yahudilerin kütüphanelere girişi yasaklandı; Erlangen'de tramvaylara "Yahudiler binemez!" Tabelaları asıldı. Rapor, Yahudilere yasaklanan onlarca diğer mekân ve faaliyetlerin listesine yer veriyordu.[269]

Anti-Yahudi şiddetin yaygınlaşmasına tüm parti liderleri karşı çıkmadı. Mesela Köln-Aachen Bölge Yöneticisi Grohe, "alt orta sınıfın [*Mittelstand*] karamsar ruh halinin düzeltilmesi" için anti-Yahudi eylemlerin yoğunlaştırılmasından yana idi.[270] Fakat yaygın tutum bu değildi – halk arasında olabilecek olumsuz tepkiler nedeniyle değil[271] ama daha çok, içeride ve Almanya dışında, özellikle Olimpiyat Oyunları yaklaşırken, ölçüsüz şiddetin yayılmasına izin vererek kendi kuvvetleri üzerindeki denetimi kaybettiği izlenimini yaratmak rejime zarar verebilirdi. İzinsiz anti-Yahudi eylemlerden uzak durulması yönünde talimatlar, Hitler adına Hess ve diğerleri tarafından ilan ediliyordu ancak tümüyle başarı sağlanamıyordu.

Anti-Yahudi şiddetin yayılması özellikle Schacht tarafından hoş karşılanmıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nde Alman mallarına yönelik boykot yeniden alevlendi. 3 Mayıs'ta ekonomi bakanı Hitler'e "Alman ihracatını etkileyen kestirilemeyecek etmenler" ile ilgili bir memorandum göndererek yeni anti-Yahudi kampanyanın ekonomik sonuçları için uyarıda bulundu. En azından görünüşte, Hitler Schacht ile tamamıyla hemfikirdi: Bu aşamada şiddet durdu.[272]

Schacht, Ekonomi Bakanlığı'nda 20 Ağustos 1935'te düzenlenecek konferans için böyle bir atmosferde çağrı yaptı. Katılanlar arasında, İçişleri Bakanı Frick, Adalet Bakanı Gürtner, Prusya Finans Bakanı Johannes Popitz, Bölge Yöneticisi ve Bavyera İçişleri Bakanı Adolf Wagner ayrıca SD, Gestapo ve partinin Irksal Politikalar Şubesi temsilcileri vardı.[273]

Frick, parti programına uygun olarak yapılacak ve bakanlık tarafından ha-

---

269 *A.g.e.*, s. 921.

270 Marlis Sreinert, *Hitlers Krieg und die Deutschen: Stimmung und Haltung der deutschen Bevölkerung im Zweiten Weltkrieg*, Düsseldorf, 1970, s. 57.

271 Ian Kershaw, Yahudilere yönelik şiddet karşısında halkın olumsuz tepkilerine aşırı vurgu yapmış olabilir. Ian Kershaw, "The Persecution of the Jews and German Popular Opinion in the Third Reich", *LBIY* 26 (1981).

272 Fischer, *Hjalmar Schacht*, s. 154-55.

273 Katılımcı listesi için bkz. Otto Dov Kulka, "Die Nürnberger Rassengesetze und die deutsche Bevölkerung", VfZ 32 (1984), s. 616.

zırlanmakta olan ek anti-Yahudi yasaları anlatarak oturumu açtı. Diğer yandan, yaygın itaatsiz anti-Yahudi saldırılar karşısında olabilecek en sağlam duruşu sergiledi ve güçlü polis tedbirleri önerdi.[274]

Wagner aynı fikirdeydi. Frick gibi o da anti-Yahudi yasal yaptırımların güçlendirilmesinden yanaydı ancak hem parti ve devlet arasında hem de devletin çeşitli birimleri arasında, bu konuda görüş ayrılıkları olduğuna değiniyordu. Her şey bir anda olmak zorunda değildi; ona göre, daha güçlü yaptırımlar tam Yahudilere yönelik olmalıydı, melezlere [*Mischlinge*] değil.[275] Yine de, Wagner, halk çoğunluğunun daha güçlü anti-Yahudi yaptırımlar yönündeki taleplerine bağlı olarak, Yahudilerin ekonomik faaliyetlerine karşı yeni yasal adımlar atılması konusunda ısrar ediyordu.[276] Bu aşamada Wagner'in talepleri dikkate alınmadı.

Tamamıyla yasal yöntemlerin kullanılmasının, toplantıda, muhafazakâr Gürtner tarafından benimsenen yol olduğu açıktı: Aslında hükümetin yapmak istediği ama uluslararası olası sonuçları nedeniyle yapamadıklarını radikallerin gerçekleştirmekte olduğu izlenimini yaratmalarına imkân tanımak tehlikeliydi. "Führer devleti ilkesi," Gürtner'e göre, "bu tür girişimlere karşı dayatılmalıydı."[277]

Tahmin edilebileceği gibi, Schacht anti-Yahudi kargaşanın yarattığı tahribatı vurguladı ve gelişen durumun yeniden silahlanmanın ekonomik temelini tehdit edebileceği konusunda uyardı. Parti programının uygulanması gerektiğini kabul ediyordu fakat bu uygulamalar sadece yasal talimatlar çerçevesinde kalmalıydı.[278] Schacht'ın hareket noktasını, kısa-vadeli ekonomik çıkarların şekillendirdiğini görüyoruz. Toplantı sonuçları Hitler'in dikkatine sunuldu ve Frick'in planladığı yaptırımlar Ağustos sonu ve Eylül başında daha da ayrıntılı hale getirildi.[279]

O dönemin SD başkanı ve Gestapo Berlin merkez ofisi (Gestapa) başkanı olan Heydrich de toplantıya katılmıştı. 9 Eylül'de tüm katılımcılara gönderdiği memorandumda, konferansta değindiği noktaları yineliyordu. Bu belgede Heydrich, Yahudilere yönelik ayrımcılığın daha da ileri götürülmesini ve hatta eğer mümkün olabilirse, vatandaşlık haklarını ortadan kaldırmayı he-

---

274 *A.g.e.*

275 Toplantı tutanaklarının Nuremberg duruşmalarında NG-4067 olarak sunulan kısmının aktarıldığı kaynak, Michalka, *Das Dritte Reich*, cilt 1, s. 155. Yayınlanan Almanca metne ek belgeler için bkz. Otto Dov Kulka, "Die Nürnberger Rassengesetze", s. 615 vd. Aynı zamanda bkz. *Documents on German Foreign Policy*, Seri C, cilt 4, Washington, D.c., 1962, s. 568 vd.

276 Wagner'in önerisinin farklı biçimlerinin kıyaslanması konusunda bkz. Peter Longerich, *Hitlers Stellvertreter*, Münih, 1992, s. 212-13.

277 Michalka, *Das Dritte Reich*, s. 155.

278 *A.g.e.*; Kulka, "Die Nürnberger Rassengesetze", s. 617.

279 *A.g.e.*

defleyen bir dizi yaptırımın çerçevesini çiziyordu. Almanya'daki tüm Yahudilere yabancı statüsü verilmeliydi. Ancak, genellikle söylendiği gibi, Heydrich, Nazi politikasının asli hedefinin tüm Yahudilerin göç ettirilmesi olduğunu öne sürmüyordu. Sadece memorandumun son cümlesinde, SD başkanı, önerdiği kısıtlayıcı yaptırımların Yahudileri Siyonizme yönlendireceği ve göç etme girişimlerini güçlendireceği umudunu ifade ediyordu.[280]

8 Ağustos'ta hem *Der Angriff* hem de *Völkischer Beobachter*, "Yahudi Sorununda Kanun ve İlke" manşeti altında, Alman Polis şefi, SS Obergruppenführer Kurt Daluege'nin hazırladığı, suç istatistiklerinin tüm suç başlıklarında Yahudilerin önde olduğunu gösterdiği, duyuruyu yayınladı. Her iki gazete de, daha sonra, bu konuya yabancı basının ilgisizliğinden yakınıyordu; *Der Angriff*'e göre, konuya yer veren yabancı gazetelerin, bunu yeni anti-Yahudi yaptırımlara hazırlık olarak yorumlaması, özellikle ağır bir suçlamaydı.[281]

V

15 Eylül 1935 günü öğleden sonra, Nuremberg yıllık parti kongresinin kapanış töreni Hitler ve NSDAP'ın üst düzey yönetimi huzurunda yapıldı. Parti Özgürlük Kongresi sona eriyordu. Aynı akşam saat 8.00'de Nuremberg Kültür Birliği salonunda, alışılmadık bir Reichstag toplantı oturumu açıldı. Hitler Rejimi döneminde, ilk ve son kez Reichstag Berlin dışında toplanıyordu. Nuremberg en son 1543 yılında Alman Reichstag'ına (o zamanlar Alman İmparatorluğu zümrelerinin meclisiydi) ev sahipliği yapmıştı.[282]

Hitler konuşmasında, özgürlüğünü koruyabilmek için Almanya'yı yeniden ordu kurmaya zorlayan uluslararası durumun istikrarsızlığına değindi. Nüfus çoğunluğunu Almanların oluşturduğu Memel şehrinin Litvanya'nın denetiminde olmasının kaygı verici olduğundan söz etti. Uluslararası Bolşevizmin yarattığı tehdit de unutulmadı: Hitler, Komünistlerin Almanya'ya ayak basmaya kalkışması halinde derhal haklarından gelineceği konusunda uyarıyordu. Daha sonra konuşmasının ana başlığına –Yahudiler– döndü:

Halklar arasında artan gerilimin arkasında Yahudiler vardı. New York Limanı'nda, Bremen yolcu gemisindeki Alman bayrağına saldırmışlardı ve Almanya aleyhine yeniden bir ekonomik boykot başlatıyorlardı. Almanya'nın

280 Wildt, Die Judenpolitik des SD, s. 23-24, 70-78.

281 Aktarıldığı kaynak, Ephraim Maron, "The Press Policy of The Third Reich on the Jewish Question" (Doktora Tezi, Tel Aviv Üniversitesi, 1992), s. 81-82.

282 Adolph Hitler, *Speeches and Proclamations 1932-1945*, yay. haz. Max Domarus, tercüme eden Chris Wilcox ve Mary Fran Gilbert, cilt 2, *The Chronicle of Dictatorship, 1935-1938*, Wauconda, Ill., 1992, s. 702. [Hitler, *Reden und Proklamationen, 1932-1945: Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen*, yay. haz. Max Domarus, cilt 1, *Triumph (1932-1938)*, Würzburg, 1962, s. 534.]

içinde dahi, kışkırtıcı davranışlarına dair ülkenin dört bir yanından şikâyetler geliyordu. Hitler böylece arka planı oluşturuyordu. Sonra, asıl meseleye geldi: "Çileden çıkan halkın, sonucu şimdiden kestirilemeyecek olan kararlı bir savunma hamlesine yönelmemesi için, bu davranışların yarattığı soruna tek alternatif çözüm yasal düzenlemedir. Alman Reich Hükümeti, özel ciddi tedbirler aracılığıyla, Alman *Volk*'unun Yahudi halkıyla hoşgörüye dayalı ilişki kurabilecek durumda olacağı bir çerçeve oluşturma umuduyla hareket etmektedir. Ancak bu umut boşa çıkar, Almanya-içi ve uluslararası Yahudi kışkırtmaları kendi seyrinde devam ederse, durumun yeniden değerlendirilmesi gerekir."

Göring'in birazdan okuyacağı yasaları Reichstag'ın kabul etmesini istedikten sonra Hitler, üç yasanın her biriyle ilgili kısa değerlendirmeler yaparak konuşmasını bitirdi: "Birinci ve ikinci yasa, simgesi altında Almanya'nın yeniden bağımsızlığını kazandığı Hareket'e şükran borcunu ödemektedir, bu anlamda Nasyonal Sosyalist Parti programında önemli bir unsur olarak yer alırlar. Üçüncü yasa bir soruna hukuksal çözüm bulma girişimidir ve eğer yine çözülemez ise, kesin çözüm için, yasayla Nasyonal Sosyalist Parti'ye havale edilecektir. Her üç yasanın arkasında Nasyonal Sosyalist Parti durmaktadır ve onunla birlikte ve arkasında da millet vardır."[283] Tehdit çok açıktır.

Birinci yasa Reich Bayrak Yasası, bundan böyle siyah, kırmızı ve beyazın milli renkler ve gamalı haç bayrağının da milli bayrak olduğunu ilan eder.[284] İkincisi, Vatandaşlık Yasası, tam siyasal ve yurttaşlık haklarına sahip "Reich vatandaşları" ile artık bu haklardan mahrum edilmiş "tebaa" arasındaki temel ayrımı belirler. Sadece Alman kanından ya da akraba kandan olanlar vatandaş olabilirler. Yani, artık vatandaşlık hakları bakımından Yahudiler yabancılar ile aynı statüdedirler. Üçüncüsü, Alman Kanı ve Onurunu Koruma Yasası, Yahudiler ile Alman kanından ya da akraba kandan vatandaşlar arasındaki evlilikleri ve evlilik dışı ilişkileri yasaklar. Yasayı dikkate almadan yapılan evlilik sözleşmeleri hatta Almanya dışında yapılan böylesi evlilikler geçersiz sayılır. Yahudiler, evlerinde kırk beş yaşının altında Alman vatandaşı kadın istihdam edemezler.[285] Son olarak, Yahudilerin Alman bayrağı çekmeleri yasaktı (Alman onuruna saldırı), kendi renklerini dalgalandırabilirlerdi.

Üçüncü yasanın başlangıcı, olası sonuçlarını da ortaya koyuyordu: "Alman kanının saflığının, Alman *Volk*'unun yaşayabilmesinin koşulu olduğu bilinciyle ve Alman milletini sonsuza kadar koruma yönündeki sarsılmaz

283 Hitler'in konuşması için bkz. Hitler, *Speeches*, yay. haz. Max Domarus (İngilizce), cilt 2, s. 706-7.
284 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 127.
285 *A.g.e.*

iradesiyle Reichstag'ın oybirliğiyle aldığı karar şöyledir."[286] Bunu hemen bi rinci paragraf izliyordu: "Yahudiler ile Alman kanından ya da akraba kandan olanların evlenmeleri yasaktır." Başlangıç cümlesi ile yasa metni arasındaki ilişki, Yahudiliğin temsil ettiği ırksal tehlikenin boyutunu yansıtıyordu.

17 Eylül tarihli *Völkischer Beobachter*'e göre, aynı akşamın ilerleyen saatlerinde önde gelen parti mensuplarıyla yapılan toplantıda, "Führer, yeni yasaların önemini ve Nasyonal Sosyalist yasal düzenlemenin, Almanya'da yaşayan Yahudiler ile kabul edilebilir bir uzlaşmaya varmanın yegâne aracını sunduğunu vurgulama fırsatı buldu. Führer'in özellikle vurguladığı, bu yasalarla Almanya'da yaşayan Yahudilere, kendi völkisch yaşamlarının her alanında, başka hiçbir ülkede var olmayan fırsatlar bahşedildiğidir."[287] "Bu bağlamda" diye devam eder haber, "Parti'ye, Yahudilere karşı bağımsız eylemlerden kaçınmaya devam edileceği talimatını bir kez daha yineler."[288]

Amerikan haber ajansı United Press başkanı Hugh Baillie'e 27 Kasım 1935 tarihinde verdiği mülakatta Hitler, açıkça Amerikan kamuoyunu hedef alarak, anti-Yahudi yasaları Bolşevik kışkırtıcılığının yarattığı tehlikeyle ilişkilendirdi.[289]

Göründüğü haliyle Nuremberg Yasaları Almanya'daki Yahudi yaşamının sonu anlamına gelmiyordu. "Yahudileri paralarını Almanya dışında harcamaya zorlamak kesinlikle bizim çıkarımıza uygun değil," diyordu Goebbels, kongrenin ertesi günü Nuremberg'de propaganda yetkilileriyle yaptığı toplantıda. "Burada harcamalılar. Her kamuya açık yüzme tesisine girmelerine izin vermek gerekmiyor ama şöyle düşünmeliyiz: Orada, yukarıda Baltık Denizi kıyılarında, diyelim yüz tane tatil tesisimiz var, bunlardan birine de Yahudiler gidebilir; orada kendi garsonları olur, tesis müdürleri olur, kendi Yahudi gazetelerini okurlar ve tüm bunlarla ilgili bir şey bilmemize gerek yok. Tesislerin en iyisi olacak değil, belki de elimizdekilerin en kötüsünü onlara vereceğiz (dinleyiciler arasında gülüşmeler) – ve diğerlerinde de bizler kendi başımıza olacağız. Böylesini doğru görüyorum. Yahudileri dışarı itemeyiz, onlar buradalar. Onları nakledebileceğimiz bir adamız yok. Bunu göz önünde bulundurmalıyız. ..."[290]

Kongreyi izleyen günlere ait iki ayrı tanıklık Hitler'in Yahudilerin geleceği ile ilgili şahsi niyetlerini ortaya koyuyordu. Daha sonra emir subayı da olan Fritz Wiedemann'a göre, Hitler gelmekte olan durumu, küçük bir par-

286 Noakes ve Pridham, *Nazism 1919-1945*, cilt 2, s. 463.

287 Hitler, *Speeches*, cilt 2, s. 708.

288 *A.g.e.*

289 *A.g.e.*, s. 731.

290 Yay. haz. Helmut Heiber, *Goebbels-Reden*, cilt 1, *1932-1939*, Düsseldorf, 1971, s. 246.

ti mensupları topluluğuna şöyle anlatıyordu: "Hangi meslekten olursa olsun bir gettoda, bir bölgede toplanacaklar ve orada, vahşi hayvanların izlendiği gibi Alman halkı onları izlerken, kendi doğalarına uygun olarak davranabilirler."[291] 1935'in bakış açısından, Yahudilerin bölgesel yalıtılmışlığı Almanya'nın *içinde* olmak zorundaydı (bu durum, onları izleyen Alman halkı ifadesiyle teyit ediliyor). Yani, Goebbels muhtemelen Hitler'den duyduklarını tekrar ediyordu. İkinci tanıklık oldukça farklıydı.

25 Eylül 1935'te, partinin Irk Polisi Şubesi başkanı Walter Gross, Hitler'in kendisine verdiği Nuremberg yasalarının yorumunu ve esas olarak, anti-Yahudi politikanın sonraki adımlarının nasıl olacağı değerlendirmesini, örgütün bölge şeflerine rapor etti.

Belirtmek gerekir ki Hitler ideolojik amaçlarıyla uyumlu önemli bir adım atmasının ardından, bir kez daha, bunun en aşırı sonuçlarını taktik düzeyde bertaraf etmeyi hedefledi. Gross ile yaptığı görüşmede, yeni yasaların kapsamını genişletmek amacıyla ya da Yahudilere karşı doğrudan ekonomik tedbirler bağlamında acele edilmemesi gerektiği konusunda Hitler partiyi uyardı. Hitler için hedef, Almanya'daki Yahudi etkisinin kısıtlanması ve millet bütününden Yahudilerin ayrılması olarak kaldı; Almanya'dan "daha etkin göç" şarttı. Ekonomik yaptırımlar bir sonraki adım olacaktı ancak bu yaptırımların yaratacağı durum Yahudileri kamusal bir yük haline getirmemeliydi; dolayısıyla iyi hesaplanmış adımlara gerek vardı. *Mischlinge*'ye gelince, Hitler onların birkaç nesil içinde asimile olmalarını tercih ediyordu – Almanların savaş potansiyelini zayıflatmaktan kaçınmak için. Ancak konuşmanın son cümlelerinde, pragmatik yaklaşım birden yok oluyordu. Gross iletisine göre, Hitler "bu noktada, eğer tüm cephelerde bir savaş durumu hâsıl olursa, [Yahudilerle ilgili] her tür sonuca hazır olacağını beyan etti."[292]

---

291 Fritz Wiedemann'ın elyazması notları, Institut für Zeitgeschichte, Münih. Aktarıldığı kaynak, Helmut Krausnick, "Judenverfolgung," Hans Buchheim ve arkadaşları, *Anatomie des SS-Staates*, cilt 2, Münih, 1967, s. 269.

292 "An dieser Stelle erklârte er noch, dass er in dem Falle eines Krieges auf allen Fronten, bereit zu allen Konsequenzen, sei." Philippe Burrin, *Hitler and the Jews: The Genesis of the Holocaust*, New York, 1994, s. 48-49. Kitabında Burrin, "tüm cephelerde savaş" haliyle –yani, 1914-1918'deki gibi bir durum– ilgili olarak Hitler'in korkusunun önemini vurguluyor. Rusya harekâtı çabuk bir zafere dönüşmediği için İkinci Dünya Savaşı, Almanya için böyle bir savaşa dönüştü. Bu durumla Hitler'in Yahudilerin imhasına karar vermesi arasındaki ilişki *Nazi Germany and the Jews: The Years of Extermination*'da [*Nazi Almanyası ve Yahudiler: İmha Yılları*] (2. Cilt) ele alınacak.

5

Yasaların Ruhu

I

Nuremberg parti kongresinden birkaç hafta önce, 1935 Ağustos ayı başlarında Hitler, Kamu Hizmet Yasası'nın istisnai durumları tanımlayan maddeleri ile o ana kadar korunan Leipzig Üniversitesi profesörü altı Yahudi ya da kısmi-Yahudinin emekli edilmesine karar verdi. 26 Ağustos'ta Sakson Eğitim Bakanlığı'ndan iki yetkili toplantı için Reich Şansölyeliğine geldi; bundan böyle, tüm Ari-olmayan kamu görevlilerinin emekli edilip edilmeyeceklerini öğrenmek istiyorlardı. Bakanlık Müsteşarı Wienstein onları şöyle bilgilendirdi:

> "Temel olarak, daha önce de olduğu gibi, her vakaya ayrı ayrı karar vermek gerekir. Fakat her bir vakada, yine de, Ari-olmayanlara nasıl davranılacağına dair yaklaşımın artık daha katı olduğu hesaba katılmalıdır. Kamu Hizmet Yasası ilan edilirken, hiçbir kısıtlama olmaksızın, yasanın 2. Bölüm 3. maddesinde tanımlanan korumayı Ari-olmayanlara sağlamak amaçlanmıştı. Fakat yeni gelişme, Ari-olmayanların işlerine devam etme konusunda hak iddia etmek için yukarıda sözü edilen talimatlara bundan böyle atıfta bulunamayacakları bir duruma yol açtı."

Artık kararlar, Bakanlık Müsteşarı Wienstein'in tekrar söylediği gibi "her bir vaka için ayrı ayrı" düşünülecekti.[1]

Aslında, birkaç ay boyunca muafiyet hükümlerinin görünürde hâlâ ko-

1 Eğitim Bakanı.., kararname, 13.9.1935, Reichsministerium für Wissenschaft u. Erziehung, mikrofilm MA-103/1, IfZ, Münih.

ruduğu Yahudi profesörler kovuldular. Victor Klemperer kovulduğuna dair tebligat mektubunu 30 Nisan'da aldı. Sakson Eğitim Bakanlığı üzerinden gönderilen mektup Reichsstathalter [Reich Bölge Valisi] Martin Mutschmann tarafından imzalanmıştı.[2] Birkaç ay içinde, yeni Vatandaşlık Yasası'nın arifesinde, artık muaf tutulan kimse kalmamıştı ve geriye kalan tüm Yahudi profesörler kovulmuştu.

Nuremberg yasalarının kaynağı konusunda birçok tartışma yapıldı: Gelişigüzel bir kararın sonucu muydu yoksa Yahudilerin Alman toplumundan ve nihai olarak Reich topraklarından adım adım çıkarılmasını hedefleyen genel bir planın sonucu mu? Bu noktada, benimsenen yaklaşıma göre, hem Yahudilerle ilgili hem de diğer konularda Hitler'in karar verme tarzı farklı biçimlerde yorumlanabilir.

Daha önce gördüğümüz gibi, yeni bir vatandaşlık yasası düşüncesi, rejiminin kuruluşundan beri Hitler'in aklında vardı. 1933 Temmuz'unda İçişleri Bakanlığı bünyesinde Nüfus ve Irk Politikaları Tavsiye Komitesi, Yahudilerin tam vatandaşlık haklarından mahrum edilmelerine yönelik bir yasa tasarısı taslağı hazırlamak üzere çalışmaya başladı.[3] 1935 yılı başından itibaren, yaklaşan değişikliklere dair işaretler çoğalmaya başladı. Aynı yılın bahar ve yaz aylarında çeşitli Alman liderlerin –Frick, Goebbels ve Schacht– konuya ilişkin imaları başladı; yabancı basın, özellikle de *Jewish Chronicle* ve *New York Times* benzer haberler yayınladılar ve Gestapo raporlarına göre, Rabbi Joachim Prinz gibi kimi Alman Yahudi liderleri, Yahudileri "tebaa" (*Staatsangehörige*) hâline getirecek yeni bir vatandaşlık yasasından açıkça söz ediyorlardı; aslında, ellerindeki bilgi kesin gibiydi.[4]

Eş zamanlı olarak, yine gördüğümüz gibi, karışık evliliklerin mahkemelerde karşı karşıya kaldığı engeller öylesine artmıştı ki, Temmuz ayında Frick bu alanda da yeni bir yasa düzenlemesinin haberini verdi. Aynı ay içinde Adalet Bakanlığı Yahudiler ile Almanlar arasındaki evliliklerin engellenmesi konusunda bir öneri sundu. Bundan sonra mesele artık bakanlıklar arasında bir müzakere konusuna dönüştü.[5] Dolayısıyla, Hitler'in kararına yol açan doğrudan sebep ne olursa olsun, hem vatandaşlık ve hem de karışık evlilikler konusu, devlet ve parti düzeyinde tüm detaylarıyla tartışılırken, çeşitli işaretler yeni yasaların çok yakın olduğunu gösteriyordu. Sohbetlerinden birinde, laf arasında Goebbels "Yahudi kibrini" gündeme getirdiğinde

2 Klemperer, *Ich will Zeugnis ablegen*, cilt 1, s. 195.

3 Neliba, *Wilhelm Frick*, s. 198 vd.

4 Bu tür ayrıntılar için bkz. David Bankier, *The Germans and the Final Solution: Public Opinion under Nazism*, Oxford, 1992, s. 43-44.

5 Neliba, *Wilhelm Frick*, s. 200 vd.

Hitler gizemli bir biçimde, "yakında birçok konuda değişiklikler olacak," demişti.[6]

Nazi yaptırımlarının gelişigüzel oluştuğunu vurgulayan tarihçiler, 13 Eylül'e kadar, Hitler'in Habeşistan'daki durumla ilgili önemli bir dış politika açıklaması yapmayı planladığını fakat son anda Dışişleri Bakanı Neurath'ın caydırdığını öne sürüyorlar. İçişleri Bakanlığı "ırk uzmanı" Bernhard Lösener'in Nuremberg duruşmalarındaki şüpheli tanıklığı dışında, bu hipotezi destekleyen hiçbir kanıt yok. (Mahkeme salonunda, 1935 ırksal yasalarının devamı için bir planlama olmadığını göstermek Lösener'in çıkarınadır zira aksi takdirde kendisinin de bu planlamanın içinde yer almış olması gerekir.)[7]

11 Eylül Nuremberg parti kongresinin açılış konuşmasında Hitler, bürokratik zaafların milletin iç düşmanlarına karşı savaşı engellememesi gerektiği uyarısını yapıyordu: Milletin iradesi –yani parti–, gerekli olursa, bürokratik yetersizlik durumunda nöbeti devralacaktı. Hitler 15 Eylül'de yaptığı kapanış konuşmasını, Yahudi sorununun çözümüne işaret ettiği bu cümlelerle bitirdi. Dolayısıyla, görünen o ki anti-Yahudi yasalar üzerinden devam etmenin temel gerekçesi, daha önce değindiğimiz özgül iç siyasal iklimin üstesinden gelme hedefiydi.

Bir yanda partinin ve diğer yanda devlet yönetimi ve Reichswehr'in [Reich ordusu] bulunduğu istikrarsız dengede, Hitler 1934 yılında SA'nın yetkilerini sınırlayarak devlet aygıtından yana tavır koydu. Ayrıca 1935 yılı başlarında, Reichswehr ile SS arasında gerilim baş gösterdiğinde Hitler, "orduya zarar vermeme konusunda partiyi uyardı ve Reichswehr'i 'yegâne silahlı güç' olarak tanımladı."[8] Artık karşı tarafa ılımlı yaklaşmanın zamanı gelmişti zira özellikle parti alt kademelerinde hoşnutsuzluk artıyordu. Kısacası, Nuremberg yasaları herkesin dikkatini daha partinin rolünün bitmediğine çekmeye hizmet ediyordu. Dolayısıyla, net bir yasal çerçeve çizilerek, parti mensupları kitlesi yatıştırılacak, Yahudilere karşı bireysel şiddet girişimleri durdurulacak, siyasal aktivizm tanımlı hedeflere yönlendirilecekti. Reichstag ve kordiplomatiğin parti kongresine çağırılmasından kasıt –asli deklarasyon konusu ister dış politika, ister Alman bayrağı ya da Yahudi meselesi olsun– en önemli yıllık kutlamasında partiye bağlılığın gösterilmesiydi. Yahudi yasalarıyla ilgili ön çalışmalar tamamlanmıştı ve Hitler, en son anda, nihai kanun hükümlerinin hazırlanmasına kolayca geçebilirdi.

Yasa taslaklarının hangi koşullarda hazırlandığı Lösener'in 1950'de yazdığı diğer bir rapordan biliniyor; rapor, yasa hüküm taslaklarının kongre-

6 Goebbels, *Tagebücher*, bölüm 1, cilt 2, s. 488.

7 Lösener'in tavrı için bkz. Bankier, *The Germans and the Final Solution*, s. 43.

8 Robert L. Koehl, *The Black Corps: The Structure and Power Struggles of the Nazi SS*, Madison, Wis., 1983, s. 102.

nin son iki gününde nasıl hazırlandığını anlatıyor.[9] Lösener'in, ön çalışmaların büyük oranda daha önce bitirildiği gerçeğini gizlemek dışında, bu iki telaşlı gün konusunda gerçek dışı bir tablo çizmesi için hiçbir sebep yok. Lösener'e göre, 13 Eylül akşamı, o ve İçişleri Bakanlığı'ndan çalışma arkadaşı Franz Albrecht Medicus acil olarak Berlin'den Nuremberg'e çağırılmışlardı. Orada, Devlet Bakanları Pfundtner ve Stuckart onları, bayrak yasasının Reichstag'ı toplamak için yetersiz bir gerekçe olduğunu düşünen Hitler'in, Yahudilerle Arilerin evlilikleri ve evlilik dışı ilişkileriyle ilgili ve Yahudi ailelerde Ari kadınların istihdam edilmesiyle ilgili bir yasanın hazırlanmasını emrettiği konusunda bilgilendirdiler. Ertesi gün Hitler, bilhassa ırksal-biyolojik anti-Yahudi yasaların altını dolduracak kapsamda bir vatandaşlık yasası istedi. Parti ve özellikle Gerhard Wagner, Lösener gibi kişiler, "çeyrek Yahudilerin" (ikinci derece *Mischlinge*) bile tam Yahudiyle eşitlendiği en kuşatıcı tanımda ısrar ediyorlardı. Hitler, yasanın, kapsayıcılık bakımından en azdan (D biçimi) en fazlaya (A biçimi) doğru dört biçimini talep etti. 15 Eylül saat 02.30'da, taslak önerilerini yeterli bulduğunu açıkladı.[10]

Hitler D biçimini seçti. Ancak, tipik bir hamleyle seçtiği bu açıkça ılımlı yaklaşımı yok etmek üzere, yasa kapsamlarının genişletilmesinin kapısını açık bırakan Hitler, Stuckart ve Lösener'in metnindeki hayati bir cümlenin üzerini çizdi: "Bu yasalar sadece tam Yahudilere uygulanır." Cümlenin kastı *Mischlinge*'nin yasa kapsamının dışında olduğuydu; artık onların kaderi de muallâkta kalıyordu. Hitler, resmî Alman haber ajansı DNB'nin yasalarla ilgili neşriyatında, Stuckart-Lösener cümlesinin muhafaza edilmesini emretti.[11] Bunu yapma amacı, muhtemelen, yabancı kamuoyunu ve Alman toplumunun yasadan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen kesimlerini yatıştırmaktı zira tam metnin sonraki yayınlanmalarında bu cümle yer almadı.

Eğer Hitler yasaları Nuremberg parti kongresinde açıklamayı düşünüyor idiyse neden taslakların hazırlanması için son dakikaya kadar bekledi sorusunun akla yakın bir yanıtı var: Büyük bir krizden kaçınabilmek için, kullandığı ani patlama yöntemiyle muhaliflerini hazırlıksız yakalayıp onları bir oldubittiyle karşı karşıya bırakarak güçlü bir tepkiyi neredeyse imkânsız hale getiriyordu. Eğer anti-Yahudi yasalar ona kongreden haftalar önce verilmiş olsaydı, devlet bürokrasisinden gelecek teknik itirazlar süreci aksatabilirdi. Bu sürpriz çok gerekliydi.

Nuremberg'i izleyen gün ve haftalarda, Wagner çizgisine yakın parti radikalleri *Mischlinge*'nin durumuyla ilgili taleplerini, ek maddelerle iki ana Nuremberg Yasası'na sokmak için ciddi bir baskı uyguladılar. Hitler, "birinci

9 Bernhard Lösener, "Als Rassereferent im Reichsministerium des Innern", *VfZ* 3 (1961), s. 264 vd.

10 *A.g.e.*, s. 273-75.

11 *A.g.e.*, s. 276.

derece *Mischlinge*" kararını 29 Eylül için planlanan kapalı parti toplantısında açıklayacaktı. Toplantı yapıldı ama Hitler açıklamayı erteledi.[12] Aslında, *Mischlinge* konusunda parti radikalleri Wagner ve Gütt (Gütt resmen İçişleri Bakanlığı bünyesindeydi) ile İçişleri Bakanlığı uzmanları Stuckart ve Lösener arasındaki çekişme 22 Eylül'den 6 Kasım'a kadar sürdü ve bu arada her iki taraf da birkaç kez Hitler'den görüş istedi.[13]

Tartışmanın başında, dörtte üç Yahudinin (dört büyükanne-büyükbabadan üçünün Yahudi olması) Yahudi ve dörtte bir Yahudinin (sadece birinin Yahudi olması) *Mischlinge* kabul edilmesi konusunda her iki taraf anlaşmıştı. Çatışma tamamıyla yarım Yahudinin (ikisinin Yahudi olması) durumuna odaklıydı. Parti yarım Yahudileri Yahudi kategorisine sokmak isterken ya da en azından bunlardan hangisinin Yahudi hangisinin *Mischlinge* olduğuna bir kamu kurumunun karar vermesini talep ederken, bakanlık onları *Mischlinge* kategorisine dâhil etmek istiyordu (dörtte bir Yahudilerle birlikte). Hitler'in verdiği nihai karar, partiye kıyasla, bakanlığın talebine çok daha yakındı. Yarım Yahudiler *Mischlinge* idi; sadece kendi tercihleriyle (bir kamu kurumunun kararı sonucunda değil), bir Yahudi eş seçerlerse ya da Yahudi dinî cemaate dâhil olurlar ise Yahudi olurlardı.[14]

Ek maddeler nihayet 14 Kasım'da açıklandı. Vatandaşlık Yasası'na ilk ek madde, Yahudiyi, büyükanne-büyükbabalarının en az üçü tam Yahudi olanlar ya da büyükanne-büyükbabaların ikisi Yahudi olup yasa yayınlandığı sırada bir Yahudi ile evli olan veya Yahudi dininden olanlar ya da bu tür bağlılıkları daha sonra tesis edenler olarak tanımlıyordu. 14 Kasım'dan itibaren Yahudilerin vatandaşlık hakları iptal edildi, oy verme hakları kaldırıldı; muharip veya muharip yakını olma durumlarına binaen işlerine devam eden Yahudi kamu görevlileri emekliliğe zorlandılar.[15] 21 Aralık tarihli ikinci bir ek madde ile kamu çalışanı olan ve muafiyetten yararlanan Yahudi profesörler, öğretmenler, doktorlar, avukatlar ve noterler azledildiler.

Alman Kanı ve Onurunu Koruma Yasası'na birinci ek maddede yasak evliliğin çeşitli kategorileri açıklanıyordu: Bir Yahudi ile büyükanne-büyükbabadan bir tanesi Yahudi olan *Mischlinge* arasında; her birinin büyükanne-büyükbabalarından biri Yahudi olan iki *Mischlinge* arasında; iki Yahudi büyükanne-büyüybabaya sahip bir *Mischlinge* ile bir Alman arasında (son ikisi İçişleri Bakanı ya da Führer Vekili'nin kararıyla özel muafiyete tabi olabilirdi).[16] Birinci dereceden *Mischlinge* (iki Yahudi büyükanne-büyükba-

12 *A.g.e.*, s. 281.

13 Ayrıntılı bir çözümleme için bkz. Noakes, "Wohin gehören die 'Judenmischlinge'?", s. 74 vd.

14 *A.g.e.*

15 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 139.

16 *A.g.e.*

ba) olanlar Yahudilerle evlenebilirlerdi –ve böylece Yahudi olurlardı– ya da birbirleriyle evlenebilirlerdi zira Hans F. K. Günther'in topladığı ampirik verilerin gösterdiği gibi, böyleleri genellikle çocuksuz kalmayı tercih ediyorlardı.[17] Son olarak, yasanın yayınlandığı tarihte bir Yahudi evinde çalışan Alman kanından kadınların işine devam edebilmesi için 31 Aralık 1935 tarihinde kırk beş yaşını doldurmuş olmaları gerekiyordu.[18]

2 Aralık'ta tüm parti organlarına gönderilen genelgede Hess, her iki tür *Mischlinge* için uygulanan evlilik düzenlemelerinin arkasında yatan niyetleri açıklamak üzere 14 Kasım ek maddelerinin temel talimatlarını yineliyordu: "Yahudi *Mischlinge*, yani dörtte üç Yahudiler, evlilik yasalarında ayrı tutulmuştur. Bu düzenlemelerin temeli, Alman-Yahudi *Mischlinge*'nin hiçbir şartta arzu edilmemesidir –hem kan açısından hem de siyaseten– ve en kısa zamanda ortadan kaldırılmalıdır." Hess'e göre, yasa "ya mevcut ya da sonraki nesilde, Alman-Yahudi *Mischlinge*'nin ya Yahudi grubuna ya da Alman vatandaşlarına dâhil olmasını" garanti altına almaktadır. Sadece safkan Almanlarla evlenmesine izin verilen çeyrek Yahudiler Alman olacak ve Hess'in deyişiyle, "65 milyonluk bir milletin kalıtımsal ırk potansiyeli, 100.000 çeyrek Yahudinin katılmasıyla değişmeyecek ve zarar görmeyecektir." Führer Vekili'nin yarım Yahudilere ilişkin açıklamaları ise biraz daha karışıktır çünkü onların, eğer Führer vekilinden onay alırlarsa, Almanlarla ya da çeyrek Yahudilerle evlenmelerine kesin bir yasak yoktur. Yasaların bu yönüyle parti isteklerine aykırılığının farkında olan Hess, bu kararı kısaca "siyasal nedenlerle," diye açıklar. Aslında genel politika, yarım Yahudileri sadece Yahudilerle evlenmeye zorlayarak Yahudi grubuna dâhil etmekti[19] – Walter Gross'a söylendiği gibi, Hitler'in *Mischlinge*'nin yok olması isteğinin kanıtı.

Nuremberg Yasaları kaç kişiye uygulanmıştır? 3 Nisan 1935'te İçişleri Bakanlığı'nın yaptığı istatistiğe göre, o dönemde Almanya'da yaşayan birinci ve ikinci dereceden *Mischlinge* sayısı 750.000 idi. Pfundtner tarafından imzalanan ve askerî yardımcısı Albay Friedrich Hossbach tarafından Hitler'e ibraz edilen bu belgede, söz konusu toplama nasıl ulaşıldığı açık değildir. (Aslında, bakanlık bu tahmini yapmayı sağlayacak kesin bir yöntem olmadığını da kabul etmiştir.) *Mischlinge*'den ayrı olarak, belgede Yahudi dinine mensup 475.000 tam Yahudi ve dinî mensubiyeti olmayan 300.000 tam Yahudi kayda geçmiştir ve bunların toplamı yaklaşık 1,5 milyona ya da Alman nüfusunun yüzde 2,3'üne tekabül eder. Muhtemelen Hitler'in talebiyle daha farklı

17 Noakes, "Wohin gehören die 'Judenmischlinge'?", s. 85-86.

18 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 139.

19 Führer's Deputy Circular, Sayı 228/35, 2.12.1935, Stellvertreter des Führers (Anordnungen ...), Db 15.02, IfZ, Münih.

bir rakama da yer verilmiştir: Bu toplam rakamın içinde 728.000 erkek vardır ve bunların 328.000'i askerlik çağındadır.[20]

Yasaların ilanından ve Kasım ayında yapılan ilk ek maddelerden sonra bile, Hess'in genelgesinde verdiği toplam 300.000 *Mischlinge* rakamı yanlıştır.[21] Bu rakam da abartılıdır.

Yakın tarihli araştırmalar, ek maddelerin çıktığı dönemdeki *Mischlinge* sayısını 200.000 olarak vermektedir.[22] *CV Zeitung* (Alman Yahudileri Merkez Birliği'nin gazetesi) tarafından yürütülen ve 16 Mayıs 1935'te yayınlanan kapsamlı nüfus araştırması da aynı sonuca varıyor. *CV* araştırmasına göre, o dönemde Almanya'da yaklaşık 450.000 tam Yahudi (dört Yahudi büyükanne-büyükbaba ve Yahudi dinine mensubiyet) yaşıyor. "Yahudi-olmayan Ari-olmayanların" sayısı 250.000 civarında – bunların içinde din değiştiren tam Yahudiler ve bir ila üç Yahudi büyükanne-büyükbabaya sahip din değiştirmiş *Mischlinge* yer alıyor. Araştırmacının, istatistiğinde 50.000 din değiştirmiş tam Yahudi ve 2.000 din değiştirmiş dörtte üç Yahudi tespit ettiği düşünülürse, Nuremberg derecelendirme kategorilerine göre rakamlar şöyle oluyor: (Irksal anlamda) tam Yahudiler: Yaklaşık 502.000 (450.000 artı 50.000 artı 2.000); yarım Yahudiler: 70.000-75.000 arası; çeyrek Yahudiler: 125.000-130.000 arası; toplam Mischlinge: 195.000-205.000 arası (CV araştırmasında yarım Yahudilerin hepsi din değiştirmiş Yahudilerdir ve bu nedenle, Nuremberg yasalarına göre, Yahudi değil birinci derece *Mischlinge* sayılmalıdırlar.)[23]

II

Lösener ve Knost'a ait 1936 basımı bir kitaba göre, "Almanya'da Yahudi sorunu basitçe ırk sorunudur. Bu sorunun nasıl doğduğunun ise," yazarlara göre, "bir kez daha açıklanmasına gerek yoktur. Burada ilgilendiğimiz sade-

20 Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 20, *Bundesarchiv of the Federal Republic of Germany, Koblenz and Frieburg*, s. 28-30.

21 Führer's Deputy Circular 2.12.1935, Stellvertreter des Führers (Anordnungen...), 1935, Db 15.02, IfZ, Münih.

22 Herbert A. Strauss, "Jewish Emigration from Germany: Nazi Policies and Jewish Responses (I)", *LBIY* 25, Londra 1980, s. 317. 1988 tarihli, "Ari-olmayan" Hıristiyanlar araştırmasında Werner Cohn da ayrıntılı bir istatistiksel çözümleme sunar. 1933 tarihi için kısmi Yahudilerin sayısını 228.000 olarak tahmin eder ve bu rakam 1935 için 200.000 tahmini ile genel anlamda uyumludur. Bkz. Werner Cohn, "Bearers of a Common Fate? The 'Non-Aryan' Christian 'Fate Comrades of the *Paulus-Bund*, 1933-1939", LBIY 33 (1988), s. 350 vd. *Paulus-Bund*'dan H. W. Friedmann da "Yahudi-olmayan Ari-olmayanların" sayısını 200.000 olarak hesaplamaktadır ki ona göre bu rakam Parti Irk Politikası Şubesi tarafından çok düşük bulunmuştur. Bkz. *Akten deutscher Bischöfte*, cilt 2, *1934-1935*, s. 133.

23 Dr. E. R-------x, "Die nichtjüdischen Nichtarier in Deutschland", *CV Zeitung* 20, sayı 1 (Beiblatt), 16 Mayıs 1935. Bu makaleye dikkatimi çektiği için Sharon Gillerman'a müteşekkirim.

ce, artık kararlı bir biçimde yürürlüğe konulan ve yeni Reich'ın inşasının temel önkoşullarından biri olan bu sorunun çözümüdür. Führer'in niyeti göz önüne alındığında, Nuremberg Yasaları ırksal nefreti besleme ve sürdürme amaçlı yaptırımlar değildir, Alman ve Yahudi halkları arasındaki ilişkilerin rahatlamasının başlangıcını sağlayacak yaptırımlardır." Yazarlar, Siyonizmin meseleyi doğru anladığını ve genelde Yahudi halkının kendisinin de, yüzyıllar boyunca kanının saflığını koruma kararlılığını gösterdikten sonra, kan saflığını savunma niyeti taşıyan yasaları hoş karşılaması gerektiğini öne sürerler.[24]

"Alman ırk yasaları" konusunda en temel eleştiri aynı yıl içinde yayınlanmıştır. Metni yazan Devlet Sekreteri (İçişleri Bakanlığı'nda) Wilhelm Stuckart ve aynı bakanlıkta diğer bir görevli Hans Globke'nin, Yahudileri isimleri üzerinden saptama çabasına daha sonra değinilecektir.[25] Bu eleştiri, Nuremberg Yasaları'nın –bir Nazinin bakışıyla bile– en kafa karıştırıcı yönlerini tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarır. Nesillerin ırklarını saptama ölçütü olarak dinsel mensubiyetin kesin geçerliliğini örneklemek üzere Stuckart ve Globke farazi bir örnek verirler; tamamen Alman kanından bir kadın, bir Yahudi ile evlenerek Museviliğe döner, dul kaldıktan sonra Hıristiyanlığa dönerek tamamen Alman kanından bir adamla evlenir. Bu ikinci evlilikten doğacak bir torun, yasaya göre, büyükannenin bir zamanlar Yahudi dinine mensubiyeti nedeniyle kısmen Yahudi sayılacaktır. Stuckart ve Globke ister istemez şu doğal sonuca varırlar: "Dikkat edilmesi gereken nokta... ırksal mensubiyet bağlamında, Museviliğe geçmiş safkan bir Alman, din değiştirmeden önce olduğu gibi sonra da Alman-kanından sayılacaktır; ancak torununun ırksal mensubiyeti bağlamında tam Yahudi sayılacaktır."[26]

Yahudi diniyle geçici bir temasın yol açtığı ırksal mutasyon yeterince esrarlı. Ancak, Nazi soyarıtımı ya da ırksal antropolojisine göre, kalıtımsal faktörlere kıyasla çevresel faktörlerin etkilerinin göz ardı edilebileceğini hatırlayacak olursak, bu esrar daha da artacaktır. Fakat burada, geçici bir çevresel değişiklik en kalıcı biyolojik dönüşüme neden olmuş görünüyor.[27] An-

24 Bernhard Lösener ve Friedrich U. Knost, *Die Nürnberger Gesetze*, Berlin, 1936, s. 17-18.

25 Wilhelm Stuckart ve Hans Globke, *Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung*, cilt 1, Münih, 1936.

26 *A.g.e.*, s. 65-66.

27 Açıktır ki Stuckart ve Globke, Nuremberg yasalarının odağındaki ilkenin aşırı bir örneğini vermek istemişlerdir. Yine de ırkın din üzerinden belirlenmesinin açık tuhaflığı yeterince sorunlu olacak ki bakanlık bürokrasisi en azından bir açıklama yayınlamıştır. 26 Kasım 1935 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı genelge şöyledir: "Kişinin Yahudi olup olmadığını değerlendirebilmek için, belirleyici olan Yahudi dinî topluluğuna değil Yahudi ırkına mensubiyettir. Ancak, tekil vakalarla ilgili çıkacak zorluklardan kaçınmak için, Yahudi dinine mensup bir büyükanne-büyükbaba tartışmasız Yahudi ırkından sayılmıştır; karşı delile izin verilmemiştir." Aktarıldığı kaynak, Noakes, "Wohin gehören die 'Judenmischlinge'?", s. 84.

cak kökenleri ne olursa olsun, ırksal farklılıklar sürekli birleşmelerde vahim sonuçlara yol açabilirdi:

> "Kişinin kanına yabancı kan karışması ırksal bünyede yıkıcı değişimleri getirir çünkü bünyenin türdeşliği, doğal değişmez iradesi böylelikle zayıflar; bunun yerine, tüm önemli yaşamsal durumlarla ilgili değişken, kararsız bir tutum belirirken, akıl abartılır ve manevi bir yarılma yaşanır. Kan alışverişi, iki birbirine yabancı ırkın karşılıklı füzyonunu sağlamaz, genel olarak, alıcı tarafın manevi dengesinde arızaya yol açar."[28]

Eylül yasalarını, Yahudiler dışında kalan birey ve gruplara yönelik iki yasa izledi. Bunlardan birincisi, "yabancı ırkları" ya da ırksal anlamda "daha az değerli" grupları kayıt altına almayı amaçlayan ve tarafların (ırksal olarak) "evlenmeye uygun olduğunu" belgeleyen evlilik sözleşmesi zorunluluğunu dayatan, 18 Ekim 1935 tarihli Alman Halkının Kalıtımsal Gücünün Korunması Yasası'ydı.[29] Bu yasa, Yahudiler dışında "yabancı kan" taşıyan kişilerle Almanların evlenmesini ya da cinsel ilişkiye girmesini yasaklayan, 14 Kasım tarihli, Alman Kanı ve Onurunu Koruma Yasası'na birinci ek madde ile güçlendirildi. On iki gün sonra yayınlanan İçişleri Bakanlığı genelgesi daha açıklayıcıydı: Kastedilenler, "Çingeneler, Zenciler ve onların gayrimeşru çocuklarıydı."[30]

Üçüncü Reich'ta, olağan bir yaşam sürdürmek için, Yahudi kökenli ya da "daha az değerli" bir gruba mensup olunmadığının ispat edilmesi kaçınılmaz oldu. Bir parti kuruluşuna girmek ya da orada kalmak isteyen biri için gerekenler özellikle daha bağlayıcıydı. Kamu görevi, parti ya da ordunun üst katmanları bile ırk araştırmasından kaçamıyordu. Kısa bir süre sonra Silahlı Kuvvetler Başkomutanlık Kurmay Başkanı olan General Alfred Jodl'ın kişisel dosyasında, kendi el yazısıyla hazırlanmış, 1936 tarihli ve 18. yüzyıl ortalarına kadar geri giderek kusursuz Ari geçmişini kanıtlayan ayrıntılı bir aile ağacı vardı.[31]

Muafiyet nadiren söz konusu oluyordu. En bilindik vakalardan biri, Ari'ye döndürülmüş ikinci dereceden *Mischlinge* olan Havacılık Bakanlığı devlet sekreteri Erhard Milch'tir. Bu arada, böylesi nadir durumlar bile genel kamuoyunda hızla bilinirleşiyordu. Nitekim Bavyera Dinkelsbühl'den Papaz Wolpert hakkında, Aralık 1937'de, bir din dersinde General Milsch'in Yahudi kökenli olduğunu iddia ettiğine dair suçlamalar ortaya atıldı.[32] Böylesi

28 Stuckart ve Globke, *Kommentare*, s. 5.

29 Burleigh ve Wippermann, *The Racial State*, s. 49.

30 *A.g.e.*

31 Adjutantur des Führers, mikrofilm MA-287, IfZ, Münih.

32 Aylık Rapor, 8.12.1937, *Die Kirchliche Lage in Bayern nach den Regierungspräsidentenberichten 1933-1943*, cilt 2, *Regierungsbezirk Ober- und Mittelfranken*, yay. haz. Helmut Witeschek, Mainz, 1967, s. 254.

her bir meselede son kararı vermek Hess'e hatta Hitler'in kendisine kalıyordu. Hess'in her bir vaka için Hitler'e danışıp danışmadığını bilmek zor; ancak, fazlasıyla görünür olanlar için danışmış olması yüksek bir olasılık. Mesela, jeopolitikçi Karl Haushofer'in oğlu, Nuremberg Yasaları'na göre ikinci dereceden *Mischlinge* Albrecht için bir "koruma belgesi" yayınlamaya –1938 Kristal Gece kıyımının birkaç gün sonrasında ve Hitler Lammers'e Yahudi kökenli hiç kimse için muafiyet kabul etmeyeceğini söyledikten sonra– yalnız başına karar vermiş olması pek imkân dâhilinde değil.[33] Bazen, Hitler'in hastalık hastası olması nedeniyle duyduğu kaygıların bir rolü oluyordu. Kanser araştırmacısı, "birinci dereceden *Mischlinge*" Otto Warburg'un, Göring'in talimatıyla "ikinci dereceden *Mischlinge*" yapıldığı unutulmamalıdır. Benzer bir durum 1937 yılında ortaya çıkmış, Berlin'deki Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde radyoloji profesörü olan Henri Chaoul –bir soruşturmaya göre soyu Suriye'deki Marunîlerden ve Kıbrıs Rumlarından geliyordu, daha akla yakın bir diğerine göre ise, "Kamu Hizmet Yasası bakımından Ari değildi" (diğer bir deyişle Yahudi kökenliydi)– Hitler'in açık talimatıyla her tür zor duruma karşı korunmuş ve Berlin'de yeni kurulan bir merkezî radyoloji enstitüsüne direktör olarak atanmıştı.[34]

Soruşturmalar muhtemelen parti liderliğinin en üst kademelerine uzanmıyordu. Ancak, söylentiler bu tür sınırları tanımıyordu ve herkesin bildiği gibi, hem Hitler'in hem de Heydrich ve bazı diğerlerinin Yahudi atalarını sakladıkları şüphesi mevcuttu. Her iki iddia da asılsız çıktı,[35] ancak bu şartlarda söylentiler tabi ki zarar verecekti. Bazen kırgın parti yetkilileri rakiplerinin Ari-olmadıkları suçlamasına başvuruyorlardı. Mesela, 1936 Nisan ayında, Kurmark (Prusya'nın bir bölgesi) Bölge Yöneticisi Wilhelm Kube'nin parti başkanlığına isimsiz olarak gönderdiği ve "bazı Berlin Yahudileri" diye imzaladığı mektupta, parti mahkemesi başkanı Walter Buch'un ve Bormann'ın kayınvalidesinin Yahudi kökenli olduğu belirtiliyordu [Walter Buch da Bormann'ın kayınpederiydi – ç.n.]. Yapılan soruşturma suçlamanın te-

33 Alman jeopolitiğinin kurucusu olan Karl Haushofer, Münih Üniversitesi'nde Hess'in öğretmeniydi ve Hess üzerinden *Mein Kampf*'ın uluslararası meseleler ve dünya stratejileri ile ilgili bölümlerine katkıda bulunmuştu; anti-Semit olduğunu açıkça ilan etse de yarım-Yahudi bir kadın olan Martha Mayer-Doss ile evliydi. 1934'ten 1938'e kadar Karl'ın oğlu Albrecht dışişlerinde "Ribbentrop'un hizmetinde" –*Dienststelle Ribbentrop*– çalıştı. Karl ve Albrecht'in Musevilik ve Yahudiler konusundaki tavırları ve bu bağlamdaki kişisel durumları için bkz. Hans Adolf Jacobsen, *Karl Haushofer: Leben und Werke*, iki cilt, Boppard, 1979; ve Ursula laak-Michael, Albrecht *Haushofer und der Nationalsozialismus*, Stuttgart, 1974; genel bir değerlendirme için bkz. Dan Diner, "Grundbuch des Planeten: Zur Geopolitik Karl Haushofers", Dan Diner, *Weltordnungen: Über Geschichte und Wirkung von Recht und Macht*, Frankfurt am Main, 1993, s. 131 vd.

34 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP*, mikrofişler 30100219-30100223, IfZ, Münih.

35 Bkz. Shlomo Aronson, *Reinhard Heydrich und die Frühgeschichte von Gestapo und SD*, Stuttgart, 1971, s. 11-12; Werner Maser, *Adolf Hitler: Legende, Mythos, Wirklichkeit*, Münih, 1971, s. 11 vd.

melsiz olduğunu gösterdi; mektubu yazdığını kabul eden Kube, Hitler tarafından tüm görevlerinden geçici olarak uzaklaştırıldı.[36]

Aslında yeni evlilik yasası, "Alman kanından olanlar" ile "ırksal olarak yabancı toplum mensupları" arasındaki evlilik ve evlilik dışı cinsel ilişkilerin "ırkın onuruna karşı işlenen ve cezalandırılması gereken suç" kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini öne süren, Eylül 1933'te Hans Kerrl ve Roland Freisler tarafından kaleme alınan taslağı izliyordu. Rejimin ilk üç yılında, bazı Asya ve Güney Amerika ülkelerinden gelen çok sert tepkiler (Alman mallarının boykotu da dâhil), diğer bazı nedenlerle birlikte, girişimin rafa kaldırılmasına yol açtı.[37] Ancak şüphe yok ki erken tarihli öneriler, Nuremberg Yasaları ve ardından gelen evlilik yasaları, doğrudan Yahudi tehlikesine yönelik politikaların yanı sıra, *genel* bir ırksal-biyolojik bakış açısının ifadesi olarak görülebilir.

1934 sonlarında ve 1935 başlarında Dışişleri Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı ve Parti Irk Politikaları Şubesi arasında yapılan bir dizi yazışma bu meselelerin nasıl iç içe geçtiğini ve ayrıldığını açıkça gösterir. Ari yasalarının Reich'ın dış ilişkileri üzerinde yapacağı etkiden kaygı duyan Wilhelmstrasse, yeni yasaların sadece Yahudilerle sınırlı tutulmasını ve diğer Ari-olmayanların (mesela Japon ve Çinli) kapsam dışı bırakılmasını önerir. Walter Gross için, ırk sorunu konusunda partinin tutumunda herhangi bir temel değişiklik imkânsızdır zira bu tutum Nazi dünya görüşünün çekirdeğinde yer alır. Ancak Gross partinin, Almanya'nın dış ilişkilerini sıkıntıya sokacak uygunsuz bir iç karar almayacağı sözünü verir. Resmî olarak, "Ari-olmayan" kavramının yerine "Yahudi"nin kullanılması henüz doğru bulunmaz: Böyle bir değişikliğe ilkesel bir itiraz söz konusu değildir fakat bu değişikliğin bir "geri adım" olarak değerlendirilmesinden korkulmaktadır. Her ne olursa olsun, Ari yasalarının Ari-olmayan Yahudi-olmayanları etkilediği durumlarda istisnalar söz konusu olabilir.[38] 28 Ağustos 1935 tarihli Nuremberg parti kong-

36 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP*, (özetler), bölüm 1, cilt 2, s. 226.

37 Lothar Gruchmann, "Blutschutzgesetz und Justiz: Zu Entstehung und Auswirkung des Nürnberger Gesetzes vom 15 September 1935", *VfZ* 3 (1983), s. 419.

38 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP* (özetler), bölüm 1, cilt 1, s. 55. Çeşitli düzeylerde, Alman ırk yasaları ve ırk ayrımcılığı, Reich ile birçok ülke arasındaki ilişkilerde sorun kaynağı olmaya devam etti. Mesela, Bangkok'taki Alman elçiliğinin 1936 tarihli bir raporuna göre, Uzakdoğu'daki Alman gemilerinde "renkli ırklardan" yolculara (Japon, Çinli, Siyamlı ve diğerleri) ayrımcılık yapılıyordu. Berlin'deki Ulaştırma Bakanlığı, Alman gemicilik şirketlerinden bu tür yaptırımların olumsuz sonuçlarını düşünmelerini istedi. *A.g.e.*, s. 178. Aynı yıl boyunca Wilhelmstrasse, Mısır yetkililerinin kaygılarını yatıştırmak zorunda kalmıştı: Yahudi-olmayan Alman bir kadının Yahudi-olmayan Mısırlı bir adamla evlenmesinin önünde bir engel yoktu; Yahudi-olmayan Alman bir adamın Yahudi-olmayan Mısırlı bir kadınla evlenmesinin karşısına çıkacak zorlukların da genel nitelikli olması gibi; Mısırlılara yönelik bir ayrımcılık söz konusu değildi. *A.g.e.*, bölüm 2, cilt 3, s. 108. Sonuçta, Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı'nın tüm çabalarına rağmen, Ortadoğu'da çeşitli ülkeler Alman ırk yasalarının kendilerini hedef aldığını düşündüler. *A.g.e.*, s.

resine iki haftadan az bir zaman kaldığı sırada Hess, Sami soyundan milletlere hürmeten, toplantıda "anti-Semit" yerine "anti-Yahudi" teriminin kullanılacağını söyledi.[39] Onun için, Lösener ve Knost'un tanımı hayati önem taşıyor gibiydi: "Almanya'da, Yahudi sorunu basitçe ırk sorunudur."

Lösener'in Nuremberg Yasası öncesi en son aşamalara ilişkin raporu 14-15 Eylül tartışmalarının sadece anti-Yahudi yasalara odaklandığını açıkça gösteriyor; bu, önceki aylar boyunca parti ajitasyonunun konusu olduğu gibi ardından gelen tartışmaların da konusu oluyordu (Hitler'in tereddüt yaşadığı 29 Eylül tarihli ve karar verdiği 14 Kasım tarihli toplantılar da dâhil). Dolayısıyla, *farklılıkları ve bağdaşıklıklarıyla özgül anti-Yahudi eğilimlerin ve genel ırksal ve soyarıtımsal eğilimlerin her ikisi de Nazi sisteminin tam odağında yer alıyordu.* Nuremberg Yasaları'nın ve uygulanmalarının asli itici gücü anti-Yahudilikti; ancak üçüncü yasa hiç zorluk çekmeden, dışarıda bırakılan diğer ırkları da kapsar hale getirilebilirdi ve bunun mantıksal sonucu olarak, 1935 sonbaharındaki ek ırksal yasalara yol açtı. İki ideolojik eğilim birbirini destekliyordu.[40]

III

Birinci Bölüm'de hikâyesi anlatılmaya başlanan, Chemnitz sosyal yardım dairesi çalışanı *Mischling* Karl Berthold'a dönersek, Nuremberg Yasaları onun ırksal saflık sorununu çözmedi.[41] 18 Nisan 1934'te, İçişleri Bakanlığı ırksal soruşturmalar uzmanı, her ne kadar babası addedilen Carl Blumenfeld ile ilgili ayrıntılar belirsiz olsa da Berthold, Blumenfeld ailesiyle bağlantılıdır ve annesi onun "Yahudi bir artist" olan Carl Blumenfeld'in oğlu olduğunu be-

109. Türklerin "akraba ırksal soydan" geldiği yönündeki Alman açıklamasıyla Türklerin gönlü alındı fakat diğer Ortadoğu milletleri için karar hiç de açık değildi. *A.g.e.*, s. 104.

39 *A.g.e.*, bölüm 1, cilt 2, s. 168.

40 Daha genel biyolojik yaklaşımın önceliğinin güçlü bir biçimde teyidi ve bunun zımnen ifade ettiği kadının mağduriyeti konusunda özellikle bkz. Bock, *Zwangssterilisation im Nationalsozialismus*; 1935 yasalarıyla ilgili olarak özellikle bkz. s. 100-103. Daha yakın tarihli metinlerinde Gisela Bock, burada anlatılanlara daha yakın pozisyonlar tasvir etmiştir. Bkz. Gisela Bock, "Krankenmord, Judenmord und nationalsozialistische Rassenpolitik", yay. haz. Frank Bajohr ve arkadaşları, *Zivilisation und Barbarei: die widersprüchlichen Potentiale der Moderne*, Hamburg, 1991, s. 285 vd. ve özellikle s. 301-3. Nazi rejiminin on iki yılı boyunca birçok üniversitenin araştırma enstitüleri sözde bilimsel verilerle ırk politikalarını desteklediler: Berlin'de Kaiser Wilhelm Biyoloji Enstitüsü; Breslau Üniversitesi Antropoloji ve Etnografi Enstitüsü; Frankfurt Üniversitesi Kalıtımsal Biyoloji ve Irksal Temizlik Enstitüsü: Königsberg ve Hamburg Üniversiteleri Irksal-Biyoloji Enstitüleri; Jena Üniversitesi'ne bağlı Thüringen Irksal Sorunlar Merkezi; Mecklenburg Alt-Rhese'de Kalıtımsal Biyoloji Araştırma Enstitüsü. Klaus Drobisch ve arkadaşları, *Juden unterm Hakenkreuz: Verfolgung und Ausrottung der deutschen Juden 1933-1945*, Frankfurt am Mein, 1973, s. 162-63.

41 Bu hikâyenin başlangıcı için bkz. Birinci Bölüm.

yan etmektedir diyerek Berthold'un kamu hizmetinden uzaklaştırılması gerektiği görüşünü yineledi. Kökeninin Ari-olmadığına şüphe yoktu.[42]

Bu noktada Berthold'un teyzesi, kısa bir süre sahne aldı ve babasının Ari olduğu, kimliğini gizlemek için Carl Blumenfeld adını aldığı yönünde tanıklık etti. Dresden'deki merkez sosyal yardım ofisi, 30 Haziran'da Çalışma Bakanını bu gelişmeden haberdar etti. Temmuz sonunda, Çalışma Bakanı Berthold'un kamu hizmetinde kalmasına izin vermeye hazırdı ve İçişleri Bakanlığı'ndan sadece onay istedi. İçişleri Bakanlığı "soy soruşturmaları" uzmanı o kadar kolay kandırılamazdı. 14 Eylül'de yayınlanan kapsamlı bir rapor, bilgileri incelenen ve yaşı itibarıyla Carl Berthold'un babası olma ihtimali pekâlâ oldukça yüksek olan Yahudi Carl Blumenfeld aslında sirk sanatçısı Carl Blumenfeld'in uzaktan kuzeniydi ve şu anda Amsterdam'da yaşıyordu. 5 Kasım'da Dresden merkez şube, Çalışma Bakanlığına Berthold adına, yine teyzesinin tanıklığına yer veren ve durumun bir kez daha ele alınmasını isteyen bir başvuruda bulundu. Birkaç hafta sonra, henüz hiçbir yanıt alınamadığı için, bu sefer Berthold'un karısı Bayan Ada Berthold tarafından, İçişleri Bakanına hitaben bir dilekçe daha gönderildi. Eğer 31 Mart 1936'ya kadar olumlu bir yanıt alınmazsa, diyordu Bayan Berthold, eşim görevinden uzaklaştırılacak.[43] Berthold hikâyesinin diğer bir evresi yeni başlıyordu.

Yeni yasalar, ırksal aidiyet sorununun daha önce çelişkili yanıtlar bulduğu bazı durumlara, prensip olarak Nazi tarzı bir açıklık sağlıyordu. Örneğin Stettin şehri sosyal yardım örgütünün 26 Ekim 1934 tarihli, Yahudi baba ve Ari anneden olma gayrimeşru çocuklarla ilgili tutum araştırması, çeşitli büyük Alman şehirleri sosyal yardım örgütlerinin çok farklı yaklaşımları olduğunu ortaya çıkarıyordu: Dortmund'da böylesi çocuklar Ari kabul edilip olağan her tür destek verilirken, Königsberg, Breslau ve Nuremberg'de sosyal yardım örgütleri onları "Samileşmiş" addediyordu. Breslau örgütü yöneticisi şöyle söylüyordu: "Bana göre, karışık ırk çocuklarının Alman milleti bünyesine katmanın bir anlamı yok zira herkesin bildiği gibi, onların ırksal olarak saf çocuklar doğurmaları mümkün değildir ve ırksal olarak karışık insanların kısırlaştırılmasıyla ilgili bir düzenleme henüz mevcut değildir. Bu nedenle, *Mischlinge*'yi zaten yarı yarıya ait olduğu yabancı millet kategorisine sokmaktan imtina etmemek gerekir. Aslında, mesela Yahudi kreşlere gitmelerine müsaade ederek, öyle olmaya onları teşvik etmek gerekir."[44] Streicher'in karargâhı olan Nuremberg'ten gelen tepki şaşırtıcı değildi: "Böyle davranan bir anne," diyordu sosyal yardım örgütü başkanı, "Yahudi düşünceden öyle-

42 Mommsen, "Die Geschichte", s. 352.

43 *A.g.e.*, s. 353-57.

44 Araştırma ve alıntılar için bkz. Noakes, "The Development of Nazi Policy", s. 299 vd.

sine güçlü bir biçimde etkilenmiştir ki onu aydınlatma çabaları beyhude olacaktır ve onun Yahudi çocuğunu 'Nasyonal Sosyalist liderliğin ilkeleri' doğrultusunda eğitme çabası başarısız olacaktır. Kanın belirlediği Nasyonal Sosyalist *Weltanschauung* [dünya görüşü] sadece damarlarında Alman kanı dolaşanlara öğretilebilir. Bu durumda, Nietzsche'nin hükmü uygulanmalıdır: 'Çökmek üzere olana son darbeyi indirmek gerekir'."[45] Yasaların geçmesinden sonra, bu çocukların hepsi birinci derece *Mischlinge* oldular.

Nuremberg Yasaları'nda ve 14 Kasım 1935 tarihli Birinci Ek Madde'de, iki *Mischling* derecesi tanımı, hem vatandaşlık hakları hem de "tam Yahudilere" kapalı olan mesleklere giriş bakımından onların durumlarını geçici olarak rahatlattı. En azından ilkesel olarak, genç *Mischling* diğer her Alman gibi okullara ve üniversitelere kabul ediliyordu. 1940'a kadar (tıp ve dişçilik hariç) her konuda eğitim almalarına izin verildi.[46] Bu sadece bir ertelemeydi ve 1937'den başlayarak, çeşitli resmî yeni zulüm biçimleri *Mischlinge*'nin mesleki ve ekonomik varoluşunu tehdit etmeye başladı, toplumsal yalıtıma maruz kalmaları ve giderek yaşamlarının tehdit edilmesi de cabası. Ancak bazen, *Mischlinge* statüsünün kendisi, anlam karışıklığından muaf olamıyordu.

Mesela, 1937 yılında Tübingen Üniversitesi'nden Bonn'a geçen Otto Citron'un durumuna bakalım. Ayrılmasının ardından Tübingen yönetimi öğrencinin Ari bir büyükannesi olduğu iddiasından şüphe duydu. Eğer iddia doğru değilse Citron'un statüsü değişecekti ve Tübingen, Bonn'dan bu gizlenmiş Yahudi ile ilgili kovuşturma başlatmasını istedi. Suçlamalar karşısında Citron'un yanıtı kusursuzdu. Yarım-Yahudi büyükannesinin Ari olduğu iddiası Nuremberg Yasaları'nın ilanından *önceydi* ve o zamanın yegâne ayrımı Yahudi ile Ari arasındaydı. Yani yarım-Yahudilik kategorisi, yasal olarak 1935 Eylül'ünden önce mevcut değildi. Nuremberg Yasaları'nın geçmesinden sonra, diğer büyükanne-büyükbaba grubu nedeniyle, Citron kendisinin yarım-Yahudi olduğunu doğru bir biçimde tespit ediyordu. Ailenin diğer tarafındaki yarım-Yahudi büyükanne bir Ari ile evlendiği için, yine Citron'un doğru tespitine göre, o büyükanne tarafından, Nuremberg kıstası ile sekizde bir Yahudi idi. Bu nedenle, diye devam ediyordu, eğer ailenin iki tarafı birbirine eklenecek olursa, kendisi sekizde beş Yahudiydi. Fakat "Nuremberg Yasaları'nın ek maddelerine göre," diyordu Citron, "ki bunları yazılı ya da sözlü bir beyanda bulunmadan önce dikkatle inceledim, 5/8 kişiler yarım-Ari olarak tanımlanırlar ve kendileri için aynı statü geçerlidir. Aynı durum, dörtte bir kabul edilen 3/8 kişiler için de geçerlidir. Yani, yasayla ilgili bir yanıltma ya da yasadan kurtulma çabası benim açımdan söz konusu değildir." Tü-

45 *A.g.e.*, s. 300-301.

46 Ursula Büttner, "The Persecution of Christian-Jewish Families in the Third Reich", *LBIY* 34 (1989), s. 277-78.

bingen Üniversitesi'nin Citron'un savunmasını kabul etmekten başka çaresi yoktu ve hakkında başlatılan kovuşturmaya son verildi.[47]

Aslında Citron'un durumu, Mart 1936 tarihli Ari Olmayan Reich Hıristiyanları Birliği Haber Bülteni'nde (*Mitteilungsblatt des Reichsverbandes der Nichtarischen Christen*) soru-cevap şeklinde sunulan bazı kurgusal (ya da gerçek) durumlara kıyasla yeterince basitti:

> "Soru: Yarım-Ari birinin, bir Ari ebeveyni olan fakat Ari Annesi Museviliğe geçtiği için Yahudi olarak yetiştirilmiş bir kızla evlenmesi konusunda ne söylenebilir? Ayrıca, bu evlilikten doğacak çocuk için ne söylenebilir?"
>
> "Cevap: Gerçekte, yarım-Ari olan kız *Mischling* değildir, yasa açısından hiç şüphesiz Yahudi kabul edilir çünkü son gün kabul edilen 15 Eylül 1935 tarihinde Yahudi dinsel topluluğuna mensuptur; daha sonra yapılan din değişikliği bu statüyü hiçbir biçimde değiştirmez. Koca da –birinci derece *Mischling*– aynı şekilde Yahudi kabul edilir zira Yahudi statüsünde biriyle evlenmiştir. Bu evlilikten doğacak çocuklar her halükârda Yahudi kabul edilir çünkü üç Yahudi büyükanne-büyükbabası vardır (ikisi ırksal biri dinsel açıdan). Eğer anne son gün kabul edilen tarihten önce Yahudi cemaatinden ayrılsaydı da sonuç değişmezdi. Kendisi, *Mischlinge* olurdu ama bu, çocuğun hâlâ üç Yahudi büyükanne-büyükbabası olurdu. Diğer bir deyişle, Yahudi kabul edilen çocukların, her iki tarafın da yarım-Ari olduğu evliliklerden doğmuş olma ihtimali vardır."
>
> "Soru: Adamın iki Yahudi büyükanne-büyükbabası, bir Ari büyükannesi ve bir de yarım-Ari büyükbabası vardır; sonuncusu Yahudi olarak doğmuş ve sonradan Hıristiyanlığa dönmüştür. Bu yüzde 62 Yahudi kişi *Mischlinge* midir yoksa Yahudi mi?"
>
> "Cevap: Nuremberg Yasaları'na göre, Yahudi dininden olan büyükbaba yüzünden Adam Yahudi kabul edilir; bu büyükbabanın tam Yahudi olduğu varsayılır ve bu varsayım tartışılamaz. Yani bu yüzde 62 Yahudi olan kişinin hâlâ üç Yahudi büyükanne-büyükbabası vardır. Diğer yandan, yarım-Ari büyükbaba doğumdan Hıristiyan olsa idi o zaman tam Yahudi olmayacaktı ve bu hesaplamada yer almayacaktı; torunu da Birinci Derece *Mischlinge* olacaktı."[48]

Hukukçuların Nuremberg Yasaları'nı yorumlarken karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan biri "ilişki"nin tanımıydı. Temel cinsel ilişki biçimleri sadece başlangıç noktasıydı ve örneğin, Stuckart ile Globke, "karşılıklı mas-

47 Adam, *Hochschule und Nationalsozialismus*, s. 117.

48 Cohn, "Bearers of a Common Fate?", s. 360-61.

mürbasyon gibi ilişkiye benzeyen fiillerin" ortaya çıkardığı değişik bakış açılarını da öyle anlıyordu. Bir süre sonra, bu genişletilmiş ilişki yorumu da bazı mahkemelerin gözüne yetersiz görünmeye başladı. Augsburg'da bir bölge mahkemesi, yasaların uygulanabilirliğini öyle bir tanımladı ki tanıma ilişkin tüm sınırlamalar fiilen ortadan kalktı: "Yasa, Alman kanının saflığını korumayı hedeflediğinden," diyordu mahkeme, "yasa koyucuların niyetinin, Yahudiler ile Alman ya da akraba kandan vatandaşlar arasındaki her tür sapkın cinsel ilişkiyi yasadışı kılmak olduğunu görmek gerekir. Alman onurunu, özellikle de Alman kanından vatandaşların cinsel onurunu korumak da ilgili yasanın diğer bir hedefidir."[49]

Bu noktadaki ihtilaflar Yüksek Mahkeme'ye ulaştı ve 9 Aralık 1935'te karar açıklandı: "Alman Kanının Korunması Yasası'ndaki anlamıyla 'Cinsel ilişki' terimi, her tür edebe aykırı fiili kapsamaz ama sadece cinsel birleşme ile de sınırlı değildir. Her tür doğal ve doğal olmayan cinsel ilişkiyi kapsar – yani, cinsel birleşmenin yanı sıra, icra edildikleri biçimiyle, cinsel ilişki işlevi görerek eşlerden en azından birinin cinsel güdülerini tatmin edecek şekilde tasarlanmış, karşı cinsten bir kişiyle gerçekleştirilen cinsel etkinlikleri."[50]

Yüksek Mahkeme, yasa koyucunun, yasanın lafzının ardındaki niyeti anlaması için yerel mahkemeyi teşvik etmekte ve böylelikle kapıyı aralamaktadır. Çiftler karşılıklı cinsel etkinliğin gerçekleşmediği durumlarda bile suçlu bulunurlar. Mesela, eşin mevcudiyetinde gerçekleştirilen mastürbasyon cezalandırılabilir bir davranış olur: "Eğer bu tür davranışlar hiç cezalandırılmaz ve böylelikle cinsler arası sapkın yönelimler bağlamında, Alman halkının ırksal onurunu rencide edecek yeni dürtüler ortaya çıkarsa, bu durum toplumun sağduyusuna ve Alman ırk politikalarının açık hedeflerine aykırı olacaktır."[51]

Irksal kirliliğin olası her tezahürüne ilişkin belirli ayrıntıların daha fazla araştırılması, Nazi bürokratik ve polisiye düşüncesinin yeni bir örneği olarak anlaşılabileceği gibi, çeşitli "erkek fantezilerinin" yansıdığı dev bir ekran gibi de görülebilir.[52] Dahası, Nazi imgeleminde, Yahudilik cinsel erk ve şehvetin vücut bulması biçiminde algılanır, ırkçı beyazlar için siyahîlerin olduğu gibi ya da Engizisyonun ya da Püriten liderlerin gözünde cadıların (ve genel anlamda kadınların) olduğu gibi. Böylelikle, saldırıların ayrıntıları (tehlikeli) bilginin ve gizli heyecanların kaynağı haline gelir. Nitekim 28 Ocak 1937'de Frankfurt yerel mahkemesi otuz dört yaşındaki "tam Yahudi" Alfred Rapp'ı iki yıl, safkan Alman Margarete Lehmann'ı dokuz ay hapse mahkûm eder:

49 Müller, *Hitler's Justice*, s. 99-100.

50 *A.g.e.*, s. 100-101.

51 *A.g.e.*, s. 101-2.

52 Klaus Theweleit'in çalışmasının başlığını kullanıyorum, *Male Fantasies*, 2 cilt, Minneapolis, Minn., 1987-89.

Rapp bir erkek giyim mağazasında çalışmaktadır ve Lehmann da orada terzidir. Arkadaş oldukları bilinmektedir ve sık sık birbirlerini ziyaret ederler. Söylediklerine göre daha önce hiç cinsel ilişkileri olmamıştır. 1 Kasım 1936 akşam saat 08.30 sularında Rapp Lehmann'ın evine geldiğinde, evde Rosenstock adında bir Yahudi kadın da vardır. İçki içmek için üçü birden dışarı çıkarlar ve daha sonra Rosenstock'un evine giderler. Rosenstock şarap almaya gönderilir. Suçlananların ifadesine göre, bu sırada oral seks yaparlar. Mahkeme raporu net ayrıntılar verip ekliyordu: "Olayın bu biçimde anlatımı, daha baştan güvenilir görünmüyor; en azından eksik, çünkü olağan yaşam deneyimi, aralarında çok samimi davranışlar olmadan bir kızın bir adamla böylesi cinsel yakınlaşmasını imkânsız kılar, her ne kadar –Lehmann'ın dediği gibi– son birkaç saat içinde iki bardak şarap içmiş olsa da. Buna ek olarak, suçlanan iki kişiyi Rosenstock'un odasında gören W. ve U. isimli iki tanık olduğunu da eklemek gerekiyor." Tanıkların gördükleri sahne de raporda en ince ayrıntısına kadar yer alıyor ve her ikisi tarafından ardı ardına doğrulanıyor: "Tanık W.'nin daha sonra anahtar deliğinden bakmasına izin verdiği U. da aynı şeye şahit oluyor. [Daha sonra] W.'nin kilitli olmayan kapıyı açmasıyla içeri giriyorlar. Suçlananların her ikisi de hızla kıyafetlerini ve saçlarını düzeltmeye çalışıyorlar."[53]

Hamburg'da bir mahkeme için, önemli bir adamın öpüşmesi "normal bir cinsel ilişkinin yerine geçiyor" ve iki yıl mahkûmiyete yol açıyordu. Kısa süre sonra tedavi amaçlı masaj, Yahudi tüccar Leon Abel vakasında olduğu gibi, şüpheli görüldü. Her ne kadar "Alman kanından" kadın terapist, yaptıkları yegâne masaj seansı sırasında, Abel'in hiçbir cinsel heyecan belirtisi göstermediğini ısrarla söylese de ve mahkeme sırasında Abel'in kendisi Gestapo'ya yaptığı itirafı reddetse de mahkeme, "Bayan M. ile cinsel hazza ulaştığı ve böylelikle, kendisi farkında olsun veya olmasın ırkın onurunu zedeleme suçunu 'işlediği'" gerekçesiyle iki yıl hapis cezasına hükmetti.[54]

Yahudi ailelerinin evlerinde çalışan kadınlarla ilgili yasa, potansiyel ırksal kirlilik durumunun dikkate alındığını gösteriyor. Fakat tüm bu potansiyel durumlar nasıl öngörülebilirdi? En iyisi sürekli tedbirli olmaktı. Kasım 1937'de Hess İçişleri Bakanından, yasaya göre Yahudilerin hâlâ saf kan Alman *Volksgenossen* evlat edinebiliyor olmasına dikkat göstermesini istedikten sonra, daha acil bir tehdit oluşturan soruna değiniyordu. Alman kızların Yahudi bir ailenin yanında büyütüldüğü durumlarda, "Alman tarafı koruyucu bazı önlemler gerekiyor. Onlara, tıpkı evlerde çalıştırılan kadınlara sunulan himayenin aynısını sağlamanın bir yolu bulunmalı."[55]

53 Noam ve Kropat, *Juden von Gericht*, s. 125-27.

54 Müller, *Hitler's Justice*, s. 102-3.

55 *Akten der Parteikanzlei*, mikrofiş no. 031575, IfZ, Münih.

Aslında, Ariler ve Yahudiler arasındaki temasın cinsel yan-anlamlar taşıdığının düşünülebileceği gündelik yaşamın ve mesleki faaliyetlerin tüm yönleri sistematik olarak tespit ediliyor ve yasaklanıyordu. Yüzme tesislerinden Yahudilerin uzaklaştırılmalarına daha önce değinmiştik. 1936 baharında, çoğu tıp fakültesi Yahudi öğrencilerinin Ari kadınlara jenital muayene yapmasını yasakladı (bu kısıtlamaların uygulanmasıyla ilgili kararlar Yahudi jinekoloji intern öğrencilerinden sorumlu hastane yöneticilerine bırakıldı).[56]

Bu giderek artan tabuların, daha geniş halk kesimleri tarafından hangi noktaya kadar kabul gördüğünü ya da sadece pasif bir biçimde kabullenildiğini tahmin etmek zor. Bazen, şüphesiz ki ekonomik nedenlerle ama aynı zamanda muhtemelen sembolik bir protesto amacı güderek, doğurganlık yaşını aşmamış Alman kadınlar Yahudi ailelerin yoz ortamında çalışmayı göze alıyordu. Mesela, 14 Kasım 1935 tarihli *Frankfurter Zeitung* şu ilanı yayınladı: "Ev işlerinde ve aşçılıkta mükemmel, 45 yaş üzeri Katolik eğitimli kadın, iyi Yahudi evlerinde iş arıyor, yarım-gün de olur."[57]

Gestapo Würzburg dosyalarının neredeyse tamamının tarandığı bir çalışmada Robert Gellately, Gestapo tutuklamalarındaki en önemli haber kaynağının muhbirlerden gelen ihbar akışı olduğunu gösterdi; Gizli Polise en sık ihbar edilen tutum ya da eylem "ırk kirlenmesi" ve "Yahudilerle arkadaşlıktı."[58] Nuremberg Yasaları, muhbirlerin çok çeşitli biçimlerde kullanabileceği bulanık bir yasal zemin sunuyordu ve izleyen yıllar boyunca ihbarlar hızla arttı. Gellately'nin Würzburg Gestapo dosyaları çözümlemesine göre (burada konu edilen küçük bir şehirdir, dolayısıyla rakamlar ulusal ölçek göz önüne alınarak düşünülmelidir), 1933 yılında iki ırk kirliliği bir de Yahudilerle arkadaşlık ihbarı vardır; 1934'te bu rakamlar sırasıyla bir ve ikiydi; 1935'te beş ve ikiydi; 1936'da on dokuz ve on ikiydi; 1937'de on dört ve yediydi; 1938'de on dört ve on dörttü; 1939'da sekiz ve on yediydi. Eylül 1939'da savaşın başlamasıyla birlikte ihbarlar azaldı ve 1943 yılında bir ve bire düştü ve sonra da tamamen yok oldu.[59] O zamana gelindiğinde, tabi ki Würzburg'da Yahudi kalmamıştı – Almanya'da da.

Aynı kaynağa göre, muhbirlerin yüzde 57'si parti üyesi değildi ve ihbarların yüzde 30-40'ı asılsız çıkıyordu.[60] Bazen otel çalışanları her ikisi de Yahudi olmayan çiftleri ihbar ediyorlardı; diğer bazıları 1933'ten çok önce bitmiş

56 Bkz. Götz von Olenhusen, "Die 'Nichtarischen' Studenten", not 52 ve aynı zamanda bkz. Michael H. Kater, "Everyday Anti-Semitism in Prewar Nazi Germany: The Popular Bases", *Yad Vashem Studies* 16 (1984), s. 150.

57 Adolf Diamant, *Gestapo Frankfurt am Main*, Frankfurt am Main, 1988, s. 91.

58 Robert Gellately, *The Gestapo and German Society: Enforcing the Racial Policy 1933-1945*, Oxford, 1990.

59 *A.g.e.*, s. 164.

60 *A.g.e.*, s. 163-64.

ilişkilerin ihbarıyla tutuklanıyorlardı. Samimi ilişkileri çok eskilere dayanan bazı çiftler artık cinsel ilişkiye girmekten kaçınıyorlardı ve bakire olduğunu kanıtlamak üzere tıbbi kontrolden geçmeye hazır olduğunu söyleyen kadınların olduğu birçok vaka vardı.[61]

Goebbels ırk kirliliğiyle ilgili basında çıkan haberlerden hoşnut değildi. Mart 1936'da Adalet Bakanlığı basın şubesinden Yahudilere karşı mahkemelerin verdiği *Rassenschande* [ırk kirliliği] kararlarının gereksiz biçimde ilan edilmemelerini istedi zira Goebbels'e göre, bu durum anti-Alman yabancı basına malzeme sağlıyordu. Ayrıca, basın bildirileri "genellikle öylesine beceriksizce kaleme alınıyordu ki okuyucu mahkeme kararını anlamıyordu ve daha ziyade suçlanana acıyordu."[62]

IV

Nuremberg Yasaları'nın geçmesinden sonra kamuoyu rejimin anti-Yahudi politikalarına daha fazla destek olmuş muydu? İsrailli tarihçi David Bankier'e göre, Almanların çoğu yasayı peşinen kabul etmişti zira Yahudilere karşı ayrımcılık düşüncesini benimsiyorlardı: "Potsdam Gestapo bu duyguların tamamen farkındaydı. Onlara göre genel kanı, artık rejim istikrarı yakaladığına göre, Parti'nin gündemindeki bu maddeyi gerçekleştirmek için şartların olgunlaştığıydı. Aynı zamanda, diye ekliyordu Gestapo yetkilisi, kamuoyu Nazi programının diğer maddelerine de uyulmasını umuyor, özellikle toplumsal meselelerle ilgili olanlara. Kiel'de de anti-Semit yasalar tasvip ediliyordu ve halk kiliselerin statüsü sorununun çözümünde de aynı tatminkâr seviyeyi bekliyordu."[63]

Aynı çözümlemeye göre, Reich'ın çeşitli bölge ve şehirlerinde yaşayan halk, Alman Kanını Ve Onurunu Koruma Yasası'ndan özellikle memnun görünüyordu çünkü yasanın yürürlüğe girmesiyle, son aylarda süregelen anti-Yahudi terörün sona ereceğini bekliyordu. Huzur geri gelecekti ve beraberinde dünyanın gözünde Almanya'nın adı aklanacaktı. Halkın inancına göre, yeni yasalarla birlikte Almanya'daki Yahudiler ile ilişki açıkça tanımlanı-

61 Robert Gellately, "The Gestapo and German Society: Political Denunciations in the Gestapo Case Files" *Journal of Modern History* 60, sayı 4, Aralık 1988, s. 672-74. Sarah Gordon'a göre, bazı kanıtlar aksini gösterse de, bin dokuz yüz otuzlarda bir kısım *Rassenschänder* önce olağan hapishanelerde (*Gefängnisse*) tutulurken, Yahudi *Rassenschänder* çok daha zor koşulları olan ağır hapis ceza hapishanelerine (*Zuchthäuser*) gönderiliyordu ancak her iki hükümlü kategorisinin kaderi nihayetinde aynıydı. Sarah Gordon, *Hitler, Germans and the "Jewish Question"*, Princeton, N.J., 1984, s. 238 vd.

62 Adalet Bakanlığı, Sözcüden tüm Adalet basın ofislerine, 11.3.1936, Reichsjustizministerium, Fa 195/1936, IfZ, Münih.

63 Bankier, *The Germans and the Final Solution*, s. 77.

yordu: "Yahudilik milli bir azınlığa dönüştürülmüş ve kendi kültürel ve milli yaşamını geliştirebilmesi için devlet koruması altına alınmıştı";[64] Berlin'den gelen haberlere göre ortak kanı buydu.

Parti radikalleri açısından, yasalar partinin devlet bürokrasisine karşı açık bir zaferiydi fakat birçoğu yeni maddelerin "fazla ılımlı" olduğunu düşünüyordu. Örneğin, Dortmund Nazileri Yahudilerin hâlâ kendi sembollerini kullanabiliyor olmalarını fazla tavizkâr buldu. Bazı aktivistler Yahudilerin yeni girişimlere bahane yaratacaklarını umuyordu, diğerleri de doğrudan, bazı yaptırımların kapsamının genişletilmesini talep ediyordu: Mesela, yaşı ne olursa olsun hiçbir Alman kadının Yahudi (ya da karışık evlilik) ailesinin yanında çalışmasına izin verilmemeliydi – hatta tek başına yaşayan bir Yahudi kadının evinde bile.[65]

Muhalif çevrelerde, özellikle (artık yasa dışı olan) Komünistler arasında yasalar sert bir dille eleştirildi. Bazı Komünist kitapçıklarda anti-Semitizmin Naziler tarafından demagojik biçimde kullanıldığı belirtiliyor, birleşik muhalefet cephesi talep ediliyordu; diğer bazıları da siyasal tutukluların bırakılmasını ve anti-Yahudi yaptırımların durdurulmasını istiyordu. Fakat Bankier'e göre, dönemin Komünist dokümanları, her ne kadar Nuremberg Yasaları'nı protesto etseler de, bazı uzun erimli standart savları yinelemeyi sürdürüyorlardı: "Irk kirlenmesinden dolayı sadece yoksul Yahudiler tutuklanırken, Naziler zengin Yahudilere dokunmuyor" ve "kırk beş yaş altı hizmetçi çalıştırılması yasağının ardında ırksal ilkeler yok; madde, binlerce kadının işlerinden kovulması için bir bahane," gibi.[66]

Güçlü bir Katolik muhit olan Aachen ve mesela Speyer'deki gibi, bazı Evanjelik papazların protestoları dışında kiliseler konuya mesafeli durdu. 1935 Eylül ayında Berlin'de toplanan Prusya İkrar Ruhani Meclisi, Evanjelik Kilisesi için bir nevi sınamaydı: Hem vaftiz edilmiş hem de vaftiz edilmemiş Yahudilere destek konusu tartışıldı ve reddedildi fakat bu durum devlete fazlasıyla açık bir destek anlamına geliyordu. Sonunda üzerinde uzlaşılan bildirge, sadece vaftizin kutsallığına değiniyordu ve bunun sonucunda Niemöller, vaftiz edilmiş Yahudilerin kaderi dikkate alınmadığı için kaygılarını ifade etti.[67]

Genel nüfusun tutumuna dönecek olursak, Nazi raporları Yahudilerin istihdam ettiği Almanların –Yahudi firmalarında çalışan Alman işçiler ya da Yahudi ailelerin istihdam ettiği hizmetçiler– kaygı ifadelerine ve hatta pro-

64 *A.g.e.*, s. 78.

65 *A.g.e.*, s. 78-79.

66 *A.g.e.*, s. 79.

67 Richard Gutteridge, "German Protestanism and the Jews in the Third Reich", Kulka ve Mendes-Flohr, *Judaism and Christianity under the Impact of National Socialism*, s. 237. Aynı zamanda bkz. Gutteridge, *Open Thy Mouth for the Dumb!* s. 153 vd. ve özellikle s. 156-58.

testolarına işaret ediyordu. Fakat her şeye rağmen, Bankier belirsizliklere ve şüphelere mahal bırakmıyordu: "Özetlersek, toplumun ezici çoğunluğu Nuremberg yasalarını onaylıyordu çünkü ırkçı politikalara bağlıydılar ayrıca terör dönemine son verecek olan ve anti-Semit eylemlere kesin sınırlar koyan kalıcı bir ayrım çerçevesi çizilmişti."[68]

Her ne kadar sözünü ettiği vakalar daha sonra Bankier'in ele aldıklarıyla aynı olsa da diğer bir İsrailli tarihçi Otto Dov Kulka, çok daha çeşitli bir tepkiler kümesini dillendirdiği izlenimi yaratıyor. O da hem Komünist karşı çıkışa hem de Aachen ve Allenstein gibi bazı şehirlerdeki Katoliklerin hoşnutsuzluğuna değiniyor ve özellikle Speyer'deki Protestan papazların eleştirilerinden söz ediyor. O da yaptırımları yetersiz bulan parti aktivistlerine atıfta bulunuyor. Ek olarak, her şey bir yana, yabancı ülkelerdeki ekonomik misillemeden kaygılanan üst-burjuva arasında kendini gösteren hoşnutsuzluğu da ele alıyor. Yine de bu çalışmanın bıraktığı genel izlenim, nüfusun çoğunluğunun yasalardan tatmin olduğu zira bu yasalarla Almanya'daki Yahudilerin durumunun açıklık kazandığı ve ayrım gözetmeyen düzensizliğe ve şiddete bir son vereceği umudunun taşındığı, oluyor. Kulka'nın aktardığına göre, Koblenz'de hazırlanan çağdaş bir rapor sanki en yaygın tepkileri yansıtıyor:

> "Alman Kanı ve Alman Onurunun Korunması Yasası memnuniyetle karşılandı; sadece [Yahudilere karşı] istenmeyen davranışları psikolojik olarak engelleyeceği için değil ama daha da önemlisi Yahudilerin tecrit edilmesiyle ilgili beklentiyi karşılayacağı için. ... Yahudi kanının, Alman milli bünyesinden ne ölçüde çıkarılacağı sorusu hararetli tartışmalara konu olmaya devam edecek."[69]

Mischlinge konusuna atıf çok açık. Her iki araştırma da Almanların çoğunluğunun pasif olarak yasalardan az çok memnun olduğunda birleşiyor. Diğer bir deyişle, nüfusun çoğu şiddet eylemlerinden hoşnutsuz ancak Yahudilerin haklarından mahrum edilmesine ve ayrımcılığa uğramasına itiraz etmiyor. Bir adım daha ileri gidersek bunun anlamı, artık ayrım yasal olarak tesis edildiğine göre, nüfusun çoğunluğu için yeni durumun bireyin –kadın ya da erkek– kendisini Yahudilerle ilgili yaptırımlar konusunda sorumluluktan kurtarmasına olanak tanıdığıydı. Kaderleriyle ilgili sorumluluğu devlet devralmıştı.[70]

İstisnalar da vardı ve Nuremberg Yasaları'ndan önceki döneme ilişkin ola-

---

68 Bankier, *The Germans and the Final Solution*, s. 80.

69 Kulka, "Die Nürnberger Rassengesetze", s. 602-3.

70 Yasaların toplum üzerindeki uzun vadeli etkisine dair bu yorum için bkz. Drobisch, *Juden unterm Hakenkreuz*, s. 160.

rak daha önce değindiğimiz gibi, Yahudilerle ilişkiler sürdürülüyordu. 3 Aralık 1935'te Gestapa (tüm Gestapo birimlerine) gönderdiği talimatta, "Yahudi organizatör ve eski müzik grubu liderlerinin son dönemdeki dans organizasyonu duyuruları öyle bir noktaya vardı ki Gestapo birimlerinin bunları gerektiği gibi denetleyebilmesi her zaman mümkün olamıyor," diyordu. Bundan sonrası daha ilginçti: "Birçok kez bildirildiği gibi, bu etkinliklere Arilerin katılımına da izin veriliyor."[71]

Görünen o ki Gestapo Yahudi etkinliklerini kontrol etmekte daha da fazla zorlanıyordu. Bunun açıklaması çok basit olabilir: Yahudiler giderek artan zulüm ve ayrımcılık karşısında, Yahudi iç dünyasını tüm veçheleriyle yoğunlaştırıyorlardı ve bu da toplantıların, seminerlerin, dans düzenlemelerinin ve diğer etkinliklerin sayı ve çeşitliliğinin artışını açıklıyordu; bu bir ölçüde aklıselim ve ağırbaşlılığın korunmasını sağlıyordu ancak Gestapo için daha fazla sorun anlamına geliyordu. Daha 1934'te, Eyalet Polisi birçok Yahudi toplantısının, özellikle de Alman Yahudileri Merkez Birliği tarafından düzenlenenlerin, evlerde yapıldığı için denetimlerinin neredeyse imkânsız olduğundan şikâyet ediyordu;[72] daha sonra, 1935 sonunda, Yahudi etkinliklerinin genellikle Cumartesi günlerinden Pazar gününe ve Hıristiyan bayramlarına kaydırıldığı iddia ediliyordu. Gestapo'ya göre "açıktı ki," "o günlerde etkinliklerin denetlenmeyeceği varsayılıyordu. Evlerde yapılan toplantıları yasaklamak çok zordu, ancak bundan böyle, Pazar günleri ya da Hıristiyan bayramlarında düzenlenen etkinliklere sadece istisnai durumlarda izin verilecekti."[73] Nisan 1936'da olan buna tuz biber ekti: Gestapo birimleri, Yahudi siyasal toplantılarında İbranice kullanımının giderek arttığını rapor ediyorlardı. "Bu toplantıların düzenli denetimi," diye yazıyordu Heydrich, "ve düşmanca propagandanın engellenmesi imkânsız hâle geldi." Bunun üzerine, kamusal Yahudi toplantılarında İbranice yasaklandı ancak özel etkinliklerde, eğitim amaçlı ve Filistin'e göç hazırlıklarında İbranice kullanılabilirdi.[74] Bu arada, İbranice kullanımına ilişkin raporlar biraz tuhaf görünüyor, eğer (ki bu az bir ihtimal) kastedilen sadece Doğu Avrupalı, Ortodoks ve ateşli Siyonist Yahudilerin oluşturduğu küçük bir azınlığın toplantıları değil ise Alman Yahudilerinin ezici çoğunluğu arasında İbranicenin akıcı bir biçimde kullanımı söz konusu değildi.

---

71 Gestapa'dan [Gestapa, Gestapo'nun Berlin'deki merkez ofisidir] Eyalet Polisi birimlerine, 3.12.1935, Ortspolizeibehörde Göttingen, mikrofilm MA-172, IfZ, Münih.

72 Gestapa'dan Merkezi Alman Yahudileri Birliği'ne (CV) 1 Haziran 1934, *a.g.e.*; Hannover Eyalet Polisi, 16.8.1934, *a.g.e.*

73 Gestapo'dan tüm Eyalet Polisi birimlerine, 24.11.35, *a.g.e.*

74 Gestapa'dan tüm Eyalet Polisi birimlerine, 4.4.1936, *a.g.e.*

Yasaların yeterince aşırı olmadığını düşünenler arasında çekirdek bir grup vardı ki onlar parti mensubu değildi ve hatta Nasyonal Sosyalizme de düşmandı: Nefretlerinin yoğunluğu, Nazileri de Yahudilerin maşası olarak görmelerine yol açıyordu. Marjinal tipler olmaları gerekmiyordu. Mesela Adolf Schlatter Tübingen'de saygın bir teoloji profesörüydü. 18 Kasım 1935'te, *Yahudiler Bize Karşı Zafer Kazanacaklar mı? Noel'e dair birkaç söz* (*Wird der Jude über uns siegen? Ein Wort für die Weihnacht*) başlıklı bir kitapçık yayınladı. Bu kitapçık birkaç hafta içinde elli bin civarında dağıtıldı. "Bugün" diyordu Schlatter, "bir rabbi gururla şunu söyleyebilir: 'Almanya'da durumun nasıl değiştiğine bakınız; aslında biz horlanıyoruz ama sadece ırkımızdan dolayı. Noel'de İsa'nın geldiğine dair çılgınca mesajın vazedilmesini toplum bilincinden silmek için gösterdiğimiz çabada bugüne kadar yalnızdık. Ama şimdi kavgamızda müttefiklerimiz var, Alman halkının eğitiminden sorumlu olanlar, diğer bir deyişle, Almanların bağlılık borçlu olduğu insanlar. ...' Almanya ortamında Yahudilerin dünya görüşü için şartların şimdiki kadar uygun olduğu başka bir dönemin varlığını kimse iddia edemez."

Fakat Schlatter'in kitapçığının son cümlelerinde umut vardı: "Aslında yakın gelecekte Yahudilerin bize karşı güçlü bir zafer kazanmaları mümkün; ancak bu zafer son olmayacak. Tanrı inancını dünyaya Yahudiler getirmediler ve bu inancı Yahudiler ve onlara eşlik edenler yok edemez. Yok edemezler çünkü İsa'nın dünyaya geldiği gerçeğini ortadan kaldıramazlar."[75]

Schlatter'in rejim-karşıtı Yahudi nefretinin, Nazi Almanyası'nda yapısal sınırları vardı. Normalde bir SS mensubu için imkânların daha geniş olması gerekirdi. 22 Ekim 1935'te Halle'den Karlsruhe'ye giden ekspres trende üçüncü sınıf yolcu olarak seyahat eden SS görevlisi Hermann Florstedt'in, daha sonraki ifadesine göre, fena halde uykusu vardı. Bileti yataklı bir vagona geçmesine olanak tanımadığı için, boş bir koltuk bulma umuduyla ikinci sınıfa yöneldi. Tüm kompartımanlar, ikisi hariç, tümüyle doluydu ve Florstedt'in ifadesiyle, bu iki kompartıman da birer Yahudi tarafından işgal edilmişti. Berlin Demiryolları Başkanlığı'na yazdığı şikâyet mektubunda "üniformalıydım" diye yazıyordu Florstedt, "ve bu uzun yolculuğu bir Yahudinin eşliğinde yapmak istemiyordum." Kondüktörü bulan Florstedt ondan ikinci sınıfta bir yer ister. Kondüktör onu Yahudilerin işgal ettiği kompartımanlara yönlendirir; Florstedt karşı çıkar. "Kondüktör çok tuhaf davrandı," diye yazar Florstedt, "diğer birçok şeyin yanı sıra, bana onların vaftiz belgelerini görmediğimi ve kendisi için Yahudilerin de yolcu olduğunu söyledi."[76]

Görünen o ki 1935 Ekim'inde SS üniforması henüz terör yaratmamakta-

75 Gerlach, *Als die Zeugen schwiegen*, s. 166.

76 Bu olay için bkz. Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 11, *Berlin Document Center*, yay. haz. Henry Friedlander ve Sybil Milton, New York, 1992, bölüm 1, s. 210-22.

dır. Ayrıca, kondüktörün mevcut idari kurallara (Ağustos 1935 hükmü, Yahudilerin toplu taşım araçlarını kullanmasına bilhassa izin vermektedir)[77] uyduğunun bilincinde olması da o şekilde cevap verecek özgüveni bulmasında rol oynamış olmalıdır. Yahudilerin de müşteri olduğu yönündeki sert cevap da (Yahudilerin de insan olduğu) yaygın kanaati ile ilişkilendirilebilir ki bu düşünce Goebbels'in Haziran 1935 konuşmasında eleştirilmiştir.

Demiryolları Başkanlığı'na yazdığı şikâyet mektubunda, o kondüktörün adını ister, "meseleyi *Stürmer*'e taşımak" istemektedir. Mektup, SS Merkez Ofis başkanı Gruppenführer Heissmeyer'in masasına gelir ve o da demiryolları memurunun davranışını savunur, Florstedt'in konuyu *Stürmer*'e taşıma tehdidini hoş karşılamaz.

Florstedt kısa süre sonra toplama kampı yönetimine kaydırılır. Savaşın başlarında Buchenwald'in komutan yardımcısıdır ve Mart 1943'te Lublin imha kampının komutanı olur.[78]

V

Nuremberg Yasaları'nın ilanından yaklaşık iki hafta sonra, "Sadece, artık sonu gelmiş olan [Yahudi] yılından çıkmakla kalmıyoruz," diye yazıyordu *CV Zeitung*, "ama aynı zamanda, artık bitmekte olan bir çağı da terk ediyoruz."[79] Her ne kadar şartların keskin bir biçimde değiştiği yönünde böylesine belirgin bir anlayış söz konusu olsa da bu durum zorlayıcı önerilere yol açmıyordu. Birçok Alman Yahudisi, krizin Almanya *içinde* sönece-ği ve yeni yasaların ayrımcılığa uğramış ama sürdürülebilir bir Yahudi yaşamını mümkün kılacak bir çerçeve yaratacağı umudu taşıyorlardı. *Reichsvertretung*'un (artık, Alman Yahudileri Milli Temsilciliği olan adını Alman Yahudileri Temsilciliği olarak değiştirmek zorundaydı) resmî tepkisi, Alman halkıyla Almanya'da yaşayan Yahudiler arasındaki ilişki için yeni yasaların oluşturduğu zemine dair Hitler'in bildirisini yüzeysel bir biçimde değerlendirerek, eğitim ve kültür dünyasında özgür faaliyet hakkı talebinde bulunmak oldu. Bireysel düzeyde dahi, birçok Yahudi yeni durumun geleceğe ilişkin kabul edilebilir bir zemin sunduğuna inanıyordu. Bir Gestapo araştırmasına ve SD raporlarına göre, yasalarla ilgili önemli sayıda cemaat mensubu Yahudinin tepkisi şöyleydi: "Yahudiler açıkça rahatladı zira yasalar, her ne kadar kalıcı bir ayrımcılık çerçevesi tesis ediyor olsa da keyfi te-

77 *Akten der Parteikanzlei* (özetler), bölüm 1, cilt 1, s. 121.

78 Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 11, bölüm 1, s. 210-22.

79 Abraham Margalioth, "The Reaction of the Jewish Public in Germany to the Nuremberg Laws", *Yad Vashem Studies* 12 (1977), s. 76.

röre son verdi. Ortalama Alman ve ortalama Yahudinin tepkileri benzerlik gösteriyor. Almanlar memnuniyet ifade ederken Yahudiler bir umut zemini görüyorlar. Raporun yazarının belirttiği gibi: Yasalar nihayet Yahudiler ile Almanlar arasındaki ilişkiyi tanımladı. Yahudilik fiilen, devlet himayesinde kendi kültürel ve milli yaşamını güvence altına alma imkânına kavuşarak, milli azınlık oldu."[80]

Cemaatin ultra-dinci kesimi bile yeni durumu memnuniyetle karşıladı. 19 Eylül 1935'te, Ortodoks Alman Yahudileri yayını olan *Der Israelit*, kültürel otonomi ve ayrı eğitim düşüncesine desteğini ifade ettikten sonra, karışık evliliklerin yasaklanmasını da örtük olarak beğeniyle karşıladı.[81] Alman Siyonistlere gelince, her ne kadar faaliyetlerine hız verseler de, özel bir telaş içinde değillerdi ve ana-akım grupları Hechalutz, Alman Yahudilerinin kademeli olarak, on beş-yirmi yıl içinde Filistin'e göçünün yöntem ve araçlarının neler olabileceğini Alman hükümetiyle görüşmek istiyordu. Diğer Alman Yahudi kesimleri gibi ifade ettikleri beklenti, bu dönem boyunca Almanya'da özerk bir Yahudi yaşamının mümkün olmasıydı.[82]

Aslında Almanya Yahudileri hâlâ belirsiz bir durumla karşı karşıyaydı. Alman toplumu içinde giderek artan yalıtılmışlıklarının ve Almanya'daki yaşamlarını daha zor kılmak üzere yeni hükümet tarafından kurgulanan ardı ardına kararların pekâlâ farkındaydılar. Ancak gündelik varoluşlarının bazı yönleri, Yahudileri toplumdan yalıtmanın Nazilerin nihai hedefi olduğu ve ekonomik mevcudiyetlerini sürdürecek temel araçlara sahip olmaya devam edecekleri yanılsamasını yaratıyordu. Mesela, "Alman okullarındaki aşırı öğrenci sayısına" ilişkin 1933 yasasına ve Yahudi çocuklara yönelik ardı ardına iftira ve saldırılara rağmen, 1937 yılı başında, Yahudilerin büyük çoğunluğu Yahudi okullarına devam etse de, yaklaşık yüzde 39'u hâlâ Alman okullarına gidiyordu. Bir sonraki yılın bahar aylarında bu rakam yüzde 25'e düştü.[83] Göreceğimiz gibi, birçok Yahudi meslek sahibi, çeşitli muafiyetlerden yararlanarak Yahudi toplumu dışında faaliyet göstermeyi sürdürdü. Ancak, perakendecilikle iştigal eden ya da geçimini herhangi bir ticaretten kazanan ortalama Yahudi ailesinin o günkü ekonomik durumuna ilişkin kesin bilgilere ulaşmak güç.

80 Bankier, "Jewish Society Through Nazi Eyes 1933-1936", s. 113-14.

81 Margarete T. Edelheim-Mühsam, "Die Haltung der jüdischen Presse gegenüber der nationalsozialistischen Bedrohung", yay. haz. Robert Weltsch, *Deutsches Judentum: Aufstieg und Krise*, Stuttgart, 1963, s. 375.

82 Koblenz kaynaklı ve 1935 Ekim ayıyla ilgili olan rapor gibi bazı Gestapo raporları, Yahudiler arasında daha fazla karamsarlık ve Filistin'e göç telaşı olduğu iddiasındaydılar. Söz konusu rapor, Yahudilerin Almanya'da kalma imkânına inanmadıklarını belirtiyor ve "yaklaşık on yıl içinde son Yahudinin de Almanya'yı terk edeceği" öngörüsünde bulunuyordu. Heyen, *Nationalsozialismus im Alltag*, s. 138-39.

83 Boas, "German-Jewish Internal Politics", s. 3.

1935 yılında, normal olarak durumun ne kadar kötü olduğunu göstermeyi hedefleyeceği düşünülen *Jüdische Rundschau*, *Frankfurter Zeitung*'da yayınlanan ve kadın hazır giyimi sanayinin yarısına Yahudilerin sahip olduğunu ve bu rakamın Berlin'de yüzde 80'e ulaştığını gösteren istatistiklere yer verdi.[84] Bu rakamlar doğru olsun ya da olmasın, Reich'ın Yahudileri geçimlerini sağlamayı sürdürebileceklerini düşünüyorlardı; çoğu yaklaşan maddi felaketi öngöremiyordu.

Bu arada, daha önce değindiğimiz gibi göç yavaş ilerlese de ve birçok Alman Yahudisi bu berbat dönemi Almanya'da atlatma umudunu taşısa da, daha önce düşünülemeyecek olan ülkeyi terk etme ihtimali, artık tüm Alman-Yahudi örgütleri tarafından kabul ediliyordu. Acil bir kaçışa değil ama düzenli bir göçe niyetleniyorlardı. Somut imkânlar listesinde, deniz-aşırı göç (mesela Amerika kıtası ya da Avustralya) Filistin'den daha yukarılarda yer buluyordu ama tüm Alman-Yahudi gazeteleri, *Jüdische Rundschau*'da Milletler Cemiyeti'ne hitaben yazılmış makalenin başlığını içtenlikle aktardılar: "Kapıları Açın!"[85]

Göç ihtimalini göz önünde bulunduran ama yine de Almanya'da kalmayı uman birçok Yahudi için, kamusal ve özel davranış tarzları arasındaki makas giderek açılıyordu: "Dikkati üzerimize çekecek ve düşmanlık yaratabilecek şeyler yapmaktan kaçınmalıyız." Yahudi kadın örgütü uyarıyordu, "konuşma biçimi ve tonunda, giyim ve görünüşünüzde en yüksek standartta üslup ve nezaketi benimseyin."[86] Yahudi gururu korunmalıydı ama açıkça sergilenmemeliydi. Sinagog'un ya da seküler Yahudi kurumlarının dışa kapalı ortamında bu gurur, rejim ve içinde yaşanılan toplum karşıtı bastırılmış öfke zaman zaman ifade ediliyordu. Sembolik ifadeler ve bariz imalar için dinî metinler seçiliyordu. Martin Buber'in 1936 yılında yayınladığı *Derinlerden Sana Sesleniyorum* başlıklı ilahiler seçkisindeki ayetler yanlış anlaşılmaya yer bırakmıyordu:

> *Yargıcım sen ol, Tanrım, duyur ülkümü*
> *Günahkâr bir millete karşı;*
> *Sahtekâr ve adaletsiz insandan beni kurtar.*

Esas olarak vaazlarda nakledilen yeni bir dinî tefsir türü –Ernst Simon'un adlandırmasıyla "Yeni Midrash"– dinî temaları nesnel bilgi söylemleriyle iç içe dokuyordu ve amaç, dinleyicide yatıştırıcı, iyileştirici bir etki yaratmaktı.[87]

Görünen o ki bazı Yahudiler zaman zaman alçak gönüllü davranmıyorlardı. Berlin'e yerleşen ve daha sonra orada CBS muhabiri olan Amerikalı gaze-

84 *A.g.e.*, s. 4, not 4.

85 Edelheim-Mühsam, "Die Haltung der jüdischen Presse", s. 376-77.

86 Claudia Koonz, *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics*, New York, 1987, s. 358.

87 Dawidowicz, *The War Against the Jews*, s. 178.

teci William L. Shirer, ünlü Alman Spa merkezi Bad Saarow'da kaldığı sırada, 21 Nisan 1935'te günlüğüne şunları yazıyordu: "Paskalya için hafta sonu tatilindeyiz. Otelin hâlâ zengin ve açıkça korkusuz Yahudilerin çoğunlukta olduğu müşterilerle dolu olması bizi biraz şaşırttı. Kanımca yersiz bir iyimserlik içindeler."[88]

En küçük cemaatlere mensup Yahudiler arasında bile kendini öne sürme duygusu bazen şaşırtıcı derecede güçlü olabiliyordu. Mesela, 1936 yılında Weissenburg'da Yahudi celep Guttmann, yerel Nazi köylü lideri tarafından, işine devam etmek üzere resmî izin aldığını iddia etmekle suçlandı. Yahudi celep her ne kadar tutuklandıysa da işine devam etmeye hakkı olduğu konusunda ısrar ediyordu. Olayla ilgili rapor şöyle bitiyordu: "Guttmann, belgeleri Şabat'tan sonra imzalamak için izin talep etmektedir."[89]

Nuremberg Yasalarının ilanından sonra, Filistin'deki Siyonist liderliği, göçle ilgili olarak Alman Yahudi toplumundan daha aceleci değildi. Aslında Filistin liderliği, hedefi İsrail toprakları olmayan göçmenlere yardımı reddediyordu. Öncelikler listesi sürekli değişiyordu: 1936'dan itibaren Yishuv'un ekonomik durumu kötüleşirken, o yıl gerçekleşen Arap İsyanı, Filistin'e Yahudi göçünün arttırılması konusunda Britanya'nın daha fazla ayak diremesine neden oldu. Bazı yerel Siyonist liderler Almanya'dan geleceklere kıyasla daha kolay uyum sağlayacak olan Polonya göçmenlerini tercih ederken bunun istisnası, 1933 Haavarah Anlaşması kapsamında, önemli miktarda para ve mal transfer edebilen Alman Yahudileri oldu. Böylelikle, 1935'ten sonra, Britanya'nın verdiği toplam göç belgeleri içinde Alman Yahudileri için istenen belge sayısı aynı kaldı. Almanya'dan Yahudi göçünü desteklemek konusunda Siyonist liderliğin önemli bir sorumluluk üstlenmemesi Diaspora'daki bazı Yahudi liderlerle giderek artan bir gerilime sebep oldu.[90]

Kasım 1935'te bir grup Yahudi banker Londra'da, Almanya'dan göçün finansmanı konusunu görüşmek üzere toplandıklarında Siyonistler ve Siyonist-olmayanlar arasında belirgin bir çatlak oluştu. Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Chaim Weizmann, Alman Yahudilerinin Filistin dışındaki ülkelere göçü için de ödeme yapma konusunda Naziler ile Haavarah benzeri bir anlaşma için görüşme yapma planı nedeniyle Max Warburg'a özellikle kızgındı.[91] Warburg, yine de planını Ekonomi Bakanlığı temsilcileriyle görüştü.

---

88 William L. Shirer, *Berlin Diary: The Journal of a Foreign Correspondent 1934-1941*, New York, 1941; yeniden basım, New York, 1988, s. 36.

89 Aktarıldığı kaynak, Lowenstein, "The Struggle for Survival of Rural Jews", s. 120.

90 Yoav Gelber, "The Zionist Leadership's Response to the Nuremberg Laws", *Studies on the Holocaust Period* 6, Haifa, 1988 (İbranice).

91 Chernow, *The Warburgs*, s. 436 vd.

Parti arşivleri, kapsamlı bir öneri sunumuna bağlı olarak Almanların konuyu tartıştıklarını gösteriyor.[92] İçinde bulunulan şartlar ve son olarak da kaynak yetersizliğinden, projeden bir şey çıkmadı.[93]

VI

"Bad Gastein'deyim. Hitler merdivenden inerken benimle neşeli bir sohbete başlıyor. Çok uzaktan görülebiliyoruz ve merdivenin bitiminde bir konser ve kalabalık var. Gururla ve sevinçle düşünüyorum: Führer'in, büyükannem Recha'ya rağmen, herkesin içinde benimle görülmekten rahatsız olmadığına herkes tanıklık ediyor."[94] Bu, Nuremberg Yasaları'na göre ikinci derece *Mischling* olan genç bir kızın rüyasıydı.

Bu da birinci derece *Mischling* olan bir kadının rüyası: "Hitler'le bir teknedeyiz. Ona söylediğim ilk şey şu: 'Aslında, burada olmama izin yok. Yahudi kanı taşıyorum.' Çok hoş görünüyor, asla her zamanki gibi değil: Yuvarlak, cana yakın ve kibar bir yüz. Kulağına fısıldıyorum: 'Sen [bildiğimiz, Du], şu aptalca Yahudi meselesi olmadan, Mussolini gibi hareket etsen çok iyi olabilirsin. Yahudiler arasında bazı kötülerin de olduğu bir gerçek ama hepsi suçlu değil, bu gerçekten söylenemez.' Hitler beni sessizce dinliyor, dostça tüm söylediklerimi dinliyor. Sonra aniden kendimi geminin başka bir odasında buluyorum, siyahlara bürünmüş çok sayıda SS mensubunun arasında. Beni işaret edip birbirlerini dürterek büyük bir saygıyla şöyle diyorlar: 'İşte bak, şefe ağzının payını veren hanımefendi bu.'"[95]

Tam Yahudilerin rüya âlemi, çoğu zaman, *Mischlinge*'ye kıyasla farklıydı. Altmış yaşlarında Berlinli bir Yahudi avukat Tiergarten'de olduğunu düşlüyordu: "Biri yeşile diğeri sarıya boyanmış iki bank ve aralarında da çöp sepeti var. Ben çöp sepetinin üstüne oturuyorum boynumda da kör dilencilerin taktığı gibi ya da yetkililerin ırk kirleticilerin boynuna astığı gibi bir levha bağlı. Şöyle yazıyor: "Gerekli olduğunda, çöp için yer açarım."[96]

Reich sınırları dışında yaşayan ünlü Yahudi entelektüellerin kurdukları hayaller, bazen kapana kısılmış kurbanların kâbuslarından daha fantastik olabiliyordu. "Siyasal kehanetlerde bulunmayı sevmiyorum," diyordu Lion Feuchtwanger 20 Eylül 1935'te Arnold Zweig'a yazdığı mektupta, "ama yoğun tarih araştırmalarımdan hareketle vardığım, eğer böyle denilebilirse, bi-

92 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP* (özetler), bölüm 1, cilt 2, s. 208.

93 Chernow, *The Warburgs*, s. 436 vd.

94 Charlotte Beradt, *Das Dritte Reich des Traums*, Frankfurt am Main, 1981, s. 98.

95 *A.g.e.*

96 *A.g.e.*, s. 104.

limsel hüküm, sonunda aklıselimin çılgınlığa galip gelmesi gerektiğidir ve Almanya'da olan gibi bir çılgınlık kabarmasının bir kuşaktan daha fazla zamana yayılacağını düşünemeyiz. Boş hayal kuruyor olabilirim, umuyorum ki bu sefer de Almanya'daki çılgınlık savaş çılgınlığından [1914-1918] daha uzun sürmeyecek. Üstelik neredeyse üç yılın sonuna geldik."[97]

Başka seslerin farklı tınıları vardı. Carl Gustav Jung, Alman ruhunun –ve aynı zamanda Yahudi ruhunun– nitelikleri arayışında daha "derin" kazılar yapmaya çalışıyordu. 1934'te yazdıklarında onun değerlendirmesi farklıydı: "Bir tür göçmen olan Yahudiler, bugüne kadar kendilerine ait bir kültürel biçim yaratamamışlardır ve görebildiğimiz kadarıyla yaratamayacaklardır zira yetenek ve hünerlerinin gelişebilmesi, bir ölçüde uygar bir milletin ev sahipliğini gerektirir. ... 'Ari' bilinç, Yahudiye kıyasla daha yüksek potansiyellidir; yani, henüz barbarlıkla bağını koparamamış bu gençlik hâli, hem avantajı hem de dezavantajıdır. Bence, bugüne kadar medikal psikolojinin Yahudi kategorileri –ki tüm Yahudiler için de kapsayıcı değildir– ayrım yapmaksızın Alman ve Slav Hıristiyanlığına da uygulaması ağır bir hatadır. Bu nedenle, Germanik halkların en değerli sırları –ruhlarının yaratıcı ve sezgisel derinliği– sıradan enfantilizm çıkmazı olarak açıklanırken benim yaptığım uyarıların anti-Semit olabileceğine dair şüphe on yıllardır sürüyor. Bu şüphe Freud'dan kaynaklanıyor. Ne o ne de Germanik takipçileri, Germanik ruhu anlayamadılar. Tüm dünyanın şaşkın gözlerle bakakaldığı müthiş Nasyonal Sosyalizm olgusu onlara daha iyi anlatmış mıdır?"[98]

"Müthiş Nasyonal Sosyalizm olgusu," açıktır ki Freud'un gözlerini kamaştırmamıştır. 29 Eylül 1935'te Arnold Zweig'a şöyle yazar: "Biz hep insanlar yüzünden değil savaş yüzünden diye düşünmüştük ama diğer milletler de savaştan geçtiler ve buna rağmen farklı davrandılar. O zaman inanmak istemiyorduk ama Boches [Almanlar] hakkında söylenenler doğruydu."[99]

İsveç sürgününde sıkışıp kalmış olan, Weimar döneminin belki de en parlak anti-milliyetçi hicivcisi Kurt Tucholsky'nin öfkesi Freud'dan farklıydı ve

97 Feuchtwanger ve Zweig, *Briefwechsel*, cilt 1, s. 97.

98 C. G. Jung, "Civilization in Transition", *Collected Works*, cilt 10, New York, 1964, s. 166. Bu beyan, 1933-1936 arası Jung'un yaptığı aşağı yukarı benzer birçok saptamadan biridir. Jung'un Nasyonal Sosyalizm karşısındaki tutumuna dair tartışma savaş sonuna kadar sürmüştür. Konuyla ilgili en ılımlı değerlendirme, her iki kampa da mensup olmayan tarihçi Geoffrey Cocks'dan gelmiştir: "Jung'un Nazi dönemi boyunca 'Ariler' ve Yahudiler hakkındaki kararsız, naif ve çoğunlukla uygunsuz açıklamalarının arkasındaki kişisel felsefi inanç ve tutumunun, Almanya'daki psikoterapistlerle ilgili icraatlarına yansıdığı hiçbir şekilde açık değildir. Açıklamalar, Yahudilere yönelik Nazi zulmüne hizmet eden, yıkıcı bir kararsızlık ve önyargıyı ortaya çıkarmış olabilir. Ancak Jung'un Nazilere sözleriyle verdiği ödün, icraatlarıyla verdiği ödünden çok daha fazladır. *Psychotherapy in the Third Reich: The Göring Institute*, New York, 1985, s. 132. Cocks'un değerlendirmesi dikkatli bir biçimde ele alınmalıdır; yine de, şartlar göz önüne alındığında, Jung'un tutumu yeterince iticidir.

99 Ernst L. Freud (derleyen), *The Letters of Sigmund Freud and Arnold Zweig*, New York, 1970, s. 110.

umutsuzluğu geneldi: 15 Aralık 1935'te, "1911'de Museviliği bıraktım," diye yazıyordu Arnold Zweig'a ve hemen ekliyordu, "Aslında bunun imkânsız olduğunu biliyorum." Tucholsky'nin çaresizliği ve öfkesi birçok yönden Yahudiliğe yöneldi. Kaçınılmaz kaderle yüzleşmek ya cesaretle ya da korkaklıkla yapılırdı. Tucholsky'e göre Yahudiler her zaman korkakça davranmıştı ve durum şimdi daha da beterdi. Ortaçağ gettolarındaki Yahudiler bile daha farklı *davranabilirdi*: "Ancak şimdi Ortaçağ Yahudilerini bir kenara bırakalım – ve bugünkülere, özellikle de Almanya'nınkilere dönelim. Burada göreceğimiz, birçok alanda liderlik yapan insanların şimdi gettoyu *kabullenmeleridir* – getto düşüncesi ve hayata geçirilmesi. ... Köşeye sıkışıyorlar; önlerinde ve arkalarındaki dört sarı işaretle Yahudilere özel bir tiyatroya tıkılıyorlar [*ein Judentheater - Kulturbund* faaliyetlerine gönderme] ve tek bir arzuları var: 'Bu sefer onlara daha iyi bir tiyatromuz olduğunu göstereceğiz.' Her on Alman Yahudisinden biri gitti, dokuzu kaldı; fakat Mart 1933'ten sonra biri kalacak dokuzu gidecek, gitmeli, gitmek zorunda. ... Siyasal göç hiçbir şeyi değiştirmedi; her şey aynı: her şey, hiçbir şey olmamışçasına devam ediyor. Sonsuz kere tekrarlanıyor – aynı kitapları yazıyorlar, aynı konuşmaları sürdürüyorlar, aynı jestleri yapıyorlar. ..." Tucholsky, kendisinin ve kuşağının yeni bir özgürlük sağlayamayacağını biliyordu: "Gerekli olan... çoğu göçmende olmayan bir gençlik gücü. Bizden sonra yeni insanlar gelecek. Şimdiki hâliyle artık süremez. Oyun bitti."[100]

Altı gün sonra Tucholsky intihar etti.

100 Kurt Tucholsky, *Politische Briefe*, Reinbek/Hamburg, 1969, s. 117-23.

İKİNCİ KISIM

Tuzak

6

SAVAŞ VE FİŞLEME

1937 yılının başında, kilise meseleleriyle ilgili bir toplantıda, Hitler bir kez daha dünyaya tarihsel bakışını sergilemekten geri durmuyordu: "Führer," diye aktarıyordu Goebbels günlüğünde, "Hıristiyanlığı ve İsa'yı açıklıyor. İsa da Yahudilerin dünya egemenliğine karşı çaba göstermek istedi. Ancak Yahudiler onun çarmıha gerilmesini sağladı. Paul onun doktrinini tahrif ederek antik Roma'yı çökertmeye çalıştı. Hıristiyanlıktaki Yahudi. Aynı şeyi Marx, Alman toplum ruhuyla, sosyalizmle yaptı."[1] Aynı yıl 30 Kasım'da Goebbels'in günlüğüne kaydettikleri çok daha kaygı vericiydi: "[Hitler'le] Yahudi meselesi üzerine uzun tartışmalar. ... Yahudiler Almanya'dan çıkmalı, aslında tüm Avrupa'dan çıkmalı. Biraz zaman alır ama yapılmalı, yapılacak. Führer buna kesin kararlı."[2] Walter Gross'a 1935 Eylül'ünde yaptığı açıklama gibi, Hitler'in 1937 kehaneti de savaş ima ediyordu: Bu sadece savaş ortamında gerçekleşebilirdi.

7 Mart 1936'da Wehrmacht Ren bölgesine girdi ve Avrupa tarihinin yeni bir evresi başladı. Bu dönem, Almanya'nın ardı ardına gerçekleştirdiği anlaşma ihlallerinin ve saldırılarının izini taşıyordu ve üç yıl içinde, yeni bir yangının alevlenmesine sebep oldu.

Versailles ve Locarno Anlaşmaları Ren'in sol yakasının askerden arındırılmasını teminat altına alıyordu. Statükonun garantörleri Büyük Britanya ve İtalya iken, Almanya'nın hamlesiyle doğrudan tehdit altında kalan ülke Fransa'ydı. Artık İtalya Almanya'nın yanında saf tutuyordu çünkü demok-

1 Goebbels, *Tagebücher*, bölüm 1, cilt 3, s. 55.

2 *A.g.e.*, s. 351.

faşistler Habeşistan savaşı sırasında yaptırımlar uygulamaya çalışmışlardı. Aslında, Fransa hâlâ Avrupa'daki en güçlü orduya sahipti. Biliniyordu ki bir Fransız askerî karşı-hamlesi Alman birliklerini Ren gerisine çekilmeye zorlayabilirdi – bu Hitler rejimi için sonuçları kestirilemez bir geri çekilme olurdu. Radikal Sosyalist Başbakan Albert Sarrault'un başında bulunduğu Fransız hükümeti tehdit etse de hiçbir şey yapmadı. İngilizler tehdit bile etmediler; alt tarafı, Hitler sadece kendi "arka bahçesine" el koyuyordu. Fransa ve Britanya'nın ödün politikaları ivme kazanıyordu.

1936 seçimleri Fransa'da merkez-sol Halk Cephesi'ni iktidara getirdi ve Fransız toplumunun geniş bir kesimi için devrim ve Komünistlerin iktidarı devralma tehdidi takıntılı bir kâbusa dönüştü. Birkaç ay önce, İspanya seçimleri sol-kanat bir hükümeti iktidara getirmişti. Bu kısa sürecek bir zaferdi. 1936 Temmuz'unda, Kuzey Afrika'daki, General Francisco Franco komutasındaki İspanyol birlikleri yeni Cumhuriyetçi hükümete karşı ayaklanarak İspanya'ya girdiler. İspanya İç Savaşı –ki bu savaş, tarafların yabancı silahlar, düzenli birlikler ve gönüllülerle yoğun biçimde desteklendiği, iki siyasal efsanenin kanlı savaşına dönüşecekti– başladı. 1936 yazı ile 1939 baharı arasında İspanya'da çizilen savaş hatları, dönemin ideolojik çatışmalarının açık ve örtük referans noktalarına karşılık geliyordu.

Küresel düzeyde, 25 Kasım 1936'da Almanya ve Japonya arasında imzalanan ve bir yıl sonra İtalya'nın da katıldığı anti-Komintern pakt, en azından sembolik anlamda, anti-Komünist rejimlerle Bolşevizm arasında başlayacak olan savaşın ifadesiydi. Doğu-Orta Avrupa ülkelerinde (Çekoslovakya hariç) ve Balkanlar'da sağ-kanat hükümetler iktidara geldi. Bunların ideolojik vaatleri üç temel ilke içeriyordu: otoriterlik, aşırı milliyetçilik ve aşırı anti-Komünizm. Atlantik kıyısından Sovyet sınırına kadar, genelde sahip olunan bir ortak öğe daha vardı: anti-Semitizm. Avrupa sağı için anti-Semitizm ve anti-Bolşevizm çoğu durumda özdeşti.

1936 yılı, Almanya içinde de açıkça yeni bir evrenin başlangıcına sahne oldu. Önceki dönemde (1933-1936), rejimi istikrara kavuşturma ihtiyacı, engelleyici dış girişimleri savuşturmak, ekonomik büyümeyi sürdürmek ve tam istihdama geri dönüş, bazı alanlarda göreceli bir ılımlılık gerektiriyordu. 1936'da tam istihdam gerçekleştirilmiş, anti-Alman cephenin zayıflığı anlaşılmıştı. Daha fazla siyasal radikalleşme ve iç kaynakların harekete geçirilmesi artık mümkündü: Himmler tüm Alman Polis kuvvetlerinin şefi ilan edildi ve Göring, gizli hedefi ülkeyi savaşa hazırlamak olan yeni bir dört yıllık planın amiri oldu. Hem iç hem de dış radikalleşmenin itici gücü ve zamanlaması, Alman toplumunun kendi içindeki çözülememiş gerilimlerle bağlantılı olabilirdi ya da sadece her zamankinden daha yoğun faaliyetlerle ve daha çarpıcı başarılarla gelişebilecek olan bir rejimin temel gereksinimlerinin sonucuydu.

Yahudi meselesinin yeni bir boyut kazanması ve Nazilerin gözünde yeni bir işleve sahip olması bu şartlarda gerçekleşti. Artık Yahudilik yeniden dünya ölçeğinde bir tehdit olarak gösterilebilirdi ve anti-Yahudi faaliyet, yaklaşmakta olan kaçınılmaz yüzleşmeyi gerekçelendirmek için kullanılabilirdi. Rejimin terimleriyle, kriz döneminde Yahudiler kovulmalı, Alman silahlanması için mallarına el konulmalı ve –Almanların elinde kalacak olan– Yahudilerin kaderleri, dünya Yahudiliğinin ve kontrolü altındaki yabancı güçlerin Nazi Almanyası'na karşı tutumunu etkilemek için kullanılmalıydı. Yeni anti-Yahudi yönelime egemen olan üç ana eylem çizgisi ön plana çıkıyordu: Hızlı Arileşme, Yahudileri Almanya'yı terk etmeye zorlamak için gösterilen çabalarda eşgüdümü arttırma ve Yahudi komplosu ve tehdidi temasını dünya ölçeğinde yayacak saldırgan bir propaganda faaliyeti yürütülmesi.

Hızlı Arileşme, en azından kısmen, yeni ekonomik durumla ve Alman iş ve sanayi çevrelerinde Yahudi misillemesinin ya da etkilerinin artık önemsenmemesi gerektiğine duyulan ve giderek yaygınlaşan güvenle ilgiliydi. Ekonomik büyüme, daha önce kaçınılmaz olarak anti-Yahudi politikaya engel teşkil eden çelişkili yaptırımların giderek koordine edilebilmelerini sağladı: 1936'da ideoloji ve politika artık daha fazla ortak bir hat izlemeye başlamıştı. Himmler ve Göring'in yeni makamlara atanmaları iki güç merkezi yarattı ve bu durum yeni anti-Yahudi yönelimin hayata geçirilebilmesi için çok önemliydi. Gerçi, her ne kadar girilen yeni evrenin çerçevesi açıkça algılanabiliyor olsa da, Almanya Yahudilerinin ekonomik tasarruf hakkından zorla mahrum edilmesi 1938 başlarından önce, yani muhafazakâr bakanların Şubat 1938'de hükümetten uzaklaştırılmalarına kadar, en temelde de, Schact'ın Ekonomi Bakanlığı'ndan ayrılmaya mecbur edildiği 1937 sonlarına kadar, mümkün değildi. 1938 yılı boyunca, tasarruf hakkından tümüyle mahrum bırakmaktan da beteri yaşandı: Yahudileri Reich'tan ve yeni ilhak edilmiş olan Avusturya'dan kaçırmak için ekonomik taciz ve hatta şiddet kullanılmaya başlandı. İkinci evre içinde, 1938 yılı can alıcı bir dönüm noktası oldu.

Hitler'in söylev ve konuşmalarında ifadesini bulan anti-Yahudi söylem, 1936'dan sonra çeşitli biçimlere büründü. En öncelikli ve en yoğun olanı, Bolşevizmle genel ideolojik mücadele konusuydu. Hitler'in ortaya koyduğu dünya tehlikesi Yahudilerin araç olarak kullanıldığı Bolşevizm değildi. Yahudiler Bolşevizmin *arkasındaki* asıl tehdit idi; Bolşevik tehdidi yönlendiren Yahudilerdi.[3] Hitler 1937 parti kongresi konuşmasında, göreceğimiz gibi, bu noktada bir tereddüt olmadığını kesin bir dille ifade etti. Ancak Hit-

3 Anti-Bolşevik savaşın önceliği Arno J. Mayer tarafından öne sürülmüştür. Daha sonra göreceğimiz gibi, 1936-1937 konuşmaları, Yahudilerin Bolşevik tehdidin arkasındaki düşman kabul edildiğini açıkça gösterir. Mayer'in savları için bkz. *Why Did the Heavens Not Darken? The Final Solution in History*, New York, 1988.

ler'in anti-Yahudi söylevleri sadece ideolojik (anti-Bolşevik) değildi; Yahudiler genellikle Almanya'yı (ya da Ari insanlığı) yok etmeden önce imha edilmesi gereken tehlikeli dünya düşmanları olarak betimleniyordu. Bu cehennemî bakış en aşırı biçimiyle Ocak 1939 Reichstag konuşmasında görülür ama bu söylevin asli teması, 1936 yazında, Dört Yıllık Plan'ı oluşturan ana ilkelerde zaten özetlenmişti. Hitler'in erken dönem ideolojik açıklamalarına hâkim olan "arındırıcı" anti-Semitizm yeniden su yüzüne çıkıyordu. Muhafazakâr gündem dağılırken yeni bir ölümcül gaddarlık atmosferi yayılıyordu.

Nazilerin en önemli propaganda zaferlerinden birini kazanmaları bu karanlık yolun başlarında, 1936 Olimpiyat Oyunları'yladır. Olimpiyatlar için Almanya'yı ziyaret edenler güçlü, düzenli ve olumlu bir Reich ile karşılaştılar. 1 Ağustos 1936 tarihli liberal Amerikan dergisi *Nation*'da ifade edildiği gibi: "Ortalıkta kesilen Yahudi kafaları ya da en azından evire çevire dövülen Yahudiler yok. ... İnsanlar gülüyor, nazikler ve birahanelerde zevkle şarkılar söylüyorlar. Seyahat ve konaklama iyi, ucuz ve her şey bol, ayrıca hiç kimse aç gözlü otel ve mağaza sahipleri tarafından dolandırılmıyor. Her yer korkunç derecede temiz ve ziyaretçiler bu durumdan çok hoşnutlar."[4] Birleşik Devletler başkanı bile yanılmıştı. O yılın Ekim ayında, başkanlık seçimlerinden bir ay önce, Dünya Yahudi Kongresi Başkanı Stephen Wise, Roosevelt ile buluşmak üzere Hyde Park'a davet edildi. Konu Almanya'ya geldiğinde, başkan çok yakın zamanda Almanya'yı "dolaşmış" olan ve kendisine "Sinagoglar dolu ve açıkçası şu anda ters giden bir şey yok" bilgisini aktaran iki kişiden söz etti. Wise, konuğu olduğu başkana Olimpiyat Oyunları'nın Nazi davranışı üzerindeki etkilerini anlatmaya çalıştı fakat Roosevelt üzerinde bıraktığı izlenim, Yahudilere yönelik zulmün abartılı bir yaklaşım olduğuydu.[5]

Yahudilerin girişini yasaklayan tabelalar Olimpiyat bölgesinden ve turistlerin ziyaret edebileceği diğer mekânlardan kaldırılmıştı fakat ideolojik anlamda çok az ödün verilmişti. Yahudi yüksek atlama finalisti, Stuttgart'tan Gretel Bergmann, teknik bahanelerle Alman takımından çıkarılmıştı; Eskrim şampiyonu Helene Mayer *Mischling* olduğu ve dolayısıyla da Nuremberg Yasaları'na göre Alman vatandaşı sayıldığı için takıma dâhil edilmişti.[6] Sade-

4 Lipstadt, *Beyond Belief*, s. 80.

5 Arad, "The American Jewish Leadership's Response", s. 418-19.

6 Arnd Krüger, *Die Olympischen Spiele 1936 und die Weltmeinung*, Berlin, 1972, s. 128-31. 13 Haziran 1936'da, antrenman sırsında yaptığı 1,6 metrelik (Alman kadınlar rekoruna eşit) atlayışına rağmen atlet Gretel Bergmann'ın Alman Olimpiyat Komitesi'nden aldığı mektubun ilgili bölümü şöyleydi: "Yakın dönem performansınız göz önüne alınarak, takıma seçilmeniz uygun görülmemiştir." 1996 baharında, New York'ta yaşayan seksen iki yaşındaki Birleşik Devletler vatandaşı Margaret Bergmann Lambert, Alman Olimpiyat Komitesi'nin Atlanta'daki Yüzüncü Yıl

ce tek bir Alman tam Yahudinin, hokey oyuncusu Rudi Ball'ın Almanya için yarışmasına izin veriliyordu. Ancak o dönemde, Kış Oyunlarının Yaz Oyunlarına kıyasla görünürlüğü çok daha azdı.[7]

Olimpiyatlardan önceki müzakereler, Hitler'in taktik ılımlılığının, sadece Nazi Almanyası için sağladığı olağanüstü propaganda kazancına bağlı olduğunu gösteriyordu. 24 Ağustos 1935'te Führer, Uluslararası Olimpiyat Komitesi üyesi Amerikalı General Charles Sherill'i kabul ettiğinde hâlâ çok sertti: Yahudiler Almanya'da ayrı bir hayata sahiptiler ama milli takıma katılamazlardı. Yabancı takımlar kimi isterlerse kabul edebilirlerdi.[8] Son olarak, Amerikalıların Olimpiyatları boykot etme tehdidine karşı, gördüğümüz gibi, çok küçük ödünler verildi. Nuremberg Yasaları yeni geçmiş olmasına rağmen, bu durum Almanya'nın tüm beklenen avantajları kazanmasını sağladı.

Özel günlük sayfalarında Nazi Olimpik iyi niyetinin sınırları açıkça görülüyordu. Olimpiyatların hemen öncesinde, 20 Haziran'da, dünya ağır sıklet boks şampiyonasında Max Schmeling'in Joe Louis'e karşı kazandığı zafer Goebbels'i mest etti: "Schmeling Almanya için dövüştü ve kazandı. Beyaz siyahı yendi ve beyaz Almandı."[9] Olimpiyatların ilk gününde günlüğüne yazdıklarında aynı coşku yoktu: "Biz Almanlar bir altın madalya kazandık ve Amerikalıların kazandığı üç altının ikisi zencilere ait. Beyaz insanlık bundan utanç duymalı. O kültürsüz topraklarda bunun ne anlamı olabilir."[10]

Kış Olimpiyatları 6 Şubat'ta Garmisch-Partenkirchen'de başladı. Bir gün önce, İsviçre'deki Nazi Parti Temsilcisi Wilhelm Gustloff, Yahudi tıp öğrencisi David Frankfurter tarafından öldürülmüştü. Birkaç saat içinde çok katı kurallar ilan edildi: Olimpiyat Oyunları nedeniyle, tüm anti-Yahudi eylemler yasaklanmıştı.[11] Sonuçta, hiçbir "halk öfkesi" patlaması yaşanmadı.

Hitler 12 Şubat'ta Gustloff'un cenaze töreninde Schwerin'de bir konuşma yaptı. Yenilgi günlerini hatırlattı, ona göre Almanya "evinde hançerlenmişti." 1918'in Kasım günleri boyunca, Alman uyruklular, "o zamanlar, korkunç uluslarüstü bir gücün aracı hâline gelenleri [işçi kitlelerini] döndürmeye çalışmıştır. ... Her defasında aynı güçle karşılaşıyoruz... Yahudi düşmanlarımızın nefret yüklü gücü."[12] Birkaç ay sonra sürgündeki Yahudi ya-

Oyunlarına onur konuğu olarak katılması davetini kabul etti. Ira Berkow, "60 Yıl Sonra Gelen Olimpiyat Daveti", *New York Times*, 18 Haziran 1996, s. A1, B12.

7 Eliahu Ben-Elissar, *La Diplomatie du IIIe Reich et les Juifs, 1933-1939*, Paris, 1969, s. 179.

8 *A.g.e.*, s. 173.

9 Goebbels, *Tagebücher*, bölüm 1, cilt 2, s. 630.

10 *A.g.e.*, s. 655.

11 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 153.

12 Hitler, *Speeches and Proclamations*, s. 750-51.

zar Emil Ludwig *Davos'ta Cinayet* başlıklı bir kitapçık yayınladı. Goebbels, 6 Kasım 1936 tarihinde günlüğüne yazdıklarıyla hemen tepki gösterdi: "Gustloff'u vuran Frankfurter'i yücelten, iğrenç tipik bir kışkırtıcı Yahudi çalışması. ... Bu Yahudi salgınının kökünü kurutmak gerekiyor. Bütünüyle. Hiçbiri geride kalmamalı."[13]

Yeni Almanya ile bu korkunç uluslarüstü gücün, Yahudi düşmanın arasındaki savaş, "Yahudilerin aracı" olan Bolşevizm ile en geniş uluslararası ölçekte tam bir hesaplaşma olarak yeniden tanımlanıyordu. 1935 parti kongresinde anti-Yahudi-Bolşevik bildiriler Goebbels ve Rosenberg'e bırakılmıştı. Kısa bir süre sonra kervana Himmler de katıldı. Kasım 1935 Milli Köylü Günü'nde (*Reichsbaurentag*), Goslar'da, Reichsführer-SS Yahudilerin temsil ettiği tehdidi kan donduran terimlerle tanımlıyordu: "Onu, Yahudiyi tanıyoruz," diye haykırıyordu Himmler, "bu insanlar, Yahudi kanıyla damgaladıkları gezegendeki tüm halkların ve milletlerin atıklarından oluşuyorlar, onların hedefi dünya egemenliği, solukları yıkım, arzuları zulüm, dinleri ateizm, düşünceleri Bolşevizm."[14]

Gustloff'un cenaze töreninde Hitler de kişisel olarak yeni anti-Yahudi kampanyaya katıldı. Aynı yılın yaz aylarında yayınladığı ve Dört Yıllık Plan'ın hedeflerini özetlediği gizli tezkerenin tonu daha az tehditkâr değildi. Giriş paragrafı ideoloji meselesini şu şekilde irdeliyordu: "Siyaset, milletlerin yaşamı için bir tarihsel mücadelenin sürdürülmesi ve yönlendirilmesidir. Bu mücadelelerin hedefi varlığını sürdürmektir. Dünya görüşleri üzerinden verilen idealist mücadelelerin de kendi temel sebepleri vardır ve harekete geçirici gücünü, milli kaynaklardan türeyen yaşamsal amaç ve hedeflerden alır. Fakat din ve dünya görüşleri bu tür mücadelelere ayrı bir keskinlik kazandırır ve böylelikle onlara büyük bir tarihsel etkinlik bahşederler. Yüzyılların karakterine damga vururlar. ..." Hızla akan bir dizi çağrışımla bu kuramsal giriş öngörülebilir bir ideolojik örneğe varacaktı: "Fransız Devrimi'nin başlangıcından beri dünya giderek artan bir hızla yeni bir çatışmaya doğru yuvarlanıyor ve bu krizin en radikal çözümü de Bolşevizm. Ancak hedefi, bugüne kadar insanlığa önderlik etmiş toplum kesimlerini ortadan kaldırarak yerlerine uluslararası Yahudiliği geçirmek. ..."[15]

Hitler'in talimatıyla Goebbels'in ve Rosenberg'in 1936 kongresindeki sözlü saldırılarının dozu daha da arttı.[16] Goebbels'e göre, "tüm milletlerin ortadan kaldırılmasına ilişkin şeytani niyetlerle, her tür ilke ve kültürün ah-

13 Goebbels, *Tagebücher*, bölüm 1, cilt 2, s. 718.

14 Heinrich Himmler, *Die Schutztaffel als antibolschewistische Kampforganisation*, Münih, 1936, s. 30.

15 Noakes ve Pridham, *Nazism 1919-1945*, cilt 2, s. 281.

16 *Akten der Parteikanzlei* (özetler), bölüm 1, cilt 2, s. 249.

lâksızca parçalanması ve çözülmesi anlamına gelen Bolşevizm düşüncesi ancak Yahudilerin beyninde doğabilir. Ürkütücü acımasızlığıyla Bolşevik pratik ancak Yahudilerin ellerinde şekillenmesi koşuluyla tasavvur edilebilir bir nitelik kazanır."[17]

Kongredeki iki programatik konuşmasında Hitler de Yahudi-Bolşevik tehlikeyle uğraştı. 9 Eylül açılış bildirgesinde, Moskova'daki Yahudi devrimci merkezin dünya ölçeğindeki tahripkâr faaliyetlerine kısa bir değerlendirmeyle yüklendi.[18] Sert tepkisini daha kapsamlı biçimde sergilediği konuşma, 14 Eylül tarihli kapanış konuşmasıydı: "Moskova'dan, Lewin, Axelrod, Neumann, Béla Kun gibi Yahudi-Sovyet teröristlerin Almanya'ya sokmaya çalıştıkları bu Bolşevizme saldırdık, yenilgiye uğrattık ve kökünü kazıdık. ... Artık, Yahudi-Sovyet liderlerin Almanya'nın iç işlerine müdahale girişimlerini bildiğimiz ve her gün yaşadığımız için, Bolşevizmi sınırlarımızın dışında da can düşmanı kabul etmek zorundayız ve gelişmesini tehlikeli buluyoruz."[19]

Hitler'in kastı yeterince açıktı: Artık Luftwaffe [Alman Hava Kuvvetleri] İspanya'daki "Bolşevik" güçlere karşı müdahalelerini arttırıyordu. Ayrıca tüm dünyada tahripkâr faaliyetler sürdüren Moskova terörist merkezinin sorumluları da Yahudilerdi.

Hitler'in bu temaları özel sohbetlerinde yinelemesi de şaşırtıcı değildi; böylesi konuşmaların birinde Hitler'i onaylayan muhatabın Münih Kardinali Faulhaber olması daha şaşırtıcıydı. 4 Kasım 1936'da, Hitler'in Bavyera Alpleri Obersalzberg'deki konutunda üç saatlik bir görüşme yapmışlardı. Faulhaber'in kendi tuttuğu notlara göre Hitler'in konuşması "açık, güvenli, duygusal ve zaman zaman da heyecanlıydı; Bolşevizme ve Yahudilere saldırıyordu: 'Yahudilerin kışkırttığı bu insanlık dışı yaratıkların İspanya'da yarattıkları tahribat' konusunda malumat sahibiydi. ... Bu tarihsel momenti kaçırmayacaktı." Kardinal aynı fikirde gibiydi. "Tüm bunlar," diyordu, "Hitler tarafından Nuremberg Parti toplantısındaki çok önemli konuşmasında etkileyici biçimde ifade edildi (Bolşevizm sadece yıkar ve Yahudiler tarafından yönlendirilmektedir)."[20]

Anti-Yahudi-Bolşevik kampanyanın en kapsamlı biçimine ulaşması, Eylül 1937 Parti Emek Kongresi'ndedir. Önceki haftalar boyunca Hitler'in vekilleri arasında, kongrede üstünlük kurma gayreti özellikle iğneleyici bir hal al-

17 *Der Parteitag der Ehre: Vom 8 bis 14 September 1936*, Münih, 1936, s. 101.

18 Hitler, *Reden und Proklamationen*, s. 638.

19 *Der Parteitag der Ehre*, s. 294. 30 Ocak 1937 Reichstag konuşmasında Hitler, Almanya'ya girmeye çalışan Yahudi-Bolşevik devrimci faaliyet temasını zaten işlemişti. Hitler, *Reden und Proklamationen*, s. 671.

20 Klee, *Die "SA Jesu Christi,"* s. 127.

dı. Rosenberg, Hitler'in kararına göre, ikisi arasında kendisinin ilk konuşmacı olacağını ve zaman sınırı göz önüne alınarak [Goebbels'in] konuşmasının çok kısa olacağını Goebbels'e bildirdi. Kendisi ile Goebbels arasında süregiden ihtilafta, genellikle propaganda bakanının üstün geldiği düşünüldüğünde, ideolojinin önderine bu an çok keyifli gelmiş olmalıdır.

11 Eylül'de gidişatı belirleyen Goebbels oldu. İspanya'daki duruma ilişkin konuşmasında propaganda bakanı, Bolşevik yanlısı terörden sorumlu tuttuğu Yahudilere yönelik çılgınca bir saldırıya girişti. Söylemsel öfkesinde Goebbels daha önceki performanslarını tartışmasız geride bıraktı. Konuşması, o yıllardaki kamuya açık en saldırgan anti-Yahudi boşalma olabilir. "Bu felaketin sorumlusu kim?" diye soruyordu Goebbels. Sonra da yanıtlıyordu: "Kışkırtıcısı, faili ve en fazla yarar sağlayanı olarak, hiç çekinmeden, Yahudileri işaret etmek istiyoruz: İşte dünyanın düşmanı, kültürlerin yok edicisi, milletler arasındaki asalak, kaosun ürünü, kötülüğün cisimleşmiş hali, çürümenin mayası, insanlığı dağıtan gözle görülebilir şeytan, bunlar."[21]

II

13 Eylül akşamı Hitler yeniden konuştu. Artık kendisini frenlemiyordu. Şansölyeliği elde etmesinden beri ilk defa, Bolşevizmin iplerini elinde tutan ve Hıristiyanlığın başlangıcından beri insanlığın düşmanı olan dünya Yahudiliğine genel bir tarihsel ve siyasal saldırı başlatmak için, küresel ilgi odağı olan parti kongresi platformunu kullandı. 1923 yılında Dietrich Eckart ile sürdürülen diyaloğun temaları dünyaya duyuruluyordu.

Antik dünyanın yıkılışından beri, Hıristiyanlığın yükselişinden, İslâm'ın

21 *Der Parteitag der Arbeit vom 6 bis 13 September 1937: Offizieller Bericht über den Verlauf des Reichsparteitages mit sämtlichen Kongressreden*, Münih, 1938, s. 157. Alfred Rosenberg'in katkısı, Nazi standartlarında bile alışılmadıktır. Konuşmasında, Sovyetler Birliği'ndeki kanlı Yahudi hâkimiyetini ilginç ayrıntılarla betimler. Daha sonra sözünü ettiği, "New York'ta yayınlanan," *Now and Forever* başlıklı kitabın konusu, Yahudi yazar Samuel Roth ve Siyonist olduğu iddia edilen politikacı Israel Zangwill arasında bir "diyalog"dur ve önsöz Zangwill'e aittir; kitap "Kudüs Yahudi Üniversitesi rektörüne" ithaf edilmiştir. *Der Parteitag der Arbeit*, s. 102-3. Detaylı bilgiler aktarmaktan çekinmeyen Rosenberg'in sözünü ettiği metinler, *Sion Protokolleri*'ni zararsız bir ninniye çevirmektedir. Gerçekte, *NS* Ocak-Şubat 1938 sayılarında Roth'un kitabını konu eden iki bölümlük makalenin de açıkça gösterdiği gibi, Roth ve Zangwill arasında, anti-Semitizm ve siyasal Siyonizmin güçlükleri konusunda kurgusal bir diyalogdur. Bkz. Georg Leibbrandt, "Juden über das Judentum", *Nationalsozialistische Monatshefte* 94, 95, Ocak, Şubat 1938. Rosenberg-Goebbels ihtilafında hiçbir fırsat kaçırılmıyordu. Rosenberg'in Goebbels'e gönderdiği ve toplantıda kendisinin önce konuşacağını bildirdiği 25 Ağustos 1937 tarihli mektupta, ideolojinin önderi mektubu şu sözlerle noktalayarak iğneleyici bir dilin keyfini çıkarıyordu: "Son olarak, küçük bir hataya dikkatinizi çekmek istiyorum. Yahudileri insanlığı dağıtan gözle görülebilir şeytan olarak tanımlayan alıntı Mommsen'e değil Richard Wagner'e aittir." Rosenberg'den Goebbels'e, 25.8.1937, Rosenberg dosyaları, mikrofilm MA-596, IfZ, Münih.

yayılmasından ve Reform döneminden beri, hiçbir zaman dünya böylesi bir çalkantıya girmedi, diyordu Hitler. Bu sıradan bir savaş değil insan kültür ve uygarlığının ruhu için yapılan bir kavgaydı. "Bazılarının, basitçe görmek istemedikleri için görmediklerini iddia ettikleri şeyi maalesef acı bir gerçek olarak ortaya koymalıyız: Şu anda dünya, düşünsel ve fiili hazırlığı ile liderliği Moskova'daki Yahudi Bolşevizmin eseri olan, giderek yükselen bir kabarmanın ortasında. Ben konuyu bilhassa Yahudi sorunu olarak ortaya koyduğumda, siz, benim Parti Yoldaşlarım, bunun doğrulanmamış bir varsayım değil ama yadsınamaz kanıtlarla ispat edilmiş bir gerçek olduğunu biliyorsunuz."[22]

Hitler, dünya ölçeğinde tarihsel öneme sahip bu mücadelenin somut yönlerini de dinleyicilerin hayal gücüne terk etmiyordu:

> "'Yahudi vatandaşların' bir kısmı basını kullanarak demokrasiyi uyuturken ve hatta halk cepheleri gibi devrimci oluşumlarla ilişkilendirip zehirlerken, diğer bir kısmı Bolşevik devriminin meşalesini, güçlü bir direniş korkusu bile duymadan, burjuva-demokratik dünyanın orta yerine kadar taşıdı. Bundan sonra nihai hedef Bolşevik devrim. Mesele proletaryanın önderliğinin kurulması falan değil, proletaryanın yeni ve yabancı efendisinin liderliğine boyun eğmesi. ..."[23]

> "Geçtiğimiz yıl, proleter Sovyet Rusya'da mevcut liderlik pozisyonlarının yüzde seksenini Yahudilerin işgal ettiğini bir dizi endişe verici istatistiki kanıtla sergiledik. Bunun anlamı, diktatörün proletarya değil ama Davut Yıldızı simgesini nihayet sözde proletarya devletinin de sembolü haline getiren o bildik ırk olduğudur."[24]

Hitler ana temalarını, genellikle aynı mesajı veren ama daima değişen formülasyonlarla tekrarlıyordu. 13 Eylül 1937 konuşması, Yahudi Bolşevizminin "Avrupa'nın uygar milletler topluluğu" için yarattığı tehdidi vurguluyordu.[25] Almanya'da başarılan, herkesin izlemesi gereken bir örnek olarak sunuluyordu:

> "Nasyonal Sosyalizm Bolşevik dünya tehdidini Almanya'dan defetmiştir. Böylelikle Volk'a yabancı kötü niyetli Yahudi aydınların proletaryaya, yani Alman işçilerine hükmedememesi teminat altına alınmıştır. ... Ayrıca, böylelikle Volk'umuz ve Reich'ımız Bolşevik mikroba karşı bağışıklık kazanmıştır."[26]

22 Hitler, *Speeches and Proclamations*, s. 938; Almanca orijinali cilt 2, s. 728.

23 *A.g.e.*, s. 939.

24 *A.g.e.*, s. 940.

25 *A.g.e.*, s. 941.

26 *A.g.e.*

Birkaç ay önce Rudolf Hess Hitler'in düşüncesini tüm parti örgütlerine aktarmıştı: Almanya, tüm milletlerle dostluk ve saygı temelinde bir ilişki arzu etmekteydi; "Slavların düşmanı değildi ama Yahudilerin ve onların dünyaya sunduğu Komünizmin amansız ve uzlaşmaz düşmanıydı."[27]

Özel konuşmalarda Hitler, Sovyetler Birliği'nde vuku bulan olayların bir muamma olduğunu ifade ediyordu. Goebbels 25 Ocak 1937'de, "Moskova'da yine bir göstermelik duruşma," diye yazıyordu günlüğüne. "Bu sefer yine sadece Yahudilere karşı. Radek, vb. Führer tüm bunların ardında, her şeye rağmen, gizli bir anti-Semit eğilim olmasından kuşku duyuyor. Belki de Stalin Yahudileri ortaya çıkarmak istiyordur. Askerde de sözüm ona güçlü bir anti-Semitizm var. Öyleyse, gözümüzü olanlardan ayırmayalım."[28]

Her ne kadar Dışişleri Bakanlığı'nda ve orduda Sovyet meselesiyle ilgili daha gerçekçi değerlendirmeler yapılıyor olsa da, parti ve devlet kurumları için temel hat, Yahudilik ve Bolşevizmin eşitlenmesi olarak kaldı. Mesela, 1937'de Heydrich'in yayınladığı gizli, "Doğu Araştırmalarının Mevcut Durumu" genelgesinin başındaki sava göre, Doğu'nun, esas olarak da Sovyetler Birliği'nin Almanya için önemi, "bu toprakların Yahudi Bolşevizmi tarafından fethedilmiş ve Nasyonal Sosyalist Almanya'ya karşı ana üs haline getirilmiş olduğudur; Nasyonal Sosyalizmin de düşmanı olan tüm Bolşevik-olmayan güçler, Sovyetler Birliği'nin Nasyonal Sosyalizm karşısındaki en etkin silah olduğunu düşünmektedir."[29]

Bolşevizmin Yahudiliğin aracı olduğu önermesinin dışında, Nazi araştırmaları Yahudilerle Komünizm arasında sosyo-politik terimlerle ifade edilecek bir bağlantı tespit etmeyi hedefledi. Bu durum, örneğin, Königsberg Doğu Almanya Ekonomi Enstitüsü Başkanı Theodor Oberländer'in (Konrad Adenauer'in savaş sonrası hükümetinde bakanlık yapacaktır), Polonya Yahudiliği üzerine konferansında ortaya çıktı: "Doğu Avrupa Yahudilerinin, Ortodoks olmayıp asimile olmuşları Komünist düşünceleri taşımak bakımından en aktif konumdadır. Sadece Polonya'da 1,5 milyonu asimile olmuş 3,5 milyon Yahudi yaşadığına göre ve Yahudiler kentsel gettolarda kötü sosyal koşullarda yaşadıklarına göre, gerçek anlamda proleterdirler, kaybedecekleri az kazanacakları çok şey vardır. Kırsal alanda en militan ve başarılı Komünist propagandayı yürüten onlardır."[30]

---

27 Führer Vekili, Talimat, 19.4.1937, NSDAP Parteikanzlei (Anordnungen ...), Db 15.02, IfZ, Münih.

28 Goebbels, *Tagebücher*, bölüm 1, cilt 3, s. 21.

29 Şu derlemedeki çeşitli çalışmalara bkz. Yay. haz. Hans-Erich Volkmann, *Das Russlandbild im Dritten Reich*, Köln, 1994. Heydrich'in savı için bkz. Gerhart Hass, "Zum Russlandbild der SS", *a.g.e.*, s. 209.

30 Bkz. Michael Burleigh, *Germany Turns Eastwards: A Study of Ostforschung in the Third Reich*, Cambridge, 1988, s. 146.

Sovyetler Birliği'ndeki Yahudiler ve Bolşevikler arasındaki bağ "derin" akıl yürütmeyle bilimsel olarak da gösterilebilirdi. Königsberg Üniversitesi'nde Doğu Avrupa Yahudiliği uzmanı olan Peter-Heinz Seraphim, "Bolşevik Rusya'da Yahudi 'egemenliği' olarak yorumlanabilecek tek konu Parti ve devlet sisteminin üst seviyelerindeki Yahudilerin sayısal çokluğu ya da tek tek Yahudilerin sahip olduğu güç değildir," diyordu. "En nihayetinde sorulması gereken soru, Leninist ve Stalinist Bolşevizm ile Yahudi zihniyeti arasında ideolojik bir bağlantı ve karşılıklı ilişki olup olmadığıdır."[31] Seraphim'in 1938'de yayınlanan kapsamlı çalışması *Das Judentum im osteuropäaischen Raum* (*Doğu Avrupa'da Yahudilik*), Doğu'daki Nazi görevlilerin el kitabı olacaktı.

Seraphim, Yahudilerin Bolşevik sistem içinde 'hegemonik' bir pozisyonu olduğu varsayımından hareket ediyordu.[32] Sadece rakamlar ve bireysel etkiler yeterli olmadığından, zihinsel akrabalık meselesi merkezî bir önem kazandı. Görünen o ki, Seraphim bu akrabalığın altında Yahudi niteliklerin yattığından en ufak bir kuşku duymuyordu: "İçinde yaşanılan çevreye karşı dünyevilik, materyalist ve entelektüel tutum, Yahudi tabiatının bu hesaplılığı ve acımasızlığı."[33]

Hitler'in 1939 Reichstag konuşmasından önceki en korkutucu anti-Yahudi patlama, Yahudilere ait perakende dükkânlarının tespiti gibi küçük bir meseleyle (Nazilere göre küçük) olmuştu.

Bu konudaki tartışma birkaç yıldır sürüyordu. Ren bölgesi SS'in hazırladığı Nisan 1935 tarihli bir rapor, Frankfurt Nazi ticaret örgütünün üyelerinden kendi dükkânlarının Alman mağazası olduğunu gösteren işaretler koymalarını istediği bir girişimi duyurdu ve bu, sorunu çözmenin yollarından biriydi. Rapora göre, Almanlara ait mağazaların yüzde 80-90'ı bu tabelaları astı.[34] Bu proje dar bir çevrede kalmış olmalıdır zira Nuremberg Yasaları'nın geçmesinden sonra Nazi aktivistlerin dillendirdiği benzer bir talep uygulanamaz addedilmiş ve Yahudi mağazaların işaretlenmesi tek mümkün yöntem olarak öne çıkmıştı.

Bu tür işaretlemeler konusundaki kışkırtma parti tabanında öyle bir noktaya vardı ki 29 Nisan 1937'de Vogelsang'da Seçkin Parti Gençliği Okulu'nda bölge liderleriyle yaptığı toplantıda Hitler bu konuya değinmeye ka-

---

31 Peter-Heinz Seraphim, *Das Judentum im osteuropäischen Raum*, Essen, 1938, s. 266.

32 *A.g.e.*, s. 262.

33 *A.g.e.*, s. 267.

34 Ren bölgesi Kumandanından SS-Gruppenführer Heissmeyer'e, 3.4.35 ("Lagebericht Juden", 30 Lenzing [eski Almancada Bahar, *der Lenz*], Sicherheitsdienst des Reichsführers SS, SD Oberabschnitt Rhein, mikrofilm MA-392, IfZ, Münih.

tar verdi. Konuşmasına ekonomik alanda anti-Yahudi yaptırımları hızlandırmak isteyen parti üyelerini uyararak başladı. Böylesi yaptırımların zamanlaması konusunda hiç kimse bana dayatmada bulunamaz diyerek örtük bir tehdit savurdu. Yerel bir parti gazetesinde yazan "zata" bir çift sözü vardı: "Yahudi mağazalarının işaretlenmesini istiyoruz." Hitler kükrüyordu: "İstiyoruz ne anlama geliyor? Size soruyorum bu kimden isteniyor? Emri kim verebilir? Sadece ben! Yani, bu beyefendi, [parti gazetesinde] editör, okurları adına bunu yapmamı istiyor. Önce şunu söylemeliyim: Bu editörün Yahudi Sorunu hakkında henüz en ufak bir fikri yokken, ben bu konuyu ayrıntılarıyla çoktan incelemiştim; ikincisi, Yahudi işletmelerin saptanması sorunu iki yıldır, üç yıldır tartışılıyor ve bir gün şu veya bu yolla tabi ki çözümlenecek." Hitler, daha sonra şifreli bir ekleme yaptı: "Şunu eklemeliyim: Politikamızın nihai hedefi tabi ki hepimiz için açıktır." Bu, Yahudilerin Alman bölgesinden tümüyle kovulması anlamına mı geliyordu? Diğer hedefleri mi ima ediyordu? Planların belirsizliğini örtmek için bir yöntem miydi? Strateji üzerine, izleyen saptamalar her tür yoruma açıktı: "Sonradan geri çekeceğim adımı atmamak ve bize zarar verebilecek adımları atmamak benim için her zaman çok önemlidir. Riske edilebilecek en uç noktaya kadar gittiğimi biliyorsunuz ama bu sınırı hiçbir zaman geçmem. İnsanın havayı iyi koklaması gerekir: Daha fazla ne yapabilirim? Neyi yapamam? [kahkaha ve alkışlar]"

İzleyen final bölümü bir yaptırıma işaret etmiyordu fakat konuşmanın tonu, kullanılan sözcük ve imgeler görülmemiş bir gaddarlıktaydı, ölümcül bir tehdidin habercisiydi. Hiç kuşku yok ki Hitler böylelikle dinleyicilerinin en radikal sonuçları hayal edebileceği bir atmosfer yaratıyordu:

"Düşmanı hemen kavgaya zorlamak istemiyorum," diyordu Hitler. "Mücadele demiyorum çünkü kavga istiyorum ama şöyle söylüyorum: 'Sizi yok etmek istiyorum!' Şimdi aklımı kullanarak sizi köşeye öyle bir sıkıştırmalıyım ki tek bir hamle şansınız kalmasın; o zaman öldürücü darbeyi alacaksınız!"[35] Bu gizli konuşmanın kayıtları savaşı atlatabildi. Bu noktada Hitler en yüksek sesiyle haykırıyordu, sonra heyecan yüklü bir kasılmayla son üç kelime patladı: "Das ist es!" ("işte bu kadar!") Dinleyiciler çılgınca alkışlıyordu.

Görece ihtiyatlı bir söylemsel dönemin ardından Nazi liderler, Yahudi dünya komplosunun temel temalarına en uç noktada geri dönüyordu. Ancak, bu temalar nasıl olup da partinin alt kademelerinde içselleştirilmişti? Parti bürokrasisinin ve özellikle de polis bürokrasisinin diline nasıl tercüme edilmişti?

35 Yay. haz. Helmut Krausnick ve Hildegard von Kotze, *Es spricht der Führer: Sieben exemplarische Hitler-Reden*, Gütersloh, 1966, s. 147-48.

28 Ekim 1935'te Hildesheim bölgesi Gestapo şefi, kasapların, Yahudi celeplerin hilelerinden şikâyetçi olduğu konusunda emrindeki bölge başkanları ve valileri uyardı. Kasaplar, kesimlik hayvanlar için aşırı rakamlar istedikleri ve böylelikle et ve sosis fiyatlarını yükselttikleri için Yahudileri suçluyorlardı. "Bu entrikaların, halk arasında huzursuzluk ve tatminsizlik duygusu yaratmak üzere, Yahudilerin planlı bir saldırısı olduğundan şüphe ediliyor," diye yazıyordu Gestapo şefi.[36] Aynı Gestapo birimi birkaç gün önce muhataplarına, Yahudi ayakkabı mağazalarının Ari imalatçılardan mal almayı reddettiklerini duyurmuştu. Polis şefine göre, Yahudi ayakkabı işletmelerinin önemini göz önüne alarak, bazı Ari üreticiler mallarını Yahudilere satabilmek için Nazi Partisi ya da bağlı örgütlere mensup olmadıklarını beyan ediyorlardı. Hildesheim Gestapo birimi, aynı boykotun Reich'ın diğer bölgelerinde de geçerli olduğu varsayımından hareketle, merkezî talimatlardan kaynaklanmış olması gerektiğine hükmediyordu; bu nedenle, 10 Kasım'da her bir yerel birimden rapor istendi.[37]

Her bir durum için Yahudi komplosunun varlığı, gerçek olabilecek kadar olağan bir olgunun –1935'te yiyecek fiyatları gerçekten artmıştı ama bunun tamamıyla farklı nedenleri vardı– ya da genel ekonomik güçlüklerden esinlenen bütünüyle hayali bir kurgunun "keşfedilmesiyle" açığa çıkarılıyordu. Polis bu tür rastlantısal olayları kasıtlı bir komplonun unsurlarına dönüştürerek, halk arasında bir çöküş atmosferi yaratmayı hedefleyen merkezî olarak planlanmış Yahudi girişimlerine dair paranoid bir anlayış yaratıyordu ya da iş çevrelerinde partinin gücü karşısında bir korku yaratıyordu. Bu, "tehlikeli" Yahudi girişimlerinin nihai amacı açıktı: Nazi rejimini yıkmak. Hitler'in dünya ölçeğindeki Yahudi tahribatı genel yaklaşımı ile küçük bir Alman kasabasındaki Gestapo şefinin koyu şüpheciliği arasında çarpıcı bir yapısal benzerlik vardı.

III

1936 Temmuz ayında İkrar Kilisesi Geçici Direktörlüğü Hitler'e bir nota gönderdi. Toplama kamplarından, Gestapo yöntemlerinden ve hatta dinî terimlerin yanlış kullanımından ve Führer'i putlaştıran imgelerden söz eden etkili bir belgeydi. Geçmiş pratiklerden alışılmadık cesaretiyle ayrılan bu nota, eğer "Tanrı iradesine aykırı olarak totaliter cüretkârlık ve zor sürdürülürse," Almanya için felaket olacak, kehanetinde bulunuyordu. Dış dünyaya sızdırılan belge, dış basında çok fazla yer buldu. Böylesine cesur bir beyanın

36 Hildesheim yerel polis merkezinden bölge başkanları ve valilerine, ... 28.10.1935, Ortspolizeibehörde Göttingen, mikrofilm MA-172, IfZ, Münih.

37 *A.g.e.*, 23.10.1935.

Yahudi konusuna –yani, Yahudilere yönelik zulme– en ön sırada yer verdiği düşünülebilir. "Fakat" tarihçi Richard Gutteridge'in sözleriyle, "bu konuya ilişkin yegâne ifade, Nasyonal Sosyalist Weltanschauung [dünya görüşü] çerçevesinde Hıristiyanlara, Yahudilere yönelik nefret gerektiren bir tür anti-Semitizm dayatıldığında, Hıristiyanlığın komşunuzu sevin buyruğu ile karşılık vermesi gerektiği yorumuydu. Burada, Hıristiyan biçimi de dahil, anti-Semitizmin değil sadece militan Nazi türünün reddi söz konusuyken, Yahudilerin zor durumlarına dair örtük bir atıf bile yoktur. Vurgu, dindar Alman Kilise cemaatinin yaşadığı ciddi vicdani çelişkidedir."[38] 23 Ağustos'ta İkrar Kilisesi'nin notaya dolaylı olarak değindiği duyuru birçok kilisede papazlar tarafından okunduğunda, anti-Semitizm ya da Yahudi nefretine karşı tek kelime edilmedi.[39] Birkaç ay sonra, Mart 1937'de, XI. Pius'un sert Nazi rejimi eleştirisi, *Mit brennender Sorge*, Almanya'daki tüm Katolik kürsülerinde okundu. Nazi sahte dinî ve rejimin ırk kavramları genel terimlerle güçlü bir biçimde suçlanırken, Yahudilerin kaderine ilişkin doğrudan bir atıf yoktu.

Din değiştirmiş "tam Yahudi" Friedrich Weissler'e göre İkrar Kilisesi notasının çok önemli sonuçları oldu. Mesleği avukatlık olan Weissler İkrar Kilisesi tarafından hukuk danışmanı olarak istihdam edilmişti ve gizli görevi de dış dünyayı kilise faaliyetlerinden haberdar etmekti. Notayı dış basına sızdıran da muhtemelen oydu. Duruma sözde çok öfkelenen İkrar Kilisesi liderliği Gestapo'dan faili bulmasını istedi. Weissler ve iki Ari asistanı tutuklandı. Ariler daha sonra serbest bırakılırken, kilisenin yardım etmediği Weissler, 19 Şubat 1937'de Sachsenhausen toplama kampında öldü. Böylelikle, bir "tam Yahudi" "İkrar Kilisesi'nin ilk şehidi oldu.[40]

Dönemin belki de en saygın Alman tarihçisi olan Friedrich Meinecke, Almanya'nın önde gelen tarih dergilerinden *Historische Zeitschrift*'in editoryal yöneticiliğinden 1935 yılında uzaklaştırıldı. Yerine geçen Karl Alexander von Müller'in ideolojik ortodoksluğu konusunda hiçbir şüphe yoktu. Oysa 1933'ten itibaren *HZ*, özellikle de, daha önce gördüğümüz gibi, akademik çevrelerin yeni rejime fazlaca uyum güçlüğü çekmemesinden dolayı yeni akımlara kapalı değildi.[41] Dergiye katkıda bulunanlar Yahudi kökenleri bakımından araştırıldılar ve en azından yayın kurulunun bir Yahudi üyesi, Hedwig Hintze, kuruldan çıkarıldı.[42]

38 Gutteridge, "German Protestanism", s. 238. Aynı zamanda bkz. Gutteridge, *Open Thy Mouth for the Dumb!* s. 158 vd.

39 Gutteridge, "German Protestanism", s. 238.

40 Gutteridge, *Open thy Mouth for the Dumb!* s. 159-60.

41 Schönwälder, *Historiker und Politik*, s. 86-87.

42 Helmut Heiber, *Walter Frank und sein Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands*, Stuttgart, 1966, s. 279-80.

Bekleneceği gibi Müller'in ilk başyazısı açık bir çağrıydı. Yeni yazı işleri müdürü, dünyanın içinden geçtiği, tarihsel anlayışın yenilenmesini gerektiren güçlü bir içeriğe sahip temel değişimi betimliyordu. Müller'in kapanış cümleleri unutulmazdı:

> "Çok önemli bir tarihsel çağın yarattığı fırtınanın etkisiyle harabeye dönen birkaç ırktan birisi biziz. Bu birkaç ırkla birlikte, bu çalkantılı yılları yaratan hem muazzam hem de korkunç gerçek şeytani güçlerin içyüzünü anlamaya muktediriz. Bu birkaç ırkla birlikte, bugüne dair kararlarımızda, tüm halkımızın uzun-vadedeki geleceğini belirleyecek bilince sahibiz. Gelmekte olanda olmuşu arıyor, yeniden yaşıyoruz ve kanımızla onun gölgesini yeniden yaratıyoruz; gerçekten geçmiş olandan bugünün gücünü alıyor ve besliyoruz."[43]

Ağdalı kofluğuyla bu satırlar kendini ele veriyor. Nazizmin ideolojik mesajı açıkça anlamsız bir imgeler setini harekete geçirirken, sürekli bir biçimde kutsal, şeytani, çok eskiye ait olana –kısacası mitsel güçlere– bir özlemi akla getirir. Programın entelektüel ve siyasal içeriğini doğuran dünya-tarihsel bağlamındaki tarihsel olguların yarattığı "fırtına" idi. *Historische Zeitschrift*'in okurları bile, kendilerinin de mensup oldukları Alman romantik ve neo-romantik geleneğinde köklerini bulan atmosferin canlanmasına tamamıyla kayıtsız kalamazlardı.

Yeni yönetimin idaresi altında gerçekleştirilen değişiklikler, "şeytani güçlerin" editoryal özlemlerinin çok ötesindeydi. Derginin görevde kalan Yahudi yayın kurulu üyelerinin, mesela Gerhard Masur'un, yerlerine Ari üyeler getirildi; Daha önemlisi, "Yahudi Meselesi Tarihi" ile ilgilenmek üzere, Wilhelm Grau'nun editoryal denetiminde yeni ve daimi bir bölüm kuruldu.[44] İlk yazısı "Tarihsel Araştırma Konusu Olarak Yahudi Sorunu"nda Grau, Yahudi konusuyla ilgili tüm kitaplara Yahudilerin eleştiri yazdığını ve dolayısıyla, eleştirel olmayan işlerin ortaya çıkmasının doğal olduğunu, kurulan yeni bölümün farklı bir yaklaşımı olacağını açıklıyordu.[45] İlk ele alınan konu, adını daha sonra da duyacağımız, Litvanya Yahudisi Abraham Heller'in "Mart 1917 Devriminden Günümüze Rusya Yahudilerinin Durumu" başlıklı teziydi. Daha fazla nesnellik adına Grau'nun doğrudan katkısı, kendi görüşüne göre kitabın içeriğini daha iyi açıklayan bir alt başlık eklemek oldu: "Bolşevizme Yahudi Katkısı."[46]

---

43 Karl Alexander von Müller, "Zum Geleit", *Historische Zeitschrift* 153, sayı 1 (1936), s. 4-5.

44 Heiber, *Walter Frank*, s. 295.

45 *A.g.e.*

46 *Historische Zeitschrift* 153, sayı 2 (1936), s. 336 vd. Nazi okurlara, Yahudilere karşı düşmanca ve aleyhte görünen bazı Yahudi yayınları değerlendirmeleri, Nazi-olmayan bir bakış açısıyla bir

1936'da henüz 26 yaşında olan Genç Grau, Reich Yeni Almanya Tarih Enstitüsü'nün en saygın araştırma bölümü olan Yahudi Bölümü'nün direktörü olarak, bir biçimde zaten isim yapmıştı. 19 Ekim 1935'te resmen açılan enstitünün başında, Hermann Hess tarafından desteklenen ve esas olarak Adolf Stöcker'in "Berlin hareketi" içinde yer alan, modern Alman anti-Semitizmi tarihçisi Walter Frank vardı. Grau uygun bir öğrenciydi: Daha 1935'te, Humbolt ve Yahudiler üzerine yaptığı araştırmada, 19. yüzyılın en ünlü Alman hümanist ve liberal aydınını Yahudilere hizmet ettiği için topa tutuyordu. Reich sınırlarının ötesinden yazan bir Yahudi felsefeci olarak Herbert Marcuse açık sözlüydü: Grau'nun kitabını ezip geçti ve nasıl bir aptal ve şarlatan olduğunu gösterdi. Walter Frank ve enstitüsü için Grau, yine de, Yahudi meselesi konusunda bir araştırma imparatorluğu kurabilecek yükselen bir yıldızdı.[47]

Yahudi Bölümü için, faaliyetlerini sürdüreceği Münih'te, geniş bir ulusal ve yerel önemli partili, hükümet temsilcisi, asker ve akademisyen yelpazesi huzurunda, 19 Kasım 1936'da şenlikli bir açılış yapıldı. Münih oda orkestrası bir Bach süiti çaldı, önce resmen Grau'nun üstü olan Karl Alexander von Müller sonra da Walter Frank birer konuşma yaptılar. *Deutsche Allgemeine Zeitung*'un sunduğu özete göre Frank, Yahudi meselesi üzerine araştırma yapmak, "bilinmeyen bir ülkenin sessizliğe gömülmüş karanlığında seyahat etmek gibiydi. Şu ana kadar Yahudi sorunu üzerinde sadece Yahudiler çalıştı," diyordu.[48] Kısa süre sonra Frank ve hırslı Grau arasında gerilim oluşmaya başladı ve iki yıl içerisinde uzaklaştırılan Grau olsa da, bu kez Frankfurt'ta ve Alfred Rosenberg'in himayesi altında rakip bir Yahudi meselesi araştırma enstitüsü kurmaya koyuldu.[49]

Frank ve Grau girişimlerini başlatırken, Carl Schmitt kendi anti-Semit gayretlerini sergiliyordu. Nasyonal Sosyalizme 1933 yılındaki coşkulu bağlılığından daha önce söz ettiğimiz, Alman hukuk ve siyaset kuramının bu önde gelen aydını, kendisinin 1933 öncesi Yahudi dostlarından ve o yıl gerçekleşen ani siyasal değişiminden söz etmekten imtina etmeyen Waldemar Gu-

---

methiye olarak anlaşılabilirdi. En ilginç örneklerden biri, ölmüş Yahudi askerlerin mektupları üzerine Joachim Mrugowsky'nin (daha sonra, ötanazi suçuyla adı kötüye çıkacaktı) yazdığı ve 1936'da *NS Monatshefte*'de yayınlanan değerlendirme yazısıydı. Mrugowsky bu mektupları ölen Alman askerlerin mektuplarıyla kıyaslıyor ve iki grubun mutlak ırksal uyumsuzluğunun, her bir grubun ifade ettiği asli ideallerde açıkça ortaya çıktığı sonucuna varıyordu. Almanların ideali ırk, *Volk* ve yaşam hakkı için savaşmak iken, Yahudi mektupları eşitlik, insanlık ve dünya barışını idealleştiriyordu. Joachim Mrugowsky, "Jüdisches und deutsches Soldatendum: Ein Beitrag zur Rassenseelenforschung", *Nationalsozialistische Monatshefte* 76, Temmuz 1936, s. 638.

47 "Yahudi Meselesi" konusunda Frank ve Grau'nun faaliyetlerinin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Heiber, *Walter Frank*, özellikle s. 403-78.

48 *DAZ*, 20 Kasım 1936, Nationalsozialismus/1936, *Miscellanea*, LBI, New York.

49 Heiber, *Walter Frank*, s. 444 vd.

rian gibi sürgündeki aydınların ve aynı zamanda SS mensubu da olan (Otto Köllreuter, Karl August Eckhardt ve Reinhard Höhn gibi) meslektaşlarının suçlamaları karşısında yeni kazandığı güveni tahkim etmeyi gerekli görüyordu.[50]

Schmitt, "Hukuk İlminde Musevilik" başlıklı bilinen akademik konferansını, 3 ve 4 Ekim 1936'da Berlin'de bu atmosferde düzenledi. Schmitt açılış ve kapanışta iki önemli anti-Yahudi konuşma yaptı. Açılış konuşmasına başlarken ve kapanış konuşmasını bitirirken, Hitler'in *Mein Kampf*'ındaki şu ünlü cümleyi kullanıyordu: "Yahudilere karşı kendimi savunurken... Tanrı'nın buyruğuna uyuyorum."[51]

Schmitt konferans için hazırladığı somut duruma dair çözümleme taslaklarında, Yahudi ve Yahudi-olmayan yazarları ayıracak resmî bir bibliyografi ve Yahudi yazarların kütüphanelerden "temizlenmesini" talep ediyordu.[52] Yahudi bir yazardan alıntı yapmak gerektiğinde bu belirtilmeliydi. Bu konuyla ilgili şunu söylüyordu: "Tam da 'Yahudi' kelimesinin kullanımıyla, güçlü bir şeytan çıkarma gerçekleşecektir."[53] Birkaç ay içinde Schmitt'in önerileri uygulamaya konuldu.

Tüm bunların Carl Schmitt'in kendisine pek bir faydası olmadı. Aralık 1936'da *Das Schwarze Korps*, daha önceki Yahudi bağlantıları nedeniyle bir kez daha ona karşı saldırıya geçti. Göring ve Hans Frank gibi güçlü koruyucularına rağmen, Schmitt SS baskısına dayanamadı: Resmî/siyasal görev ve özlemleri sona erdi. Fakat ideolojik üretkenliğini sürdürdü. Thomas Hobbes üzerine 1938 tarihli çalışmasında (*Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*) Schmitt, Leviathan, büyük deniz güçleri ve Behemoth, büyük kara güçleri arasındaki ölümcül mücadeleyi betimliyordu; daha sonra, Mesih dönemine ait bir Yahudi efsanesini kan dökme ve yamyamlık anlatısına dönüştürerek ekliyordu: "Yahudiler ayrı duruyordu ve dünya halklarının birbirini katledişini izliyordu; onlar için bu karşılıklı 'kıyım ve kan dökme' (*Schlächten und Schlachten*) meşru ve 'Kosher' idi. Onlar katledilenlerin etlerini yiyor ve bununla yaşıyorlardı."[54]

---

50 Bkz. *Das Judentum in der Rechtswissenschaft*, cilt 1, Die Rechtswissenschaft im Kampf gegen den jüdischen Geist, Berlin, 1937, s. 14 vd., 28 vd. Aynı zamanda bkz. Bernd Rüthers, *Carl Schmitt im Dritten Reich: Wissenschaft als Zeitgeist-Bestärkung?*, Münih, 1990, s. 81 vd., 95 vd.

51 *A.g.e.*, s. 97 vd.

52 *A.g.e.*

53 *A.g.e.*, s. 30.

54 Carl Schmitt, *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*, Hamburg, 1938, s. 18. Çevirisi için bkz. Susan Shell, "Taking Evil Seriously: Schmitt's Concept of the Political and Strauss's True Politics", yay. haz. Kenneth L. Deutsch ve Walter Nigorsky, *Leo Strauss: Political Philosopher and Jewish Thinker*, Lanham, Md., 1994, s. 183, not 22. Bu metne dikkatimi çektiği için Eugene R. Sheppard'a teşekkür borçluyum. Ne olursa olsun, Schmitt'in anti-Semitizmi basitçe fırsatçılık olmaktan daha derin olmalı ve 1933 ile 1945 arası sergilediği siyasal ve ideolojik bağlı-

Yahudi hukuki çalışmalarıyla ve siyaset bilimini Yahudi ruhunun tüm kalıntılarından arındırmakla meşgul iken, Philipp Lenard, Johannes Stark ve Bruno Thüring ile diğer bazı kişiler aynı temizlik seferberliğini fizik alanında yürütüyorlardı.[55] Farklı yollarla benzer arındırma çabaları, entelektüel hayatın tüm diğer alanlarına yayılıyordu. Zaman zaman inanç ve sadece itaat arasındaki ince çizgi belirginliğini kaybediyordu, tıpkı Mathias Göring örneğinde olduğu gibi. Hermann'ın kuzeni olan Mathias Göring, Berlin Psikoterapi Enstitüsü direktörü olarak, psikanalize ve kuramlarına, kurucusuna ve Yahudi kuramcı ve uygulamacılarına doğrudan atıfta bulunmayı yasaklarken, psikanalizden kaynaklı tedavi yöntemlerinin sistematik kullanımını açıkça kabul ediyordu.[56]

Özellikle olumsuz sonuçlar doğurabilecek bazı ideolojik ortodoksluk girişimlerini engellemek için, bazı durumlarda, parti liderliği kendisi müdahale ediyordu. Mesela, 15 Haziran 1937'de ünlü fizikçi Werner Heisenberg'e, *Das Schwarze Korps*'ta kapsamlı bir saldırı yönelten Stark, onu "beyaz Yahudi" ve "Fizik'in Ossietzky'si" [Carl von Ossietzky sol-kanat Alman gazetecisi ve ateşli bir pasifistti. Sachsenhausen toplama kampında tutukluyken, 1935 yılında Nobel Barış Ödülü aldı] olmakla suçladı zira bu genç kuantum fiziği kuramcısı çeşitli modern kuramları, özellikle de Einstein'ın görecelilik kuramını uyguluyordu. Heisenberg'in protestoları ilk başta sonuçsuz kaldı çünkü Stark'ın 1933 yılında dolaşıma soktuğu yeni rejime destek bildirgesini imzalamamıştı. Ancak, Göttingen'den son derece saygın havacılık mühendisi Ludwig Prandtl, Heisenberg adına Himmler'e başvurdu. Himmler'in, kendisini tümüyle bilimsel konularla sınırlaması koşuluyla Heisenberg'in daha fazla saldırıdan korunması yönünde karar vermesi birkaç ay sürdü. Heydrich'e bu yönde talimatlar verildi ve Avusturya'nın ilhakından sonra, Heisenberg son derece saygın Viyana Üniversitesi kuramsal fizik kürsüsüne atandı. Heisenberg tüm talepleri itirazsız kabul etti. Böylelikle, her ne kadar Stark ve Lenard bilimde en ortodoks anti-Semit çizgiyi temsil ediyor olsalar da ve Heisenberg fizikte "Yahudi ölçüleri" uyguluyor olsa da, Himmler Heisenberg'in ötekileştirilmesinin ya da göç ettirilmesinin Alman bilimsel gelişimine vereceği zararı anlamış ve onu korumaya karar vermişti.[57] Fakat bu tür bir uz-

---

lık, savunanlarının da düşündüğü gibi, sadece resmî mensubiyetle eşitlenemez görünüyor. Örneğin bkz. Dan Diner, "Constitutional Theory and 'State of Emergency' in Weimar Republic: The Case of Carl Schmitt", *Tel Aviver Jahrbuch für Deutsche Geschichte* 17, 1988, s. 305.

55 Nazi ideolojisinin Alman bilimsel araştırmaları üzerindeki etkileri konusunda iyi bir genel değerlendirme metni olarak bkz. Yay. haz.H. Mehrtens ve S. Richter, *Naturwissenschaft, Technik und NS-Ideology*, Frankfurt, 1980. Nazi Almanyası'nda biyolojinin gelişimi konusunda kapsamlı bir araştırma için bkz. Deichmann, *Biologen unter Hitler*.

56 Bu konuda bkz. Cocks, *Psychotherapy in the Third Reich*, s. 7.

57 Beyerchen, *Scientists under Hitler*, s. 156 vd.

laşının sınırları vardı. Viyana'daki atamaya rağmen, Heisenberg'in öncelikle istediği Münih'teki makam ona verilmedi. Ayrıca –ki esas mesele budur– Himmler, Almanya'yı terk etmeye zorlanan hiçbir Yahudi bilim insanını korumak için müdahalede bulunmamıştı. Heisenberg olayında ırksal temizlenme temel ilkesi ihlal edilmedi.

IV

Heinrich Himmler, 17 Haziran 1936'da Alman polis gücünün başına atandı ve böylelikle Reichsführer SS ve Alman polis şefi oldu.[58] Alman polisi devletin yetki alanından çıkarılıyordu. Bu belirleyici yeniden örgütlenme, rejimin tüm gözetim ve tutuklama aygıtının etkin konsantrasyonunu gerektiren genel ideolojik çatışmanın yarattığı yeni atmosfere uygun düşüyordu. Daha somut ifadesiyle, partinin devletin yetki alanına giderek daha fazla müdahalesi ve iktidarın geleneksel devlet yapısından partiye kayması yönünde atılan belirgin bir adıma işaret ediyordu.

26 Haziran 1936'da Himmler polis gücünü iki birime ayırdı: Kurt Daluege'nin başında bulunduğu, tüm üniformalı polis birimlerini kapsayan Toplum Polisi (Ordnungspolizei); Kriminal Polis ve Gestapo'yu tek bir çatı altında toplayan, Heydrich'in komutasındaki Güvenlik Polisi (Sicherheitspolizei ya da Sipo). Artık hem yeni Sipo hem de SS Güvenlik Servisi SD Heydrich'in denetimindeydi. Sipo'da, yeni yönelim daha baştan netti: "Himmler karşıtlarının [Frick] istediği gibi, Kriminal Polis'in siyasal polisi içinde eritmesi ve Devlet yönetimine tabi kılması yerine, Kriminal Polis siyasal polisin olağanüstü statüsünü kendi üzerine almıştı.[59] İlke olarak polis güçleri İçişleri Bakanlığı'na bağlıydı ve bu nedenle, teorik olarak Himmler Frick'in astıydı ama pratikte Sipo hiçbir idari ve yasal kurala bağlı değildi; Gestapo gibi, en başından beri tek kanunu Führer'in iradesiydi: "Başka bir yasaya ihtiyaç göstermiyordu."[60] Almanya baskı ve terör sisteminin denetimini tümüyle ele geçirdiğinde Himmler otuz altı yaşındaydı; sağ kolu Heydrich ise otuz iki.

Das Schwarze Korps'un üç genç editöründen biri olan SS-Untersturmführer Rudolf aus den Ruthen, Marga Feldtmann ile evlenmeye karar verdi. Müstakbel gelin görünüş itibarıyla tam bir Ari idi fakat soy ağacında Fried so-

58 Bkz. Hans Buchheim, "Die SS_Das Herrschaftsinstrument", yay. haz. Hans Buchheim ve arkadaşları, *Anatomie des SS-Staates*, iki cilt, Olten, 1965, cilt 1, s. 55 vd.; bilhassa da, George C. Browder, *Foundations of the Nazi Police State. The Formation of Sipo and SD*, Lexington, 1990.

59 Browder, *Foundations of the Nazi Police State*, s. 231.

60 Bucheim, "Die SS", s. 54.

yadlı bir Avusturyalı vardı ve Avusturya'da yaşadığı bölgede bu isim genellikle Yahudi ismi kabul ediliyordu; Ruthen nişanı bozdu. 1937'nin başlarında, Isolina Böving-Burmeister adında yeni bir müstakbel eş adayı daha buldu. Meksika'da Kübalı bir anne ve *Volksdeutsch* bir babadan doğma Isolina vatandaşlığa kabul edilmiş bir Almandı. Görünümüyle soruşturmacılar üzerinde tam bir güven duygusu yaratmıyordu ve durum Himmler'e aktarıldı. Kısa süre sonra, Isolina'nın Philadelphialı bir atasının, Sarah Warner'in Yahudi olabileceği bilgisi Reichsführer'e iletildi. Son olarak, Kübalı anne tarafında da zenci kanı şüphesi vardı. Himmler soruna "kesin bir çözüm" istedi. Konunun tamamıyla netleşmesinin imkânsız olduğu anlaşılınca, sonunda lehte bir yanıt verdi.[61]

Himmler SS içindeki ırksal saflık konusunda çok titizdi. 22 Mayıs 1936'da Harz Dağları'ndaki Brockenberg'de yaptığı konuşmada şöyle söylüyordu: "Bu yılın 1 Ekim'ine kadar [aile ağacı için] konulan hedef 1850 yılı idi; gelecek Nisan'da bu 1750 olacak ve üç yıl içinde tüm SS mensupları ve yeni alınanlar için, 1650 hedefimizi tutturacağız. Himmler zamanda niye daha da geri gitmediğini açıklıyordu: Otuz Yıl Savaşları'nın sona erdiği 1648'den önceki dönem için kilise kayıtları mevcut değil.[62] Sonuçta, bu ideal hedefler terk edilmek zorunda kalındı ve SS mensupları için kabul edilen son tarih 1800 oldu.

Reichsführer soy araştırmalarının çeşitli yönleriyle uğraşmaktan kişisel olarak geri durmuyordu. 7 Mayıs 1936'da, aynı zamanda SS Irk ve Yerleşim Ana Ofisi başkanı olan Tarım Bakanı Walter Darré'ye yazarak, General Ludendorff'un karısı Mathilde von Kemnitz soyu hakkında soruşturma yapılmasını istedi. Himmler, kadının Yahudi olduğundan şiddetle şüphe duyuyordu: Aksi takdirde, yarattığı sorunları ve "tamamıyla sapkın kişisel ve cinsel yaşamını açıklamak mümkün değildi."[63] İki yıl sonra, Himmler Darré'nin kendi kadrosunda yer alan bir görevlinin şüphe konusu olan Yahudi soyunu soruşturmasını isteyecekti.[64]

Söylemeye bile gerek yok, SS adayları ya da aus den Ruthen örneğinde gördüğümüz gibi, evlenmek isteyen SS mensupları, soruşturmadan geçmeye uygun temiz bir soy kaydı elde edebilmek için olağanüstü çaba göstermek

61 Aus den Ruthen'in gelinleriyle ilgili tüm ayrıntıların alındığı kaynak, William L. Combs, *The Voice of the SS: A History of the SS Journal Das Schwarze Korps*, cilt 1, Ann Arbor, Mich., Üniversite mikrofilmleri, 1985, s. 29-30.

62 Heinrich Himmler, "Reden, 1936-1939", F 37/3, IfZ, Münih.

63 Yay. haz. Helmut Heiber, *Reichsführer! ... Briefe an und von Himmler*, Stuttgart, 1968, s. 44. SS-Haupsturmführer Dr. K. Mayer soruşturmacılara cevabında, soyunda hiç Yahudi bulunmayan Mathilde von Kemnitz'in dedeleri arasında en az dokuz teolog bulunduğunu ve bunun da yeterince açıklayıcı olduğunu söylüyordu. Buna Walter Darré'nin de bir yorumu olacaktı: "Benim atalarım arasında üç Reformcu var. Bu beni SS için kabul edilmez yapar mı?" *A.g.e.*, s. 45, not 3.

64 *A.g.e.*, s. 52 ve aynı zamanda s. 64, 66, 75, 231, 245.

zorundaydılar zira müstakbel eşlerinin herhangi bir Yahudi atasının olup olmadığı 1800 yılına kadar soruşturuluyordu. Mesela, bir örnek daha verecek olursak, 27 Nisan 1937'de, ötanazi programında kötü bir üne sahip olan fizikçi, SS Astsubay (Hauptscharführer) Friedrich Mennecke evlenme izni istedi. Mektubuna, nişanlısının soyuna ilişkin kırk bir orijinal belge ekledi. Gerekli belgeler eksiksiz tamamlanmamış olduğu için, Mennecke, "kesine yakın bir ihtimalle, 1800'e kadar tüm soyu saf Ari'dir", diye teyit ediyordu.[65]

Himmler'in tek ideolojik kaygısı Yahudi soyuna mensubiyet değildi. 1938 Mart ayında, Yahudi olduğu belirlenen bir kadınla cinsel ilişkisi olan bir subay hakkındaki davayı reddeden bir Hava Kuvvetleri mahkemesi ile ilgili olarak Göring'e resmî bir protesto mektubu gönderdi. Himmler'i öfkelendiren, davanın reddedilme sebebinin, subayın ifadesine göre, kadının Yahudi değil "Zenci" kökenli karışık soydan gelmiş olmasıydı.[66]

SS'in alt kademelerinde ırk dogması kesin ve somut terimlerle ortaya konuyordu. 22 Nisan 1936 tarihli eğitim bülteni (SS-*Leitheft*) şu soruyu soruyordu: "Neden Yahudilerle ilgili eğitim veriyoruz?" Cevap: "SS'de Yahudilerle ilgili eğitim veriyoruz çünkü Yahudiler Alman halkının en tehlikeli düşmanıdır." Açıklama, Yahudilerin asalak yönünü vurgulamakta kararlıydı, ev sahibi halkın yaşamsal kaynaklarından geçiniyor, ırksal potansiyelini, düşüncelerini, duygularını, ahlâkını ve kültürünü yok ediyordu. Daha da net terimlerle *Leitheft* Yahudilerle ilgili üç sembolik figüre yer veriyordu: "Ahasuerus, köksüz, değişken kanın etkisiyle ırkları kirleterek ve toplumları yok ederek – durmaksızın dünyayı dolaşır; Shylock, ruhsuz, ekonomik olarak halkları köleleştirir, borç para vererek kıskaca alır; Judas Iscariot, hain."[67]

Ahasuerus, Shylock ve Judas Iscariot'a yeterli tepkiyi göstermeyenler için *Leitheft*'te çok daha korkunç ayrıntılar yer alıyordu: "Yahudiler sistematik olarak Ari ırkının kızlarını ve kadınlarını kirletir. Üzerinde, soğukkanlı bir hesaplılık ve dizginsiz bir hayvani şehvetin eşit derecede etkisi vardır. Yahudilerin sarışın kadınları tercih ettiği bilinir. Kirlettikleri kız ve kadınların sonsuza dek toplumlarından kopacaklarını bilirler. Bu yolla kanları bozulduğu için değil, kirletilmiş kız manen yıkıldığı için. Yahudinin şehvet tuzağına düşmüş, asalet ve saflık namına tüm duygularını kaybetmiştir."[68]

Eğer çok yüksek hedefler koymadıysa kirletilen Ari kızlar sonuçta olağan bir hayat sürdürebilirler. Fakat eğer bir SS subayıyla evlenme arzusunda iseler durum böyle değildir. Anneliese Hüttemann, Yahudi Kurt Stern ile iliş-

65 Bkz. Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 11, bölüm 2, s. 124-25.

66 Heiber, *Reichsführer*, s. 50.

67 "Warum wird über das Judentum geschult?", *SS-Leitheft* 3, sayı 2, 22 Nisan 1936.

68 *A.g.e.*, aktarıldığı kaynak Josef Ackermann, *Heinrich Himmler als Ideologe*, Göttingen, 1970, s. 159.

kisinden dolayı 1935 Ağustos ayında SD tarafından sorguya çekildi. Her ikisi de birçok kez ilişki yaşadıklarını itiraf ettiler (komşuydular ve birbirlerini çocukluktan beri tanıyorlardı). Kurt Stern'e ne olduğunu ancak tahmin edebiliriz. Anneliese Hüttemann'a gelince, kana karşı işlenmiş bu günah, dokuz yıl sonra 1944 Mayıs'ında, SS-Obersturmbannführer Arthur Liebehenschel ile evlenmek üzereyken, sinir bozucu bir endişeye yol açacaktı. 1935 dosyaları SD'de yeniden açıldı. Titiz bir soruşturmanın ve bitmez tükenmez dilekçelerin ardından Himmler, bir çocuk da beklendiği için evliliğe onay verdi. Bu sırada Liebehenschel Auschwitz komutanıydı.[69]

İlk bakışta, otuzların ortasında Nazi Almanyası'ndaki Yahudi konusunun önemi –ve SS içindeki daha da büyük önemi– ile SD içinde Yahudi meseleleriyle ilgilenen şubenin görünürde ikincil bir statüde olması arasında açık bir çelişki vardır. SD'nin kendisi, aslında, 1935-1936 yıllarında hak ettiği konuma gelmişti. 1931 yılında partinin istihbarat kolu olarak kurulmasından sonra, 1935 yılı başlarında, Heydrich'in komutasında SS'in üç ana şubesinden biri konumuna yükseltilen SD, Ocak 1936'da önemli bir yeniden yapılanmadan geçti.[70] Üç büro kuruldu. Amt I'in, İdarenin, başında Wilhelm Albert ve Amt III'ün, Dış İstihbaratın, başında Heinz Jost vardı. Önce Hermann Behrends ve sonra da Albert Six tarafından yönetilen Amt II, İç İstihbarat, iki ana şubeye bölünmüştü: II 1 (Erich Ehrlinger ve daha sonra Six) ideolojik değerlendirmelerle ilgiliydi ve II 2 (Reinhard Höhn ve daha sonra Otto Ohlendorf) toplumsal koşul/eğilimlerin değerlendirilmesiyle. Dieter Wisliceny tarafından yönetilen II 1'in II 11 alt-şubesi ideolojik düşmanlarla ilgiliydi; II 111 (Masonlar, bunun da başında Wisliceny vardı), II 113 (siyasal kiliseler [yani, onların siyasi faaliyetleri], Albert Hartl) ve II 112 (Yahudiler) alt-alt-şubelerinden oluşuyordu. Wisliceny'e göre, "Yahudilik düşmanına" karşı sistematik çalışma Haziran 1935'ten sonra başlamıştı: Daha önce Yahudi örgütlerin izlenmesi, Masonluk ile ilgili şubenin faaliyetleri arasındaydı. Alt şube II 112, sırasıyla, Mildenstein, Kurt Schröderer, Wisliceny ve son olarak da, 1937'nin sonundan itibaren Herbert Hagen'in yetkisi altındaydı. Şu masalardan oluşuyordu: II 1121 (Asimilasyoncu Yahudilik), II 1122 (Ortodoks Yahudilik) ve II 1123 (Siyonistler), sonuncusunun başında Adolf Eichmann vardı.[71]

---

69 Bu olayın tüm yönleriyle ilgili olarak bkz. Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 11, bölüm 2, s. 55 vd.

70 SD'nin yeniden yapılanması konusunda bkz. Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 25, 73 vd. Bu çalışmaya ve ek belgelere yayınından önce ulaşmamı sağladıkları için Dr. Wildt ve Dr. Norbert Frei'a özel teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

71 SD'nin 1936-1937 dönemindeki idari yapısı konusunda bkz. Hebert, *Best*, s. 578, Drobish, "Die Judenreferate", s. 239-40. Wisliceny'nin bulguları konusunda bkz. Hans Safrian, *Die Eichmann-Männer*, Viyana, 1993, s. 26.

Gestapo da kabaca aynı hatlar üzerinden örgütlenmişti. SD'deki Amt II'nin oradaki eşdeğeri, Heinrich Müller yönetimindeki Abteilung II idi; SD II 11'in karşılığı, Karl Hasselbacher yönetimindeki II/1B idi.[72] Bu ayrı fakat eşgüdümlü kumanda hatlarının, Eylül 1939'da Heydrich'in komuta ettiği Reich Güvenlik Baş Dairesi'nde (Reichssicherheitshauptamt ya da RSHA) toplanmasının, en azından ilkesel düzeyde, amacı tümüyle entegre edilmiş bir izleme, rapor etme ve tutuklama sistemi kurmaktı.

Heydrich'in kadrosu gençti: 1936-1937'de SD üst-düzey çalışanlarının çoğu otuz yaş altındaydı. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde reşit olan kuşağa mensuptular. Savaş atmosferi, zorlukları ve yenilgi çoğunu derinden etkilemişti. Gaddar ve becerikliydiler ve çoğunun aktif olarak çalıştığı, 1920'lerin başında kurulan aşırı sağ-kanat örgütlerin ideolojik öğretilerinden fazlasıyla etkileniyorlardı. Dünya görüşlerinin temelinde yatan, yoğun bir anti-Semitizmdi (kendilerine göre, duygusal değil akılcı türde).[73]

Heydrich'in kendi anti-Semit girişimleri ve önerileri daha etkili olmaya başladığı halde ve Gestapo anti-Yahudi kararların uygulanmasında zaten merkezî bir role sahip olsa da, 1938'e kadar SD II 112 alt-şubesinin faaliyetleri esas olarak üç alanla sınırlıdır: Yahudilerle, Yahudi örgütlerinin ve diğer Yahudilerin faaliyetleriyle ilgili bilgi toplamak; politika öneri taslakları hazırlamak; Gestapo ile işbirliği içerisinde, Yahudilerle ilgili izleme operasyonlarına ve sorgulara giderek artan biçimde aktif olarak katılmak. Ayrıca, II 112 kendisinin Almanya'daki en üstün "Yahudi uzmanları" grubu olduğunu pervasızca iddia ediyordu ve Mart 1936'dan itibaren, sistematik konferanslar düzenlemeye başladı. Yılda birkaç kez düzenlenen bu konferanslarda, Baş Daire'den ve Almanya'nın çeşitli bölümlerinden gelen SD delegelerine en son bilgiler aktarılıyordu. Bu tür konferansların en büyüğü 1 Kasım 1937 tarihinde düzenlenmişti ve çoğu orta-kademe SD mensubu olan 66 kişi katılmıştı.[74]

II 112'nin en gözde projelerinden biri, Reich'ta yaşayan her bir Yahudinin saptanmasını hedefleyen Yahudi fişleme listesi (Judenkartei) hazırlamaktı. Ayrıca, Franz Six II 112'ye dış ülkelerde yaşayan önemli Yahudiler ve birbirleriyle bağlantıları konusunda yeni bir fişleme çalışmasına başlamasını emretti. Six, Birleşik Devletler Yüksek Mahkeme Yargıcı Felix Frankfurter'i ve önceden Alman bankası olan Arnhold'un ve Dutch Unilever Trust'un yönetim kurullarını örnek gösteriyordu.[75]

---

72 Gestapo'nun gelişimi ve örgütlenmesi konusunda bkz. Johannes Tuchel ve Reinhold Schattenfroh, *Zentrale des Terrors*, Berlin, 1987.

73 Herbert, *Best*, s. 187.

74 Toplantılarda ele alınan konu başlıkları için bkz. Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 45 vd.

75 II 112'den II 11'e, 15.6.1937, Sicherheitsdienst des Reichsführers SS, SD Hauptamt, Abt. II 112,

Fişleme listeleri 1 Kasım konferansı gündeminin başlıklarından biriydi: SS-Hauptsturmführer Ehrlinger'in meseleyi özetlediği gibi, "Yahudiliğe karşı içeride başarılı bir mücadele için tüm Yahudilerin ve Almanya'da yaşayan Yahudi kökenli insanların fişlenmesi önemlidir. Fişlemenin amacı şudur: (1) Bugün Reich'ta yaşayan ve Nuremberg yasalarına göre Yahudilerin ve Yahudi kökenli kişilerin sayısını saptamak; (2) Alman halkının kültürel hayatı, toplumsal hayatı ve maddi hayatı üzerinde Yahudiliğin doğrudan etkisini ve bağlantıları aracılığıyla etkisini saptamak."[76]

Mayıs 1939 genel nüfus sayımı, Almanya'daki tüm Yahudilerin (yarım ve çeyrek Yahudiler de dâhil) eksiksiz kaydedilmesi için bir imkân sağlıyordu: Her bir şehirde ya da köyde Yahudilerin ve *Mischlinge*'nin sayım kartlarında ayırt edici "J" harfinin olması yerel polis tarafından sağlanıyordu; tüm yerel sayım kayıt listelerinin kopyaları SD'ye gönderilmek zorundaydı ve oradan da II 112'ye aktarılıyordu.[77] Sayım planlandığı gibi gerçekleşti. Planlandığı gibi Yahudiler kaydedildi ve sürgünler başladığında fişleme listeleri işlevlerini yerine getirdi. (Bu dosyalar, şimdi Berlin Free University felsefe bölümüne ev sahipliği yapan binada tutuldu.)[78]

Diğer bir bilgi toplama girişiminin hedefi, ORT'den (bir mesleki eğitim ve danışmanlık kurumu) Agudath Yisrael'e (Ultra-Ortodoks Yahudiler) kadar, Almanya'daki ve tüm dünyadaki Yahudi örgütlerdi. II 112'nin adamları ve genelde SD için hiçbir ayrıntı ihmal edilebilir değildi ve hiçbir Yahudi örgüt önemsiz görülemezdi. Karşısında savaştıkları düşmanın örgütsel bağıntıları kendiliğinden belirmediği için, Nazi kurumları bunu yoktan var etmeliydi. Yahudi örgütler, daha büyük bir sistemin parçaları olarak saptandı, çözümlendi ve araştırıldı; o sistemin anti-Alman faaliyetleri keşfedilmeli, içsel işleyişi deşifre edilmeli, özü açığa çıkarılmalıydı.

Bu sistemin en şaşırtıcı yanı somutluğuydu. Çok net –ve tamamen hayali– Yahudi komploları meydana çıkarıldı, isim ve adresler tespit edildi, karşı tedbirler alındı. Mesela, 1 Kasım konferansındaki "Dünya Yahudiliği" başlıklı konuşmasında Eichmann tüm kötü niyetli Yahudi girişimlerini sıralıyordu. Paris Asyle de Jour et de Nuit'de (muhtaç Yahudiler için bir barınak) Südet bölgesi Alman Nazi lideri Konrad Henlein'in hayatına kasteden bir plan yapıldı. Başarısız olmasının yegâne nedeni Henlein'in uyarılması ve katilin silahının tutukluk yapmasıydı. Daha da beteri, Paris-merkezli Dünya

---

mikrofilm MA-554, IfZ, Münih. Bu tür fantastik bağlantıları SD'nin hangi somut "kanıtlara" dayandırdığını söylemek güçtür.

76 *A.g.e.*

77 Drobisch, "Die Judenreferate", s. 242.

78 *A.g.e.*, aynı zamanda Götz Aly ve Karl-Heinz Roth, *Die restlose Erfassung: Volkszählen, Identifizieren, Aussondern im Nationasozialismus*, Berlin, 1984, s. 77-79.

Yahudiliği Birliği (bir Yahudi eğitim örgütü) başkanı Nathan Landsmann'ın Führer'in (ve aynı zamanda Julius Streicher'in) yaşamına kast eden planlardan sorumlu olmasıydı. Bu hususta, Landsmann, Amsterdam'daki Hollanda Yahudi örgütü Komitee voor Bizondere Joodsche Belange ile temas hâlindeydi ve bu örgüt de Dutch (Yahudi) Unilever Trust'la, Almanya'daki şubeleri de dâhil, işbirliği içinde çalışıyordu.[79] Bu, Eichmann'ın ifşaatlarına sadece bir örnekti.

Heydrich ve adamları için Yahudi kurumlar arasındaki bağların çok gevşek olduğunu ve Yahudi yaşamında çok az önemsendiğini tasavvur edebilmek muhtemelen mümkün değildi.[80] 1935'te yayınlanan, *Wandlungen unseres Kampfes* (*Mücadelemizin Dönüşümü*) başlıklı bir kitapçıkta kendisinin de açıkladığı gibi, Reich'a karşı faaliyet gösteren Yahudi örgütler ağı ölümcül bir tehditti.[81] 102 Wilhelmstrasse, Berlin adresindeki SD ofislerinde giderek daha fazla yer işgal eden hayali çizelgelerde bu şekilde yer alıyordu. Arındırıcı anti-Semitizmin polis sureti buydu.

II 112 politika önerilerinde Yahudi göçünü hızlandıracak her tür eylemi destekliyordu ve buna, kışkırtıcı şiddetin olası pozitif etkisi de dâhildi.[82] Daha Mayıs 1934'te, Heydrich'e gönderilen bir SD raporu, "Yahudi politikasının hedefi Yahudilerin topyekûn göçü olmalıdır," gibi belirsiz bir cümleyle başlıyordu. 1934 yılı şartlarında izleyen cümleler alışılmışın dışındaydı: "Yahudilerin yaşam fırsatları sınırlanmalıdır, sadece ekonomik anlamda değil. Onlar için Almanya, gelecek görmedikleri bir ülke haline gelmeli, yaşlı kuşak doğal yollarla yok olsa da genç kuşak yaşamın olanaksızlığını görmeli ve böylelikle göç dürtüsü sürekli geçerli olmalıdır. Şiddet yüklü saldırılara başvuran anti-Semitizmden kaçınılmalıdır. Farelerle savaşırken silah değil zehir ve gaz kullanmak gerekir. ..."[83] Yine de, daha önce gördüğümüz gibi, Heydrich Eylül 1935'te politika önerilerinin merkezine göçü koymamıştı. Yahudi meseleleri ile ilgili tüm Nazi kurumlarının genel yönelimlerinde SD politikasının etkin bir unsur hâline gelmesi, 1936 yılında Nazi hedeflerindeki bütünsel yön değiştirme çerçevesinde olmuştur: Hepsi için, göç birinci önceliktedir.

1933 yılından beri olduğu gibi, Yahudi göçü için en umut verici güzergâh Filistin'di. Tıpkı Dışişleri Bakanlığı ve Rosenberg Bürosu (esas olarak ideolo-

79 Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 134.

80 Shlomo Aronson, *Heydrich und die Anfänge des SD und der Gestapo (1931-1935)*, Berlin, 1967, s. 275.

81 Reinhard Heydrich, *Wandlungen unseres Kampfes*, Münih, 1935.

82 Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 33.

83 *A.g.e.*, s. 66-67. Bu belgeden bazı pasajların daha önce yayınlandığı bir kaynak, Susanne Heim, "Deutschland muss ihnen ein Land ohne Zukunft sein: Die Zwangsemigration der Juden 1933 bis 1938", *Beiträge zur Nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik*, cilt 11, *Arbeitsmigration und Flucht*, Berlin, 1993.

jik meselelerden sorumluydu ve buna dış Nazi gönüldaşlarıyla temas da dâhildi) gibi SD de bir yanda Yahudilerin Filistin'e göçünü teşvik etme gereği ile diğer yanda böylesi bir göçün sonucu olarak dünya Yahudiliğinin gizli tertipleri için bir stratejik merkez –Yahudi Devleti– yaratılması tehlikesinin ortaya çıkardığı ikilemle karşı karşıya kaldı. Heydrich'in, Hagen ve Eichmann'ın 1937 sonbaharında Filistin'e gitmelerine ve orada Haganah içindeki "bağlantıları" Feivel Polkes ile buluşmalarına izin vermesi, bu tür politika kaygılarıyla ilişkilidir.

En azından Eichmann için bu görev büyük beklentilerin doğmasına neden olmuştur: Yukarı Avusturya'daki Vacuum Oil Company'nin eski gezici satış temsilcisi [Eichmann], II 1'in başındaki Albert Six'e yazdığı mektupta, "Diğer birçok şeyin yanı sıra gezi sırasında Arap prensleriyle görüşmeler de öngörüldüğü için," diyordu, "bir açık renk ve bir de koyu renk takım elbiseye ayrıca bir de pardösüye ihtiyacım olacak." Eichmann'ın Doğu şıklığı hayalleri yerine getirilmedi; bunun yerine her iki yolcu da katı gizlilik kuralları konusunda tekrar tekrar uyarıldılar: "SS", "SD", "Gestapo" gibi terimler kullanılmayacaktı, görev sırasında arkadaşlara kart atılmayacaktı, vb.[84] Görev fena halde başarısızlıkla sonuçlandı. İngilizler iki SD mensubunun Filistin'de bir günden fazla kalmasına izin vermedi ve –onları görmek için Kahire'ye gelen– Polkes ile görüşmeleri herhangi bir önemli bir bilgiye ulaşmalarını sağlamadı. Yine de Alman Yahudileri için Filistin'in uygun bir göç istikameti olacağı yönündeki SD yaklaşımı değişmedi. Daha sonra, İngiliz ablukasına rağmen gemilerle Filistin'e doğru yola çıkacak olan göçmenlerin konvoylarla Yugoslavya ve Romanya limanlarına gönderilmesini, Siyonist temsilciler SD ile birlikte organize ettiler.

Son olarak, SD Yahudi alt-birimi Gestapo'nun izleme faaliyetlerine artan bir gayretle katıldı ve bu ortak alandaki payları 1937 yılı boyunca giderek arttı. Mesela 18 Eylül'de, genel Ren bölgesi SD, Ilse Hanoch isimli bir Yahudi öğrenciyle ilgili bir rapor sundu. Rapora göre Hanoch ("Londra'da eğitim gördüğü iddia ediliyordu"), 6.25 treniyle Trier'den Luxembourg'a seyahat ediyordu ve "sınır kontrol istasyonuna varmadan kısa bir süre önce son derece kararsız görünüyordu, defterinden kâğıt parçaları koparıyor, buruşturarak kül tablasına atıyordu." Sınır istasyonunda sıkı bir kontrolden geçti ancak bir sonuç çıkmadı. Hanoch'un Almanya'ya geliş ve gidiş programından (pasaportunda görüldüğü üzere) ve koparıp attığı kâğıt parçalarındaki Yahudi aile isimlerinden hareketle, SD raporu, bu öğrencinin göç eden Yahudiler ile Almanya'da kalanlar arasında ulaklık yaptığı kanısına varıyordu. Tüm sınır kontrol istasyonlarına gönderilen talimatla, "ülkeye tekrar girişlerinde titizlikle kontrol edilmesi ve ülke içindeki seyahati sırasında sıkı bir bi-

84 Safrian, *Die Eichmann-Männer*, s. 28.

çimde izlenmesi" istendi.[85] Ilse Hanoch'un Almanya'ya bir daha dönüp dönmediği bilinmiyor.

Ancak, tuhaf olsa da, açık talimatlar verilmediğinde ve bir şiddet çerçevesi önceden belirlenmediğinde, SS'in anti-Yahudi fiillerinin yapısal bir sınırı mevcuttu, en azından otuzların ortalarında. Mesela, Berlin'deki Columbia cezaevi idaresinde görevli SS-Sturmmann (SS-Er) Anton Beckmann olayına bakalım. 25 Ocak 1936'da, Beckmann Friesenstrasse'de bir mağazaya girerek pantolon askısı satın aldı. Mağazadan çıktığı sırada oradan geçmekte olan SS üniformalı birisi Beckmann'a bir Yahudi mağazasını desteklediğini söyledi. Derhal askıyı iade etmeye çalıştı fakat sonuç alamadı: "Yahudi kadın Joel [mağazanın sahibi], küstah bir biçimde, kesinlikle satılan malı geri almayı düşünmeyeceğini ve dahası, bazıları yüksek rütbeli birçok SS müşterisi olduğunu söyledi." Beckmann'ın askının iadesi için yardım istediği SS_ Obersturmführer Kern'de bir şey yapamadı. Columbia hapishanesi komutanı konuyla ilgili bir rapor yazarak, SS mensuplarıyla ilgili yalan söylentiler yayması sebebiyle "Yahudi kadın Joel"in tutuklanmasını isterken şunu da ekliyordu: "Eğer sonunda, diğer bölgelerde olduğu gibi Berlin'de de Yahudi mağazaları işaretlenirse, bu tüm Nasyonal Sosyalistlerin çıkarına bir adım olacaktır."[86]

Kumandanın mektubunu alan toplama kampları Müfettişi Gruppenführer Eicke "bu konuda yetkisiz olduğunu" teslim ederek talebi SS Personel Dairesi başkanı Gruppenführer Heissmeyer'e iletti[87] ve o da, kendi yazdığı bir notu ekleyerek Berlin bölgesi SS komutanına: "Onca yerin arasında Berlin'de, herkes farkında olmadan Yahudi mağazalarından alışveriş etme tehlikesiyle karşı karşıya iken, Frankfurt gibi diğer şehirlerde, standart 'Alman Kuruluşu' ibaresi asılarak bu tehlike ortadan kaldırılıyor."[88] Dükkânların işaretlenmesi meselesinin gelişimine daha önce değinilmişti fakat "Yahudi kadın Joel"e ne oldu? Onunla ilgili bir emre ulaşılamaması ve Olimpiyat Oyunları'nın yakınlığı, "küstahlığına" rağmen, hapse atılmamış olabileceğine işaret ediyor.

Joel olayı, tüm ayrıntılarıyla, savaş öncesi anti-Yahudi Nazi politikası için merkezî önemde bir konuya işaret ediyor. Kurbanların, Alman toplumundaki tüm faaliyet alanlarının ayrılmaz parçaları olmaları, Yahudilerin Alman-

85 SD Ren bölgesinden SD Fulda-Werra, SD-Komutanına,18.9.37, Himmler Arşivleri, Berlin Document Center, mikrofilm No. 270, liste 2 (LBI, NY, mikrofilm 133g).

86 Columbia toplama kampı Komutanından, toplama kampları Komiseri, SS-Gruppenführer Eicke'ye, 28.1.1936, SS-Standort Berlin, Mikrofilm Ma-333, IfZ, Münih.

87 SS Kurukafa Birimi [SS Totenkopfverbände, Nazi toplama kamplarının kurulumundan ve idaresinden sorumlu örgüt – ç.n.] Kumandanından SS Personel Dairesi başkanına, 30.1.1936, *a.g.e.*

88 SS Personel Dairesi Başkanı'ndan Berlin Standortführer-SS'e, 4.2.1936, *a.g.e.*

yı'dan çıkarılması çabasında yeni rejimin karşısına çıkan temel engellerden biriydi. Sonuç olarak, eğer doğrudan şiddet (henüz) mümkün değilse, sistem aşama aşama, adım adım, toplum ve Yahudiler arasındaki mevcut bağları kesecek idari ve yasal tedbirleri hazırlamalıydı. Diğer yandan, daha önce gördüğümüz gibi, her bir aşamada, öngörülemeyen istisnalar ek idari çözüm gereksinimine yol açıyordu. Başka bir deyişle, yasal yollarla mal satan ve hâlâ Yahudilerin ekonomik faaliyetlerini düzenleyen genel talimatlarla korunan "Yahudi kadın Joel"i tutuklamak henüz mümkün değildi: Mesela, Yahudi mağazaların işaretlenmesi, rejimin henüz karşılamaya hazır olmadığı olası iç ve dış sonuçlara neden olabilirdi.

V

Her ne kadar 1936-1937 yıllarında toplama kamplarındaki tutukluların toplam sayısı (7.500 civarı) en alt noktasındaysa da,[89] rejimin ilk iki yılıyla ve esas olarak da daha sonra olanlarla kıyaslandığında, hapsedilmek üzere hedef alınan kategorilerde önemli bir artış vardı. Siyasal muhaliflerin dışında, esas olarak tutuklular Yehova Şahitleri gibi dinî cemaatlerden; eşcinsellerden ve "sabıkalılar" ya da "asosyallerden" oluşuyordu ki bu son grubu İçişleri Bakanlığı şöyle tanımlıyordu:

> "Küçük fakat tekrarlanan hukuk ihlalleri ile Nasyonal Sosyalist devletin doğal disiplinine kendilerini uydurmayacaklarını gösteren kişiler, örneğin dilenciler; berduşlar (Çingeneler); alkolikler; bulaşıcı, özellikle de cinsel ilişki ile bulaşan hastalığı olan, sağlık yetkililerinin öngördüğü yaptırımlardan kaçınan fahişeler."

Asosyaller için diğer bir kategori "tembeller" idi: "Anlamlı bir nedeni olmadan kendilerine teklif edilen işi geri çevirdiği ya da aldığı işi, geçerli bir nedeni olmadan bıraktığı ispat edilebilecek kişiler." İzleyen yıllar boyunca, bu çeşitli tiplerdeki asosyaller Gestapo tarafından daha fazla sayılarda toplanmaya ve toplama kamplarına gönderilmeye başlandı.[90]

Üçüncü Reich'ın adalet standartlarında bile tutuklamaların ve toplama kampına kapatılmaların tamamen keyfi oluşu, iki polis talimatıyla örneklenebilir. Eylül 1935'te Bavyera Siyaset Polisi'nin talebine göre, "Halk Mahkemesi'nde hüküm giymiş" tüm tutukluların tahliye günleri, "önceden haber verilmelidir ve böylelikle derhal toplama kamplarına nakledilebilecek-

89 Martin Broszat, "Nationalsozialistische Konzentrationslager", Bucheim ve arkadaşları, *Anatomie des SS-Staates*, s. 75.

90 *A.g.e.*, s. 173-74.

lerdir." Diğer bir deyişle, polis mahkemenin hükmünü "düzeltiyordu."[91] 23 Şubat 1937'de Himmler, yaklaşık iki bin sabıkalının yeniden tutuklanmaları ve toplama kampına kapatılmaları için Kriminal Polis'e emir verdi.[92] Bu kişiler yeniden hüküm giymemişlerdi; kurbanların seçimi tamamen Kriminal Polis'in değerlendirmesine bağlıydı – "emredilen toplam tutuklama sayısı, ancak seçimin keyfiliğini teşvik edebilirdi."[93]

Otuzlu yıllarda Nazi rejimi, ırksal olarak tehlikeli grupların *Volksgemeinschaft* dışına atılmasını sağlamak üzere iki farklı fakat birbirini tamamlayan yöntem kullanıyordu: Bir yanda ayrımcılık ve ihraç diğer yanda kısırlaştırma. Birinci yöntem, çeşitli biçimleriyle Yahudiler, Çingeneler ve eşcinseller için kullanılıyordu; ikinci yöntem (fiziksel veya zihinsel) kalıtımsal hastalığı olanlar ve kalıtımsal görünen tehlikeli nitelikler sergileyen kişilerin yanı sıra kovulmasına imkân olmayan ve toplama kamplarına gönderilemeyecek olan "ırksal anlamda kirletilmiş bireylerde." Dünya düşmanı Yahudiler ile mücadele söz konusu olduğunda, bazı ek ve farklı biçimler alıyordu, hem ideolojik düzeyde hem de kapsayıcı özelliği bağlamında.

Asosyallerin yanında, ayrımcılık ve mevcut kamplarda ya da yeni kurulan kamp benzeri alanlarda çeşitli biçimlerde tutulmaya uygun görülen diğer ana gruplar Çingeneler ve eşcinsellerdi. Yahudiler gibi Çingeneler de Avrupa zihninin fantazmik derinliklerine yerleşmişti ve tıpkı onlar gibi, Avrupa topraklarındaki yabancılar olmakla damgalıydılar. Yayınlandıktan kısa bir süre sonra, Nuremberg Yasaları'nın Çingenelere de uygulanacağının duyurulduğuna daha önce değindik. "Yabancı kan taşıyan" Çingenelerin, Alman ırkından olanlarla evlenmeleri ya da cinsel temasta bulunmaları yasaklandı.[94] Fakat her ne kadar karar, görünüm ve davranış genel kıstasları temelinde uygulansa da, "Çingenelerin" ırksal niteliklerini gerçekten tanımlamak görevi henüz önlerinde duruyordu. 1936'dan itibaren, bu konu, Tübingen Üniversitesi'nden Robert Ritter'in projesi oldu.

Devlet destekli Alman Araştırma Topluluğu (Deutsche Forschungsgemeinschaft ya da DFG), SS ve Reich Sağlık Bakanlığı'nın sağladığı kaynaklarla, Ritter Almanya'daki otuz bin Çingenenin sınıflandırılması işini üstlendi. (Şimdi Sinti ve Roman olarak tespit edilen bu etnik gruplar, üçüncü Reich'tan çok önceleri, üçüncü Reich sırasında ve hatta bugüne kadar genellikle Çingene [Almanya'da *Zigeuner*] olarak anıldılar.) Tübingenli uzmana göre Çingeneler Kuzey Hindistan'dan gelmişlerdi ve kökenleri Ari idi fakat göçleri boyunca daha küçük ırklarla karışmışlar ve bugün artık saflıkla-

91 *A.g.e.*, s. 78-79.

92 *A.g.e.*, s. 81.

93 *A.g.e.*, s. 81-82.

94 Burleigh ve Wippermann, *The Racial State*, s. 116.

rını yüzde 90 oranında kaybetmişlerdi.[95] Ritter'in vardığı sonuçlar, ayrımcılık, sürgün ve imhaya giden yolda, bir sonraki adıma temel teşkil edecekti: yani, Sinti ve Romana karşı alınacak önlemlerle ilgili, Himmler'in 8 Aralık 1938 talimatına.

Çingeneler ve Almanlar arasındaki evlilikleri ve cinsel ilişkileri yasaklayan ırksal yasalar ilan edilirken polis de sessiz kalmıyordu ve Ritter ile asistanları fotoğraf ve ölçümleri inceliyorlardı. Sinti ve Romanlar, özellikle Bavyera'da, zaten geleneksel olarak tacize maruz kalıyorlardı; ancak 1933 sonrasında, yabancı Çingeneler ülke dışına atılınca ve geriye kalanlar da serseri, sabıkalı ve diğer asosyallik suçlamalarıyla hapsedilince, doğrudan taciz sistematik bir biçim aldı. Olimpiyat Oyunları'nı bahane ederek, Mayıs 1936'da Berlin polisi yüzlerce Çingeneyi tutuklayarak aileleriyle, vagonları, atları ve diğer eşyalarıyla birlikte, bir tarafı çöplük diğer tarafı mezarlık olan ve Marzahn denilen "konaklama yerine" nakletti. Konaklama yeri kısa süre sonra dikenli telle çevrildi. Berlin'in kenar mahallesinde fiilen bir Çingene toplama kampı kuruldu. Birkaç yıl sonra, Marzahn ve kısa sürede diğer Alman şehirlerinde kurulan benzer konaklama yerlerinden Doğu'daki imha merkezlerine binlerce Sinti ve Roman gönderilecekti.[96]

Leopold Obermayer vakası, sistemin özellikle eşcinsellere karşı nefretine dair bazı işaretleri ortaya koymuştu. Weimar yıllarında anti-eşcinsel yasa ve düzenlemelerde belli bir mesafe kat edilmişti fakat Nazilerin iktidarı almasıyla birlikte çok daha sert yasaklar geldi, özellikle de Haziran 1934'te SA liderliğinin tasfiyesinden sonra (Ernst Röhm ve bazı diğer önemli SA liderleri namlı eşcinsellerdi). Homofobi SS içinde olağan dışı ölçülerde rahatsızlık yaratıyordu. *Das Schwarze Korps*'ta 1935 tarihli bir makale eşcinselliğin ölümle cezalandırılmasını talep ediyordu ve bir sonraki yıl Himmler, Reich Eşcinsellik ve Kürtajla Mücadele Merkez Ofisi'ni kurdu.[97] Nazi dönemi boyunca, on ila on beş bin arası eşcinsel hapse atıldı.[98] Kaçının kamplarda öldüğü bilinmiyor ama bir Dachau mahpusuna göre, "pembe üçgenli bir tutuklu çok uzun yaşamıyordu; hızla ve sistematik olarak SS tarafından imha ediliyorlardı."[99]

Obermayer'in hikâyesi birçok yönden örnek teşkil ediyor.

---

95 *A.g.e.*, s. 119-20. Ritter'in araştırmasıyla ilgili ayrıntılar için özellikle bkz. Michael Zimmermann, *Verfolgt, vertrieben, vernichtet: Die nationalsozialistische Vernichtungspolitik gegen Sinti und Rome*, Essen, 1989, s. 25 vd.

96 Çingene kamplarıyla ilgili ayrıntılar için özellikle bkz. Sybil Milton, "Vorstufe zur Vernichtung: Die Zigeunerlager nach 1933", *VfZ* 43, sayı 1 (1995), s. 121 vd.

97 Burleigh ve Wippermann, *The Racial State*, s. 191.

98 *A.g.e.*, s. 196.

99 *A.g.e.*, s. 197.

Hatırlanacağı gibi, 1935 Ekim ayı ortalarında Leopold Obermayer yeniden Dachau'daydı. Ancak bu sefer, her tür yasal ve ahlâki argümanı ve İsviçre vatandaşlığı statüsünü kullanarak, savaşacaktı. Mektup ve dilekçelerinin çoğunluğu Dachau sansür görevlilerince alıkonuyor ve asıl işkencecisi, Würzburg Gestapo şefi Josef Gerum'a iletiliyordu; savunma stratejisi, sıradan bir Nazi olan yeni avukatı tarafından baltalanıyordu; İsviçre yetkililerinden gelecek etkili bir müdahale beklentisi hiçbir zaman gerçekleşmedi (Broszat ve Fröchlich'in söylediği gibi, İsviçre'nin ilgisizliği muhtemelen Yahudi bir eşcinsel yüzünden Almanya ile sorun yaşamaya değmeyeceğinin düşünülmesindendi).[100] Yine de Obermayer'in sonu gelmeyen şikâyetleri ve Bavyera Siyaset Polisi ile Berlin'deki Adalet Bakanlığı'nın, İsviçre'nin Obermayer olayını uluslararası bir skandala çevirmeye ne kadar istekli olduğundan emin olamamaları, Gerum ile Berlin ve Münih'te bulunan üstlerini ciddi biçimde tedirgin etti.[101] Böylece, 1936 yılı boyunca, Yahudi eşcinselin kararlı direnişi, her ne kadar yabancı vatandaşlıktan yararlanıyor olsa da, sistemin işleyişinde bir belirsizliğe sebep oldu. Her ne olursa olsun, Obermayer'in davası sonsuza dek ertelenemezdi. Dava Würzburg Ceza Mahkemesi'ne havale edildi; duruşma 9 Aralık 1936 tarihine konuldu. İddianame, suçlanan eşcinselin fiillerine, özellikle de Alman gençliğini yoldan çıkarmasına dayandırılmak isteniyordu (Obermayer, kendisi, eşcinselliğini hiçbir zaman inkâr etmedi ama genç erkeklerle ilişkisinde yasal sınırları asla aşmadığını ısrarla savundu).[102]

Kasım ayında Würzburg Gestapo ve savcılık, kişiliğinden ve cüretkârlığından hareketle, Obermayer'in mahkemede bizzat Hitler'in SA liderliği içindeki eşcinsel ilişkileri bildiğini ve 30 Haziran 1934 tarihine kadar buna göz yumduğunu ileri süreceğini düşündü.[103] Bu nedenle dava kapalı kapılar ardında görülürken, Obermayer davacılarını utandırmak için son fırsatını kaçırmış oldu, Parti propaganda aygıtı ve Gestapo da bir göstermelik duruşma sahneleme fırsatını. (İleride göreceğimiz gibi, bir yıl sonra, Kasım 1938'de Alman diplomat Ernst vom Rath'ı öldüren genç Yahudi Herschel Grynzpan için planlanan göstermelik duruşmada da benzer bir durum ortaya çıkacaktı.)

Duruşma ile ilgili çok az şey biliniyor fakat yerel Nazi basını haberlerinden bile, Obermayer'in kendisini dirayetle savunduğu anlaşılıyor. Hüküm beklendiği gibiydi: Ömür boyu hapis. Obermayer, SS'in ellerine teslim edildiği ve Mauthausen'e gönderildiği 1942 yılına kadar normal hapishanede tutuldu; 22 Şubat 1943'te orada öldü. 1948 yılında Gerum, olayları kendi ba-

100 Broszat ve Fröhlich, *Alltag und Widerstand*, s. 466.

101 *A.g.e.*, s. 450 vd.

102 *A.g.e.*, s. 461.

103 *A.g.e.*, s. 463.

kış açısından bir Nazilerden arındırma mahkemesine anlattıktan sonra serbest bırakıldı.[104]

Otuzlu yıllar boyunca, 1933 Temmuz'unda başlayan kısırlaştırma zorlaması sürekli arttı. Irksal hedefler açısından sağlık argümanı kullanılamadığı zamanlarda başka yöntemler bulundu. Yeni rejim henüz kurulduğu dönemde yetkililerin dikkati, hemen savaş sonrasında Fransız askerlerin Ren bölgesini işgal ettiği sırada Fransız ordusunda görev yapan Afrikalı askerlerle Alman kadınların ürünü olan ve sayıları beş-yedi yüzü geçmeyen gençlere çevrildi. Nazi jargonunda bunlar "Ren bölgesi piçleriydi."[105] Hitler *Mein Kampf*'ta bu "Alman kanındaki siyah kirlenmeyi", *Volk*'un ırksal dokusunu bozmak üzere Yahudilerin kullandığı diğer bir yöntem olarak zaten betimlemişti.

Daha 1933 Nisan ayında, Prusya içişleri bakanı olarak Göring bu "piçlerin" kayıt altına alınmasını istedi ve birkaç hafta sonra bakanlık ırksal-antropolojik bir değerlendirmeden geçirilmelerini emretti.[106] Temmuz'da, Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nden ırksal antropolog Eugen Fischer'in asistanlarından biri olan Abel, bu okul çocuklarından otuz sekizi üzerinde bir araştırma yürüttü. Tahmin edileceği gibi, Abel, hepsi Ren bölgesinde yaşayan bu deneklerin zihinsel yetenekler ve davranışlar açısından bazı bozukluklar taşıdığını saptadı. Prusya bakanlığı 28 Mart 1934'te bulguları yayınladı ve sayılarının azlığına rağmen, bu "piçlerin" üremesine izin verilirse bunun korkunç ırksal sonuçları olabileceği konusunda uyardı. Tartışmanın sonu şöyle getiriliyordu: Fransa'da mevcut yarım milyon melez, dört ya da beş kuşak sonra Fransız nüfusunun yarısını piçleştirecekken, sınırın Alman tarafında mevcut melezler yerel bir ırk karışımına yol açacak ve sonuç olarak Fransızlar ile Reich'ın oraya komşu batı bölgelerindeki nüfus arasındaki ırksal farklılıklar ortadan kalkacaktır.[107]

11 Mart 1935'te İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Irksal Politikalar Danışma Komitesi'nin düzenlediği, İçişleri, Sağlık, Adalet, Çalışma ve Dışişleri Bakanlık temsilcileri ile akademik dünyadan soyarıtımcıların davet edildiği toplantı, konunun hafife alınmadığını göstermektedir. Walter Gross, "Zenci piçler" (*Negerbastarde*) olarak adlandırdığı sorunun üstesinden gelmenin güçlüklerini gizlemiyordu. Derhal sınır dışı edilmeleri imkânsızdı; dolayısıyla, Gross, kısırlaştırmanın gerekliliği konusunda tereddüde yer bırakmayacaktı. Ancak sağlıklı bir insan grubunun kısırlaştırılması, eğer açıkça yürütülürse, ciddi

104 *A.g.e.*, s. 475-76.

105 Konuyla ilgili en eksiksiz araştırma, Reiner Pommerin, *Sterilisierung der "Rheinlandbastarde": Das Schicksal einer farbigen deutschen Minderheit 1918-1937*, Düsseldorf, 1979.

106 *A.g.e.*, s. 44 vd.

107 *Dokumente des Verbrechens: Aus Akten des Dritten Reiches 1933-1945*, cilt 2, Berlin, 1993, s. 83 vd.

iç ve dış tepkilere yol açabilirdi. Sıradan uygulamacılara güvenilemeyeceği için, Gross, aynı zamanda parti mensubu da olan doktorların devreye girmesinden başka çare görmüyordu, bu doktorlar *Volk*'un yüksek çıkarlarını anlayacaklardı.[108] 1937 yılı boyunca bu yüzlerce kız ve oğlan tespit edildi, Gestapo tarafından toplandı ve kısırlaştırıldı.[109]

Aslında, Nazi düşünme biçiminin dolambaçlı kuytuları gizemini koruyordu. Parti kurumları "Zenci piçlerin" kısırlaştırılmasını tasarlarken, Bormann "Alman sömürge zencileri" ile ilgili olarak tüm bölge yöneticilerine [Gauleiters] gizli talimatlar gönderdi: Reichsleiter'a göre, sayıları elli civarında olan Almanya'da yaşayan ve eski Alman sömürgelerinden gelme bu elli civarında siyahî iş bulamıyordu, "zira bir iş buldukları zaman işverenleri düşmanca tepkilerle karşılaşıyor ve Zencileri kovmak zorunda kalıyordu." Bormann, düzenli bir iş sahibi olmalarına yardımcı olabilmek için onlara çalışma izin belgesi vermeye hazırdı; onlara karşı bireysel fiiller yasaklanmıştı.[110] Reichsleiter, soy meselesinden bahsetmiyordu bile. Bu siyahîler Alman kadınlarla mı evliydi? Irksal anlamda karışmış çocukları var mıydı? Bu çocuklar kısırlaştırılacak mıydı? Görünen o ki bu sorular, en önde gelen ırk fanatiği Martin Bormann'ın zihninden geçmiyordu.

Kalıtımsal hastalık taşıyanların ve geri-zekâlı olduğu ileri sürülenlerin kısırlaştırılması tıbbi tetkiklere ve özellikle de gelişkin zekâ testlerine dayandırılıyordu. Sonuçlar, kalıtımsal sağlık mahkemelerine gönderiliyor ve onların kararı da değerlendirilmek üzere kalıtımsal sağlık temyiz mahkemelerine gidiyordu; sadece onların nihai kararı kesindi. Almanya'da kısırlaştırılan yaklaşık dört yüz bin kişinin dörtte üçü savaşın başlamasından önce operasyon geçirdi.[111] Ancak sonuçta kısırlaştırılan nüfusun sadece bir bölümü yaşamını sürdürebildi. Zira akıl hastaları için kısırlaştırma, çoğu durumda, sadece birinci aşamaydı: Otuzlu yılların sonlarında Nazi Almanyası'nda en fazla risk altında olan grup onlardı.

Daha cumhuriyetin son yıllarında akıl sağlığı kurumlarındaki hastalar toplum için yük olarak görülmeye başlamışlardı, "gereksiz varlıklardı", bu insanların "yaşamaya değecek" bir hayatları yoktu. Nazi Rejiminin, akıl hastanesinde kalanlara karşı doğru bir tutumu yaygınlaştırmak için fazladan bir çaba göstermesi gerekmedi. Akıl sağlığı kurumlarına turlar düzenlenmesinin

108 *A.g.e.*, s. 122 vd. Aynı zamanda, Pommerin, *Sterilisierung der "Rheinlandbastarde,"* s. 71 vd.

109 Burleigh ve Wippermann, *The Racial State*, s. 130.

110 Führer vekilinden tüm Bölge Yetkililerine, 30 Mart 1936, Stellvertreter des Führers (Anordnungen ...), 1936, Db. 15.02, IfZ, Münih.

111 Kısırlaştırma konusunda, daha önce belirtilen Bock, Proctor ve Schmuhl'un çalışmalarına ve diğer çalışmalara bakılabilir, ayrıca bkz. Henry Friedlander, *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*, Chapel Hill, N.C., 1995, s. 23 vd.

amacı, akıl hastalarının ucube görünüşlerini ve yüksek bakım masraflarının gereksizliğini sergilemekti. Mesela, Münih Eglfing-Haar akıl hastanesine, 1936 yılında düzenlenen tura SA Reich Liderlik Okulu mensupları, yerel SS ırk uzmanları, "Julius Schreck" SS birliği eğitmenleri ve muhtelif Emek Cephesi grupları katıldı.[112] Daha geniş toplum kesimlerine telkin etmek amacı güden bir propaganda filmi üretildi ve aynı yıl içinde gösterildi,[113] ayrıca okullarda, olağan aritmetik alıştırma sorularında bu tür akıl hastalarının milli ekonomiye getirdiği maddi yük örnekleri vardı.[114]

Okullardaki bu tür uygulamaların, akıl hastalarının imhasına yönelik kamuoyu oluşturmak için sistemli bir hazırlık olduğunu gösteren bir veri yok fakat bu alanda, 1933'ten itibaren rejim politikaları üzerinde ideolojinin doğrudan etkisini izlemek –diğer alanlara kıyasla daha fazla– mümkündü. Lammers'e göre, Hitler daha 1933 yılında ötanazinin olabilirliğinden söz etmişti ve doktoru Karl Brandt'a göre de Hitler 1935 yılında konuyu Reich doktorları lideri Wagner ile tartışmış, böyle bir projenin savaş zamanında daha kolay yürütülebileceğini ifade etmişti.[115] Ne olursa olsun, 1936'dan başlayarak, akıl hastaları kademeli olarak devletin işlettiği kurumlarda toplanmaya başladı ve bazı özel kurum kadrolarının başına da güvenilir SS mensupları getirildi. Bu gidiş göz önüne alındığında, Mart 1937'de, *Das Schwarze Korps*'un engelli oğlunu öldüren bir babayı överken hiç tereddüt etmemesi şaşırtıcı değildir.[116]

Özel girişimin işlettiği kurumlar bu gelişmelerin kaygı verici yönlerinin farkındaydılar. Aslında, 1936-1938 döneminin belgeleriyle ilgili tüyler ürpertici nokta, "engellilerin bakımı için oluşturulmuş teşekküllerin [Inner Mission gibi Protestan dinî gruplar]... bakımlarına terk edilenleri sıklıkla ihbar etmeleri ve böylelikle zulüm görmelerine ve imha edilmelerine destek çıkmış olmalarıdır."[117] Hastaların devlet kurumlarında toplanması sonucunda, bazı hastalarını kaybeden birçok dinî kuruluş şikâyetçiydi – ama şikâyetleri bu hastaların transferi nedeniyle oluşan ekonomik zorluklardandı.[118]

---

112 Burleigh, *Death and Deliverance*, s. 43.

113 *A.g.e.*, s.187.

114 Burleigh ve Wippermann, *The Racial State*, s. 154.

115 *A.g.e.*

116 Ernst Klee, *"Euthanasie" im NS-Staat: Die Vernichtung "lebensunwerten Lebens"*, Frankfurt am Main, 1985, s. 62. Hans-Walter Schmuhl' a göre, 1933-1939 yılları arasında bazı psikiyatrik hastalar yerel girişimlerle öldürülmüştür. Hans-Walter Schmuhl, *Rassenhygiene, Nationalsozialismus, Euthanasia*, Göttingen, 1987, s. 180.

117 *A.g.e.*, s. 61. Bu papazların tutumları, kısırlaştırma politikasının bile, daha başlangıçtan itibaren, geniş halk kesimlerinin, özellikle de Katolik çevrelerin genellikle sessiz ama somut tepkileriyle karşı karşıya kaldığı gerçeğinin üstünü örtmemelidir. Bkz. Dirk Blasius, "Psychiatrischer Alltag im Nationasozialismus", Peukert ve Reulecke, *Die Reihen fast geschlossen*, s. 373-74.

118 Klee, *"Euthanasie" im NS-Staat*, s. 67.

Bir ötanazi politikası yönünde ilk somut adım 1938 sonbaharında atıldı. Kör, geri zekâlı, kolsuz ve bacaksız doğan bir bebeğin babası, Hitler'e yazdığı dilekçeyle oğlu için "Merhamet Ölümü" [ötanazi] hakkı talep etti. Karl Brandt Leipzig'e gönderildi ve ilgili doktorların görüşlerine başvurmak ve ötanazinin gerçekleştirilmesi için Knauer bebek hastaneye yatırıldı ve işlem gerçekleşti.[119]

İleride de göreceğimiz gibi, ötanazi planlamaları 1939 yılının ilk aylarında hızlandı. Her şeye rağmen Hitler temkinli davrandı. Zihinsel özürlü yetişkinlerin ya da ağır kusurlu çocukların öldürülmesinin, kiliselerin, özellikle Katolik Kilisesi'nin güçlü tepkisiyle karşılaşacağının farkındaydı. Avusturya'nın geniş Katolik nüfusunun ve kilise hiyerarşisinin Anschluss'a taraftar olduklarını henüz açıklamış olmaları, bu potansiyel engeli daha da önemli kılıyordu. Hâl böyleyken, 1938 sonlarına doğru SD II 113 masası (siyasal kiliseler) başkanı Hartl, Philipp Bouhler'in (Führer Şansölyeliği Başkanı) vekili Viktor Brack'tan, kilisenin ötanazi karşısındaki tutumuna ilişkin "fikir" oluşturması talimatını aldı (Heydrich üzerinden).[120] Hartl kendisini, böylesi bir değerlendirmeyi hazırlayabilecek yetkinlikte görmüyordu ve daha önce, 1927 yılında akıl hastalarının kısırlaştırılması yanlısı bir metin yazmış olan, Paderborn Felsefi-Teoloji Akademisi'nden ahlâk teolojisi profesörü Peder Joseph Mayer ile temasa geçti. Mayer'ın ayrıntılı raporu 1939 sonbaharının başlarında Hartl'ın eline geçti. Rapor, konuyla ilgili lehte ve aleyhte Katolik beyanları bir araya getiriyordu. Bu rapor bulunamadı, bu nedenle de Paderbornlu papazın ötanazi konusunda kendi görüşünü ifade edip etmediğini bilmiyoruz ancak görünen o ki, vardığı sonuç bilinmese de istisnalar için açık kapı bırakmıştı.[121]

Mayer'ın raporu, Brack'ın dairesi tarafından ve dolaylı kanallardan papalık elçisi Monsenyör Cesare Orsenigo'ya iletildi. Protestan kanatta ise Pastörler Paul Braune ve Friedrich von Bodelschwingh'a. Öyle anlaşılıyor ki Hitler Şansölyeliğinin temas ettiği –Katolik ya da Protestan– hiçbir Alman din adamı tarafından bir itiraz dillendirilmedi. Papa'nın temsilcisi de sessiz kaldı.[122]

---

119 Burleigh ve Wippermann, *The Racial State*, s. 142; Burleigh, *Death and Deliverance*, s. 93-96; Friedlander, *The Origins of Nazi Genocide*, s. 39.

120 Martin Höllen, "Episkopat und T4", yay. haz. Götz Aly, *Aktion T4 1939-1945: Die "Euthanasie"-Zentrale in der Tiergartenstrasse 4*, Berlin, 1987, s. 84-85; Gitta Sereny, *Into That Darkness: From Mercy Killing to Mass Murder*, New York, 1974, s. 64 vd.

121 Höllen, "Episkopat und T4"; Sereny, *Into That Darkneess*, s. 67-68.

122 *A.g.e.*, s. 68-69. Burleigh, Hartl'ın tanıklığının güvenilirliğinden şüphe duyuyor fakat Mayer'ın raporunun varlığını sorgulamıyor. Burleigh, *Death and Deliverance*, s. 175.

7

PARİS, VARŞOVA, BERLİN VE VİYANA

I

Fırtına Avrupa'yı sardığında, kıtanın her yanında Yahudiler bir kez daha yaygın bir tartışmanın odağı, şüphe ve bazen de peşin bir nefretin hedefi oldular. Otuzların ortalarındaki genel ideolojik ve siyasal bölünmeler değişimin asli kaynağıydı ama Nazi Almanyası dışındaki ülkelerde, yaygın kriz atmosferi, anti-Yahudi aşırılığın yükselişine zemin hazırladı.

Bu radikalleşmenin ilk işaretleri otuzların başında belirmişti. Varolan düzenin doğruluğuna ilişkin şüphelerin artmasına yol açan ekonomik krizdi fakat aynı zamanda genel bir hoşnutsuzluğun da rolü vardı. Neredeyse "doğal" bir tepkiyle, Yahudiler, açık sosyal ve kültürel çözülmenin şu ya da bu yönüyle özdeşleştirildiler –sadece aşırı sağ tarafından değil– ve bu sürecin bazı en kötü sonuçlarından sorumlu tutuldular. Öyle bir dönem söz konusuydu ki aslında fanatik olmayan Katolik yazar Georges Bernanos, geç 19. yüzyılın önde gelen Fransız anti-Semiti, *La Libre Parole* editörü ve *La France Juive*'nin yazarı Edouard Drumont'u göklere çıkarıyor, Hıristiyan uygarlığını tehdit eden Yahudiliğe saldırıyordu.

Bernanos'un 1931 tarihli, *La grande peur des bien-pensants* kitabında, kendisine göre giderek artan Yahudi egemenliğinin tehdit ettiği değerler, Hıristiyan uygarlığının ve yaşayan bir organik varlık olarak milletin değerleriydi. Yeni kapitalist ekonomi, "*les gros*"un –hem Sağın hem de Solun Yahudilerle özdeşleştirdiği mitsel "iki yüz aile"– birleştirilmiş finansal gücü tarafından kontrol ediliyordu.[1] Diğer bir deyişle, Yahudi tehdidi, en azından kısmen,

1 Özellikle bkz. Pierre Birnbaum, *Le peuple et les gros: Histoire d'un mythe*, Paris, 1979.

modernite idi. Yahudiler ilerleme ilkesinin öncüsü, ustası ve hırslı savunucularıydılar. Fransız müritlerine sundukları, diyordu Bernanos, "bu ilerlemeye hayranlık uyandıracak derecede uyum gösteren bir mistik havaydı. ... Bir laboratuvar gibi çıplak ve pürüzsüz mühendis cennetinde, bu dev çiçekleri üretmeye muktedir yegâne imgelem Yahudilerinkiydi."[2]

La grande peur en karanlık sezgilerle sonlanıyordu. Son satırlarında Yahudilerin adı geçmiyordu ama metnin genel mantığı, varılan cehennemî sonu Drumont'un Yahudilere karşı savaşı kaybetmesiyle ilişkilendiriyordu. Yazarın gözleri önünde yaratılmakta olan toplum dinsiz bir toplumdu ve burada yaşayamayacağını düşünüyordu: "Hiç hava yok!" diye haykırıyordu. "Ama bizi ele geçiremeyecekler... Canlı ele geçiremeyecekler!"[3]

Bernanos'un anti-Semitizmi tutkuluydu ama ırkçı olması şart değildi. Daha sonra Nazi Almanyası'yla ilgili olarak iki karşıt kampa ayrılacak olan anti-modernist ve anti-liberal bir eğilimin ayrılmaz parçasıydı. Kuşkunun ve küçümsemenin sesiydi; dışlanmaları talebinde bulunabilirdi. Bunlar, inançlı olan ya da Katolik geçmişlerinden fazlasıyla etkilenen, Katolikliğe gömülmüş bir grup güç sahibi Avrupalı entelektüelin, anti-Yahudi eğilimleriydi: Fransa'da bu eğilimi temsil edenler, Thierry Maulnier, Robert Brasillach, Maurice Bardèche gibi yazarlar ve Action Française'e (ultra-milliyetçi, anti-Semit ve Dreyfusçuluk karşıtı Charles Maurras tarafından yüzyıl başında kurulmuş kral yanlısı bir hareket) bağlı Katolik ve milliyetçi militanlar grubuydu; ya hâlâ Maurras hareketine mensuptular ya da yakınlıklarını sürdürüyorlardı. Çelişkili bir biçimde, Maurras kendisi inançlı bir Katolik değildi fakat kendi "bütünselci milliyetçiliği" için Katolikliğin önemini anlıyordu. Kilise 1926 yılında Action Française'ı yasakladı ancak yine de sağ-kanattan birçok inançlı insan Maurras'ın hareketine sadık kaldı. Katolikliğin İngiltere'deki ünlü temsilcileri Hilaire Belloc, G. K. Chesterton ve T. S. Eliot Maurras'a olan borçlarını kabul ediyorlardı ancak anti-Yahudi çıkışlarının kendine özgü bir stili ve etkisi vardı. Katolik kökenler Carl Schmitt tarafından da açıkça kabul ediliyordu ve Heidegger üzerindeki dolaylı etkisi su götürmezdi. Bu militan sağ-kanat Katolikliğinin vahiysel bir tonu vardı ve Bernanos'un sözünü ettiği güçlere karşı nihai savaşa katılım çağrısını yükseltiyordu, o güçlerin ortak paydası genellikle Yahudilikti.

Ancak eş zamanlı olarak, giderek büyüyen bir kültürel kötümserlik – bu kötümserliğin siyasal ve dinsel kökenleri dağınıktı fakat kendine özgü bir saldırgan anti-Semitizm yayıyordu– Avrupa entelektüel sahnesinin çeşitli sektörlerini etkisi altına alıyordu. Burada da dönemin bazı önde gelen Fransız yazarların rolü vardı: Louis-Ferdinand Céline ve Paul Léautaud, Pi-

2 Georges Bernanos, *La grande peur des bien-pensants, Essais et ecrits de combat*, Paris, 1971, s. 329.

3 *A.g.e.*, s. 350.

erre Drieu La Rochelle, Maurice Blanchot, Marcel Jouhandeau, Jean Giraudoux ve Paul Morand. Fakat bu durumu en iyi sergileyen, modern Batı edebiyatının belki de en ahlâksız anti-Yahudi tiradı olan (doğrudan Nazi üretimi olanlar dışında), Celine'in 1937 tarihli *Bagatelles pour un massacre*'ı değil, Andre Gide'in *Nouvelle Revue Française*'de yazdığı ve Celine'in kitabında yazılanların ciddiye alınmaması gerektiği söyleminin arkasına gizlediği lehte yorumdu.[4] Benzer biçimde, hüküm süren atmosferi en iyi yansıtan Brasillach'ın açık Yahudi nefreti değil, *Pleins pouvoirs*'de göçmen Yahudilere yönelik henüz yakıcı bir saldırı yöneltmiş olan Giraudoux'un, Üçüncü Cumhuriyet'in son yılında enformasyon bakanı yapılmış olması gerçeğidir.[5]

Bu dinî-kültürel-uygarlık krizinin arka planına ve olağan anti-Yahudi sonuçlarına karşın, Nazi Almanyası dışındaki ülkelerde anti-Yahudi tutum ve anti-Semit ajitasyondaki genel şiddetlenmenin, başka, daha az soyut sebepleri vardı.

Dünya ölçekli ekonomik krizin kapsayıcılığı ve sonucu olan on-yıllık işsizlik ile Batılı ülkelere Yahudi göçünün yarattığı artan baskı bir yanda, Orta ve Doğu Avrupa'daki geniş Yahudi nüfusunun ekonomik rekabeti diğer yanda, bu düşmanlığı doğrudan teşvik etmiş olabilir. Ancak milyonlarca hoşnutsuz Avrupalı ve Amerikalının inancı oydu ki, Yahudiler aynı zamanda, eğer krizden doğrudan sorumlu olan karanlık ve gizemli güçlerin değilse, durumdan yarar sağlayanların arasındaydılar. Bu tür yorumlar toplumun her kademesine nüfuz etti.

Fransa, İngiltere ve Birleşik Devletler gibi bazı Yahudilerin gazetecilik, kültürel hayat ve hatta siyasette önem kazandığı ülkelerde, giderek yaygınlık kazanan Avrupa pasifizmi ve Amerikan izolasyonizmi, Nazi Almanyası'na yönelik Yahudi protestolarını savaş çığırtkanlığı olarak tarif ediyordu. Yahudiler ülkelerinin değil kendi çıkarlarının peşinde koşmakla suçlanıyorlardı. Alman işgali sırasında işbirlikçi olan eski Radikal Sosyalist Fransız politikacı Gaston Bergery 1938 Kasım'ında dergisi *La Flèche*'te (*Ok*), Nazi Almanyası'na karşı bir savaşa yönelik "Yahudi politikasının" genel kamuoyunda nasıl algılandığını betimliyordu: "Savaş –kamuoyunun hissiyatına göre– Fransa'nın doğrudan çıkarlarının savunulmasından çok Almanya'daki Hitler rejimini yıkmak içindir, yani, ölmüş birkaç Yahudinin ya da birkaç yüz bin ka-

4 Louis-Ferdinand Céline, *Bagatelles pour un Massacre*, Paris, 1937; André Gide, "Les Juifs, Céline et Maritain", *Nouvelle Revue Française*, 1 Nisan 1938. Céline'in *Bagatelles*'i birkaç ay içinde, *Judenverschwörung in Frankreich* (*Fransa'da Yahudi Komplosu*) başlığıyla Almancaya çevrildi ve Streicher'in *Stürmer*'inden, haftalık SS dergisi *Das Schwarze Korps*'dan ve bir dizi bölgesel gazeteden coşkulu övgüler aldı. Albrecht Betz, "Céline im Dritten Reich", yay. haz. Hans Manfred Bock ve arkadaşları, *Entre Locarno et Vichy: Les relations culturelles franco-alleman-des dans les années 1930*, Paris, 1993, cilt 1, s. 720.

5 Jean Giraudoux, *Pleins pouvoirs*, Paris, 1939.

dersiz Yahudinin intikamı için milyonlarca Fransız ya da [başka] Avrupalının ölmesi demektir."[6]

Hemen fark edilen diğer bir faktör ise –yüzyılın daha erken dönemlerinde olduğu gibi– militan soldaki Yahudilerin görünürlüğüdür. Hem Doğu Avrupa hem de Fransa'da, Marksist tehlikeyle Yahudilerin özdeşleştirilmesi, geçmişte olduğu gibi kısmen hayalî olabilir ancak kısmen de Yahudilerin belirgin sol-kanat aktivizmleri ile doğrulanmaktadır. Bu tür aktivizm, birkaç on yıl önce de belirleyici bir rol oynayan aynı sosyo-politik nedenlerden doğmuştur. Otuzlu yıllarda, esas olarak Batı Avrupa'da bulunan Yahudiler, anti-Nazizmlerine siyasal bir ifade arayışıyla Sol'un destekçisi oldular (aynı dönemde, Sovyetler Birliği'nde birçok Yahudi Stalin'in tasfiyelerinin kurbanı oluyordu). Ancak, genel terimlerle ifade edecek olursak –yüzyılın başında da olduğu gibi (ve o günden bugüne hep olduğu gibi)– Avrupa Yahudilerinin büyük çoğunluğunun kendisini özdeşleştirdiği ve de özdeşleştirilebilecekleri, liberalizm ya da sosyal demokrasi ve daha az bir ölçüde de geleneksel muhafazakârlıktı. Aynı zamanda, liberal sistemin krizi ve demokrasiden giderek artan hoşnutsuzluk, kısmen solla özdeşleştirilmesinin dışında hem ekonomide ve hem de sosyal hayatta liberalizm destekçisi olduğu ve ondan en çok yarar sağladığı düşünülen bir gruba karşı giderek büyüyen bir düşmanlığa yol açtı.

Avrupa (ve Amerika) sahnesinde yaygınlaşan anti-Semitizm, önce Almanya'dan, daha sonra Avusturya ve Südet bölgesinden ve nihayet Reich Bohemya ve Moravya Protektorası'ndan Yahudi göçünün önüne çıkan engellerden bir tanesiydi. Geleneksel anti-Semitizm, Polonya hükümetinin, ikameti olmayan Polonya Yahudilerinin vatandaşlık almasına karşı tedbir uygulamasına yol açan nedenlerden de biriydi ki ileride göreceğimiz gibi bu durum, Nazilere Almanya'da ikamet eden binlerce Polonya Yahudisi'ni defetmek için gerekli bahaneyi vermişti. Birkaç yıl sonra, bu anti-Yahudi düşmanlık dalgasının çok daha feci sonuçları olacaktı. Yahudilerin kendileri bile üzerinde durdukları zeminin giderek nasıl zayıfladığının kısmen farkındaydılar zira diğer birçokları gibi, onlar da liberal demokrasi krizinin derinliğini algılayamıyorlardı. Fransa'daki Yahudiler Üçüncü Cumhuriyet'in gücüne inanıyorlardı ve Doğu-Orta Avrupa Yahudileri de Fransa'ya inanıyordu. Çok azı Nazi Almanyası'nın kendi sınırları dışında gerçek bir tehdit olabileceğini öngördü.

Otuzların ikinci yarısında giderek artan anti-Yahudi ajitasyona Doğu Avrupa'nın katılımı kendi gelenekleri bağlamında oldu. Hıristiyan anti-Yahudi

6 Aktarıldığı kaynak, Zeev Sternhell, *Neither Right nor Left: Fascist Ideology in France*, Berkeley, California, 1986, s. 265. Yahudi meselesi üzerine, (muhtemelen kendisi de kısmen Yahudi olan) Bergery'nin düşünsel değişim süreci üzerine son derece incelikli bir çözümleme olarak bkz. Philippe Burrin, *La Dérive fasciste: Doriot, Déat, Bergery 1933-1945*, Paris, 1986, s. 237 vd.

temaların etkisi, çoğunluğunu hâlâ dindar köylülerin oluşturduğu toplumlarda özellikle daha fazlaydı. Ticaret, hafif sanayi, bankacılık ve basının yanı sıra tipik orta-sınıf mesleği olan tıp ve hukukta Yahudilerin sahip olduğu pozisyon karşısında, henüz gelişmekte olan milliyetçi orta sınıfların duyduğu sosyal öfke, diğer bir düşmanlık katmanı yaratıyordu. En son ve belki de en güçlü bileşen ise, zaten faşizme yönelmiş rejimlerin ateşli anti-Bolşevizmiydi ki bu rejimlerde Yahudilerle Bolşevizmin özdeşliği ortak bir slogandı – mesela, Bela Kun hükümeti anısının canlı kaldığı Macaristan'da. Polonya'da bu farklı unsurlar, ister Ukraynalı, Belaruslu, Yahudi ister Alman olsun, tüm azınlık grupların etkisini sınırlamaya çalışan azgın bir milliyetçilikle birleşiyordu. Bir ölçüde farklı bir süreç üzerinden, Macarların ve Slovakların yaralı milliyetçiliği ile daha büyük Dacia* hayalleri kuran Romen radikal sağının megaloman milliyetçi fantezileri aynı anti-Semit öfkeye yol açıyordu. Ezra Mendelsohn'un yazdığına göre, "Hemen her yerde [bu ülkelerde], Yahudi sorunu büyük bir kaygıya yol açmış ve anti-Semitizm temel bir siyasal güç olmuştu."[7]

Doğu-Orta Avrupa ülkelerinin liderleri (Macaristan'da Miklós Horthy, Polonya'da Jósef Pilsudski'nin ölümünden sonra Jósef Beck, Romanya'da Ion Antonescu) zaten faşizme ya da en azından aşırı otoriter rejime yakındılar. Hepsi, ultra-sağ-kanat hareketlerle –Polonya'da Endek, Romanya'da Iron Guard, Slovakya'da Hlinka Guard ve Macaristan'da Arrow Cross gibi– başa çıkmak zorunda oldukları için, bazen ittifak yaptılar bazen düşman oldular. Öncelikle Romanya ve Macaristan'da olmak üzere, Sağ-kanat hükümetler kendi anti-Semit politikalarını uygulayarak radikal sağın "hevesini kursağında bırakmaya" çalıştılar. Mesela, Romanya 1937 sonunda ve Macaristan 1938'de resmî anti-Semit programlarını yürürlüğe koydular. Sonuçları da kısa sürede ortaya çıktı. Faşist rejimin yarı-resmî temsilcisi, İtalyan gazeteci Virginio Gayda'nın 1938 başlarında belirttiği gibi, Tuna nehri bölgesindeki ülkelerin siyaset sahnesinde anti-Semitizm "milli mutabakat" noktasını oluşturuyordu.[8]

Polonya'da anti-Semitizmin en derin kökleri dinî idi. Nüfusunun çoğunluğu hâlâ kırsal alanda ya da küçük kasabalarda yaşayan bu Katolik ülkede, en temel Hıristiyan anti-Yahudi temalar sabit bir biçimde mevcudiyetini sürdürüyordu. 1937 başlarında Polonya Başpiskoposu Augustus Cardinal Hlond, di-

(*) Dacia sınırları kabaca 1930'lardaki Romanya devletinin sınırlarına tekabül eden antik bir krallık ve Roma şehriydi.

7 Ezra Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*, Bloomington, Ind., 1983, s. 1.

8 Béla Vago, *The Shadow of the Swastika: The Rise of Fascism and Anti-Semitism in the Danube Basin, 1936-1939*, Londra, 1975, s. 15-16.

ğer şeylerin yanı sıra Yahudi konusuna da değindiği bir dinî bildiri yayınladı. Polonya kilisesinin başı, "ciddi ilgi" gerektiren bir "Yahudi sorununun" varlığına işaret ettikten sonra, bu sorunun çeşitli yönlerine geçiyordu. "Yahudilerin Katolik Kilisesi'ne karşı mücadele ettikleri bir gerçek, özgür düşünceye gömüldükleri, Allahsızlığın, Bolşevik hareketin ve tahripkâr fiillerin öncülüğünü yaptıkları bir gerçek. Ahlâk üzerindeki Yahudi etkisi çok üzücü ve yayınevleri de pornografi yayıyor. Hilebaz oldukları ve faizcilik yaptıkları ve beyaz kadın ticaretini idare ettikleri doğru. Okullarda, Yahudi gençlerin Katolikler üzerindeki etkisinin, dinî ve ahlâki açıdan genellikle olumsuz olduğu da doğru." Hlond, adil görünebilmek için, bu noktada geri adım atıyordu: "Tüm Yahudiler tarif edilen gibi değildir. Aynı zamanda, doğru, dürüst, güvenilir, merhametli, iyi niyetli Yahudiler de vardır. Birçok Yahudi ailesinde, erdemli ve ahlâklı bir aile ruhu vardır. Yahudi dünyasında, ahlâken seçkin, soylu ve saygıdeğer bazı insanlar olduğunu biliyoruz."

Öyleyse, bu durumda Kardinal cemaatine nasıl bir tutum takınmayı önermektedir? "Öncelikle ve koşulsuz anti-Yahudi olan, dışarıdan ithal ahlâki tutuma karşı sizi uyarıyorum. Bu tutum Katolik ahlâkına aykırıdır. Hiç kimse ırkını seçemez; birinden nefret etmek yanlıştır. Yahudilerden bile. Ticari ilişkilerde insanın kendi ırkını tercih etmesi, Yahudi dükkânlardan ve Pazar tezgâhlarından uzak durması doğrudur ancak Yahudi dükkânların yağmalanması, mallarının tahrip edilmesi, camlarının kırılması, evlerinin bombalanması yanlıştır. Yahudilerin zararlı ahlâki etkilerinden korunmak, anti-Hıristiyan kültürlerinden uzak durmak gerekir ve Yahudi basını ile moral bozucu Yahudi yayınları özellikle boykot edilmelidir fakat Yahudilere saldırmak, onları dövmek, yaralamak ve iftira atmak yanlıştır. Kurtarıcımıza hayat veren ve Mesih düşüncesinin koruyucusu olan bu halkın yaşadığı kelimelere sığmayan trajediye saygı gösteremesek de, Yahudide bile insanı ve komşuyu sevmeli, saymalıyız. Tanrının rahmeti Yahudileri aydınlattığında ve kendisinin ve bizim Mesih'imizin saflarına katıldıklarında, onları sevinçle Hıristiyanların arasına kabul edelim.

Anti-Yahudi aşırılıklar ortaya koyanlardan sakınalım. Yanlış bir amaca hizmet ediyorlar. Böyle yaparak kimlerin talimatlarına itaat ettiklerini biliyor musunuz? Bu tür kargaşalıkların teşvik edilmesi kimin çıkarına? Böylesi düşüncesiz fiillerin doğru amaçlar açısından bir yararı yok. Böylesi durumlarda zaman zaman akan kan Polonyalı kanıdır."[9]

Kardinal Hlond'un 9 Şubat 1937'de New York'taki Rabbi Stephen Wise'a Polonya'dan gönderilen dinî bildirisinin çevirisi kelimesi kelimesine böyle-

9 Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 8, *American Jewish Archives Cincinnati: The Papers of the World Jewish Congress 1939-1945*, yay. haz. Abraham L. Peck, New York, 1990, s. 21. (Lehçeden tercüme olduğu gibi bırakılmıştır.)

dir. Gönderene göre, "Yahudilerin ahlâki zayıflığı ve suçlarıyla ilgili olan ilk bölümdeki ifadeler, Cracow bölge piskoposu Sapieha'nın bildirisinin gölgesinde kalmıştır. Ancak her iki bildiri de kamu huzurunda yapılan kışkırtıcı konuşmaların ve piskopos Trzeciak'ın, *Siyon Protokolleri* ile yarışabilecek olan, yakın tarihli kitabının gerisindedir."[10]

Polonya Hıristiyanlığının geleneksel anti-Yahudiliği, demografik ve sosyo-ekonomik bağlamın özellikle zorlu olmasından besleniyordu. Birinci Dünya Savaşı arifesinde Polonya devleti yeniden yapılandığında nüfusun yaklaşık yüzde 10'u Yahudiydi (1931'de 3.113.933, genel nüfusun yüzde 9,8'i). Fakat kentsel nüfusun yüzde 30'u Yahudiydi (bu rakam Varşova, Cracow ve Lodz gibi büyük şehirlerin ortalamasıydı ancak Yahudi nüfus Grodno'da yüzde 40'a ve Pinsk'te yüzde 60'a ulaşıyordu).[11]

Polonya Yahudilerinin toplumsal katmanlaşması, rakamların ve kentlerde yoğunlaşmanın yarattığı güçlükleri daha da arttırıyordu: Yahudi nüfusun çoğunluğu ya da iki milyondan fazla kişi, siyaseten büyük önem taşıyan küçük burjuvaziye dâhildi.[12] Son olarak, Yahudilerin her şeyden önce ait oldukları ülkenin milliyetinden sayılmaya hevesli olduğu –her ne kadar çoğunluk bir biçimde Yahudi kimliğinde ısrar etse de– Almanya, Fransa ve Büyük Britanya ve diğer Batı ülkelerindeki durumun aksine, Doğu Avrupa'da ve özellikle Polonya'da, azınlıklarının kendini tanımlaması genellikle ayrı bir "milliyet" biçimini alıyordu. Mesela, 1921 Polonya nüfus sayımında, dine göre toplam Yahudilerin yüzde 73,6'sı milliyet olarak da Yahudi olduklarını beyan etmişlerdi ve 1931 nüfus sayımında yüzde 79,9'u ana dillerinin Yiddish olduğunu (muhtemelen Siyonizmden etkilenmiş inanılamayacak yükseklikte bir rakam) ifade ederken yüzde 7,8'i İbranicenin birinci dilleri olduğunu ifade etmişlerdi. Bu durumda ana dillerinin Lehçe olduğunu ifade eden Polonya Yahudilerinin oranı çok düşük kalıyordu.[13]

Böylece, Polonya halkının temelde dinî olan anti-Yahudi duyguları, bazı anahtar mesleklerdeki ve başta ticaret ve zanaat olmak üzere, alt-orta sınıf faaliyetlerindeki Yahudi hâkimiyeti algısıyla daha da pekişiyordu. Dahası, birkaç diğer azınlık grubunu da barındıran ancak hedefi Polonya milletinin üstünlüğü olan bir ülkede Yahudilerin açıkça etnik bir azınlık olarak tanımlanmaları, Polonya milliyetçilerinin Yahudi dinsel ve milli-kültürel "ayrımcılığını" ve ekonominin bazı sektörlerindeki Yahudi egemenliğini yeni

10 *A.g.e.*, s. 20.

11 Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe*, s. 23-24.

12 *A.g.e.*, s. 12. Mendelsohn, iki dünya savaşı arası Polonya Yahudilerinin en önemli tarihçisi Rafael Mahler'in derlediği istatistikleri kullanır. Mahler'in klasik çalışması, *Yehudei Polin bein Shtei Milhamot ha-Olam* [*İki Dünya Savaşı Arası Polonya Yahudileri*] 1968 yılında Tel Aviv'de yayınlandı.

13 *A.g.e.*, s. 29-30.

devlet için bileşik bir tehdit olarak görmelerine yol açıyordu. Sonuçta, yeni korkularla ve eski, derin Rusya nefretiyle beslenen Polonyalıların şiddetli anti-Bolşevizmi, Yahudi sosyalistleri ve Bundistleri Komünist kardeşleriyle özdeşleştirerek, özellikle Polonya'ya ait bir anti-Bolşevizm ve anti-Semitizm standart eşleşmesi yaratıyordu. 1930'ların ortalarında Polonya "albaylar rejimi", milliyetçi-anti-Semit duruşuyla Roman Dmowski'nin Endek (Milli Demokratik) Partisi'nden farklı olmayan, esas itibarıyla semi-faşist bir pozisyona kaydığında bu eğilim daha fazla dillendirilmeye başladı. Endek, Yahudileri ve siyasal faaliyetlerini tanımlamak için Folksfront [Halk Cephesi] (yani Fransa'daki gibi bir halk cephesi; Polonyalılar için "F" harfiyle yazım Yiddish ve dolayısıyla Yahudi kökene işaret ediyordu) ve Zydokomuna (Yahudi komünizmi anlamında) endişesi yaratmaya çalışıyordu.[14] Yahudilerin Filistin'e kitlesel göçünden ve üniversitelerde Yahudi kotasından yanaydılar, eylem kadroları Yahudi mağazalarını kırıp dökmeyi özellikle cazip buluyordu.[15] Sorun, resmî deklarasyonlara rağmen, hükümetin ve kilisenin, dolaylı yoldan da olsa benzer politika ve faaliyetleri destekleme konusunda gönülsüz olmamasıydı.[16] 1935-1936 yıllarında Polonya basınında yer alan, 150'nin üzerinde Polonya yerleşiminde patlak veren kıyımlarda yüzlerce Yahudinin öldüğü tahmini muhtemelen çok düşüktü.[17] Üniversitelerdeki gizli kota, 1928-1929'daki yüzde 20,4'lük Yahudi öğrenci oranını 1937-1938'de yüzde 9,9'a düşürdü.[18] Üniversitelerde olan ekonomi alanında daha açık gerçekleşirken, Yahudi ticaretine yönelik boykot hemen savaş öncesi yıllarda Yahudi işletme sayısında keskin bir düşüşe neden oldu.[19] Yahudi nüfusunun geniş kesimlerinin yoksullaşması savaştan çok önce başlamıştı fakat Pilsudski sonrası dönemde ekonomik boykotu hükümet de destekledi. Elbette anti-Yahudi şiddet resmî olarak lanetleniyordu ama Başbakan Felician Slawoj-Skladkowski'nin de 1936'da söylediği gibi, "aynı zamanda, ülkenin kültürünü koruma içgüdüsüne sahip olması gerektiği anlaşılır bir durum ve Polonya toplumunun ekonomik öz-yeterlilik arayışında olması doğal." Başbakan, öz-yeterlilik ile ne kastettiğini de açıklıyordu: "[Yahudilere karşı] her tür araçla mücadele, şiddet hariç."[20] 1937-1938'de Polonya meslek örgütleri artık sadece Yahudi olmayanları üye kabul ediyordu. Kamu hiz-

14 Joseph Marcus, *Social and Political History of the Jews in Poland 1919-1939*, Berlin, 1983, s. 362.

15 S. Andreski, "Poland", yay. haz. S. J. Woolf, *European Fascism*, Londra, 1968, s. 178 vd.

16 *A.g.e.*, s. 362-63.

17 Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe*, s. 74.

18 Bu oranların aktarıldığı kaynak, Leslie Buell, *Poland: Key to Europe*, New York, 1939, s. 303 ve yinelendiği kaynak Götz Aly ve Susanna Heim, *Vordenker der Vernichtung: Auschwitz und die deutschen Pläne für eine neue europäische Ordnung*, Hamburg, 1991, s. 86.

19 Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe*, s. 75.

20 *A.g.e.*, s. 71.

metine gelince, o dönemde, ulusal düzeyde de yerel düzeyde de Yahudi istihdamına son verilmişti.[21]

Polonya'daki "Yahudi sorununun" yan ürünlerinden biri, ilk kez Alman anti-Semit Paul de Lagarde'ın kurguladığı bir düşüncenin 1930'ların ortalarında yeniden ortaya çıkmasıydı: Yahudi nüfusunun bir kısmının Fransız sömürgesi Madagaskar adasına gönderilmesi.[22] Leon Blum'un Halk Cephesi hükümetinin sömürge bakanı Marius Moutet'in pozitif tutumu, bu plana Ocak 1937'de yeni bir yaşama şansı tanıdı ve kısa süre sonra, böylesi bir nüfus transferinin başlatılabilmesinin pratik yöntemleri ve araçları konusunda Polonya ve Fransa arasında müzakereler başladı. Paris hükümeti, ikisi Yahudi olmak üzere üç kişilik bir Polonya araştırma komitesinin adaya gönderilmesini kabul etti. Dönüşlerinde, Yahudi komisyon üyeleri Madagaskar'ın massetme kapasitesiyle ilgili karamsar bir rapor sundular fakat Polonya hükümeti, komisyonun Polonyalı başkanı Mieczyslaw Lepecki'nin iyimser yaklaşımını benimsedi. Böylelikle, Fransızlarla müzakere sürdürüldü ve 1938 yılı başında Varşova hâlâ projeye ciddi bir destek veriyordu.

Başlangıçta, Avrupa Yahudi basını girişimle ilgili pozitif haberler yaparken ve Paris ile Varşova elçiliklerinden kaynaklı resmî Nazi yorumları yansız bir görüntü verirken, 1937 sonlarında planın çok az uygulanma şansı olduğunun anlaşılmasından sonra Nazi basını alaycı bir tutum takındı. 9 Aralık'ta, "Polonya'nın defetmek istediği Yahudiler için Madagaskar 'vaat edilmiş toprak' olabilirdi," diye yazıyordu *Westdeutscher Beobachter*, "eğer, hiç çaba göstermeden ve başkalarının sırtından, efendi hayatı sürdürebileceklerse. Bu nedenle, İsrailoğullarının Madagaskar'a topluca göçü için yapılan davetin Polonya'yı bu parazitlerin büyük bölümünden kurtaracağı kuşkuludur."[23] Plan yine de Heydrich'in ilgisini çekmiş görünüyordu ve 5 Mart 1938'de, astlarından biri tarafından Adolf Eichmann'a şu talimat gönderildi:

> "C'ye [Heydrich] sunulmak üzere hazırlanacak rapor için, II B4 [Gestapo Yahudi işleri şubesi] ile birlikte, ilgili belgeleri en kısa zamanda hazırlayın. Şu anki temeliyle (göç) Yahudi meselesinin çözülemeyeceği (maddi imkânsızlıklar, vs.) ve bu nedenle, Polonya ve Fransa arasında müzakere edildiği gibi,

21 *A.g.e.*, s. 73.

22 Burada sözü edilen planın ayrıntıları için bkz. Leni Yahil, "Madagascar-Phantom of a Solution for the Jewish Question", yay. haz. Bela Vago ve George L. Mosse, *Jews and Non-Jews in Eastern Europe*, New York, 1974, s. 315 vd. Yahudilerin kolonilere (Madagaskar) ya da Filistin'e göçü konusunda Milletler Cemiyeti'nin ve diğer ülkelerin desteğini almak için Polonya'nın gösterdiği çabanın ele alındığı bir kaynak, Pawel Korzec, *Juifs en Pologne: La question juive pendant l'entre-deux guerres*, Paris, 1980, s. 250 vd.

23 Rolf Vogel, *Ein Stempel hat gefehlt: Dokumente zur Emigration deutscher Juden*, Münih, 1977, s. 170-71.

dış politika üzerinden bir çözüm aramaya başlamamız gerektiği, raporda net bir biçimde açıklanmalı."[24]

II

Yüzyıl başında Fransa'da 90.000 Yahudi yaşıyordu; 1935'te sayıları 260.000'e çıktı. Savaş arifesinde Yahudi nüfus yaklaşık 300.000'e yükseldi ve bunların üçte ikisi Paris'te idi.[25] Daha sonra en ayrıntılı sayımlar Vichy hükümeti tarafından ve tabi ki kendi Yahudi tanımlarına göre, işgal edilmiş bölgede Almanlar tarafından yapıldı. Ne olursa olsun, sonuçlar yine de hemen savaş öncesi duruma dair kesin sayılabilecek bir fikir veriyordu. 1939 yılı ortasında Paris'te yaşayan Yahudilerin yaklaşık yarısı Fransız yarısı yabancıydı. Ancak Fransız Yahudilerinin bile sadece yarısı Fransa doğumluydu. Paris bölgesindeki yabancı Yahudilerin yüzde 80'i Doğu Avrupa kökenli ve bunların yarısı da Polonyalıydı.[26] 1930'ların sonunda Fransa'da yaşayan üç milyon yabancının en fazla yüzde 5'i Yahudiydi[27] fakat en çok göze batan da Yahudilerdi. Hem yetkililerin hem de halkın gözünde yabancı Yahudilerin sorun çıkarması muhtemeldi. Birçok Fransız Yahudinin de düşüncesi bu yöndeydi. "Daha 1934'te," diye yazıyordu Michael Marrus, "*Univers Israélite* editörü ve Franko-Yahudi çevresinin ileri gelenlerinden R. R. Lambert, Fransızların sabrının tükenmekte olduğu konusunda dindaşlarını uyardı: İçinde bulunulan şartlarda [Fransa'ya] kitlesel göç artık mümkün değil. Yabancı Yahudiler attıkları adımlara dikkat etmeli ve birbirlerine sıkıca sarılma eğilimlerini terk ederek Fransız toplumuna asimile olma süreçlerini hızlandırmalıdırlar."[28]

Aslında Lambert görece merhametliydi ve mültecilerin kovulmasını savunmadı; Fransız Yahudilerinin merkezî temsil organı Consistoire'ın başkanı Jacques Helbronner tersini düşünüyordu: Daha 1933 yılında Helbronner, "diğer ülkeler gibi, Fransa'nın da," diyordu, "kendi işsizleri var ve Almanya'dan gelen tüm mülteciler kabul edilmeye layık değil. ... Bilim insanı ya da kimyacı olup da bizim kimyacılarımızın bilmediği sırları bilen, Fransa'ya kabul edil-

24 Yahil, "Madagascar", s, 321.

25 Jacques Adler, *Face à la persecution: Les organisations juives à Paris de 1940 à 1944*, Paris, 1985, s. 25.

26 *A.g.e.*, s. 26-27.

27 1930'ların sonlarında Fransa'da yaşayan yabancı Yahudilerin kesin sayısını saptamak çok zordu zira bazı göçmenler yeniden göç ediyordu. 1933 yılından savaşın başlangıcına kadar, yaklaşık 55.000 Yahudi Fransa'ya giriş yapmıştı. Michael R. Marrus ve Robert O. Paxton, *Vichy France and the Jews*, New York, 1981, s. 36.

28 Michael R. Marrus, "Vichy Before Vichy: Antisemitic Currents in France During the 1930's", *Wiener Library Bulletin* 33 (1980), s. 16.

meye layık 100-150 kişi varsa onları tutarız ama Fransa'ya gelecek olan 7, 8 yı da 10.000 Yahudiyi kabul etmek gerçekten bizim çıkarımıza mıdır?"[29] Helbronner bu yaklaşımını yıllarca korudu; 1936'da, 1933 Fransız liberal göç politikası konusundaki üzüntüsünü ifade edecekti. Ona göre Yahudi mülteciler "sadece ayak takımıydı, toplumdan dışlananlardı, ülkesine muhtemelen hiçbir faydası olmayan unsurlardı."[30] Eklemek gerekir ki Fransa'nın yenilgisinden sonra bile, hâlâ Consistoire'ın başında bulunan Helbronner yabancı Yahudilere karşı antipatisini sürdürdü. Tutumu ancak 1943 yılı içinde değişecekti. Fikrini değiştirdikten kısa süre sonra Naziler ona da ulaştı: O yıl Ekim ayında tutuklandı, karısıyla beraber Auschwitz'e gönderildi ve öldürüldü.

Consistoire'ın tutumu etkisini göstermişti ve 1934 yılından sonra mültecilere maddi yardım neredeyse tamamen kesildi. "Fransız Yahudi çevreleri, mültecilere ve Fransa'ya karşı yarışan sadakat duygularını ve sorumluluklarını uzlaştırma çabasını açık bir biçimde bir kenara bırakıyordu. Bu mücadelede Fransız çıkarları üstün geldi. Mültecilerden kolayca vazgeçildi."[31]

Yabancılara karşı ilk resmî tedbirler (evrakları usulüne uygun olmayanların sınır dışı edilmeleri), otuzlu yılların ilk yarısında, esas olarak da 1934 yılında Pierre-Etienne Flandin'in başbakanlığında alındı.[32] Blum hükümetleri dönemindeki kısa süreli bir iyileşme sonrasında anti-göçmen tedbirler daha da acımasızlaştı ve nihayet, yabancıların derhal sınır dışı edilmelerini kolaylaştıran son derece kısıtlayıcı Kasım 1938 yasası, ülkenin ücra bir köşesinde iskân edilmelerini basit bir idari karar konusu oldu. Vatandaşlığa kabul edilmiş yabancıların yeni kazandıkları Fransız tabiiyetlerinin ellerinden alınması da mümkün oldu. Bu arada, yeni gelen Yahudilerin tehlikeli bir rekabet yaratacağını düşünen meslek grupları, tıp ve hukuk gibi çeşitli alanlardan dışlanmaları yönünde lobi faaliyetlerine başladılar.[33]

Fakat otuzların ortalarında Fransız anti-Semitizminin hızlı yükselişi Yahudi göçünün yarattığı sorunlardan daha önemliydi.[34] Ekonomik kriz giderek keskinleşirken, 1933 yılında, başrolünde Serge-Alexandre Stavisky isimli Rus Yahudisinin yer aldığı ve bir dizi karanlık finans oyununu içeren, esrarlı

29 Vicki Caron, "Loyalties in conflict: French Jewry and the Refugee Crisis, 1933-1935", *LBIY* 36 (1991), s. 320.

30 *A.g.e.*

31 *A.g.e.*, s. 326.

32 Marrus ve Paxton, *Vichy France and the Jews*, s. 54 vd.

33 Marrus, "Vichy Before Vichy", s. 17-18.

34 Bazı tarihçiler Dreyfus olayının sonu ile 30'ların ortası arasında Fransız anti-Semitizminde belirgin bir gerileme görürler, –benim de katıldığım– diğer bazıları ise, daha "sessiz" yıllarda bile ve esas olarak kültürel alanda, kalıcı anti-Yahudi tutum çizgilerini görürler. İlk yorum türü için bkz. Paula Hyman, *From Dreyfus to Vichy: The Remaking of French Jewry, 1906-1939*, New York, 1979; ikincisi için bkz. Léon Poliakov, *Histoire de l'Antisemitisme*, cilt 4, *L'Europe Suicidaire 1870-1933*, Paris, 1977, s. 281 vd.

uzantıları arasında Fransız politik figürlerinin de bulunduğu Stavisky skandalı patlak verdi. 1934'ün ilk günlerinde Stavisky'nin bedeni, Fransız Alpleri'nde Chamonix yakınlarında bulundu. Camille Chautemps Radikal Sosyalist hükümeti düşürüldü ve yerine yine Radikal Sosyalist olan Édouard Daladier'in geçici başbakanlığında bir hükümet kuruldu. Maurras ve Daudet'in Action Français'inden Croix de Feu'ya, François de La Rocque'nin başkanlığını yaptığı savaş gazileri örgütüne kadar tüm aşırı sağ-kanat örgütleri yelpazesi ayağa kalktı. 6 Şubat 1934'te Paris'te bir ayaklanma bastırıldı: Chambre des Députés'e [Temsilciler Meclisi] saldırmaya çalışan on sekiz sağcı, Place de la Concorde ve rue Royale'de polis tarafından öldürüldü. Cumhuriyet krizi atlattı fakat Devrim'den beri toplumu bölen ve restorasyon döneminden Dreyfus olayına kadar siyasal hayata egemen olan çatlak yeniden açıldı.

Léon Blum liderliğindeki Halk Cephesi'nin ezici bir zafer kazandığı 1936 seçimlerinin öncesinde ve sonrasında yaşanan çatışmalarla yeni bir dönüm noktasına gelindi. 6 Haziran'da yeni hükümet yemin ettikten sonra, geleceğin Vichy Yahudi İşleri genel delegesi Xavier Vallat, Chambre des Députés'de Blum'a döndü: "Sayın Başbakan, iktidara gelişiniz yadsınamaz tarihsel bir olaydır. Bu eski Galya-Roman ülkeye ilk defa bir Yahudi hükümet edecek. Ülkenin düşündüğünü dile getirmek istiyorum: Bu ülkenin başına gizli bir Talmudistin değil kökleri bu topraklarda olan bir vatandaşın getirilmesi daha tercih edilirdir."[35]

Halk Cephesi Başbakanı olarak geçirdiği iki kısa görev süresi boyunca Blum'un yaptıklarının çoğu Sağ'ın ekmeğine yağ sürecekti. Sosyal başarıları –haftada kırk dört saat çalışma, yılda iki hafta ücretli izin– övgüye değerdi fakat bunlar Nazi tehdidine karşı silah modernizasyonunu hızlandırma çağrısı yapmasıyla açıkça çelişiyordu. Ne olursa olsun, geleneksel pasifistlerin Fransa'nın askerî muhafızlarına dönüştüğünü görmek uygunsuz bir durum ise, sağ-kanat milliyetçilerinin, birçok başka nedenin yanı sıra içerideki düşmana karşı nefretlerinden dolayı Nazi Almanyası'na doğrudan ödün vermeye meyletmelerini izlemek çok daha beterdi. "Hitler'i Blum'a tercih ederim" sloganlardan bir tanesiydi; daha kötüleri de gelecekti.

Geçen on yıllar boyunca Almanya'da olduğu gibi, Yahudi sol-kanat aktivizminin görünürlüğüne rağmen, Fransa'daki Yahudilerin çoğu siyasal olarak aslında hiç de Sol'u desteklemiyordu. Consistoire, yaptığı etkinliklerde, La Rocque'un Croix de Feu'su gibi sağ kanat örgütlerin varlığından duyduğu memnuniyeti gizlemeyen, özünde muhafazakâr bir kurumdu; en azından 1935 yılına kadar, vatansever ve ultra-muhafazakâr bir Yahudi hareket olan Édouard Bloch'un Union Patriotique des Français Israélites'ini des-

35 Jean Lacouture, *Léon Blum*, Paris, 1977, s. 305.

tekledi.[36] Doğu Avrupa göçmenleri için bile sola destek tamamıyla kapsayıcı değildi. 1935 Paris yerel seçiminde ve çok önemli 1936 meclis seçimlerinde, resmî göçmen kurumları Komünist adaylardan ziyade sağ-kanat adaylarına destek vermeye hazırdılar.[37]

Blum, liderliğine karşı sağ-kanat düşüncedeki hareketlenme üzerinde anti-Semitizmin oynadığı rol konusunda genellikle umursamaz görünüyordu. Veya belki de farkındalığı, Rathenau'nun suikasta uğramadan önceki aylarda kendisine yönelen nefreti kabulleniş biçimiyle nitelenebilecek olan yansız ve kaderci türdendi. Şubat 1936'da, Action Français tarihçisi Jacques Bainville'in cenaze töreni kortejinde ilerleyen arabasına sağ-kanat göstericilerin saldırısıyla Blum hafif yaralandı.[38] Blum'un umursamazlığı aşırı sağın kabinedeki Yahudi bakan sayısını hedef seçmesini kolaylaştırdı.[39]

Faşizme en yakın Fransız partilerinin program ve propagandalarında anti-Semitizm merkezî bir yer tutmuyordu, en azından 30'larda. Her ne kadar anti-Yahudi sloganlar Solidarité Française ve diğer birliklerin slogan repertuvarının bir bölümünü oluştursa da Jacques Doriot'un Parti Populaire Français'inin anti-Semit olması 1938'den sonra ve Kuzey Afrika'daki, anti-Semit olmalarıyla namlı Fransız yerleşimcilerin arasından oy alabilmek amacıyladır.[40] Ancak, yüz binlerce Fransız evine haber taşıyan bir sürü sağ-kanat dergi içeriğinin en önemli unsuru anti-Yahudi temalardı: *L'Action Français*, *Je suis partout* ve *Gringoire* bu dergiler arasında en çok okunanlardı. 15 Nisan 1938'de *Je suis partout* "Yahudiler" üzerine ilk özel sayısını yayınlar. Makalelerin, "Yahudiler ve Almanya", "Avusturya ve Yahudiler", "Yahudiler ve anti-Semitizm", "Yahudiler ve Devrim", "Macaristan'da Yahudi Terörü" vb. başlıkları vardı. Brasillach'ın başmakalesi Fransa'daki Yahudilerin yabancı statüsüne alınmasını talep ediyordu.[41] Ardından, yayınlanan anti-Semit ma-

---

36 Özellikle bkz. David H. Weinberg, *A Community on Trial: The Jews of Paris in the 1930s*, Chicago, 1977, s. 78 vd.

37 *A.g.e.*, s. 114-16.

38 Eugen Weber, *Action Française: Royalism and Reaction in Twenteeth-Century France*, Stanford, Calif., 1962, s. 363.

39 Birinci kabinede üç (Blum, Cécile Leon-Brunschwicg ve Jules Moch) ikinci kabinede üç (Blum, Moch ve Pierre Mendes-France) Yahudi bakan vardı. Stephen A. Schuker, "Origins of the 'Jewish Problem' in the Later Third Republic", yay. haz. Frances Malino ve Bernard Wasserstein, *The Jews in Modern France*, Hanover, N. H., 1985, s. 156-57.

40 Robert Soucy, *French Fascism: The Second Wave, 1933-1939*, New Haven, Conn., 1995, s. 55, 278-79. Soucy'e göre, en azından 1937 yılına kadar Doriot kendisi anti-Semitizmi reddetmiştir. 1936 yılında partisi Yahudilere ait üç bankadan (Rothschild, Worms ve Lazard) maddi destek almıştır ve birlikte çalıştığı en yakınındaki insanlar arasında bir Yahudi, Alexander Abremski ve bir de kısmen Yahudi Bertrand de Jouvenel vardır. Abremski 1938 yılında bir trafik kazasında ölmüştür; aynı yıl Doriot Yahudi meselesiyle ilgili yaklaşımını değiştirir.

41 Michel Laval, *Brasillach ou la trahison du clerc*, Paris, 1992, s. 75-76. Aynı zamanda bkz. Pierre-Marie Dioudonnat, *Je suis partout, 1930-1944*, Paris, 1973.

kaleler öyle bir sayıya ulaştı ki, Nisan 1939 tarihinde geçirilen bir yasa, "eğer vatandaşlar ve ikamet edenler arasında nefret duygusu yaratmayı hedefliyor ise, köken olarak belli bir ırk ya da dine mensup bir grup insanı hedef alan" basın saldırılarına yasak getirildi. Böyle bir yasaya ihtiyaç hissedilmesi döneme dair bir işaretti. Yine Nisan 1939 tarihli diğer bir işaret, yeni seçilen Papa XII. Pius'un, *Action Français* üzerindeki yasağı feshetmesiydi. Ne yasak ne de bunun feshinin anti-Semitizm ile bir ilgisi yoktu fakat yine de 1939'dan itibaren artık Maurras'ın anti-Yahudi nefret doktrini resmî Katolik sınırların ötesinde değildi.

Nazi Almanyası, Avrupa'nın her köşesinde ve ötesinde anti-Semitizmin yayılmasını desteklemiştir. Bu girişimler bazen dolaylıdır: Fransa'da Joachim von Ribbentrop'un Dış Politika Dairesi'nin kurduğu ve sonradan, işgal altındaki Fransa'da Nazi büyükelçisi olacak Otto Abetz tarafından yönetilen Fransa-Almanya Komitesi, Nazi-yanlısı gizli ideolojik eğilimler taşıyan çeşitli kültürel faaliyetleri titizlikle destekledi.[42] Diğer yandan, mesela Stuttgart merkezli Weltdienst basın ajansı gibi Nazi örgütlerinin görevi dünya ölçeğinde anti-Yahudi propagandaydı.[43] Yine de, hemen savaş öncesi dönemde önemli olan, Nazi-benzeri ya da Nazi mali destekli Fransız, Belçikalı, Polonyalı ya da Romen Yahudi-düşmanı gruplar değildi. Bu ülkelerde kaygı verici olan yerli-üretim anti-Semitizm türlerinin şiddetlenmesiydi; Nazizmin katkısı dolaylı bir etki düzeyindeydi. Bu dönemdeki anti-Yahudi öfke kabarması, Nazi kışkırtması olsun veya olmasın, hem yerel Yahudi topluluklara yönelik tutumlar üzerinde hem de Almanya'dan, Avusturya'dan ve Çek Protektorasından kaçmaya çalışan Yahudilere yönelik göç politikaları üzerinde doğrudan etkili oldu. Daha genel terimlerle ifade edecek olursak, Avrupa Yahudiliğinin sadece üç-dört yıl sonraki akıbetine, bazılarının aktif işbirliği ile diğer birçoklarının ise pasif rıza ile katkıda bulunmasının zeminini hazırladı.

III

29 Eylül 1936'da, Alman İçişleri Bakanlığı devlet sekreteri Wilhelm Stuckart, kendi kurumundan, Ekonomi Bakanlığı'ndan, Führer Vekilliği makamından üst düzey görevlilerin katılacağı bir konferans düzenledi. Amaç, gelinen Nuremberg-sonrası aşamada Yahudiler ile ilgili daha başka ne tür adımlar atılabileceği konusunda yapılacak bakanlar toplantısına öneriler hazırlamak-

42 Rita Thalman, "Du Cercle de Sohlberg au Comité France-Allemagne: une évolution ambigüe de la coopération franco-allemande," Bock, *Entre Locarno et Vichy*, cilt 1, s. 67 vd.

43 Reinhard Bollmus, *Das Amt Rosenberg und seine Gegner: Zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem*, Stuttgart, 1970, s. 121 vd.

tı. Parti çizgisini Führer Vekilliği makamı temsil ederken, İçişleri Bakanlığı (her ne kadar Nazi Wilhelm Frick tarafından yönetilse de) parti ile muhafazakâr devlet bürokrasisi arasında ortayolcu bir tutum takınıyordu, Ekonomi Bakanlığı ise (hâlâ başında Schacht vardı), kararlı bir muhafazakâr çizgideydi. Fakat bu konferansta her üç kurumun üst düzey görevlilerinin bütünüyle hemfikir olması dikkat çekiciydi.

Tüm katılanlar, temel hedefin artık Yahudilerin "tümüyle göçmesi" olduğunu ve diğer tüm tedbirlerin bu hedef göz önünde bulundurularak alınması gerektiğini kabul ediyordu. Bu ön kabulü bir kez daha yineledikten sonra Stuckart, kısa bir süre sonra dramatik uygulamaları olacak bir hükme varıyordu: "Nihai olarak zorunlu göç uygulamasını dikkate almak zorunda kalacağız."[44]

Tartışmaların çoğu, 1938 sonbaharına kadar Alman tercihlerini saptıracak olan ikilemlerle ilgiliydi: Birincisi, devlete yük olmalarını önlemek ancak göç isteklerini de kırmamak için, Reich içinde hangi sosyal ve ekonomik faaliyetlerin Yahudilere bırakılacağı konusunda nasıl bir düzenleme yapılmalıydı? İkincisi, yeni anti-Alman merkezlerin oluşmasına yol açmamak için Yahudi göçü hangi ülkelere yönlendirilmeliydi? Katılımcılara göre tüm göç seçenekleri açık bırakılmalıydı fakat sadece Filistin'e göçe yardım konusunda Alman imkânları kullanılmalıydı. Arap anti-Yahudi huzursuzluğu haberleri yayınlayarak basının Filistin'e göçü yavaşlattığı yönünde bir soruya İdari Direktör Walther Sommer (Führer Vekilliği Makamından), "kendilerini Yahudilere karşı korudukları için diğer milletler kınanamaz" dedi. Basında çıkan haberlerle ilgili bir tedbir alınmayacaktı.[45] Yahudi ekonomik faaliyetlerinin saptanması sorunu konusunda da bir karar çıkmadı.[46]

Eylül 1936 konferansı, önceliğin toptan göç (zorunlu göç: Yani, gerekirse kovma) olduğunun açıkça saptandığı, rejimin ileriye dönük anti-Yahudi yaptırımları ile ilgili ilk üst düzey politika planlama toplantısı oldu. Nuremberg Yasaları'nın geçmesinden önce, ayrımcılık temel hedefti ve Hitler'in, Yahudilerin Almanya'dan "daha kapsamlı göçünden" yeni hedeflerinden biri olarak söz etmesi ancak Eylül 1935'te Walter Gross'a yaptığı açıklamayla oldu. Böylelikle, Hitler'in net olmayan tanımları 1935 sonlarında ya da 1936'da ilgili tüm devlet ve parti unsurları için kesin talimat haline geldi. Yeni hedeflere geçilmesi, daha önce gördüğümüz gibi, hem iç hem de dış dünyada yeni radikalleşmeler yaratacaktı.

---

44 Wilhelm Stuckart'ın oluşturduğu toplantı tutanağı için bkz., yay. haz. Hans Mommsen ve Susanne Willems, *Herrschaftsalltag im Dritten Reich: Studien und Texte*, Düsseldorf, 1988, s. 445 vd. Stuckart'ın görüşleri için bkz. *A.g.e.*, s. 446.

45 *A.g.e.*, s. 448.

46 *A.g.e.*, s. 457.

Eş zamanlı olarak "temizlik" süreci aralıksız devam ediyordu: Büyük girişimler Hitler kaynaklıydı fakat kabine üyeleri ya da üst düzey parti yetkilileri bu yönde bir öneri getirdiğinde doğrudan onaylamıyordu.

1 Nisan 1933'te Almanya'da çalışan Yahudi doktor sayısı 8.000-9.000 civarındaydı. 1934 yılı sonunda, yaklaşık 2.200'ü ya göç etmiş ya da mesleği bırakmıştı fakat 1935 yılındaki istikrarlı azalmaya rağmen, 1936 başında Reich sınırları içinde hâlâ 5.000 Yahudi doktor çalışıyordu (bunların 2.800'ü Halk Sağlığı Hizmeti'nde görev yapıyordu). 1937 yılında ülke doktorlarının resmî sayımında Yahudi doktorlar, Nuremberg kıstaslarına göre Yahudi olarak tanımlandılar; o zamana kadar toplam sayıları 4.200 olmuştu ve bu rakam 1933 yılında tespit edilenin yaklaşık yarısıydı,[47] fakat Nazilerin gözünde hâlâ çoktular.

13 Aralık 1935'te İçişleri Bakanı tıp mesleğini düzenleyen bir yasa taslağı önerdi. Taslak ayrıntılarına yer vermeyen kabine toplantısı tutanaklarına göre, Frick 3. ve 5. maddelerin "doktorlar için Ari konusunu belirlediğine" bakanların dikkatini çekmişti. Öneri kabul edildi.[48] Ancak görünen o ki, bilinmeyen bir sebeple yasa taslağının son hâli bir yıldan daha uzun bir süre ertelendi.

14 Haziran 1937'de Wagner, Bormann'ın da bulunduğu bir ortamda Hitler'le görüştü: "Tıp mesleğinin Yahudilerden kurtarılması gereğini Führer'e önerdim," diyordu Wagner, "Führer böylesi bir temizliği özellikle gerekli ve acil bulduğunu ifade etti, ayrıca Yahudi nüfus oranına tekabül edecek sayıda Yahudi doktorun çalışmaya devam etmesine izin verilmesini de doğru bulmuyor. Ayrıca, bir savaş durumunda da bu doktorların kovulması gerekiyor. Führer tıp mesleğindeki temizliği, mesela kamu hizmetindeki temizlikten daha önemli buluyor zira doktorun görevi, onun düşüncesine göre bir nevi liderlik ya da öyle olmalı. Führer, hâlâ çalışmakta olan Yahudi doktorların kovulması (lisanslarının iptali) için yasal zeminin hazırlanması yönündeki talimatını Devlet Sekreteri Lammers'e iletmemizi istedi."[49]

İki ay sonra, Lammers Yahudi doktorlar meselesinin 1 Eylül'de yapılması planlanan Hitler'in devlet sekreterleri ile toplantısının gündeminde olduğunu, Devlet Sekreteri Pfundtner'e haber verdi.[50] Bir yıl içinde Almanya'daki geriye kalan Yahudi doktorların mesleki kaderi belirlendi.

Partinin en ateşli taraftarı İçişleri Bakanı Wilhelm Frick, yine de radikalleşmenin yükselen temposunu eksik değerlendirmiş görünüyordu. 25 Kasım

47 Fridolf Kudlien, *Ärtzte im Nationalsozialismus*, Köln, 1985, s. 76.

48 *Akten der Reichskanzlei*, cilt 5 (24 Ocak 1935-5 Şubat 1938), seri numarası 859, IfZ, Münih.

49 Friedländer ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 20, s. 85-87 ve *Akten der Parteikanzlei der NSDAP* (özetler), bölüm 1, cilt 1, s. 245. 3 Aralık 1937'de Hitler'le yapılan bir toplantıda, Yahudi doktorların tıp mesleğinden kovulmalarıyla ilgili yasa taslağını, İçişleri Bakanı'nın "birkaç hafta içinde" Reich Şansölyeliği Şefine sunması kararlaştırıldı. *A.g.e.*, s. 97.

50 *A.g.e.*

1936 tarihli bir Eğitim Bakanlığı raporundan anlaşıldığına göre yılın ilk aylarında Frick, Yahudi karısı olan Ari kamu görevlilerinin kovulması için yasal bir dayanak olmadığına karar vermişti. Rapordaki ifadesiyle, "[Frick'in] tutumu Führer ve Reich Şansölyesi tarafından onaylanmadı." Sonuç basitti: Frick'in kararı hükümsüzdü.[51]

Frick, yasa yapıcılığı konusunda başta bir yaratıcılık sergileyememişti fakat birkaç ay sonra bu durumu telafi etti. 19 Nisan 1937'de şu talimatnameyi yayınladı: "7 Aralık 1936 tarihli raporumla, Alman-Yahudi karışık evliliği yapmış bir Almanın evinde milli renklerin asılmasına getirilen yasak kamu görevlileri için de geçerlidir. Kamu görevlisinin ulusal bayrağı asamaması uzun vadede kabul edilebilir bir durum olmadığından, Yahudi karısı olan kamu görevlileri çoğu durumda emekli edileceklerdir."[52] Bazı istisnalara izin verildi fakat Yahudi eşi olan kamu görevlilerini kovmak için yasal zemin bulunmuştu.

Fakat Frick genellikle doğrudan başarılarla övünüyordu. 21 Temmuz 1937'de bir önemli sorunu daha çözdü: Sağlık dinlence yerlerinde ve benzeri tesislerde Yahudilerin mevcudiyeti konusunda alınacak güvenlik tedbirleri. Yahudiler sadece Yahudilere ait otellerde ve misafirhanelerde konaklayabilecekti ve bu tesislerde kırk beş yaş altı Alman kadın hizmetli bulunmayacaktı. Genel kullanıma açık tesisler (hamam ve termal sular) Yahudilere açık olacak ancak diğer konuklardan olabildiğince ayrı tutulacaklardı. Sağlıkla doğrudan ilgisi olmayan (bahçe spor alanları gibi) mekânlar Yahudilere yasaklanabilirdi.[53]

Geçmiş yıllarda olduğu gibi, herhangi bir yaptırımın gereksiz siyasal sonuçları olacaksa Hitler bununla ilgili tereddüt yaşıyordu. Mesela 17 Kasım 1936 tarihinde Yahudi eğitimi ile ilgili bir yasanın daha uzun bir süre ertelenmesini emretti;[54] bu yasa taslağı kendisine eğitim bakanı tarafından gönderilmişti. Görünen o ki Hitler o dönemde hâlâ Yahudi halkına ırksal temelde ayrımcılık uygulamaktan sakınıyordu zira bunun sonucu Hıristiyan inanca sahip Yahudi çocukların Yahudi okullarına gitmesi olacaktı ve Katolik Kilisesi ile ilişkilerdeki gerilim daha da artacaktı.[55]

---

51 Reich Eğitim Bakanı..., 25.11.1936, Reichministerium für Wissenschaft..., mikrofilm MA 103/1, IfZ, Münih.

52 *A.g.e.*, 19.4.1937.

53 *Akten der Parteikanzlei*, mikrofiş 016639-40, IfZ, Münih.

54 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP* (özetler), bölüm 1, cilt 2, s. 262.

55 *A.g.e.* Hitler'in kararının, bizzat eğitim bakanının kendisinin dillendirdiği meselelerden kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca, 10 Eylül 1935'te Yahudilerin eğitimi ile ilgili benzer bir yasanın 1936 eğitim yılı başlangıcından itibaren uygulanacağı ortaya çıktığında, Kardinal Bertram, tam da din değiştirmiş Yahudiler konusunda Eğitim Bakanı Rust'a bir protesto yazısı göndermişti. Bkz. *Akten deutscher Bischöfe*, cilt 3, *1935-1936*, s. 57.

O dönemde temizlik tedbirleri tamamıyla gerçeküstü bir muammaya dönüşmüştü. Yahudi öğrencilerin doktora dereceleri konusu buna bir örnekti.[56] Konu 1935 sonunda ortaya atılmış ve içişleri bakanı tarafından değerlendirilmişti: Doktora derecesi alma hakkı konusundaki herhangi bir kısıtlama yabancı Yahudi öğrencilere uygulanamazdı; Alman Yahudileri için konu çözümsüz kaldı. 1936 yılı başında, Walter Frank'ın Yeni Almanya Tarihi Enstitüsü Yahudi Bölümü'nün başına geçmek üzere olan namlı Wilhelm Grau konuyu bir kez daha gündeme getirdi. Grau, 10 Şubat 1936'da Eğitim devlet sekreterine gönderdiği yazıda, kendisinden, Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ne bir Yahudinin sunduğu, Ortaçağda Ulm Yahudilerinin tarihini konu alan bir doktora tezini değerlendirmesinin istendiğini anlatıyordu. "Yukarıda değindiğim tez," diyordu Grau, "bilimsel açıdan zaten yetersiz olmakla beraber, ortada daha genel bir sorun var, Alman üniversitelerinde bu tür tarihsel konularda Yahudilerin doktora yapmasına izin verilmeli midir? Üniversite profesörlerimiz, maalesef, Yahudi sorunu konusunda çok az bilgiye ve daha da az dürtüye sahip oldukları için, bu alanda inanılmaz şeyler oluyor." Grau, *Historische Zeitschrift*'e yazdığı ilk yazıda da başka bir hikâye ile devam ediyordu: "Geçen Ekim ayında Heller isimli bir ortodoks Yahudi, Sovyet Rusya'da Yahudiler konulu teziyle Berlin Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Tezde, Nasyonal Sosyalist ırksal devlette aşırı öfke yaratacak bir yöntem kullanarak, Bolşevizme Yahudi katkısını tümüyle inkâr etmeye çalışıyor. Heller, Trotsky ve arkadaşları gibi hoşuna gitmeyen Yahudileri, Yahudi değil anti-Yahudi 'enternasyonalistler' olarak görüyor. Buradan hareketle, Yahudilerin doktora yapma hakları sorununu gündeme getirmek istiyorum."[57]

Eğitim Bakanı, Berlin ve Leipzig Üniversitesi felsefe fakülteleri dekanları, bu üniversitelerin rektörleri, Saksonya Reich Bölge Yöneticisi ve Führer Vekilliği Dairesi'nin de katılımıyla bu tartışma 1936 yılında ve 1937 başlarında da sürdü. Eğitim bakanlığının yaklaşımı Yahudilerin Alman üniversitelerine devamı ile ilgili yasaya sadık kalmak yönündeydi: Yahudiler Alman üniversitelerine öğrenci olarak kabul edildikleri sürece doktora derecesi alma hakları ortadan kaldırılamazdı. Bu durumla baş etmenin en uygun yolu profesörlerin milli duygularına hitap etmek ve Yahudileri doktora öğrencisi olarak kabul etmemeleri için onları ikna etmekti.[58] Fakat bazı dekanlar (özel-

56 Nazi Almanyası'ndaki Yahudi öğrencilerin genel durumu ile ilgili olarak bkz. Götz von Olenhusen, "Die 'nichtarischen' Studenten" ve Grüttner, *Studenten im Dritten Reich*, s. 212 vd. Doktora meselesinin ayrıntıları için aynı zamanda bkz. Friedländer, "The Demise of the German Mandarins", s. 75 vd.

57 Wilhelm Grau'dan Devlet Sekreteri Kunisch'e, Reich Eğitim Bakanlığı..., 18.2.1936, Reichsministerium für Wissenschaft u. Erziehung, mikrofilm MA 103/1, IfZ, Münih.

58 Reich Eğitim Bakanı, 28.4.1936, *a.g.e.*

likle de Leipzig felsefe fakültesi dekanı), parti üyesi olarak, artık Yahudilerin doktora derecelerini imzalama düşüncesine dayanamadıklarını beyan ettiler.

29 Şubat 1936'da Berlin Üniversitesi felsefe dekanı, fakültesindeki dört Yahudi doktor adayının (Schlesinger, Adler, Dicker ve Heller) tezlerinin reddinin doğurduğu olumsuz sonuçlara dikkat çekti. Her bir örnekte tez başlıkları "fakültenin Ari mensupları" tarafından önerildiğinden, tezlerin reddi ilgili profesörleri de etkiliyordu. Dekan bunlardan birine, Ulm Yahudileri üzerine "Yahudi Dicker'ın" reddedilen tezinden sorumlu Profesör Holtzmann'a değiniyordu: "Fazlasıyla öfkelenen Holtzmann, artık yeter dedi, bundan böyle hiçbir Yahudinin doktora çalışmasını üstlenmeyecek."[59]

15 Ekim 1936'da Bormann duruma müdahale etti. Ona göre, "profesörlerin milli bilincine" hitap etmek, bu sorunla baş etmenin doğru yöntemi değildi. "Bilhassa," diye yazıyordu Frick'e, "Nasyonal Sosyalist dünya görüşünden türeyen temel ırksal ilkelerin uygulanmasının, üniversite profesörlerinin iyi niyetine tabi olmasını istemem." Bormann hiç tereddüt etmiyordu: Yahudi öğrencilere doktora derecesi verilmesini yasaklayan bir yasa zorunluydu ve hedefi öğrenciler değil profesörler olmalıydı. Dışarıdan tepkilere gelince, Bormann yasanın yararlı olacağını düşünüyordu; bu iddiasını doğrulamak için kullandığı argümanın önemi ele aldığı konunun çok ötesindeydi: "Ayrıca, kararnamenin lehimize bir zemine oturacağını düşünüyorum, özellikle de ırksal politikamız yüzünden hiçe sayıldığını hisseden ırksal olarak yabancı ülkelerde, zira böylelikle Yahudilik bir kez daha diğer yabancı ırklardan bilinçli olarak ayrı tutulacak." İstenen tüm şartları daha önce yerine getirmiş Yahudi öğrencilere doktora derecesi verilmesine bir itiraz yoktu.[60] 15 Nisan 1937'de Bormann'ın yaklaşımını yansıtan bir kararname taslağı eğitim bakanı tarafından hazırlandı: Alman vatandaşı Yahudi öğrencilerin doktora sınavlarına alınmaması talimatı üniversitelere gönderildi. *Mischlinge* için belirli koşullarda muafiyet sağlanıyordu ve yabancı Yahudilerin hakları olduğu gibi kaldı.[61]

Mesele hallolmuş gibiydi. Ancak sadece birkaç gün sonra, 21 Nisan'da Kiel Üniversitesi Felsefe Fakültesi Dekanı Weinhandel Eğitim Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, "Yahudi ya da saf Ari olmayan bir kadınla evli doktora adaylarının antropoloji doktora tezlerinin kabulü aleyhine bir şart olup olmadığına dair bir karar verilmesini" talep ediyordu.[62]

---

59 Friedrich Wilhelm Üniversitesi Felsefe Fakültesi Dekanı, 29.2.1936, *a.g.e.*

60 Führer Vekilinden Reich İçişleri Bakanı'na, 15.10.1936, *a.g.e.*

61 Reich Eğitim Bakanı ..., 15.4.1937, *a.g.e.*

62 Kiel Felsefe Fakültesi Dekanı Weinhandel'den Reich Eğitim Bakanı'na, 21.4.1937, *a.g.e.* Yahudilerin doktora derecesi almalarıyla ilgili değişiklik sürecini tetikleyen Heller'in doktora te-

Arınma süreci yerel düzeyde de gerektiği gibi ilerliyordu. Mesela, 1935 yılında Yahudileri halka açık yüzme havuzlarından uzaklaştıran Münih belediye meclisi üyeleri, 1937 yılında daha cüretkâr bir adım atıyorlardı. Artık Yahudilerin belediye hamamlarına girişi de yasaklanacaktı. Ancak konu ciddi olduğundan Bormann'ın izni talep edildi. Bormann'ın ne tür gerekçeleri olduğu bilinmiyor ancak reddetti.[63]

Bir alanda yolu kesilen Münih yetkilileri başka bir yönde ilerlediler. 1933'ten beri Yahudi sokak isimleri kademeli olarak değiştiriliyordu. Fakat 1936 yılı sonunda Belediye Başkanı Karl Fiehler ve İmar Komisyonu, hâlâ on bir Yahudi sokak isminin varlığını keşfetti. Bunun sonucunda, 1937 yılı boyunca, belediye arşivlerine göre, Yahudiliğinden kuşku duyulmayan sokak isimleri değiştirildi. Aslında, bir arşiv görevlisinin de dediği gibi, "daha ayrıntılı araştırmaların sonucunda bir ya da daha fazla sokak isminde Yahudi-bağlantısı tespit edilmesi" ihtimali hep vardı.[64]

Frankfurt'ta Yahudi sokak isimlerinin çıkardığı sorun daha da büyüktü. Görünen o ki konuyu gündeme getiren ilk kişi, 17 Aralık 1933'te *Frankfurter Volksblatt*'a açık mektup yazan bir kadın parti mensubuydu: "Yahudi Jakob Schiff'in adını taşıyan sokağımızdaki bu adın değiştirilmesi için ağırlığınızı kullanarak bize büyük bir iyilik yapmanızı dilerim. Sokağımızda Nasyonal Sosyalist düşünceden insanlar yaşıyor ve her evden bayraklar dalgalanıp gamalı haç kanatlanırken, 'Jacob Schiff' bir bıçak gibi kalbe saplanıyor."[65] Mektup belediye yönetimine gönderildi ve oradan da sokak isimleri komisyonuna havale edildi. Mart 1934'te komisyon Yahudi-Amerikan finansör Jacob Sc-

---

zi meselesinin akıbeti gecikmeli olarak belirlenecekti. Heller 5 Temmuz 1934'te tezini savundu ve en yüksek dereceye hak kazandı. Kısa süre sonra Dr. Heller Tel Aviv'e gitti ve 23 Kasım 1935'te, 4,25 Mark posta bedelinin ödenmesi durumunda diplomanın gönderileceği Berlin'deki dekanlık ofisi tarafından kendisine bildirildi. Ancak diploma yerine Heller, Dekan Bieberach'tan 10 Ocak 1936'da aşağıdaki mektubu aldı:

> "Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nden 16 Ekim 1935 tarihinde (resmî mezuniyet günü) doktora derecesi aldığınızı iddia ediyorsunuz. Böylesi yanlış ifadeler kullanmaktan sakınmanızı rica ederim. Alman akademik unvanı taşımaya layık görülmediğinizden bu dereceyi gelecekte de alamayacaksınız. Tezinizin tetkiki sonucunda bu karar kesinleşmiştir. Fakülte, doktora sınavına katılmanıza izin verilmiş olmasını esefle karşılamaktadır."

1961 yılında Heller Doğu Berlin'deki Humboldt Üniversitesi'ne doktora diplomasını alabilmek için bir mektup yazdı. Üniversite cevap vermedi ama Doğu Berlin eğitim senatörü doktor unvanını kullanabileceğine dair bir yetki belgesi gönderdi. Daha sonra Demokratik Alman Cumhuriyeti arşivlerinin açılmasıyla üniversitenin 1961'deki sessizliği anlaşıldı: Heller'in tezi antikomünist bulunmuştu. 1992 yılında, Heller doktora derecesine layık görüldükten elli yedi yıl sonra, Humboldt Üniversitesi'nden iki temsilci İsrail'deki evine gelerek diplomasını takdim etti. Abraham Heller, kişisel arşiv, Ramat-Gan, İsrail. Bu konuyla ilgili belgelere ulaşmamı sağladıkları için Dr. Heller ve kızı Bayan Nili Bibring'e müteşekkirim.

63 Peter Hanke, *Zur Geschichte der Juden in München zwischen 1933 und 1945*, Münih, 1967, s. 139.

64 *A.g.e.*, s. 139-40.

65 Kommission..., *Dokumente zur Geschichte der Frankfurter Juden*, s. 163.

hiff'in üniversite dâhil Frankfurt'taki çeşitli kuruluşlara yaptığı tüm bağışlar konusunda Belediye Başkanı'na bilgi vererek isim değişikliği isteğinin reddini önerdi. Özellikle Birleşik Devletler'deki Jacob Schiff özel bankasının önemi göz önüne alındığında, böyle bir değişiklik basında geniş bir biçimde yer alacak ve şehre aktarılan paraların iadesi talebine yol açabilecekti.[66]

Ancak, *Volksblatt*'ta yayınlanan mektup birçok benzer girişimi tetikledi ve 3 Şubat 1935'te, uzun yazışmalardan sonra sokak isimleri komisyonu aşağıdaki öneri için Belediye Başkanı'nın onayına başvurdu: Adı Dominicans Meydanı olarak değiştirilecek Börne Meydanı'ndan başlayarak on dört cadde ya da meydanın ismi derhal değiştirilmelidir. Nazi propagandası, Schiff'in Bolşevikleri maddi anlamda fazlasıyla desteklediğini "keşfedince" Jacob Schiff Sokağı Mumm Sokağı oldu (eski bir Frankfurt belediye başkanı onuruna).[67] 1936 yılında on iki sokağın daha adı değiştirildi ve adı değiştirilmesi önerilen yirmi dokuz diğer sokağın adının korunmasına karar verildi. Bunun nedeni ya ismin gerçek anlamının açıklanabilmesi (Mathilden-Strasse, Sophien-Strasse, Luisen-Strasse ve Luisen-Platz aslında Rothschild ailesi kadınlarının adını almıştı ama sadece genel kadın isimleri olarak değerlendirildi) ya da değişiklik için yeterli ve geçerli bir neden bulunamamasıydı. Mesela, Jakob-Strasse örneğinde, ismin muhtemelen Ari olan kökeni daha araştırılacaktı; Iselin-Strasse örneğinde ise, "Isaac Iselin Yahudi değildi (İncil kaynaklı isim Basel Kalvinistleri arasında yaygın olarak kullanılıyordu)."[68]

Stuttgart'ta Yahudilerin halka açık yüzme havuzlarından uzaklaştırılmaları Olimpiyat Oyunları sonrasına bırakıldı; fakat anti-Yahudi girişimler diğer Alman şehirlerinden geri kalmıyordu. Hatta daha da fazlaydı. En azından 1937 yılına kadar şehrin Yahudi nüfusunun azalmak yerine artıyor olduğu gerçeği yerel parti liderlerini çileden çıkarıyordu. Württemberg eyaleti köy ve kasabalarından Yahudiler tanınmıyor olmanın sağlayacağı korunma ve daha geniş bir cemaatin sağlayacağı destekten medet umarak şehre kaçıyorlardı. Böylelikle, 1936'nın ilk yedi ayında 582 Yahudi Stuttgart'ı terk ederken 592 Yahudi geldi. Ancak 1937 yılının sonundan itibaren Yahudi nüfusu dört-bin direncinin altına düşmeye başladı.[69]

Şehir konseyi Yahudi meselesine el atmaya karar verdi. Onca yerin arasında, Streicher'in Nuremberg'inin önerisini aldıktan sonra, 21 Eylül 1936 tarihli toplantısında konsey kente ait huzurevleri, çocuk yuvaları ve (nihayet) yüzme havuzlarını Yahudilere yasakladı; hastanelerde Yahudiler diğer has-

66 *A.g.e.*, s. 163-64.

67 *A.g.e.*, s. 167-71.

68 *A.g.e.*, s. 172.

69 Muller, *Stuttgart*, s. 296.

talardan ayrılacaktı; belediye çalışanlarının Yahudi mağazalarından alışveriş yapmaları ve Yahudi doktorlara muayene olmaları yasaklandı; Yahudi işadamlarının borsa ve fuarlara katılımı yasaklandı; ayrıca belediye kendisi de Yahudilerle emlak alışverişi ve diğer iş ilişkilerini iptal etti.[70]

Bu girişimler, paradoksal bir biçimde, tesislere giriş yasağından Stuttgartlı bir Yahudi müteahhidin muaf tutulmasını isteyen Württemberg eyalet yönetimi ile sürtüşmelere sebep olacaktı. Şehir konseyi Württemberg İçişleri Bakanlığı'na şikâyette bulundu ve Stuttgart Belediye Başkanı Karl Strölin bu olayı, anti-Yahudi politikaların uygulanması konusunda kent ile eyalet yönetimi arasında doğabilecek farklılıklara örnek gösterdi.[71]

Esas itibarıyla bölgesel bürokrasiler ile yerel parti mensupları arasında vuku bulan bu tür sürtüşmeler aslında pek de nadir değildi. 19 Mart 1937 tarihinde, Yahudi Avukat Hugo Schleicher'in Offenburg banliyösü Gengenbach yerel Yahudi topluluğu adına Offenburg bölge idaresine gönderdiği şikâyet mektubuyla böyle bir sürtüşme başladı. Orada, Engesser isimli bir bakkal, Yahudi müşteri Ferdinand Blum'a gıda ve süt satmayı reddetmişti. Kısa süre sonra anlaşıldığına göre, bunun gerekçesi, aynı zamanda yerel hastanenin finans komitesi başkanlığını da yapan Gengenbach Belediye Başkanı'nın Engesser'i eğer Yahudilere mal satmaya devam ederse hastaneye mal satmasına izin verilmeyeceği yönünde uyarmış olmasıydı. Gengenbach'daki bütün bakkalların hastaneye mal satma izni olduğuna göre, Schleicher'in de mektubunda açıkça anlattığı gibi, Belediye Başkanı'nın taktiği kısa sürede sonuç alacaktı: "Bu yaptırımın nihai sonucu, Gengenbach'daki Yahudi halka artık yiyecek ve süt satılmaması olacaktı."[72]

Offenburg bölge idaresi şikâyeti Gengenbach Belediye Başkanı'na ileterek bir yanıt istedi. 2 Nisan'da Belediye Başkanı, "Yahudi H. Schleicher'in şikâyeti hakkında" cevap yazdı: "Şikâyette anlatılan olaylar doğrudur. Koyu [burada koyu, sadık Katolik anlamındadır] Engesser'in müşterileri, Yahudiler dışında, Gegenbach'daki en koyu olanlardır, dolayısıyla onun dükkânı zamanımız gericilerinin toplanma noktası haline gelmiştir.* Engesser'in ya hastaneye mal vermek ya da Yahudi müşterilere satış yapmak seçenekleri arasında seçim yapmasını istedim. Yahudi müşterileri hemen bırakmaya hazır olduğunu beyan etti. Yahudilerin buradan yiyecek almaları ya da nalları dikmeleri benim için fark etmez; İbrahim'in dönemindeki gibi süt ve balın bol-

70 *A.g.e.*, s. 296-97.

71 *A.g.e.*, s. 297.

72 Dr. Hugo Schleicher, Offenburg i/B, Offenburg Bölge İdaresi'ne, 19 Mart 1937, Unterlagen betr. Entrechtung der Juden in Baden 1933-1940, ED 303, IfZ, Münih.

(*) Bu sert giriş, partinin otuzların sonlarındaki hakaretamiz anti-Katolik kampanyasına ayak uydurmaktadır. En önemli ideoloğu Alfred Rosenberg'dir ama kısa süre sonra Martin Bormann asıl itici güç olmuştur.

luk içinde zaten aktığı daha verimli bölgelere gidebilirler. Benim sorumluluğum altındaki bir kuruma Yahudi uşaklarının satış yapmasına hiçbir şekilde izin veremem; bir Yahudinin şikâyeti yüzünden zan altında kalmayı da kabul edemem ve bir Nasyonal Sosyalist olarak, açıklama ve cevap talebini reddediyorum. Yahudiye uygun cevabın verilmesini istiyorum."[73]

Bölge idaresi kısa bir süre sonra cevap verdi. 5 Nisan'da Belediye Başkanı'nın mektubu, "tümüyle ilgisiz ve akla sığmaz ayrıca üst otoritelere hitapta uygun olmayan ve kabul edilemez tonu" nedeniyle kendisine geri gönderiliyordu. Cevabın başından sonuna mesajı şuydu: "Üst otorite bir rapor istediğinde dairenizin görevi bunu olgusal ve konuyla ilgisini koruyarak hazırlamaktır. Şimdi, somut olarak formüle edilmiş ve Gengenbach'ta Blum ailesinin süt tedarikinin nasıl sağlanacağına da yer verecek böyle bir raporu bekliyorum."[74]

IV

Hem Alman hem Yahudiler için anti-Yahudi ayrımcı politikaların temel başarı ölçütü, Almanya'daki Yahudi ekonomik varlık seviyesiydi. Bazı yerel hadiseler, zaman zaman beklenmedik bir direncin ortaya çıktığına işaret eder görünüyor. 2 Şubat 1937'de, Stuttgart *NS-Kurier*, somut bir örnekten hareketle "zavallılık ve karakter yoksunluğu" üzerine uzun bir makale yayınladı. İsmi gizli tutulan bir belediye kurumu yöneticisinin karısı, Yahudi Schocken mağazasından çamaşır deterjanı alırken görülmüştü.[75] Aynı yılın 20 Mart'ında daha da beteri olacaktı; Münih'te Yahudilere ait Rothschild modaevinin tasarımlarını Marguardt Otel'de sergilediği ve "bazı zengin ve buna bağlı olarak fikir yoksunu Alman kadınların" Yahudilerin davetini kabul ettikleri *NS-Kurier*'de haber olunca, okuyucuları ziyadesiyle öfkelenmiş olmalıydı.[76]

Bazen sessiz kalmak yerel parti basını için daha güvenli bir seçenekti. 1936'da, beraberinde yaveri Prince Philipp von Hassen ile birlikte Göring'in, Otto Bernheimer'in halı ve kilim mağazasına yaptığı dört saatlik ziyaret hakkında Münih gazeteleri hiçbir şey yazmadı. Mağazanın Yahudi işletmesi olduğu bilinse de, Berlin'deki yüksek makama gönderilecek olan iki nadir halı için Göring 36.000 Mark ödedi.[77]

73 Hastane Fonu Başkanı olarak Belediye Başkanı'ndan Offenburg Bölge İdaresi'ne, 2.4.1937, *a.g.e.* "Zamanımız gericileri" ifadesine atıf yaparken Gengenbach Belediye Başkanı, Alfred Rosenberg'in anti-Katolik kitapçığının başlığını –*An die Dunkelmänner unserer Zeit* (*Zamanımızın Gericilerine*)– kullanmaktadır.

74 Offenburg Bölge İdaresi'nden Gengenbach Belediye Başkanı'na, 5.4.1937, *a.g.e.*

75 *Chronik der Stadt Stuttgart*, cilt 3, s. 354.

76 *A.g.e.*, s. 368.

77 "Otto Bernheimer, 'Kunde Göring'", yay. haz. Hans Lamm, *Von Juden in München*, Münih, 1959, s. 351-52.

Aslında ne Göring ne de Stuttgart sosyetesi bayanları istisna teşkil ediyordu. Reich'ın çeşitli bölgelerinden gelen Gestapo raporları, 1935 sonu ve 1936'da birçok Almanın Yahudilerle iş yapmaktan hâlâ sakınmadıklarını gösteriyordu. Partideki giderek artan kaygıya rağmen, kırsal bölgelerdeki sığır ticareti hâlâ Yahudilerin elindeydi; Gestapo'nun Kasım 1935 tarihli bir raporu şöyleydi: "Yahudiler (Hesse'deki) sığır ticaretinin neredeyse tamamına hâkim. Faaliyetlerini akşam geç vakitlere ya da geceye aktardılar. Hatta bazen Volksgenossen, gizli temsilci olarak Yahudilerin hizmetinde çalışıyor, örneğin kendi isimleriyle ama Yahudilerin menfaatine çalışıyorlar. Frankfurt, Wiesbaden ve Koblenz'deki büyük kasaplık hayvan pazarlarında onların adına iş yapıyorlar."[78] Yaklaşık bir yıl sonra Frank bölgesi Hipoltstein'den bir rapor alarm veriyordu: "Köylülerin Yahudilerle iş ilişkileri öyle bir boyut kazandı ki, siyasal liderlik güçlü bir müdahale gereği hissetti."[79]

Şehirlerde Yahudi mağazalarının kış sonu indirimleri büyük olaydı. Şubat 1936'da Münih polis müdürlüğü, Yahudilere ait Sally Eichengrün tekstil firmasının yaptığı indirimin "büyük bir kalabalık" topladığını rapor ediyordu. O günlerde, üç yüz kadar sabırsız kadın müşteri mağazanın önünde kuyruk bekliyordu.[80] Çeşitli SD raporları 1937 yılında bile belirli alanlarda Almanlar ve Yahudiler arasındaki ekonomik ilişkilerin canlı olduğunu ve örneğin, aristokrasi mensuplarının, subay sınıfının ve yüksek burjuvazinin servetlerini Yahudi bankalarında tutmaya devam ettiğini gösteriyor.[81]

Bu Arileştirme sürecinin ilk evrelerinde on binlerce küçük Yahudi işletmesine ne tutarda ödeme yapıldığını –ortalama yüzdelik değer olarak– tespit etmek güç. Birinci Bölüm'de değinildiği gibi, araştırmalar, orta ve küçük işletme düzeyindeki Arileştirmenin oldukça kapsamlı olmasının, ekonominin daha yukarı seviyelerindeki durum için bir gösterge teşkil etmediğini göstermiştir. Bu seviyede rekabet daha sınırlıdır ve zora dayalı el koyma eğilimi hâlâ onaylanmamaktadır zira ilgili işletmelerin uluslararası görünürlüğü yüksektir. Bu nedenle Naziler doğrudan bir çatışmadan kaçınmaya karar vermiştir.[82]

Onlarca Yahudi, Mannesmann, IG Farben, Gesellschaft für Elektrische Unternehmungen ve benzeri firmaların yönetim kurullarında yer alma-

78 Yay. haz. Thomas Klein, *Die Lageberichte der Geheimen Staatpolizei über die Provinz Hessen-Nassau 1933-1936*, cilt 1, Viyana, 1986, s. 515.

79 Broszat, Fröhlich ve Wiesemann, *Bayern in der NS-Zeit*, cilt 1, s. 462.

80 *A.g.e.*, s. 458.

81 Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 40, 108. Ocak-Nisan 1937 tarihli üç aylık bir SD raporu, bazı büyük Yahudi firmaların, 1933 yılına kıyasla kazançlarını ikiye katladıklarını belirtiyor. *A.g.e.*, s. 108.

82 Hayes, "Big Business and Aryanisation", s. 260.

yı sürdürdü. Dresdner Bank'ın, "1936'da Berlin'de hâlâ 100-150 arası Yahudi çalışanı vardı ve beş Yahudi yönetici makamlarını 1938-1940 tarihlerine kadar korudular."[83]

Keskin bir değişikliğin yaşandığı 1937 yılına kadar, Arileştirme büyük-işletme seviyesinde gerçekleştiğinde, bazı çok önemli vakalarda uygun fiyatlar ödendiğinin işaretleri mevcuttur. Bu biçimde kontrollü ve adil görünme dürtüsünün ardında kısmen kişisel-çıkar olduğu açıktır. Ekonomik iyileşme belirsizliğini korumaktadır. Yeni kârlarının ek vergilerini ödemekten ya da olası devalüasyonun etkilerinden kaçmaya hazır büyük Alman firmalarının bazıları, açıklanabilir kârlarını yükseltmek için, itfa edilebilir şirketlerin maliyetli alımlarına başvurur. Ne olursa olsun, Henkel'in Yahudilere ait Norddeutsche Hefeindustrie'yi değerinin üstünde bir fiyata satın aldığı, bu durumun Unilever'in Almanya merkez tesisleriyle ilgili operasyon için de geçerli olduğu hem Nazi hem de iş dünyası basınının ortak yorumudur.[84] Fakat sonuçta Almanya'daki Yahudilerin genel ekonomik durumu giderek kötüleşiyordu.

Aralık 1935 tarihinde Avusturya *Reichspost*'ta konuyla ilgili dikkat çekici bir özet yer aldı: "[Alman] taşra yerleşimlerindeki küçük ve orta büyüklükte Yahudi tüccarlar, bir süredir, zor bir mücadelenin içindeler. Bu şehirlerde boykot silahından, örneğin Berlin gibi yerlerden çok daha iyi yararlanılmaktadır. Sonuç, şu anda Yahudi perakende satış mağazalarının yoğun bir biçimde satılıyor olmasıdır. ... Belirli bölgelerden gelen bilgilere göre... Yahudi işletmelerin yaklaşık yüzde 40-50'si artık Ari mülkiyetine geçmiş durumdadır. Bunun yanı sıra, Yahudi işletme faaliyetlerinin son kalıntılarının da tasfiye edildiği şehirler vardır. Bazı küçük cemaatlerin sinagoglarını satışa çıkarmalarının nedeni de budur. Yakın zamanda, Franconia'da bir çiftçi böyle bir binayı –tahıl depolamak maksadıyla– satın almıştır."[85]

Köylerde ve kasabalarda, Yahudileri işletmelerini değerinin altında satarak taşınmaya ya da göç etmeye mecbur bırakmanın en kolay yolu tacizdi. Büyük şehirlerde ve daha büyük işletmeler için Ari firmalarının geliştirdiği kredi sınırlamaları ve diğer boykot yaptırımları da aynı sonucu doğuruyordu. Ekonomik faaliyetlerinden kopamayan Yahudiler, hızla daralan Yahudi pazarına hapsoluyorlardı. İşlerinden dışlanan Yahudi meslek sahipleri seyyar satıcılara dönüşerek ya evlerinden mal satıyorlardı ya da oradan oraya seyahat ediyorlardı – Yahudi toplumsal seferberliğinin tarihsel olarak izlediği seyrin tersi. Barkai'nin belirttiğine göre, seyyar satıcılık kayıt gerektirdiğinden, devlet ve parti yetkilileri bazen Yahudi ekonomik faaliyetinin bü-

83 *A.g.e.*, s. 260-61.

84 *A.g.e.*, s. 262.

85 Barkai, *From Boycott to Annihilation*, s. 108.

yüdüğü yanılgısına kapılıyorlardı. Nuremberg Yasaları kırk beş yaş altı Ari kadınları evlerinde çalıştırmayı Yahudilere yasakladıktan sonra genç Yahudi kızlar boşalan bu pozisyonları doldurdular ve bu da modern Yahudi kadınının on yıllardır uğruna mücadele verdiği ve desteklediği bir eğilimi tersine çeviriyordu.[86]

Bu genel değerlendirmenin tartışılacak bir yanı yok; yine de, eğer SD raporlarına bel bağlayacaksak biraz ayrıntılandırmak gerekiyor. Mesela, SD Yahudi şubesinin 1937 yılı raporu, toplumun bazı kesimlerinde Yahudilere karşı tutumun muhtelif olduğu ve sadece ekonomik değil ama dinî ve muhtemelen bazı politik dürtülerden de beslendiği izlenimini veriyor:

> "Rapora konu olan yılda, nüfusun geniş kesimlerinin hatta parti çevrelerinin, en temel talebe yani Yahudilerden alışveriş yapmamaya bile artık aldırış etmedikleri görülüyor. Bu tür sabotajlar özellikle katı Katolik muhitlerde ve kısmen ideolojik dürtülerle –vaftiz üzerinden Yahudi sorununu çözmek ve Yahudileri Hıristiyan cemaatine dâhil etmek– ayrıca kısmen de Nasyonal Sosyalizme muhalefeti güçlendirmek, Reich'ın Yahudilik konusundaki çalışmalarına engel olmak amacı taşıyan İkrar Kilisesi mensupları arasında yaygın durumda. Aslında bu muhalefet hareketinin başarısına en iyi kanıt, Reich'ın diğer bölgelerinin aksine, orta ve aşağı-Franconia'nın yanı sıra Swabia'da Yahudi nüfus hareketinin şehirlerden, Kilise'nin ahlâki desteğiyle Yahudilerin Reich yaptırımlarından daha az doğrudan etkilendiği, kırsal bölgelere doğru olmasıdır. Benzer bir yönelime Prusya eyaleti Hesse-Nassau'daki ve Hesse'deki Katolik bölgelerde de rastlanmaktadır."[87]

Her ne kadar SD raporu sadece belli bölgelerdeki durumu betimliyor olsa da ve Yahudilerin kentten kırsal bölgelere yönelmesi muhtemelen çok sınırlı olsa da –zira aksi yönelim genellikle belgelenmiştir– anti-Semitizmin toplam nüfus içinde *etkin* güç olmadığı açıktı. Hatta "artık aldırış etmedikleri" ifadesi, bu konudaki parti propagandasına karşı giderek büyüyen bir duyarsızlığa da işaret edebilir. Yine de, daha önce olduğu gibi, bu iki yıl boyunca bazı dinî kısıtlar ve ekonomik çıkarcılık, Yahudilere karşı bu "gevşek" tutumun asli kaynağıymış gibi görünüyor. Ancak kısa süre sonra, daha şiddetli bir resmî baskı eşliğinde, neredeyse tüm Yahudi faaliyetlerinin ortadan kalkışı hissedilmeye başladı.

Hitler Reich'ı büyük bir askerî çatışmaya sokmak üzere somut adımlar atınca muhafazakârların kaderi de çizilmiş oldu. 1937 sonunda Schacht ayrıldı, yerine Nazi Walther Funk geldi. 1938 başında, aralarında Dışişleri Ba-

86 *A.g.e.*, s. 84.

87 Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s.165.

kanı Neurath ve Savunma Bakanı Blomberg'in de yer aldığı diğer muhafazakâr bakanlar onu izledi. Aynı zamanda, ordu başkomutanı General Werner von Fritsch, düzmece eşcinsellik suçlamaları sonucunda gözden düşerek ayrıldı. Hitler kendisi silahlı kuvvetler komutanı oldu ve bunu müteakip, General Wilhelm Keitel idaresinde yeni bir Wehrmacht Başkomutanlığı (Oberkommando der Wehrmacht ya da OKW) fiilen ordulara komuta etmeye başladı. Rejimin anti-Yahudi politikalarının keskinleşmesi karşısında muhafazakârların sağladığı zaten giderek azalan ve belirsizleşen koruma böylelikle yok oldu.

Dört Yıllık Plan'ı tesis eden talimatta Hitler, "bu suçlular çetesinin tekil mensuplarının Alman ekonomisinde ve dolayısıyla da Alman toplumunda yaptığı tüm hasardan Yahudileri topyekûn sorumlu tutacak" bir yasanın geçirilmesini istedi.[88] Gustloff'un ölümüyle ilgili olarak Yahudileri cezalandırabilmek için (hatırlanacağı gibi Gustloff, 1936 Şubat ayında Yahudi bir öğrenci tarafından öldürülen İsviçre Nazi temsilcisidir), Almanya Yahudilerine Hitler'in zorla yüklemek istediği kolektif cezayla ilgili kararname, İsviçre'deki cinayet duruşmasının sonuna kadar hazır olmalıydı. Bu tarih kaçırıldı çünkü cezayla ilgili teknik ayrıntılar konusunda Finans ve İçişleri Bakanları arasındaki tartışma 1937 yılı ve 1938 yılının ilk yarısı boyunca sürdü. Ama gecikmenin asıl nedeni böyle bir kararnamenin, Reich'ın yabancı para ve hammadde durumu üzerindeki olası etkileri konusunda Göring'in yaşadığı tereddüttü.[89] Ancak, Ernst vom Rath'ın öldürülmesini izleyen Kristal Gece kıyımından sonra Alman Yahudilerine kolektif ceza konulacağını duyuran da Göring olacaktı.

Özellikle Yahudilerin ekonomik durumu üzerinde, muhafazakârların etkisinin zayıflaması çeşitli düzeylerde ve ayrıca parti asilzadeleri ile Ekonomi Bakanı arasındaki konuşmaların tonunda belirginleşti. 1936 sonbaharında Chemnitz'den hazır giyim imalatçısı Königsfeld, yerel parti teşkilatının giderek artan tacizine hedef oldu. Firmanın sahibi Alman bir kadınla evli birinci dereceden *Mischling* olduğundan ve bu nedenle de hâlâ tam Alman vatandaşlığı (*Reichsbürger*) statüsünü koruduğundan ayrıca Ekonomi Bakanlığı'nın bildirisine göre, firmada hiçbir Yahudi izine rastlanmadığından, Saksonya parti yetkililerinin Königsfeld şirketi aleyhine kampanyaya bir son vermeleri istendi. 6 Aralık'ta Reichsstatthalter [Reich Bölge Valisi] Mutschmann, bakanlıktan Müsteşar Hoppe'ye yazdığı mektupla bu isteği yanıtladı. "Ari-olmayan" Königsfeld şirketi konusunda Hoppe'nin tutumu Mutchmann'ı "hayrete düşürmüştü": "Böyle bir tavır Nasyonal Sosyalist düşünceye ters ve benim kişisel görüşüm, bunun Führer'in emirlerini baltalamak oldu-

88 Bkz. Wilhelm Treue, "Hitlers Denkschrift zum Vierjahresplan", *VfZ* 3 (1955).

89 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP* (özetler), bölüm 1, cilt 2, s. 267.

ğudur. Bu nedenle sizden mevcut durumun hiçbir yönünü değiştirmemenizi istiyorum; aksi takdirde nahoş sonuçları olacak karşı tedbirler almak zorunda kalacağım. Bu arada durumunuzu Führer'e açıkça anlatacağım. Ne olursa olsun direktiflerinizi emrim altındaki görevlilere aktarmaya niyetim yok; tam tersine, takındığınız tavırla tamamıyla yanlış bir görevde olduğunuzu ispatladığınız kanaatindeyim."[90]

Artık parti aktivistleri Yahudi mağazalarından alışveriş eden Volksgenossen isimlerini basına vermeyi iş edinmişlerdi; suçluların adreslerini de ekliyorlardı. Bormann tepki göstermek zorunda kaldı. 23 Ekim 1937 tarihli bir talimatla, gayet iyi bilinen koşulları işaret ederek bu girişimlere karşı çıktı: Alışveriş edenlerin çoğu, belirli bir mağazanın Yahudilere ait olduğunun farkında değil ve bu nedenle de kendilerini tamamıyla istemsiz bir kabahat yüzünden basında teşhir edilmiş buluyorlar. Bu nedenle isimlerin yayınlanmadan önce dikkatle kontrol edilmesi gerekiyor. Ayrıca, yabancı bir muhitte bulunan parti üyelerinin, ticarethane sahibinin kimliğini önceden araştırmak suretiyle Yahudi mağazalarından alışveriş yapmaktan kaçınmaları gerekiyor.[91]

1936 yılına gelindiğinde Haavarah Anlaşması'nın Almanya'ya hiçbir ekonomik ya da siyasal avantaj sağlamadığı, tam tersine, Yahudi göçünü Filistin'e yönlendirmenin bağımsız bir Yahudi devletinin yaratılmasına hizmet edeceği artık anlaşılmıştı. Böyle bir devlet Nazi Almanyası karşıtı bir kışkırtıcı odak olabilir ya da daha beteri, dünya Yahudi gücünü geliştirip eşgüdümünü sağlayabilirdi. 1936 yılından çıkıp 1937 yılına girilirken, Britanya Peel Komisyonu Filistin'in ayrı Yahudi ve Arap Filistin devletlerine bölünmesini ve diğer bölgelerin Britanya denetiminde tutulmaya devam edilmesini önerince, konu özellikle acil hâle geldi. Almanya'nın diplomatik tavrı ne olmalıydı? 1937 Nisan ayında, Wilhelmstrasse politika dairesi başkanı ve geleceğin devlet sekreteri Ernst von Weizsäcker, Dışişleri Bakanlığı Almanya Dairesi'nin sürekli teşvik ettiği Yahudi devleti kurulmasına karşı bir pozisyon benimsedi; ancak, somut olarak ifade edersek, içişlerine karışmama politikası devam ediyordu ve bunun bir anlamı da Arap milli hareketlerine etkin destek verilmeyeceğiydi.[92]

Haziran 1937'de Dışişleri Bakanı Neurath'ın kendi düşüncesini açıklamasıyla, en azından ilkesel olarak, Wilhelmstrasse'nin anti-Siyonist tavrı sertleşti: "Britanya Mandası altında bir Yahudi Devleti ya da Yahudi siyasal birli-

90 Adjutantur des Führers 1934-1937, mikrofilm MA 13/2, IfZ, Münih.

91 Führer Vekilliği, Personel Şefi talimatı, 23.10.37, Stellvertreter des Führers (Anordnungen ...), 1937, Db 15.02, IfZ, Münih.

92 Ben-Elissar, *La Diplomatie du IIIe Reich*, s. 191. Bu konudaki çoğu ayrıntıyla ilgili olarak Ben-Elissar'ı izliyorum.

ği kurulması Almanya'nın çıkarına uygun değildir," diyordu Londra, Kudüs ve Bağdat'taki diplomatik temsilciliklere çektiği telgrafta Neurath, "zira Filistin'de böyle bir devlet sadece dünya Yahudilerini bünyesinde toplamayacak, uluslararası hukuk kisvesi altında onlara, örneğin Vatikan'ın Katoliklik için ya da Moskova'nın Komintern için sunduğu ile kıyaslanabilecek yeni bir güç pozisyonu sağlayacaktır. Gerekirse dünya Yahudiliğinin gücünü dengelemek üzere Arap dünyasının güçlenmesine katkıda bulunmanın Almanya'nın çıkarına uygun olması bu nedenledir. Açıkçası, Filistin sorununun gelişimini etkilemek üzere Almanya'nın doğrudan müdahalesi beklenmemelidir. Ancak, ilgili yabancı hükümetlerin tavrımızdan habersiz kalmaması iyi olacaktır."[93]

Her ne kadar, şiddetli Arap muhalefeti nedeniyle Peel Komisyonu önerilerinin yol alamayacağı açıkça anlaşılmış olsa da, 1937 yılı boyunca Neurath'ın tavrı ve Dışişleri Bakanlığı'nda hâkim olan genel düşünsel eğilim Haavarah muhaliflerini cesaretlendirmeye devam etti. Ancak, Hitler kendi görüşünü henüz açıklamadığı için hiç kimse somut bir adım atmayı göze alamadı. Onun 1938 Ocak ayı sonunda açıklanan kararı, açıkça Haavarah'ın sürdürülmesini ifade ediyordu: Mümkün tüm imkânlarla Yahudi göçünün ilerlemesinin desteklenmesi. Bürokrasi için sadece tek bir seçenek kalmıştı: İtaat etmek. Öyle de yaptılar.[94]

Hitler'in kararından birkaç gün önce, mahkeme daha önemsiz bir konuyu çözüme kavuşturmuştu: Yahudi bir işadamı, gamalı haç taşıyan bayraklar ve diğer milli amblemler satmaktan hüküm giymişti. Mahkemenin iddiası, hareketin sembolleri ile bir "manevi ilişkileri" olamayacağı hatta harekete düşman olabilecekleri gerekçesiyle milli renklerin Yahudiler tarafından sergilenmesi yasayla Yahudilere yasaklanmıştı, bu nedenle Yahudilerin bu sembollerin ticaretini yapması –daha da alçaltıcı bir fiil– hareketin ve Alman halkının onuruna bir saldırıyı temsil ediyordu.[95]

V

5 Kasım 1937'de, izleyen dört-beş yılın stratejik planları konusunda bilgi vermek üzere Hitler, geniş bir askerî, ekonomi ve dışişleri uzmanları toplantısı düzenledi. Hitler, Batı demokrasilerinin bariz amaç zayıflığını göz önüne alarak, yakın gelecekte Çekoslovakya ve Avusturya'ya (bu sırayla) karşı

93 *A.g.e.*, s. 194 (Ingilizce çevirisi için bkz. *Documents on German Foreign Policy*, Seri D, cilt 5, s. 746-47).

94 *A.g.e.*, s. 209 vd. Konunun geneli için bkz. Avraham Barkai, "German Interests in the Haavarah-Transfer Agreement 1933-1939", *LBIY* 35 ([Londra] 1990).

95 *Jüdische Rundschau*, 14 Ocak 1938, LBI, New York.

harekete geçmeyi planlıyordu. Gerçekte ise, öngörülemeyen bazı koşulların Hitler tarafından akıllıca kullanılması sonucu Avusturya önce geldi.

1936 Alman-Avusturya anlaşmasında, Şansölye Kurt von Schuschnigg kabinesinde bazı Nazi bakanlara yer vereceğini taahhüt etmişti. Nazilerin gözünde Schuschnigg bu istekleri yerine getirme konusunda yeterli ve hızlı adım atmadığından, Hitler onu 1938 Şubat'ında Berchtesgaden'e çağırdı. Askerî harekât tehdidi altında Schuschnigg Alman diktatörün taleplerini kabul etti. Yine de, Viyana'ya döndükten sonra, Avusturya'nın bağımsızlığı konusunda bir plebisit duyurusu yaparak, Hitler'i atlatmaya çalıştı. Hitler, eğer plebisit iptal edilmezse derhal Avusturya'nın işgal edileceği tehdidi ile cevap verdi. Berlin'in daha ileri taleplerinin tümü –Schuschnigg'in istifası ve yerine Avusturyalı Nazi Arthur Seyss-Inquart'ın getirilmesi de dâhil– kabul edildi. Bununla beraber, artık Hitler'in rotası belirlenmişti: 12 Mart 1938'de Wehrmacht Avusturya sınırını geçti; ertesi gün Avusturya ilhak edildi. 15 Mart'ta Hitler, Heldenplatz'da toplanan kendinden geçmiş yüz binlerce Viyanalıya Hofburg'un balkonundan bir konuşma yaptı. Kapanış sözcükleri unutulmazdı: "Alman milletinin Führer'i ve Şansölye'si olarak, anavatanımın Alman Reich'ına katıldığını tarihe not düşüyorum."[96]

16 Mart'ta, Gestapo onu tutuklamak üzere gelirken, Yahudi oyun yazarı ve kültür tarihçisi Egon Friedell Viyana'daki evinin penceresinden ölüme atladı. Viyana'da 1938 Ocak ayında beş, Şubat'ta ise dört Yahudi intihar etti. Mart ayının ikinci yarısında yetmiş dokuz Viyanalı Yahudi kendilerini öldürdüler.[97]

Avusturyalı yazar Thomas Bernhard'ın son oyunu *Heldenplatz*'da, Viyana asıllı Yahudi Profesör Robert Schuster, 1980'li yıllarda Oxford'dan Avusturya başkentine döner. Kendisi ve karısı için geçmişin rahatsız edici bir biçimde varlığını koruduğunu keşfeder:

> *Kardeşim Josef talihten söz edebilir*
> *Aniden ayrılmayı başarabildiği için*
> *İntihar edenlere hep gıpta ettim*
> *Kardeşimin bunu yapabileceğine hiçbir zaman inanmadım. ...*

Daha sonra karısını ima eder:

> *Aylarca, Heldenplatz'da yığınların*
> *Gerçekten ürkütücü haykırışlarını tekrar duydu*
> *Biliyorsunuz: On beş Mart'ta Hitler Heldenplatz'a geldi...*[98]

96 Hitler, *Speeches and Proclamations*, s. 1057.

97 Kwiet ve Eschwege, *Selbstbehauptung und Widerstand*, s. 201.

98 Thomas Bernhard, *Heldenplatz*, Frankfurt am Main, 1988, s. 136-37.

8

AVUSTURYA MODELİ?

I

4 Haziran 1938'de 82 yaşındaki Sigmund Freud'un dört yaşından beri evi olan Viyana'dan ayrılmasına izin verildi. Evi Gestapo tarafından iki defa arandı ve kızı Anna ifadeye çağırıldı. Son olarak, Naziler mallarının bir kısmına el koyduktan ve göç vergisi uyguladıktan sonra, kendisine kötü davranılmadığına dair bir belge imzalamasını istediler. Freud görev bilinciyle imzaladı ve ekledi: "Gestapo'yu içtenlikle herkese öneririm." Gestapo görevlileri bu denli zalim bir alaycılığı anlamak için fazla donuk zekâlıydılar fakat böyle bir söz söylemenin riski dikkate değerdir – belki de, "Freud'un zihninde Viyana'da kalmak ve ölmek olduğu" düşünülebilir.[1]

Anschluss sonucunda 190.000 Yahudi daha Nazilerin eline düştü.[2] Avusturya'daki, özellikle de Viyana'daki zulüm Reich'ı geride bıraktı. Toplum içinde aşağılama çok daha aşikâr ve sadistçeydi; mallarına el koyma daha organize bir biçimde yapılıyordu; zorunlu göç daha hızlıydı. Avusturyalılar –ülkeleri Ostmark olarak yeniden adlandırılmış ve daha sonra Avusturya'nın Reich'la Yeniden Birleşmesinden sorumlu Reich Komiseri unvanı-

1 Peter Gay, *Freud: A Life for Our Time*, New York, 1988, s. 628. Ayrılış hikâyesine küçük bir not eklenebilir. Göç ve Fransa'ya giriş için Paris Birleşik Devletler elçisinin devreye girmesiyle hazırlıklar tamamlandıktan sonra, Amerikalı görevli William Bullitt (Freud'un eski bir hastası ve hayranı) Viyana'dan Paris'e kadar Freud'lara eşlik etti. Yıllar sonra, bu görevliyi tanıyan birisi şöyle yazacaktı: "Onu gördüğümde... bana yolculuğu anlattı ve aynı zamanda, hararetli bir biçimde Freud'a, arkadaşları ve akrabalarına, Yahudilere ve psikanalize karşı hissettiği kişisel tiksintiyi ifade etti." Aktarıldığı kaynak Linda Donn, *Freud and Jung: Years of Friendship, Years of Loss*, New York, 1988, s. 20.

2 Tonny Moser, "Österreich", Benz, *Dimension des Völkermords*, s. 68.

nı alacak olan Bölge Yöneticisi (Gauleiter) Josef Bürckel'in yetkisi altına verilmişti– artık eski Reich (Altreich) olarak anılan ülkenin vatandaşlarına kıyasla anti-Yahudi girişimler konusunda daha ateşliydiler. Şiddet, daha Wehrmacht sınırı geçmeden önce başlamıştı; düzensiz ve çeteci yönlerini dizginlemek için gösterilen resmî çabalara rağmen, birkaç hafta boyunca sürdü. Halk tabakası bu tür rezil gösterilerden keyif alıyordu; her sosyal kesimden sayısız sahtekâr, gerek parti üniformasıyla gerek sadece gamalı haç armalı pazubandıyla, çok büyük ölçekte tehdit ve gasp gerçekleştirdiler: Korku içindeki Yahudilerin paralarını, mücevherlerini, mobilyalarını, arabalarını, evlerini, işyerlerini gasp ettiler.

Cumhuriyet'in son yıllarında Almanya'daki duruma kıyasla, 1930'ların başında Avusturya'da Yahudi konusu sağ-kanat kışkırtıcılık için, daha güçlü bir ikna aracı oldu.[3] 1934 yılının ilk aylarında, Engelbert Dollfuss aleyhine yürütülen Nazi kampanyası uç noktasına vardığında, sürekli Yahudilerin şansölye üzerindeki egemenliğini vurguluyorlardı.[4] Kışkırtmalar 25 Temmuz'da Dollfuss'un suikasta uğramasının ardından yoğunlaştı ve halefi Kurt von Schuschnigg'in, Mart 1938 Alman işgali ile son bulacak olan şansölyeliği boyunca da sürdü. Polis kaynaklarına göre anti-Semitizm, "Schuschnigg yılları boyunca, 'Nazi propagandasının başarısı için' hayati önemdedir. Heimwehr komutanı ve Yurtsever Cephe lideri ultra-muhafazakâr Prens Ermst Rüdiger Starhemberg, savaş sonrası anılarında, '[Nazizm karşıtı] Avusturya savunma hattında en tehlikeli gediği anti-Semitizm açmıştır' diye yazar. 'İnsanlar her yerde Yahudi kokusu alıyordu ve tüm Yurtsever Cephe içinde herhangi bir liderlik pozisyonunda hiç Yahudi olmadığı halde, Viyanalılar birbirlerine bu örgütün Yahudileşmesinden, Nazilerin haklı olduğundan ve Yahudilerin temizlenmesi gerektiğinden söz ediyordu."[5]

Anschluss'u izleyen saldırganlık hızla öyle bir seviyeye yükseldi ki 17 Mart'ta Heydrich, Bürckel'e verdiği bilgide, "son günlerde, tamamen disiplinsiz bir biçimde [Yahudilere yönelik] büyük ölçekli saldırılar düzenleyen Nasyonal Sosyalistlerin" tutuklanması için Gestapo'ya talimat vereceğini söyledi.[6] Bu genel kargaşa içinde böylesi tehditlerin anında etkisi olmadı, şiddetin resmî olarak Komünistlerle bağlantılandırılması da durumu değiştirmedi. 29 Nisan'da Brückel, mensupları aşırı eylemlerde yer alan SA birliği liderlerinin rütbelerini kaybedeceğini ayrıca SA ve partiden atılabileceğini duyurunca ancak şiddet azalmaya başladı.[7]

---

3 F. L. Carstens, *Faschismus in Österreich Von Schönerer zu Hitler*, Münih, 1978, s. 185.

4 *A.g.e.*, s. 231-32.

5 *A.g.e.*, s. 233.

6 Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 52-53.

7 Safrian, *Die Eichmann-Männer*, s. 32.

Bu esnada ele geçirilen Yahudi mülklerinin resmî paylaşımı da hızla devam ediyordu. 28 Mart'ta Göring, "Avusturya'daki Yahudi ekonomisinin uygun biçimde yönlendirilmesi için yatıştırıcı tedbirler alınmasına" dair emirler yayınladı.[8] Mayıs ortalarında, yaklaşık beş yüz çalışanıyla Mülk Transferi Ofisi (Vermögensverkehrsstelle), Yahudi ekonomik varlıklarının Arileştirilmesi sürecini bilfiil düzenliyordu.[9] Birkaç ay içinde, sadece Viyana'da, Yahudilere ait küçük zanaatın yüzde 83'ü, sanayinin yüzde 26'sı, ekonomik hizmetlerin yüzde 82'si ve bireysel işletmelerin yüzde 50'si devralındı; bu süpürme harekâtının ardından Avusturya'nın başkentindeki Yahudilere ait seksen altı bankadan sadece sekizi kaldı.[10] El koyma ve kamulaştırma yoluyla sağlanan fonların bir kısmı "Yahudi-Sosyalist Viyana'da" "Nazi savaşçıların" (*NS-Kämpfer*) uğradığı zararı tazmin etmek ve göç edemeyecek kadar yoksul Yahudi nüfusa destek olmak için kullanıldı.[11] Tazmin fikri aslında çok geniş bir imkân yelpazesi sunuyordu. 18 Temmuz'da Führer Vekilliği Ofisi, Yahudilerin Alman Reich'ına Verdiği Zararın Tazmini Yasası taslağını Brückel'e gönderdi. Mektupta, "yasa henüz ilan edilmedi," deniyordu, "çünkü Göring'in Yahudilere karşı planladığı tedbirlerin uygulanmasından sonra tazminat fonunun nasıl düzenleneceği hâlâ netlik kazanmadı."[12]

Bazı tedbirler için yasaya gerek yoktu. Anschluss'dan birkaç gün sonra SA mensupları, Avusturya'nın önde gelen bankası Kreditanstalt'ın yönetim kurulu başkanı Franz Rothenberg'i hareket halindeki arabadan atarak öldürdüler. Nisan 1938'de SA Pulverfabrik kimyasal işletmesi genel direktörü Isidor Pollack'ı ziyaret ettiler. Evinin "aranması" sırasında çok kötü dövüldüğünden, kısa süre sonra yaşamını yitirdi. Rothschild denetimindeki Kreditanstalt Deutsche Bank'ın eline geçerken, alt kuruluşu Pulverfabrik'ı I. G. Farben devraldı.[13]

Genel Arileştirme süreci inanılmaz bir hızla ilerledi. 1939 Ağustos ayı ortasında Mülk Transferi Ofisi Başkanı Walter Rafelsberger, kurumunun bir buçuk yıldan daha kısa bir süre içinde "Ostmark ekonomisinin Yahudilerden temizlenmesi görevini fiilen tamamladığını" Himmler'e bildirdi. Viyana'daki Yahudilere ait tüm işletmeler ortadan kalktı. Anschluss sırasında Avusturya başkentinde mevcut 33.000 Yahudi işletmeden yaklaşık 7.000'i, Transfer Ofisi'nin kurulduğu Mayıs 1938'den önce zaten tasfiye edilmişti.

8 Götz Aly ve Susanne Heim, *Vordenker der Vernichtung*, s. 33.

9 *A.g.e.*, s. 38.

10 *A.g.e.*

11 *A.g.e.*, s. 39.

12 Führer Vekilliğinden Avusturya'nın Reich'la Yeniden Birleşmesi Reich Komiserliği'ne, Bölge Yöneticisi Parti yoldaşı Josef Brückel'e, 18.7.1938, Reichskomissar für die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich, mikrofilm MA 145/1, IfZ, Münih.

13 Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, s. 61.

"Geriye kalan 26.000 işletmeden yaklaşık 5.000'i Arileştirildi ve geriye kalan 21.000'i de uygun biçimde tasfiye edildi."[14]

Eş zamanlı olarak başta Viyana olmak üzere tüm ülkedeki Yahudi konutları kamulaştırıldı. 1938 sonunda, Yahudilere ait yaklaşık 70.000 evden 44.000'i Arileştirildi. Savaşın başlamasından sonra, geriye kalan Yahudi evlerinde, daire başına beş-altı aile kalıyordu. Genellikle ne su tesisatı ne de yemek pişirme imkânları vardı ve her bir binada sadece tek bir telefon bulunuyordu.[15]

Herbert Hagen Wehrmacht'ın ilk birlikleriyle, 12 Mart'ta Viyana'ya geldi; birkaç gün sonra, henüz SS teğmenliğine (SS Untersturmführer) yükselmiş olan Adolf Eichmann da ona katıldı. SD'nin hazırladığı listelere dayanarak Yahudi kuruluşların çalışanları tutuklandı, belgelerine el konuldu.[16] Bu ilk dalganın ardından, daha uzun-erimli planları uygulamaya koymayı mümkün kılacak bazı "normalleşme" tedbirleri devreye girdi. Eichmann, Güvenlik Polisi ve SD müfettişi Franz Stahlecker'in Yahudi İşleri Danışmanlığı'na atandı. 8 Mayıs tarihli mektubunda Hagen'e yeni faaliyetlerinden söz ediyordu: "Umuyorum ki kısa süre sonra komşu ülkelerin (muhtemelen Çekoslovakya ve Macaristan) Yahudi yıllıkları elimde olacak ve sana da göndereceğim. Bunların önemli katkısı olacağını düşünüyorum. Avusturya'daki tüm Yahudi örgütlerden haftalık raporlar hazırlamalarını istedik. Bu raporlar, her bir durum için II 112'deki uygun uzmanlara ve muhtelif masalara gidecek. Raporlar, durum raporları ve faaliyet raporları biçiminde iki bölüme ayrılacak. Raporların her hafta için son teslim günü, Viyana'da Pazartesi diğer eyaletlerde Perşembe. İlk raporları sana yarın gönderebilmeyi umuyorum. Siyonist *Rundschau*'nun ilk sayısı gelecek Cuma yayınlanıyor. Elimde bana gönderilen matbaa kopyası var ve şu anda sıkıcı sansürleme işiyle meşgulüm. Gazete tabi ki sana da ulaşacak. Zaman içinde bu, bir ölçüye kadar, 'benim gazetem' olacak. İnan bana, bu beyleri sürekli iş başında tutuyorum. Şimdiden çok sıkı çalışıyorlar. Avusturya Yahudi cemaatinden ve Siyonist örgütünden, 1 Nisan 1938'den 1 Mayıs 1939'a kadar 20.000 Yahudinin göç ettirilmesini talep ettim ve bu rakama ulaşacaklarına söz verdiler."[17]

14 Özel İşletmeler Devlet Komiseri'nden (Walter Rafelsberger) Heinrich Himmler'e, 14.8.1939, Persönlicher Stab des Reichsführers SS, mikrofilm MA-290, IfZ, Münih.

15 Bruce F. Pauley, *From Prejudice to Persecution: A History of Austrian Antisemitism*, Chapel Hill, N. C., 1992, s. 289. Yahudi konutlarının kamulaştırılması konusunda öncelikle bkz. Gerhard Botz, *Wohnungspolitik und Judendeportation in Wien, 1938-1945*, Viyana, 1975.

16 Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 52.

17 Eichmann'dan Hagen'e, 8.5.1938, der., Yitzhak Arad, Yisrael Guttman ve Abraham Margolioth, *Documents on the Holocaust*, Kudüs, 1981, s. 93-94. Eski Avusturya'da oluşan durumu başka algılayış tarzları da vardı. 4 Nisan 1938 tarihinde *London Times*'a gönderdiği mektupta Bay Edwin A. Stoner şöyle diyordu: "St Anton –Britanyalı kayakçıların çok sevdiği bir köy– tren is-

Yahudi Göçü Merkez Ofisi (Zentralstelle für Jüdische Auswanderung) oluşturma fikri, belli ki yeni Yahudi cemaati lideri Josef Löwenherz'den çıkmıştı. Cemaatin göç etmek isteyenlere yardım servisi gelen on binlerce ayrılma izni talebiyle bunalmıştı; göç sürecine katılan çeşitli Alman kuruluşları arasındaki eşgüdüm yokluğu, bu belgelere ulaşmayı uzun, külfetli ve yorucu bir işkenceye çeviriyordu. Löwenherz Eichmann'a ulaştı, o da öneriyi Bürckel'e iletti.[18] Berlin onayladı ve 20 Ağustos 1938'de, resmen Stahlecker'in, fiilen Eichmann'ın şahsi denetiminde merkez ofis kuruldu.[19] 20-22 Prinz Eugen Strasse'de eski Rothschild sarayında resmen başlatılan prosedür, Eichmann'a göre, "taşıma bandı" yöntemiyle çalışacaktı: "İlk belgeyi ve ardından diğer kağıtları bir uçtan koyunca diğer uçtan pasaport çıkacaktı."[20] Bir ilke daha uygulanıyordu: Yahudi cemaatinin daha zengin üyelerine konulan vergilerle, yoksul Yahudilerin göçünü finanse edecek gerekli miktar kaynağa el konuluyordu. Heydrich, yöntemi daha sonra şöyle anlatacaktı: "Şu şekilde çalışıyorduk: Yahudi cemaati aracılığıyla göç etmek isteyen zengin Yahudilerden belli bir miktar alıyorduk. ... Sorun zengin Yahudilerin gönderilmesi değildi Yahudi ayaktakımından kurtulmak istiyorduk."[21]

Yasal göçü mümkün her tür araçla hızlandırmanın yanı sıra Avusturya'nın yeni efendileri Yahudileri sınır ötesine, özellikle de Çekoslovakya, Macaristan ve İsviçre sınırlarının ardına doğru sürmeye başladılar. Mart 1938'e kadar seyrek Nazi girişimleri olarak gerçekleşen tekil olaylar Anschluss sonrasında sistematik bir politika haline geldi. Göring ve Heydrich'e göre, 1938 Mart-Kasım ayları arasında yaklaşık beş bin Avusturya Yahudisi bu şekilde

---

tasyonu rengârenk parlıyor; istasyonun köpeği bile gamalı haçını takmış ancak mutsuz görünüyor ve gönülsüzce kuyruk sallıyor. Viyanalıların yüzde doksanı, genelde "emniyet pimi" olarak görülen gamalı haçla gösteriş yapıyor. En ilginç görüntülerden biri Wallnerstrasse'deki Britanya Konolosluğu'na girmek için mücadele eden büyük kalabalık. Birçoğu Britanya vatandaşlığına talip olan ya da sadece Arilere müsamaha gösterilen bir ülkeden kaçmayı arzu eden Yahudiler. Aklını kaçırmış zavallı halk, başarı şansları çok az." Aktarıldığı kaynak, George Clare, *Last Waltz in Vienna: The Rise and Destruction of a Family, 1842-1942*, New York, 1981, s. 199.

18 Herbert Rosenkranz, "Austrian Jewry: Between Forced Emigration and Deportation", yay. haz. Yisrael Gutmann ve Cynthia J. Haft, *Patterns of Jewish Leadership in Nazi Europe 1933-1945*, Kudüs, 1979, s. 70-71. 1960'ta İsrail polisi tarafından sorgulanırken Eichmann, hapishaneden yeni çıkmış Löwenherz'in göç prosedürlerini merkezîleştirme planını nasıl kaleme aldığını da anlattı: "Dr. Löwenherz'e bir kâğıt ve kalem vererek şöyle dedim: Lütfen bir geceliğine geri gidin ve tüm bunları nasıl organize edeceğinizi ve nasıl yürüteceğinizi bana açıklayacak bir taslak yazın. Amaç: Hızlandırılmış göç. ... Ertesi gün, Dr. Löwenherz taslağını bana getirdi. Mükemmel buldum ve onun önerileri doğrultusunda derhal faaliyete geçtik." Yay. haz., Jochen von Lang, *Eichmann Interrogated: Transcripts from the Archives of the Israeli Police*, New York, 1983, s. 50-51.

19 Safrian, *Die Eichmann-Männer*, s. 41.

20 Aktarıldığı kaynak, Heinz Höhne, *The Order of the Death's Head: The Story of Hitler's SS*, New York, 1970, s. 337.

21 *A.g.e.*, s. 338.

sürgün edildi.[22] Gitmeyen Yahudiler üzerindeki denetim daha da sıkılaştı. Ekim 1938'de Himmler Avusturya'nın eyaletlerinde bulunan tüm Yahudilerin Viyana'ya toplanması emrini verdi. SD Yahudi şubesinin iç yazışmalarına göre Eichmann, hâlâ başkent dışında yaşadığı tahmin edilen yaklaşık 10.000 Yahudinin transferini Aşağı Tuna Bölge Yöneticisi (Gauleiter) Odilo Globocnik ile görüşmüştü ve bizzat kendisi 26 Ekim'de Avusturya turuna çıkarak, "Gestapo birimlerinin yardımıyla, Yahudileri, ya 15/12/1938 tarihine kadar ülkeyi terk etmeleri ya da 31/10/38'e kadar [büyük olasılıkla 31/12/38 yerine yanlışlıkla böyle yazılmış] Viyana'ya gitmeleri gerektiği konusunda bilgilendirmeleri için," her bir bölgedeki SD şeflerini uyaracaktı.[23] Anschluss sonrası altı ay içinde 45.000 Yahudi göç etti ve Mayıs 1939'da, yaklaşık 100.000 ya da yüzde 50'den fazlası terk etti.[24] Yahudilerin Avusturya'dan toplu göçünün Naziler için beklenmedik ek bir yararı daha vardı. Her bir göçmen formlarına üç fotoğraf iliştirmek zorundaydı. Viyana SD, partinin Irk Politikaları Şubesi'nin dikkatini bu olağanüstü koleksiyona çekti; Walter Gross'un şubesinden hemen yanıt geldi: Bu devasa Yahudi yüzleri envanterine "fazlasıyla ilgi duyuyorlardı."[25]

Almanların bazı başka planları da vardı. Ekim 1938'de Rafelsberger, 10.000 Yahudi için, yerleşim olmayan alanlara, özellikle kumlu ve bataklık bölgelere üç toplama kampı kurulmasını önerdi. Yahudiler kamplarını kendileri kuracaklardı; maliyeti on milyon markı geçmeyecekti ve kamplar 10.000 işsiz Yahudiye iş sağlayacaktı. Teknik sorunlardan biri yeterli miktarda dikenli tel bulunmasıydı.[26] Bu düşünceden bir şey çıkmadı – en azından kısa bir süre için. Oysa diğer bir fikir –anti-Yahudi politikalarla doğrudan ilgisi olmayan ve yakın gelecekte amansız etkiler üretecek olan– hemen yürürlüğe konuldu.

Son günlerde bir tarihçi, "Mauthausen," diyordu, "dev bir yatak örtüsü gibi Avusturya topraklarını örten muhteşem dağların tam ortasındadır. Şehir, Alpler'den inen büyük su yatağı Enn'e kavuşmadan hemen önce akıntısı daha da sertleşen Tuna'nın Kuzey kıyısına usulca sokulur. ... Mauthausen neh-

22 Yahudilerin, Almanya'nın özellikle batı sınırından Reich dışına zorla sürülmeleri konusunda bkz. Jacob Toury, "Ein Auftakt zur Endlösung: Judenaustreibungen über nichtslawische Reichsgrenzen 1933 bis 1939", Büttner, Johe ve Voss, *Das Unrechtsregime*, cilt 2, s. 164 vd.; Avusturya için, s. 169 vd.

23 Memorandum II 112/4, 2.11.38, aynı yazı.

24 Moser, "Österreich", s. 68n.

25 SD II 112, NSDAP Irk Politikaları Şubesi'ne, 3.12.38; Irk Politikaları Şubesi'nden SD Merkez Şubesi'ne, 14.12.38, Hauptamt, mikrofilm MA-554, IfZ, Münih.

26 Aly ve Heim, *Vordenker der Vernichtung*, s. 40. Mayıs'ta, daha önce hapis kararı bulunan 1.900 Yahudinin Eichmann'ın emriyle Dachau'ya gönderilmesi cemaatte korku yarattı ve toplu göçü hızlandırdı. Herbert, *Best.*, s. 213.

rin aşağısına doğru, Yukarı Avusturya eyaletinin baş şehri Linz'den 14 mil ötededir; 90 mil doğuda, Viyana'nın simgesi St. Stephen Katedrali'nin çan kulesi gökyüzüne uzanır. Fakat bölgenin hazineleri arasında hikâyemiz için en önemli olanı, büyük ve geniş granit ocaklarıdır."[27]

Anschluss'dan birkaç gün sonra, Mart 1938'de Himmler, beraberinde SS-Hauptamt idari şube şefi Oswald Pohl ile ocaklara ilk teftişi yaptı. Amaç açıktı: Granit çıkarmak, Nisan ayında faaliyete geçecek bir SS kuruluşu olan Alman Toprak ve Taş İşleri Kurumu'na (DEST) önemli maddi katkılar yapabilirdi; burada bir toplama kampı gerekli iş gücünü sağlayacaktı. Nihai karar hızla alınmalıydı zira *London Times*'ın 30 Mart tarihli haberine göre, "Gmunden'de konuşan Yukarı Avusturya Bölge Yöneticisi (Gauleiter) Eigruber, Nasyonal Sosyalist hedeflerde başarılı olabilmek için, kendi eyaletinin sınırları içinde, tüm Avusturya'daki vatan hainlerine yönelik bir toplama kampı barındırma ayrıcalığına sahip olmaları gerektiğini ifade etmişti. Bu, *Völkischer Beobachter*'e göre, dinleyicilerde öylesine bir coşku yaratmıştı ki Bölge Yöneticisi (Gauleiter) bir süre konuşmasına ara vermek zorunda kaldı."[28]

Mayıs sonunda ikinci bir ziyaret gerçekleştirildi; bu kez, toplama kampları müfettişi Theodor Eicke ve SS imar bölümünden Herbert Karl vardı.[29] Dachau'daki Alman ve Avusturyalı suçlulardan oluşan ilk 300 kişilik mahkûm grubu 8 Ağustos 1938'de geldi. Eylül 1939'da Mauthausen'de, aralarında 958 suçlu, 1.087 Çingene (esas olarak Avusturya'nın Burgenland eyaletinden) ve 739 Alman siyasal hükümlüsünün bulunduğu 2.995 mahkûm vardı:[30] "İlk Yahudi mahkûm, eşcinsellik suçlamasıyla tutuklanan Viyana doğumlu biriydi ve Mauthausen'e girişi Eylül 1939, ölümü Mart 1940 olarak kaydedilmişti. 1940 yılı boyunca 90 Yahudi daha geldi; 10'u hariç hepsi yıl sonunda ölü olarak kayda geçtiler."[31]

Götz Aly ve Susanne Heim'e göre, Naziler ekonomik olarak gerekçelendirilmiş "rasyonel" Yahudi sorunu politikalarını önce Avusturya'da uygulamaya koymuşlardı. Daha sonra, Viyana'da oluşturulan "modelden" "Nihai Çözüme" kadar tüm girişimlerini bu politika belirledi. Viyana modeli (Modell Wien), Reich Ekonomi Yönetimi Kurulu'nun (Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit) hazırladığı titiz kârlılık değerlendirmeleri temelinde, fiilen üretken olmayan Yahudi işletmelerin tasfiyesi aracılığıyla gerçekleşe-

27 Gordon J. Horwitz, *In the Shadow of Death: Living Outside the Gates of Mauthausen*, Londra, 1991, s. 23.

28 *A.g.e.*, s. 28.

29 *A.g.e.*, s. 29.

30 *A.g.e.*, s. 12.

31 *A.g.e.*, s. 13-14.

cek kökten bir yeniden yapılandırma;[32] daha önce gördüğümüz gibi, Yahudi nüfusun yoksul kesimlerinin göç fonuna varlıklı Yahudilerin yaptıkları katkı sayesinde, yeni oluşan Yahudi proletaryadan kurtulmak için gösterilen sistematik çaba; Yahudilerin asgari bakımının sağlanacağı ve mahkûmların kendi emekleriyle finanse edecekleri çalışma kamplarının (Walter Rafelsberger'in planladığı üç kamp) tesisi,[33] olarak tanımlanıyordu. Özü itibarıyla, Reich'a eklenen Avusturya'nın Yahudi sorunundan sorumlu olanları harekete geçirenin Nazi anti-Semit ideoloji değil ekonominin mantığı olduğu iddia ediliyordu. Göring'in Dört-Yıllık Plan yönetim kademesi ve teknokratlarının sadece Avusturya'daki Arileştirme sürecini yönetmekle kalmayıp, aynı teknokratların (mesela Rafelsberger), gelecekteki getto ve imha kamplarının erken modelleri olan zorunlu-çalışma kampları aracılığıyla yoksul Yahudiler sorununun çözümünü de planlamaları olgusu, bu savı doğrular görünüyor.

Aslında, daha önce gördüğümüz gibi, Nazi Almanyası'nda Yahudi ekonomik yaşamının tasfiyesi hızlı bir tempoda 1936 yılında başlamıştı ve 1937 sonlarına gelindiğinde, muhafazakâr nüfuzun bertaraf edilmesiyle, zorla Arileştirme anti-Yahudi politikanın asli dürtüsü haline geldi ve burada esas hedef Yahudileri göçe zorlamaktı. Anschluss sonrası Avusturya'da yapılan, tüm Reich'ta sürdürülen genel bir politikanın sadece daha iyi örgütlenmiş haliydi. Ekonomik mülksüzleştirme ve Almanya ile Alman denetimindeki bölgelerden Yahudilerin kovulması arasındaki bağlantı, savaş patlak verene dek, Nazi politikalarının *o aşamasını* nitelemeye devam etti. Sonra, yaklaşık iki yıllık ara dönemin ardından, farklı bir mantık belirdi ve bu mantığın ekonomik ussallığı temel aldığını söylemek zordu.

II

Anschluss sonrasında Yahudi mülteci sorunu büyük bir uluslararası mesele haline geldi. Fransız tatil beldesi Evian'da otuz iki ülkenin katılımıyla 6-14 Temmuz 1938'de bir konferans düzenleyerek Başkan Roosevelt çözüm bulma umudunu açıkça ortaya koydu. Roosevelt'in girişimi ilginçti çünkü "fazlasıyla sınırlayıcı bir göç yasasıyla bağlı olduğundan, fiilen etki gücünün olmadığı bir alana giriyordu."[34] Aslında, Evian'ın sonucu daha düzenlenmeden karara bağlanmıştı: Konferans daveti, "hiçbir ülkenin, mevcut yasaları-

32 Aly ve Heim, *Vordenker der Vernichtung*, s. 36.

33 *A.g.e.*, s. 41-42.

34 Henry L. Feingold, *Bearing Witness: How America and Its Jews Responded to the Holocaust*, Syracuse, N. Y., 1995, s. 75.

nın izin verdiğinden daha fazla sayıda göçmen kabul etmesinin beklenemeyeceğini" açıkça ortaya koyuyordu.[35]

Konferans ve ana teması olan Yahudilerin kaderi, dünya basınında geniş ve çeşitli yankı buldu. Londra *Daily Telegraph* 7 Temmuz'da, "akla yakın bir zaman diliminde yer bulunması düşük bir ihtimal" diyordu.[36] 11 Temmuz Tarihli *Gazette de Lausanne*: "Bazılarına göre, böyle küçük bir azınlık için çok güçlü bir pozisyon aldılar [Yahudiler]. Bu nedenle onlara karşı muhalefet bazı yerlerde genel saldırıya dönüştü." *Libre Belgique* "Birinci Dünya Savaşı öncesi dünyadaki altının onda birinin Yahudilere ait olduğu söylenmiyor muydu?" diye soruyordu 7 Temmuz'da.[37]

Basının tümü düşmanlık beslemiyordu. Londra *Spectator* 29 Temmuz'da, "bu özellikle Hıristiyan vicdanına bir hakarettir," diyordu, "bunca geniş varlık ve kaynaklarına rağmen modern dünya bu sürgünlere ev, yiyecek, içecek ve güvenli bir statü veremiyor."[38] İleride, savaş sonrasının Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olacak Georges Bidault, sol-kanat Katolik gazetesi *L'Aube*'ye 7 Temmuz'da şöyle yazıyordu: "Bir şey net olarak anlaşıldı: Aydınlanmış milletler, mültecilerin umutsuzluğa kapılmasına izin vermemelidir."[39] Ana akım Fransız Katolik gazetesi *La Croix* 14 Temmuz'da merhamet çağrısı yapıyordu: "insanların acı çekmesi karşısında bir kenarda duramayız, yardım çığlıklarını yanıtsız bırakamayız. ... Yahudi sorununun, tüm bir halkın ortadan kaldırılmasıyla, tümüyle imhasıyla çözümlenmesine ortak olamayız."[40] Ancak Evian'da hiçbir kapı aralanmadı, mültecilere hiçbir umut verilmedi. Amerikalı George Rublee'nin başkanlığında bir Hükümetler Arası Mülteci Komitesi kuruldu. Nihayetinde herhangi bir sonuca ulaşmayan Rublee'nin faaliyetlerini ileride ele alacağız.

Nazi alaycılığına gün doğmuştu. SD'ye göre Evian'ın net sonucu, "Yahudi sorununun hiçbir şekilde sadece Almanya tarafından kışkırtılmadığını, aksine dünya ölçeğinde siyasal öneme sahip bir sorun olduğunu tüm dünyaya göstermesiydi. Her ne kadar Almanya'nın Yahudi sorununu ele alış biçimi Evian devletleri tarafından reddedildi ise de Amerika da dâhil olmak üzere hiçbir ülke, belli sayıda Yahudiyi koşulsuz kabul etmemektedir. Avustralya delegesinin, Yahudi göçünün kendi ırklarını tehlikeye atacağını söylemesi kayda değerdir."[41] Alman yaklaşımıyla, orada bulunan *Newsweek* muha-

35 *Foreign Relations of the United States, 1938*, cilt 1, Washington D. C., 1950, s. 740-41.

36 Shlomo Z. Katz, "Public Opinion in Western Europe and the Evian Conference of July 1938", *Yad Vashem Studies* 9 (1973), s. 106.

37 *A.g.e.*, 108.

38 *A.g.e.*, s. 111.

39 *A.g.e.*, s. 113.

40 *A.g.e.*, s. 114.

41 Yay. haz. Heinz Boberach, *Meldungen aus dem Reich: Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS 1938-1945*, cilt 2, Herrsching, 1984, s. 23.

birinin iğneleyici Evian özeti arasında temel bir fark yoktu: "Oturumu eski Birleşik Devletler Çelik İşletmeleri başkanı Myron C. Taylor açtı: 'Hükümetlerin harekete geçmesinin, derhal harekete geçmesinin zamanı geldi.' Çoğu hükümet, Yahudi mültecilere kapılarını kapatarak derhal harekete geçti."[42] *Völkischer Beobachter* zafer kazanmışçasına bir başlık atıyordu: "Onları kimse istemiyor."[43]

Bu durum Hitler için de kaçırılmayacak bir fırsattı. Tespitlerini, 12 Eylül'de yapılan parti toplantısının kapanış konuşmasında dillendirmeyi seçti. Tüm dünyanın ilgi odağı olan Südet krizi ana temaydı; 1918'den bu yana savaş tehlikesi hiç bu kadar yakın olmamıştı fakat Yahudilere değinmemek olmazdı: "Bu demokrasilerde Almanya'nın –ve şimdi de İtalya'nın– Yahudilerden kurtulmaya çalışırken kullandıkları anlaşılması güç zalimlikten şikâyet ediyorlar. Genelde, tüm bu demokratik imparatorluklarda kilometre kareye birkaç kişi düşerken, Almanya, onlarca yıldır kılını kıpırdatmadan yüz binlerce Yahudiyi kabul ediyor.

Ama şimdi, sonunda şikâyetler had safhaya varınca ve millet bu parazitlerin kanını emmeye devam etmesini artık istemeyince her yerden acı çığlıklar yükselmeye başladı. Ancak bu durum, demokratik ülkelerin ikiyüzlü açıklamaları bir kenara bırakıp yardım etmeye yöneldiği anlamı taşımıyor; tam tersine, büyük bir soğukkanlılıkla, orada tabi ki yer olmadığını tekrarlıyorlar! Yani, kilometre kareye 140 kişinin düştüğü Almanya sorun çıkarmadan Yahudileri barındırmaya devam ederken, kilometre kareye birkaç kişinin düştüğü demokratik dünya imparatorluklarının böyle bir yükü asla üstlenmemesi beklentisi içindeler. Kısacası, yardım yok, tabi ki laf çok!"[44]

Evian fiyaskosu önemini daha geniş bağlamıyla kazanır. Nazi Almanyası'nın giderek artan gücü Hitler'in genel politikalarıyla saf tutan ülkeleri, Almanya'nın talebi olsun ya da olmasın, Reich ile siyasal ve ideolojik dayanışma sergileyen adımlar atmaya sevk etti. Bu tür girişimlerin en namlısı, Faşist Büyük Konsey'in 6 Ekim 1938'de onayladığı ve 17 Kasım'da yürürlüğe giren İtalyan ırk yasalarıdır.

İtalya'da sayıları elli bini ancak geçen Yahudi topluluğu toplum geneliyle tam anlamıyla bütünleşmiş durumdaydı. Kilise etkisinin zayıflamasıyla anti-Semitizm seyrek görülür hale gelmişti ve ordunun –ve Faşist Parti'nin– bile seçkin Yahudi mensupları vardı. Son olarak, Mussolini'nin kendisi de, geçmişte, Nazi ırk ideolojisine fazlaca ilgi göstermemişti. Nuremberg örnek alı-

42 David S. Wyman, *Paper Walls: America and the Refugee Crisis 1938-1941*, New York, 1985, s. 50.

43 Ben-Elissar, *La Diplomatie*, s. 251.

44 Hitler, *Raden und Proklamationen*, cilt 2, s. 899.

narak geliştirilen yeni anti-Yahudi yasa hem İtalyan Yahudileri arasında hem de birçok Yahudi-olmayan için büyük şaşkınlığa yol açtı.[45]

Ekim yasalarının öncesinde, Temmuz ortalarında Irk Manifestosu yayınlanmıştı ve Mussolini'nin ırkçı anti-Semitizm hazırlığının ifadesi olmasının yanında, gelmekte olan yasanın kuramsal temeli olarak tasarlanmıştı. Hitler böylesi bir iyi niyeti memnuniyetle karşıladı ve 6 Eylül'de Nuremberg Parti toplantısında yaptığı ilk konuşmada gereğini de yerine getirdi: "Sanırım bu noktada, kendi adıma ve sizlerin adına, diğer bir Avrupalı dünya gücünün, kendi deneyimleri üzerinden, kendi kararıyla ve kendi yöntemleriyle bizimle aynı düşünceye varmış olması ve bu düşünceyi temel alarak takdire şayan bir kararlılıkla kapsamlı sonuçlar çıkarmış olması gerçeği karşısında, derin ve kalbi mutluluğumuzu ifade etmeliyim."[46] Macaristan'ın Mayıs 1938 tarihli ilk anti-Yahudi yasası Mussolini'nin kararına göre daha az şatafatlı bir kutlamaya mazhar oldu fakat aynı temel belirtiye işaret ediyordu: Hitler'in anti-Yahudi politikasının gölgesi Avrupa'nın daha uzak ve geniş bölgelerine uzanıyordu.[47]

Yahudiler giderek daha fazla Avrupa ülkesinde yasal ayrımcılığın hedefi haline gelirken ve Yahudi mülteci sorununa ilişkin uluslararası çözüm çabaları sonuçsuz kalırken, tamamen gizli beklenmedik bir adım atıldı. 1938 yazı başlarında, yıllar içinde giderek sıkı bir Nazi rejimi muhalifi olan Papa XI. Pius, Amerikalı Cizvit John LaFarge'dan Nazi ırkçılığı ve özellikle de Nazi anti-Semitizmi karşıtı bir tamim metni hazırlamasını istedi. LaFarge'ın seçilme nedeni, muhtemelen, Amerika'daki süregelen anti-ırkçı faaliyetleri ve XI. Pius'un da okuduğu *Interracial Justice* kitabıdır.[48]

Diğer iki Cizvit papazının, Fransız Gustave Desbuquois ve Alman Gustav Gundlach'ın yardımlarıyla LaFarge, *Humani Generis Unitas*'ın (*İnsan Türünün Birliği*) taslağını 1938 sonbaharında tamamladı ve Papa'ya arz edilmek

45 1938 öncesinde İtalya'daki Yahudilerin durumu ve 1938 yasaları için, diğer kaynakların yanı sıra bkz. Meir Michaelis, *Mussolini and the Jews: German-Italian Relations and the Jewish Question in IItaly 1922-1945*, Londra, 1978, özellikle s. 152 vd.; Jonathan Steinberg, *All or Nothing: The Axis and Holocaust 1941-1943*, Londra, 1990, s. 222 vd.; Susan Zuccotti, *The Italians and the Holocaust: Persecution, Rescue, and Survival*, New York, 1987, s. 28 vd.

46 Michaelis, *Mussolini and the Jews*, s. 191.

47 1938 öncesi Macaristan'da Yahudilerin durumu ve 1938-1939 yasaları için, diğer kaynakların yanı sıra bkz. Randolph L. Braham, *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*, cilt 1, New York, 1981, özellikle s. 118 vd.; Nathaniel Katzburg, *Hungary and the Jews: Policy and Legislation 1920-1943*, Ramat Gan, Israel, 1981, özellikle s. 94 vd.; Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe*, s. 85 vd.

48 Tüm detayların alındığı kaynak, Georges Passelecq ve Bernard Suchecky, *L'Encyclique cachée de Pie XI: Une occasion manquée de l'Église face à l'antisémitisme*, Paris, 1995. Tamimin tam metni ilk kez bu çalışmada yer almıştır. XI. Pius'un LaFarge ile görüşmesi ve ona talimatları konusunda bkz. *A.g.e.*, s. 69 vd.

üzere, Roma'daki Cizvit tarikatı lideri Polonyalı Wladimir Ledochowski'ye gönderdi.[49] Bu arada, XI. Pius diğer bazı vesilelerle de ırkçılığı eleştirdi. 6 Eylül 1938'de, bir grup Belçikalı ziyaretçi ile yaptığı özel görüşmede daha da ileri gitti. Papa, büyük bir duygu seli içinde ve tabi ki gözyaşlarına boğularak İbrahim'in kurbanını tefsir ettikten sonra, şöyle dedi: "Bir Hıristiyan için anti-Semitizme katılmak olanaksızdır. Herkesin kendisini savunma hakkını ve meşru çıkarlarını korumak için gerekli araçlara başvurmasını kabul ederiz. Ancak anti-Semitizm kabul edilemez. Manen, hepimiz Samiyiz."[50]

Bu özel ve dolayısıyla basında yer almayan açıklamada Papa'nın anti-Semitizme yönelik suçlamaları ilahiyat sınırlarının içindedir: Yahudileri hedef alan ve devam etmekte olan zulmü eleştirmez, ayrıca kendini savunma hakkına da gönderme yapar (oransız Yahudi etkisi karşısında). Her ne olursa olsun beyan açıktır: Hıristiyanlar Nazi tipi bir anti-Semitizmi onaylayamazlar (ya da tam o sırada İtalya'da şekillenmekte olan halini).

Tamimin mesajı da benzerdi: Hıristiyanlık vahiy anlayışı ve Yahudilikle ilgili kilise öğretisi bakış açısıyla genelde ırkçılığın ve anti-Semitizmin ilahiyat zemininde suçlanması.[51] Böyle de olsa, tamim, anti-Semit eğilimlere, öğretilere ayrıca Almanya, Faşist İtalya ve tüm Hıristiyan dünyasındaki zulme karşı üst Katolik otoritenin ilk resmî kınaması oldu.

Ledochowski her şeyden önce bağnaz bir anti-Komünist idi ve ayrıca, Nazi Almanyası ile ilgili bir siyasal düzenlemenin hâlâ mümkün olduğunu sanıyordu. Metni iletmeyi geciktirdi. *Humani Generis Unitas* taslağını değerlendirmesi için, Roma Cizvitlerinin bilinen anti-Semit yayını *Civiltà Cattolica* yayın yönetmenine gönderdi.[52] Ancak LaFarge'ın doğrudan Papa'ya yazmasıyla metin ölümünden birkaç gün önce XI. Pius'un eline geçti. Ruhani lider 9 Şubat 1939'da öldü. Halefi XII. Pius muhtemelen projeden haberdar edildi ve muhtemelen *Humani Generis Unitas*'ı rafa kaldırmaya karar verdi.[53]

III

1938 yılında dahi, Almanya içinde anti-Yahudi yaptırımlara karşı çıkan tamamen sembolik küçük muhalefet adacıkları mevcuttu. Dört yıl önce, Reich Eğitim Bakanlığı Alman Sanat Tarihi Birliği'ne Yahudi mensuplarını kovma talimatı vermişti. Birlik bu talimata uymadı ve sadece yönetim kurulu

49 *A.g.e.*, s. 113 vd.

50 *A.g.e.*, s. 180-181.

51 *A.g.e.*, s. 285 vd.

52 *A.g.e.*, s. 116 vd. ve özellikle s. 138.

53 *A.g.e.*, s. 139, 208.

üyelerinin görevlerini değiştirmekle yetindi. Bakanlık iç yazışmaları, şüpheye yer bırakmayacak şekilde, Eğitim Bakanı Rust'ın talebini 1935'te yinelediğini gösteriyor. Mart 1938'de Devlet Sekreteri Werner Zschintsch birlik başkanına bir ihtar gönderdi: Birliğin bütün fonları kesilecekti ve talimata uyulmaz ise artık "Alman" ismini taşımasına izin verilmeyecekti. Zschintsch son olarak, "birliğin sonunda Nasyonal Sosyalist dünya görüşü ilkelerine riayet etmesinin sağlanmasına," diyordu, "Bakan ilgi duyacaktır."[54] Birliğin daha sonra nasıl bir karar verdiğini bilmiyoruz; ne olursa olsun, Yahudi üyeler Kasım 1938 kıyımının sonrasına kalamadılar.

Bazı başka –ve aynı derecede şaşırtıcı– bağımsızlık işaretleri de mevcuttu. 1938 Salzburg festivali de böyle bir durum olmalıydı. Anschluss sonrasında, Bayreuth'da orkestra yönetmeyi reddeden Arturo Toscanini Salzburg'u da reddetti.

Salzburg birden fazla konuda simgeseldi. Daha en başında, 1920'de, Hugo von Hofmannsthal ve Max Reinhardt ilk festivali Hoffmannsthal'ın *Jedermann*'ını (*Sıradan Adam*; aynı adlı Ortaçağ dinî oyunundan esinlenmiş) merkez alarak düzenlediğinde, Avusturya anti-Semit basını Yahudi kültürel istilasına ve üç Yahudinin (üçüncüsü aktör Alexander Moissi idi), Hıristiyanlığın en yüce mirasını sömürmesine karşı küplere binmişti.[55] Yine de, Hofmannsthal'ın *Jedermann*'ı yıllar yılı festivalin açılışını yaptı (1922 ve 1924 yıllarında, yine Hofmannsthal'ın *Welttheater*'inin sahnelenmesi dışında). 1938'de *Jedermann* tabi ki repertuvardan çıkarılmıştı.[56] Yahudi istilası durduruldu.

Wilhelm Furtwängler Salzburg'da Toscanini'nin yerini almayı kabul etti. Nazi Almanyası'ndaki kariyeri boyunca Furtwängler arada cesur çıkışları da olan bir siyasal oportünist olduğunu gösterdi. Salzburg'da Wagner'in *Meistersinger*'ini yönetmeyi kabul etti ama koşulu, Yahudi Walter Grossmann'ın, Hans Sachs rolü için yardımcı oyuncu olarak muhafaza edilmesiydi. Tesadüf bu ya, açılış gecesinde önceden Hans Sachs olarak belirlenen Karl Kammann hasta hissedince Walter Grossmann rol almıştı: "Joseph Goebbels ve çevresinin öncülüğündeki ışıltılı kalabalık, Führer'in en sevdiği operada Grossmann Nuremberg'in en Alman kahramanını canlandırırken, görev aşkıyla büyülenmiş gibi seyrediyordu."[57] Ancak ne sanat tarihçileri birliğinin yaptığı ne de Walter Grossmann'ın performansı, Nazi anti-Yahudi propagandanın giderek büyüyen tehdidini –ve etkisini– durduramayacaktı.

---

54 Devlet Sekreteri Zschintsch'in mektubu, 17.3.1938 (NG-1261), aktarıldığı kaynak, Mendelsohn, *The Holocaust*, cilt 1, s. 75.

55 Michael P. Steinberg, *The Meaning of the Salzburg Festival: Austria as Theater and Ideology, 1890-1938*, Ithaca, N. Y., 1990, s. 164 vd.

56 *A.g.e.*, s. 233 vd.

57 Shirakawa, *The Devil's Music Master*, s. 221.

Savaş öncesi yıllarının en büyük anti-Yahudi sergisi *Der Ewige Jude* (*Ebedi Yahudi*) 8 Kasım 1937'de Münih Deutsches Museum'da açıldı. Streicher ve Goebbels konuşma yaptılar. Aynı günün akşamı Bavyera Devlet Tiyatrosu Residenz Theater'da bir kültür etkinliği düzenledi ve *Deutsche Allgemeine Zeitung*'un haberine göre, burada "serginin temel temaları" ifade edildi. Programın ilk bölümünde, Luther'in ünlü kitapçığı *Wider die Juden und ihre Lügen*'den (*Yahudilere ve Yalanlarına Karşı*) parçalar sahnelendi; ikinci bölüm başka anti-Yahudi metinlerden okumalar içeriyordu ve üçüncüde de Shakespeare'in *The Merchant of Venice*'inden [*Venedik Tüccarı*] Shylock sahneleri yer aldı.[58]

Açılıştan birkaç hafta sonra yazılan SOPADE raporu, "serginin ziyaretçiler üzerinde etkisiz kalmadığını" vurguluyordu. Birinci salonda, ziyaretçileri Yahudi vücudunun çeşitli uzuvlarının büyük modelleri karşılıyordu: "Yahudi gözleri... Yahudi burnu, Yahudi ağzı, dudaklar" vb. Bunları izleyen, "ırksal olarak tipik" dev Yahudi yüz ve davranış fotoğrafları –Troçki'nin jestleri, Charlie Chaplin ve benzerleri– "olabilecek en itici biçimde sergileniyordu." Materyaller (mesela *Ester Kitabı*'ndan bölümler) ve karikatürler, sloganlar ayrıca "siyasette Yahudiler", "kültür hayatında Yahudiler", "iş hayatında Yahudiler" gibi birçok betimleme – ve bu çeşitli alanlarda Yahudilerin hedef ve yöntemlerine dair açıklamalar odaları dolduruyordu. Rapora göre, "sinemada Yahudiler" özellikle etkili olmuştu: Bu bölümde katlanılması güç kalitesiz bir ticari prodüksyon gösteriliyordu; sonunda perdede Alfred Rosenberg beliriyor ve şöyle diyordu: "Bu film ile sarsıldınız. Evet, özellikle kötü ama tam da size göstermek istediğimiz film."

SOPADE raporunun yazarı, sergiden ayrılırken derinden etkilenmiş olduğunu itiraf ediyordu; bu yanındaki eşi için de geçerliydi. Gördükleri hakkında sorular sormuştu. "Ona gerçeği söyleyemedim," diyordu. "Bunun için yeterli bilgim yoktu."[59] Bazı SA birimleri sergiden öylesine etkilendiler ki, Deutsches Museum'da öğrendiklerinden "ders çıkararak" kendiliklerinden bir boykot başlattılar.[60]

The Eternal Jew sergisi, Yahudi karşıtı her tür materyali toplama yönünde süregelen çabanın en aşırı ifadesinden başka bir şey değildi. Artık, 1937 so-

---

58 *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 4 Kasım 1937, Nationalsozialismus/1937, LBI, New York.

59 SOPADE, *Deutschland-Berichte* 5 (1938), s. 195-96. Kapsayıcı propaganda çabalarına rağmen Nazilerin savaşın başına kadar sinemayı yaygın biçimde kullanmamış olması tuhaftı. Örneğin, 30'lu yılların ikinci yarısı boyunca Alman salonlarında gösterilen anti-Semit prodüksyonlar, İsveç yapımı bir komedi uyarlaması olan *Peterson und Bandel* (1935), Alman filmi *Pour le mérite*'te (1938) dokundurmalı bir sahne ve son olarak, küçük bir anti-Yahudi film olan *Robert und Bertram* (1939) idi. Dorothea Hollstein, *"Jud Süss" und die Deutschen: Antisemitische Vorurteile im nationalsozialistischen Spielfilm*, Frankfurt am Main, 1971, s. 38 vd.

60 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP* (özetler), bölüm 1, cilt 2, s. 364.

nunda ve 1938 boyunca arayış yeni yaratıcılık örnekleriyle sürecekti. 24 Şubat 1938'de, Adalet Bakanı, Yahudiler aleyhine açılan her davanın bir kopyasının bakanlık basımevine gönderilmesinin artık gerekli olmadığını zira Yahudilerin suçluluğu konusunda yeterli bir görünüm sağlandığını tüm savcılara bildirdi. Hâlâ yer verilmesi gereken Yahudi cezai suçları şunlardı: "Yeni yasal meselelere yol açan vakalar; failin özellikle kötü niyet sergilediği ya da özellikle sakıncalı yöntemler kullandığı durumlar; işlenen suçun özellikle büyük ölçekli olduğu ya da büyük tahribata yol açtığı ya da toplumda alışılmadık bir ilgi uyandırdığı durumlar; son olarak, failin suçu tekrar işlediği ya da iktidar pozisyonunu kötüye kullandığı durumlar."[61] Almanya'da Yahudilerin *Rassenschande* maksadıyla iktidar pozisyonunu kötüye kullandığı durumlar 1938 yılında oldukça az olmalıdır. ...

Mart 1938'de, hâlâ hükümet bünyesinde çalışan Yahudi *Mischlinge* ve Yahudilerle ilişkisi olan kişiler meselesi ön plana çıktı. Araştırma talimatının arkasında Hitler var gibi görünüyordu zira 28 Mart 1938'de SD'den, özel olarak da bölüm II 112'den ilgili tüm belgelerin toplanmasını isteyen Führer Şansölyeliği mensubu Hans Hefelmann'dı. II 112 görevlileri, yaklaşmakta olan nüfus sayımının bu özel grupla ilgili kesin bilgi vereceğine ve her halükârda, böylesi dokümanların her bir bakanlığın üst kademelerinde büyük ihtimalle bulunacağına zira herhangi bir terfi durumunda adayın kısmi Yahudi kökeninin ya da Yahudi aile bağlarının göz önüne alınması gerektiğine, işaret etti.[62]

1938 başı itibarıyla tüm Alman Yahudileri pasaportlarını iade etmek zorundaydı (sadece göç etmek üzere olanlar için yeni pasaportlar basıldı).[63] Fakat kısa süre sonra diğer bir kimlik belgesine karar verildi. Temmuz 1938 tarihli İçişleri Bakanlığı kararına göre, yıl bitiminden önce tüm Yahudiler kimlik belgesi için polise başvurmak zorundaydı ve bu belge istendiğinde gösterilmek üzere sürekli taşınacaktı.[64] 17 Ağustos tarihli, Hans Globke'nin hazırladığı diğer bir kararname, ekteki listede bulunan önadlardan birini taşımayan Yahudilerin önad olarak Israel ya da Sara ismini almaları gerekti-

---

61 Adalet Bakanı'ndan Devlet Savcılarına, ..., 24.2.1938, Reichsjustizministerium, Fa 195/1938, IfZ, Münih.

62 Memorandum, II 112, 28.3.38, SD Hauptamt, mikrofilm No. MA-554, IfZ, Münih.

63 Bkz. Adam, *Judenpolitik*, s. 198-99. Ancak bu yaptırımın saçmalığı kurbanların gözünden kaçmadı: Berlin'den Yahudi Doktor Hertha Nathorff, "artık bizde pasaportlarımızı iade etmek zorundayız," diye yazıyordu günlüğüne, "Yahudilerin pasaport taşımasına artık izin verilmiyor. Sınırı geçmemizden korkuyorlar! İyi de istedikleri bu değil miydi? İlginç mantık." Yay. haz. Wolfgang Benz, *Das Tagebuch der Hertha Nathorff: Berlin-New York Aufzeichnungen 1933 bis 1945*, Münih, 1987, s. 105.

64 Kararname metni için bkz. Pätzold, *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung*, s. 155.

ğini duyuruyordu.[65] Ekteki erkek isimleri, Abel, Abieser, Abimelech, Abner, Absalom, Ahab, Ahasja, Ahaser[66] diye başlıyor ve devam ediyordu. Kadın isimleri de aynı minvaldeydi. (Eğer bu listeler başka koşullarda hazırlansaydı, bürokratik ahmaklığın kafa yapısını göstermeye çok uygun olurdu.)

Globke'nin listesindeki bazı isimler tümüyle hayalî idi ve diğerleri de kimlik saptama ve aşağılama amaçlarının birlikte güdülmesinden kaynaklı tuhaf tercihlerdi. Tipik Yahudi isimleri arsında Isidor'un yer alması şaşırtıcıydı. "Anti-Yahudi kilise papazı Sevillalı Aziz Isidor ve Güney Almanya'daki birçok köy kilisesinin koruyucu papazı Madridli Aziz Isidor bu duruma çok şaşırırdı."[67] Ancak muhtemelen Globke sadece fiili bir alışkanlığı izliyordu: O dönem Almanyası'nda Isidor ismini genelde Yahudiler alıyordu.[68]

Anschluss'dan birkaç ay sonra Streicher, araştırmacılarının Viyana'daki Rothschild arşivlerine erişimi için Himmler'den izin istedi. Böylelikle, "Yahudiler, Yahudi suçları ve geçmişten günümüze Almanya'daki Yahudi yasalarıyla ilgili kapsamlı bir tarihsel çalışma için" materyal toplamak mümkün olacaktı. Himmler kabul etti ancak belgelerin incelenmesi sırasında bir SD temsilcisinin de bulunması konusunda ısrar etti.[69] Rothschild arşivleri büyük ilgi gördü. Rosenberg, Eylül 1938 parti kongresi için, teması "Doğu'da Avrupa'nın kaderi" olacak bir resmî sergi planladı. Dairesi, Rothschild belgelerini elinde bulunduran Viyana Gestapo'dan SS-Hauptsturmführer Hartl'dan yardım isterken, Doğu'daki Yahudilerin hem sanayiciler hem de Marksist liderlerle temasta olduklarını örnekleyecek belgeler bulma beklentisi taşıyorlardı: "Umuyoruz ki," diyordu Rosenberg'in temsilcisi, "Rothschild Evi'nde ele geçirilen belgeler arasında, bu konuda bazı kıymetli orijinal bilgilere ulaşabiliriz." Hartl'ın dairesinden birkaç hafta sonra cevap geldi: Rothschild belgeleri arasında sergi temasıyla ilgili hiçbir materyal bulunamamıştır.[70] Aşağı yukarı aynı dönemde, SS-Oberführer Albert, SD'deki meslektaşı SS-Standartenführer Six'e "araştırma amaçlı" olarak Rothschild arşivlerine özellikle ulaşmak istediğini bildiriyordu; Six, çeşitli farklı noktalara taşınmış olsa da materyalin ulaşılabilir olduğu güvencesini verdi; ancak değinmek gerekiyor-

65 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 237.

66 Pätzold, *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung* s. 159.

67 Christiane Hoss, "Die jüdischen Patienten in rheinischen Anstalten zur Zeit des Nationalsozialismus", yay. haz. Mathias Leipert, Rudolf Styrnal, Winfried Schwarzer, *Verlegt nach unbekannt: Sterilisation und Euthanasie in Galkhausen 1933-1945*, Köln, 1987, s. 67-68.

68 Bu bilgi için müteveffa Amos Funkenstein'e müteşekkirim.

69 SD iç yazışmaları, 29 Ağustos 1938, Streicher'in Himmler'e mektubu, 22 Temmuz 1938 ve Rosenberg'den Henlein'e, 15 Ekim 1938, Mendelsohn, *The Holocaust*, cilt 4, s. 216-17.

70 Reich NSDAP liderliği, Alman Edebiyatı Geliştirme Dairesi'nden Viyana Gestapo SS-Hauptsturmführer Hartl'a, 17.6.1938; SD II 112'den Reich NSDAP liderliği, Alman Edebiyatı Geliştirme Dairesi'ne, 17.8.1939, SD Hauptamt, mikrofilm MA-554,IfZ, Münih.

du ki sorumlular sıradan arşivciler değildi: Frankfurt Rothschild materyali ve birlikte gelen otuz bin ciltlik kütüphane, SS ana bölgesi Fulda-Werra'da emniyette tutuluyordu.[71]

Südet bölgesinin ilhakının ardından Rosenberg, Südet Almanlarının lideri Konrad Henlein'e başvurarak, "kurulmakta olan Yüksek Okul'un [Enstitü] kütüphanesine ve bilimsel araştırmalarına kaynak olacak kıymetli" her tür Marksist, Yahudi ve dinî eserler talep etti.[72]

Böylesine geniş alanda araştırma dürtüsü söz konusu olunca, bazı uç konuların, Nazilerin gözettiği ince ayrımlara ciddi tehdit oluşturması anlaşılır bir durumdu. Mesela 9 Mart 1938'de, Heidelberg Carl Winter Üniversitesi Yayınevi sahibi Otto Winter oldukça hassas bir konuda Rosenberg'e başvurdu. Yirmili yıllarda Winter beş cilt olarak planlanan Baruch Spinoza'nın eserlerinin ilk dört cildini yayınlamıştı; beşinci cilt 1932 yılında hazır hale getirilmiş ama basılmamıştı. Winter son cildi yayınlama kararını kendi başına alamayacağını düşünüyordu (mektubunda uzun süredir parti üyesi olduğunu ve Nazi yayıncılık faaliyetlerine katıldığını vurguluyordu).[73] 18 Mart'ta Rosenberg'in Bilim Dairesi (Amt Wissenschaft) yayınlama izni verdi (muhtemelen parti felsefecisi Alfred Bäumler'in önerisiyle).[74] Ancak Winter hayrına parti üyesi olacak biri değildi: 30 Mart'ta izin için Rosenberg'e teşekkür etti ve Alman Kitapçılığı Bülteni'ne vermeyi planladığı ilanda bu kitaba değinip değinemeyeceğini sordu. "Benim için bu önemli," diyor ve ekliyordu, "zira haksız saldırılardan kendimi korumalıyım." Winter'in talebine ilk tepki mektubun kenar boşluklarında izlerini bırakacaktı: İki kalın soru işareti ve altı dört kez çizilmiş bir "*Nein.*"[75] Winter'e birkaç gün sonra aynı cevap net bir biçimde tekrar iletildi. Winter'ın arkadan iş çevirme ihtimaline karşı, Bilim Dairesi'nden taahhütlü mektup gönderildi.[76]

Zaman zaman resmî kimlik saptama girişimleri işe yaramayabiliyordu ve çok rahatsız edici durumlar ortaya çıkıyordu. Mesela, 20 Ağustos 1938'de, Fürstenberger Kız Lisesi müdiresi, Hesse-Nassau Bölge Teşkilatı (Gauleitung) siyaset bölümünün soruşturmasına ilişkin mahcup bir cevap yazmak zorunda kalmıştı. Olan biteni inkâr etmeye imkân yoktu: Birkaç gün önce, okulda hâlâ kaydı bulunan iki Yahudi kız öğrenci bayrak törenine katılmıştı. Müdire

71 SS-Oberführer Albert'ten SS-Standartenführer Six'e, 18.1.39; SS-Standartenführer Six'den SS-Oberführer Albert'e, 26.1.39, SD Hauptamt, mikrofilm MA-554, IfZ, Münih.

72 Mendelsohn, *The Holocaust*, cilt 4, s. 138.

73 Karl Winter'den Rosenberg'e, 9.3.38, NSDAP, Hauptamt Wissenschaft, mikrofilm MA-205, IfZ, Münih.

74 Bilim Dairesi'nden (NSDAP) Karl Winter'e, 18.3.38, *a.g.e.*

75 Karl Winter'den Rosenberg'e, 30.3.38, *a.g.e.*

76 Bilim Dairesi'nden (NSDAP) Karl Winter'e, 12.4.38, *a.g.e.*

Öchler, birçok öğretmen değişikliği olduğunu ve kızların da "tam bir Yahudi yüzsüzlüğüyle" durumdan yararlandığını söyleyerek olayı açıklamaya çalışıyordu. Öğretmenlere yeterli açıklama yapılmıştı ve müdire bu durumu kızları okuldan atmak için kullanmak istiyordu.[77] Fakat mesele burada kalmadı. Bölge Teşkilatı (Gauleitung) dosyayı 27 Ağustos'ta Frankfurt Genel İdaresi'ne gönderdi. Dört gün sonra İdare başkanı, Belediye Başkanı Kremmer'e yazdığı mektupta, müdirenin açıklamalarına rağmen, olanların akıl almaz ve affedilmez olduğunu ifade ediyordu: İdare başkanı mektubu bitirirken, "konuyu takip etmenizi istiyorum," diyordu "ve Frankfurt okullarının derhal Yahudi öğrencilerden temizlenmesini sağlamalısınız."[78] 8 Eylül'de Belediye olayı Okul Departmanı'na aktararak, meselenin derhal aydınlatılmasını, okulların Yahudi öğrencilerden temizlenme imkânlarının araştırılmasını ve İdare başkanına bir cevap taslağı hazırlanmasını istedi. Belgeler 18 Eylül'e kadar hazır olmalıydı. Okul Departmanı bu acil durumu soğukkanlılıkla karşıladı: Belediye Başkanı'na cevap 26 Eylül'de gönderildi. Temel olarak söylediği, olayın birçok öğretmenin yeni ya da yerlerinin değişmiş olmasından kaynaklandığıydı. Ayrıca, şehir okullarında Yahudi çocukların bulunması, 25 Nisan 1933 tarihli, Alman okullarının aşırı kalabalık olmasına karşı çıkarılan yasaya tabiydi. Yani Yahudi öğrenci sayısı toplam öğrenci sayısının yüzde 1,5'ini geçemezdi, bu sınırlı sayının istisnası, cephede savaşan eski askerler ile birinci ve ikinci dereceden *Mischlinge* ailelerin çocuklarıydı.[79]

IV

Anti-Yahudi ekonomik kampanya 1938'in ilk aylarında tüm hızıyla başladı; Almanya'da geriye kalan Yahudi ekonomik mevcudiyetini paramparça edecek yasa ve yönetmelikler birbirini izledi. Senenin başında Altreich'ta, çoğunluğu büyük şehirlerde ve esas olarak da Berlin'de olmak üzere hâlâ 360.000 Yahudi yaşıyordu. 1933 yılı için 10-12 milyar Mark tahmin edilen Yahudi varlıkları, 1938 baharında yarısına düşmüştü. Bunun kendi içinde gösterdiği, Barkai'nin de işaret ettiği gibi, Arileşme 1938 yılı boyunca Alman Yahudilerinin üzerine çökecek olan yaptırımlara yol açan kademeli bir süreçti.[80]

26 Nisan'da tüm Yahudilerin mal varlıklarını kaydettirmeleri talimatı verildi.[81] 14 Haziran'da, boykot komitesine 1 Nisan 1933 tarihinde geri adım

77 Max Kreuzberger Research Papers, AR 7183, Kutu 8, dosya 9, LBI, New York.

78 *A.g.e.*

79 *A.g.e.*

80 Barkai, *From Boycott to Annihilation*, s. 114.

81 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 223.

attıran sorun çözüldü. Reich Vatandaşlık Yasası'na ek üçüncü madde şöyleydi: "Sahibi Yahudi olan, Yahudi ortağı olan ya da 1 Ocak 1938 tarihi itibarıyla, yönetim kurulunda Yahudi bulunan tüm işletmeler Yahudi işletmesi sayılır. Ayrıca hisselerinin dörtte birinden ya da oyların yarısından fazlası Yahudilerin elinde bulunan ya da fiilen Yahudi etkisi altında bulunan işletmeler de Yahudi kabul edilir. Yahudi bir işletmenin şubesi, eğer şube yöneticisi Yahudi ise Yahudi işletme kabul edilir."[82]

6 Temmuz 1938'de bir yasayla Yahudilere yasak olan, aralarında kredi enformasyon, emlak komisyonculuğu ve benzeri kalemlerin de yer aldığı, ticari hizmetlerin ayrıntılı listesi çıkarıldı.[83] 25 Temmuz'da, Reich Vatandaşlık Yasası'na ek dördüncü madde Almanya'da Yahudi tıp faaliyetine son verdi: Yahudi doktorların lisansları 30 Eylül 1938 tarihi itibarıyla iptal edildi.[84] Raul Hilberg'in belirttiği gibi, "bu Kanon hukukunun (Kilise hukuku) yeniden sahnelenmesinden başka bir şey değildi fakat buradaki modern yaratıcılık, Yahudi doktorlar tarafından kiralanan evler için sözleşmenin mülk sahibinin ya da kiracının isteğiyle feshedilebileceği hükmüydü."[85] Maddenin son cümlesi Kanon hukukuyla ya da modern yaratıcılıkla değil ama bütünüyle Yeni Almanya ruhuyla ilgiliydi: [Yahudi hastalara tıbbi hizmet vermeye] yetkili olanlar [doktorlar], 'doktor' unvanını kullanamazlar onun yerine sadece 'hasta bakıcı' kullanacaklardır."[86] Bu arada, kararname Bayreuth'da imzalandı ve resmen ilan edildi: O sırada Hitler festivale katılıyordu.

27 Eylül 1938'de, Münih konferansı arifesinde, Hitler Yahudilere hukuk alanında faaliyet göstermeyi yasaklayan ek beşinci maddeyi imzaladı.[87] Uluslararası gerilim nedeniyle madde hemen ilan edilmedi. Nihayet 13 Ekim'de, duyurunun ertesi gün yapılmasına izin verdi.[88] Madde, Altreich'ta 30 Kasım'da, eski Avusturya'da (Viyana için kısmi ve geçici bir istisna ile) 31 Aralık'ta yürürlüğe girdi.

Almanya'daki Yahudi ekonomik yaşamını yerle bir eden son darbe, Kristal Gece kıyımının hemen ardından Göring'in Reich'ta tüm Yahudi ekonomik faaliyetleri yasaklamasıyla 12 Kasım'da geldi. Ancak bu arada, Nasyonal

82 *A.g.e.*, s. 229. Yasanın, Hilberg'in sunduğu basitleştirilmiş çevirisini kullanıyorum. Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, s. 82.

83 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 232; Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, s. 83-84.

84 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 234.

85 Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, s. 84.

86 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 234.

87 *A.g.e.*, s. 242. Yahudi nüfusa 'hasta bakıcı' olarak hizmet vermek üzere yedi yüz doktora izin verildi, benzer biçimde iki yüz avukata 'danışman' olarak yetki verildi. Bkz. Arndt ve Boberach, "Deutsches Reich", s. 28. Yahudi bir avukatın danışman olma prosedürü –ve danışmanlık statüsü– değerlendirmesi için bkz. Lothar Gruchmann, *Justiz im Dritten Reich 1933-1949: Anpassung und Unterwerfung in der Ära Gürtner*, Münih, 1988, s. 181 vd.

88 *A.g.e.*, s. 178-79.

Sosyalist doktor ve avukatlar Yahudilerin mesleklerinden kesin olarak ihraç edilmiş olmasını yeterli görmüyorlardı. Nazi anti-Yahudi yaptırımlar dünyasında genellikle olduğu gibi, somut yıkımın sembolik ifadesi de olmalıydı. 3 Ekim 1938'de Reich Tabipler Odası (Reichsärztekammer), Eğitim Bakanı'ndan, artık mesleklerini icra etmeleri yasak olan Yahudi doktorların daha da fazla yoksunluk çekmelerini talep edecekti: Reich doktorları lideri Wagner, Rust'a yazdığı mektubu bitirirken, "bu nedenle isteğim," diyordu, "'Doktor' unvanının bu Yahudilerden en kısa zamanda alınmasıdır."[89] Eğitim bakanı ve adalet bakanı konuyu müzakere ettiler: İçişleri bakanlığına ortak önerileri, sadece tıpta ve hukukta unvanların iptali değil, bunun yerine Yahudilerin tüm unvanlarını, akademik derecelerini ve benzeri payeleri kaldıracak bir yasa tasarısı üzerine düşünmekti.[90] 9-10 Kasım kıyımının ertesi günü konu ileri bir tarihe bırakıldı.[91]

Zorla Arileştirme –ya da, daha kesin ifadesiyle Yahudi mülklerine el konulması– kural hâline geldiğinde, Alman iş çevrelerinde oluşan atmosfer, yetkililer tarafından Arileştirme görüşmelerinde danışmanlık yapması istenen Münihli bir işadamının yazdığı mektupta sergilenir. Mektubun yazarı kendisini Nasyonal Sosyalist, SA mensubu ve Hitler hayranı olarak tanıtmaktadır. Sonra da şöyle der: "Yahudilere karşı uygulanan gaddar ve olağan dışı yöntemlerden tiksiniyorum ve şu andan itibaren, dolgun bir gelirin kaybı anlamına gelse de, Arileştirme sürecine herhangi bir şekilde katılmayı reddediyorum. ... Eski, dürüst ve dik duruşlu bir işadamı olarak, Birçok 'Ari' işadamının, girişimcinin ve benzerlerinin, utanç verici bir biçimde Yahudi dükkân ve fabrikalarını olabilecek en ucuz ve komik fiyata yağmalamaya çalışmalarına daha fazla destek vermem ve göz yummam artık mümkün değil. Bu insanlar, kızarmış gözleri ve açlıkla sarkan dilleri ile cansız Yahudi gövdelerinden beslenmek üzere üşüşen akbabalara benziyorlar."[92]

Zorla Arileştirme dalgası, daha önce gördüğümüz, o güne kadar büyük şirketlerin sadık kaldığı görece ılımlı tutumu da sildi attı. Yeni ekonomik teşvikler, partinin baskısı, muhafazakâr dengeleyici yönetsel güçlerin yokluğu (daha önce Schact'ın temsil ettiği türden), alt-tabaka yağmacılıkla üst-düzey görgülü davranış arasındaki farkları ortadan kaldırdı. Bazı durumlarda Hitler'in doğrudan müdahalesini tespit etmek mümkün. Mesela, 1937 Kasım ayı ortalarında, "Herbert Göring ve Wilhelm Keppler, çelik fabrikatörü Friedrich Flick'in Berlin'deki baş temsilcisi Otto Steinbrinck'i [derhal] Hit-

89 Reich Tabipler Odası'ndan Eğitim Bakanlığı'na, 3.10.38, Reichministerium für Wissenschaft u. Erziehung, mikrofilm MA 103/1, IfZ, Münih.

90 Adalet Bakanından Eğitim Bakanına, ..., 3.10.38, *a.g.e.*

91 İçişleri Bakanından Eğitim Bakanına, 14.12.38, *a.g.e.*

92 Barkai, *From Boycott to Annihilation*, s. 129.

ler'in Şansölyeliğine davet ettiler. Amaç, Julius ve Ignaz Petschek ailelerinin dev madencilik işletmelerinin 'Arileştirilmesine' öncülük etmesi için Flick'in rüşvetle ya da korkutarak ikna edilmesiydi."[93]

Anlaşılan yeni kurulan şirketler eskilerden daha saldırgandı: Mesela Flick, Otto Wolf ve Mannesmann, ağır sanayinin hızla büyüyen üç devi, Krupp ya da Vereinigte Stahlwerke'ye (Birleşik Çelik Fabrikaları) kıyasla Arileştirme sürecine daha bir gayretle katılıyorlardı. Aynı durum bankacılık için de söz konusuydu ve başta hızlı büyüme peşindeki bölgesel bankalar, ayrıca özel bankalar (Merck, Fink, Lenz) ve sermaye ihtiyacı olan Dresdner Bank, ele geçirme işlemlerinin öncü aracıları oldular; bu arada, Deutsche Bank daha fazla itidal gösterdi ve Yahudi işletmelerin satış fiyatına bindirdiği yüzde iki komisyon, 1937-1940 yılları arasında birkaç milyon Mark birikim sağladı.[94]

Tüm bu operasyonlar Nazilerin arzuladığı kadar kolay olmuyordu. Bazı büyük çaplı Arileştirme girişimleri için aylarca hatta yıllarca beklemek zorunda kalıyorlar ve Berlin kesin zaferini ilan edemiyordu.[95] En bilinen vakalar arasında, Çekoslovakya'daki Witkowitz çelik fabrikalarının denetimi için Rothschilds ile sürdürülen karmaşık pazarlıklar (bu süre boyunca Viyanalı Rothschild, Baron Louis rehin olarak tutuldu) ayrıca Weinnmanlar ile ve Hitler'in hedefinde yer alan Petschekler ile Reich'daki çelik fabrikaları ve maden ocaklarının denetimi konusunda yapılan pazarlıklar vardır. Naziler kendilerini, gelecekteki kurbanlarının başlattıkları yerinde bir hamle sonucu, mal transferi ve yabancı mülkiyeti labirentinin içinde buldular ki bu durum, Petschek pazarlıkları sırasında, Steinbrinck'in bir iç yazışmada şu ifadeyi kullanmasına yol açtı: "Er ya da geç, şiddet kullanımını ya da doğrudan devlet müdahalesini düşünmek zorunda kalacağız."[96]

Naziler hızlandırılmış Arileştirmenin keskinleştirdiği ikilemin pekâlâ farkındaydı: Yahudi nüfusun hızla yoksullaşması ve göçün karşısında giderek büyüyen engeller Yahudilerle ilgili olarak geniş çaplı yeni sosyal ve ekonomik sorunlar yaratıyordu. Başlangıçta, Frick gibi insanların yapılabileceklere dair hâlâ son derece geleneksel görüşleri vardı. 14 Haziran 1938 tarihli ve "Ekonomide Yahudiler" başlıklı bir rapora göre, aynı yılın Nisan ayında düzenlenen bir tartışmada Frick görüşlerini net bir biçimde şöyle özetlemişti: "Almanya Yahudileri sahip oldukları ticari ve diğer varlıklarla yaşamlarını sürdürmeleri mümkün olduğunda katı bir devlet denetimi gereği doğuyor. Maddi desteğe ihtiyaç duydukları durumda da *kamusal* destek soru-

93 Hayes, "Big Business", s. 266.

94 *A.g.e.*, s. 267.

95 Özellikle bkz. Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, s. 60-90; Genschel, *Die Verdrängung*, esas olarak bölüm 10; Barkai, *From Boycott to Annihilation*, s. 75.

96 Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, s. 79.

nunun çözülmesi gerekiyor. Muhtelif sosyal yardım kuruluşlarının daha fazla kullanılması kaçınılmaz görünüyor."[97]

1938 sonbaharı başlarında, diğer bir tedbir, bu kez yerel olarak planlanan bir ekonomik zorbalık Berlin'de başladı. Kiralık konut firmalarının en büyüklerinden biri olan Gemeinützige Siedlungs und Wohnungsbaugesellschaft (GSW) Berlin, tüm Yahudi kiracıların listesini istedi ve çoğunun kira kontratını feshetti. Yahudi kiracıların bir kısmı gitti ancak diğerleri GSW aleyhine dava açtı. Charlottenburg bölge mahkemesi sadece konut firmasını kayırmakla kalmadı, benzer yaptırımların daha genel bir çerçevede uygulanabileceğinin de göstergesi oldu. Mahkeme, üzerinde bir dış baskı olmasa da muhtemelen aynı kararı verirdi fakat Adalet Bakanlığına, Hitler'in 1937 yılı başlarında Berlin'in inşasına genel denetçi olarak atadığı Albert Speer tarafından baskı da yapıldı. Bu ateşli genel denetçi, eşzamanlı olarak, başkentin belediye başkanıyla Yahudileri diğer yaşadıkları semtlerden taşımak üzere 2.500 küçük konutun inşası için pazarlık ediyordu.[98] Bu ayrıntılar Speer'in oldukça seçici hafızasından kaçmış görünüyor.[99]

1938 baharında ve yaz başlarında anti-Yahudi şiddet Altreich'da yeniden yükseldi. Heydrich'in emriyle, Haziran ayında on bin "asosyal" tutuklanarak toplama kamplarına gönderildi: Daha önceden sabıkası bulunan bin beş yüz Yahudi de bunlara dâhildi ve (1937 yılında kurulan) Buchenwald'e gönderildiler.[100] Birkaç hafta önce, Nisan sonunda Propaganda Bakanı (ve Berlin Bölge Yöneticisi), Berlin Polis Şefi Kont Wolf Heinrich Helldorf'tan şehirdeki Yahudilere yönelik ayrımcılık ve tacizin yeni biçimlerine dair bir öneri hazırlamasını istedi. Sonuç, Gestapo'nun hazırladığı uzun bir rapor oldu ve bu rapor 17 Mayıs'ta Helldorf'a teslim edildi. Gestapo, önerdiği önemli ayrımcı yaptırımlar arasında önceliği (artık eskisinden de zor olan) göçe vermiş olduğu için metin son anda SD Yahudi Şubesi tarafından alelacele yeniden gözden geçirildi. Önerinin son hâli Goebbels'e gönderildi ve muhtemelen 24 Temmuz tarihli bir toplantıda Hitler ile müzakere edildi.[101] Öngörü-

97 Barkai, *From Boycott to Annihilation*, s. 118.

98 Bu meselenin ayrıntıları ve destekleyen delil niteliğindeki belgeler için bkz. Wolf Gruner, "Die Reichshauptstadt und die Verfolgung der Berliner Juden, 1933-1945", yay. haz. Reinhard Rürup, *Jüdische Geschichte in Berlin: Essays und Studien*, Berlin, 1995, s. 238, 260-61.

99 Gitta Sereny ile yaptığı konuşmalarda Speer bunların hiçbirine açıkça değinmiyor. Bkz. Gitta Sereny, *Albert Speer: His Battle with Truth*, New York, 1995.

100 SD ilk kez çok sayıda Alman Yahudisini tutuklayarak toplama kamplarına gönderme konusunda inisiyatif alıyordu. Herbert, *Best*, s. 213.

101 Gestapo memorandum metni ve tarihsel bağlamı konusunda bkz. Wolf Gruner, "'Lesen brauchen sie nicht zu können': Die Denkschrift über die Behandlung der Juden in der Reichshauptstadt auf allen Gebieten des öffentlichen Lebens, von Mai 1938", *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 4 (1995), s. 305 vd.

len bazı yaptırımlar zaten hazırlık aşamasındaydı, bazıları Kasım kıyımından sonra uygulandı diğerleri de savaşın başlamasından sonraya kaldı.

Goebbels, eşzamanlı olarak, doğrudan kışkırtıcılığa başladı. Günlüğünde yazdıklarına göre, 10 Haziran'da üç yüz Berlin polisine Yahudi meselesi üzerine bir konuşma yaptı: "Duygusallığı bir kenara bırakalım. Sloganımız yasa değil taciz. Yahudiler Berlin'den kovulmalı. Polis buna destek olmalı."[102] Parti örgütleri harekete geçirildi. 14 Haziran kararnamesi ile Yahudi işletmeler tanımlandığına göre artık evlerin işaretlenmesine başlanabilirdi. Amerika'nın Almanya Büyükelçisi Hugh R. Wilson'un 22 Haziran 1938'de Dışişleri Bakanı'na çektiği telgrafta, "Cumartesi öğleden sonra geç vakitte başlamak üzere," diyordu, "iki-üç kişiden oluşan sivil grupların, Yahudi mağazalarının vitrinlerine kırmızı boyayla "JUDE" yazdıkları, Davut Yıldızı ve Yahudi karikatürleri çizdikleri gözlenmiştir. Batı'da bulunan ünlü alışveriş semtleri Kurfürstendamm ve Tauentzienstrasse'de, Yahudi mağaza sahiplerine bir gün önce isimlerini beyaz harflerle yazmalarının emredilmiş olması (Yahudilerin tek bir tanıtıcı işaret kullanmalarını gerektirecek bir karar çıkacağı beklentisiyle alınan karar sonucu atılan bu adım, söz konusu semtlerde çok fazla sayıda mağazanın hâlâ Yahudilere ait olduğunu ortaya çıkardı), boyacıların işini kolaylaştırmıştır. Her bir boyacı grubunun peşinde, bu işlemden keyif aldıkları görülen çok sayıda izleyici bulunmaktadır. Toplumun malumat sahibi kesiminde hâkim olan kanı, bu görevin eskiden olduğu gibi SA ya da SS tarafından değil Emek Cephesi tarafından yerine getirildiğidir. Alexanderplatz civarındaki mahallelerde boyama eylemine, yeteneksizliklerini yıkmaya yönelik hayal güçleriyle kapatmaya çalışan Hitler Gençliği'nden gençlerin katıldığı anlaşılıyor. Bu bölgede mağazaların yağmalandığı ve sahiplerinin dövüldüğü haberleri geliyor; on civarında kırık cam ve boş vitrine rastlanması bu haberleri doğrular nitelikte."[103]

Bella Fromm'un, Yahudi toptancı dükkânlarına saldıran Hitler Gençliği mensuplarıyla ilgili günlüğüne yazdıkları daha canlı ve net: "Hitler Gençliği üniforması giymiş on kişilik bir gençlik çetesi, girmek üzere olduğumuz küçük bir Yahudi kuyumcu dükkânının camlarını kırdılar ve hızla içeri daldılar. Ellerindeki kasap bıçaklarını sallıyor ve bağırıyorlardı: 'Yahudi ayaktakımının canı cehenneme! Südet Almanlarına yer açın!" Günlüğe yazılanlar şöyle devam ediyor: "Çetedeki en küçük oğlan vitrine tırmandı ve eline geçirdiği her şeyi yola fırlatarak yağma faaliyetini başlattı. İçeride diğer gençler cam raf ve tezgâhları kırıyor, alarm saatlerini, ucuz gümüş takıları ve süs eşyalarını arkadaşlarına fırlatıyorlardı. Yerden bitme bir tıfıl vitrinin köşesine

102 Goebbels, *Tagebücher*, bölüm 1, cilt 3, s. 452.

103 Hugh R. Wilson'dan Dışişleri Bakanı'na, 22 Haziran 1938, Mendelsohn, *The Holocaust*, cilt 1, s. 139-40.

çömelmiş, onlarca yüzüğü parmaklarına takıyor, kol saatlerini, gerdanlıkları ceplerine dolduruyordu. Paltosu yağmaladığı mallarla şişmiş vaziyette geri döndü, mağaza sahibinin suratına sıkı bir tokat yapıştırıp fırladı gitti."[104] Bir SD iç yazışması da Berlin'deki "Yahudi eylemini" kısaca anlatıyor ve 10 Haziran'da başladığını belirtiyordu. SD'ye göre, tüm parti örgütleri Bölge Yöneticisi'nin izniyle eyleme katılmışlardı.[105]

Kısa süre sonra olaylar kontrolden çıktı ve Amerikan Büyükelçisi telgrafını gönderdiği sırada, Berchtesgaden'dan bir talimat geldi: Führer, Berlin eyleminin bitmesini istiyordu.[106] Öyle de oldu. Südet bölgesinin kaderi konusunda çıkan kriz zirvesine ulaşırken Hitler'in ihtiyaç duyacağı şey geniş ölçekli anti-Yahudi şiddet değildi.

Eğer Goebbels'in günlüğü, 24 Temmuz'da yaptıkları toplantıda Hitler'in öne sürdüğü görüşlerin ana fikrini samimiyetle ortaya koyuyorsa, Hitler birkaç seçeneği göz önünde bulunduruyor olmalıdır: "Yahudi meselesini tartışıyoruz. Führer Berlin'deki eylemimi onaylıyor. Dış basın tarafından yazılanların bir önemi yok. Önemli olan Yahudilerin kovulması. On yıl içinde Almanya'dan uzaklaştırılmalılar. Ancak, şu an için Yahudileri burada rehin olarak tutmak istiyoruz. ..."[107] Fakat kısa süre sonra Südet krizi bitecek ve o an için öngörülemeyen hadiseler, görülmemiş boyutta bir anti-Yahudi şiddetin koşullarını yaratacaktı. Berlin olayları sadece küçük ölçekte bir provaydı.

V

1938 yılı başında, Heydrich'in vekili, Güvenlik Polisi Merkez Dairesi Başkanı Werner Best, Reich'da yaşayan Sovyet vatandaşı yaklaşık beş yüz Yahudi için sınır dışı kararını imzaladı.[108] Bu yaptırım, bazı Alman vatandaşlarının Sovyetler Birliği'nden ihracına misilleme olarak Wilhelmstrasse tarafından talep edilmişti. Sovyet Yahudilerinin SSCB'ye giriş izinleri olmadığı için sınır dışı kararı iki kez ertelendi ve bir sonuç çıkmadı. 28 Mayıs 1938'de Heydrich, erkek Sovyet Yahudilerin, hemen göç edeceklerini kanıtlayana kadar toplama kamplarında hapsedilmelerini emretti. Mayıs'ta, Almanya'da yaşayan Romen Yahudiler için de sınır dışı kararı ilan edildi. Tüm bunlar, sonbaharda başlayacak yeni bir ihraç dalgasının habercisiydi.

104 Fromm, *Blood and Banquets*, s. 274.

105 Evian Konferansı ve Berlin "Judenaktion" üzerine tarihsiz SD raporu, SD-Hauptamt, mikrofilm Ma 557, IfZ, Münih.

106 Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 57.

107 Goebbels, *Tagebücher*, bölüm 1, cilt 3, s. 490.

108 Sybil Milton, "Menschen zwischen Grenzen: Die Polenausweisung 1938", *Menora* (1990), s. 189-90.

Anschluss'u izleyen birkaç ay içinde Nazilerin hızlı zorunlu göç planlarını engelleme tehdidi oluşturan bir gelişme meydana geldi. Bu tehdit, İsviçre'nin aldığı tedbirlerdi. İsviçre Konfederasyonu'nun Yahudi mültecilerle ilgili, savaş öncesi ve savaş boyunca takip ettiği politikanın neredeyse tüm ayrıntıları, İsviçre Federal Meclisi'nin talebi ile Meclis üyesi Carl Ludwig tarafından hazırlanan raporla 1957 yılında bilinir hale geldi.[109] Ayrıca savaş öncesi döneme ait İsviçre diplomatik belgelerinin 1994'te yayınlanması ile resim tam olarak ortaya çıktı.

Anschluss'tan iki hafta sonra, 28 Mart 1938 tarihli bir toplantıda, ülkenin yürütme organı olan İsviçre Federal Meclisi, Avusturya pasaportuna sahip herkese İsviçre'ye giriş vizesi alma zorunluluğu getirdi. Toplantı tutanaklarına göre: "Diğer ülkelerin Avusturyalı mülteci akınına karşı aldığı ya da almaya hazırlandığı tedbirlerin ışığında, zor bir durumla karşı karşıya kaldık. Almanya ve Avusturya'dan gelecek mülteciler için İsviçre'nin sadece bir transit geçiş ülkesi olacağı açıktır. İşgücü piyasamızın mevcut durumu bir yana, zaten aşırı sayıdaki yabancı varlığı, bu tür unsurların daha uzun ikametine karşı en sıkı tedbirleri zorunlu kılıyor. Eğer ülkemize hiç uygun olmayacak bir anti-Semit harekete zemin yaratmak istemiyorsak, çoğu Doğu'dan gelmekte olan yabancı Yahudilerin göçüne karşı tüm gücümüzle kendimizi korumalı ve gerekirse acımasız olmalıyız. Geleceği düşünmek zorundayız ve kısa vadede getireceği avantajlar için bu yabancıları ülkemize sokmamalıyız zira kısa süre sonra bu avantajlar en olumsuz dezavantajlara dönüşecektir."[110] Bu, İsviçre yetkililerinin izleyen yedi yıl boyunca sürdüreceği tutumdu ve buna çeşitli içsel yazışmalarda sadece bir madde daha ekleniyordu: İsviçre Yahudileri, yabancı Yahudilerin ülkeye akın etmesi sonucunda kendi durumlarının tehlikeye girmesini tabi ki istemiyorlardı.

Tüm Avusturya pasaportlarının yerini Alman pasaportları aldığında, vize tüm Alman seyahat belgesi taşıyanlara uygulanmaya başladı. İsviçreliler vize talebinin karşılıklı olacağını, artık İsviçre vatandaşlarının da Almanya'ya seyahat ederken vize alacağını biliyorlardı. Her iki taraf için de bu zor durum çözümsüz görünüyordu. Almanya için, İsviçre'ye seyahat eden Ari vatandaşlarının vize talebinden kurtulabilmeleri, Yahudilerin pasaportuna farklı bir işaret koymak anlamına geliyordu ve bu da onların göç etmesini çok daha zorlaştıracaktı. O yılın yaz ayları boyunca çeşitli teknik çözümler arandı. 1938 Eylül'ünde, Südet krizi ile de bu tutum sürdü ve Adalet Bakanlığı Po-

109 Carl Ludwig, *Die Flüchtlingspolitik den Schweiz in den Jahren 1933 bis 1945: Bericht an den Bundesrat zuhanden der eidgenössischen Räte*, Bern, 1957.

110 Conseil Fédéral, "Procès-verbal de la séance du 28 mars 1938", *Documents Diplomatiques Suisses*, cilt 12 (1.1.1937-31.12.1938), (Oscar Gauye'nin direktörlüğünde) yay. haz. Gabriel Imboden ve Daniel Bourgeois, Bern, 1994, s. 570.

lis Şubesi Şefi Heinrich Rothmund başkanlığındaki İsviçre delegasyonu, durumu Werner Best ile müzakere etmek üzere Berlin'e gitti. Kendi raporlarına göre, İsviçreli delegeler federal polisin yabancı göç akınına, özellikle de –başta Yahudiler olmak üzere– kolayca asimile olmayanlara karşı yürüttüğü aralıksız mücadeleyi Alman meslektaşlarına anlattılar. İsviçre'nin talepleri karşısında Almanlar nihayet Yahudilerin pasaportlarına "J" damgası vurmayı kabul ettiler, böylelikle İsviçre polisi "pasaport sahibinin Ari olup olmadığını sınırda kontrol edebilecekti" (İsviçre raporunda bu ifadeler kullanılıyor). 4 Ekim'de Bern hükümeti Alman ve İsviçre polis delegasyonlarının üzerinde uzlaştığı tedbirleri onayladı.

İsviçre yetkililerinin sorunu henüz tümüyle çözülmemişti: Pasaportları damgalanmadan önce giriş izni almış olan Yahudiler bunu hemen kullanmak isteyebilirlerdi. Bu nedenle, 4 Ekim'de tüm sınır istasyonları uyarıldı: Eğer "Alman pasaportu taşıyan kişinin Ari olup olmadığı ile ilgili tereddüt varsa, Ari olduğunun kanıtlanması gerekir. Şüpheli vakalarda yolcu, daha fazla araştırma için, geldiği yerdeki İsviçre konsolosluğuna geri gönderilir."[111] Ancak böylelikle tüm tedbirler alınmış olacak mıydı? İsviçreliler diğer bir aldatma yolu daha olabileceğini düşündüler. Federal Matbu Evrak Merkezi'nin, 11 Kasım 1938 tarihli raporu, Rothmund'un talebi üzerine, Alman pasaportundaki "J" ibaresini deneme amaçlı silmeye çalıştıklarını duyuruyordu. Testle ilgili rapor sevindiriciydi: "Kırmızıyla basılmış "J" damgası tamamıyla silinmiyordu. Kalan izler kolaylıkla seçilebiliyordu."[112] Bu işler sürerken, Südet bölgesi Yahudileri Alman kontrolü altına girmişti.

Hitler yüzünü Çekoslovakya'ya çevirdiğinde Avusturya daha yeni ilhak edilmişti. Prag, Alman nüfusunun yoğun olduğu eyaletinin, Südet bölgesinin Alman Reich'ına katılmasına izin vermeliydi. 1 Ekim'de Wehrmacht Çekoslovakya'ya giriş emrini aldı. Fransa, nihayet Çek müttefiklerinin yanında olduğunu resmen açıkladığında, genel bir savaş olasılığı da belirmiş oldu. Britanya'nın arabuluculuk girişiminin başarısız olmasının ve Britanya Başbakanı Neville Chamberlain ile Hitler arasındaki sonuçsuz iki görüşmenin ardından Avrupa orduları harekete geçti. Almanların saldırmayı planladığı günden iki gün önce, Mussolini krize taraf olan önemli ülkeler arasında (ancak Çekler katılmayacaktı – Sovyetler Birliği de) bir konferans önerdi. 29 Eylül'de Britanya, Fransa, Almanya ve İtalya Münih'te bir anlaşma imzaladılar: 10 Ekim itibarıyla Südet bölgesi Alman Reich'ının parçası olacaktı. Barış sağlanmıştı. Her ne kadar yeni sınırları "teminat" altına alınsa da Çeko-Slovakya (aradaki bu yeni tireyi Slovakya önermişti) yüz üstü bırakılmıştı.

111 Tüm ayrıntılar ve ilgili belgeler için bkz. Ludwig, *Die Flüchtlingspolitik der Schweis*, s. 124 vd.

112 *Documents Diplomatiques Suisses*, cilt 12, s. 938, not 5.

Wehrmacht'ın Südet bölgesini işgal etmesiyle birlikte Hitler Ribbentrop'a, henüz budanmış Çeko-Slovakya'ya kaçamamış Südet Yahudilerinin ihracına ek olarak, Avusturya'da yaşayan 27.000 Çek Yahudisinin de düşünülmesi gerektiğini bildirdi. Fakat ihraç yaptırımlarından öncelikle etkilenen Südet Yahudileri oldu. Almanlar onları Çek sınırına sürdü ancak Çekler kabul etmedi. Bir ay sonra Göring bu olayı keyifle anacaktı: "Gece boyunca [Alman birliklerinin Südet bölgesine girmesinin ardından] Yahudiler Çeko-Slovakya'ya sürüldü. Sabah Çekler onları ele geçirdi ve Macaristan'a gönderdi. Macaristan'dan tekrar Almanya'ya ve tekrar Çeko-Slovakya'ya. Yani, sürekli dönüyorlardı. Sonunda kendilerini Tuna nehrinde bir gemide buldular. Ne zaman karaya ayak basacak olsalar geri gönderiliyorlardı."[113] Sonunda bu Yahudilerin birkaç bini, dondurucu soğukta, Macaristan ile Çeko-Slovakya arasında, Bratislava'ya yirmi kilometre mesafede bulunan tarafsız bölgede kendiliğinden oluşan çadır kamplara gönderildi.

1938 yılı Ekim ayı başlarında, artık genel kabul gören bu yöntem bazı Viyana Yahudilerine karşı da planlandı. 5 Ekim tarihli bir SD yazışmasına göre, önemli parti temsilcilerinin katıldığı, yerel "Goldegg" Grubu'nda yapılan bir toplantıda, grubun lideri, Bölge İdaresi'nden gelen talimata uygun olarak 10 Ekim 1938'de Yahudilere karşı seri bir operasyon yapılacağını duyurdu: "Birçok Yahudi pasaportları olmadığı için Çek sınırından pasaportsuz olarak Prag'a gönderilecekler. Eğer nakit paraları yoksa ayrılmaları için Bölge İdaresi tarafından her birine 40 Mark verilecek. Bu operasyonda, konunun bir parti meselesi olduğu yönünde bir izlenim yaratmaktan kaçınmak gerekiyor; bunun yerine, halkın kendiliğinden gösteriler yapmasını sağlamak gerekiyor. Yahudilerin direndiği yerlerde zora başvurulabilir."[114]

Yaz ve sonbahar boyunca Avusturya Yahudileri, yasadışı yollarla çeşitli komşu ülkelere ve oradan da İngiltere'ye kaçmaya çalıştı. Gestapo bazı grupları Finlandiya, Litvanya ve Hollanda'ya gönderdi ya da İsviçre, Lüksemburg ve Fransa sınırlarına sürdü. Yine de, dış protestoların artmasıyla, yasadışı giriş ve Batı yönünde sürgünler giderek zorlaştı.[115] Mesela, 20 Eylül'de Karlsruhe Gestapo şefi, çok sayıda Avusturya Yahudisinin pasaportsuz ve parasız Baden'e gelmekte olduğunu bölge yetkililerine bildirdi. "Avusturya Yahudilerinin göçü, yabancı ülkelerin, özellikle de İsviçre'nin aldığı karşı tedbirler nedeniyle şu an için fiilen olanaksız olduğundan," diyordu Gestapo şefi, "bu Yahudilerin uzun süre Baden'da kalmasına izin verilemez." Gestapo, Yahudilerin herhangi bir Batı sınırını geçmeye zorlanmasını önermiyordu; tali-

113 Aktarıldığı kaynak, Ben-Elissar, *La Diplomatie*, s. 286.

114 Aktarıldığı kaynak, Arad, Guttman, Margalioth, *Documents on the Holocaust*, s. 101-2.

115 Öncelikle bkz. Toury, "Judenaustreibung", s. 173 vd.

mat, "Yahudilerin derhal Viyana'daki ikametgâhlarına geri dönmeleriydi."[116] Ancak, bir iki gün içinde Almanya'da yaşayan Polonya Yahudileri öncelikli konu haline geldi.[117]

Haziran 1938 sayımı, Almanya'da ikamet eden 98.747 yabancı Yahudi içinden 56.480'inin Polonya vatandaşı olduğunu gösteriyordu. Polonya Cumhuriyeti 3,1 milyonluk Yahudi nüfusuna yenilerini eklemeye niyetli değildi ve 1933-1938 yılları arasında, Almanya'daki Polonyalı Yahudilerin geri dönüşüne engel olmak için bazı idari tedbirler hayata geçirildi. Ancak diğer ülkelerde olduğu gibi, Anschluss Polonya'da da daha keskin girişimleri tetikledi. 31 Mart 1938'de Polonya Parlamentosu, çıkardığı bir yasayla, yurt dışında yaşayanlardan Polonya vatandaşlığının geri alınmasını mümkün kılan geniş bir koşullar yelpazesi belirledi.

Almanlar, yeni yasanın kendi zorunlu göç planları üzerinde yapacağı etkiyi hemen gördüler. Alman-Polonya müzakereleri sonuçsuz kaldı ve Ekim 1938'de, Polonyalılar yeni bir kararnameyle, yabancı ülkelerde ikamet eden ve ay sonuna kadar Polonya'ya özel giriş izni almayan vatandaşların pasaportlarının iptal edileceğini duyurdu. Reich'da yaşayan Polonya Yahudilerinin yaklaşık yüzde 40'ı Almanya doğumlu olduğundan, iki haftadan daha kısa bir süre içinde işlerini ve evlerini kapatmaları zordu. Dolayısıyla çoğu 1 Kasım itibarıyla Polonya vatandaşlığını kaybedeceklerdi. Naziler Polonyalıların bu yaptırımını boşa çıkarmaya karar verdiler.

Polonya Yahudilerinin kovulmasının Hitler'e danışılıp danışılmadığı belirsiz bir konudur. Genel talimatlar Wilhelmstrasse tarafından verilmiş ve fiili uygulamayı Gestapo'nun üstlenmesi istenmişti. Herkes gibi, Ribbentrop, Himmler ve Heydrich'in de, Münih Anlaşması sonucu oluşan uluslararası koşullar –yoğun barış arayışları ve bu arayışın sonucu, yani ödün– veri alındığında, hiç kimsenin bahtsız Yahudileri korumak için parmağını bile oynatmayacağını hissetmiş olmalıdırlar. Polonya'nın kendisi nihai olarak Almanya'nın iyi niyetine tabiydi; Polonya, Almanya Südet bölgesini ilhak etmeden hemen önce Kuzeydoğu Çeko-Slovakya'daki Teschen bölgesini gasp etmemiş miydi? İhraç için bundan daha uygun zamanlama olamazdı. Böylelikle, Himmler'in talimatına uygun olarak, 29 Ekim'de Almanya'da ikamet eden tüm Polonya Yahudisi erkekler Polonya sınırından zorla gönderildiler.

Reichführer, desteksiz kalan kadın ve çocukların onları izleyeceğini biliyordu. 27 ve 28 Ekim'de polis ve SS Yahudileri toplayıp Polonya şehri Zbasz-

116 Meier, Überlingen Bölge Ofisi'nden bölge belediye başkanlarına, 20.9.1938, Unterlagen betr. Entrechtung der Juden in Baden 1933-1940, ED 303, IfZ, Münih.

117 Milton, "Menschen zwischen Grenzen"; Trude Maurer, "Abschiebung und Attentat: Die Ausweisung der polnischen Juden und der Vorwand für die 'Kristallnacht'", Pehle, *Der Judenpogrom 1938*, s. 52 vd.

yn yakınlarına götürdüler ve orada iki ülkeyi ayıran nehir üzerinden karşıya gönderdiler. Polonya sınır muhafızları görev aşkıyla onları geri gönderdi. Sağanak yağmur altında aç ve barınacak bir yer olmaksızın günlerce iki sınır arasında gidip geldiler; birçoğu kendilerini Zbaszyn yakınlarındaki bir Polonya toplama kampında buldu.[118] Geri kalanların Almanya'ya dönmesine izin verildi.[119] (Ocak ayı başlarında, o sırada Polonya'da bulunan Yahudilerin evlerini ve işlerini elden çıkarabilmeleri için geçici olarak dönmelerine izin verildi.)[120] Böylelikle, 16.000 Polonya Yahudisi kovulmuş oldu.[121]

Hannover'den Grynzspan ailesi 27 Ekim'de sınıra nakledilen Yahudilerin arasındaydı. On yedi yaşındaki oğulları Herschel onlarla birlikte değildi zira o sırada gizlilik içinde Paris'te yaşıyor, ufak tefek işlerle ve akraba yardımlarıyla kıt kanaat geçiniyordu. 3 Kasım'da kız kardeşi Bertha ona bir mektup yazdı: "Önemli birkaç parça eşyamızı almak üzere evimize dönmemize izin verildi. Bana eşlik eden bir 'Schupo' (*Schutzpolizei*, Alman jandarması) ile birlikte gittim ve en gerekli giysilerimi koyarak bir valiz hazırladım. Kurtarabildiğim sadece bu valiz. Tek kuruşumuz yok. Sonra yine yazarım. Hepimizden selam ve sevgiler, Bertha."[122]

Genç Herschel Grynzpan, Zbaszyn yakınlarında ailesine tam olarak ne olduğunu bilmiyordu ama tahmin etmesi zor değildi. 7 Kasım'da Paris'teki amcasına bir not yazdı: "Tanrı'nın yardımıyla [İbranice yazılmıştı] ... Başka türlü davranamazdım. Bizim ve 12.000 Yahudinin yaşadığı trajediyi düşündükçe içim kan ağlıyor. Öyle bir şey yapmalıyım ki tüm dünya duysun ve yaptığım da bu. Beni bağışlamanızı dilerim. Hermann." Grynszpan bir tabanca satın aldı, Alman elçiliğine gitti ve bir yetkiliyle görüşmek istediğini söyledi. Birinci Sekreter Ernst vom Rath'ın ofisine gönderildi. Orada tabancasını ateşledi ve Alman diplomatın ölümcül biçimde yaralanmasına sebep oldu.[123]

---

118 Maurer, "Abschiebung und Attentat", s. 59-66.

119 Sauer, *Dokumente*, cilt 2, s. 423 vd.

120 Bu konuda Almanya ve Polonya arasında varılan anlaşma için bkz. DGFP, seri D, cilt 5, Washington, 1953, s. 169.

121 Arndt ve Boberach, "Deutsches Reich", s. 34.

122 Michael R. Marrus, "The Strange Story of Herschel Grynszpan", *American Scholar* 57, sayı 1, Kış 1987-88, s. 70-71.

123 *A.g.e.*, s. 71-72.

9

SALDIRI

I

10 Kasım 1938 sabahı saat 8.00'de çiftçi ve Eberstadt yerel SA lideri olan Adolf Heinrich Frey, yanında bazı arkadaşlarıyla birlikte, seksen bir yaşındaki Yahudi dul kadın Susannah Stern'in evine doğru yola koyuldu. Frey'in anlatımına göre, dul Stern'in kapıyı açması biraz zaman almıştı ve kendisini görünce kışkırtıcı bir gülümsemeyle şöyle dedi: "Bu sabah önemli bir ziyaretçimiz var." Frey, giyinmesini ve kendisiyle gelmesini emretti. Kadın, divana oturdu, giyinmeyeceğini ve evini terk etmeyeceğini söyledi; kendisine ne istiyorlarsa yapabilirlerdi. Frey'in raporuna göre aynı pazarlık beş-altı kez tekrar edildi ve kendisine ne isterlerse yapabileceklerini bir kez daha söylediğinde Frey tabancasını çekerek Stern'i göğsünden vurdu. "Birinci mermide Stern divana kapaklandı. Geriye yaslanarak ellerini göğsüne götürdü. Kafasına nişan alarak, hemen bir kez daha ateş ettim. Divandan yere düştü ve döndü. Divanın yanında yatıyordu ve kafası sola, pencereye doğruydu. Stern'de hâlâ yaşam belirtileri vardı. Zaman zaman bir hırıltı geliyor sonra kesiliyordu. Stern hiç bağırmadı ve konuşmadı. Yoldaşım C. D. neresinden vurulduğunu görmek için kadının kafasını çevirdi. Ona, orada durmamız için bir gerek kalmadığını söyledim; yapılması gereken kapıyı kilitleyip anahtarı bırakıp gitmekti. Ancak, Stern'in öldüğünden emin olabilmek için iki kaşının arasına yaklaşık on santimetre mesafeden bir kez daha ateş ettim. Sonra evi kilitledik ve Eberstadt umumi telefon ofisinden Kreisleiter [parti ilçe başkanı] Ullmer'i arayarak durumu bildirdim." Frey'in aleyhindeki dava dosyası Adalet Bakanlığı'nın kararıyla 10 Ekim 1940'ta reddedildi.[1]

1 Sauer, *Dokumente*, cilt 2, s. 25-28.

Savaş öncesi anti-Yahudi zulüm sürecinde Kristal Gece kıyımı olarak bilinen 9-10 Kasım kıyımı, birçok yönden bir dönüm noktasıdır. Goebbels'in 1992 yılına kadar bulunamayan günlüğünün yayınlanması, anti-Yahudi şiddetin başlatılması ve yönetilmesinde, Hitler ile en yakınındaki Nazi liderler, parti örgütü ve toplumun diğer kesimleri arasındaki etkileşimlerin anlaşılmasına önemli katkıda bulundu. Anti-Yahudi şiddete karşı Alman ve uluslararası kamuoyunun tepkilerine ve bu tepkilerin yaklaşmakta olan olayları nasıl etkilediğine dair birçok soru sorulmasına sebep oldu.

Almanya'daki Yahudilere karşı kıyım düşüncesi tam anlamıyla karara bağlanmamıştı. "SD sadece kontrollü ve hedefe yönelik şiddetten yana olmakla kalmıyor, bunu Ocak 1937 tarihli bir yazıyla öneriyordu."[2] 1938 Şubat ayı başlarında Filistin'deki Siyonist liderliğin "çok güvenilir özel bir kaynaktan – ki bu kaynağın SS liderliğinin en üst kademelerine kadar izi sürülebilir," aldığı bilgiye göre, "yakın gelecekte Almanya'da büyük ölçekli gerçek ve dramatik bir kıyım düşüncesi vardı."[3] Aslında, 1938 yazı başında gerçekleşen anti-Yahudi şiddet henüz tamamıyla sönmemişti; biri 9 Haziran'da Münih'te diğeri ise 10 Ağustos'ta Nuremberg'de olmak üzere iki sinagog ateşe verilmişti.[4] Amerikan elçisine göre 1938 yaz başında gerçekleşen anti-Yahudi hadiseler, 1935'te de olduğu gibi, bazı radikal anti-Yahudi yasaların gelmekte olduğunun habercisiydi.[5] Son olarak, kıyımdan kısa süre önce, Ekim 1938 sonunda Viyana'ya yaptığı bir teftiş gezisinde Hagen, "Slovakya'daki Yahudilerin durumunu" Viyanalı meslektaşı SS-Obersturmführer Polte ile görüştü. Hagen, Polte'ye talimat vererek, Slovak hükümeti temsilcilerine, "bu sorunun çözülmek zorunda olduğunu" iletmesini "ve Yahudiler aleyhine bir kitlesel eylem koyulması yönünde bir öneri götürülmesinin iyi olacağını" söyledi.[6]

O zamana kadar Hitler'in 1938 Haziran'ındaki tereddütleri geride kalmıştı. Kasım başlarında, Yahudi meselesi üzerine tamamıyla uzlaşmaz tutumu farklı bir tarza büründü. 4 Kasım'da Frick'e gönderdiği mektupta Lammers, farklı anti-Yahudi yaptırımlardan sürekli muafiyet istenmesi karşısında (mesela ek ön isim alınması, kimlik belgesi vb.), konunun temel yönlerini Hitler'e bizzat kendisinin aktardığını bildiriyordu. Lammers'in yazdığına göre

---

2 Kulka, "Public Opinion in Nazi Germany and the 'Jewish Question'", *Jerusalem Quarterly* 25, Sonbahar, 1982, s. 136.

3 George Landauer'den Martin Rosenblüth'e, 8 Şubat 1938, yer aldığı kaynak, Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 3, *Central Zionist Archives*, yay. haz. Francis R. Nicosia, New York, 1990, s. 57.

4 Drobisch, *Juden unterm Hakenkreuz*, s. 159-60.

5 Hugh R. Wilson'dan Dışişleri Bakanı'na, 22 Haziran 1938, Mendelsohn, *The Holocaust*, cilt 1, s. 144.

6 II 112'den I 111'e, 31.10.1938, SD-Hauptamt, mikrofilm MA 554, IfZ, Münih.

Hitler, "Yahudiler için getirilen özel düzenlemelerden muafiyet taleplerinin istisnasız reddedilmesi" konusunda hemfikirdi. "Führer kendisi de böyle kişisel lütuflar bahşetmeye niyetli değil."[7]

8 Kasım'da *Völkischer Beobachter*'in yayınladığı Yahudi aleyhtarı ürkütücü bir başyazı, Paris'te ateşlenen silahın Yahudi sorunuyla ilgili yeni bir Alman tutumunun müjdecisi olduğu uyarısıyla sona eriyordu.[8] Bazı yerlerde yerel anti-Yahudi şiddet, Nazi basınının ilk tehditleri savurmasından da önce başladı. 9 Kasım tarihli bir SD raporu, muhtemelen haberin etkisiyle, 7-8 Kasım gecesi Kassel ve Rotenburg/Fulda mahallelerinde vuku bulan olayları aktarıyordu. Bazı yerlerde Yahudi ev ve işyerlerinin camları kırılmıştı. Bebra'da birkaç Yahudi evi tahrip edilmiş, Rotenburg'da sinagogun mobilyaları "önemli ölçüde zarar görmüş" ve "eşyalar alınarak sokakta parçalanmıştı."[9]

7-8 Kasım olaylarının en çarpıcı yönlerinden biri Hitler ve Goebbels'in genel ve hatta "özel" sessizliğiydi (en azından Goebbels'in günlükleri göz önüne alındığında). 9 Kasım'da günlüğüne (8 Kasım olaylarıyla ilgili) düştüğü notta, gece geç vakte kadar Hitler'le görüştüğü halde, Paris'te patlayan silahla ilgili tek bir kelime yer almıyordu.[10] İkisinin de harekete geçme konusunda hemfikir oldukları açıktı fakat muhtemelen ciddi biçimde yaralanan Rath'ın ölümünü beklemeye karar vermişlerdi. Onların olağan dışı sessizliği, Hitler'in katkısıyla ilgili hiçbir iz taşımadan gerçekleştirilecek olan, "kendiliğinden kitlesel öfke patlamalarını" hedefleyen planlar yapıldığının en açık göstergesidir. Ayrıca, yine 8 Kasım gecesi, 1923 darbe girişimini andığı konuşmasında Hitler Paris olayına herhangi bir biçimde değinmekten kaçındı.

Ruth, 9 Kasım akşamüstü saat 5.30'da öldü. Alman diplomatın ölüm haberi, Münih Altes Rathaus'da düzenlenen geleneksel "Eski Muharipler" yemeği sırasında, saat dokuz sıralarında resmen Hitler'e bildirildi. Bunun üzerine Hitler ile yanında oturan Goebbels arasında "yoğun bir konuşma" yaşandı. Daha sonra Hitler, olağan konuşmasını yapmadan, hemen oradan ayrıldı. Onun yerine Goebbels konuştu. Ruth'un ölümünü duyurduktan sonra, Magdeburg-Anhalt ve Kurhessen'de daha önce vuku bulan anti-Yahudi şiddeti ima ederek, "Führer'in kararına göre, böylesi gösterilerin parti tarafından hazırlanmayacağını ve örgütlenmeyeceğini ancak kendiliğinden patlak

---

7 Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 20, s. 113.

8 Adam, "Wie spontan war der Pogrom?", Pehle, *Der Judenpogrom 1938*, s. 76. Graml, *Anti-Semitism*, s. 8.

9 Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 20, s. 374.

10 "50, dann 75 Synagogen brennen: Tagebuchschreiber Goebbels über die Reichskristallnacht", *Der Spiegel*, 13 Temmuz 1992, s. 126.

verirse de engellenmeyeceğini" söyledi. Daha sonra parti yargıcı Walter Buch'un da belirttiği gibi mesaj açıktı.[11]

Goebbels için, Nisan 1933 boykotundan beri liderlik yeteneğini sergileyebileceği böyle bir fırsat hiç çıkmamıştı. Propaganda Bakanı, fena hâlde kendisini ustasına kanıtlamak istiyordu. Hitler, Südet krizi boyunca Almanya içinde yürütülen propaganda faaliyetinin etkisizliğinden şikâyetçiydi.[12] Bunun yanı sıra, Goebbels Çek aktris Lida Baarova ile ilişkisinden ve Hitler'in özel himayesi altında olan eşi Magda'yı boşamak istemesinden dolayı kısmen gözden düşmüştü. Hitler bu aşka ve boşanmaya engel olmuştu ancak bakanı hâlâ büyük bir girişim arayışı içindeydi. Bu fırsat şu anda ellerindeydi.

Ayın onunda, bir gün önceki akşam yemeğindeki konuşmayı anarak "konuyu Führer'e aktardım," diye yazıyordu Goebbels. "Kararı [Hitler'in] şöyleydi: Gösterilerin devam etmesine müsaade edilecek. Polis çekilecek. Yahudiler toplumsal öfkeyi bir an için hissedecek. Bu doğru. Polise ve partiye hemen gerekli talimatları verdim. Parti liderlerine bu yönde kısa bir konuşma yaptım. Güçlü bir alkış koptu. Derhal telefonlara sarıldılar. Artık halk harekete geçecek."

Goebbels daha sonra Münih Sinagogu'nun nasıl tahrip edildiğini anlatıyordu. Berlin, Fasanenstrasse'deki merkez sinagogun da tahrip edileceğinden emin olmak için gerekli emirleri vermişti. Şöyle devam ediyordu: "Otele geri dönmek istiyorum ve gökyüzünde kan-kırmızısı ışıltılar görüyorum. Sinagog yanıyor. ... Çevre binaların yanmaması için gerektiği kadarıyla yangını söndürüyoruz. Yoksa yakıp kül ederdik. ... Reich'ın her köşesinden haberler yağıyor: 50, daha sonra 70 sinagog yanıp kül oluyor. Führer 20-30 bin Yahudinin derhal tutuklanmasını istiyor. ... Berlin'de 5, daha sonra 15 sinagog yanıyor. Artık halkın öfkesi köpürüyor. ... Oluruna bırakmak gerek."

Goebbels devam ediyordu: "Otele doğru giderken kırılan camlar [paramparça ediliyorlar]. Bravo! Bravo! Kiliseler köhne barakalar gibi yanıyor. Alman mülkleri tehlike altında değil. Şu anda özel olarak yapılması gereken hiçbir şey yok."[13] Herzog-Max Strasse'deki Münih merkez sinagogu Goebbels'in yanışını gördüğü sinagoglar arasında değildi zira birkaç ay önce Hitler'in açık emriyle yıkımına başlanmıştı.[14]

Aşağı yukarı, Propaganda bakanının keyifle iyi bir iş çıkardığını düşün-

---

11 Walter Buch'tan Göring'e, 13.2.1939, Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, cilt 12, s. 582.

12 Dieter Obst, "Die 'Reichskristallnacht' im Spiegel westdeutscher Nachkriegsprozessakten und als Gegenstand der Strafverfolgung", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 44, sayı 4 (1993), s. 212.

13 Goebbels, "50, dann 75 Synagogen brennen", s. 126-28.

14 Carl Östreich, "Die letzten Stunden eines Gotteshauses", Lamm, *Von Juden*, s. 349.

düğü sırada, Hitler Himmler'e talimatlar veriyor ve operasyonun genel idaresinden Goebbels'in sorumlu olduğunu bildiriyordu. Aynı gece Himmler ilk tepkisini özetle yazıya döküyordu: "Sanırım özellikle güç bir diplomatik durumla karşı karşıyayken bu operasyonun şimdi başlatılmasından Goebbels'in megalomanlığı –zaten çoktan beri bunun farkındayım– ve aptallığı sorumlu."[15] Reichsführer tabi ki kıyımın gerçekleşmesine karşı değildi; Himmler'i kışkırtan, muhtemelen, Rath'da ateşlenen silahları vesile ederek eylemi örgütleyenin ve Hitler'in takdirini kazananın Goebbels olmasıdır. Ancak, aslında zamanlamanın uygunsuzluğunu gerçekten düşünmüş de olabilir.

Propagandanın şefi, 10 Kasım tarihinde günlüğüne yazdığı notlara o sabahın bazı olaylarına değinerek son veriyordu: "Sabah boyunca yeni haberler yağdı. Führer ile şimdi almamız gereken tedbirleri görüştüm. Eylem devam mı edecek yoksa durdurulacak mı? Şimdi sorun bu."[16]

Ayın on birinde hâlâ Münih'te olan Goebbels, önceki güne dair yazmaya devam ediyordu: "Dün: Berlin. Orada her şey fantastik bir biçimde gelişti. Ardı ardına yangınlar. Böylesi iyi. Eylemlere son vermek için bir talimat hazırlıyorum. Şimdilik bu kadar yeter. ... Yağmacılığın başlama tehlikesi var. Tüm ülkede Sinagoglar yakıldı. Führer'e Osteria'da (Münih'te bir restoran; Hitler daha sonra Obersalzberg'e gitmek üzere ayrıldı) bilgi verdim. Her şeyi onaylıyor. Görüşleri tamamıyla radikal ve saldırgan. Eylemler en ufak bir aksaklık olmadan gerçekleşti. 100 ölü var. Ancak hiçbir Alman mülkü zarar görmedi."

Göring'in, 12 Kasım'da gerçekleşen konferans boyunca verdiği en sert talimatların, ayın onunda Hitler tarafından kararlaştırıldığı daha sonra anlaşıldı:

> "Hitler, bazı küçük değişikliklerle, eylemlerin sonlandırılmasına ilişkin kararımı onaylıyor," diye yazıyordu Goebbels ve ekliyordu: "Führer Yahudilere karşı çok keskin tedbirler almak istiyor. Kendi işlerini yine kendileri yoluna koymak zorundalar. Sigorta şirketleri onlara hiçbir şey ödemeyecek. Führer, daha sonra Yahudi işletmelerine kademeli olarak el konulmasını istiyor. ... Gerekli gizli talimatları verdim. Şimdi dış tepkileri bekleyeceğiz. Şimdilik sessizler. Ama kıyamet kopacak. ..."[17]
>
> "Berlin'den muazzam anti-Yahudi ayaklanma haberleri geliyor. Şimdi halk harekete geçti. Ama artık birinin durdurması lazım. Polise ve partiye gerekli talimatları verdim. Hepsi yatışacak."[18]

15 Graml, *Anti-Semitism*, s. 13.

16 Goebbels, "50, dann 75 Synagogen brennen", s. 128.

17 *A.g.e.*

18 *A.g.e.*

Kıyım, Goebbels'in iddia ettiğinden çok daha az eşgüdümlüydü. Olayların gelişimi konusundaki bir anlatıma göre, Goebbels'in ilk talimatının ardından, "Bölge Yöneticileri akşam 10.30'da harekete geçti. Onları 11.00'de SA, gece yarısından hemen önce polis, saat 1.20'de SS ve sonra 1.40'ta tekrar Goebbels izledi."[19]

Heydrich'in Gestapo'ya ve SD'ye verdiği talimatlar kesindi. Özellikle Sinagoglar yakılırken, Alman hayatını ya da mülklerini tehlikeye atacak hiçbir girişim olmayacaktı; Yahudi işyerleri veya evleri tahrip edilebilirdi ancak yağmalanmayacaktı (yağmacılar tutuklanacaktı); yabancılara (Yahudi oldukları tespit edilse bile) yönelik saldırı olmayacaktı; Sinagog arşivlerine el konulacak ve SD'ye aktarılacaktı. Son olarak, "mademki bu amaçla, gece boyunca resmî görevlilerin istihdamı mümkün olacak, tüm semtlerde Yahudiler, özellikle de zengin olanlar tutuklanarak mevcut hapishanelere yerleştirilecekler. Şimdilik yaşlı olanlar değil sağlıklı olanlar tutuklanacak. Tutuklamaların ardından derhal uygun toplama kamplarıyla temasa geçilerek, en kısa sürede bu kamplarda hapsedilmeleri mümkün olsun. Bu talimatlar uyarınca tutuklanan Yahudilerin kötü muamele görmemesi için özel dikkat gösterilecek."[20]

10 Kasım'da Saarbrücken'deki 151. SA Birliği'nden gelen telefon ihbarı kısa ve isabetliydi: "Dün gece boyunca Saarbrücken'deki sinagoglar ateşe verildi; Dillingen, Merzig, Saarlautern, Saarwillingen ve Broddorf'daki sinagoglar da tahrip edildi. Yahudiler gözaltına alındı. Yangınları söndürmek için itfaiye seferber oldu. 174. Birlik bölgesindeki tüm sinagoglar tahrip edildi."[21]

17 Kasım'da Hitler, Rath'ın cenaze törenine katıldı.

Tirol-Vorarlberg İdari Bölgesi'nde sadece birkaç yüz Yahudi yaşıyordu. Avusturya'daki tüm Yahudiler gibi, Aralık ortasına kadar ülkeyi terk etmek ya da Viyana'ya gitmek zorundaydılar. Ekim'de Eichmann Tirol'ün merkezi Innsbruck'a geldi ve Yahudi cemaatinin üç önemli şahsiyetine –Karl Bauer, Alfred ve Richard Graubart– kişisel uyarı gönderdi. Bölge Yöneticisi Franz Hofer ve SD bölge şubesi, Himmler'in emirlerini yerine getirmeye ve İdari Bölge'yi (Gau) birkaç hafta içinde Yahudilerden arındırmaya [*judenrein*] çalışıyorlardı. 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece beklenmedik bir fırsat çıktı. Hofer, Münih'teki Alte Kämpfer yemeğinden alelacele dönerek duruma el koydu: "Paris'teki elçilik sekreterimiz von Rath'ın Yahudiler tarafından al-

19 Adam, "Wie spontan war der Pogrom?", s. 89. 9 ve 10 Kasım'da verilen talimatlar konusunda bkz. Walk, *Sonderrecht*, s. 249-54.

20 *Nazi Conspiracy and Aggression*, Washington D. C., 1946, cilt 5, belge no. 3051-PS, s. 799-800.

21 Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, cilt 12, s. 584.

çakça katledilmesine tepki olarak Tirol'de de, bu gece, halkın öfkeyle kabaran ruhu Yahudilere karşı harekete geçecek."[22]

Heydrich'in mesajıyla SS alarma geçti. Reich'ın diğer önemli şehirlerinde olduğu gibi İnnsbruck'ta da aynı gece yarısı SS'e yeni katılanların yemin töreni sonrasında, sabaha karşı saat 2.30 civarında yeniden sivil kıyafetlerini giyerek, SS-Oberführer Hanns von Feil komutasında harekete geçtiler. Dakikalar içinde üç gruba ayrılmış SS ölüm komandoları, Innsbruck'un önde gelen Yahudi ailelerinin hâlâ yaşamını sürdürdüğü 4-5 Gänsbacher Strasse'ye doğru yola çıktı. SS-Obersturmführer Alois Schintlholzer'e göre, "Innsbruck Hochhaus'da bölge lideri Feil'den, Gänsbacher Strasse'deki Yahudileri sessizce öldürme talimatı almışlardı."

4. Gänsbacher Strasse'de mühendis Richard Graubart karısının ve kızının gözleri önünde bıçaklanarak öldürüldü. Aynı binanın ikinci katında, Karl Bauer dışarı çekilerek bıçaklandı ve tabanca kabzalarıyla darbelere maruz kaldı; hastaneye giderken yolda öldü. Yaklaşık aynı zamanda, Innsbruck Yahudi cemaati lideri Richard Berger'e de sıra geliyor, Anichstrasse'deki evinden pijamalarıyla ve paltosuyla dışarıya sürüklenerek onu güya Gestapo binasına götürecek olan SS arabasına zorla bindiriliyordu. Ancak araba farklı bir yöne doğru gitti. SS-Untersturmführer Walter Hopfgartner şöyle anlatıyordu: "Anichstrasse'den batıya doğru giderek üniversite köprüsünü geçip Kranebitten'e yöneldik. Yol boyunca Berger nereye gittiğimizi sordu zira Gestapo'ya giden yolda değildik. Berger, anlaşılır nedenlerle gergindi ve arkadaki adam tarafından sakinleştirildi. ... Birdenbire, herkesin duyabileceği yüksek bir sesle Laussegger'in 'ateşli silah kullanılmayacak' anonsu geldi. Bunun üzerine Berger yeniden telaşlandı ve ondan ne istediğimizi sordu ancak yeniden sakinleştirildi. ... Lausegger'in sözlerinden sonra Berger'in öldürüleceğini hemen anladım."

Inn Nehri'nin dirsek yaptığı bir yerde Berger sürüklenerek arabadan çıkarıldı, tabanca ve taş darbeleriyle dövüldü ve nehre atıldı. Talimatlara aykırı olarak silahla da vurulmuştu ancak yapılan Gestapo araştırması, vurulduğu sırada zaten ölmüş olduğunu tespit ediyordu.

Innsbruck cinayetlerine katılan SS mensupları, Hitler'e bağnazca bağlanan eski-tüfekler, aşırı anti-Semitler ve özel seçilmiş adamlardı. Berger'i öldüren takımdan sorumlu Gerhard Lausegger öğrenci birliği üyesiydi ve "Innsbruck Üniversitesi'ndeki dövüş sporları birliğinin başkanıydı." Wehrmacht'ın gelmesinden hemen önce, 11 Mart'ta idari vilayet binasını işgal edenlerin arasındaydı.

---

22 Innsbruck'da olayların akışı konusundaki bilgilerin alındığı kaynak, Michael Gehler, "Murder on Command: The Anti-Jewish Pogrom in Innsbruck 9th-10th November 1938", *LBIY* 38 (1993), s. 119-33. Eichmann'ın seyahatiyle ilgili ayrıntılar düzeltilmiştir.

Heydrich'in 11 Kasım tarihli raporuna göre, tüm Reich'ta otuz altı Yahudi öldürülmüş, bir o kadarı da ciddi biçimde yaralanmıştı. "Bir Yahudi hâlâ kayıp ve ölüler arasında bir, yaralılar arasında iki Polonya Yahudisi var."[23] Gerçek durum daha da vahimdi. Tahrip edilen 267 sinagogun ve zarar gören 7.500 işyerinin yanı sıra tüm Almanya'da doksan bir Yahudi öldürülmüş, ayrıca kamplardaki kötü muamele nedeniyle daha yüzlercesi intihar etmiş ya da ölmüştü.[24] Ingolstad belediye başkanı, "Yahudi karşıtı eylem hızla ve özel bir gerilime yol açmadan bitirildi" diyordu 1 Aralık tarihli aylık raporunda. "Bu yaptırımlar neticesinde Yahudi bir çift Tuna nehrine atlayarak kendilerini öldürdüler."[25]

Würzburg Gestapo hiçbir şeyi olduğu gibi kabul etmeyecekti. 6 Aralık'ta yayınlanan bir talimatla, Main-Franken (Franconia) İdari Bölgesi'nin yirmi iki mahalli yönetim başkanından ve ayrıca Aschaffenburg, Schweinfurt, Bad Kissingen ve Kitzingen belediye başkanlarından, "Yahudi karşıtı eylemlerle bağlantılı" olarak intihar eden Yahudiler hakkında, gizli polis derhal ayrıntılı bilgi istiyordu; 3. Soru "tahmin edilen dürtü" hakkında bilgi istiyordu.[26]

Adalet Bakanlığı 9-11 Kasım olayları ile ilgili olarak Hamburg Genel Savcısı'na 19 Kasım'da gönderdiği gizli mektupta, eğer yağmacılık amacı taşımıyorsa, sinagogların ve Yahudi mezarlıklarının ayrıca Yahudi mağaza ve konutlarının tahrip edilmesinin, soruşturulmaması gerektiğini bildirdi. Yahudilerin öldürülmesi ya da ciddi yaralanmalara yol açan eziyetlere maruz kalması "ancak kişisel nedenlerle yapıldıysa" soruşturulmalıydı.[27]

Katillerin suçluluklarına (yokluğuna) dair mahkeme kararları ve çeşitli idari emirler için gerekli "kavramsal çerçeve" 13 Şubat 1939'da NSDAP Yüksek Mahkemesi'nin hazırladığı raporda mevcuttu. Rapor, 10 Kasım gece saat 02.00'de ilk öldürme olayının (bir Polonya Yahudisiydi) Goebbels'e haber verildiğini belirtiyordu. Tehlikeli gelişmelere yol açabileceği göz önüne alınarak, durdurulması için bir şeyler yapılması gerektiği kendisine söylenmişti. Rapora göre Goebbels'in yanıtı, "bir Yahudinin ölümü yüzünden tedirgin olmaya gerek yok," olmuştu. Raporda daha sonra şu değerlendirme yer alıyordu: "O anda, yeni bir emirle çoğu öldürme vakasının önüne geçmek mümkündü. Bu emrin verilmemiş olduğu gerçeği ve ifade edilen görüşler [Goebbels tarafından] ortaya çıkan sonucun hedeflendiğini ya da en azından

23 Michalka, *Das Dritte Reich*, cilt 1, s. 165.

24 Heinz Lauber, *Judenpogrom "Reichskristallnacht": November 1938 in Grossdeutschland*, Gerlingen, 1981, s. 123-24.

25 Ingolstad Belediye Başkanı'ndan Münih, Yukarı Bavyera Yönetimine, 1.12.1938, Monatsberichte des Stadtrats Ingolstadt, 1929-1939 (Stadtarchiv Ingolstadt, sayı A XVI/142), IfZ, Fa 411.

26 Gestapo Würzburg'dan..., 6.12.38 (Himmler Archives, Berlin Document Center, mikrofilm no. 269, Liste 1) LBI, New York, mikrofilm 133f.

27 Mendelsohn, *The Holocaust*, cilt 3, s. 301.

mümkün ve istenir kabul edildiğini gösteriyor. Durum bu olunca, tekil failler sadece liderliğin hedeflediğini düşündüğü eylemi yapmış olmuyor fakat aynı zamanda, her ne kadar açıkça ifade edilmiş olmasa da, kendisi de bunu doğru kabul ediyor. Bunun için cezalandırılamaz."[28]

Bu Nazi eylemi failleri tarafından Yahudilerin Reich'tan göçünü hızlandıracak bir adım olarak mı görüldü yoksa bazı başka, çok daha kapsayıcı politikaların devamını hedefleyen bir girişim olarak mı? Kıyım sonrasında Göring, Hitler'in talimatıyla, Paris'teki vurulma olayını sonuna kadar kullanmaya başladı. Ancak, SD'nin şiddet kullanımına ilişkin daha önceki planlarına rağmen, 9 Kasım eylemi patlak verinceye kadar sistematik hiçbir girişimin düşünülmediği anlaşılmaktadır. O andaki, genel ve derin nefret saldırının en önemli unsuru gibidir. Doğrudan hedef, şartların elverdiği ölçüde Yahudilerin canını yakmaktır, mümkün her tür araçla: Canlarını yakmak ve onları aşağılamak. Kıyım ve izleyen girişimler oldukça doğru biçimde, "bir itibarsızlaştırma töreni" diye tarif edilmiştir.[29] Yaşanan sadizm patlaması, eylemlerin ve sonuçlarının üzerine dehşetin gölgesini düşürmüştür; bu patlama her düzeydedir, en üstteki liderlerden en alttaki parti üyesine kadar. Goebbels'in günlüğüne yazdıklarının tonu şüpheye yer bırakmaz; aynı ton 12 Kasım konferansının da üzerine çökecektir.

Şehirlerde dolaşan ekipleri yönlendiren, denetlenemez bir yıkma ve kurbanları aşağılama arzusudur. İsviçre konsolosunun raporu, "Köln'deki organize topluluklar bir Yahudi evinden çıkıp diğerine giriyorlardı," demektedir. "Eşyalar pencereden atılırken, ailelerin ya evi terk etmeleri ya da odanın bir köşesinde beklemeleri emrediliyor. Gramofonlar, dikiş makineleri ve daktilolar yollara saçılıyor. Bir meslektaşım, ikinci kat penceresinden bir piyanonun aşağı atıldığını da görmüş. Bugün bile [13 Kasım], ağaçlara ve çalılara takılmış yatak örtüleri görülebiliyor."[30] Leipzig'den gelen haberler

28 Pätzold, *Verfolgung, Vertreibug, Vernichtung*, s. 221. Schleswig-Holstein ya da genelde Kuzey Almanya'da vuku bulan olayların dikkatle incelenmesi, somut cinayet talimatlarının genellikle yerel orta-kademe SA görevlileri tarafından verildiğini gösteriyor. Mesela, SA Nordmark Grubu'ndan SA-Stabführer Carsten Vorquardsen'in Kiel'de düzenlediği ve parti bölgelerinden, SS, SD ve Gestapo'dan delegelerin katıldığı bir toplantıda alınan karar, şehirdeki en az iki Yahudi işadamının, Lask ve Leven'in, Rath cinayetine misilleme olarak öldürülmesiydi. İkisi de ciddi biçimde yaralandı fakat kurtuldular. Bremen'de (üçü erkek ikisi kadın) beş Yahudi SA Nordsee Grubu tarafından öldürüldüler; emirleri Münih'teki grup liderlerinden ve Bremen Belediye Başkanı Heinrich Böhnker'den almışlardı. Bkz. Gabriele Ferk, "Judenverfolgung in Norddeutschland", yay. haz. Frank Bajohr, *Norddeutschland im Nationalsozialismus*, Hamburg, 1993, s. 291-92. Dolayısıyla, görünen o ki, alt-düzey SA ve SS mensuplarının kişisel kararları olmaktan ziyade Münih'ten aldıkları emirleri kendilerine göre "yorumlayan" SA ve SS yerel liderlerinin emirlerinin ardından cinayetler işleniyordu. Innsbruck vakası da aynı işleyişi doğrulamaktadır.

29 Peter Loewenberg, "The Kristallnacht as a Public Degradation Ritual", *LBIY* 32 (1987), s. 309 vd.

30 Gauye, Imboden ve Bourgeois, *Documents Diplomatiques Suisses*, s. 1020.

daha da kötüydü. Leipzig Amerikan Konsolosu şöyle diyordu: "Evleri tahrip ettikten ve hareket eden her şeyi sokaklara fırlattıktan sonra failler, doyumsuz bir sadizmle, tir tir titreyen ev sakinlerini de Zooloji Parkı'nın içinden geçen küçük su kanalına atarak, dehşet içindeki izleyicilere onlara tükürmelerini, çamura bulamalarını emretmekte ve bu halleriyle dalga geçmektedirler. ... En ufak bir iyi niyet alameti, faillerin öfkesini arttırdığı için çaresiz durumdaki kalabalık ya dehşet içinde gözlerini taciz sahnesinden kaçırmakta ya da olay yerini terk etmektedir. Bu taktikler 10 Kasım sabahı boyunca, hiç polis müdahalesi olmadan sürmüş, erkeklere, kadınlara ve çocuklara uygulanmıştır."

Aynı sahneler en küçük yerleşimlerde de tekrarlandı: Faillerin sadistçe gaddarlığı, izleyicilerin çekingen tepkileri, büyük çoğunluğun sessizliği, kurbanların çaresizliği. Almanya'nın Batı bölgesindeki Moselle Vadisi'nde küçük bir yerleşim olan Wittlich'te de, diğer yerlerde olduğu gibi önce sinagog tahrip edildi: "Kapının üzerindeki gösterişli kristal cam kırılarak yola saçıldı ve tüm kapı ve pencerelerden mobilyalar uçuşmaya başladı. Bir SA mensubu bağırarak çatıya tırmandı ve elindeki Tevrat rulosunu konfeti şeritleri gibi savururken bir yandan da 'Yahudiler, bununla kıçınızı silersiniz,' diye haykırıyordu." Yahudi işyerleri tahrip edildi, Yahudi erkekler dövülerek götürüldü: "Yolun aşağısındaki kasap dükkânının sahibi olan Herr Marks, kamyona doldurulan yarım düzine Yahudiden biriydi. ... SA mensupları, kırılmış camın önünde dikilen, şaşkın bir çaresizlikle ellerini havaya kaldırmış Frau Marks'ın haline gülüyorlardı. Yan pencerelerdeki sessiz yüzlere, ömrü boyunca komşusu olmuş insanlara 'neden bize bunu yapıyorsunuz?' diye feryat ediyordu, 'bugüne kadar biz size ne yaptık?'"[31]

Büyük Alman Reich'ını kademeli olarak çaresiz Avrupa Yahudilerinin üzerine sevk eden, aynı söndürülemez öfke, kısa süre sonra kendisine uygun hedef olarak işgal altındaki Polonya'nın Yahudi kitlelerini seçecekti.[32]

Hitler bir kez daha, 1930'lar boyunca sergilediği ve artık bilinen yöntemi izliyordu. Gizlice emirleri veriyor ya da onaylıyordu; sergilenen vahşetle adı hiçbir zaman ilişkilendirilemiyordu. 7-8 Kasım olaylarıyla ilgili bir değerlendirme yapmaktan kaçınmasının ardından, 9 Kasım'da Feldherrnhalle'de SS'e yeni katılanlar huzurunda yaptığı gece yarısı konuşmasında da bu konudan hiç söz etmedi. O konuşmasını yaparken, Reich'ın her köşesinde ki-

31 Alfons Heck, *The Burden of Hitler's Legacy*, Frederick, Colo, 1988, s. 62.

32 Yine de bazı tarihçiler, 9 ve 10 Kasım olaylarını, başlangıç emirleri verildikten sonra anti-Yahudi nefretin çok az rol oynadığı bir kaotik radikalleşme süreci olarak yeniden yorumladılar. Bu tür bir değerlendirme için özellikle bkz. Dieter Obst, *"Reichskristallnacht": Ursachen und Verlauf des antisemitischen Pogroms vom November 1938*, Frankfurt am Main, 1991.

liseler yanmaya, mağazalar tahrip edilmeye ve Yahudiler öldürülmeye başlamıştı. Bir gün sonra Alman basını temsilcilerine yaptığı gizli konuşmada da, her bir dinleyicinin zihninde mutlaka yer etmiş olan olaylar hakkında sessiz kalma kuralını korudu;[33] hatta Rath'ın cenaze töreninde dahi konuşmadı. Kitlesel nefretin kendiliğinden patlaması efsanesi sessizliği zorunlu kılıyordu. Hitler'in herhangi bir niyet ya da olumlu yönde bir değerlendirmeyi dillendirmesi "Führer'in emri" algısı yaratacaktı. Hitler'in katılımına dair dış dünya –güvenilir parti mensupları da dâhil– en azından ilke olarak, hiçbir şey bilmemeliydi.

Ancak, Hitler'in doğrudan sorumluluğu bilgisi en iç çemberden sızdı. Almanya'nın eski Roma büyükelçisi ve ilk rejim karşıtlarından biri olan Ulrich von Hassell'in günlüklerine göre, birçok muhafazakâr olaylar karşısında öfke duyuyordu ve Prusya Maliye Bakanı Johannes Popitz Göring'i protesto etmiş, bu eylemlerden sorumlu olanların cezalandırılmasını istemişti: Göring'in cevabı, "Sevgili Popitz, Führer'in cezalandırılmasını mı istiyorsun?" olmuştu.[34]

Parti hiyerarşisinin alt ucunda hızla düzmece gerekçeler hazırlandı. 23 Kasım'da, aynı zamanda şehrin parti tarihi kronoloji yazarı olan Hüttenbach Blockleiter'ına (mahalle lideri), parti bölge lideri tarafından, yerel Yahudiler hakkında suç kanıtları toplama emri verildi. Sadece iki gün sonra araştırmayı bitirmişti ve görevin tamamlandığını haber verdi: "Ekte, Hüttenbach Yahudileri ile ilgili bazı belgeler gönderiyorum. Doğru şeyleri mi topladım bilmiyorum. Benden istenenin bu ırksal yabancıların genel değerlendirmesi ve Hüttenbach'daki davranışları mı olduğunu tam olarak anlayamadığım için daha hızlı hazırlayamadım." Bu noktada Blockleiter, açık sözlü davranarak, ehliyetli bir tarihçi olarak kişisel nitelikleriyle ilgili şüphelerini dillendiriyordu: "Buraya daha fazla belge ekleyebilirdim ancak profesyonel mesleğimin yanı sıra bir de tarihçi olmam mümkün değil ve ayrıca gerekli yazılı kanıtlar da yok."[35]

Bu arada, aynı yerel kronoloji yazarı 9 ve 10 Kasım vakalarıyla ilgili çaba ya da kaygılarını henüz sergilememişti. 7 Şubat 1939'da, 1938 yılı vaka kayıtlarını tamamladığını bölge parti liderine bildirdi. Kasım vakaları şöyleydi: "9 Kasım 1938 gecesi parti üyesi v. Rath, Yahudi Grünspan'ın kalleş saldırısı sonucu Paris'te öldü. Aynı gece boyunca tüm Almanya'daki Yahudi sinagogları alev alev yandı; Parti üyesi Ernst v. Rath'ın intikamı alındı. Sabah erken, saat 5.00'te Bölge Parti Lideri Yoldaş Waltz, Belediye Başkanı Yoldaş

33 Hitler, *Reden und Proklamationen*, s. 971, 973 vd.

34 Ulrich von Hassell, *Die Hassell Tagebücher 1938-1944*, Berlin, 1988, s. 70.

35 Hüttenbach Yerel Grubundan bölge liderliği ofisine, 25.11.1938, "Hist." Klasör no. 431, Zuwachs Fa 506/14, IfZ, Münih.

Herzog, Bölge Propaganda Lideri Yoldaş Büttner ve Sturmführer Brand geldiler ve Yahudi tapınağını ateşe verdiler. Mahalli parti üyeleri şevkle yardım ettiler. Ancak bu cümle birkaç parti üyesi tarafından eleştirildi: Parti üyeleri Waltz, Herzog ve Büttner/Brand'ın sinagogu yaktığı yazılmamalıymış ama onlar yaktı. Doğrusu bu. Vaka kayıtları yazarı olarak gerçeği yazmak zorundayım. Bu sayfayı çıkarıp yenisini yazmam zor değil. Siz Bölge Parti Liderime soruyorum, bu olayı nasıl yazmalıyım ve hangi sözcüklerle ifade etmeliyim? Heil Hitler."[36]

II

12 Kasım sabahında Goebbels son birkaç günlük gelişmeleri *Völkischer Beobachter*'da özetledi. Son paragraf şöyleydi: "Yahudi Garzypan Yahudiliğin temsilcisidir. Alman vom Rath Alman halkının temsilcisidir. Dolayısıyla Paris'te Yahudiler Alman halkına ateş etmiştir. Alman hükümetinin cevabı yasal ancak sert olacaktır."[37] Alman hükümetinin yasal cevapları 1938'in kalan haftaları boyunca Yahudilere yaşatıldı; bunlara üç önemli politika açıklaması eşlik etti: Birincisi 12 Kasım'da Göring'in düzenlediği üst-kademe konferansında; ikincisi 6 Aralık'ta Göring'in Bölge Yöneticilerine yaptığı konuşmada; üçüncüsü 28 Aralık'ta, yine Göring'in duyurduğu bir dizi yeni kuralda. Göring'in tüm girişim ve yorumları, Hitler'in açık talimatıyla yayınlandı.

Südet krizi boyunca takındığı ılımlı tutum nedeniyle Göring'in etkisini 1938 yazından sonra büyük ölçüde kaybettiği sıkça öne sürülmüştür.[38] Hitler'in astları arasındaki yeni yıldızı, Britanya'nın krizden krize sürüklenerek geri adım atacağına kani olan, yeni cüretkâr dışişleri bakanı Ribbentrop'tur. Ancak yine de, Münih'i izleyen şartlarda, Yahudi meseleleri koordinatörü olarak Göring'in rolü Hitler'in planlarında hayati bir önem kazanmıştır. Göring, Almanya'daki Yahudi hayatını katlanılmaz kılmak ve Yahudi göçünü hızlandırmak için gerekli tüm yaptırımların düzenleyicisiydi. Daha ileri anti-Yahudi şiddet tehdidinin sürekliliği ve kaçan Yahudilere iltica edecek yerler bulma gereksinimi "dünya Yahudiliğini" harekete geçirecek ve anti-Alman tahriklerini yumuşatmaya razı edecekti; sonuçta bu durum Batı hükümetlerini, Hitler'in yeni taleplerine taviz vererek çözümler üretmenin bir zorunluluk olduğuna ikna edecekti. Diğer bir deyişle, Hitler'in, Almanya'daki an-

36 Hüttenbach Yerel Grubundan bölge liderliği ofisine, 7.2.39, *a.g.e.*

37 Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, cilt 12, s. 581.

38 Hans Mommsen, "Reflections on the Position of Hitler and Göring in the Third Reich", yay. haz. Thomas Childers ve Jane Caplan, *Reevaluating the Third Reich*, New York, 1993, s. 86 vd.

ti-Yahudi baskının dışa yönelik Nazi saldırılarının başarısının teminatı olacağına inanıyor olması kuvvetle muhtemeldi ve bu da, Batılı demokrasilerin politikaları üzerinde dünya Yahudiliğinin etkisiyle mümkün olacaktı. Ayrıca, Hitler'in Yahudilerin bazı Batı kolonilerine yerleştirileceği yönünde yaptığı sonraki açıklamalar ve savaş çıkması halinde imha edilecekleri tehdidini açıkça savurması, dünya Yahudiliğinin Paris, Londra ve Washington üzerindeki etkisine duyduğu inancın, kendi dünya görüşünün önemli bir unsuru olduğunu gösteriyordu.

12 Kasım'da Göring'in Hava Taşımacılığı Bakanlığı'nda düzenlediği ve üst düzey görevlilerin katıldığı konferanstan çok söz edilmiştir. Göring orada söze şöyle başlar: "Baylar, bugünkü toplantı hayati önemdedir. Führer'in özel sekreteri Bormann'ın, Führer'in talimatıyla bana yazdığı mektuba göre, Yahudi meselesi merkezî bir biçimde ele alınacak ve şu veya bu biçimde çözülecektir. Führer dün beni telefonla arayarak, şimdi atılacak önemli adımları bir merkezde toplamam için bir kez daha talimat verdi."[39]

12 Kasım'da Göring'in karargâhında yapılan somut durumla ilgili tartışmalar sadece Yahudileri taciz etmenin ek yeni yolları ve atılacak Yahudi karşıtı daha ileri ekonomik adımlar değildi, aynı zamanda, kıyım sırasında Yahudi mülklerine verilen zararın tazmini de konuşuldu. Alman sigorta acenteleri temsilcisi Eduard Hilgard çağırıldı. Sadece Yahudi mağazalarında kırılan camların sigorta bedeli altı milyon dolardı ve camlar Belçika malı olduğu için bu paranın en az yarısı döviz olarak geri ödenecekti. Bu durum Göring'in Heydrich'e şöyle demesine yol açtı: "Bu mülkleri tahrip edeceğinize iki yüz Yahudi öldürmenizi tercih ederdim." Heydrich: "Otuz beş kişi öldürüldü."[40] Göring, Hitler'in verdiği emirleri iki gün önce gizlice yayınlamıştı: İşyerlerinin tamir maliyetlerinin tamamını Yahudiler kendileri karşılayacaktı; Alman sigorta şirketlerinin yapacağı tüm ödemelere Reich tarafından el konulacaktı. "Alman vatandaşı Yahudiler Alman Reich'ına toplam 1.000.000.000 Mark katkı yapmak zorunda kalacaktı."[41]

Göring aynı gün tüm Yahudi işletmeleri faaliyetlerinin 1 Ocak 1939 tarihi itibarıyla durdurulması talimatını verdi. Yahudiler, "işletmelerinin yanı sıra topraklarını, hisse senetlerini, mücevherlerini ve sahip oldukları sanat eserlerini de satmak zorundaydı. Bu işlemleri verili zaman süresi içinde tamamlayabilmek için 'kayyum' hizmetinden yararlanabilirlerdi. Tüm hisselerin kaydı ve depozite verilmesi zorunluydu."[42] Göring'in, yine Hitler ile

39 Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, cilt 2, s. 600.

40 Toplantının tam metni için bkz. *Trial of Major War Criminals Before the International Military Tribunal* [bundan sonra IMT], cilt 28, s 499 vd.

41 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 254-55.

42 *A.g.e.*, s. 254.

müzakere etmesinin ardından asli politikaları açıklaması, 6 Aralık'taki Bölge Yöneticileri toplantısında gerçekleşecekti. Ancak, 12 Kasım konferansına anlam kazandıran, önemli idari kararlardan ziyade sadistçe yaratıcılığı ve konuşmaların özü ve tonuydu.

Önceki günlerdeki faaliyetlerinin heyecanıyla Propaganda Bakanı uzun bir öneriler listesi sunuyordu: Yahudiler tahrip olmuş kilise binalarının yıkım parasını kendi ceplerinden karşılamak zorunda olmalıdır; eğlence mekânlarına girişleri yasaklanmalıdır ("benim düşünceme göre gösteri salonlarında, sinemalarda, tiyatrolarda Yahudilerin Almanların yanında oturması olacak şey değildir; burada Berlin'de, er ya da geç, Yahudilerin kullanımına bırakılmış, Yahudi filmleri gösteren bir-iki sinema salonunun olacağını hayal etmek güç değildir").[43] Bu noktada, Goebbels ile Göring arasında, trenlerde Yahudilerin nasıl ayrılacağı konusundaki o bildik tartışma yaşandı. Her ikisi de Yahudiler için ayrı kompartıman olması konusunda anlaşıyorlardı fakat Goebbels, tüm Almanlar oturacak bir koltuğa sahip olmadan, Yahudi kompartımanında dahi koltuk hakkı iddia etmelerini yasaklayan bir yasa olması gerektiğini söylüyordu. Sadece ayrı Yahudi kompartımanın mevcudiyeti, aşırı kalabalık bir trende Yahudilere keyiflerine göre oturma imkânı sağlardı. Göring'in bu tür formalitelere tahammülü yoktu: "Dediğiniz gibi bir durum ortaya çıkar ve tren çok kalabalık olursa, inanın bir yasaya ihtiyacımız olmaz. Onu [Yahudiyi] dışarı atarız ve tüm yolu tuvalette gitmek zorunda kalır!" Goebbels, sonuç getirmese de yasada ısrar etti.[44]

Bu küçük başarısızlık Goebbels'in zihinsel yaratıcılığına engel olmadı: Yahudilerin Alman tatil tesislerinde konaklamasının kesinlikle yasaklanmasını talep etti. Propaganda bakanı, onların Alman ormanlarına girişinin de engellenebileceğini düşünüyordu ("Bugünlerde, Yahudiler sürüler halinde Grunewald'de koşuyorlar; bu sürekli bir kışkırtma, biz de sürekli bir olay yaşıyoruz. Yahudilerin yaptığı bu kadar rahatsız edici ve kışkırtıcı olunca devamlı hır çıkıyor"). Bu durum, Göring'in aklına bir fikir getirdi: Ormanların bir kısmı Yahudilere açık olacaktı ve Yahudileri anımsatan hayvanlar da –"Kanada geyiğinin burnu onlarınki gibi çarpık"– o kısımlarda toplanacaktı. Goebbels devam ediyordu; parklar da Yahudilere yasak olmalıydı zira Yahudi kadınlar, mesela Alman annelerle oturarak aleyhte propaganda yapabilirlerdi ("Bazı Yahudiler tam Yahudi görünümünde değiller"). Ayrıca Yahudiler için ayrı banklar olmalı, özel işaret taşımalıydılar: 'Sadece Yahudiler için!' Son olarak, Yahudi çocuklar Alman okullarından uzaklaştırılmalıydı ("Oğlumun Alman okulunda bir Yahudi ile yan yana oturması-

43 *IMT*, 28, s. 508-9.

44 *A.g.e.*, s. 509-10.

nın ve [Yahudinin] Alman tarihi dersi almasının söz konusu olamayacağını düşünüyorum").[45]

Ekonomik meseleler üzerine tartışmaların sonunda Göring, alınacak kararlar "polis, propaganda ve kültür tedbirleri ile desteklenecek ve böylelikle her şey anında gerçekleşecek, bu hafta Yahudiler güçlü bir tokat yiyecek, ardı ardına tokatlar inecek."[46]

Orada bulunanlara, asıl meselenin Yahudilerin Almanya'dan kovulması olduğunu hatırlatan Heydrich oldu. Berlin'de Viyana modeline göre bir merkezî göç dairesi oluşturma düşüncesi konuşuldu (bunun için Eichmann Viyana'dan özel olarak çağırılmıştı). Ancak Heydrich'e göre mevcut durumda bu sorunun çözümü sekiz-on yıl sürebilirdi ki herkesin hatırlayacağı gibi, 24 Ağustos'ta Goebbels ile yaptığı toplantıda Hitler'in değerlendirmesi de bu yöndeydi. Öyleyse, bu süre zarfında Yahudiler, tüm geçim imkânlarını da kaybetmeden, Alman toplumundan nasıl yalıtılacaklardı? Heydrich, Nuremberg yasalarına göre Yahudi olarak tanımlanan herkesin takmak zorunda olacağı özel bir işaretten yanaydı. ("Üniforma!" diye haykırdı Göring. Heydrich tekrarladı: "Bir işaret.") Göring kuşku duyuyordu: Kendisi, büyük şehirlerde tesis edilecek büyük ölçekli gettolardan yanaydı. Heydrich'e göre gettolar polis kontrolünün mümkün olmadığı "suç fiillerinin gizlenme yeri" haline gelebilirdi, oysa bir işaret "halkın dikkatli bakışlarının" gözetimini sağlardı. Bir işaret takılması ya da gettoların oluşturulması tartışması sürerken, Yahudilerin gündelik yaşamlarını sürdürebilmelerinin yolları üzerine odaklanıldı ("Onları açlıktan ölmeye terk edemezsiniz!" diyordu Göring).[47] Görüş farklılıkları çözümsüz kaldı ve üç hafta sonra Hitler hem işareti hem de gettoları reddetti.

Daha önce Goebbels'in olduğu gibi, Heydrich'in de öneri listesi kabarıktı: Ehliyet verilmemeliydi, araba satın almaları yasaklanmalıydı ("Yahudiler Alman hayatını tehlikeye atabilirdi"), çeşitli şehirlerdeki milli öneme sahip bölgelere girişleri yasaklanmalıydı, kültür kurumlarına girememeliydiler – Goebbels'in önerisine benzer biçimde– ayrıca tatil tesislerine ve hastanelere de ("bir Yahudi hastanede bir Ari Alman Vatandaşı ile birlikte yatamaz") girememeliydiler. Tartışma, kendilerine karşı alınan mali tedbirlere mukabele etmek üzere Yahudilerin neler yapabileceklerine kaydığında, Göring hiçbir

45 *A.g.e.*, s. 510-11. Aslında banklar 'Sadece Ariler için (nur fur Aryer)' ibaresini taşıyordu. Bu ibareyi taşıyan bir bank fotoğrafı için bkz. Gerhard Schoenberner, *Die Judenverfolgung in Europa, 1933-1945*, Frankfurt am Main, 1982, s. 38.

46 *IMT*, 28, s. 532.

47 *A.g.e.*, s. 533-35. Heydrich'in Alman şehirlerinde gettolar kurulmasına karşı çıkışı yeni bir tutum değildi; Schacht'ın çağrısıyla Ağustos ayında yapılan konferans katılımcılarına gönderilen 9 Eylül 1935 tarihli raporda, Polis ve SD Yahudilerin gettolaşmasına açıkça karşı çıkıyordu. Bkz. Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 71.

şey yapamayacaklarından emindi. Goebbels de aynı fikirdeydi: "Şu anda Yahudiler zayıf ve zor durumdalar, evlerinde oturacaklar."[48]

Son konuşmalar yapılmadan hemen önce, sanki aklına yeni gelmiş gibi bir değerlendirme yaptı: "Almanya'da bir Yahudi olmak istemezdim." Daha sonra Mareşal, 9 Kasım'da Hitler'in kendisine Yahudi konusunu kaşıyan demokrasilere dönerek onları Yahudileri almaya davet etme niyetinden söz ettiğini aktardı; Madagaskar ihtimali de gündemde olmalıydı, tıpkı "Kuzey Amerika'da ya da Kanada'da ya da zengin Yahudilerin kardeşleri için satın alabileceği başka topraklar" olabileceği gibi. Göring devam ediyordu: "Eğer yakın gelecekte bir dış çatışma çıkarsa, bizim Almanya'da öncelikle düşüneceğimiz şeyin Yahudilerle büyük bir hesaplaşmaya girmek olacağı açıktır."[49]

Goebbels, Yahudilerin kültürel kurumlara girişini yasakladığı gün, Almanya'daki Yahudi basına da yasak getirmişti. Kısa bir süre sonra, artık kapatılmış olan *Jüdische Rundschau*'nun direktörü Erich Liepmann propaganda bakanlık ofisine çağırıldı: "Yahudi mi geldi?" diye bağırarak selamlamıştı Goebbels, Liepmann'ın anlatımıyla. "O masasında oturuyordu; ben sekiz metre kadar uzakta ayakta durmak zorundaydım. Şöyle bağırdı: 'İki gün içinde bir haber gazetesi yayınlanacak. Her sayı bana gönderilecek. Ben görmeden tek bir makale yayınlanırsa vay haline. Bu kadar!'"[50] Böylelikle *Jüdisches Nachrichtenblatt* doğdu: Kaderlerini belirleyecek tüm resmî yaptırımlardan Yahudileri haberdar etmek üzere tasarlanmıştı.

Ancak görünen o ki bazen Goebbels'in gözleri bile yeterince keskin olmayabiliyordu. Kristal Gece kıyımından altı hafta sonra, Aralık ayı başlarında, *Nachrichtenblatt* Amerikan filmi *Chicago*'yu değerlendiriyordu: "Şehir cayır cayır yanıyor ve itfaiyeciler hiçbir şey yapmadan öylece duruyorlar. Bütün hortumlar açılmış, merdivenler hazır ama onları kullanacak hiçbir el harekete geçmiyor. Adamlar emir bekliyorlar fakat o emir gelmiyor. Ancak şehir yanıp kül olduktan sonra emir duyuluyor; ancak o sırada itfaiyeciler uzaklaşıyor. Kötü niyetli bir kurgu mu? Çirkin bir masal mı? Hayır, hakikat ve Hollywood'da su yüzüne çıkıyor."[51]

Yahudileri işyerleri ile mücevher ve sanat eseri gibi kıymetli eşyalarını satmaya zorlayan 12 Kasım yasası, onlara ait sanat objelerinin toptan haczine yol açtı. Avusturya'da gerçekleşmiş olan soygun tüm Reich'ta genel uygulamaya dönüştü. Mesela Münih'te, prosedür bizzat Bölge Yöneticisi Wagner

48 *IMT*, 28, s. 536-39.

49 *A.g.e.*, s. 538-539.

50 Freeden, "Das Ende der jüdischen Presse", s. 8.

51 *A.g.e.*, s. 9.

tarafından yürütülüyordu ve devlet koleksiyonları direktörlerinin huzurunda "Yahudilere ait sanat eserlerinin emanete alınması" talimatını veriyordu. Bu "emanete alma" işlemi Gestapo tarafından gerçekleştirildi: Sahiplerinin (ya da temsilcilerinin) huzurunda usulüne uygun olarak envanter çıkarılıyor ve eser sahiplerine alındı belgesi veriliyordu. Bu belgelerden biri şöyleydi: "25 Kasım 1938. Protokol, Yahudi Albert Eichengrün'ün Pilotystrasse 11/1 adresteki evinde hazırlanmış, şu an eserler koruma altına alınmıştır. Temizlikçi Maria Hertlein (doğum 21/10/1885, Wilpolteried, Bavyera-Kempten) nezaret etmiştir. Residenzmuseum Direktörü Dr. Kreisel ve adli soruşturma memurları Huber ve Planer resmî işlemleri gerçekleştirmiştir."[52]

15 Kasım'da hâlâ Alman okullarında eğitim gören tüm Yahudi çocuklar kovuldu.[53] Aynı gün tüm devlet ve parti birimlerine gönderilen mektupta Devlet Sekreteri Zschintsch Eğitim Bakanı'nın kararını açıklıyordu. "Paris'teki iğrenç cinayetin ardından Alman öğretmenlerin Yahudi öğrencilere eğitim vermeye devam etmeleri istenemez. Alman öğrenciler için de Yahudi çocuklarla aynı sınıfı paylaşmanın katlanılamaz olduğu açıktır. Son birkaç yılda, okullardaki ırksal ayrım genel olarak sonuçlandırılmış ancak az sayıda Yahudi çocuk Alman okullarında kalmıştır fakat artık Alman kız ve erkek çocuklarıyla birlikte okula devam etmelerine izin verilemez. Sadece Yahudi okullarına gitmelerine izin verilmiştir. Bunun henüz gerçekleşmediği yerlerde, şu an Alman okullarına giden tüm Yahudi çocuklar kovulacaktır."[54]

19 Kasım'da Yahudiler sosyal yardım sisteminden çıkarıldı. 28 Kasım'da İçişleri Bakanlığı, bazı bölgelerin Yahudilere yasaklanabileceğini ve kamusal alanlara girişlerinin günde birkaç saatle sınırlanabileceğini, tüm federal eyalet başkanlarına bildirdi.[55] Berlin polis şefinin harekete geçmesi uzun sürmedi. 6 Aralık'ta şehirdeki Yahudilerin tiyatrolara, sinemalara, kabarelere, konser ve konferans salonlarına, müzelere, fuarlara, sergi salonlarına ve spor tesislerine (buz pateni pistleri dâhil) ayrıca kamusal ya da özel yüzme tesislerine girişleri yasaklandı. Ayrıca, Yahudiler çoğu devlet dairesinin, büyük anıtların ve kültürel kurumların da yer aldığı semte girmekten menedildi: "Wilhelmsplatz'ı içine alacak şekilde, Leipzigerstrasse'den Unter den Linden'e kadar Wilhelmstrasse, Hermann Göring Strasse'den Wilhelmstrasse'ye kadar Vossstrasse, Unter den Linden üzerinde, Reich Hatıra Anıtı ile birlikte Üniversite'den Silah Deposu'na kadar olan kuzey yaya yolu." Duyuru, ya-

52 Lynn H. Nicholas, *The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*, New York, 1994, s. 43.

53 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 256.

54 Eğitim Bakanı... *Eyalet* Eğitim İdaresi'ne, Saar Reich Komiserliği'ne, vb. yerlere. ..., 15.11.1938, Reichsministerium für Wissenschaft u. Erziehung, mikrofilm MA-103/1, IfZ, Münih.

55 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 260.

kın zamanda "çok sayıda Berlin caddesinin" Yahudilere yasaklanabileceğini gösteriyordu.[56]

3 Aralık'ta, Himmler'in talimatları doğrultusunda, Yahudiler sürücü belgelerinden mahrum bırakıldılar. 8 Aralık'ta üniversite kütüphanelerine özel giriş iznine sahip Yahudi akademisyenlerin bu izinleri iptal edildi. 20 Aralık'ta, Yahudilerin eczacılık eğitimi verme hakları ellerinden alındı ve bir gün sonra da ebelik yapmaları yasaklandı.[57] Yirmi sekizinde, diğer ayrımcı yaptırımların (aynı gün trenlerin yataklı kompartımanlarına ve yemek salonlarına ayrıca halka açık yüzme havuzlarına ve genellikle parti üyelerine hizmet veren otellere girmeleri yasaklandı) yanı sıra, Yahudilerin fiziksel olarak toplanmaları ihtimalinin belirtileri de görüldü (bu daha sonra ele alınacak).[58] 29 Kasım'da İçişleri Bakanı Yahudilerin posta güvercini beslemelerini yasakladı.[59]

Bu arada, Heydrich'in 9 Kasım tarihli talimatının ardından, Gestapo genel Yahudi arşivlerine el koymaya başladı. Polis ve SA, en küçük kasabalarda bile ön hazırlıkları yapıyorlardı. Memmingen'de Kriminal Polis, cemaatin tüm resmî yazışmalarını da yapan mahalli Yahudi din öğretmenini tutukladı. Sinagog'daki "üç eski dolapta" ve evinin tavan arasındaki "tahta kutuda" sakladığı arşivleri müfettişlere göstermeye zorlandı. Dolaplar ve kutu kilitlenip mühürlendi ve sinagogun anahtarı da polis merkezine bırakıldı.[60] Büyük şehirlerde de yöntem temelde aynıydı. Frankfurt devlet arşivi direktörünün raporuna göre, 10 Kasım'da Belediye Başkanı'ndan tüm genel Yahudi arşivlerine el koyma emrini almıştı. Fahrgasse Sinagogu'na vardığında karşılaştığı, "kırık camlar, menteşelerinden sökülmüş kapılar, parçalanmış resimler, yere saçılmış dosya ve kitaplar" oldu. On ikisinde, dosyaların küçük bir bölümü Gestapo tarafından incelenmek üzere devlet arşivine götürüldü. On beşinde, iki Gestapo görevlisi kataloglama işlemine başladı ve tarihsel belgeler, yeni Yahudi Sorunu Araştırma Enstitüsü'ne gönderilmek üzere Frankfurt'ta toplanan ve giderek büyüyen yağmalanmış Musevilik koleksiyonuna gönderildi. Bu arada, devlet arşivleri direktörü dosyalar arasında Frankfurt'ta yaşayan Yahudilerin tam listesinin de (yaklaşık 23.000) olduğuna değindi;[61] bu

56 *A.g.e.*, s. 262. Bildirinin tam metni için bkz. yay. haz. Hans-Adolf Jacobsen ve Werner Jochmann, *Ausgewählte Dokumente zur Geschichte des Nationalsozialismus 1933-1945*, Bielefeld, 1961, Kısım D, s. 2-3.

57 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 262, 264, 270.

58 Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, cilt 12, s. 614-15.

59 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 261.

60 Memmingen Kriminal Polisi'nden Memmingen Belediye Başkanına, 10.11.1938 (Himmler Archives, Document Center Berlin, mikrofilm no. 270, Liste 2), LBI, New York, mikrofilm 133g.

61 Sauer, *Dokumente*, cilt 2, s. 47-49. Arşivlere el konulması Reich'ın her köşesinde hızla gerçekleştirilse de, yerel SA ve polis birimleri bunları Gestapo'ya gönderme konusunda acele etmemiş olabilirler. 5 Mayıs 1939'da Münih'teki SA Karargâhı'ndan tüm bölgesel ve yerel birimlere gön-

liste Gestapo'yu özellikle ilgilendiriyor olmalıydı.

Hitler'den 4 Aralık'ta aldığı talimatlar doğrultusunda Göring 6 Aralık'ta temel politikaları açıkladı. Bu kez partinin çekirdek kadrosuna, Bölge Yöneticilerine, hitap ediyordu ve konuşma her ne kadar Göring tarzında olsa da, rahat bir tondaydı zira dinleyicilerin zihninde, aktardığı net talimatların arkasında Hitler otoritesinin olduğu konusunda şüpheye yer yoktu. Bu talimatlar harfiyen yerine getirilmeliydi. Göring'in (Yahudilerin hiçbir özel işaret taşımayacağıyla ilgili olarak Hitler'in verdiği karar konusunda) dediği gibi, "Burada, baylar, Führer'in yasağı var, arzusunu ifade etti ve emirlerini verdi, en alt düzeydeki memurun dahi Hitler fiilen böyle arzuluyor ama aslında tam tersini yapmamı daha fazla arzuluyor gibi bir düşünceye kapılmaması için bu kesinlikle yeterli olmalı. Hitler'in otoritesi bağlamında, değiştirilecek ya da yorumlanacak bir şey yok."[62]

Göring'in konuşmasında çarpıcı olan, sürekli olarak, bunların Hitler'in talimatları olduğunu, tüm atılacak adımların Hitler ile görüşüldüğünü ve onun tam onayı ile kararlaştırıldığını, söylüyor olmasıydı. Bu tekrarın en olası nedeni, söz konusu edilen bazı yaptırımların dinleyicilerin hoşuna gitmeyecek olmasıydı zira bu yaptırımlar, Yahudi varlıklarına el konulmasıyla her düzeydeki parti mensubunun, hatta Bölge Yöneticilerinin elde ettiği kazanca, son verecekti. Göring'in Yahudi konusunu sürekli Reich'ın ekonomik gereksinimleriyle ilişkilendirmesi bu yüzdendi. Parti üyeleri bilmeliydi ki yeni talimatların çiğnenmesi Reich'ın ekonomisine zarar verirdi ve Führer'in talimatlarının açıkça ihlali sayılırdı. Somut terimlerle ifade edilecek olursa, partinin ve İdari Bölge'nin Yahudi varlıklarını aldıklarına işaret ettikten sonra Göring açıkça şunu söylüyordu; Hitler'in talimatıyla, yasadışı yollarla elde edilen bu mülkler devlete aktarılmak zorundaydı: "Parti herhangi bir ticari faaliyetle meşgul olamaz. ... İdari Bölge yönetimleri Arileştirme ofisleri açamazlar. İdari Bölge yönetimlerinin bu tür yetkileri yoktur, bunu yapmalarına izin verilmez. ... Führer şu ana esasları koymuştur: Açıktır ki Arileştirme yerel düzeyde olacaktır zira devlet bunu kendi başına yapamaz... ancak Arileştirme yaptırımlarından elde edilecek kazanç tümüyle ve sadece Reich'a aittir, yani yetkili temsilcisi Reich Maliye Bakanı'na, başka hiç kimse hak iddia edemez; Führer'in yeniden silahlanma programı ancak böylelikle başarıya ulaşabilir."[63] Parti üyelerinin zenginleşmek için yaptıkları paylaşımla-

---

derilen talimatla, 1938 Kasım eylemlerinde el konulan Yahudi arşivlerinin oldukları gibi Gestapo'ya teslim edilmesi istendi. Himmler Archives, Berlin Document Center, mikrofilm no. 269, Liste1 (LBI, NY, 133f).

62 Susanne Heim ve Götz Aly, "Staatliche Ordnung und 'Organische Lösung': Die Rede Hermann Görings 'über die Judenfrage' vom 6 Dezember 1938", *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 2 (1993), s. 387.

63 *A.g.e.*, s. 391-92.

rın iptal edileceğini Göring daha önce açıklamıştı. Sorun Yahudilerin kaderiyle ilgili değildi, söz konusu olan Parti'nin Almanya içindeki ve dışındaki saygınlığıydı.[64] Kapsamlı bir şekilde tartışılan diğer parti içi mesele 9 ve 10 Kasım'da işlenen fiillerin cezalandırılmasıydı: "Yahudi nefreti" gerekçesiyle, tamamıyla ideolojik zeminde her ne yapıldıysa cezasız kalacaktı; tamamıyla cezai suç sayılan çeşitli fiiller başka koşullarda nasıl kovuşturuluyorsa öyle kovuşturulacaktı ancak skandala yol açabilecek her tür aleniyetten kesinlikle kaçınılacaktı.[65]

Yahudilerle ilgili temel politika konularına gelirsek, hep konuşulan iki mesele –aynı sorunun iki ayrı veçhesi– tekrar gündeme geldi: Yahudi göçünü artırmayı hedefleyen yaptırımlar ve Reich'ta kalmaya devam eden Yahudilerle ilgili konular. Esas itibarıyla, Almanya'daki Yahudilerin hayatı öylesine yaşanmaz hâle getirilmeliydi ki gidebilmek için her yola başvursunlar; ancak Reich'ta kalmaya devam eden Yahudiler kaybedecek bir şeyleri olduğunu hissetmeliydiler, böylelikle herhangi bir Nazi liderin –herhalde en üstte olanın– canına kastetmeyi akıllarından bile geçirmeyeceklerdi.[66]

Zorunlu göç en öncelikli olandı: "Tüm düşüncelerimizin ve tedbirlerimizin başında," diyordu Göring, "Yahudilerin mümkün en hızlı ve en etkin biçimde yabancı ülkelere transferi, mümkün her tür baskıyla göçün hızlandırılması ve bu göçe engel teşkil eden her şeyin bir kenara itilmesi düşüncesi var." Eğer göç edebilecek durumda olan Yahudileri pasaportlarındaki damga alıkoyuyorsa, Göring'in Yahudi pasaportlarına "J" ibaresini basmaktan vazgeçmeyi tercih edeceği açıktı.[67] Göring, Bölge Yöneticilerine göçü finanse etmek için gerekli paranın uluslararası kredi ile sağlanacağını bildirdi (bu, tam da Schacht'ın kısa bir süre sonra, Hükümetler Arası Mülteci Komitesi Amerikan delegesi ile tartıştığı türden bir krediydi, bunu daha sonra göreceğiz); Göring, Hitler'in bu düşünceyi kuvvetle desteklediğini ifade ediyordu. Kredi teminatını "dünya Yahudiliği" ve Batılı demokrasilerin sağlaması öngörülüyordu ve karşılığı da Almanya'daki hâlâ Yahudilere ait olan mülkler olacaktı – bu aşamada, Yahudi evlerinin zorla Arileştirilmemesinin gerekçelerinden biri buydu, çoğu parti üyesi bu ihtimalin cazibesine kapılıyor olsa da.[68]

Dünya Yahudiliğinden Göring'in istediği sadece yüksek miktarda kredi değildi aynı zamanda Almanya'ya ekonomik boykotun durdurulmasını da istiyordu ki böylelikle Reich, uluslararası kredinin hem anaparasını hem de faizini ödeyebilmek için gerekli dövizi elde edecekti. Bu kılgısal açıklamala-

64 *A.g.e.*, s. 384.

65 *A.g.e.*, s. 393 vd.

66 *A.g.e.*, s. 387.

67 *A.g.e.*, s. 384.

68 *A.g.e.*, s. 385-386.

rın arasında Göring, "zaten hepsi Yahudilerin elinde olan uluslararası büyük alışveriş mağazalarının büyük miktarda Alman malları almaya söz vermelerini" talep ettiğini söylüyordu.[69] Yahudi dünya gücü efsanesi bir kez daha su yüzüne çıkıyordu.

Almanya'da yaşamaya devam eden Yahudilerle ilişkili olarak Göring, Hitler'in herhangi bir tanımlayıcı işaret taşımalarını ve aşırı sertlikte seyahat ve alışveriş kısıtlamaları uygulanmasını reddettiğini duyuruyordu. Hitler'in gerekçesi şaşırtıcıydı: Birçok İdari Bölge'deki halkın ruhsal durumu göz önüne alındığında, eğer Yahudiler tanıtıcı işaret taşırlarsa dövüleceklerdir ve onlara yiyecek satışı yapılmayacaktır. Diğer kısıtlamalar gündelik hayatlarını öylesine zorlaştıracaktır ki devlete yük haline geleceklerdir.[70] Diğer bir deyişle, kendi İdari Bölgelerindeki Yahudilere yönelik, kendi başlarına yeni eylemler yapmamaları için Bölge Yöneticileri dolaylı olarak uyarılıyorlardı. Yukarıda gördüğümüz gibi en son Arileştirilen Yahudi mülkleri Yahudi evleri oldu.

Yahudileri Almanya'yı terk etmeye razı edecek yaptırımlar tartışılırken, arkalarında yoksul Yahudi kitlelerini bırakarak öncelikle zengin Yahudilerin gitmesine izin verilmeyeceği konusunda Göring dinleyicilere güvence veriyordu. Üç gün sonra olacakları belki de bu sözler açıklıyordu.

Würzburg Gestapo dosyalarında Göring'in talimatıyla 9 Kasım'da 22 Franconia bölge ofisine gönderilmiş bir kararname vardı; bu kararname ulusal ölçekte dağıtılmış olmalıdır. İçinde, Polis'in "her bir mahallede yaşayan 'etkili Yahudilerin' listelerinin derhal gönderilmesi" talebi vardı. Etkili olma kıstası şu şekilde ifade edilmişti: Zenginlik ve yabancı ülkelerle ilişkiler ("ekonomik, ailevi, kişisel ya da diğer türden" ilişkiler). Bölgesel görevliler her bir etkili Yahudiyi listeye dâhil etme gerekçelerine yer vereceklerdi. Konu öylesine acildi ki listeler ertesi gün, ayın onunda ekspres posta ile gönderilmeli ve 11 Aralık Cumartesi sabah saat 9.00'da Würzburg Gestapo'da olmalıydı. Her bir bölgesel şube direktörü, "zaman sınırlamasına kesin biçimde riayet etme konusunda kişisel sorumluluk" taşıyacaktı.[71]

Dosyalarda Göring'in planına dair bir açıklama da yoktu, sonraki adımlara dair bir kayıt da; yoksul Yahudilerin gitmesini garanti altına almak üzere zengin ve etkili olanlarının rehin tutulmasını öngören kısa ömürlü bir girişim olabilirdi.

Würzburg Gestapo Göring'in emirlerini göndermeden birkaç gün önce, Frick eyaletlerin başkan ve içişleri bakanlarına, "en üst emir" –sadece Hit-

69 *A.g.e.*, s. 386.

70 *A.g.e.*, s.387-88.

71 Würzburg Gestapo'dan şube başkanlarına... 9.12.1938, Himmler Archives, LBI, New York, s. 133 vd.

ler'in emirleri için kullanılan bir ifade– uyarınca, Reich hükümetinin açık talimatı olmaksızın daha başka anti-Yahudi yaptırım uygulanmayacağını bildirdi.[72] Göring'in Bölge Yöneticilerine yaptığı tebligatın yankıları açıkça görülüyordu. 13 Aralık'ta kendi birimlerine duyuru yapma sırası Propaganda bakanındaydı: "Führer siyasal yayın programlarının tamamıyla Yahudi sorununa yönelmelerini emretti; anti-Yahudi programların etkisini azaltmamak için diğer başlıklara dair siyasal yayınlardan kaçınmak gerekiyor."[73] Kısacası, Kasım kıyımının yeterince haklı olduğuna daha Alman kamuoyunun ikna edilmesi gerekiyordu.

Kıyım sonrası anti-Yahudi politikaların hedef ve sınırlarını netleştirmek için parti ve devlet görevlileri arasında yapılan bir dizi iç toplantının ardından 16 Aralık'ta ek bir konferans yapıldı. Frick'in düzenlediği toplantı Funk, Lammers, Helldorf, Heydrich, Bölge Yöneticileri ve diğer bazı parti ve devlet temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşti. Ağırlıklı olarak, Frick ve Funk, Göring'in açıklamalarını, tavsiyelerini ve talimatlarını aktardılar. Anlaşılıyordu ki Reich'ın her köşesinde, Alman Emek Cephesi gibi parti örgütleri mağaza sahiplerine Yahudilere satış yapmamaları için baskı yapıyordu. Ayrıca, özellikle Ostmark'ta [Avusturya] hem istihdam hem de ticari faaliyetleri bakımından *Mischlinge*'ye Yahudi muamelesi yapılıyordu. Bu tür girişimler Hitler'in gözünde kabul edilemezdi. Kısa süre sonra Yahudi işletme kalmayacaktı ve Yahudilerin Alman mağazalarından alışveriş yapmasına izin vermek gerekecekti. *Mischlinge* ile ilgili politika ise, Frick'e göre, onları kademeli olarak milli bünyede sindirmekti (Frick'in yarım-Yahudilerle çeyrek-Yahudiler arasında ayrım yapmaması ilginçti) ve onlara karşı yapılan fiili ayrımcılık Nuremberg Yasaları'nın koyduğu ayrım tanımlarına aykırıydı. Ancak genelde, asli politika hedefi tekrar tekrar vurgulanıyordu: Yapılan her şey Yahudilerin göçünü çabuklaştırmaya katkı yapmalıydı.[74]

Her şeye rağmen, Aralık sonuna doğru Yahudilere yeni bir yaptırımlar seti daha dayatıldı. 28 Aralık'ta Göring, yine Hitler'den kaynaklı açık talimatlara atfen, belgenin hem başında hem de sonuç bölümünde, Yahudilere ait konutlara ilişkin kuralları saptıyor (bu aşamada henüz Arileştirilmiyorlardı fakat kiracılar kademeli olarak Yahudilere ait ve Yahudilerin yaşadığı konutlara taşınacaklardı) ve iki "karışık evlilik" kategorisi arasındaki ayrımı tanımlıyordu. Erkeğin Ari olduğu evlilikler, çocukları olsun veya olmasın, aşağı yu-

72 Frick'ten Eyaletlerin içişleri bakanlarına, ... 4.12.1938, Reichsministerium für Wissenschaft u. Erziehung, mikrofilm MA 103/1. IfZ, Münih.

73 Doğu Departmanı, memorandum, 13.12.1938, Amt Osten, mikrofilm MA 128/3, IfZ, Münih.

74 Toplantının Hamburg belediye arşivinde bulunan bir özeti, ilk kez 1991 yılında yayınlandı. Bkz. yay. haz. Susanne Heim ve Götz Aly, *Beiträge zur Nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik*, cilt 9, *Bevölkerungsstruktur und Massenmord: Neue Dokumente zur deutschen Politik der Jahre 1938-1945*, Berlin, 1991, s. 15 vd.

karı olağan bir Alman ailesi muamelesi görecekti. Erkeğin Yahudi olduğu evliliklerin kaderini ise çocuk sahibi olup olmamaları belirleyecekti. Çocuksuz çiftler nihai olarak sadece Yahudi kiracıların ikamet ettiği binalara nakledileceklerdi ve tüm diğer açılardan da tam Yahudi çift muamelesi göreceklerdi. Çocuğu olan çiftler –ki böylece çocuklar birinci derece *Mischlinge* oluyordu– geçici olarak zulümden korunuyorlardı.[75] "Eğer hükümetin bakış açısını kabullenmeye hazırsanız," diyordu günlüğünde Jochen Klepper, "Hükümetin Yahudi kadınların Ari kocalarına gerektiği gibi davrandığını düşünürsünüz. Birçoğu orduda ve ekonomide önemli makamları işgal etmektedirler. Eşlerinden boşanmaya zorlanmazlar ve mülklerini devretme hakkına sahiptirler. Ancak, çok kötü durumda olan Yahudi erkeklerin 'Ari' karılarıdır. Onlar Yahudiliğe kovuldular; mevcut düzenleme ve koşullarda, biz diğerlerinin kurtulduğu tüm aksilikler onların başına geldi."[76] Klepper, Yahudi kadınların Ari kocalarının "eşlerinden boşanmaya zorlanmadığından" söz ediyor. Yahudi kocaların Ari karıları da boşanmaya zorlanmadı fakat 6 Temmuz 1938 yasası (Dördüncü Bölüm'de değinmiştik), ırksal gerekçeli boşanmayı mümkün hale getirmişti ve Göring'in 28 Aralık kararnamesi Ari kadınları Yahudi eşlerini boşamaya açıkça teşvik ediyordu: Kararnamede, "eğer Yahudi kocayı Alman eş boşarsa," diyordu, "tekrar Alman kanından olanlar sınıfına girer ve [daha önce dayatılan] tüm dezavantajlar geçersiz hale gelir."[77]

Hitler neden Aralık 1938'de sarı rozet takılmasına ve doğrudan gettolaşmaya karşı çıktı? Neden bir "ayrıcalıklı karışık evlilikler" kategorisi yarattı ve aynı zamanda *Mischlinge*'nin kıyım esnasında uğradığı zararı tazmin etmeye karar verdi? Birincisi için, Alman ve uluslararası kamuoyu konusundaki ihtiyatlılık asıl sebep olabilir. Karışık evliliklere ve *Mischlinge* için tazminat kararına gelince, görünen o ki Hitler, karışık evliliklere ya da genelde *Mischlinge*'ye yönelik zulmün toplum içinde yaratabileceği potansiyel hoşnutsuzluk odaklarını olabildiğince sınırlamak istiyordu.

Göring'in, Yahudileri "Yahudilere ait evlerde" toplamayı hedefleyen 28 Aralık kararnamesi, Yahudilerle yapılan kira kontratlarının iptalini mümkün kılan 30 Nisan 1939 tarihli düzenlemeler sayesinde, daha kolay uygulandı.[78] Alman mülk sahibinin Yahudi kiracının kontratını feshedebilmesi için yerel mercilerden Yahudilere ait binalardan alternatif bir konut temin edildiğine dair bir belge alması gerekiyordu. Ancak, Amerikan elçisi Alexan-

75 Göring'in kararnamesi konusunda bkz. Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, cilt 12, s. 615-16; aynı zamanda bkz. Ursula Büttner, "The Persecution of Christian-Jewish Families in the Third Reich", *LBIY* 34 (1989), s. 284.

76 Klepper, *Unter dem Schatten deiner Flügel*, s. 726. Aktarıldığı ve tercüme edildiği kaynak, Büttner, "The Persecution of Christian-Jewish Families", 284.

77 Sauer, *Dokumente*, cilt 2, s. 84.

78 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 292.

der Kirk'in de belirttiği gibi, bu yeni düzenlemeler belediyeye ve yerel yetkililere, "Yahudi ev sahiplerini ya da Yahudi evinde oturan Yahudi kiracıları boş odalarını ya da kendi ihtiyaçları için kullanmadıkları anlaşılan alanları kaydettirmeye zorlama" imkânı tanıyordu. "Böylelikle, kendi istekleri dışında, 'Ari' evlerinden tahliye edilen diğer Yahudilere meskenlerini/odalarını kiralamaya mecbur edileceklerdi. Yerel merciler bu zorunlu kontratları hazırlayıp bu hizmet karşılığında harç alabilirlerdi."[79]

17 Ocak 1939'da Reich Vatandaşlık Yasası'na ek sekiz madde, paramedikal ve sağlıkla ilgili alanlarda, özellikle de eczacılık, dişçilik ve veterinerlik alanlarında çalışmayı Yahudilere yasakladı.[80] 15 Şubat'ta Wehrmacht mensuplarının, parti ve SD mensuplarının "ikinci derece *Mischlinge*" ile evlenmeleri yasaklandı[81] ve 7 Mart'ta, Adalet Bakanı'ndan gelen bir soruya cevaben Hess, Nuremberg yasalarına göre Alman sayılan ama Yahudi kanı da taşıyanların devlet memuru olamayacaklarına karar verdi.[82]

1938 Kasım'ı ile 1939 Ocak ayı arasında geçen çok önemli haftalar boyunca Hitler, Göring ve çevrelerinin aldığı yaptırım kararları Almanya'da bir Yahudi yaşam tarzını ya da Alman Yahudilerinin hayatlarını sürdürebilmelerini mümkün kılan mevcut imkânları tümüyle yok etti. Yanmış sinagog kalıntılarının ortadan kaldırılması bir sonu simgeliyordu; Yahudilerin "Yahudi evlerine" sürülmeleri ise henüz idrak edilmemiş bir başlangıcı ima ediyordu. Ayrıca, Hitler'in 30 Ocak 1939 Reichstag konuşmasıyla en şiddetli ifadesini bulan kadim ideolojik saplantı olanca hızıyla varlığını sürdürdü: *Das Schwarze Korps* sayfalarından süzülen kana susamış ifadeler ve Himmler'in seçkin SS-Standarte "Deutschland" birimlerinin üst-düzey liderlerine 8 Kasım 1938'de yaptığı konuşma, vahim uyarılar içeriyordu.

Himmler bir gün öncesi gerçekleşen Paris cinayetine hiç değinmiyordu ve konuşmasının büyük bir kısmı SS'in örgütlenmesi ve görevleriyle ilgiliydi. Ancak Yahudi sorunu kaygı verici bir biçimde oradaydı. Himmler, on yıl içinde Reich'ın "son derece kritik" eşi görülmemiş çatışmalarla karşı karşıya kalacağı konusunda dinleyicilerini uyarıyordu. Reichsführer sadece milli çatışmalardan söz etmedi ama aynı zamanda, özellikle dünya görüşlerinin mücadelesine değindi ve bu mücadelede tüm diğer düşman güçlerin arkasında Yahudiler vardı ve "olumsuz olan her şeyin cisimleşmiş halini" temsil ediyorlardı. Yahudiler –ve Reich'a karşı harekete geçirilen tüm güçler– biliyorlardı ki "Almanya ve İtalya yok edilmez ise, kendileri yok olacaklardı."

79 Alexander Kirk'ten Dışişleri Bakanı'na, 11 Mayıs 1939, Mendelsohn, *The Holocaust*, cilt 1, s. 189-90.

80 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 275.

81 Adalet Bakanı, 15.2.1939, Reichsjustizministerium, Fa 195/1939, IfZ, Münih.

82 Adalet Bakanı'ndan Reich Yüksek Mahkeme Başkanı'na, ... 7.3.1939, aynı metinden.

Himmler kehanette bulunuyor, "Almanya'da," diyordu, "Yahudiler yaşamlarını sürdüremeyecek; bu sadece bir zaman meselesi." Bunun nasıl gerçekleştirileceği açıktı: "Eşi görülmemiş bir acımasızlıkla onları kovacağız." Ardından, Yahudi mültecilerin ülkelerine girmesi sonucunda ve Nazi propaganda faaliyetleri sayesinde Avrupa ülkelerinde anti-Semitizmin nasıl yoğunlaştığını anlatıyordu.

Daha sonra Himmler kendi son evre görüşünü anlatmaya başladı. Köşeye sıkışan Yahudiler tüm sorunlarının kaynağına, yani Almanya'ya karşı ellerindeki bütün imkânlarla savaş açacaktı. Yahudiler açısından tehlikenin atlatılabilmesi için Almanya'nın yakılıp yok edilmesi gerekiyordu. Yanılgıya yer yok, diyordu Himmler ve uyarısını tekrarlıyordu: Yahudilerin zafer kazanması hâlinde topyekûn bir açlık ve katliam olacak, Almanların izi bile kalmayacaktı. "Herkes nasibini alacak, Üçüncü Reich'ın ateşli savunucuları ve diğerleri; Almanca konuşmak ve Alman anneden doğmuş olmak yetecek."[83] Bunun altında yatan örtük niyet açıktı.

1935 Ekim'inde Nuremberg Yasaları'nın ilanından hemen önce Goebbels'in yayınladığı kararnameye göre, bundan böyle, Almanya'da dikilecek hiçbir anıtta şehit düşmüş Yahudi askerlerin adları yer almayacaktı.[84] Öyle de oldu, fakat 14 Haziran 1936'da, Doğu Friesland'da küçük bir yerleşim olan Loge'da açılışı yapılan anıtta, 1915 yılında şehit düşenler arasında Yahudi asker Benjamin'in adı da yazılıydı. Loge Gruppenleiter sorumluluk alarak Benjamin'in adını sildi ve yerine (şüphe uyandıracak boşluğu doldurmak için) savaşın sona ermesinden kısa bir süre sonra savaşta aldığı yaralar nedeniyle ölen yerel bir askerin adını yazdı. Aralarında bu sınır kasabasında yaşayan, emekli büyükelçi Kont van Wedel gibi Hollandalı vatandaşların da dâhil olduğu Yerel tepkiler nedeniyle yeni yazılan isim silindi. Peki, Yahudi asker Benjamin'in adı tekrar yazılacak mıydı? Weser-Ems Bölge Valisi böyle bir hamlenin "kabul edilemez" olduğuna karar verdi.[85]

Genel anlamda sorun 1938 Kasım kıyımına kadar çözümsüz kaldı. 10 Kasım'da Heidelberg Üniversitesi Rektörü Paul Schmitthenner, Karlsruhe'deki Baden eğitim bakanına şöyle yazıyordu: "Dünya Yahudiliğinin Üçüncü Reich'a karşı mücadelesi göz önüne alındığında, savaşta ölenlerin isimlerinin yer aldığı levhalarda Yahudi ırkına mensup olanların adlarının hâlâ yer alması kabul edilemez." Schmitthenner devam ediyordu, "öğrenciler, levhanın kaldırılmasını istiyor fakat Alman ölülerin yüzü suyu hürmetine bu yerine

83 *Heinrich Himmler, Geheimreden 1933 bis 1945 und andere Ansprachen*, yay. haz. Bradley F. Smith ve Agnes F. Peterson, Berlin, 1974, s. 37-38.

84 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 137.

85 *Akten der Parteikanzlei der NSDAP* (özetler), bölüm 1, cilt 2, s. 247.

getirilmiyor." Bu nedenle rektör, Reich öğrenci lideriyle birlikte hareket ederek, bakanın bu soruna ivedilikle çare bulmasını istiyordu: "Yahudi isimlerinin kaldırılmasını önemli buluyorum," diye bitiriyordu Schmitthenner. "Bu işlem, talep ettiğim düzenlemelerin ruhuna uygun olarak, usulünce ve temkinli bir biçimde yerine getirilmelidir."[86]

Baden eğitim bakanı, Schmitthenner'in mektubunu Reich eğitim bakanına şu yorumu ekleyerek gönderiyordu: "Kanımca, sorun büyük önem taşıdığından, karar için Führer'e iletilmelidir."[87] Rust da öyle yaptı ve 14 Şubat'ta da Hitler'in kararını ilan etti: Mevcut anıtlardaki Yahudi isimleri kaldırılmayacaktır. Yeni dikilecek anıtlarda Yahudi isimleri yer almayacaktır.[88]

Schmitthenner'in şehit düşen Yahudi askerlerin isimlerini Heidelberg salonlarından silme azmi, Freiburg Üniversitesi Rektörü Friedrich Metz'in en az onun kadar kararlı girişiminde de görülüyordu ve Metz 8 Aralık'ta Berlin'de alınacak olan kararı önceden uyguluyordu. 17 Kasım'da, "Aldığım habere göre," diye yazıyordu üniversite kütüphane müdürüne, "üniversite kütüphanesi ve okuma salonu hâlâ Yahudilere açıkmış. Bu meselenin sorumlusu olan ve eskiden eğitim kadrosunda yer alan Profesör Jonas Cohn ve Profesör Michael'ı, tatsız durumlara yol açmamak için, Albert-Ludwig Üniversitesi'nin hizmetlerini kullanmaktan kaçınmaları gerektiği konusunda zaten talimat verdim. Bu yazıyla, Üniversite Kütüphanesi ve okuma salonunun başka Yahudiler tarafından ziyareti durumunda aynı anlayışla davranmanız konusunda sizi yetkilendiriyorum."[89]

III

"Eşiniz için istediğiniz ikamet izni talebinizle ilgili olarak size şunları bildirmek zorundayım." Nuremberg yakınlarındaki Neustadt an der Aisch parti İlçe Başkanı yoldaş Seiler'in 21 Kasım 1938'de, Alman çiftçisi ve manavı Ühlfeld'den Fritz Kestler'e yazdığı mektup böyle başlıyordu. Kestler'in karısı, dört çocuğunun annesi ve ailenin manav dükkânından sorumlu ferdi, Kasım kıyımı sırasında Ühlfeld'den kovulmuştu ve geçici olarak Nuremberg'deki akrabalarının yanında kalıyordu.

"Doğduğunda Elsa Rindeberg adını alan karınız," diye devam ediyordu mektup, "özbeöz Yahudidir. Kişisel ilişkileri ile ve tüm yardımseverliğiy-

86 Schmitthenner'dan Karlsruhe, Din ve Eğitim Bakanı'na, 10.11.1938, Reichsministerium für Wissenschaft u. Erziehung mikrofilm MA 103/1, Ifz, Münih.

87 Karlsruhe, Din ve Eğitim Bakanı'ndan Reich Eğitim Bakanı'na, 24.11.1938, aynı metinden.

88 Pitzold, *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung*, s. 222.

89 Sauer, *Dokumente*, cilt 1, s. 246.

le ırkından olan herkese tekrar tekrar onlardan biri olarak hissettiğini göstermesi bu nedenledir. Mesela, Ühlfeld Yahudilerine ait borçları geri ödeme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Kendisini tehdit altında hisseden Yahudileri barındırmıştır. Ayrıca hiçbir şeyden haberi olmayan ve Yahudi Schwab'dan alışveriş etmek isteyen Volksgenossen'in [Alman yurttaşların] onun manav dükkânından geçerek Schwab'ın tesisine arka kapıdan girmelerine izin vermiştir. Böylelikle, karınızın kendisini Yahudi olarak gördüğü ve siyasal liderlikle, otoritelerle alay edebileceğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Buna bir son verecek kadar adamlık gösterememeniz beni şaşırtmıyor zira Yahudi bir kadınla yirmi beş yıl mutlu bir evlilik geçirdiğinizi kabul etmeniz gösteriyor ki bu kötücül Yahudi ruhuyla fena halde zehirlenmişsiniz. Eğer zamanında, anne-babanızın uyarılarına rağmen Yahudi bir kadınla evlenerek ırkınıza kayıtsız kaldıysanız, bugün Yahudi karınıza ayrıcalık yapılmasını talep etmeye hakkınız olduğunu düşünemezsiniz."

Karısının dönmeye çalışmaması konusunda Kestler'i uyardıktan sonra İlçe Başkanı Seiler mektubunu uygun bir süsleme ile bitiriyordu: "Şimdi karınıza ne olacağıyla ilgili sorunuz beni zerrece ilgilendirmiyor çünkü yirmi beş yıl önce, herkes ırkı kirletecek evlilikler yaparsa Alman halkına ne olacağını düşünmeliydiniz."[90]

Seiler'in anti-Yahudi hiddeti Almanların çoğunluğu tarafından paylaşmıyordu. 10 Kasım'da, büyük şehirlerin sokaklarındaki eylemciler ve izleyiciler arasındaki bariz farklılık, daha baştan net bir biçimde ortaya çıktı: "Britanya Büyükelçi yardımcısının birkaç gün sonra dışişleri bakanına yazdığı raporda, "Ben kendim," diyordu "ve elemanlarım, Berlin'de 10 Kasım gecesi geç saatlere kadar süren taşkınlıkların son aşamalarının tanıklarıyız. Sivil kıyafetli gençlik çeteleri, ellerinde sopalar, çekiçler ve diğer uygun silahlarla Yahudi mağazalarını ziyaret ediyorlar ve sabah başlayan yıkım işini tamamlıyorlardı. Bazı yerlerde mağazalar tamamıyla yağmalanıyor diğerlerinde ise sadece mevcut mallar kırılıp dökülüyordu. Ayrıca az sayıda yerde de şaşkın bir kalabalık sessiz bir merakla mağaza sahiplerinin kırılıp dökülenleri toparlama çabalarını izliyorlardı. Her bir çapulcu çetesini takip eden grupların davranışlarını özellikle kayda geçtim. Hiçbir utanç ya da nefret ifadesi duymadım ancak izleyiciler, mutlak tepkisizliklerine rağmen, vicdan azaplarını açığa vuran bilinçsiz bir acıyla dişlerini sıkıyorlardı."[91]

Britanyalı diplomat izleyicilerin yüzünde rahatsız vicdanların izlerini gö-

90 Neustadt a. d. Aisch Bölge Liderinden Ühlfeld'den Fritz Kestler'e, 21.11.1038 (Himmler Archives, Berlin Document Center, mikrofilm no. 270, Liste 2), LBI, New York, mikrofilm 133g.

91 Ogilvie-Forbes'den Halifax'a, 16 Kasım 1938, *Documents on British Foreign Policy 1919-1938, Third Series*, cilt 3, *1938-1939*, Londra, 1950, s. 275-76.

rürken, Fransız maslahatgüzarı, caddelerdeki insanların davranışlarında bir "sessiz suçlayıcılık" algılıyordu.[92]

SD raporları kıyım sırasındaki şiddete ve yol açtığı tahribata karşı yaygın bir eleştirinin varlığından söz ediyor. Rejim yanlılarının bile paylaştığı bazı eleştirilerin kaynağı, fiili durumla ilgili değerlendirmelerdi: Mülke yönelik sebepsiz tahripkârlık ve yol açtığı kayıplar sadece Almanlardan değil ama aynı zamanda devletten de kaynaklanıyordu. Yahudilere kesilen milyar marklık ceza haberinin ilanından ve resmî propagandanın Yahudilerin hâlâ elinde tuttuğu müthiş servete yaptığı vurgudan sonra genel ruh hali olumlu yönde değişti.[93] Fakat bazen halkın Yahudilere karşı tepkisi olumsuz olmuyordu. Mesela, Aralık 1938 tarihli bir SOPADE raporuna göre, "halkın büyük çoğunluğu tahripkârlığı tasvip etmedi fakat yine de, işçi sınıfı içinde Yahudileri savunmayan bir kesim olduğu gerçeği de gözden kaçırılmamalı. Son olaylar hakkında olumsuz konuştuğunuzda fazla itibar görmeyeceğiniz belli bazı çevreler var. Yani, olanlara kızma konusunda fazla fikir birliği yok. Berlin: Halkın yaklaşımında fikir birliği yok. Yahudi sinagogu yanarken, çok sayıda kadının şu tür konuşmalar yaptıkları duyuluyordu: 'Yapılması gereken bu – ne yazık ki içeride Yahudiler yok, sürü gibi dışarı kaçışmaları en iyisi olurdu.' Hiç kimse bu duygulara karşı çıkmayı göze alamazdı. ... Eğer Reich içinde Yahudi kıyımı ve kundakçılık ve yağmacılık taşkınlıkları aleyhine konuşmalar olduysa, bu Hamburg ve komşu Elbe bölgesinde olmuştur. Hamburg halkı geneli itibarıyla anti-Semit değildir ve Hamburg Yahudileri, Reich'ın diğer bölgelerindeki Yahudilere kıyasla çok daha fazla asimile olmuştur. Devlet memurları, toptancılık ve deniz ticareti sektörlerinden en üst düzey Hıristiyanlarla karşılıklı evlilikler yapmışlardır."[94]

Hitler'e yakın olan ancak hem partiye bağlılık duymayan hem de "eski usul muhafazakâr" olmayanlar nasıl tepki göstermişlerdi? Albert Speer anılarında, sadece maddi tahribat ve "kargaşadan" kaynaklı olan rahatsızlık durumuna dikkat çeker: "10 Kasım'da arabamla işyerime doğru giderken Berlin Sinagogu'nun hâlâ için için yanan harap binasının yanından geçtim. ... Bugün bu anın hatırası hayatımın en üzücü şeylerinden biri olacak, zira burada beni en fazla rahatsız eden Fasanenstrasse'de gördüğüm kargaşa oldu: Yakılmış kirişler, yıkılmış bina cepheleri, söndürülmüş duvarlar, ... mağaza vitrinlerinin kırık camları, benim orta-sınıf düzen anlayışıma bir saldırı."[95] Ancak sonraki sözde samimi taleplerle bütünleşen bu insani duygudaşlık yok-

92 De Montbas'dan Bonnet'e, 15.11.1938, *Documents Diplomatiques Français 1932-1939*, 2. Seri (1936-1939), cilt 12 (3 Octobre-30 Novembre 1938), Paris, 1978, s. 570.

93 Kulka, "Public Opinion in Nazi Germany", s. 138.

94 *Deutschlandberichte* 5 (1938), s. 1352 vd. Alıntılar ve çeviri için bkz. Detlev J. K. Peukert, *Inside Nazi Germany: Conformity, Opposition and Racism in Everyday Life*, New Haven, Conn., 1987, s. 59.

95 Albert Speer, *Inside the Third Reich*, Londra, 1970, s. 111.

luğu bile bazı nitelikler gerektirir. Speer'in son biyografi yazarı Gitta Sereny'e göre, Speer'in kitabının önceki taslağında Kristal Gece'ye dair hiçbir şey yoktur ve ancak yayıncısı Wolf Jobst Siedler'in ve Hitler'in biyografi yazarı Joachim Fest'in teşviklerinden sonra maddi hasardan duyduğu rahatsızlık hissini ortaya atmıştır.[96] Yani, kuşkulu ama akıllıca bir içtenlik dahi tümüyle aldatmaca olabilmektedir: Aslında Speer hiçbir şey hissetmemiş olabilir ve Yahudi kiracıları Berlin'deki evlerinden çıkarmanın planlarını yaparken durum büyük ihtimalle buydu. Speer'in sekreteri Annemarie Kempf'e gelirsek, o hiçbir şey bilmiyordu ve hiçbir şey görmemişti: "Benim bundan asla haberim olmadı," diyordu "yurt dışında elçilikte birinin öldürüldüğünü hatırlıyorum ve Goebbels konuşmalar yapmıştı, çok büyük bir öfke vardı. Hepsi bu."[97] Ancak yine, genç teknokratlar arasında bile tepkiler aynı değildi. "Speer'in adamlarından" birini, Hans Simon'u ele alalım. Diğer bir tanık daha sonra Sereny'e şunu söylemişti: "Olay olduğunda [Kristallnacht] Simon şöyle dedi: Ben böyle adamlar için çalışmam. Sonra da GBI'dan [Generalbauinspektorat ya da Genel Yapı Denetim] istifa etti."[98]

Kiliseler kıyıma karşı açık bir eleştiri ifade etmediler. Olaylardan sadece bir ay sonra İkrar Kilisesi, cemaatine yönelik mesajında, en son olaylara ilişkin dolambaçlı bir göndermeyi tuhaf bir anlatımla yapıyordu. İsa Mesih "bizim günahlarımızın kefaretidir," ve "aynı zamanda Yahudi halkının da günahlarının kefaretidir," mesajının ardından şöyle devam ediyordu: "'Yahudi ırkının İsa'ya inananları ile kardeşlik bağıyla bağlıyız. Kendimizi onlardan ayrı tutmamalıyız, onların da kendilerini bizden ayırmamalarını istemeliyiz. Cemaatimizin tüm mensuplarına, Yahudi ırkından olan Hıristiyan kardeşlerimizin maddi ve manevi felaketlerine ilgi göstermelerini ve Tanrı'ya dualarında onlara da yer vermelerini öğütlüyoruz.'" Bu Yahudiler merhametten yoksun bırakıldılar ve daha önce belirtildiği gibi, "tüm Yahudi halkına yönelik yegâne gönderme günahlarından söz etmek oldu."[99]

Bazı papazların bireysel itirazları oldu; onlar hakkında bilgilerimiz, esas olarak izleme raporlarındaki kısa değinmelerden kaynaklı. Mesela Yukarı ve Orta Franconia Kasım 1938 aylık raporunda şu kısa ve öz değinme yer alıyor: "Bayreuth idari bölgesi Mistelgau'dan Rahip Seggel, Dua ve Pişmanlık Günü'nde, Yahudi karşıtı eylemlerle ilgili eleştiride bulundu. Nuremberg-Fürth Eyalet Polisine bilgi verildi."[100]

Katolik Kilisesi'nin genel tavrı da farklı değildi. 10 Kasım tarihinde, "dışarı-

96 Sereny, *Albert Speer*, s. 164.

97 *A.g.e.*

98 *A.g.e.*, s. 165.

99 Gutteridge, *Open Thy Mouth for the Dumb!*, s. 188-89 vd.

100 Rapor, 8.12.1938, *Die Kirchliche Lage in Bayern*, cilt 2, s. 301.

da yakılan tapınak da Tanrı'nın Evidir" diyen ve daha sonra Doğu'ya sürülen Yahudiler için ettiği duaları hayatıyla ödeyen[101] Berlin St. Hedwig Katedrali Sorumlusu Bernhard Lichtenberg dışında hiçbir güçlü ses çıkmadı. Tam tersine, kıyımdan iki ay sonra, Yeni Yıl Arifesi vaazında Kardinal Faulhaber şu beyanı gerekli gördü: "Günümüzün avantajlarından biri de bu; Reich'ın en üst katında basit ve alçak gönüllü, alkolsüz –ve nikotinsiz– bir yaşam örneğine sahibiz."[102]

Üniversitelerden de açık bir eleştiri (hatta dolaylı bir protesto) gelmedi. Bazı güçlü suçlamalar özel yazışmalarda yer aldı ve belki bazı günlüklerin özel dünyasında. 24 Kasım 1938'de tarihçi Gerhard Ritter annesine şöyle yazdı: "Tüm ülke çapında son iki hafta boyunca yaşadıklarımız çok uzun süredir gerçekleşen en utanç verici ve en tüyler ürpertici şey."[103] Ancak, Ritter'in öfkesi ve izleyen girişim, paradoksal bir biçimde, kiliselerin ve üniversitelerin tutumlarının altında yatan anti-Semitizme ışık tutuyor.

Kıyımın ardından ve kısmen de kıyım nedeniyle Freiburg Üniversitesi'nde bir muhalif grup kuruldu. Freiburg Çevresi (Freiburg Kreis) esas olarak İkrar Kilisesi'ne yakın üniversite mensuplarından oluşuyordu; öne çıkan figürler arasında Gerhard Ritter, Walter Eucken, Franz Böhm, Adolf Lampe ve Constantin von Dietze vardı.[104] Grup tartışmalarının sonucu, post-Nasyonal Sosyalist Almanya'ya sosyal, siyasal ve ahlâki bir temel öneren "Büyük Memorandum'un" tasarlanması oldu. 1942 yılında Dietze tarafından tamamlanan Memorandum'a beşinci ve son ekte, "Almanya'daki Yahudi Sorununa Çözüm Önerileri" listeleniyordu.[105] Günümüz Alman tarihçileri bile bu önerileri açıklamakta zorlanıyorlar ve ortaya çıkmalarına sebep olan "şizoid atmosfere" atıfta bulunuyorlar.[106] Freiburg grubu –kıyım sonrası kurulmuştu ve bu son ek ortaya çıktığında Yahudilerin imhasından bütünüyle haberdardı (bu duruma Dietze'nin "Öneriler"inde açıkça değinilir)– yine de, savaştan sonra Yahudilere uluslararası özel bir statü tanınmasını öneriyordu. Ayrıca, her ne kadar Nazilerin ırk kuramlarını reddetseler de Alman Hıristiyanlar ile diğer ırkların yakın teması ve evlilikleri konusunda dikkatli olunmasını tavsiye ediyorlardı – buradaki Yahudi iması açıktır.[107] Görünen o ki en açık an-

101 Saul Friedländer, *Pius XII und das Dritte Reich*, Hamburg, 1965, s. 70.

102 Helmreich, *The German Churches under Hitler*, s. 294.

103 Yay. haz. Klaus Schwabe, Rolf Reichardt ve Reinhard Hauf, *Gerhard Ritter: Ein politischer Historiker in seinen Briefen*, Boppard, 1984, s. 339.

104 *A.g.e.*, not 1.

105 *A.g.e.*, s. 769 vd.

106 Hugo Ott, "Der Freiburger Kreis", yay. haz. Rudolf Lill ve Michael Kissener, *20. Juli 1944 in Baden und Württemberg*, Constance, 1994, s. 147; Klaus Schwabe, "Der Weg in die Opposition", John, Martin, Mück ve Ott, *Die Freiburger Universität*, s. 201.

107 Metin şöyle akıyor: "*Um der liebe zum eigenen Volke willen muss jedoch der Christ die Augen offen halten, ob enge Berührung oder gar Vermischung mit anderen Rassen sich nicht schädlich auswirken kann für Leib und Seele*" ["Lakin her Hıristiyan, eğer milletini seviyorsa, başka ırklarla temasın

ti-Nazi akademisyen gruplarından birinde bile belirgin ve kökleri derinde anti-Yahudi önyargılar vardı. Freiburg Çevresi konusuyla ilgili en bilgili tarihçilerinden Klaus Schwabe, Dietze'yi yönlendiren unsurun anti-Semitizm olduğunu reddeder.[108] Yine de Dietze, Yahudilerin kaderine dair bildiklerine rağmen, programında geleneksel Alman muhafazakâr anti-Semit görüşleri kabul eder. Bunun mantıksal sonucu açıktır: İmha konusunda bilgi sahibi oldukları halde, çoğu İkrar Kilisesi ya da Katolik Kilisesi mensubu olan bir üniversite direniş grubu bu tür öneriler getirebiliyorlar ise Alman seçkinleri arasındaki yaygın anti-Semitizm olgusu, Üçüncü Reich dönemi boyunca sergilenen tutumun temel bir izahı olarak görülmelidir.

Kıyım dolaylı olarak, Alman Katolik Kilisesi ile devlet arasında daha başka gerilimler de yaratmıştır. 10 Kasım'da Nasyonal Sosyalist Öğretmenler Birliği Alman okullarında geriye kalan tüm Yahudi öğrencilerin kovulmasına karar vermekle kalmamış ama aynı zamanda "Yahudi katillerin mensup olduğu ulusun övülmesine artık Alman okullarında izin verilemeyeceği" bahanesiyle, –o güne kadar geçerli olan– (Hıristiyan) din eğitimine de son vermiştir. Kardinal Betram Rust'a gönderdiği hararetli protesto mektubunda şöyle der: "Katolik inancı hakkında en az malumat sahibi olanlar ve tabi ki her inançlı öğretmen bu iddianın [yani, Hıristiyan dininin Yahudileri övdüğünün] yanlış olduğunu ve tam tersinin doğru olduğunu bilir."[109]

IV

"Yabancı basın çok kötü" diye yazıyordu Goebbels 12 Kasım'da. "Özellikle de Amerikalılar. Yabancı Berlin muhabirlerini kabul ettim ve onlara konuyu tümüyle açıkladım. ... Bunun çok büyük bir etkisi oldu."[110] Aslında basında yer alan yorumlar iğneleyiciydi. 12 Kasım tarihli Danimarka gazetesi *Nationaltidende*'de şöyle deniliyordu: "Zaman içinde gelişen bunca şeye karşı, ki-

hele karışmanın bedene ve ruha vereceği zararlara karşı uyanık olmalıdır"], Schwabe, Reichardt ve Hauf, *Gerhard Ritter*, s. 769.

108 Schwabe, "Der Weg in die Opposition...", s. 201. Diğer Freiburg Çevresi mensuplarının ve ilgili başka muhalif grupların Dietze'nin metninden haberdar olup olmadığını tam olarak bilmiyoruz fakat Christoph Dipper'ın ortaya koyduğu gibi, Carl Goerdeler'in düşünceleri de farklı değildi; bu düşünceler 1942 sonlarında Freiburg'da gündeme getirilmişti. Sonuç olarak Dietze'nin ortaya koyduğu muhafazakâr anti-Semit temalar, Hitler karşıtı Alman direnişinin büyük bir bölümü tarafından –ve Alman akademisyenlerinin büyük bir çoğunluğu tarafından– kabul ediliyordu. Alman muhafazakâr direnişinin anti-Semitizmi konusunda bkz. Christoph Dipper, "Der Deutsche Widerstand und die Juden", *Geschichte und Gesellschaft*, 9, sayı 3 (1983), özellikle s. 367 vd.

109 Bertram'dan Rust'a, 16.11.1938, *Akten deutscher Bischöfe*, cilt 4, *1936-1939*, yay. haz. Ludwig Volk, Mainz, 1981, s. 592-93.

110 Goebbels, *Tagebücher*, bölüm 1, cilt 3, s. 532.

şisel ve milli riskler taşısa da, kişi kendi onurunun hatırına bir tutum takınmalıdır. İşlenen suçlar karşısında sessizlik bir nevi suç ortaklığı olarak görülebilir – ister kişisel ister ulusal düzeyde işlenmiş olsun eşit derecede suç teşkil eder. ... Adaletin ihlal edilmesini engelleyecek hatta sonuçlarını hafifletecek bir güce sahip olmadığınızı düşünseniz dahi en azından protesto etme cesareti göstermek gerekir. ... Yağmalanmış, zulüm görmüş ve terörize edilmiş bu insan kümesinin [Almanya Yahudilerinin] şimdi de en yakın sınır kapısından yabancı ülkelere kovulacağı duyurulduğuna göre sorun artık iç sorun olmaktan çıkmıştır ve milletler konseyinde duyulacak tek ses Almanya'nınki olmayacaktır."[111]

Amerikan basını özellikle ateşliydi. "Kristal Gece'yi izleyen haftalarda konuyla ilgili yaklaşık 1.000 farklı başyazı yayınlandı. ... Büyüklüğü, satışı, konumu ya da siyasi eğilimi ne olursa olsun, fiilen hiçbir Amerikan gazetesi Almanya'yı suçlamaktan imtina etmedi. Kristal Gece öncesinde, acımasız zulmün Nazizmin ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul etmeye isteksiz olanlar bile Almanya'yı eleştirdi."[112]

Başkan Roosevelt konuyu müzakere etmek üzere Büyükelçi Hugh Wilson'u çağırdı.

Ancak bu tür duygusal tepkilere rağmen asli tutum ve politikalar değişmedi. 1939 baharında, Arap dünyasındaki Mihver güçler yandaşlığına kayma eğiliminden –savaş halinde Britanya için çok kötü sonuçları olacak bir eğilim– giderek daha fazla kaygılanan Büyük Britanya taahhütlerinden caydı ve fiili durum nedeniyle Filistin'in kapılarını Yahudi göçüne kapattı. Britanya sömürge yetkilileri alternatif bir sığınak bile düşünmediler. Dışişleri Bakanlığı'ndan A. W. G. Randall 1 Haziran'da şöyle diyordu: "Anladığım kadarıyla, önerilen geçici Kıbrıs çözümü Vali tarafından şiddetle reddediliyor; bu karışık Yahudi kalabalığının İmparatorluğun başka bir bölgesine kabulü düşünülemez."[113]

1937 yılında göç politikasını az da olsa gevşeten Birleşik Devletler bile 1938 yılında Almanya ve Avusturya kotalarını doldurmadı.[114] 1939 Temmuz ayında, yirmi bin Yahudi çocuğun mülteci olarak ülkeye girmesine imkân tanıyacak olan Wagner-Rogers Çocuk Mülteci Kanun Tasarısı Senato'dan geçmedi[115] ve aynı zamanda, tüm yakarılara rağmen, kısa sürede adı bilinir hale gelen *St. Louis* gemisinde bulunan 936 çaresiz Yahudi Alman göçmenin, Küba'ya girişleri reddedildikten sonra bile rotalarını Birleşik Devletler'e çe-

111 Mendelsohn, *The Holocaust*, cilt 3, s. 241.

112 Lipstadt, *Beyond Belief*, s. 99.

113 Martin Gilbert, "British Government Policy towards Jewish Refugees (November 1938-September 1939)", *Yad Vashem Studies*, cilt 13, 1979, s. 150.

114 Wyman, *Paper Walls*, s. 221.

115 *A.g.e.*, s. 75 vd.

virmeleri kabul edilmedi.[116] Avrupa'ya geri dönmeleri, Almanya'dan gelen Yahudi göçmenlerin genel durumuna dair canlı bir örnek teşkil etti. Nihayet Belçika, Fransa ve İngiltere'nin bu gemi yolcularına sığınma hakkı vermesinden sonra Londra *Daily Express* yaygın düşünceyi hiç lafı dolandırmadan yansıtıyordu: "Bu durum örnek teşkil etmemelidir. Bu ülkede daha fazla göçmene yer yok. ... Yük ve şikâyet konusu hâline geldiler."[117]

O zamana kadar görece iyi tanınan Yahudilerin bile Birleşik Devletler'e varabileceği konusunda bir kesinlik söz konusu değildi. Şubat 1939'da, Thomas Mann, Kafka'nın arkadaşı ve biyografi yazarı Max Brod için devreye girerek New York Halk Kütüphanesi direktörü H. M. Lyndenberg'i uyarıyordu: "Alman-Çekoslovak romancı ve oyun yazarı Dr. Max Brod... Çekoslovakya'yı terk ederek Birleşik Devletler'e gelme konusunda kaygı duyuyor. Olağan bir göçmen olarak ülkeye girebilmesi için beklemek zorunda olduğu on beş ay ila iki yıl arası süreyi atlatamamaktan korkuyor. ... Franz Kafka'nın kitap ve notlarını kabul edecek saygın bir kuruma vermeyi, karşılık olarak da bu ülkeye girebilmesini mümkün kılmak üzere kendisine bu koleksiyon konusunda asistanlık ya da küratörlük sağlanmasını teklif ediyor. ... Katlanılamaz bir durumdan kaçabilmek için tek gerçek şansı bu koleksiyon olan bir bireyin yaşadığı insanlık trajedisi bir yana, Franz Kafka gibi tanınmış bir yazarın kitap ve notlarını edinme olasılığının değerlendirmeye değer bir fırsat olduğu konusunda benimle hemfikir olabileceğinizi düşünüyorum."[118] Sonuçta, Brod Filistin'e kaçmayı başaracaktı.

Fransa diğer ülkelerden ne daha az ne de daha çok konukseverlik gösteriyordu ancak anti-Yahudi kıyım karşısında sembolik bir protesto jestini yapmadı. Tepki göstermeyen tek önemli demokratik ülke oldu.[119] Çoğu gazete öfkesini dile getirdi ancak ne Başbakan Édouard Daladier ne de Dışişleri Bakanı Georges Bonnet bunu yapmadı. Tersine, Bonnet, Fransız-Alman anlaşmasına yol açacak olan Ribbentrop'un Paris ziyaretini planlamaya devam etti.

---

116 Haskel Lookstein, *Were We Our Brothers' Keepers? The Public Response of American Jews to the Holocaust, 1938-1944*, New York, 1985, s. 82.

117 Ayrıntılar için bkz. Arthur Morse, *While Six Million Died: A Chronicle of American Apathy*, New York, 1968, s. 277 vd.

118 Mann, *The Letters*, s. 297.

119 Vicki Caron, "Prelude to Vichy: France and the Jewish Refugees in the Era of Appeasment", *Journal of Contemporary History* 20 (1985), s. 161. Sonderreferat Deutschland'ın (Alman Departmanı) yayınladığı 20 Aralık 1938 tarihli memoranduma göre, çoğu Almanya'da yaşayan Yahudi vatandaşlarının gördüğü zarar bağlamında olmak üzere, kıyımı protesto eden ülkeler şunlardı: İtalya, Britanya, Hollanda, Macaristan, Brezilya, Litvanya, SSCB, Guatemala, Letonya, Finlandiya, Polonya, Amerika Birleşik Devletler'i. Karşılaştırın, *Documents of German Foreign Policy*, Seri D (1937-1945), cilt 5, *Poland et al. ..., June 1937-Mart 1939*, Washington/Londra, 1951, s. 916-7.

Resmî Fransız tutumu, bir bakıma, Hitler'in kıyıma yol verirken uluslararası tepkilerden neden fazlaca kaygılanmaması gerektiğini de gösteriyordu. Ancak, Kasım olaylarının hemen ardından gelen büyük ölçekli protesto ve nihayet Fransız tutumuna yöneltilen eleştiriler Münih atmosferinin hızla yok olduğunu doğruluyordu. Tavize destek konusunda *London Times*'dan daha aşağı kalmayan Bonnet'nin, kıyıma rağmen, anlaşmayı yapmaya hazır oluşu şaşırtıcıydı. Amerika dışişleri bakanlığı, Amerikan hükümetinin söz konusu anlaşmayı, hiç değilse basın açıklaması biçiminde onaylaması yönündeki Bonnet'nin talebini reddetti. Dışişleri, Kristal Gece kıyımının ardından gerilen Birleşik Devletler-Almanya ilişkilerini göz önüne alarak, bu tür bir onayın tamamıyla yersiz olduğuna karar verdi. İtalyan hükümeti dahi, "Almanya'da yeniden şiddetlenen anti-Semit zulmün Fransız-Alman bildirisi projesini bozmaması" karşısında duyduğu şaşkınlığı ifade etti.[120]

Alman Dışişleri Bakanı 6 Aralık'ta Paris'e geldi. Ribbentrop ve Bonnet arasında 7 Aralık'ta gerçekleşen ikinci görüşmede, Alman anlatımına göre, Fransız bakan Ribbentrop'a "Yahudi sorununun çözümüyle Fransa'nın ne kadar yakından ilgilendiğini" söylemiş ve eklemişti, "Fransa artık Almanya'dan daha fazla Yahudiyi kabul etmek istemiyor." Daha sonra Bonnet, güya, Alman Yahudi mültecilerin Fransa'ya gelmesini engellemek üzere Almanya'nın tedbir alıp alamayacağını sormuştu, zira Fransa'nın zaten on bin Yahudiyi başka yerlere göndermesi gerekiyordu. (Bunun için Madagaskar'ı düşünüyorlardı.) Daha sonra Ribbentrop Bonnet'ye, "hepimiz Yahudilerden kurtulmak istiyoruz ancak zorluk hiçbir ülkenin onları istemiyor olması gerçeğinden ve döviz kıtlığından kaynaklanıyor."[121]

Bonnet'nin Ribbentrop'a söylediği ve sıklıkla alıntılanan görüşleri tek ör-

120 Caron, "Prelude to Vichy", s. 163.

121 *Documents on German Foreign Policy*, Seri D, cilt 4, Ekim 1938-Mart 1939 (Londra, 1951), s. 481 vd. Fransız nüfusunun büyük bir bölümünün savaştan duyduğu korku ve Yahudilerin Nazi Almanyası ile askerî bir çatışmanın kışkırtıcısı olduklarına duyulan yaygın inanç, Südet kriziyle daha da artmıştı. Eylül 1938'de Paris ve bazı diğer Fransız şehirlerinde anti-Yahudi hadiseler gerçekleşti. Artan gerilim, Paris Baş Rabbi'si Julien Weill'i, Dinî Bayramlar süresince sinagogların önünde toplanmamaları konusunda dindaşlarını uyarmak zorunda bıraktı. Bazı Fransız Yahudileri, anti-Alman kışkırtmaların sorumlusu olarak gördükleri aralarındaki yabancı Yahudilerden duydukları nefreti bireysel olarak ifade ettiler. Michael R. Marrus ve Robert O. Paxton, *Vichy France and the Jews*, New York, 1981, s. 40. 9-10 Kasım kıyımı, bu yöndeki bazı tutum ve deklarasyonları değiştirmedi. Mesela, 19 Kasım'da Baş Rabbi Weill, *Le Matin* gazetesine Consistoire'ın mülteci sorunu ile ilgili "en ufak bir katkı" yapamadığını ifade ediyordu: Sorun ancak uluslararası ölçekte çözülebilirdi ve Fransa daha fazla mülteci kabul edemezdi. Baş Rabbi, ayrıca, fiilen sürmekte olan Fransız-Alman uzlaşma girişimlerine "hiçbir biçimde köstek olmamak için" herhangi bir sorumluluk almak istemediğini belirtiyordu. Diğer yandan, Fransız krallığında hak iddia eden Comte de Paris, Aralık 1938 tarihli bir mülakatta, Fransız Yahudilerin diğerleriyle eşit Fransızlar olduğunu ve "onları dışlamanın... ülkeyi zayıflatma anlamına geleceğini" vurguluyordu. Her iki alıntı için bkz. Ralph Schor, *L'Antisémitisme en France pendant les années trente*, Brüksel, 1992, s. 215, 221.

nek değildi. Aslında, Fransız-Alman toplantısından iki hafta önce, 24 Kasım'da, Büyük Britanya ve Fransa'nın başbakanları ve Dışişleri Bakanları, ülke politikalarının koordinasyonunu sağlamak üzere Paris'te toplanmışlardı. Almanya'dan gelen Yahudi mülteciler sorunu görüşüldü. Daladier, Fransa'daki sayılarının kırk bin civarında olduğundan şikâyet ederek, daha fazlasının alınamayacağını belirtti. Mültecilerin sömürgelere gönderilmesi ihtimalleri tartışıldı. Fransızların, mültecilerin bazı eşyalarını yanlarına alabilmelerini imkânsız hale getiren tedbirleri biraz gevşetmelerini Ribbentrop'tan istemesine karar verildi.[122] Ribbentrop'un Paris ziyareti sırasında bu konuya değinilip değinilmediği konusunda net bir bilgi yok.

Fransa'nın başkentinde Kasım olaylarını izleyen –en azından kısa bir süreliğine– bir gelişme daha oldu: Herschel Grynszpan'ın duruşması için hazırlıklar başladı. Bu olay dünya çapında bir ilgi odağı oldu. Hitler, dava çalışmalarını takip etmesi için Prof. Friedrich Grimm'i Paris'e gönderirken, Amerikalı gazeteci Dorthy Thompson'un başını çektiği uluslararası bir komite Grynszpan'ın savunmasının giderleri için para topladı. Grynszpan'ın avukatı Vincent Moro-Giafferi Fransa'nın en saygın ceza avukatlarından biriydi ve aynı zamanda ateşli bir anti-faşist idi.[123]

Savaşın başlaması hem davacı tarafın hem de savunmanın hazırlıklarını sekteye uğrattı. Almanlar Fransa'yı işgal edince, beklendiği gibi, Vichy hükümeti Almanların aradığı genç Yahudiyi onlara teslim etti. Grynszpan Almanya'da hapse atıldı ve Goebbels, Herschel Grynszpan'ın "uluslararası Museviliği" temsil edeceği büyük bir göstermelik duruşma planlamaya başladı. Bundan hiçbir şey çıkmadı zira suçlanan, 1942 yılında, Rath ile eşcinsel ilişkileri olduğunu açıkladı. Böylesi bir savunma çizgisi, eğer kamu huzurunda sergilenirse, bunun Nazilerin gözünde korkunç sonuçları olabilirdi. Grynszpan savaş sonrasına kadar yaşayamadı; ne koşullarda öldüğü hâlâ bilinmezliğini koruyor.[124]

1939 yılının ilk ayları boyunca, Yahudilerin Reich'tan sınır dışı edilmeleri konusunda 1938 yılında resmen başlatılan yöntem sürdürüldü; Yahudiler boşu boşuna sınır ötesine gönderiliyordu. Şubat 1939 tarihli bir SOPADE raporu, ülkenin batısında, Fransa sınırında gözlenen durumu betimliyordu. Yahudiler evlerinden alınarak şehir meydanında toplanıyorlardı. Akşamları, bir gün sonra geri gelmek üzere sınıra naklediliyorlardı zira Fransızlar geçmelerine izin vermiyordu. Daha sonra Dachau'ya gönderiliyorlardı.

Rapor, gençlerin ve "isterik kadınların" alay ve tacizlerini betimliyordu. Ancak, bu sahneye tesadüfen rastlayan "daha yaşlı insanların çoğu bu manzara

122 Jean-Baptiste Duroselle, *La Décadence 1932-1939*, Paris, 1979, s. 385.

123 Marrus, "The Strange Story", s. 73.

124 *A.g.e.*, s.74-78.

karşısındaki kızgınlıklarını gizleyemiyorlardı. Yahudi karşıtı yaptırımları savunmak isteyenlerle münakaşa ediyorlardı. Şöyle diyorlardı: 'Onlar [Yahudiler] diğer işadamlarından daha kötü değillerdi; onların işlerini devralanlar daha pahalı satıyor ve malları daha kötü.' Heyecan o kadar yüksekti ki otoriteler karşı çıkanlar konusunda hiçbir şey yapamıyordu. Daha önce nakledilenlerin büyük bir bölümü yine geri dönmüştü ve halk tarafından içtenlikle karşılandılar. İnsanlar onlara anlayışla göç etme imkânları olup olmadığını soruyordu. Bazıları uğraştıklarını anlatıyordu diğerleri ise bu konudaki büyük zorlukları. İş öyle bir noktaya geldi ki çocuklar Yahudilerin karşısına geçip para istiyorlar. Bazıları da veriyor ve kendilerinin çocuklaştıkları izlenimi yaratıyor."[125]

23 Aralık 1938'de Gestapo karargâhı, artan şikâyetler üzerine, Yahudilerin komşu ülkelere yasadışı yollarla geçişlerini önlemek üzere Reich'ın Batı sınırındaki tüm birimlerine sıkı talimatlar gönderdi. Ancak, SOPADE raporunun gösterdiği ve 15 Mart 1939 tarihli yeni Gestapo talimatlarının da doğruladığı gibi, daha çok yerel otoritelerin önayak olduğu izlenimi yaratan bu yasadışı geçişler bahar aylarına kadar sürdü.[126] Bazı istisnai durumlarda da sınırın Alman olmayan tarafındaki görevliler, mülteciler ister Almanlar tarafından sınıra sürülmüş olsun ister kendi imkânlarıyla sınırı geçmeye çalışıyor olsun, Yahudilerin kendi ülkelerine yasadışı biçimde girişlerine yardım etme riskini alıyorlardı. İsviçre Kantonu Sant Gall'de sınır polisi amiri olan Paul Grüninger'in durumu da böyleydi. Vizelerin tarihini değiştirerek ve diğer belgelerle oynayarak, 1938 sonları ile 1939 başı arasında 3.600 civarında Yahudi mülteciyi kendi ülkesi İsviçre'ye sokmuştu. Grüninger'in bu faaliyetleri açığa çıktı. Nisan 1939'da işinden atıldı, daha sonra ağır para cezasına çarptırıldı ve emeklilik hakkı elinden alındı.[127] Çok uzun bir kampanyanın ardından, cezalandırılmasından elli dört, ölümünden yirmi üç yıl sonra, Grüninger'in itibarı iade edildi.[128]

Kaçış rotalarından biri hâlâ açıktı ama bu çok kısa sürdü. 6 Aralık 1938'de Tokyo'da düzenlenen bakanlıklar arası bir konferansta Yahudi mültecilere hoşgörü politikasında karar kılındı ve Japon işgali altındaki Şanghay onlara açıldı ayrıca Japonya'da da uzun süreli transit girişlere izin verildi. Japonları böyle davranmaya iten muhtemelen Almanlara duydukları güvensizlik ve insani nedenlerdi fakat aynı zamanda, konferansla ilgili söylenenlere bakılırsa, Yahudi gücüne olan inançları –Nazi propagandası ve *Siyon Liderleri-*

125 6 Şubat 1939 raporu, *Deutschlandberichte der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (SOPADE) 1934-1940*, s. 219. Sax ve Kuntz, *Inside Hitler's Germany*, s. 422, tercüme eden Dieter Kuntz.

126 Pätzold, *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung*, s. 207, 225; Toury, "Judenaustreibung", s. 180.

127 Stefan Keller, *Grüningers Fall: Geschichten von Flucht und Hilfe*, Zürih, 1993.

128 Grüninger 1941 yılında mahkûm oldu. 1972 yılında öldü. İsviçre kanton ve federal yetkilileri tarafından 1995 sonbaharında itibarı iade edildi.

nin Protokolleri'nin incelenmesi bu inancı güçlendiriyordu– ve bunun Japonya'nın Büyük Britanya ve Birleşik Devletler'deki çıkarları üzerinde yapacağı olası etkiydi. Öyle de olsa, vize istemeyen Şanghay, çaresiz Alman ve Avusturya Yahudileri için bir sığınak oldu. 1938 sonunda bin beş yüz mülteci geldi; yedi ay sonra sayı on dört bine çıktı ve eğer Japonlar şehre girişi kısıtlamaya başlamasalardı toplam rakam çığ gibi büyüyecekti. Savaş arifesinde, kendilerini Çin Denizi'nin güvenli sahillerine atan Yahudi sayısı on yedi-on sekiz bin arasındaydı.[129] Bu akın, daha önce buraya gelmiş ama henüz kendisini sağlama alamamış Yahudiler ve ayrıca geniş Beyaz Rus sürgün topluluğu arasında ekonomik rekabet korkusunu tetikledi. Avrupa'da bu konuda yaşanan gelişmelerin bazı yönleri inanılmaz bir benzerlikle tekrarlanıyordu. Ancak Şanghay nüfusunun büyük çoğunluğundan, Çinlilerin kendilerinden çok az tepki geldi zira onların yaşam standartlarının düşüklüğü nedeniyle herhangi bir rekabet şansı yoktu.[130]

Böylelikle on binlerce Yahudinin, komşu Avrupa ülkelerine, Kuzey, Orta ve Güney Amerika'ya ve Uzak Şanghay'a gitmek üzere Almanya'yı terk edebilmesi mümkün oldu. Alman sınırından küçük gruplar hâlinde çıkış yapılıyordu. Son olarak, Britanya'nın politikasına rağmen, Yahudi göçmenler, çoğunluk Siyonist liderliğin ve onların sağ-kanat rakibi Revizyonistlerin gizlice örgütlediği yasadışı nakil yöntemleriyle Filistin'e varmayı başardılar. Bu yasadışı operasyonlar, Wilhelmstrasse'nin bilgisi dâhilinde, Heydrich ve tüm SD ve Gestapo birimleri tarafından destekleniyordu. Yeni oluşturulan Reich Yahudi Göçü Merkez Ofisi'nin 11 Şubat 1939 tarihli ilk toplantısında Heydrich oldukça açık sözlüydü: "[Heydrich], elbette ilke olarak yasadışı göçe karşı çıkılması gerektiğini belirtti. Ancak Filistin örneğinde, mesele o hâle geldi ki transit geçiş yeri olan birçok Avrupa ülkesinden şu anda zaten yasadışı nakil sürüyor ve mevcut koşullarda bu fırsattan Almanyada yararlanabilir, ancak resmî katılım olmadan. Dışişleri Bakanlığı'ndan Kıdemli Diplomat Walter Hinrichs ve Diplomatik temsilci Ernst Eisenlohr buna itiraz etmedi ve her bir Yahudiyi Almanya'dan çıkarmaya yarayacak tüm imkânlardan yararlanmak gerektiği görüşünü dillendirdiler."[131]

Yasadışı yol önce Yugoslavya'dan geçiyor, Tuna boyunca ilerleyerek Romanya limanı Köstence'ye varıyordu. Sorun, göçmenlerin Büyük Reich topraklarından çıkması değildi, Siyonist örgütün görevlilere rüşvet vermek ve gemi satın almak için para bulması ve daha sonra, Filistin kıyıları boyunca Britanya devriyelerinden sakınmaktı. 1939'un ilk aylarından savaşın patlak

129 David Kranzler, "The Jewish Refugee Community of Shanghai, 1938-1945", *Wiener Library Bulletin* 26 (1972-73), s. 28 vd.

130 *A.g.e.*

131 *Documents on German Foreign Policy*, seri D, cilt 5, s. 936.

vermesine kadar yaklaşık on yedi bin göçmen yasadışı yollarla Filistin'e geldi.[132] 2 Eylül 1939'da Tel Aviv sahili açıklarında bir Kraliyet Deniz Kuvvetleri gemisi *Tiger Hill*'e ateş açtı ve taşıdığı bin dört yüz Yahudi göçmenden ikisinin ölümüne sebep oldu. Bernard Wasserstein'in ironik bir dille değindiği gibi, "Polonya'ya [önceki günkü Alman] saldırısından sonra vuku bulan belki de ilk düşman ateşi İngiliz Kuvvetlerininki idi."[133]

15 Mart 1939'da Wehrmacht Prag'ı işgal etti. Çeko-Slovakya'nın varlığı sona erdi. Slovakya Alman uydusu hâline geldi; Bohemya-Moravya Reich'ın himayesine alındı. Kriz ayın ilk günlerinde baş göstermişti. Almanlar tarafından kışkırtılan ve desteklenen Slovaklar, zaten budanmış Çeko-Slovakya'dan koptu. Yaşlı Çek Başkan Emil Hacha Berlin'e davet edildi, Prag'ın bombalanmasıyla tehdit edildi ve tüm Alman isteklerini kabul etmeye zorlandı. Ancak daha o ülkesinin teslim belgelerini bile imzalamadan Alman birlikleri sınırı geçmişti. 118.000 civarında Yahudi daha Alman hâkimiyeti altına girmişti. Stahlecker, yeni protektoranın SD ve güvenlik polisi müfettişi olarak Viyana'dan Prag'a tayin edildi ve kısa süre sonra Eichmann da geldi; Viyana modelini taklit ederek Prag'da Yahudi Göçü Merkez Ofisi kurdu.[134]

15 Mart tarihli raporunda,"Kahvaltı ettiğim sırada, Amerikan çıkarları için yıllarca çalışmış Yahudi bir tanıdığı kendi evimde mülteci olarak buldum," diye yazıyordu birkaç ay önce Prag elçiliğine atanan Amerikalı diplomat George F. Kennan. "Ona sığınak sağlayamayacağımı fakat yetkililer onu istemediği sürece kalabileceğini ve kendini evinde hissedebileceğini söyledim. Yirmi dört saat boyunca evi kolaçan etti. Bu acınacak hâldeki ürkmüş ve çaresiz adam misafir odasında huzursuz bir şekilde dolaşıyor ve ardı ardına sigara içiyordu. Bir şeyler yemek için ya da çaresiz durumu dışında bir şeyler düşünebilmek için fazlasıyla güçsüzdü. Kayınbiraderi ve baldızı Münih sonrası birlikte intihar etmişlerdi ve o da aynısını yapma eğilimindeydi. Annelise bunu yapmaması için, ilerleyen saatler boyunca, belli aralıklarla ona yalvarıyordu ve bunun nedeni gelecekte mutlu olma şansı yakalayabileceğine dair bir iyimserlik değildi, daha çok, kısmen Anglo-Sakson genel ilkeler kısmen de evimizi böyle bir nahoş durumdan korumaktı."[135]

---

132 Dalia Ofer, *Escaping the Holocaust: Illegal Immigration to the Land of Israil 1939-1944*, New York, 1990, bölüm 1; Yehuda Bauer, *Jews for Sale? Nazi-Jewish Negotiations 1933-1945*, New Haven, Conn., 1994, bölüm 3.

133 Bernard Wasserstein, *Britain and the Jews of Europe, 1939-1945*, Oxford, 1988, s. 40.

134 Viyana'da Eichmann'ın yerine SS-Haupsturmführer Rolf Günther ve Haupsturmführer Alois Brunner getirildi.

135 George F. Kennan, *From Prague After Munich: Diplomatic Papers 1938-1940*, Princeton, N.J., 1968, s. 86.

10

Geride Kalan Enkaz

I

Hamburg Reichshof Otel'in "hoş geldiniz" kartında, 1939 yılının başlarında, şöyle yazıyordu: "Yahudi ırkından olan konuklarımızın lobide oturmamaları rica olunur. Kahvaltı odalarında servis edilecektir ve diğer yemekleri asma katta bulunan kahvaltı salonuna bitişik mavi salonda yiyebilirler. Müdüriyet." Bu satırlar, hâlâ Reich'ın önemli kuzey limanından kaçmayı başarabilen şanslı göçmenlere hitap ediyordu. Kartın arkasında otel lobisinde bulunan ve "gemi bileti satın alabileceğiniz" seyahat acentesinin reklamı yer alıyordu. Reklam sloganı şöyleydi: "Hamburg-Amerika Hattı gemileriyle seyahat zevklidir."[1]

Bir yorumlama ve yenilenme süreci sonucunda, parti, devlet ve toplum, Yahudilerle tüm ilişkileri düzenleyen görülmemiş sertlikteki kanunların boşluklarını kademeli olarak doldurdu. Parti kurumlarının ve devlet bürokrasisinin bıraktığı boşluklarla mahkemeler ilgileniyordu ve mahkemelerin karar vermediği konuları çözmek de *Volksgenossen*'e kalıyordu (Reichshof yöneticisi gibi).

Zaman zaman mahkemelerin aldığı kararlar umulmadık ya da çelişkili görünebiliyordu fakat bu ilk bakışta görünendi. Daha yakından bakıldığında sistemin özünü yansıtıyorlardı. Mesela, 30 Haziran 1939'da Frankfurt Bölge Mahkemesi, bir Yahudinin tamamlamadığı İngilizce dersleri için yaptığı ön ödemenin dil-okulu yöneticisi tarafından geri ödenmesine hükmetti; parti

1 National Socialism/1939 (misc.), LBI, New York. Esas olarak Alman yolcu taşıyan Alman gemilerinde, Yahudi göçmenler Reich'ta olduğu gibi ayrılıyorlardı. Örneğin yemek salonundaki masaları "Yahudi köşesinde" oluyordu. Benz, *Das Tagebuch der Hertha Nathorff*, s. 163.

üyesi kocası satıcının Yahudi olduğunu fark ederek alışverişi hemen kesmesini isteyince, aldığı malların parasını ödemeyen Alman kadının (aylık taksitlerle ve faiziyle) parayı ödemesine hükmetti. Her iki vakada da mahkeme masraflarını Alman davalılar ödemek zorundaydı.[2]

Ancak bu beklenmedik adalet gösterisinde biraz da yönlendirme vardı. Adalet Bakanlığı tarafından 23 Haziran 1939'da Bölge Yüksek Mahkemeleri başkanlarına gönderilen, Yahudilerin yasal statüleriyle ilgili talimatlar muhtemelen bu hükümlerin sebebiydi; ana hatlar ilgili bakanlarca yılın başında benimsenmiş ve sözlü olarak paylaşılmıştı. Yani, mahkemeler "görevlerinin" farkındaydı.

Bakanların yaklaşımının ana fikri memorandumun giriş paragrafında aktarılıyordu: "Yahudilerin Alman ekonomisinden dışlanmaları plana uygun olarak ve mevcut düzenlemeler temelinde kademeli olarak gerçekleştirilecektir. ... Ekonomik etki gücüne sahip Yahudilere ait işletmeler ve diğer mülkler, saptanan yöntemlerle Alman mülkü hâline gelecektir." Burada tanımlanan hedeflerin yanlış anlaşılacak bir yanı yoktur. Bu noktada, yine "sınırları" bürokrasi çiziyordu ve bahsi geçen yaptırımların ötesinde, herhangi bir mali davada mahkemelerin Yahudilere (ister davalı olsun ister davacı), genel kabul gören yasal normlara göre işlem yapmasını istiyordu: "Yahudilerin ekonomik durumuna, herhangi bir açık yasal dayanağı olmayan yaptırımlarla müdahale etmekten kaçınmak gerekir. Buna binaen, Yahudiler [ekonomik] faaliyetlerinden kaynaklı iddialarla mahkemelere başvurabilirler ve onların lehine karar verilen davalarda hüküm uygulanmalıdır." Bakanlık bu ani yasal kaygının gerekçesini gizlemez: "Toplumsal refah temelinde, Yahudilerin tümüyle yoksullaşması arzulanan bir durum değildir." Daha önceki bir paragrafta, bu ahmakça gerekçelendirme ulvi ilkelerle ifade edilmiştir: "Hükümlerin uygulanması sadece ilgili tarafların meselesi değildir ama aynı zamanda... devlet otoritesinin ifadesi işlevi görür." Parti üyesi olan hâkimler dahi yasaların Yahudilere de uygulanmasından kaçamazlar zira hâkimlik görevleriyle yönetsel organın bir parçasıdırlar.[3]

Bu metin Nazi düşünme biçiminin klasik bir örneğidir. Metnin açık anlamıyla ima ettiği gerçeklik arasında mutlak bir çatlak mevcuttur. Buradaki açık anlam, Yahudilerin paylarına düşen adalete kavuşacaklarıdır; böylelikle hem devlete yük olmazlar hem de adaletin uygulanması, devlet otoritesinin nihai ifadesidir. Ancak, Yahudiler tüm haklarından ve maddi asgari geçim olanaklarından, tam da adaletin uygulanmasını emreden devlet otoritesi tarafından mahrum edildikten sonra bu açıklama gelmiştir.

---

2 Noam ve Kropat, *Juden vor Gericht*, s. 41-45.

3 Reich Adalet Bakanı'ndan bölge yüksek mahkemeleri başkanlarına, 22.6.1939, Reichsjustizministerium/Fa 195/1939, IfZ, Münih.

Bu noktaya kadar, ne kadar acımasız olursa olsun, talimatlar arasında ve ne kadar vahim olursa olsun bu talimatların kapsadığı durumlar arasında bir uyum söz konusuydu. Dışlama yasaları netti ve Yahudilerin kamu kurumlarından ve resmî görevlerden kovulmasına yol açıyordu; ayrımcı hükümler, Almanlar ile Yahudilerin tümüyle ayrılmasına yönelikti; el koyma talimatları, Almanya'daki Yahudilerin somut ekonomik durumunu bozmayı hedefliyordu. Ancak Haziran 1939 buyruklarının öngördüğü adalet önlemleri öylesine bir durumda ortaya çıkmıştı ki bu adaleti talep eden Nazi otoriteleri her Allahın günü daha sert adaletsizlikler dayatıyordu; öyle ki, aynı otoritenin kendi yarattığı toplumsal yük (Yahudilerin yoksullaştırılması) nedeniyle, bireysel iddialarla ilgili mahkeme kararları pratikte geçersiz oluyordu.

Ocak (ve Haziran) 1939'da mahkemelere verilen talimatlar davacılar tarafından bilinmiyordu ancak bu durum yönetimin içinde yeni bir boyut ortaya çıkarıyordu: Yahudilere karşı alınan tüm tedbirleri niteleyen ikili bir dil – "Nihai Çözüm" hedefinin başarısına katkı yapacak bir içsel kamuflaj. Somut yaptırımlar yeni dil ve kavramlarla giderek daha fazla gizlenirken, açık ifadeler, özellikle de liderliğin ve Nazi basınının ifadeleri ölçüsüz bir şiddet seviyesine ulaşıyordu. Hitler imha etmekle tehdit ediyordu; Adalet Bakanlığı kurallara riayet etmeyi buyuruyordu.

II

1933'ten beri her yıl olduğu gibi, 30 Ocak 1939'da, Hitler'in iktidara gelişinin yıldönümünü kutlamak üzere Reichstag bir bayram havasında toplandı. Hitler'in konuşması akşam 08.15'te başladı ve iki buçuk saatten uzun sürdü. Konuşmanın ilk kısmı Nazi hareketi tarihi ve Reich'ın gelişimi ile ilgiliydi. Hitler daha sonra, Britanya'da ödün politikalarını eleştirenleri yerden yere vuruyor, onları Almanya'ya karşı savaş çağrısı yapmakla suçluyordu. Münih anlaşmasına kadar Hitler, İngiliz düşmanlarına, Winston Churchill, Anthony Eden ve Duff Cooper'a karşı iki kez sert tepki göstermişti ve en azından bir keresinde, 9 Ekim konuşmasında, anti-Alman kışkırtıcılığın arkasında ipleri elinde tuttuğunu düşündüğü Yahudilerden açıkça söz etmişti.[4] Aynı söylem 30 Ocak'ta da sergilendi. Führer, Britanyalı Münih muhaliflerinin arkasındaki, "Yahudi ve Yahudi olmayan" kışkırtıcılara işaret ediyordu. Almanya içinde "propagandamız ikna edici gücüyle nasıl dünya düşmanı Yahudileri yerle bir ettiyse," yine Nasyonal Sosyalist propagandanın harekete geçirilmesi ile en az o kadar başarılı olunacaktı.[5]

4 Hitler, *Reden und Proklamationen*, bölüm 1, cilt 2, s. 955.

5 *A.g.e.*, s. 1055.

Birinci Dünya Savaşı'nda Amerika'nın Almanya karşıtı müdahalesine değindikten sonra – ki bu hamleyi sadece kapitalist dürtüler belirlemişti, Hitler –muhtemelen Amerika'nın Kasım kıyımı ve diğer Yahudi karşıtı Nazi yaptırımlarıyla ilgili tepkisine duyduğu öfkeyle– Yahudi sorununun çözümü konusunda hiçbir gücün Almanya'yı etkileyemeyeceğini haykırıyordu. Demokrasilerin Yahudiler için ifade ettikleri üzüntüye ve aynı demokrasilerin bu kadar sempati gösterdikleri Yahudilere yardım etmeyi reddetmelerine, onları kabul etme konusunda gösterdikleri gönülsüzlüğe alaycı bir dille değiniyordu. Hitler daha sonra aniden mutlak milli egemenlik ilkesine geçti: "Fransa Fransızlara, İngiltere İngilizlere, Amerika Amerikalılara ve Almanya Almanlara." Buradan yeni bir anti-Yahudi tirada yol açtı: Yahudiler Almanya'da, özellikle kültürel alanda, tüm önemli mevkileri ele geçirmeye çalışmışlardı. Yabancı ülkelerde, böylesine yüksek kültürlü insanlara yönelik sert tutum eleştiriliyor. Öyleyse neden Almanya'nın dünyaya verdiği hediye için müteşekkir değiller? Bu "muhteşem insanları" neden ülkelerine kabul etmiyorlar?

Hitler alaycılıktan tehdide geçiyordu: "İnanıyorum ki bu sorun [Yahudi] çözülecek – ne kadar erken olursa o kadar iyi. Yahudi sorunu ortadan kalkmadan Avrupa barışa kavuşamaz. ... Dünyada yerleşim için yeterince yer var fakat artık Yahudilerin, dünyanın bir kısmını ve diğer ulusların üretken emeğini sömürmek için yüce Tanrı tarafından seçildiği düşüncesine kesin bir son vermek gerekiyor, aksi takdirde, er ya da geç tasavvur edilemez boyutta bir krize sürüklenmeye yol açacak." Bu noktaya kadar, Hitler sadece repertuvarının bilinen bir kısmı olan bir dizi anti-Yahudi temayı yineliyordu. Fakat sonra konuşmasının tonu değişti ve devlet başkanının o güne kadar kamuya açık konuşmalarında hiç duyulmamış tehditleri Reichstag duvarlarında yankılandı: "Bugün, bir açıklama yapmak istiyorum ve bu sadece biz Almanlar için hatırlanmaya değer olmayacak: Hayatım boyunca hep kehanetlerde bulundum ve genellikle bana güldüler. Bir gün Alman devletinin ve dolayısıyla da tüm Alman milletinin liderliğine ulaşacağıma ve birçok başka şeyle birlikte Yahudi sorununu da çözeceğime dair kehanetime gülenlerin çoğu Yahudiydi. O dönemdeki gürültülü kahkahaların zaman içinde Alman Yahudilerinin boğazında kaldığını sanıyorum." Ardından açık gözdağı geliyordu: "Bugün yeni bir kehanette bulunmak istiyorum: Eğer Avrupa ve Avrupa-dışı uluslararası Yahudi sermayesi milletleri yeniden bir dünya savaşına sürüklemeyi başarırsa, sonuç dünyanın Bolşevikleşmesi ve böylece Yahudilerin zafere ulaşması değil ama Avrupa'da Yahudi ırkının yok edilmesi olacak."[6]

Önceki haftalar ve aylar boyunca Hitler, Alman (ve çoğu zaman Avrupa) Yahudilerinin nihai kaderine ilişkin çeşitli olasılıklara değinmişti. 20 Ey-

6 *A.g.e.*, s. 1056-58.

lül 1938'de, Polonya Berlin sefiri Jósef Lipski'ye, Polonya ve Romanya'nın işbirliği ile Yahudileri bir sömürgeye göndermeyi düşündüğünden söz etmişti. Aynı düşünce, Madagaskar özelinde, Bonnet-Ribbentrop görüşmesinde ve daha önce Göring'in 12 Kasım ve 6 Aralık konuşmalarında (Generalfeldmarschall doğrudan Hitler'in konuyla ilgili düşüncelerini aktarmıştı) gündeme gelmişti. Hitler, 24 Kasım 1938'de Güney Afrika Savunma Bakanı Oswald Pirow'a, "Yahudiler bir gün Avrupa'dan yok olacaklar" beyanında bulunmuştu. 5 Ocak 1939'da Hitler, Polonya Dışişleri Bakanı Beck'e, Batılı demokrasilerin onun kolonyal hedeflerini daha iyi anlamaları hâlinde Afrika topraklarında Yahudiler için yerleşim yeri ayarlayacağını, söylüyordu; her durumda, Yahudilerin uzak bir ülkeye gönderilmelerinden yana olduğunu açıkça belirtiyordu. Son olarak, konuşmasından birkaç gün önce 21 Ocak'ta, Hitler Çek Dışişleri Bakanı František Chvalkovsky'e Alman Yahudilerinin "yok edileceğini" söylüyordu – ki açıklaması bağlamında bu cemaat olarak yok edilmeleri anlamı taşıyor gibiydi; Yahudilerin uzak bir ülkeye gönderileceklerini de yine ekliyordu. Hitler'in Chvalkovsky'e, Anglosakson ülkelerin Yahudilerin gönderilmesi ve meselenin halledilmesi konusunda işbirliği yapmamaları halinde Yahudi ölümlerinin vicdan azabını çekeceklerini söylemesiyle konuşma daha kaygı verici bir havaya büründü.[7] Eğer Hitler esas olarak Yahudilerin Avrupa'dan uzak bir sömürgeye gönderilmelerini düşünüyor idiyse ki bu aşamada tamamıyla muğlak bir plan olurdu, o zaman, 30 Ocak konuşmasında dile getirilen imha tehditleri ilk bakışta alakasız görülebilirdi. Ancak, arka planın bir kez daha gözden geçirilmesi gerekir.

Görünüşe göre Hitler'in konuşması iki yönlüydü. Birincisi, daha önce değinildiği gibi, Britanya'nın taviz politikasına karşı çıkışı ve Kristal Gece Kıyımı'na yönelik sert Amerikan tepkisi, Yahudi-kapitalist savaş çığırtkanlığına karşı iki yönlü yaklaşımını açıklamaya yeterlidir. İkincisi, Çeko-Slovakya'dan geriye kalanı parçalama projesi ve Polonya'dan fiilen talep etmekte oldukları düşünüldüğünde, büyük bir olasılıkla Hitler yeni uluslararası krizin savaşa yol açabileceğinin farkındaydı (birkaç hafta önce Saarbrücken'de yaptığı konuşmada bu ihtimalden söz etmişti).[8] Dolayısıyla, Hitler'in imha tehditleri ve buna eşlik eden iddiaları –eskiden söyledikleri göz önüne alınarak, kehanetlerinin hafife alınmaması gerektiği– genel anlamıyla, en riskli askerî-diplomatik kumarına hazırlandığı sırada vuku bulabilecek anti-Nazi tepkileri zayıflatmak amacına yönelik olabilir. Daha kesin ifadesiyle, Almanya lideri bu ölümcül tehditlerin Avrupa ve Amerika toplum yaşamında etkin olan Yahudiler üzerinde yeterince etki yapmasını umuyor olabilirdi, böylelikle savaş kışkırtıcılığı addettiği propagandalarını azaltabilirlerdi.

7 Hitler'e ait bu çeşitli ifadeler ve çözümlemeleri için bkz. Burrin, *Hitler and the Jews*, s. 60-61.

8 Hitler, *Reden und Proklamationen*, s. 955.

25 Ocak 1939 tarihinde tüm Alman diplomatik temsilciliklerine gönderilen, "1938 yılı boyunca, dış politikanın bir unsuru olarak Yahudi sorunu" konulu bir Wilhelmstrasse genelgesi, Hitler'in konuşmasının fiili uluslararası durum açısından önemini doğruluyordu. Genelgede "büyük Alman düşüncesinin" 1938 yılında gerçekleştirilmesiyle (Avusturya'nın ve Südet bölgesinin ilhakı), Yahudi sorununun çözümü için hayata geçirilecek adımlar ilişkilendiriliyordu. Yahudiler Alman yeniden dirilişinin önündeki en önemli engeldi; dolayısıyla, Alman gücünün yükselişi, Alman milli toplumundan Yahudi tehlikesinin bertaraf edilmesiyle zorunlu olarak ilişkiliydi. Genelge, Yahudi göçünün Alman politikasının hedefi olduğunu yineliyor, Amerika'nın uluslararası Yahudi faaliyetinin merkezi olduğu saptamasını yapıyor ve Yahudilerce etrafı kuşatılmış olan Başkan Roosevelt'in, hem genel siyasal bağlamda hem de Almanya'dan ayrılan Yahudi göçmenlerin mal varlıklarının tümüyle tazmini konusunda Almanya'ya yönelik uluslararası baskıyı örgütleyen güç olduğunu öne sürüyordu.[9] Yani, görünen o ki Wilhelmstrasse ve Hitler için, Batılı demokrasiler ve özellikle de Birleşik Devletler, uluslararası Yahudi gücünün kaynağı ve dolayısıyla Alman gücünün yükselişine yönelik militan düşmanlığın odağı olarak, geçici bir süre Bolşevik Rusya'nın yerini alıyordu.

Hitler'in kapitalist dünya üzerindeki Yahudi etkisine inanıyor olması nedeniyle, o günkü bağlamda, yaptığı konuşma diğer bir şantaj girişimi olarak görülebilir. Alman (ve Avrupa) Yahudileri, savaş kışkırtıcısı kardeşlerinin ve aynı türden hükümetlerin genel bir savaşı körüklemeleri ihtimaline karşı rehin tutulmalıydı. 27 Ekim 1938 tarihli, "Göze Göz, Dişe Diş" başlıklı bir makalede, *Das Schwarze Korps* tarafından ortaya atılan bu düşünce, tam da bu aylarda Almanya'da dolaşıma sokuldu. 3 Kasım'da *Das Schwarze Korps* aynı temaya geri dönecekti: "Eğer Yahudiler –[geçmişte] yaptıkları gibi– bize savaş ilan ederse, aramızda yaşayan Yahudilere, hasım devletin vatandaşı gibi muamele ederiz. ... Almanya Yahudileri dünya Yahudiliğinin bir parçasıdır ve dünya Yahudiliğinin öncülük ettiği Almanya karşıtı her şeyin sorumluluğuna ortaktırlar, dünya Yahudiliğinin yol açtığı ve açabileceği zararlara karşı bir güvence olarak tutulmaktadırlar."[10] Yahudileri rehin tutma düşüncesi, onları bir an önce Almanya'dan defetme arzusuyla mutlaka çelişmez. Daha önce görüldüğü gibi, Hitler 24 Temmuz 1938'de Goebbels ile yaptığı konuşmada ortaya atmıştır. Göring 6 Aralık'ta Bölge Yöneticilerine yaptığı konuşmada, göç planının bir parçası olarak konuya geri dönmüştür. Ayrıca, daha sonra değineceğimiz Schacht ile Rublee arasındaki müzakereler boyunca Reichsbank başkanının ifade ettiği plana göre, izleyen üç yıl içinde bakmakla

9 Michaelis ve Schraepler, *Ursachen*, cilt 12, s 616 vd.

10 Friedländer, *L'Antisémitisme Nazi: Histoire d'une psychose collective*, Paris, 1971, s. 197.

yükümlü oldukları kişilerle birlikte 150.000 Yahudinin gitmesi öngörülürken, çoğu yaşlı 200.000 Yahudi, uluslararası Yahudiliğin Reich'a karşı pozitif bir tutum takınmasını temin için kalacaklardır.

Hitler'in 30 Ocak konuşmasını sadece kısa vadeli, taktik içeriği bağlamında ele almak yanıltıcı olur. Daha genel bakış, kısmen planlı bir baskı oluşturma kısmen de denetimsiz öfke olabilir fakat Yahudilerle ilgili, örneğin Afrika'daki uzak bir bölgeye nakilleri gibi, diğer projelerle uyumlu bir süreci yansıtıyor da olabilir. Aslında bu, radikal bir çözüm arayışıyla, aşırı ihtimallerin taranmasıyla aynı şeydir. Böyle bir bakış açısıyla ele alındığında, imha ile ilgili kehanet diğerleri gibi bir ihtimaldir, diğerlerinden ne daha az ne de daha fazla gerçektir. Rehin tutma düşüncesi gibi yok etme ihtimali de gündemdedir.

Himmler'in 8 Kasım 1938 konuşmasına ve ima ettiği sonuçlara daha önce değinmiştik. Birkaç hafta sonra, 24 Kasım'da *Das Schwarze Korps*'ta yayınlanan bir makale çok daha açıktı. SS dergisindeki yazı, Almanya Yahudilerinin özel evlerde ve bölgelerde ayrıma tabi tutulmalarının gerekliliğini tebliğ ettikten sonra bir adım daha ileri gidiyordu: Uzun vadede Yahudiler Almanya'da yaşamaya devam edemezdi: "Gelinen bu aşama [Yahudilerin durumu ile ilgili], bize Yahudi alt-insan grubunu imha etmeyi yaşamsal bir zorunluluk olarak dayatıyor zira biz bir düzenin işlediği ülkemizdeki tüm suçluları imha ediyoruz: Ateş ve kılıçla! Sonuç Almanya Yahudiliğinin felaketi olacak, toptan yok edilecekler."[11]

Berlin Amerika Başkonsolosu Raymond Geist'i Aralık ayı başlarında, Almanya'nın amacının Yahudilerin "yok edilmesi" olduğunu yazmaya itenin *Das Schwarze Korps*'ta yer alan bu makale mi olduğu,[12] yoksa yabancı gözlemcilerin rejimin iç odağındaki koyu nefretin mi –ki bu nefret birkaç hafta sonra Hitler'in konuşmasında açık ifadesini bulacaktı– farkına vardığı bilinmiyor. Reichstag beyanatından birkaç gün önce üst rütbeli SS görevlilerine yaptığı konuşmada Heydrich'in, Yahudileri "alt-insan" olarak tanımlaması ve onların bir ülkeden diğerine gönderilmesinin hiçbir sorunu çözmeyen tarihsel bir hata olduğuna işaret etmesi manidardı. İfade edilmese de bunun alternatifi tümüyle bir sır değildi ve konuşmadan sonra, Himmler yazdıklarının yanına gizemli bir not düştü: "Derindeki savaşçı ruh."[13]

Nazi aygıtı kademelerinde, "tehlikeli dünya gücü" olarak Yahudiler olgusunun ne denli içselleştirildiğini gösteren belki de en iyi metin, II 1'in başka-

11 *A.g.e.*, s. 198.

12 Richard Breitman, *The Architect of Genocide: Himmler and the Final Solution*, New York, 1991, s. 58.

13 *A.g.e.*, s. 59.

nı Albert Six için Hagen'in hazırladığı "Uluslararası Yahudilik" başlıklı metindi. Tamamlanmış haliyle, Oldenburg'daki Yahudi meselesi konulu bir sunum (muhtemelen üst düzey SS liderleri toplantısında) için Six'e iletildi.[14]

Hagen'ın yazdığı metnin giriş paragrafı dolambaçsızdı: Yahudi sorunu, "hâlihazırda, bir dünya politikası sorunuydu." (Birleşik Devletler de dâhil) Batılı demokrasilerin "Yahudi sorununu" çözmek gibi bir niyetleri olmadığını zira Yahudilerin ele geçirdikleri ülkeleri bırakmaya niyetli olmadığını ve Filistin'i bir tür "Yahudi Vatikan'ı" gibi kullanmayı düşündüklerini gösterdikten sonra, metin çeşitli ülkelerdeki Yahudi örgütleri ile misafiri oldukları ülkelerin siyaset ve ekonomileri üzerindeki belirleyici etkilerini mümkün kılan kanallar arasındaki bağları betimliyordu. Hagen'in eseri çeşitli kişi ve grupların isimleriyle doluydu ve bunların aralarındaki görünür ya da gizli bağlantıların örtüsü kaldırıldıkça metnin temposu yükseliyordu: "Yahudiliğin, ülkeler arasında oluşturulmuş örgütsel ve kişisel bağlantıları Yahudi enternasyonal zirve örgütlenmelerinde bir araya geliyor" idi. Bu zirve örgütler Dünya Yahudi Kongresi, Dünya Siyonist Örgütü – ve B'nai B'rith idi. Bunların merkezindeki beyin Chaim Weizmann'dı ve 1937'de Tel Aviv'de yayınlanan metin ve konuşmalarının derlemesinden sürekli alıntılar aktarılıyordu. Hagen'in metni tek sinizm girişimi değildi. "SD'nin "Yahudi uzmanları" da kendi kurgularına inanıyorlardı... Gerçekçi, bilimsel ve akılcı kabul ettikleri anti-Semitizm faaliyetlerinin temeliydi."[15]

Himmler, Heydrich ve *Das Schwarze Korps*, Yahudilerle ilgili Nazi düşüncesinin barışın son aylarındaki sabit ikili yapısını örnekler. Bir yandan, göç için tüm imkânların kullanılması somut hedef ve somut politikadır ancak dünya tehdidi oluşturması boyutu göz önüne alındığında, sadece bu tür uygulamalarla Yahudi sorununun çözülemeyeceğinin ve çok daha radikal bir şeylerin gerekli olduğunun farkındadırlar. Her ne kadar tehditleri taktik olarak Britanya ve Amerikalı "savaş kışkırtıcılarının" gözünü korkutmayı hedef alsa da Hitler'in "kehanetinin" özü budur. Öyle ya da böyle, rejim, Almanya sokaklarında ne denli çaresiz görünürlerse görünsünler Yahudilerin Almanya'nın mahvı için çabalayan şeytani bir güç olduğuna, mümkün her yolu kullanarak kendisini ikna etmeye çalışıyor ve bu yönde mesaj veriyordu. 11 ve 13 Ocak'ta, "Alman Bilimi ve Dünya Yahudiliğine Karşı Mücadelesi" konulu iki bölümlük bir radyo programında sözünü söyleme sırası Walter Frank'a geldi. Yahudi sorunu ile ilgili bir bilimsel araştırmanın yalıtılmış biçimde sürdürülemeyeceğini, milli tarihin ve dünya tarihinin bütünlüğü içinde düşünülmesi gerektiğini vurguladıktan sonra Frank daha derin konulara gömülüyordu: "Yahudilik dünya tarihinin en büyük olumsuz unsurlarından

14 II 112'den II'ye, 19.1.1939, SD-Hauptamt, MA-554, IfZ, Münih.

15 Wildt, *Die Judenpolitik des SD*, s. 48.

biridir ve dolayısıyla da ancak karşıtı olan pozitif unsurun içindeki bir asalak biçiminde anlaşılabilir. Otuz gümüş dinarı ve sonunda kendini astığı ipiyle Yehuda Iscariot'u anlayabilmemiz için, kullarına küçümseyerek ihanet edene son anına kadar huzur vermeyen Tanrı'yı anlamalıyız – aynı şekilde, Tanrı ve Şeytan'ın, Yaratım ve Yıkımın birbiri ile ebedi bir mücadeleye girdiği tarihsel sürecin bütünlüğü içindeki yerini saptamadan, tarihin karanlık yüzü Yahudiliği de anlayamayız."[16]

Savaş arifesinde, açık taktik hedeflerin yanı başında ve dışında yeni düşünceler doğuyordu. Bir imha programı saptanamıyor, açık niyetler anlaşılamıyordu. Yahudilere karşı dipsiz bir nefret ve daha da sert çeşitli yaptırımlara duyulan söndürülemez arzu Hitler'in ve yardımcılarının zihinlerinde yüzeye çok yakındı. Hem o hem de diğerleri genel bir savaşın ihtimal dışı olmadığını bildiklerinden, Ari insanlığın selameti için nihai kurtuluş savaşı yaklaşımına yeni Yahudi karşıtı radikal tehditler eklemeye devam ediyorlardı.

Yabancı yetkililerle yaptığı konuşmalarda, Yahudiler için hazırlanmış kötü akıbete dair ve onlara yönelik açık imha tehditleri savurarak ipuçları verdiği haftalar boyunca Hitler, Alman temsilcileri ile Yahudilerin Almanya'dan göçünün genel planını hazırlamak üzere Evian'da oluşturulmuş olan Hükümetlerarası Mülteciler Komitesi arasında gerçekleştirilen müzakerelerden haberdar ediliyordu. Müzakereler Göring'in 12 Kasım ve 6 Aralık 1938'de verdiği genel talimatlar çerçevesinde ilerliyordu. Her ne kadar Hitler tartışmaların gelişiminden tümüyle haberdar olsa da atılan adımlardan Göring sorumluydu.[17]

Daha erken bir aşamada, Kasım 1938'de, Ribbentrop daha önce tümüyle reddettiği bu müzakerelerde rol almaya çalışarak, eski Avusturyalı Nazi Ekonomi Bakanı Hans Fischböck'e ilettiği talimatlarla Hükümetlerarası Komite ile bir temas başlatmak istedi. Ribbentrop-Fischböck ara dönemi uzun sürmedi ve Aralık'ta, artık Reichsbank'ın Başkanı olarak Schacht görüşmeleri Rublee ile önce Londra sonra da Berlin'de sürdürdü. 16 Ocak 1939'da, Macar Dışişleri Bakanı Kont Csáky ile yaptığı bir konuşmada Hitler Yahudi göçü konusunun mali bir plan üzerinden çözülebilme ihtimaline değindi.

20 Ocak 1939'da Schacht Reichsbank Başkanlığı makamından Hitler tarafından uzaklaştırıldı – Rublee ile yapılan görüşmelerin tamamıyla dışında nedenlerle (esas olarak, askerî harcamaların hızı nedeniyle yaşanan mali sıkıntılar konusunda Hitler'i uyaran yazıya tepki olarak); siyasi bir atamayla gelmiş olan Rublee 1939 Şubat ayı ortalarında istifa ederek serbest hukuk

16 Pätzold, *Verfolgung, Verteibung, Vernichtung*, s. 212-13.

17 Bu müzakereler birçok yerde anlatılmıştır. Mükemmel özetlendiği kaynaklar olarak bkz. Ben-Elissar, *La Diplomatie*, s. 378-415, 434-56; Bauer, *Jews for Sale?* S. 30-44.

mesleğine geri döndü. Yine de temaslar devam etti: Dört yıllık plan yönetimindeki en üst görevlilerden Helmut Wohlthat Alman tarafında görev alırken Hükümetlerarası Komite'yi Britanyalı diplomat Herbert Emerson temsil ediyordu. 2 Şubat'ta, Wohlthat ile Rublee arasında ilkesel bir anlaşmaya varılmıştı. Daha önce gördüğümüz gibi, bu anlaşma ile kırk beş yaş üstü 200.000 Yahudinin Büyük Alman Reich'ında kalması ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerle birlikte 125.000 daha genç erkek Yahudinin de göç ettirilmesi planlanıyordu. (Öneriler arasında küçük rakam farklılıkları vardı.) Göç üç ila beş yıl arasına yayılacaktı ve finansmanı esas itibarıyla, dünya ölçeğinde Yahudilerin çekeceği uluslararası kredilerle karşılanırken teminat olarak da hâlâ Alman Yahudilerinin elinde bulunan varlıklar gösterilecekti (yaklaşık altı milyar Mark, ancak bunun bir milyar Markı eksikti zira bu miktar kıyım sonrası ceza olarak Yahudilere yüklenmişti). Haavarah Anlaşması'nda olduğu gibi, Almanlar planda yer verdikleri bazı düzenlemelerle Alman malları dışsatımının ve dolayısıyla da Reich'a girecek olan düzenli döviz akışının artmasını garanti altına almışlardı. Anlaşma, Almanya'nın rehin tuttuğu Yahudileri bırakmak için maddi çıkar koparmasından ibaretti.

Anlaşmanın somut değeri düzgün kredi akışına ve özellikle Almanya'dan ayrılan Yahudilerin göç edeceği ülke ya da bölgelerin belirlenmesine bağlıydı. Sürece katılan her bir Batılı gücün tercih ettiği bir bölgesel çözüm vardı ve bu genellikle diğer bir ülkenin sömürgesi ya da yarı sömürgesiydi: Angola, Etiyopya, Haiti, Guyana (şimdiki Guyana, Fransız Guyanası ve Surinam), Madagaskar, vb. Her biri için bir engel çıkıyordu ya da daha açık söylersek bahane bulunuyordu; tüm bu sahte-planlamalara son verecek olan savaş patlak verene kadar, kâğıt üzerinde dahi hiçbir mülteci bölgesi saptanamamıştı.

Yani, baskı, tehdit ve geniş kapsamlı planlarla Hitler, "dünya Yahudilerinin" kendi piyonu hâline geleceğini hayal etmiş olabilir çünkü artık Almanya Yahudilerini elinde rehin olarak tutuyordu.

7 Kasım 1938'de, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Hükümetlerarası Komite ile ya da temsilcisi George Rublee ile herhangi bir teması hâlâ reddettiği sırada, Devlet Sekreteri Ernst von Weizsäcker Britanya maslahatgüzarı Sir George Ogilvie-Forbes'i kabul ederek konuyu görüştü. Weizsäcker, "Ogilvie-Forbes Rublee'yi kişisel olarak Meksika'dan iyi tanıdığını söylediği için," diye yazıyordu politika bölümü şefi Müsteşar Ernst Woermann'a yazdığı notta, "Rublee'nin Arilik derecesini sordum. Ogilvie-Forbes, Rublee'nin hiç Yahudi kanı taşımadığına inanıyor."[18] Üç gün sonra, bu kez Woermann Amerikalı bir diplomata sorarak Rublee'nin ırksal kökenini kendisi araştırıyordu; cevap aynıydı: Rublee'nin Ari olduğuna şüphe yoktu. 15 Kasım'da Amerikan

18 Vogel, *Ein Stempel*, s. 194.

büyükelçisi Hugh Wilson Ribbentrop'a veda etmek üzere geldiğinde dışişleri bakanı bir kez daha sorma gereksinimi duydu: Wilson ısrarla Rubble'nin Fransız Protestan kökenli olduğunu ve damarlarında tek bir damla Yahudi kanı dolaşmadığını vurguladı.[19]

III

Mayıs 1939 Alman nüfus sayımına ve savaştan bu yana yapılan çeşitli hesaplamalara göre sayım sırasında Altreich'ta 213.000 tam Yahudi yaşıyordu.[20] 1939 sonuna gelindiğinde, bu rakam 190.000'e düşmüştü.[21] 15 Haziran 1939 tarihli bir SD raporu, 1938 Aralık ayı sonunda hâlâ Altreich'da yaşayan tam Yahudi sayısının 320.000 olduğunu belirtir.[22] SD'nin ürettiği abartılı rakamların bir dayanağı yoktur (1939'daki göç hızı göz önüne alınsa bile, verilen rakamlar bilinenlerle örtüşmez). Bu tutarsızlıklar hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, SD Yahudi Şubesi'nin sunduğu demografik veriler önemlidir. Yahudi nüfusunun (31 Aralık 1938'de) sadece yüzde 16'sı yirmi yaşının altındadır; yüzde 25,93'ü yirmi-kırk beş yaş aralığındadır; yüzde 57,97'si kırk beş yaşının üzerindedir.[23] Bu bulgular bilinen diğer tahminlerle uyumludur: Almanya'daki Yahudi nüfusu hızla yaşlı bir cemaat hâline gelmektedir ve ayrıca çaresiz bir biçimde yoksullaşmaktadır. Mesela, 1933'te Berlin'de 6.000 "Yahudi" küçük işletme varken, bu rakam 1 Nisan 1938'de 3.105'e düşmüştür. Aynı yılın sonunda 2.570 tanesi tasfiye edilmiş ve 535'i Arilere "satılmıştır."[24] Prusya'nın ve Almanya'nın başkentinde iki yüzyıl boyunca süren Yahudi ekonomik faaliyeti sona erer.

Bu Yahudilerin gündelik durumları, Alman Yahudilerinin Filistin'e İskân Merkez Bürosu yöneticisi Georg Landauer'in Kudüs'teki meslektaşı Arthur Ruppin'e gönderdiği Şubat 1939 tarihli yazıda aktarılır: "Sadece Yahudi örgütlerinde çalışanlar ile oda kiralayan ve yiyecek-içecek tedarikçisi bazı kişiler hâlâ bir şeyler kazanabiliyorlar. ... Batı Berlin'de [bir Yahudi] sadece Zoo [Tren] İstasyonunun bekleme salonunda kahve alabiliyor ve sade-

19 Ben-Elissar, *La Diplomatie*, s. 377.

20 Strauss, "Jewish Emigration from Germany", I, s. 326.

21 Arndt ve Boberach'a ait en yakın tarihli hesaplama şu rakamları verir: 1933 Haziran sayımı ile 1939 Mayıs sayımı arasında göç eden tam Yahudilerin sayısı 177.000'dir; 1939'a kadar doğumlara kıyasla ölüm fazlası 47.500'dür; Ekim 1938'de sürülen Yahudilerin sayısı 15.000-17.000 arasıdır. Yazarlar, 1939 sonunda Reich'da yaşayan Yahudi sayısını yaklaşık 190.000 olarak hesaplamaktadırlar; bu, 1939 Mayıs'tan Aralık ayına kadar gerçekleşen göçün 30.000 civarında olduğu anlamına gelir. Arndt ve Boberach, "Deutsches Reich", s. 34.

22 II 112, 15.6.1939, SD-Hauptamt, mikrofilm MA 554, IfZ, Münih.

23 *A.g.e.*

24 Gruner, "Die Reichshauptstadt", s. 239.

ce Çin ya da diğer yabancı lokantalarda yemek yiyebiliyor. 'Karışık ikametin' yasaklandığı binalardaki Yahudilerin kira sözleşmeleri sürekli feshedildiğinden giderek daha fazlası kaderine razı olup birlikte ev tutuyorlar. Daha birçoğu 10 Kasım'ı atlatamamış durumda ve hâlâ Almanya içinde oradan oraya kaçıyor ya da evlerinde saklanıyorlar. Seyahat acenteleri, özellikle de Paris'tekiler, rüşvetle iş görülebilecek konsolosluklarla (bu bilhassa Orta ve Güney Amerika cumhuriyetleri için geçerli) temasa geçerek yüksek fiyat ve aşırı komisyonlarla yabancı ülke vizesi satın alıyor. Genellikle olan, aniden birkaç yüz vize bahşederek cebini dolduran konsolosların kendi hükümetleri tarafından görevden alınmaları. Bunun üzerine, söz konusu ülkelere Yahudilerin girme şansı uzun süreliğine yok oluyor. Sabahın erken saatlerinde seyahat acentelerinin kapısına gelen Yahudiler uzun kuyruklar oluşturarak o gün hangi ülkeye vize alabileceklerini sormak üzere bekliyorlar."[25]

Landauer'in betimlemelerinin benzeri, iki ay sonra tuhaf bir biçimde SD raporunda yer alıyordu: "Birbiri ardına parti ve devlet tarafından yürürlüğe konan savunma yaptırımları artık Yahudilerin soluklanmasına olanak tanımıyor; hem Yahudi kadınları hem de erkekleri arasında gerçek bir sinir bozukluğu başladı. Ludwigsburglu bir Yahudi kadın, 'eğer çocuklarım olmasaydı çoktan intihar etmiş olurdum' diyor ve bu, çaresiz ruh hâllerini belki de en iyi ifade eden cümle."[26]

Yahudi göçünü hızlandırabilmek için onları daha sıkı bir örgütsel yapı içinde tutmak gerektiğinin ve kendilerinin de Reich'taki göç yaptırımlarını koordine etmek üzere Viyana modeline dayalı merkezî bir göç birimi oluşturmak zorunda olduklarının Naziler bir süredir farkındaydı.

Bundan böyle Alman Yahudilerini temsil edecek yeni yapının oluşturulmasına 1938 yazında başlandı. 1939 yılının başlarında artık biçimi ve işlevi belirginleşmişti. Düsseldorf Gestapo'nun Şubat raporuna göre, "Yahudi örgütleri, Yahudilerin göçüne hazırlık için alınan tüm tedbirlerle ilişkilendirilmeliydi. Bu hedefe yaklaşmak için, farklı örgütlere dağılmış olan her tür imkânın, tüm Reich için tek bir örgüt çatısı altında toplanması gerekiyordu. Bu nedenle, Reichsvertretung'a [Alman Yahudileri Milli Temsilciliği] verilen görev bir Reichsvereinigung [Almanya Yahudileri Milli Birliği] kurulması ve mevcut tüm Yahudi örgütlerin ortadan kaldırılarak onlara ait tüm kurumların Reichsvereinigung emrine verilmesiydi.[27]

Reichsvereinigung, Reich Vatandaşlık Kanunu'na ek onuncu madde ile nihayet 4 Temmuz 1939'da kuruldu. Asli işlevi 2. bentte açıkça tanımlanıyordu: "Reichsvereinigung'un amacı Yahudi göçünün yürütülmesini sağlamak-

25 Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 3, s. 93-94. (Çeviri biraz değiştirilmiştir.)

26 Pätzold, *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung*, s. 225.

27 *A.g.e.*, s. 222.

tır."[28] Ancak Nazilerin açık önceliklerine rağmen bu ek maddenin büyük bir kısmı, eğitim, sağlık ve özellikle de sosyal yardım gibi diğer işlevlerle ilgiliydi: "Reichsvereinigung aynı zamanda bağımsız bir Yahudi sosyal yardım sistemidir." Ayrıca İçişleri Bakanı'na, bu yeni örgüte ek sorumluluklar koyabilme yetkisi veriyordu.[29] Yani ek maddenin kapsamı, göçün yürütülmesi hedefinin başarılmasına bizzat Nazilerin inanmadığı izlenimine yol açıyordu. Reichsvereinigung fiilen ilk Yahudi Konseyi'ne, Nazi-denetiminde bir Yahudi örgüte dönüşüyordu ve bu örgüt, işgal altındaki Avrupa'nın çoğu noktasında kendi cemaatlerinin yaşamı ve ölümü ile ilgili Alman efendilerinin emirlerini yerine getirecekti.

Birkaç ay sonra, 24 Ocak'ta Göring, bakanlık bünyesinde Reich Yahudi Göçü Merkez Ofisi'nin (Reichszentrale für Jüdische Auswanderung) kurulmakta olduğunu ve tümüyle Heydrich'in sorumluluğunda olacağını İçişleri Bakanı'na bildirdi: "Reich Merkez Ofisi aşağıdaki ortak politikaları düzenleyecektir: (1) Yahudi göçünün *artırılmasına* ilişkin tedbirler almak; (2) göçün *yönlendirilmesi,* örneğin, daha yoksul Yahudilerin göç ettirilmesinin tercih edilmesi...; (3) *tekil* vakalarda göçün hızlandırılması."[30] Heydrich, Gestapo'nun başındaki SS-Standartenführer Heinrich Müller'i yeni Reich Merkez Ofisi şefi olarak atadı.

30 Ekim 1938'de Altzenau (Franconia) yerel parti lideri, Aschaffenburg parti bölge ofisine yazdığı yazıyla, Hamburger soyadı taşıyan bir Yahudi ailesinin farklı fertlerine ait iki evin parti üyeleri tarafından 16.000 Marklık piyasa değerinin yarısına alınmakta olduğunu duyurdu. Yerel parti birimi bu iki evden birini edinmek için izin istediğini bildiriyordu. 1939 Haziran'ında izin verildi, parti bölge ofisinin saptadığı fiyat, gerçek değerinin üçte birinden biraz fazlasıyla 6.000 Mark idi. Aralık 1938'de Altzenau'daki aynı parti şefi, 1 Ocak 1939 itibarıyla iş yapmasına artık izin verilmeyecek olan Yahudilerin mallarını kelepir fiyata sattıklarını bildiriyordu. Yerel halk, Yahudilerle alım-satım yapma yasağına rağmen, bu malları alıp alamayacaklarını soruyordu.[31]

Kaçmayı başaramayan Alman Yahudileri sosyal yardıma giderek daha fazla bağımlı oluyordu. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, 19 Kasım 1938'den sonra, genel sosyal yardım sisteminden çıkarılmışlardı: Özel ofislere başvurmak zorundaydılar ayrıca genel nüfusa kıyasla, farklı ve çok daha katı değer-

28 Arad, Gutman ve Margalioth, *Documents on the Holocaust*, s. 140.

29 *A.g.e.*, s. 141-42.

30 *A.g.e.*, s. 125-26 (çeviri çok az değiştirilmiştir).

31 Himmler Arşivleri, (Berlin Document Center, mikrofilm 270, liste 2), LBI, New York, mikrofilm 133g.

lendirme kıstaslarına tabi idiler. Alman sosyal yardım yetkilileri bu yükü Yahudi sosyal yardım servislerine yıkmaya çalıştılar ancak orada da artan ihtiyaç nedeniyle mevcut imkânlara göre yük çok fazlaydı. Sorunun çözümü kısa sürede ortaya çıktı ve 20 Aralık 1938'de Reich İş Bulma ve İşsizlik Sigortası Kurumu bir kararname yayınlayarak, çalışabilecek durumda olan tüm işsiz Yahudilerin zorunlu çalışma için başvurmaları talimatını verdi. "Sadece dikkatle seçilmiş yorucu ve zor işlerde Yahudilerin çalıştırılacağı çok açıktı. Şantiyeler, yol ve asfaltlama işleri, çöp imha, umumi tuvalet ve kanalizasyon tesisleri, taş ve kum ocakları, kömür ticareti ve dağıtımı ve ağır işler uygun kabul edildi."[32] Ancak Nazi bakış açısıyla, bu kararname bir dizi yeni sorun yarattı.

Mesela, Yahudilere tahsis edilen bazı görevlerin özel milli bir anlamı vardı ya da Führer'in adıyla ilişkilendiriliyordu, bu bazı parti mensupları için kabul edilemez bir hakaretti. 22 Haziran 1939'da Alman yolları genel müfettişi, "Yahudilerin *Reichsautobahnen* [Reich otoyolları] yapımında çalıştırılmaları," diye yazıyordu Reich Çalışma Bakanı'na, "kanımca, Führer'in Caddeleri olarak *Reichsautobahnen*'a atfedilen prestije uygun değildir." Genel müfettiş, Yahudilerin otoyolların yapımı ya da onarımı ile dolaylı ilişkisi olan taş ocakları ve benzeri işlerde çalıştırılmalarını öneriyordu.[33]

Aralık 1938 kararnamesi Yahudi işçilere katı bir ayrımcılık dayatıyordu: "Toplumdan ayrı" tutulmalıydılar.[34] Ancak birçok durumda, çoğunlukla da çiftliklerde temas kaçınılmazdı. Parti aktivistlerinin tepkisini tahmin etmek güç değildi. 13 Nisan 1939'da, Baden Parti Bölge Lideri, yerel iş bulma kurumuna şöyle yazıyordu: "Hâlâ Yahudi çalıştıran köylüler, Yahudileri çok iyi tanıyan, onlarla geçmişte iş yapmış olan ve büyük olasılıkla şimdi bile onlara borcu olanlardır. Azıcık Nasyonal Sosyalist bilince sahip olan onurlu bir Alman köylüsü evine asla Yahudi sokmaz. Eğer Yahudilerin gece kalmasına da izin veriliyorsa, ırk yasalarımızın kıymeti kalmadı demektir."[35]

Mannheim Parti Bölge Liderinin, şehrin iş bulma kurumu başkanına yazdığı mektupta daha ciddi kaygılar ifade ediliyordu. Konu, "Yahudi Doiny'nin" yerel bir fırında istihdam edilmesiydi. Bölge lideri bir Yahudinin yiyecekle ilgili bir işte çalıştırılmasına akıl erdiremiyordu. Volksgenossen Yahudinin ekmeği pişirdiği bir fırından mı alışveriş edecekti?[36] Bazen böylesi tehlikeli temaslar bir karar alınmasıyla ortadan kaldırılıyordu. 29 Ağustos 1939'da Hildesheim Bölge Yöneticisi, tüm idari bölge başkanlarına ve belediye başkanla-

32 Konrad Kwiet, "Forced Labor of German Jews in Nazi Germany", *LBIY* 36 (1991), s. 392.

33 Pätzold, *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung*, s. 228, aynı zamanda bkz. Sauer, *Dokumente*, cilt 2, s. 77.

34 *A.g.e.*, cilt 2, s. 75.

35 *A.g.e.*

36 *A.g.e.*, s. 76.

rına oldukça önemli bir haber verdi: "Hildesheim bölgesindeki Yahudi berberlerin ve cenaze levazımatçılarının iş faaliyetlerine son verilmiştir."[37]

Bu arada, 1939 yılının savaş öncesi ayları boyunca Yahudilerin, Yahudilerin mülkiyetindeki konutlarda toplanmalarına devam edildi; daha önce de belirtildiği gibi, Yahudilerle yapılan kontratların feshine izin veren 30 Nisan 1939 tarihli kararnameyle bu kolaylaştırılmıştı. Berlin'de tüm operasyon Speer'in kurumunca teşvik ediliyordu ve partinin desteğiyle, yerel yetkililer Yahudi kiracılarıyla kontratlarını sona erdirmeleri için Ari mülk sahiplerine baskı yapmaya başladılar. Resmî bir rapora göre, aslında bu baskı gerekliydi, "zira siyasal nedenlerle, Yahudiler en sessiz ve en mütevazı kiracılardı" ve ev sahiplerine "hiçbir sorun çıkarmıyorlardı."[38] Tüm bu nakil işleri yapıldıktan sonra, Yahudilerden temizlenen alanların tam da Speer'in kurumunca "Yahudisiz" olması öngörülen alanlarla bire bir çakıştığı açıkça görüldü.[39]

Bir aşamada, Doğu-Batı Ekseni adıyla planlanan geniş caddeye bakan Yahudilerin ikamet ettiği evlere ait 1.800 pencere olduğunu keşfeden Propaganda Bakanı, bunun tehlikeli olacağını düşünerek, alınacak uygun tedbirler konusunda Hitler'e danışmaya karar verdi.[40]

En acımasız sistemler bile önceden saptanmış kurbanları arasından bazılarına zaman zaman ayrıcalık tanırlar. Nazi Almanyası'nda bu tür ayrıcalıklar tam Yahudilere asla uygulanmadı fakat olağanüstü yararlı olduğu düşünülen (Milch, Warburg, Chaoul) ya da nüfuzlu olan (Albrecht Haushofer) kimi *Mischlinge* için uygulandı. Ancak daha da ender durumlarda, çok önemsiz ve çok inatçı birinci derece *Mischlinge* için ayrıcalık yapma konusunda da hem devlet hem de parti bürokrasisi sonunda pes edebiliyordu. Kitabın önceki sayfalarında 1933'ten beri işini kaybetmeme mücadelesini izlediğimiz Chemnitz'deki kamu görevlisi Karl Berthold'un hikâyesinin alışılmadık sonucu da bu yöndeydi.

Karl Berthold'un karısı Ada Berthold, 23 Ocak 1936'da Reich Çalışma Bakanı'na yazdığı mektupta sadece çaresizliğini ifade ediyordu: Kocasının üç yıllık mücadelesi her ikisini de hem sağlık bakımından hem de ruhen perişan etmişti. Artık Ada Berthold için tek bir umut kalmıştı: Hitler'le görüşmek.[41] Randevu verilmedi ve tam da o sırada, İçişleri Bakanlığı Reich Akrabalık Araştırmaları Şubesi, Karl Berthold'a Leipzig Üniversitesi Irk Bilimi ve Etnoloji Enstitüsü'nde

37 Hildesheim Bölge Yöneticisinden idari bölge başkanlarına ve belediye başkanlarına, 29.8.1939, Ortspolizeibehörde Göttingen, mikrofilm MA 172, IfZ, Münih.

38 Gruner, "Die Reichshauptstadt", s. 241-42.

39 *A.g.e.*, s. 242.

40 *A.g.e.*

41 Bu hikâyenin önceki evreleri için bkz. Birinci Bölüm, ve Beşinci Bölüm, Ada Berthold'un mektubu konusunda bkz. Mommsen, "Die Geschichte", s. 357.

ırk incelemesinden geçmesi için talimat verdi.[42] Bu arada, Akrabalık Araştırmaları Şubesi baba olduğu düşünülen Yahudiyi Amsterdam'da buldu; ancak adam Karl Berthold'un babası olduğunu reddetti. Oysa ırksal inceleme Berthold'un lehine çıkmamıştı; "Bazı göstergeler Yahudi babaya işaret ediyor."[43] Kasım 1938'de hüküm verildi: Berthold işinden kovulacaktı. Bu noktada son kartını oynayıp Hitler'e kişisel bir dilekçe yazarak durumunu açıkça özetledi: "Nisan 1924'ten beri Chemnitz Sosyal Yardım Ofisi'nin bordrolu çalışanıyım ve yaklaşık beş yıldır [aslında beş yıldan da fazla] işten çıkarılmamla ilgili bir prosedür devam ediyor zira ben Ari kökenimi kanıtlayamıyorum. O günden beri babamla ilgili bir araştırma var (gayrimeşru bir çocuk olarak doğduğum için ben onu hiç tanımıyorum). Henüz mahkemece kabul edilmiş bir soy bağı ortaya çıkmadı. Rahmetli annemin bir Yahudi adı zikretmiş olması nedeniyle, hiçbir nesnel kanıt olmaksızın, bu konu benim için vahim bir hal aldı. Leipzig Irk Bilimleri Enstitüsü'nde muayenelerden geçmem emredildi ve ben de bunu yaptım. Sonra, güya Yahudi niteliklere sahip olduğum onaylanmış oldu. 23 Mayıs 1938 tarihli bu köken incelemesi temelinde, Çalışma bakanlığı, Chemnitz Sosyal Yardım Şubesi'nden kovulmam talimatını verdi."

Bu durumun kendisi ve ailesi için trajik sonuçlarını anlattıktan sonra Berthold devam ediyordu: "Ben kendimi, Alman kalbi taşıyan gerçek bir Alman gibi hissediyorum, Yahudilere ilişkin hiçbir şey bilmiyorum ve duymadım, ayrıca onları tanımak gibi bir isteğim de yok." Ardından, anne tarafından atalarının da rol aldığı 19. yüzyıl Alman tarihini ve savaş boyunca annesinin ve kendisinin yerine getirdiği milli görevleri sıralıyordu. Mart 1933'ten beri parti üyesiydi ve sürdürülen soruşturma nedeniyle 1936 yılında parti üyeliğinden "aptallık ederek" istifa etmişti. Üç oğlundan en küçük olanı Jungvolk, ortanca olan Hitler Gençliği üyesiydi ve en büyük olan askerlik hizmetinin üçüncü yılındaydı."

"Durumum budur," diye ekliyordu Berthold. "Tüm bu anlattıklarımın olağan görülmesi gerekir ve çıkarılacak sonuç, benim Yahudi sürüsüyle hiçbir alakam olmadığıdır."[44]

Berthold'un dilekçesi Hitler'in idari bürosu tarafından Führer Vekili Hess'e gönderildi. Şubat 1939'da cevabın olumsuz çıkacağı düşünülüyordu. Ancak, 16 Ağustos 1939'da Führer Vekilinden çalışma bakanına gönderilen, "Yahudi bir *Mischlinge*'nin kamu hizmetinde istihdamının devamına" ilişkin mektup hükmü bildiriyordu: Karl Berthold'un Chemnitz Sosyal Hizmetler Şubesi'ndeki görevine devam etmesine izin verilmişti.[45]

Karl Berthold'un rejimin ilk altı yılı boyunca süren hikâyesi, bir modern

42 *A.g.e.*, s. 358.

43 *A.g.e.*, s. 361.

44 *A.g.e.*, s. 362-63.

45 *A.g.e.*, s. 365.

bürokrasinin nasıl dışlama ve zulmün etkin sunucusu olabildiğini gösteren bir mikrokozmostur ama aynı zamanda bir bireyin sistemin boşluklarından, kararnamelerin muğlaklığından ve tekil durumların olağanüstü çeşitliliğinden yararlanarak nasıl yavaşlatılabildiğini de gösterir. Otuzlu yıllar boyunca parti ve devlet Yahudilerle ilgili her konuyla en ince ayrıntısına kadar uğraşmaya ve özellikle, her bir yasal ya da idari ayrıcalığı karara bağlamaya kararlı olduğu için, üstlenilen görevin zorluğu sonucunda sürdürülen politikanın bütünü durma noktasına gelebilirdi. Bunun olmaması, anti-Yahudi çabaların acımasız bir inatla sürdürüldüğünün en etkileyici kanıtıdır, bu kararlılık sadece bürokratik rutin ile harekete geçirilemezdi.

1939 baharında, giderek daha fazla sefalet içinde aralarında yaşayan Yahudilere karşı sıradan Almanların tutumlarının net bir resmini çizmek zor. Batı sınırına gönderilen ve geri gelen bir grup Yahudiye karşı halkın tepkisi konusundaki SOPADE raporunda gördüğümüz gibi, o haftalar boyunca, muhtemelen yaşa bağlı olarak, merhamet ve nefret bir arada görülüyordu. Nazi dönemini Frankfurt'ta atlatan bir Yahudi olan Valentin Sanger'in anılarından[46] ya da Klemperer'in günlüklerinden de aynı karışık izlenim edinilebilir. Her ne kadar ilke olarak 1 Ocak 1939 itibarıyla (eğer ihracatçı değilse ya da yabancı bir Yahudiye ait değilse) hiçbir Yahudi işletmesinin faaliyet göstermesine izin verilmese de en azından küçük kasaba ve köylerde bazı insanların hâlâ Yahudi mağazalarından alışveriş ettiğine şüphe yoktur. 6 Şubat'ta Bernburg bölge parti liderinin Rosenheim'deki mevkidaşına gönderdiği "Bernburg bölgesinde Yahudi mağazalarından alışveriş eden müşterilerin isim listesi" konulu gizli rapor başka türlü nasıl açıklanabilir? Rapor sadece "Yahudilerin müşterisi olduğu kanıtlanmışların" listesini vermez, aynı zamanda mağaza sahiplerinin isimlerini ayrıca alışveriş yapılan günler ve ödenen miktarları da belirtir.[47]

5 Mayıs 1939'da Fischbach polis karakolu, bölgenin yerlisi Levi ailesinden üç kişiyi (Manfred Israel, Sigbert Israel ve Leo Israel) zorunlu çalışma için Gebelbach'daki Hartmann tuğla fabrikasına gönderme girişimi konusunda Augsburg Çalışma Ofisi'ni bilgilendirir. Bu sırada, Manfred Levi Filistin'e göç hazırlığı için (Hamburg'un banliyösü olan) Altona'daki Siyonist mesleki eğitim okulundadır. Sigberg ve Leo'nun Alman işverenleri ise polis karakoluna gelerek, Yahudi marangoz ve bahçıvanlarının görevlerine devam etmesi için izin istemişlerdir.[48]

---

46 Valentin Senger, *No. 12 Kaiserhofstrasse: The Story of an Invisable Jew in Nazi Germany*, New York, 1980.

47 Bernburg Bölge Liderlik Ofisi'nden Rosenheim Bölge Liderlik Ofisi'ne, 6.2.39, Himmler Arşivleri (Berlin Document Center, mikrofilm 270, Liste 2) LBI, New York, mikrofilm 133g.

48 Fischbach Jandarma Karakolu'ndan Augsburg Çalışma Ofisi'ne, 6.5.39, aynı kaynak.

Gestapo'nun kiliseleri izlemesinin sonucunda da benzer karışık tutumlar gün yüzüne çıkmıştır. Mesela 1939 Ocak ayında, Ansbach'daki Evanjelist Kilisesi'nde yapılan bir toplantıda Doktor Knorr-Köslin, günümüz Almanyası'nda "kurtuluş Yahudilerdendir" cümlesinin İncil'den silinmesi gerektiğini söyler; rapora göre Knorr-Köslin'in bu çıkışı dinleyicilerin protestosuna yol açar; protesto sadece dinî zeminde gerçekleşmiş olabilir.[49] Diğer yandan, Streitberg Papazı Schilffarth "vaftiz olan Yahudiler Hıristiyan olur" açıklamasını yapınca, öğrencilerinden biri karşı çıkar (rapor, "güçlü ve tam da hak edildiği gibi" diyor): "Fakat Yahudinin kafasına altı kova su da dökseniz Yahudi, Yahudidir."[50]

Küçük yerleşimlerde yerel yönetim görevlileri Yahudilere karşı emredici hitap tarzlarından kaçınıyorlardı. 1939 yılı başlarında Goslar kent yetkilileri, yerel Yahudi cemaati başkanı ile sinagog binasının edinimi için sürdürdüğü temaslar sırasında yazdığı mektuplarda "Herrn Kaufmann W. Heilbrunn" (Bay W. Heilbrunn, tüccar) hitabını kullanıyor, zorunlu "Israel" ön adına yer vermiyordu.[51]

Hâl böyleyken... Aralık 1938'de Klemperer günlüğüne düştüğü notta kendisine geçmişte arkadaşça ve destekleyici biçimde davranan bir polis memurundan söz eder. Klemperer'in küçük bir köy evine sahip olduğu küçük yerleşimin belediye binasında o ay karşılaştıklarında, aynı polis memuru, yanından geçerken, "olabildiğince uzak bakışlarını doğrudan karşıya dikmişti." Klemperer, "davranışlarıyla, muhtemelen 79 milyon Almanı temsil ediyordu"[52] yorumunu yapar.

Rejimin altı yılına dönüp bakıldığında şu kadarı kesin olarak söylenebilir: Alman toplumu, rejimin anti-Yahudi girişimlerine topyekûn karşı çıkmadı. Hitler'in anti-Yahudi yönelimle özdeşleşmesinin yanında, halkın, Nazilerin bu yönde ilerleyeceğinin farkında olması bu tepkisizliğe ya da ne olursa olsun, büyük çoğunluğun kendi asli meselelerine göre ikincil olan bu konudaki pasif suç ortaklığına katkı sağlamış olabilir. Görüldüğü gibi ekonomik ve dinî çıkarlar, esas olarak köylüler arasında, Katolikler ve İkrar Kilisesi mensupları arasında, belli ölçüde fikir ayrılıklarını tetiklemiş olabilir. Ancak bu fikir ayrılıkları, bazı tekil durumlar dışında politikaların açıktan sorgulan-

49 Aylık rapor, 8.2.39, *Die Kirchliche Lage*, cilt 2..., s. 305-6. Gestapo, Mart 1937'de Kardinal Bethram'ın yetkisinde Breslau piskopos yardımcısı tarafından bastırılan yeni ilmihalin tüm kopyalarına el koydu. 17 numaralı soru-cevapta İsa'nın Yahudilerle ilgili aktarılan bu sözleri, "Yahudi ırkına övgü" biçiminde değerlendiriliyordu. Konunun bütünü için 20 Mart 1937'de Berthram'ın Dinî İşler Bakanı Kerrl ve Berlin Gestapo'ya gönderdiği protesto mektubuna bakılmalıdır. Berthram, cümlenin tümüyle dinî açıdan okunması gerektiğini savunur: Kurtarıcı İsa Yahudi cemaatinden gelmedir. Bkz. *Akten Deutscher Bischöfe*, cilt 4, 1936-1939, yay. haz. Ludwig Volk, Mainz, 1981, s. 184 vd.

50 Aylık rapor, 7.1.39, *a.g.e.*, s. 303.

51 Hans Donald Cramer, *Das Shicksal der Goslarer Juden 1933-45*, Goslar, 1986, s. 42.

52 Klemperer, *Ich will Zeugnis ablegen*, cilt 1, s. 447.

masına yol açmamıştır. Her şeye rağmen, 30'lu yıllar boyunca büyük çoğunluğu şu ya da bu biçimiyle geleneksel anti-Semitizmi benimseyen Alman halkı anti-Yahudi tedbirler talep etmediği gibi en aşırı uygulamaları konusunda da feryat etmemiştir. "Sıradan Almanların" çoğunluğu, Yahudilerin devlet ve kamu hizmetlerinden uzaklaştırılmalarına bu konuda ayrımcılığa uğramalarına rıza göstermiştir; onların kaybından yarar sağlamaya yönelik bireysel girişimler vardır; onların yıkımına şahit olmanın yarattığı sevinç vardır. Ancak parti kademelerinin dışında, Almanya'dan kovulmaları ya da sınırsız şiddete maruz bırakılmaları konusunda yoğun kitlesel bir ajitasyon söz konusu değildir. Almanların büyük çoğunluğu rejimin attığı adımları kabul etmekte ve Kemperer'in polis memuru gibi, başka yöne bakmaktadır.[53]

Parti kademelerinden akıp gelen nefret çok daha acımasız ve açıktır. Bazen, isimsiz ihbarcılarda olduğu gibi, bu durumun partiden mi yoksa toplumsal bağları zayıf yurttaşlardan mı kaynaklandığı belli değildir. Nasıl olursa olsun, savaş arifesinde ihbarlar öyle bir noktaya ulaşmıştır ki Frick, Göring'den aldığı emirle, duruma müdahale etmiş, 10 Ocak 1939'da tüm sivil ve polis yetkililere konuyla ilgili bir mektup yazmıştır.

Frick'in "Gizli" ibareli mektubunun konusu kısaca şu şekilde belirtilir: "Yahudi Sorunu ve İhbarlar." Alman toplumundan Yahudilerin dışlanmasının ve varlıklarının Dört Yıllık Plan hedefleri için kullanılmasının zorunluluğu konusunda Göring ile yapılan görüşmede, Mareşal "Yahudi mağazalarından bir kez alışveriş ettiği için, Yahudilere ait evde oturduğu ya da Yahudilerle bir iş ilişkisine girdiği için Alman Volksgenossen konusunda şikâyetler geldiğinin tespit edildiğine" değindi. Göring bunu çok nahoş bir tutum olarak değerlendirdi ve onun görüşüne göre, bu durum Dört Yıllık Plan'ın gerçekleştirilmesine zarar verebilir: "Dolayısıyla, Mareşal bu sıkıntılı duruma bir son verilmesi için gereken her şeyin yapılmasını istemektedir."[54]

Frick'in talimatı Frankfurt'taki parti üyesi Sagel'e ulaşmamış olmalıdır. 14 Ocak 1939'da, bakkal Karl Schué yerel grup liderine yakınarak, Sagel adında parti üyesi bir kadının Yahudi bir müşteriye yağ sattığı için ("yağını hâlâ benim dükkânımdan alan" son Yahudi diye yazmıştır) kendisini azarladığını ve kendisini yerel [parti] lidere şikâyet ettiğini söylediğini anlatır. Bu olaydan hareketle Schué, küçük bir dükkân sahibi olarak yaşadığı ekonomik sıkıntıların hikâyesini anlattıktan sonra yeniden Sagel'e döner: "Partili kadın yoldaş Sagel'e benim bir üniforma giymediğimi söylemeniz gerekir zira bana

53 Modern çağ boyunca, Yahudilerin fiziksel olarak ortadan kaldırılmasını çok isteyen bir "eliminasyonist anti-Semitizmin" Alman toplumunda yaygın mevcudiyetini öngörerek olayların yorumlanması, bu çalışmada ortaya konan materyaller temel alındığında ikna edici değildir. Bu tür bir yorum için bkz. Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners*.

54 Frick'ten Reichsstatthalter, Reich Commissaries ve diğerlerine..., 10.1939, Reichsministerium für Wissenschaft u. Erziehung, mikrofilm MA 103/1, IfZ, Münih.

üzerimdeki üniformayı çıkarmamı söyledi." Schué şöyle bitirir: "Büyük Almanya'da, ayakları üzerinde durabilmek ve ailesini kaygılardan uzak tutabilmek için mücadele eden bir iş adamına yardım sağlamak yerine, bugün bile bu tür durumların ortaya çıkması gerçekten çok üzücü."[55]

Uzak geçmişle ilgili olduğu durumlarda şikâyetler yasaklanmış olabilir. Yakın tarihli vakalar farklı bir durum teşkil eder. 25 Ağustos 1939 Pazar günü, bir yerel parti hücresi lideri ve Mainfranken Schweinfurt bölgesinde bulunan Theilheim'de öğretmen olan Fridolin Billian, bir at cambazının oğlu olan on altı yaşındaki Yahudi Erich Israel'in, bir işçinin kızı olan on yaşındaki Gunda Rottenberger'e ahlâksız davranışlarda bulunduğunu yerel polis karakoluna bildirdi. Ona durumu anlatan Gunda'nın annesiydi, Erich Obendorfer'in kendisini ahıra gitmek için kandırdığını ve eğer çamaşırlarını çıkarırsa ona beş fenik vereceğini söylediğini Gunda kabul ediyordu. Oberdorfer suçlamayı reddetti; Gunda ise bu teklifin yapıldığını ama kabul etmediğinde hiçbir şey olmadığını ama ahırda birlikte kiraz yediklerini ve uzun süre ortadan kayboluşlarını açıklamak için Gunda'nın annesine tavukları saydıklarını söylemeye karar verdiklerini ifade etti.[56]

Theilheim polisi Gunda Rottenberger'in kendi ağzından cinsel bir fiil olduğuna dair laf alamayınca Gestapo devreye girdi ve onların bulduğu Erich'in yaşıtı Maria Ums, yıllar önce (Maria kaç yıl önce olduğunu hatırlamıyor) Erich'in, cinsel organlarını elediğini hatta kendi cinsel organını "cinsel bölgelerine" soktuğunu kolayca itiraf etti. Ardından Josef Schäfner ortaya çıktı. Hatırladığına göre Erich'in babası Siegfried Oberdorfer, ona savaş sırasında bir teğmeni, ona pis Yahudi dediği için tabancasıyla vurduğunu ve öldürdüğünü anlatmıştı. Siegfried Oberdorfer bu suçlamayı reddetti; ona göre bu, Schafner'in sarhoşken yerel barlarda anlattığı bir hikâyeydi.[57]

Genç Erich Oberdorfer davasıyla ilgili duruşmalar 1940'ta sona erdi ve bir yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1941 yılında Schweinfurt cezaevinden salındıktan sonra bir ırk kirleticisi olarak Buchenwald'e gönderildi.[58] Dosyası kapatıldı ve kısacık hayatı da muhtemelen böylece sona erdi.

Nisan 1939'da Din İşleri Bakanlığı, Protestan kiliseleri ve devlet arasında daha sıkı ilişkiler kurulması konusunda Evanjelist Kilise Liderleri Birliği ile anlaşmaya vardı. Bu anlaşma Alman-Hıristiyan ideolojisinin yoğun etkisi al-

55 Karl Schué'den Dornsbusch (Frankfurt am Main) yerel grup liderine, 14.1.39, Max Kreuzberger Research Papers, AR 7183, Kutu 8, Liste 9, LBI, New York.

56 Theilheim Jandarma Karakolu'ndan Schweinfurt Bölge Mahkemesi Savcılığı'na, 12 Temmuz 1939, Würzburg Gestapo Akten 1933-1945 (St-Archiv Würzburg), Fa 168/4, Ifz, Münih.

57 Würzburg Gestapo, 20 Juli 1939, *a.g.e.*

58 Würzburg Kriminal Polisi'nden Würzburg Gestapo'ya, 20 Mart 1941, *a.g.e.*

tında kalsa da, en azından resmen, Alman Protestan Papazlarının çoğunluğu karşı çıkmadı; aynı ay yayınladıkları Godesberg Deklarasyonu tamamıyla bu yeni anlaşmaya ağırlık veriyordu. "Musevilik ile Hıristiyanlığın ilişkisi nedir? Hıristiyanlık Yahudilikten türetilerek onun devamı ve tamamlayıcısı mı olmuştur yoksa Hıristiyanlık Yahudilik karşıtı bir duruş mudur? Cevabımız: Hıristiyanlık Museviliğin uzlaşmaz karşıtıdır."[59]

Birkaç hafta sonra, Godesberg Deklarasyonu'nu imzalayanlar, Luther'in anısıyla ve Alman öğrenci dernekleriyle bağlantısı nedeniyle kutsanan Eisenach yakınlarında Wartburg'da bir araya gelerek Alman Kilise Yaşamı Üzerinde Yahudi Etkisi Araştırma Enstitüsü'nü kurma girişimini resmen başlattılar. Bir Alman kiliseleri tarihçisine göre, "şaşılacak kadar çok sayıda akademisyen enstitünün hizmetine girdi, çok sayıda kapsamlı toplantı bildirileri, kitapları yayınlandı ve Yeni Ahit'in gözden geçirilmiş baskısını hazırladılar (1941 başlarında 200.000 kopya bastılar). Yahudi sayılan "Yehova", "İsrail", "Sion", "Kudüs" gibi kelimeler çıkarılmıştı.[60]

Aslında Hıristiyanlığın Yahudi unsurlardan arındırılması nafile bir çabaydı. Tam da Godesberg Deklarasyonu yayınlandığı sırada, Eisenach Enstitüsü kurulurken, partinin Eğitim Şubesi'nden SD'ye acil bir sorgulama isteği gönderildi: Martin Luther'den sonra Reformasyon'un belki de en önemli Alman mensubu Philipp Melanchthon'un kökeni Ari olmayabilir miydi? Eğitim şubesi bu tatsız bilgiyi, Hans Wolfgang Mager'in bir kitabında keşfetmişti. Sayfa 16'da yazar şöyle diyordu: "Luther'in en yakın çalışma arkadaşı ve sırdaşı Philipp Melanchthon bir Yahudiydi!" SD bu tür soruşturmaların kendi alanına girmediğini bildirdi; Reich Soy Araştırmaları Şubesi doğru adres olabilirdi.[61]

Melanchthon vakasının daha derin soruşturmaya uğrayıp uğramadığına gelince, görünen o ki büyük reformcu dışlanmadı. Kilise'nin daha alt düzey hizmetkârlarını, mesela papazları ve Yahudi kökenine bağlı kalanları bertaraf etmek daha kolaydı. 10 Şubat 1939'da, Thuringia Evanjelist Kilisesi, kendi vaftiz ettiği Yahudilerin tapınaklarına girmesini yasakladı. On iki gün sonra Saxon Evanjelist Kilisesi aynı kararı verdi; daha sonra yasak, Anhalt, Mecklenburg ve Lübeck kiliselerine yayıldı. Yaz başında, Ari soyundan olmayan tüm papazlar kovuldu. 11 Temmuz 1939'da, Eyalet Kilise Ofisi'nin, Hesse-Nassau, Neckarsteinach'tan Papaz Max Weber'e gönderdiği mektup standart bir formüle başvuruyordu: "Neckarsteinach cemaatini yönetmek

59 J. S. Conway, *The Nazi Persecution of the Churches, 1933-45*, Londra, 1968, s. 230.

60 Helmreich, *The German Churches Under Hitler*, s. 233-34. Wartburg'da Luther Yeni Ahit'i Almancaya tercüme etmişti.

61 NSDAP Ana Eğitim Şubesi'nden Ana Güvenlik Şubesine, 17.3.39; II 112'den Ana Eğitim Şubesi'ne, 26.4.39, SD Hauptamt, mikrofilm MA 554, IfZ, Münih.

için, 10 Ocak 1936 tarihinde aldığınız –941 sayılı– talimatta yer alan, her zaman feshedilebilir maddesi şimdi uygulanmaktadır; Temmuz ayı sonu itibarıyla görevinizden uzaklaştırılmış bulunmaktasınız. Alman Evanjelist Kilisesi Ofisi direktörünün 13 Mayıs 1939 tarihli –K.K. 420/39– talimatıyla, 26 Ocak 1937 tarihli Alman Kamu Hizmeti Yasası hükümleri [*Mischlinge*'nin tümüyle kamu hizmetinden uzaklaştırılması], idari olarak din adamlarına ve Kilise çalışanlarına da uygulanacaktır. Alman Kamu Hizmeti Yasası hükümlerine göre, Alman ya da akraba kanı taşıyan kişiler kamu hizmetinde çalışabilir (bkz. Para. 25). İkinci dereceden *Mischlinge* [büyükanne-büyükbabalardan bir tanesi Yahudi] olup, Alman ya da akraba kanı taşımamanız nedeniyle, Alman Kamu Hizmet Yasası'na göre din adamı olamazsınız ve din adamı olarak kalamazsınız, işten çıkarıldığınızın bildirilmesi gerekmektedir."[62]

Eisenach Enstitüsü'nün ilgi alanı Yahudiler ve Hıristiyanlıktaki Musevi izleri idi: Diğer yandan, Frankfurt'ta Yahudi işleri ile ilgili bir araştırma enstitüsü oluşturma tasarısı, tüm Yahudi meselelerini bilimsel Nazi incelemesinin konusu haline getirmek gibi kapsamlı bir görevi yerine getirmeye yönelikti. Frankfurt Üniversitesi'nde Yahudi konusuyla ilgili geniş bir araştırma kütüphanesinin varlığının yanı sıra Walter Frank ve Wilhelm Grau arasındaki anlaşmazlık –bu anlaşmazlığın sonucunda Grau, Yeni Almanya Enstitüsü Yahudi bölümü başkanlığı görevinden uzaklaştırılmıştır– Frankfurt Belediye Başkanı Fritz Krebs'in, 1938 sonbaharında direktörlüğünü Grau'nun yapacağı yeni bir enstitü kurulması önerisine imkân sağladı.[63] Eğitim bakanı ve Hess'in tasarıyı onaylamasıyla hazırlıklar başladı: Açılış şöleni iki yıl sonra 1941'de yapıldı.

Çeşitli kültürel alanlarda bulunan Ari-olmayanların saptanması çabalarında –ve takip eden arındırma sürecinde– Goebbels de aktif olarak çalışıyordu. 1936'dan beri Propaganda Bakanı, kültürel çalışmalarda faal olan Yahudi, karışık soylu ve Yahudilerle ilişkili kişilerin listelerini derliyor ve yayınlıyor,[64] onların Yahudi-olmayan örgütlere üyeliğini, çalışmalarının, sergilenmesini, yayınlanmasını ve sahnelenmesini yasaklıyordu. Ancak Goebbels denetimi tümüyle sağlayamadığını belirgin bir biçimde hissediyordu. Bu nedenle 1938 yılı boyunca ve 1939 başlarında Propaganda Bakanı, Reich'ın çeşitli sektörlerinin başında bulunanları sürekli taciz ederek, mesleklerini icra etmekten men edilmiş Yahudilerin güncel ve tam listelerini alma-

62 Klee, "*Die SA Jesu Christi*", s. 137-38.

63 Konuyla ilgili olarak, Krebs, Rust ve Hess arasındaki yazışmalar için bkz. Max Kreuzberger Research Papers, AR 7183, Kutu 8, Liste 9 LBI, New York.

64 1937 listesi için bkz. Oliver Rathkolb, *Führertreu und Gottbegnadet: Künstlereliten im Dritten Reich*, Viyana, 1991, s. 25 vd.

ya çalışıyordu.[65] Propaganda Bakanı'na ardı ardına gönderilen dosyalarda henüz listelerin tamamlanmadığı bilgisi de yer alıyordu. (25 Şubat 1939'da Reich Müzik Dairesi'nden gönderilen böyle bir dosya: "Ziegler, Nora, piyano öğretmeni; Ziffer, Margarete, özel müzik öğretmeni; Zimbler, Ferdinand, şef; Zimmermann, Artur, piyanist; Zimmermann, Heinrich, klarnetçi; Zinkower, Alfons, piyanist; Zippert, Helene, müzik öğretmeni; ... Zwillenberg, Wilhelm, koro şefi.")[66]

Rosenberg dosyaları da benzer listeler içeriyordu. Belgelerden bir tanesi Yahudi yazarları listesinin 6. Bölümü'nü içeriyordu – isimleri S ile başlayanlardan V ile başlayanlara kadar. Üç tane Sacher-Masoch ve altı tane Salinger vardı, onları Salingré ve Salkind izliyordu, en sonda Malea Vyne yer alıyordu ve derleyiciye göre bu, Malwine Mauthner ile aynı kişiydi.[67]

IV

1938 sonbaharında, akıl hastaları kurumu Tannenhof (Evanjelist Kaiserwerth Birliği'ne aitti) yeni statüsünü belirlerken, yönetim kurulu şu kararı aldı: "Alman Halkının ırk konusunda değişen tutumunu dikkate alarak, Yahudi asıllı hastaların kabulüne son vermeliyiz. ... Kurumun yöneticilerine, bundan böyle Yahudi kökenli hastaların kabul edilmemesi talimatı verilmiştir ve bu tür hastalardan bir an önce kurtulmak üzere... Yahudi kökenli özel hastalar mümkün en kısa süre içinde haberdar edilecek, [Yahudi kökenli] mevcut hastaların başka kurumlara nakli için de bölge idaresine başvurulacaktır."[68]

Diğer Evanjelist kurumlar bu tür ayıklama işlemlerine birkaç ay önce zaten başlamıştı. Mesela 7 Mart 1938'de, Schleswig-Holstein'deki Evangelist İç Misyon direktörü Dr. Oscar Epha, Alsterdorf'tan Papaz Lensch'e şöyle yazı-

65 1937'den itibaren bakan adına bu talepleri kovalama sorumluluğunu Hinkel giderek daha fazla üstlendi. Bkz. Reichskulturkammer dosyaları Fa 224/1, Fa 224/2, Fa 224/3 ve Fa 224/4, IfZ, Münih.

66 Reich Müzik Dairesi Başkanı'ndan Reich Propaganda Bakanı'na, 25.2.1939, Reichskulturkammer dosya Fa 224/4, IfZ, Münih.

67 Yahudi yazarlar listesi (Vorläufige Zusammenstellung des Amtes Schriftumspflege bei dem Beauftragten des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP und der Reichsstelle für Förderung des deutschen Schrifttums [NSDAP'ın ve Reich Alman edebiyatının korunması ofisinin genel manevi ve ideolojik eğitiminin yönlendirilmesi için Führer vekilliği ofisinde derlenen geçici listeler], bölüm VI, S-V), MA 535, IfZ, Münih. Birleşik Devletler Ulusal Arşivleri'ne göre bu kaydın kaynağı bilinmemektedir.

68 Christiane Hoss, "Die Jüdischen Patienten in rheinischen Anstalten zur Zeit des Nationalsozialismus", yay. haz. Mathias Leipert, Rudolf Styrnal, Winfried Schwarzer, *Verlegt nach unbekannt: Sterilization und Euthanasie in Galkhausen 1933-1945*, Köln, 1987, s. 68.

yordu: "Artık Yahudi hasta kabul edemeyeceğimizi Hamburg sosyal yardım yetkililerine bildirdim ve hâlâ bizde bulunan dört Yahudi hastanın Hamburg'a naklini istedim."[69] Yani, İç Misyon'un bu girişimi, "sağlık kurumlarında Yahudilerin kabulü ırksal kirliliğe yol açmayacak şekilde olmalıdır. Yahudiler özel odalarda tutulmalıdır" ifadesinin yer aldığı İçişleri Bakanlığı'nın 22 Haziran 1938 kararnamesinden öncedir.[70] Bu kararnamenin nasıl uygulanacağı her durumda net değildi: Offenburg hastane yönetimi, Singen'deki kardeş kuruma 29 Aralık 1938'de gönderdiği mektupta, "Yahudileri hastanenize kabul edip etmediğinizi, eğer ediyor iseniz Ari hastalarla aynı odalarda mı yatırdığınızı yoksa onlar için ayrı hazır oda mı tuttuğunuzu bize bildirmenizi rica ederiz," diyordu. Singen'den meslektaşları hiç gecikmeden cevap verdi: "Bölgemizde Yahudi hastanesi bulunmadığından ve bugüne kadar konuyla ilgili bir talimat almadığımız için, Yahudi acil hastaları kabul etmek zorundayız. Ancak, sayıları çok az olduğundan Yahudi hastaları ayrı odalara kabul ediyoruz."[71] Diğer yandan, Hamburg bölgesinde Sağlık Dairesi'nin talimatları şüpheye yer bırakmayacak mahiyetteydi: "Irk kirlenmesi tehlikesi nedeniyle, hastalarla ilgili kurumlarda Yahudilerin kabulüne özel dikkat gösterilmesi gerekir. Özellikle Alman ve akraba kandan hastalardan ayrı tutulmalıdırlar. Yatalak olmayan Yahudilerin hastalarla ilgili kurumlara kabulü kaçınılmaz ise kurum içindeki ya da dışındaki hareket alanı ile ilgili düzenlemeler ırk kirlenmesine imkân vermeyecek biçimde olmalıdır. ... Bu tehlikenin her tür koşul için bertaraf edilmesini rica ederim."[72]

Ölü Yahudiler de hasta Yahudilerden daha az sorun çıkarmıyordu. 17 Mart 1939'da Alman Belediyeler Birliği Saxon Ofisi, Berlin'deki merkez ofise gönderdiği yazıda, Yahudilerin yakında kendi mezarlıkları olduğundan, Plauen Belediye Başkanı'nın, Yahudi kökenlilerin şehir mezarlığına gömülmelerini ya da orada yakılmalarını yasaklamayı planladığını belirtiyordu.[73] Mektubu yazan, apaçık bir biçimde din değiştiren ya da dinsel cemaatlerini terk eden Yahudilere yönelik olan bu kararın hukuka uygunluğundan emin olmak istiyordu. İki ay sonra yazdığı cevapta Bernhard Lösener, "bir Yahudi mezarlığının bulunduğu bölgelerde Yahudilerin şehir mezarlığına gömülmesi yasaklanabilir. Yahudi tanımı Nuremberg Yasaları ile düzenlenmiştir ve bu din değiştiren Yahudilere de uygulanır. ... Yahudi Mezarlığı yetkililerine din değiştirmiş bir Yahudinin gömülmesini yasaklama hakkı tanın-

69 Klee, *Die "SA Jesu Christi"*, s. 132.

70 Walk, *Das Sonderrecht*, s. 230.

71 Offenburg şehir hastanesi yönetimi, 29.12.38; Singen şehir hastanesi, 5.1.39, Unterlagen betr. Entrechtung der Juden in Baden 1933-1940, ED 303, IfZ, Münih.

72 Klee, *Die "SA Jesu Christi"*, s. 132.

73 Friedlander ve Milton, *Archives of the Holocaust*, cilt 20, s. 202-3.

maz," diyordu. Lösener, yeni bir mezarlıklar yasasının hazırlanmakta olduğunu da Belediyeler Birliği'ne haber veriyordu. Lösener'e göre, şehir mezarlığında önceden yeri olan ya da ölmüş yakınlarının mezarı ile ilgilenmek isteyen Yahudilerin girişinin yasaklanıp yasaklanmayacağı konusu henüz kararа bağlanmamıştı.[74]

V

1939 bahar ve yaz ayları boyunca Polonya krizi vardı. Ancak bu sefer, Alman talepleri Polonya'nın çok sert tutumuyla ayrıca, Bohemya ve Moravia'nın işgali sonrasındaki yeni İngiliz çözümüyle karşı karşıya kaldı. 17 Mart'ta Birmingham'da Chamberlain hükümeti daha fazla Alman işgaline izin vermeyeceğini açıkça ilan etti. 31 Mart'ta Büyük Britanya yaptığı açıklamayla Polonya ve bir dizi diğer Avrupa ülkesi sınırlarının teminatı altında olduğunu duyurdu. 11 Nisan'da Hitler, Polonya saldırısının kod adı olan "Beyaz Operasyon" için, Wehrmacht'a hazır olması emrini verdi.

22 Mayıs'ta Almanya ve İtalya bir savunma anlaşması olan Çelik Paktı'nı imzaladı. Eşzamanlı olarak, Büyük Britanya ve Fransa Sovyetler Birliği ile çekingen ve belirsiz bir müzakere sürdürürken, Hitler şaşırtıcı bir politik manevra yaparak Stalin ile kendi ülkesi adına müzakerelere başladı. Sovyet diktatörü, Nazi Almanyası ile bir anlaşmaya hazır olduğunu Mart başlarında yaptığı bir konuşmayla ve sembolik bir girişimle gösterdi: 2 Mayıs'ta Dışişleri Bakanı Maxim Litvinov'u görevden alarak yerine Vyacheslav Molotov'u getirdi. Litvinov, ortak güvenliğin –yani, Nazizm karşıtı ortak cephenin– öncüsüydü. Dahası, Yahudiydi.

Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı 23 Ağustos'ta imzalandı; ek bir gizli protokol ile savaş durumunda iki ülkenin Doğu Avrupa'da nihai olarak işgal ve kontrol edeceği bölgeler bölünerek belirlendi. Hitler bu zekice manevra sonucunda, artık Büyük Britanya ve Fransa'nın herhangi bir askerî müdahaleden geri duracağına ikna olmuştu. 1 Eylül'de Almanya'nın Polonya saldırısı başladı. Kısa bir kararsızlık sonrası bu iki demokrasi müttefiklerinin yanında durmaya karar verdi ve 3 Eylül'de Fransa ve Büyük Britanya, Almanya ile savaştaydı. İkinci Dünya Savaşı başladı.

Bu arada, Hitler'in Reich'ında farklı olaylar gelişiyordu. Leipzig'de engelli bebek Knauer'in öldürülmesinden hemen sonra Hitler kendi özel doktoru Karl Brandt'a (ötanaziyi o gerçekleştirmişti) ve kişisel yardımcısı Philipp Bouhler'e verdiği talimatla, çeşitli fiziksel ve zihinsel kusurlarla doğmuş bebekle-

74 *A.g.e.*, s. 204.

rin saptanmasının takibini istedi. 1939 baharında bu hazırlıklar çok sıkı bir gizlilik içinde yürütüldü. 18 Ağustos'ta doktor ve ebelerden, Reich Kalıtımsal Sağlık Sorunları Komitesinden üç tıp uzmanının saptadığı listede yer alan kusurlarla doğan bebekleri rapor etmeleri istendi. Bu bebekler ölecekti.[75]

Aynı zamanda diğer bir girişime daha başlanmıştı; daha önce gördüğümüz gibi, bu girişim karşısında dinî otoriteler önceleri ihtiyatlı bir sessizliğe bürünmüşlerdi. 1939 Temmuz ayı öncesinde, Bormann ve Lammers'in önünde Hitler Devlet sekreteri Leonardo Conti'ye yetişkin ötanazisi için hazırlıklara başlaması talimatını verdi. Brandt ve Bouhler hızla Conti'nin yerini alarak, Hitler'in rızasıyla, öldürme programını tümüyle üstlendiler. Hem engelli çocukların ve hem de akıl hastası yetişkinlerin kitlesel olarak öldürülmelerine karar veren Hitler'di ve her iki operasyon da Führer Şansölyeliği'nin himayesi altında yürütüldü.[76]

Bunların, Hitler'in çevresinde oluşan halk coşkusunun ya da toplumun rejimin hedeflerinin birçoğuna gösterdiği ateşli bağlılığın üzerinde henüz bir etkisi yoktu. Hitler'in iktidara gelişi Almanların büyük çoğunluğu tarafından "iyi günlerin" başlangıcı olarak hatırlanıyordu. 1933-1939 arasında Almanya Yahudilerinin hayatını şekillendiren zulmün, ayrımcılığın, göçün ve kovmanın kronolojisi, ardı ardına gelen aşağılanma ve şiddet, kayıplar ve yas, bir bütün olarak Alman toplumunun bilincinde ve belleğinde bir iz bırakmıyordu. Alman tarihçi Norbert Frei şöyle yazıyordu: "Toplum, Almanya'nın ekonomi ve dış ilişkilerde gösterdiği inanılmaz hızdaki canlanmayı –sıkça kullanılan ifade ile söylersek– çılgınca yaşıyordu. Şaşırtıcı bir hızla, birçoğu kendisini bir Voksgemeinschaft inşası yönündeki toplumsal irade ile özdeşleştiriyordu ve böylece dikkatli ve eleştirel bir yaklaşımı kendisinden uzak tutuyordu. ... Nuremberg kitle gösterilerinin estetiği ile büyüleniyor ve Berlin Olimpiyat Oyunları'nda Alman atletlerin kazandığı zaferlerle kendilerinden geçiyorlardı. Dış ilişkilerde Hitler'in başarıları ile coşku fırtınaları kopuyordu. ... Mesleki zorunluluklar ile giderek büyüyen Nazi organizasyonları karmaşası arasında kalan kısacık sürelerde de mütevazı bir hayat ve kişisel mutluluklarını yaşıyorlardı."[77]

20 Nisan 1939'da seksen milyon Almanın Hitler'in doğum gününü kutlaması, böyle bir milli gurur ve kişisel tatmin ortamında gerçekleşti. İzleyen haftalar boyunca yüzlerce sinema salonu, tutkulu izleyicilere bu ihtişamlı töreni izletti. Bu haber filmi (no. 451) büyük bir başarı kazandı. Ardı ardına

75 Burleigh, *Death and Deliverance*, s. 99 vd. Aynı zamanda bkz. Friedlander, *The Origins of Nazi Genocide*, s. 39 vd.

76 Burleigh, *Death and Deliverance*, s. 98, 111-12. Aynı zamanda bkz. Friedlander, *The Origins of Nazi Genocide*, s. 40 vd.

77 Norbert Frei, *Der Führerstaat: Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945*, Münih, 1987, s. 86.

gelen bölümlerle ilgili kısa açıklamalar vardı: "Führer'in ellinci doğum günü hazırlıkları / Tüm millet Büyük Alman Reich'ının kurucusuna şükranlarını ve mutluluk dileklerini sunuyor / Bütün Reich İdari Bölgelerinden Şansölyeliğe hediyeler getiriliyor / Dünyanın her bir yanından konuklar Berlin'e geliyor / Doğum gününün hemen öncesinde Reich Başkent İmar Genel Müfettişi Albert Speer, Doğu-Batı Bulvarı'nın bittiğini arz ediyor / Yeni dikilen Berlin Zafer Sütunu'nun yıldızı parlıyor / Slovak Başbakanı Dr. Josef Tiso, Bohemya ve Moravia Protektoraları Başkanı Emil Hacha ve Reich [Bohemya ve Moravia] Genel Valisi Freiherr von Neurath... / Askerî birlikler geçit törenine hazırlanıyor / Üçüncü Reich'ın en büyük askerî töreni başlıyor / Dört buçuk saat boyunca silahlı kuvvetlerin her kolundan gruplar Başkomutanlarının önünden geçiyorlar...!"[78]

Sene başında yukarıdan gelen emirlere göre faaliyetlerini sürdüren –Kasım 1938 sonrasında kısa bir dönem kesintiye uğramıştı– Kulturbund, Nisan ayında Berlin Tiyatrosu'nda, İngiliz oyun yazarı J. B. Priestley'nin *People at Sea* eserini sahneledi. Associeted Press muhabiri Amerikalı Louis P. Lochner 13 Nisan tarihli ilk sahnelenişini ele alıyordu: "Britanyalı oyun yazarının Alman Yahudilerinden telif istememesi sayesinde bu gece Yahudi Kulturbund *Men at Sea*'nin [metinde böyle] Almanca ilk gösterimini harika bir biçimde gerçekleştiriyor. Oyunu Leo Hirsch tercüme etti ve Fritz Wisten sahneye koydu. Yaklaşık beş yüz sanat âşığı Yahudi oyunu izledi ve gönülden alkışladı. Diana Lissmore rolündeki duygu yüklü oyunculuğunun derinliği ile Jenny Bernstein ön plana çıktı. Albert Einstein makyajıyla, Profesör Pawlet'i canlandırırken sergilediği yorumla Alfred Berliner de dikkat çekici bir başarı gösterdi. Fritz Grünne, Carlo Velburg rolünde ardı ardına pasaportu olmadığını söyledikçe, izleyiciler kaygıyla kafa sallıyorlardı. Priestley'in oyununun önümüzdeki haftalar boyunca otuz dokuz kez sahnelenmesi planlanıyor."[79]

Oyun, Karayib denizinde yangın nedeniyle kontrolden çıkan, batma tehlikesi altında ve akıntıyla seyreden gemideki on iki kişinin yılgınlıklarını ve umutlarını anlatıyordu. Sahnede tasvir edilen karakterler sonunda kurtarılıyordu. Ancak o akşam Kommandantenstrasse'deki tiyatroda bulunan Yahudilerin çoğunluğu ölecekti.

---

78 Hilmar Hoffmann, *"Und die Fahne führt uns in die Ewigkeit": Propaganda im NS-Film*, Frankfurt, 1988, s. 197.

79 Max Kreuzsberger Research Papers, AR 7183, Kutu 8, Liste 9, LBI, New York. Oyun ilk kez 1937 Kasımında Londra'da sahnelenmişti. Bkz. *The Plays of J. B. Priestley*, cilt 3, Londra, 1950, s. 69 vd. (Lochnar'ın haberi biraz değiştirilmiştir.)

YAYIMLANMAMIŞ KAYNAKLAR

Institut für Zeitgeschichte, Munich

Adjutantur des Führers, 1934-1937, MA-287, MA-13/2.

Aktenstücke zur Judenverfolgung 1933-1945, Ortspolizeibehörde Göttingen, MA-172.

Geheime Staatspolizeistelle Würzburg, Fa 168/4.

Heinrich Himmler, Reden, 1936-1939, F 37/3.

Historischer Ordner No. 431-Zuwachs, Fa 506/14.

Landeshauptstadt Düsseldorf 1933-1945, Einzelschicksale von Bürgern, die im Bereich des heutigen Stadtbezirks 3 wohnten, Ms 456.

Monatsberichte des Stadtrats Ingolstadt 1929-1939, Fa 411.

NSDAP: Aussenpolitisches Amt/Amt Osten, MA-128/3.

NSDAP: Hauptamt Wissenschaft, MA-205.

NSDAP: Parteikanzlei (microfiches).

Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund (NSDStB), MA-228.

Polizeipräsident München (Lageberichte/Monatsberichte) (Misc.), Fa 427/2.

Reichsführer SS-persönlicher Stab, Ma-290.

Reichsführer SS-SS Standort Berlin, MA-333.

Reichsjustizministerium (1933-1939), Fa 195/1933...1939.

Reichskanzlei (24.1.1935-5.2.1938), Serial No. 859.

Reichskulturkammer, Fa 224/1-4.

Reichskommissar für die Wiedervereinigung Österreichs mit dem deutschen Reich, MA-145/1.

Reichsministerium für Wissenschaft und Erziehung, MA 103/1.

Reichswehrministerium, Chef der Heeresleitung, MA-260.

Rosenberg Akten, MA-697 and MA-596.

Sisherheitsdienst des Reichsführers SS, (Lageberichte/Monatsberichte, misc.), MA-557.

Sicherheitsdienst des Reichsführers SS, SD Hauptamt/Abt.II 112, MA-554.

Sisherheitsdienst des Reichsführers SS, Sd Oberabschnitt Rhein, MA-392.

Stellvertreter des Führers (Anordnungen...), Db 15.02.

Unterlagen betr. Entrechtung der Juden in Baden 1933-1940, ED-303.
Item of unknown provenance, MA 535.

Leo Baeck Institute, New York
Himmler Archives (misc.), 133f, 133g.
Kulturbund (misc.).
Max Kreuzberger Research papers (misc.), AR 7183, Boxes 3-8, Folders 1-9.
National Socialism (misc.) 1933-1939.

Abraham Heller Personal Archives, Ramat Gan, Israel

YAYIMLANMAMIŞ BELGESEL KAYNAKLAR

Collections of Documents

Akten deutscher Bischöfe über die Lage der Kirche 1933-1945: Cilt 1, *1933-1934*, der. Bernard Stasiewski, Mainz, 1968.

Cilt 2, *1934-1935*, Der. Bernard Stasiewski, Mainz, 1976.

Cilt 3, *1935-1936*, Der. Bernard Stasiewski, Mainz, 1979.

Cilt 4, *1936-1939*, Der. Ludwig Volk, Mainz, 1981.

Akten der Parteikanzlei der NSDAP (abstracts), Part 1, cilt 1 ve 2, der. Helmut Heiber, Münih, 1983; Part 2, cilt 3, der. Peter Longerich, Münih, 1992.

Akten der Reichskanzlei: Die Regierung Hitler 1933-1938, der. Karl-Heinz Minuth; Part 1, *1933-1934*, cilt 1, *30 January to 31 August 1933*, cilt 2, *12 September 1933 to 27 August 1934*, Boppard am Rhein, 1983.

Archives of the Holocaust: An International Collection of Selected Documents, 22 cilt, der. Henry Friedlander ve Sybil Milton, New York, 1990-1993.

Ausgewählte Dokumente zur Geshichte des Nationalsozialismus 1933-1945, der. Hans-Adolf Jacobsen ve Werner Lochmann, Bielefeld, 1961.

Beiträge zur Nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik, der. Götz Aly ve Susanne Heim, cilt 9, *Bevölkerungsstruktur und Massenmord: Neue Dokumente zur deutschen Politik der Jahre 1938-1945*, Berlin, 1991.

Berichte des SD und der Gestapo über Kirchen und Kirchenvolk, der. Heinz Boberach, Mainz, 1971.

Deutschlandberichte der Sozialdemokratischen Partei Deutschland (SOPADE) 1934-1940, 8 cilt, Frankfurt am Main, 1980.

Documents on British Foreign Policy 191-1939, second series, cilt 5, *1933*, Londra, 1953; third series, cilt 3, *1938-39*, Londra, 1950.

Documents Diplomatiques Français 1932-1939, first series, *1932-1935*, cilt 3, *17 March-15 July 1933*, Paris, 1967; cilt 4, *16 July-12 November 1933*, Paris, 1968; second series, *1936-1939*, cilt 12, *3 October-30 November 1938*, Paris, 1978.

Documents Diplomatiques Suisses 1848-1945, cilt 12, *1.1.1937-31.12.1938*, Bern, 1994.

Documents on German Foreign Policy, series C, *1933-1937*, Washington, D.C., 1957-1962; series D, *1937-1945*, cilt 4, Washington, D.C., 1951; cilt 5, Washington, D.C., 1953.

Documents on the Holocaust: Selected Sources on the Destruction of the Jews of Germany, Austria, Poland, and the Soviet Union, der. Yitzhak Arad, Yisrael Guttman ve Abraham Margolioth, Jerusalem, 1981.

Dokumente des Verbrechens: Aus Akten des Dritten Reiches 1933-1945, 3 cilt, Berlin, 1993.

Dokumente über die Verfolgung der jüdischen Bürger in Baden-Württemberg durch das Nationalsozialistische Regime 1933-1945, 2 cilt, der. Paul Sauer, Stuttgart, 1966.

Documente zur "euthanasie", der. Ernst Klee, Frankfurt am Main, 1985.

Dokumente zur Geschichte der Frankfurter Juden 1933-1945, der. Kommission zur Erforschung der Geschichte der Frankfurter Juden, Frankfurt am Main, 1963.

Das Dritte Reich, 2 cilt, der. Wolfgang Michalka, Münih, 1985.

Foreign Relations of the United States, 1933, cilt 2, Washington, D.C., 1948.

Foreign Relations of the United States, 1938, cilt 1, Washington, D.C., 1950.

Herrschaftsalltag im Dritten Reich: Studien und Texte, der. Hans Mommsen ve Susanne Willems, Düsseldorf, 1988.

The Holocaust: Selected Documents, 18 cilt, der. John Mendelsohn, New York, 1982.

Inside Hitler's Germany: A Documentary History of Life in the Third Reich, der. Benjamin C. Sax ve Dieter Kuntz, Lexington, Ky., 1992.

Juden vor Gericht, 1933-1945: Dokumente aus hessischen Justizakten, der. Ernst Noam ve Wolf-Arno Kropat, Wiesbaden, 1975.

Kennan, George F., *From Prague after Munich: Diplomatic Papers 1938-1940*, Princeton, N.J., 1968.

Die Kirchliche Lage in Bayern nach den Regierungspräsidentenberichten 1933-1943, cilt 2, *Regierungsbezirk Ober- und Mittelfranken*, der. Helmut Witeschek, Mainz, 1967.

Kleinstadt und Nationalsozialismus: Ausgewählte Dokumente zur Geschichte von Eutin 1918-1945, der. Lawrence D. Stokes, Neumünster, 1984.

Die Lageberichte der Geheimen Staatspolizei über die Provinz Hessen-Nassau 1933-1936, 2 cilt, der. Thomas Klein, Viyana, 1986.

Meldungen aus dem Reich: Die Geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS 1938-1945, 17 cilt, der. Heinz Boberach, Herrsching, 1984.

Nationalsozialismus im Alltag: Quellen zur Geschichte der NS-Herrschaft im Gebiet des Landes Rheinland-Pfalz, der. Anton Doll, Speyer, 1983.

Der Nationalsozialismus: Dokumente 1933-1945, der. Walter Hofer, Frankfurt am Main, 1957.

Nazi Conspiracy and Aggression- 10 cilt, Washington, D.C., 1947.

Nazism 1919-1945: A Documentary Reader, 3 cilt, der. Jeremy Noakes ve Geoffrey Pridham, Exeter, England, 1983.

Le Phénomène Nazi: Documents Nazis Commentés, der. Michel Mazor, Paris, 1957.

Pommern 1934/1935 im Spiegel von Gestapo-Lageberichten und Sachakten, 2 cilt, der. Robert Thevoz, Hans Branig, Cécile Löwenthal-Hensel, Köln, 1974.

Der Regierungsbezirk Kassel 1933-36: Die Berichte der Regierungspräsidenten und der Landräte, 2 cilt, der. Thomas Klein, Darmstadt, 1985.

Das Sonderrecht für die Juden im NS-Staat, der. Joseph Walk, Heidelberg, 1981.

Ein Stempel hat gefehlt: Dokumentation zur Emigration deutscher Juden, der. Rolf Vogel, Münih, 1977.

Treue, Wilhelm, "Hitlers Denkschrift zum Vierjahresplan", *VfZ* 3, 1955.

Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal, 42 cilt, Nuremberg, 1948.

Ursachen und Folgen, Vom deutschen Zusammenbruch 1918 und 1945 bis zur staatlichen Neuordnung Deutschland in der Gegenwart: Eine Urkunden- und Dokumentensammlung zur Zeitgeschichte, der. Herbert michaelis ve Ernst Schraepler, cilt 9-23, Berlin, 1964-1975.

Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung: Dokumente des faschistischen Antisemitismus 1933 bis 1942, der. Kurt Pätzold, Frankfurt am Main, 1984.

Weimarer Republik: Menifeste und Dokumente zur deutschen Literatur, 1918-1933, der. Anton Kaes, Stuttgart, 1983.

Wulf, Joseph, *Die bildenden Künste im Dritten Reich: Eine Dokumentation*, Reinbek/Hamburg, 1966.

KONUŞMALAR, GÜNLÜKLER, MEKTUPLAR VE 1945 ÖNCESİ ESERLER

Atrocity Propaganda Is Based on Lies, Say the Jews of Germany Themselves [Die Greuel-Propaganda ist eine Lügenspropaganda, sagen die deutschen Juden selbst), Jakov Trachtenberg, Berlin, 1933.

Avenarius, Ferdinand, "Ausprachen mit Juden", *Kunstwart* 25, no. 22, Ağustos 1912.

Benjamin, Walter, *The Correspondence of Walter Benjamin*, der. Gershom Scholem ve Theodor Adorno, Şikago, 1994.

Bernanos, Georges, "La grande peur des bien-pensants", *Essais et ecrits de combat*, cilt 1, Paris, 1971.

Buber, Martin, *The Letters of Martin Buber*, der. Nahum N. Glatzer ve Paul Mendes-Flohr, New York, 1991.

Chamberlain, Houston Stewart, *Foundations of the Nineteenth Century*, Londra, 1910; New York, 1968.

Comité des Délegations Juives (der.), *Das Schwarzbuch: Tatsachen und Dokumente: Die Lage der Juden in Deutschland 1933*, Paris, 1934; Berlin, 1983.

Eckart, Dietrich, *Der Bolschewismus von Moses bis Lenin: Zwiegespräch zwischen Adolf Hitler und mir*, Münih, 1924.

Faulhaber, Michael, *Judaism, Christianity and Germany: Advent Sermons Preached in St Michael's, Munich, in 1933*, Londra, 1934.

Feuchtwanger, Lion ve Zweig, Arnold, *The Letters of Sigmund Freud and Arnold Zeig*, der. Ernst L. Freud, New York, 1970.

Fromm, Bella, *Blood and Banquets: A Berlin Social Diary*, Londra, 1943; New York, 1990.

Frymann, Daniel, *Das Kaiserbuch: Politische Wahrheiten und Notwendigkeiten*, Leipzig, 1925.

Gercke, Achim, "Die Lösung der Judenfrage", *Nationalsozialistische Monatshefte* 38, Mayıs 1933.

Gide, André, "Les Juifs, Céline et Maritain", *Nouvelle Revue Française*, Nisan 1938.

Goebbels, Joseph, *Goebbels-Reden*, der. Helmut Heiber, cilt 1, *1932-1939*, Düsseldorf, 1971.

—, *Die Tagebücher von Joseph Goebbels: Sämtliche Fragmente*, der. Elke Fröhligh, part 1, *1924-1941*, cilt 1, *27.6.1924-31.12.1930*; cilt 2, *1.1.1931-31.12.1936*; cilt 3, *1.1.1937-31.12.1939*, Münih, 1987.

—, "50, dann 75 Synagogen brennen: Tagebuchschreiber Goebbels über die 'Reichskristallnacht'", *Der Spiegel*, 13 Haziran 1992.

Goldstein, Moritz, "Deutsch-jüdischer Parnass", *Kuntswart* 25, no. 11, Mart 1912.

Göring, Hermann, "Staatliche Ordnung und 'Organische Lösung': Die Rede Hermann Görings 'über die Judenfrage' vom 6 Dezember 1938", der. Götz Aly ve Susanne Heim, *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 2, 1993.

Grau, Wilhelm, "Um den jüdischen Anteil am Bolschewismus", *Historische Zeitschrift* 153, no. 2, 1936.

Hassell, Ulrich von, *Die Hassell Tagebücher 1938-1944*, Berlin, 1988.

Heydrich, Reinhard, *Wandlungen unseres Kampfes*, Münih, 1935.

Himmler, Heinrich, *Geheimreden 1933 bis 1945 und andere Ansprachen*, der. Bradley F. Smith ve Agnes F. Peterson, Berlin, 1974.

—, *Reichsführer! ... Briefe an und von Himmler*, der. Helmut Heiber, Stuttgart, 1968.

—, *Die Schutzstaffel als antibolschewistische Kampforganisation*, Münih, 1936.

Hitler, Adolf, "Die deutsche Kunst als stolzeste Verteidigung des deutschen Volkes", *Nationalsozialistische Monatshefte* 4, no. 34, Ekim 1933.

—, *Hitler's Seret Book*, New York, 1961.

—, *Es spricht der Führer: Sieben exemplarische Hitler-Reden*, der. Helmut Krausnick ve Hildegard von Kotze, Gütersloh, 1966.

—, *Hitler's Secret Conversations 1941-1944*, der. Hugh R. Trevor-Roper, New York, 1972.

—, "Hitlers Rede zur Eröffnung der 'Grossen Deutschen Kunstausstellung' 1937", der. Peter-Klaus Schuster, *Nationalsozialismus und 'Entarnete Kunst': Die 'Kunststadt' München 1937*, Münih, 1987.

—, *Mein Kamfp*, Londra, 1974.

—, *Reden, Schriften, Anordnungen, Februar 1925 bus Januar 1933:*

Cilt 1, *Die Wiedergründung der NSDAP, Februar 1925-Juni 1926*, der. Clemens Vollnhals, Münih, 1992.

Cilt 2, *Vom Weimarer Parteitag bis zur Reichstagswahl Juli 1926-Mai 1928*, part 1, *Juli 1926-August 1927*; part 2, *August 1927-Mai 1928*, der. Bärbel Dusik, Münih, 1992.

Cilt 3, *Zwischen den Reichstagswahlen Juli 1928-September 1930*, part 1, *Juli 1928-Februar 1929*, der. Bärbel Dusik ve Klaus A. Lankheit, Münih, 1994.

Cilt 4, *Von der Reichstagswahl bis zur Reichspräsidentenwahl, Oktober 1930-März 1932*, part 1, *Oktober 1930-Juni 1931*, der. Constantin Goschler, Münih 1994.

—, *Reden und Proklamationen, 1932-1945: Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen*, der. Max Domarus, 4 cilt, Münih, 1965.

—, *Hitler: Speeches and Proclamations, 1932-1945*, der. Max Domarus, cilt 2, *The Chronicle of a Dictatorship, 1935-1938*, Wauconda, Ill., 1992.

—, *Sämtliche Aufzeichnungen 1905-1924*, der. Eberhard Jäckel ve Axel Kuhn, Stuttgart, 1980.

Jung, Carl G., "Civilization in Transition", *Collected Works*, cilt 10, New York, 1964.

Klepper, Jochen, *Unter dem Schatten deiner Flügel: Aus den Tagebüchern der Jahre 1932-1942*, Stuttgart, 1983.

Klemperer, Victor, *Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten: Tagebücher 1933-1945*, 2 cilt, Berlin, 1995.

Leibbrandt, Georg,e "Juden über das Judentum", *Nationalsozialistische Monatshefte* 94, 95, Ocak-Şubat 1938.

Lösener, Bernahrd ve Knost, Friedrich U., *Die Nürnberger Gesetze*, Berlin, 1936.

Mann, Klaus, *The Turning Point: Thirty-five Years in This Century*, 1942; New York, 1975.

—, *Mephisto*, 1936; New York, 1977.

Mann, Thomas, *The Letters of Thomas Mann 1889-1955*, 2 cilt, der. Richard ve Clara Winston, New York, 1975.

—, *Tagebücher 1918-1921*, der. Peter de Mendelssohn, Frankfurt am Main, 1979.

—, *Tagebücher 1933-1934*, der. Peter de Mendelssohn, Frankfurt am Main, 1977.

Mrugowsky, Joachim, "Jüdisches und deutsches Soldatentum: Ein Beitrag zur Rassenseelenforschung", *Nationalsozialistische Monatshefte* 76, Haziran 1936.

Müller, Karl Alexander von, "Zum Geleit", *Historische Zeitschrift* 153, no. 1, 1936.

Nathorff, Hertha, *Das tagebuch der Hertha Nathorff: Berlin-New York: Aufzeichnungen 1933 bis 1945*, der. Wolfgang Benz, Münih, 1987.

Oppenheimer, Franz, *Die Judenstatistik des Preussichen Kriegsministeriums*, Münih, 1922.

Der Parteitag der Ehre: Vom 8 bis 14 September 1936, Münih, 1936.

Der Parteitag der Arbeit vom 6 bis 13 September 1937: Offizieller Bericht über den Verlauf des Reichsparteitages mit sämtlichen Kongressreden, Münih, 1938.

Phelps, Reginald H., "Hitlers 'Grundlegende' Rede über den Antisemitismus", *Viertel jahrshefte für Zeitgeschichte (VfZ) 16*, no. 30, 1968.

Priestly, J. B., "People at Sea. [1937]", *The Plays of J. B. Priestley*, cilt 3, Londra, 1950.

The Protocols and the World revolution including a Translation and Analysis of the "Protocols of the Meetings of the Zionist Men of Wisdom", Boston, 1920.

R———x, E., "Die nichtjüdischen Nichtarier in Deutschland", *C.V. Zeitung* 20, no. 1 (Beiblatt), 16 Mayıs 1935.

Schmitt, Carl, *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*, Hamburg, 1938.

—, "Das Judentum in der Rechtswissenschaft" ("Presentation" and "Concluding Remarks"), *Die deutsche Rechtswissenschaft im Kamfp gegen den Jüdischen Geist*, Berlin, 1937.

Schulthess Europäischer Geschichtskalender, cilt 74, *1933*, der. Ulrich Thuerauf, Münih, 1934.

Seraphim, Peter-Heinz, *Das Judentum im osteuropäischen Raum*, Essen, 1938.

Shirer, William L., *Berlin Diary: The Journal of a Foreign Correspondent 1934-1941*, New York, 1941; New York, 1988.

Stuckart, Wilhelm ve Schiedemair, Rolf, *Rassen- und Erbpflege in der Gesetzgebung des Dritten Reiches*, Leipzig, 1938.

Tharaud, Jérôme ve Tharaud, Jean, *When Israel Is King*, New York, 1924.

Tucholsky, Kurt, *Politische Briefe*, Reinbek, 1969.

—, *Briefe aus dem Schweigen 1932-1935*, Reinbek, 1977.

Wagener, Otto, *Otto Wagener, Hitler aus nächster Nähe: Aufzeichnungen eines Vertrauten 1929-1932*, der. Henry A. Turner, Frankfurt am Main, 1978.

Wagner, Cosima, *Die Tagebücher 1869-1883*, 4 cilt, Münih, 1982.

Wagner, Gerhard, *Reden und Aufrufe*, der. Leonardo Conti, Berlin, 1943.

Wagner, Richard, *Richard Wagner's Prose Works*, 10 cilt, Londra, 1984; New York, 1966.

Wassermann, Jakob, *Jakob Wassermann, Deutscher und Jude: Reden und Schriften 1904-1933*, Heidelberg, 1984.

Webster, Nesta H., *World Revolution: The Plot Against Civilization*, Londra, 1921.

İKİNCİL KAYNAKLAR

Ackermann, Josef, *Heinrich Himmler als Ideologe*, Göttingen, 1970.

Adam, Uwe Dietrich, "An Overall Plan for Anti-Jewish Legislation in the Third Reich?", *Yad Vashem Studies* 11, 1976.

—, *Hochschule und Nationalsozialismus: Die Universität Tübingen im Dritten Reich*, Tübingen, 1977.

—, *Judenpolitik im Dritten Reich*, Düseldorf, 1972.

—, "Wie spontan war der Pogrom?", *Der Judenpogrom 1938: von der "Reichskristallnacht" zum Völkermord*, der. Walter Pehle, Frankfurt am Main, 1987.

Adler, Jacques, *Face à la persécution: Les organisations juives à Paris de 1940 à 1944*, Paris, 1985.

Adler-Rudel, Shalom, *Ostjuden in Deutschland 1880-1940*, Tübingen, 1959.

Alexander, Gabriel, "Die Entwicklung der jüdischen Bevölkerung in Berlin zwischen 1871 und 1945", *Tel Aviver Jahrbuch für Deutsche Geschichte* 20, 1991.

Allen, William Sheridan, *The Nazi Seizure of Power: The Experience of a Single German Town 1930-1935*, Londra, 1965.

Aly, Götz ve Roth, Karl-Heinz, *Die restlose Erfassung: Volkszählen, Identifizieren, Aussondern im Nationalsozialismus*, Berlin, 1984.

Aly, Götz ve Heim, Susanne, *Vordenker der Vernichtung: Auschwitz und die deutschen Pläne für eine neue europäische Ordnung*, Hamburg, 1991.

Andreski, S., "Poland", *European Fascism*, der. S. J. Woolf, Londra, 1968.

Angress, Werner T., "The German Army's 'Judenzählung' of 1916: Genesis-Consequences-Significance", *LBIY* 23, Londra, 1978.

—, "The Impact of the Judenwahlen of 1912 on the Jewish Question: A Synthesis", *LBIY* 28, 1983.

—, "Juden im politischen Leben der Revolutionszeit", *Deutsches Judentum in Krieg und Revolution 1916-1923*, der. Werner E. Mosse, Tübingen, 1971.

—, "Die 'Judenfrage' im Spiegel amtlicher Berichte 1935", *Das Unrechtsregime: Internationale Forschung über den nationalsozialismus*, der. Ursula Büttner, Werner Johe ve Angelika Voss, 2 cilt, Hamburg, 1986.

—, "Revolution und Demokratie: Jüdische Politiker in Berlin 1918/19", *Jüdische Geschichte in Berlin: Essays und Studien*, der. Reinhard Rürup, Berlin, 1995.

Arendt, Hannah, *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1951.

—, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New York, 1963.

Arndt, Ino ve Boberach, Heinz, "Deutsches Reich", *Dimension des Völkermords: Die Zahl der Jüdischen Opfer des Nationalsozialismus*, der. Wolfgang Benz, Münih, 1991.

Aronson, Shlomo, *Reinhard Heydrich und die Frühgeschichte von Gestapo und SD*, Stuttgart, 1971.

Aschheim, Steven E., *Culture and Catastrophe: German and Jewish Confrontations with National Socialism and Other Crises*, New York, 1996.

Baldwin, Peter (der.), *Reworking the Past: Hitler, the Holocaust and the Historians*, Boston, 1990.

Ball-Kaduri, Kurt Jacob, *Das Leben der Juden in Deutschland im Jahre 1933: Ein Zeitbericht*, Frankfurt am Main, 1963.

Bankier, David, "The German Communist Party and nazi Antisemitism, 1933-1938", *LBIY* 32, 1987.

—, *The Germans and the Final Solution: Public Opinion Under Nazism*, Oxford, 1992.

—, "Hitler and the Policy-Making Process on the Jewish Question", *Holocaust and Genocide Studies* 3, no. 1, 1988.

—, "Jewish Society through Nazi Eyes 1933-1936", *Holocaust and Genocide Studies* 6, no. 2, 1991.

Barkai, Avraham, *From Boycott to Annihilation: The Economic Struggle of German Jews 1933-1943*, Hanover, N.H., 1989.

—, "German Interests in the Haavara-Transfer Agreement 1933-1939", *LBIY* 35, Londra, 1990.

Bartov, Omer, *Hitler's Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, New York, 1991.

—, *Murder in our Midst: the Holocaust, Industrial Killing, and Representation*, New York, 1996.

Bauer, Yehuda, *Jews for Sale? Nazi-Jewish Negotiations 1933-1945*, New Haven, 1994.

—, *My Brother's Keeper: A History of the American Joint Distribution Committee 1929-1939*, Philadelphia, 1974.

Bauman, Zygmunt, *Modernity and the Holocaust*, New York, 1989.

Beller, Steven, *Vienna and the Jews 1867-1938: A Cultural History*, Cambridge, İngiltere, 1989.

Ben-Elissar, Eliahu, *La Diplomatie du IIIe. Reich et les Juifs, 1933-1939*, Paris, 1969.

Bennathan, Esra, "Die demographische und wirtschaftliche Struktur der Juden", *Entscheidungsjahr 1932: Zur Judenfrage in der Endphase der Weimarer Republik*, der. Werner E. Mosse, Tübingen, 1965.

Benoist-Méchin, Jacques, *Histoire de l'armée allemande*, 4 cilt, Paris, 1964.

Benz, Wolfgang (ed.), *Das Exil der kleinen Leute: Alltagsferfahrung deutscher Juden in der Emigration*, Münih, 1991.

—, *Die Juden in Deutschland 1933-1945: Leben unter nationalsozialistischer Herrschaft*, Münih, 1988.

Beradt, Charlotte, *Das Dritte Reich des Traums*, Frankfurt am Main, 1981.

Bergen, Doris L., *Twisted Cross: The German Christian Movement in the Third Reich*, Chapel Hill, N.C., 1996.

Berghahn, Volker R., *Modern Germany: Society, Economy and politics in the Twentieth Century*, Cambridge, İngiltere, 1982.

—, *Der Stahlhelm: Bund der Frontsoldaten 1918-1935*, Düsseldorf, 1966.

Berkow, Ira, "An Olympic Invitation That Is Sixty Years Late", *New York Times*, 18 Haziran 1996.

Bernhard, Thomas, *Heldenplatz*, Frankfurt am Main, 1988.

Bernheimer, Otto, "Kunde Göring", *Von Juden in München*, der. Hans Lamm, Münih, 1959.

Bessel, Richard, *Political Violence and the Rise of Nazism: The Storm Troopers in Eastern Germany 1925-1934*, New Haven, 1984.

Betz, Albrecht, "Céline im Dritten Reich", der. Hans Manfred vd., *Entre Locarno et Vichy: les relations culturelles franco-allemandes dans les années1930*, Paris, 1993.

Beyerchen, Alan D., *Scientists Under Hitler: Politics and the Physics Community in the Third Reich*, New Haven, Conn., 1977.

Binion, Rudolph, *Hitler Among the Germans*, New York, 1976.

Birnbaum, Pierre, "Nationalismes: La comparaison France-Allemagne", *La France aux Français: Histoire des haines nationalistes*, Paris, 1993.

—, *Le Peuple et les gros: Histoire d'un mythe*, Paris, 1979.

Blasius, Dirk, "Zwischen Rechtsvertrauen und Rechtszerstörung: Deutsche Juden 1933-1935", *Zerbrochene Geschichte, Leben und Selbstverständnis der Juden in Deutschland*, der. Dirk Blasius ve Dan Diner, Frankfurt am Main, 1991.

—, "Psychiatrischer Alltag im Nationalsozialismus", *Die Reihen fast geschlossen: Beiträge zur Geschichte des Alltags untern nationalsozialismus*, der. Detlev Peukert ve Jürgen Reulecke, Wuppertal, 1981.

Boas, Jacob, "German-Jewish Internal Politics under Hitler 1933-1938", *LBIY* 29, Londra, 1984.

—, "Germany or Diaspora? German Jewry's Shifting Perceptions in the Nazi Era 1933-1938", *LBIY* 27, Londra, 1982.

Bock, Gisela, "Krankenmord, Judenmord und nationalsozialistische Rassenpolitik", *Zivilisation und Barbarei: Die Widersprüchlichen Potentiale der Moderne*, der. Frank Bajohr vd., Hamburg, 1991.

—, *Zwangssterilisation im Nationalsozialismus: Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik*, Opladen, 1986.

Bollmus, Reinhard, *Das Amt Rosenberg und seine Gegner: Zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem*, Stuttgart, 1970.

Botz, Gerhard, *Wohnungspolitik und Judendeportation in Wien, 1938 bis 1945: Zur Funktion des Antisemitismus als Ersatz nationalsozialistischer Sozialpolitik*, Viyana, 1975.

Bracher, Karl-Dietrich vd., *Die nationalsozialistische Machtergreifung*, Köln, 1962.

Braham, Randolph L., *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*, 2 cilt, New York, 1981.

Breitman, Richard, *The Architect of Genocide: Himmler and the Final Solution*, New York, 1991.

Brenner, Michael, *The Renaissance of Jewish Culture in Weimar Germany*, New Haven, Conn., 1996.

Broszat, Martin, *Hitler and the Collapse of Weimar Germany*, New York, 1987.

—, *The Hitler State: The Foundation and Development of the Internal Structure of the Third Reich*, Londra, 1981.

—, "Nationalsozialistische Konzentrationslager 1933-1945", der. Hans Buccheim vd., *Anatomie des SS-Staates*, 2 cilt, Olten, 1965.

—, "A Plea for the Historicization of National Socialism", *Reworking the Past: Hitler, the Holocaust and the Historians*, der. Peter Baldwin, Boston, 1990.

Broszat, Martin; Fröhlich, Elke ve Wiesemann, Falk (der.), *Bayern in der NS-Zeit: Soziale Lage und politisches Verhalten der Bevölkerung im Spiegel vertraulicher Berichte*, Münih, 1977.

Brozta, Martin ve Fröhlich, Elke, *Alltag und Widerstand: Bayern im Nationalsozialismus*, Münih, 1987.

Broszat, Martin ve Friedländer, Saul, "A Controversy about the Historicization of National Socialism", *Reworking the Past: Hitler, the Holocaust and the Historians*, der. Peter Baldwin, Boston, 1990.

Browder, George C., *Foundations of the Nazi Police State: The Formation of Sipo and SD*, Lexington, Ky., 1990.

Browning, Christopher R., *The Final Solution and the German Foreign Office*- New York, 1978.

—, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solutions in Poland*, New York, 1992.

Buccheim, Hans, "Die SS - Das Herrschaftsinstrument", der. Hans Buccheim vd., *Anatomie des SS-Staates*, 2 cilt, Olten, 1965.

Bullock, Alan, *Hitler: A Study in Tyranny*, Londra, 1952.

Burleigh, Michael R., *Germany Turns Eastwards: A Study of Ostforschung in the Third Reich*, Cambridge, İngiltere, 1988.

—, *Death and Deliverance: "Euthanasia" in Germany 1900-1945*, Cambridge, İngiltere, 1994.

Burleigh, Michael (der.), *Confronting the Nazi Past: New Debates on Modern German History*, Londra, 1996.

Burleigh, Michael R. ve Wippermann, Wolfgang, *The Racial State*, Cambridge, İngiltere, 1991.

Burrin, Philippe, *La dérive fasciste: Doriot, Déat, Bergery 1933-1945*, Paris, 1986.

—, *Hitler and the Jews: The Genesis of the Holocaust*, New York, 1994.

Büttner, Ursula, "The Persecution of Christian-Jewish Families in the Third Reich", *LBIY* 34, 1989.

Büttner, Ursula; Johe, Werner ve Voss, Angelika (der.), *Das Unrechtsregime: Internationale Forschung über den Nationalsozialismus*, 2 cilt, Hamburg, 1986.

Caron, Vicki, "Loyalties in Conflict: French Jewry and the Refugee Crisis, 1933-1935", *LBIY* 36, 1991.

—, "Prelude to Vichy: France and the Jewish Refugees in the Era of Appeasement", *Journal of Contemporary History* 20, 1985.

Carsten, F. L., *Faschismus in Österreich: Von Schönerer zu Hitler*, Münih, 1978.

Cecil, Lamar, *Albert Ballin: Business and Politics in Imperial Germany 1888-1918*, Princeton, N.J., 1967.

Chernow, Ron, *The Warburgs: The Tweentieth-Century Odyssey of a Remarkable Jewish Family*, New York, 1993.

Chickering, Roger, *We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the Pan-German League, 1886-1914*, Boston, 1984.

Chronik der Stadt Stuttgart 1933-1945, Stuttgart, 1982.

Clare, George, *Last Waltz in Vienna: The Rise and Destruction of a Family, 1842-1942*, New York, 1981.

Cocks, Geoffrey, *Psychotherapy in the Third Reich: The Göring Institute*, New York, 1985.

Cohn, Norman, *The Pursuit of the Millennium: Revolutionary Messianism in Medieval and Reformation Europe and its Bearing on Modern Totalitarian Movements*- New York, 1961.

—, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, Londra, 1967.

Cohn, Werner, "Bearers of a Common Fate? The 'Non-Aryan' Christian 'Fate-Comrades' of the Paulus-Bund, 1933-1939", *LBIY* 33, Londra, 1988.

Conway, J. S., *The Nazi Persecution of the Churches 1933-1945*, Londra, 1968.

Cramer, Hans Donald, *Das Schicksal der Goslarer Juden 1933-1945*, Goslar, 1986.

Dahm, Volker, "Anfänge und Ideologie der Reichskulturkammer", *VfZ* 34, no. 1, 1986.

Dahms, Hans-Joachim, "Einleitung [Introduction]", *Die Universität Göttingen unter dem Nationalsozialismus. Das verdrängte Kapitel ihrer 250 jährigen Geschichte*, der. Heinrich LBecker, Hans-Joachim Dahms ve Cornelia Wegeler, Münih, 1987.

Dawidowicz, Lucy, *The War Against the Jews 1933-1945*, New York, 1975.

Deak, Istvan, *Weimar Germany's Left-Wing Intellectuals: A Political History of the Weltbühne and Its Circle*, Berkeley, California, 1968.

Deichmann, Ute, *Biologen unter Hitler: Vertreibung, karrieren, Forschung*, Frankfurt am Main, 1992.

Deutscher, Isaac, *The Non-Jewish Jew and Other Essays*, Londra, 1968.

Diamant, Adolf, *Gestapo Frankfurt am Main*, Frankfurt am Main, 1988.

Diner, Dan, "Constitutional Theory and State of Emergency in the Wemiar Republic: The Case of Carl Schmitt", *Tel Aviver Jahrbuch für Deutsche Geschichte* 17, 1988.

—, "Grundbuch des Planeten: Zur Geopolitik Karl Haushofers", *Weltordnungen: Über Geschichte und Wirkung von Recht und Macht*, Frankfurt am Main, 1993.

Dioudonnat, Pierre-Marie, *"Je suis partout 1930-1944": Les Maurrassiens devant la tentation fasciste*, Paris, 1973.

Dippel, John V. H., *Bound Upon a Wheel of Fire: Why So Many German Jews Made the Tragic Decision to Remain in Germany*, New York, 1996.

Dipper, Christoph, "Der deutsche Widerstand und die Juden", *Geschichte und Geseslschaft* 9, 1983.

Donn, Linda, *Freud and Jung: Years of Friendship, Years of Loss*, New York, 1988.

Drobisch, Klaus, "Die Judenreferate des Geheimen Staatspolizeiamtes und des Sicherheitsdienstes der SS 1933 bis 1939", *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 2, 1993.

Drobischus, Klaus vd., *Juden unterm Hakenkreuz: Verfolgung und Ausrottung der deutschen Juden, 1933-1945*, Frankfurt am Main, 1973.

Duroselle, Jean-Baptiste, *La Décadence 1932-1939*, Paris, 1979.

Dunker, Ulrich, *Der Reichsbund jüdischer Frontsoldaten, 1919-1938*, Düsseldorf, 1977.

Duwell, Kurt, "Jewish Cultural Centers in Nazi Germany. Expectations and Accomplishments", *The Jewish Response to German Culture: From the Enlightenment to the Second World Wad*, der. Yehuda Reinharz ve Walter Schatzberg, Hanover, N.H., 1985.

Dwork, Deborah, *Children with a Star: Jewish Youth in Nazi Europe*, New Haven, Conn., 1991.

Edelheim-Mühsam, Margarete T., "Die Haltung der jüdischen Presse gegenüber der nationalsozialistischen Bedrohung", *Deutsches Judentum: Aufstieg und Krise*, der. Robert Weltsch, Stuttgart, 1963.

Esh, Shaul, "Eine neue literarische Quelle Hitlers? Eine methodologische Überlegung", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 15, 1964.

Ettinger, Elzbieta, *Hannah Arendt/Martin Heidegger*, New Haven, Conn., 1995.

Evans, Richard J., *In Hitler's Shadow: West German Historians and the Attempt to Escape from the Nazi Past*, New York, 1989.

Eyck, Erich, *Geschichte der Weimarer Republik*, 2 cilt, Erlenbach, 1962.

Feingold, Henry L., *Bearing Witness: How America and its Jews Responded to the Holocaust*, Syracuse, N.Y., 1995.

Ferk, Gabriele, "Judenverfolgung in Norddeutschland", *Norddeutschland im Nationalsozialismus*, der. Frank Bajohr, Hamburg, 1993.

Fest, Joachim C., *Hitler*, New York, 1974.

Field, Geoffrey G., *Evangelist of Race: The Germanic Vision of Houston Stewart Chamberlain*, New York, 1981.

Fischer, Albert, *Hjalmar Schacht und Deutschlands "Judenfrage": Der "Wirtschaftsdiktator" und die Vertreibung der Juden aus der deutschen Wirtschaft*, Köln, 1995.

Flade, Roland, *Die Würzburger Juden: Ihre Geschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Würzburg, 1987.

Fleming, Gerald, *Hitler and the "Final Solution"*, Berkeley, California, 1984.

Franz-Willing, Georg, *Die Hitlerbewegung*, cilt 1, *Der Ursprung 1919-1922*, Hamburg, 1962.

Freeden, Herbert, "Das Ende der jüdischen Presse in Nazideutschland", *Bulletin des Leo Baeck Instituts* 65, 1983.

Frei, Norbert, *Der Führerstaat: Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945*, Münih, 1987.

—, *Nationalsozialistische Eroberung der Provinzpresse: Gleichschaltung, Selbstanpassung und Resistenz in Bayern*, Stuttgart, 1980.

Friedlander, Henry, *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*, Chapel Hill, N.C., 1995.

Friedländer, Saul, "From Anti-Semitism to Extermination: A Historiographical Study of Nazi Policies Towards the Jews", *Yad Vashem Studies* 16, 1984.

—, "The Demise of the German Mandarins: The German University and the Jews, 1933-1939", *Von der Aufgabe der Freiheit: Politische Verantwortung und Bürgerliche Gesellschaft im 19. und 20. Jahrhundert*, der. Christian Jansen vd., Berlin, 1995.

—, *L'Antisémitisme Nazi: Histoire d'une psychose collective*, Paris, 1971.

—, *History and Psychoanalysis: An Inquiry into the Possibilities and the Limits of Psychohistory*, New York, 1978.

—, *Pius XII und das Dritte Reich: Eine Dokumentation*, Reinbek/Hamburg, 1965.

—, "Political Transformations During the War and Their Effect on the Jewish Question", *Hostages of Modernization: Studies on Modern Anti-Semitism 1870-1933/39*, der. Herbert A. Strauss, 2 cilt, Berlin, 1993.

—, "Some Thoughts on the Historicization of National Socialism", *Reworking the Past: Hitler, the Holocaust and the Historians*, der. Peter Baldwin, Boston, 1990.

Friedländer, Saul (der.), *Probing the Limits of Representation. Nazism and the "Final Solution"*, Cambridge, Mass., 1992.

Frye, Bruce B., "The German Democratic Party and the 'Jewish Problem' in the Weimar Republic", *LBIY* 21, Londra, 1976.

Funkenstein, Amos, "Anti-Jewish Propaganda: Pagan, Christian and Modern", *Jerusalem Quarterly* 19, 1981.

—, "Changes in the Christian anti-Jewish Polemics in the Twelfth Century", *Perceptions of Jewish History*, Berkeley, California, 1993.

Gay, Peter, *Freud: A Life for Our Time*, New York, 1988.

—, *Freud, Jews and Other Germans: Masters and Victims in Modernist Culture*, New York, 1978.

—, *Weimar Culture: The Outsider as Insider*, New York, 1968.

Gehler, Michael, "Murder on Command: The Anti-Jewish Pogrom in Innsbruck, 9-10 November, 1938", *LBIY* 38, 1993.

Geisel, Eike, "Premiere und Pogrom", *Premiere und Pogrom: Der Jüdische Kulturbund 1933-1941*, der. Eike Geisel ve Heinrich M. Broder, Berlin, 1992.

—, "Ein Reich, ein Gherto...", *Premiere und Pogrom: Der Jüdische Kulturbund 1933-1941*, der. Eike Geisel ve Heinrich M. Broder, Berlin, 1992.

Gelber, Yoav, "The Reactions of the Zionist Movement and the Yishuv to the Nazis' Rise to Power", *Yad Vashem Studies* 18, 1987.

—, "The Zionist Leadership's Response to the Nuremberg Laws", *Studies in the Holocaust Period* 6, 1988 (Ibranice).

Gellately, Robert, *The Gestapo and German Society: Enforcing Racial Policy 1933-1945*, Oxford, 1990.

—, "The Gestapo and German Society: Political Denunciations in the Gestapo Case Files", *Journal of Modern History* 60, no. 4, Aralık 1988.

Genschel, Helmut, *Die Verdrängung der Juden aus der Wirtschaft im Dritten Reich*, Göttingen, 1966.

Gerlach, Wolfgang, *Als die Zeugen schwiegen: Bekennende Kirche und die Juden*, Berlin, 1987.

Gilbert, Martin, "British Government policy towards Jewish Refugees (November 1938-September 1939), *Yad Vashem Studies*, cilt 13, 1979.

Giles, Geoffrey J., "Professor und Partei: Der Hamburger Lehrkörper und der Nationalsozialismus", *Hochschulalltag im Dritten Reich: Die Hamburger Universität 1933-1945*, der. Eckart Krause, Ludwig Huber ve Holger Fischer, Berlin, 1991.

—, *Students and National Socialism in Germany*, Princeton, N.J., 1985.

Gilman, Sander L., *The Jew's Body*, New York, 1991.

Goldhagen, Erich, "Weltanschauung und Endlösung: Zum Antisemitismus der nationalsozialistischen Führungsschicht", *VfZ* 24, 1976.

Goldhagen, Daniel Jonah, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, New York, 1996.

Gordon, Sarah, *Hitler, Germans, and the Jewish Question*, Princeton, N.J., 1984.

Gottlieb, Moshe R., *American Anti-Nazi Resistance, 1933-1941: An Historical Analysis*, New York, 1982.

Götz von Olenhusen, Albrecht, "Die 'nichtarischen' Studenten an den deutschen Hochschulen: Zur nationalsozialistischen Rassenpolitik 1933-1945", *VfZ* 14, 1966.

Graml, Hermann, *Anti-Semitism in the Third Reich*, Cambridge, Mass., 1992.

Gruchmann, Lothar, *Justiz im dritten Reich 1933-1940: Anpassung und Unterwerfung in der Ära Gürtner*, Münih, 1988.

—, "Blutschutzgesetz und Justiz: Zur Entstehung und Auswirkung des Nürnberger Gesetzes vom 15. September 1935", *VfZ* 3, 1983.

Gruner, Wolf, "'Lesen brauchen sie nicht zu können.' Die 'Denkschrift über die Behandlung der Juden in der Reichshauptstadt auf allen Gebieten des öffentlichen Lebens' von Mai 1938", *Jahrbuch für Antisemitismusforschung 4*, 1995.

—, "Die Reichshauptstadt und die Verfolgung der Berliner Juden 1933-1945", *Jüdische Geschichte in Berlin: Essays und Studien*, der. Reinhard Rürup, Berlin, 1995.

Grunewald, Max, "The Beginning of the 'Reichsvertretung'", *LBIY* 1, Londra, 1956.

Grüttner, Michael, *Studentenim Dritten Reich*, Paderborn, 1995.

Gutman, Robert W., *Richard Wagner: The Man, His Mind and His Music*, New York, 1968.

Gutteridge, Richard, "German Protestantism and the Jews in the Third Reich", *Judaism and Christianity Under the Impact of National Socialism 1919-1945*, der. Otto Dov Kulka ve Paul R. Mendes-Flohr, Jerusalem, 1987.

—, *Open Thy Mouth for the Dumb! The German Evangelical Church and the Jews 1879-1950*, Oxford, 1976.

Hamburger, Ernest ve Pulzer, Peter, "Jews as Voters in the Weimar Republic", *LBIY* 30, 1985.

Hamilton, Nigel, *The Brothers Mann: The Lives of Heinrich and Thomas Mann, 1871-1950 and 1875-1955*, Londra, 1978.

Hanke, Peter, *Zur Geschichte der Juden in München zwischen 1933 und 1945*, Münih, 1967.

Hass, Gerhart, "Zum Russlandbild der SS", *Das Russlandbild im Dritten Reich*, der. Hans-Erich Volkmann, Köln, 1994.

Hayes, Peter, "Big Business and 'Aryanization' in Germany 1933-1939", *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 3, 1994.

—, *Industry and Ideology: IG Farben in the Nazi Era*, Cambridge, Ingiltere, 1987.

Hayman, Ronald, *Thomas Mann: A Biography*, New York, 1995.

Heck, Alfons, *The Burden of Hitler's Legacy*, Frederick, Colo., 1988.

Heiber, Helmut, *Universität unterm Hakenkreuz*, Part 1, *Der Professor im Dritten Reich: Bilder aus der Akademischen Provinz*, Münih, 1991; Part 2, *Die Kapitulation der Hoben Schulen: Das Jahr 1933 und seine Themen*, Münih, 1992.

—, *Walter Frank und sein Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands*, Stuttgart, 1966.

Heilbron, John L., *The Dilemmas of an Upright Man: Max Planck as Spokesman for German Science*, Berkeley, California, 1986.

Heim, Susanne, "Deutschland muss ihnen ein Land ohne Zukunft sein: die Zwangsemigration der Juden 1933 bis 1938", *Arbeitsmigration und Flucht: Beiträge zur nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik*, der. Eberhard Jungfer vd., cilt 11, Berlin, 1993.

Helmreich, Ernst Christian, *The German Churches under Hitler: Background, Struggle and Epilogue*, Detroit, 1979.

Herbert, Ulrich, *Best. Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft 1903-1989*, Bonn, 1996.

Herf, Jeffrey, *Reactionary Modernism: Technology, Culture and Politics in Weimar and the Third Reich*, Cambridge, Ingiltere, 1984.

Hermand, Jost, "*q'Bürger zweier Welten?' Arnold Zweigs Einstellung zur deutschen Kultur", *Juden als Träger bürgerlicher Kultur in Deutschland*, der. Julius Schoeps, Bonn, 1988.

Heuer, Wolfgang, *Hannah Arendt: Mit Selbetzeugnissen und Bilddokumenten*, Reinbek/Hamburg, 1987.

Hilberg, Raul, *The Destruction of the European Jews*, Şikago, 1961.

—, *Die Vernichtung der europäischen Juden*, 3 cilt, Frankfurt am Main, 1990.

—, *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe 1933-1945*, New York, 1992.

Hoelzel, Alfred, "Thomas Mann's Attitudes toward Jews and Judaism: An Investigation of Biography and Oeuvre", *Studies in Contemporary Jewry* 6, 1990.

Hoffmann, Hilmar, *"Und die Fahne führt uns in die Ewigkeit." Propaganda im Ns-Film*, Frankfurt am Main, 1988.

Hofstadter, Richard, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Şikago, 1979.

Höhne, Heinz, *The Order of the Death's Head: The Story of Hitler's SS*, New York, 1970.

—, *Die Zeit der Illusionen: Hitler und die Anfänge des Dritten Reiches 1933-1936*, Düsseldorf, 1991.

Höllen, Martin, "Episkopat und T'", *Aktion T4 1939-1945: Die "Euthanasie" - Zentrale in der Tiergartenstrasse 4*, der. Götz Aly, Berlin, 1987.

Hollstein, Dorothea, *"Jud Süss" und die Deutschen: Antisemitische Vorurteile im nationalsozialistischen Spielfilm*, Frankfurt am Main, 1971.

Horwitz, Gordon J., *In the Shadow of Deathy: Living Outside the Gates of Mauthausen*, Londra, 1991.

Hoss, Christiane, "Die jüdischen Patienten in rheinischen Anstalten zur Zeit des Nationalsozialismus", *Verlegt nach Unbekannt: Sterilisation und Euthanasie in Galkhausen 1933-1945*, der. Mathias Leipert, Rudolf Styrnal ve Winfried Schwarzer, Köln, 1987.

Hyman, Paula, *From Dreyfus to Vichy: The Remaking of French Jewry, 19067-1939*, New York, 1979.

Jäckel, Eberhard, *Hitler in History*, Hanover, N.H., 1984.

—, *Hitler's Worldview: A Blueprint for Power*, Cambridge, Mass., 1981.

Jacobsen, Hans-Adolf, *Karl Haushofer: Leben und Werke*, 2 cilt, Boppard am Rhein, 1979.

James, Harold, "Die Deutsche Bank und die Diktatur 1933-1945", der. Lothar Gall vd., *Die Deutsche Bank 1870-1995*, Münih, 1995.

Jansen, Christian, *Professoren und Politik: Politisches Denken und Handeln der Heidelberger Hochschullehrer 1914-1935*, Göttingen, 1992.

Jansen, Hans, "Anti-Semitism in the Amiable Guise of Theological Philo-Semitism in Karl Barth's Israel Theology Before and After Auschwitz", *Remembering for the Future: Jews and Christians During and After the Holocaust*, cilt 1, Oxford, 1988.

Jarausch, Konrad H., "Jewish Lawyers in Germany, 1848-1938: The Disintegration of a Profession", *LBIY* 36, 1991.

Jelavich, Peter, *Munich and Theatrical Modernism: Politics, Playwriting and Performance 1890-1914*, Cambridge, Mass., 1985.

Joachimsthaler, Anton, *Korrektur einer Biographie: Adolf Hitler, 1908-1920*, Münih, 1989.

Jochmann, Werner, "Die Ausbreitung des Antisemitismus", *Deutsches Judentum in Krieg und Revolution 1916-1923*, der. Werner E. Mosse, Tübingen, 1971.

Jones, Larry E., *German Liberalism and the Dissolution of the Weimar Party System, 1918-1933*, Chapel Hill, N.C., 1988.

Jungk, Peter Stephan, *Franz Werfel: A Life in Prague, Vienna and Hollywood*, New York, 1990.

Kaplan, Marion, "Sisterhood Under Siege: Feminism and Antisemitism in Germany, 1904-38", *When Biology Became Destiny: Women in Weimar and Nazi Germany*, der. Renate Bridenthal, Atina Grossmann ve Marion Kaplan, New York, 1984.

Kater, Michael H., *Different Drummers: Jazz in the Culture of Nazi Germany*, New York, 1992.

—, "Everyday Anti-Semitism im Prewar Nazi Germany: The Popular Bases", *Yad Vashem Studies*, cilt 16, 1984.

—, *The Nazi Party: A Social Profile of Members and Leaders, 1919-1945*, Oxford, 1983.

—, *Studentenschaft und Rechstradikalismus in Deutschland 1918-1933*, Hamburg, 1975.

Katz, Jacob, *Jews and Freemasons in Europe 1723-1939*, Cambridge, Mass., 1970.

—, *Out of the Ghetto: The Social Background of Jewish Emancipation 1770-1870*, New York, 1978.

—, *From Prejudice to Destruction: Anti-Semitism 1700-1933*, Cambridge, Mass., 1980.

Katz, Shlomo Z., "Public Opinion in Western Europe and the Evian Conference of July 1938", *Yad Vashem Studies*, cilt 9, 1973.

Katzburg, Nathaniel, *Hungary and the Jews: Policy and legislation*, Ramat-Gan, Israil, 1981.

Keller, Stefan, *Grüningers Fall: Geschichten von Flucht und Hilfe*, Zürih, 1993.

Kershaw, Ian, *The "Hitler Myth": Image and Reality in the Third Reich*, Oxford, 1987.

—, *Hitler*, Londra, 1991.

—, *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*, Londra, 1993.

—, "The Persecution of the Jews and German Popular Opinion in the Third Reich", *LBIY* 26, 1981.

—, "The Persecution of the Jews and German Popular Opinion in the Third Reich", *LBIY* 26, 1981.

—, "'Working Toward the Führer': Reflections on the Nature of the Hitler Dictatorship", *Contemporary European History* 2, no. 2, 1993.

Klee, Ernst, *"Euthanasie" im NS-Staat: Die "Vernichtung lebensunwerten Lebens"*, Frankfurt am Main, 1985.

—, *"Die SA Jesu Christi": Die Kirche im Banne Hitlers*, Frankfurt am Main, 1989.

Knipping, Ulrich, *Die Geschichte der Juden in Dortmunt während der Zeit des Dritten Reiches*, Dortmund, 1977.

Knütter, Hans-Helmuth, *Die Juden und die Deutsche Linke in der Weimarer Republik, 1918-1933*, Düsseldorf, 1971.

Koehl, Robert L., *The Black Corps: The Structure and Power Struggles of the Nazi S.S.*, Madison, Wis., 1983.

Koonz, Claudia, *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics*, New York, 1987.

Korzec, Pawel, *Juifs en Pologne: La Question juive pendant l'entre-deux guerres*, Paris, 1980.

Kranzler, David, "The Jewish Refugee Community of Shanghai, 1938-1945", *Wiener Library Bulletin* 36, 1972-73.

Krausnick, Helmut, "Judenverfolgung", *Anatomie des SS-Staates*, der. Hans Buccheim vd., 2 cilt, Münih, 1967.

Krüger, Arndt, *Die Olympischen Spiele 1936 und die Weltmeinung*, Berlin, 1972.

Kudlien, Fridolf, *Ärzte im Nationalsozialismus*, Köln, 1985.

Kulka, Otto Dov, "Public Opinion in Nazi Germany and the 'Jewish Question'", *Jerusalem Quarterly* 25, Sonbahar 1982.

—, "Die Nürnberger Rassengesetze und die deutsche Bevölkerung im Lichte geheimer NS Lage- und Stimmungsberichte", *VfZ* 4, 1984.

Kwiet, Konrad, "Forced Labor of German Jews in Nazi Germany", *LBIY* 36, 1991.

Kwiet, Konrad ve Eschwege, Helmut, *Selbstbehauptung und Widerstand: Deutsche Juden im Kampf um Existenz und Menschenwürde 1933-1945*, Hamburg, 1984.

Laak-Michael, Ursula, *Albrecht Haushofer und der Nationalsozialismus*, Stuttgart, 1974.

LaCapra, Dominick, *Representing the Holocaust: History, Theory, Trauma*, Ithaca, N.Y., 1994.

Lacouture, Jean, *Léon Blum*, Paris, 1977.

Lamberti, Marjorie, *Jewish Activism in Imperial Germany: The Struggle for Civil Equality*, New Haven, Conn., 1978.

Lang, Jochen von (der.), *Eichmann Interrogated: Transcripts from the Archives of the Israeli Police*, New York, 1983.

Langer, Walter C., *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report*, New York, 1972.

Lauber, Heinz, *Judenpogrom "Reichskristallnacht": November 1938 in Grossdeutschland*, Gerlingen, 1981.

Laval, Michel, *Brasillach ou la trahison du clerc*, Paris, 1992.

Lemmons, Russel, *Goebbels and "Der Angriff"*, Lexington, Ky., 1994.

Lenger, Friedrich, *Werner Sombart 1863-1941: Eine Biographie*, Münih, 1994.

Levi, Erik, *Music in the Third Reich*, New York, 1994.

—, "Music and national Socialism: The Politicisation of Criticism and Performance", *The Nazification of Art: Art, Design, Music, Architecture and Film in the Third Reich*, der. Brandon Taylor ve Wilfried van der Will, Winchester, İngiltere, 1990.

Levy, Richard S. (çev. ve der.), Giriş: Binjamin W. Segel, *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*, Lincoln, Nebr., 1995.

Lewy, Guenter, *The Catholic Church and Nazi Germany*, New York, 1964.

Lill, Rudolf ve Kissener, Michael (der.), *20 Juli 1944 in Baden und Württemberg*, Constance, 1994.

Lipstadt, Deborah E., *Beyond Belief: The American Press and the Coming of the Holocaust 1933-1945*, New York, 1986.

Loewenberg, Peter, "The Kristallnacht as a Public Degradation Ritual", *LBIY* 32, 1987.

Loewenstein, Kurt, "Die innere jüdische Reaktion auf die Krise der deutschen Demokratie", *Entscheidungsjahr 1932: Zur Judenfrage in der Endphase der Weimarer Republik*, der. Werner E. Mosse, Tübingen, 1965.

Lohalm, Uwe, *Völkischer Radikalismus: Die Geschichte des deutsch-völkischen Schutz- und Trutz-Bund 1919-1923*, Hamburg, 1970.

Longerich, Peter, *Hitlers Stellvertreter: Führung der Partei und Kontrolle des Staatsapparates durch den Stab Hess und die Partei-Kanzlei Bormann*, Münih, 1992.

Lookstein, Haskel, *Were We Our Brothers' Keepers? The Public Response of American Jews to the Holocaust, 1938-1944*, New York, 1985.

Lösener, Steven M., "The Struggle for Survival of Rural Jews in Germany 1933-1938: The Case of Bezirksamt Weissenburg, Mittelfranken", *The Jews in Nazi Germany 1933-1943*, der. Arnold Paucker, Tübingen, 1986.

Lowenstein, Steven M., "The Struggle for Survival of Rural Jews in Germany 1933-1938: The Case of Bezirksamt Weissenburg, Mittelfranken", *The Jews in Nazi Germany 1933-1943*, der. Arnold Paucker, Tübingen, 1986.

Ludwig, Carl, *Die Flüchtlingspolitik der Schweiz in den Jahren 1933 bis 1955: Bericht an den Bundesrat zuhanden der Eidenössischen Räte*, Bern, 1957.

Mahler, Raphael, *The Jews of Poland Between the Two World Wars*, Tel Aviv, 1968 (İbranice).

Maier, Charles S., *The Unmasterable Past: History, holocaust, and German National Identity*, Cambridge, Mass., 1988.

Mann, Golo, *Reminiscences and Reflection: A Youth in Germany*, New York, 1990.

Marcus, Joseph, *Social and Political History of the Jews in Poland 1919-1939*, Berlin, 1983.

Margalioth, Abraham, "The Problem of the Rescue of German Jewry during the Years 1933-1939; the Reasons for the Delay in their Emigration from the Third Reich", *Rescue Attempts During the Holocaust*, der. Yisrael Guttman ve Efraim Zuroff, Jerusalem, 1977.

—, *Between Rescue and Annihilation: Studies in the History of German Jewry 1932-1938*, Jerusalem, 1990 (İbranice).

—, "The Reaction of the Jewish Public in Germany to the Nuremberg Laws", *Yad Vashem Studies* 12, 1977.

Marrus, Michael R., "Vichy Before Vichy: Antisemitic Currents in France during the 1930s", *Wiener Library Bulletin* 33, 1980.

—, *The Holocaust in History*, Hanover, N.H., 1987.

—, "The Strange Story of Herschel Grynszpan", *American Scholar* 57, no. 1, Kış 1987-88.

Marrus, Michael R. ve Paxton, Robert O., *Vichy France and the Jews*, New York, 1981.

Maser, Werner, *Adolf Hitler, Legende, Mythos, Wirklichkeit*, Münih, 1971.

Maurer, Trude, *Ostjuden in Deutschland 1918-1933*, Hamburg, 1986.

—, "Abschiebung und Attentat: Die Ausweisung der polnischen Juden und der Vorwand für die 'Kristallnacht'", *Der Judenpogrom 1938: von der "Reichskristallnacht" zum Völkermord*, der. Walter Pehle, Frankfurt am Main, 1987.

—, "Die Juden in der Weimarer Republik", *Zerbrochene Geschichte: Leben und Selbstverständnis der Juden in Deutschland*, der. Dirk Blasius ve Dan Diner, Frankfurt am Main, 1991.

Mayer, Arno J., *Why Did the Heavens Not Darken?: The "Final Solution" in History*, New York, 1988.

McKale, Donald M., "From Weimar to Nazism: Abteilung III of the German Foreign Office and the Support of Antisemitism, 1931-1935", *LBIY* 32, 1987.

Mehrtens, H. ve Richter, S. (der.), *Naturwissenschaft, Technik und Ns-Ideologie*, Frankfurt am Main, 1980.

Meier, Heinrich, *Carl Schmitt, Leo Strauss und "Der Begriff des Politischen": Dialog unter Abwesenden*, Stuttgart, 1988.

Mendelsohn, Ezra, *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*, Bloomington, Ind., 1983.

Mendes-Flohr, Paul R., "Ambivalent Dialogue: Jewish-Christian Theological Encounter in the Weimar Republic", *Judaism and Christianity Under the Impact of National Socialism 1919-1945*, der. Otto Dov Kulka ve Paul R. Mendes-Flohr, Jerusalem, 1987.

Merkl, Peter, *Political Violence Under the Swastika: 581 Early Nazis*, Princeton, N.J., 1975.

Meyer, Michael A., *The Origins of the Modern Jew: Jewish Identity and European Culture in Germany, 1749-1824*, Detroit, 1967.

Michael, Robert, "Theological Myth, German Anti-Semitism and the Holocaust: The Case of Martin Niemöller", *Holocaust and Genocide Studies* 2, 1987.

Michaelis, Meir, *Mussolini and the Jews: German-Italian Relations and the Jewish Question in Italy 1922-1945*, Londra, 1978.

Michel, Bernard, *Banques et banquiers en Autriche au début de XXe Siècle*, Paris, 1976.

Milton, Sybil, "Menschen zwischen Grenzen: Die Polenausweisung 1938", *Menora: Jahrbuch für deutsch-jüdische Geschichte 1990*, 1990.

—, "Vorstufe zur Vernichtung: Die Zigeunerlager nach 1933", *VfZ* 43, no. 1, 1995.

Mommsen, Hans, *Beamtentum im Dritten Reich*, Stuttgart, 1966.

—, "Die Geschichte des Chemnitzer Kanzleigehilfen K.B.", *Die Reihen fast geschlossen: Beiträge zur Geschichte des Alltags unterm Nationalsozialismus*, der. Detlev Peukert ve Jürgen Reulecke, Wuppertal, 1981.

—, "Der Nationalsozialistische Staat und die Judenverfolgung vor 1938", *VfZ* 1, 1962.

—, "The Realization of the Unthinkable", der. Hans Mommsen, *From Weimar to Auschwitz*, Princeton, N.J., 1991.

—, "Reflections on the Position of Hitler and Göring in the Third Reich", *Reevaluating the Third Reich*, der. Thomas Childers ve Jane Caplan, New York, 1993.

Monier, Frédéric, "Les Obsessions d'Henri Béraud", *Vingtème Siècle: Revue d'Histoire*, Ekim-Aralık 1993.

Morse, Arthur, *While Six Million Died: A Chronicle of American Apathy*, New York, 1968.

Moser, Jonny, "Österreich", *Dimension des Völkermords: Die Zahl der Jüdischen Opfer des nationalsozialismus*, der. Wolfgang Benz, Münih, 1991.

Mosse, George L., "die Bildungsbürger verbrennen ihre eigenen Bücher, *"Das war ein Vorspiel nur": Berliner Colloquium zur Literaturpolitik im "Dritten Reich"*, der. Horst Denkler ve Eberhard Lämmert, Berlin, 1985.

—, *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*, New York, 1964.

—, "Die Deutsche Rechte und die Juden", *Entscheidungsjahr 1932: Zur Judenfrage in der Endphase der Weimarer Republik*, der. Werner E. Mosse, Tübingen, 1965.

—, "German Socialists and the Jewish Question in the Weimar Republic", *LBIY* 16, 1971.

—, "The Influence of the Völkisch Idea on German Jewry", *Germans and Jews: The Right, the Left and the Search for a "Third Force" in Pre-Nazi Germany*, New York, 1970.

—, "Jewish Emancipation: Between *Bildung* and Respectability", *The Jewish Response to German Culture: From the Enlightenment to the Second World War*, der. Yehuda Reinharz ve Walter Schatzberg, Hanover, N.H., 1985.

Mosse, Werner E., *Jews in the German Economy: The German-Jewish Economic Elite 1820-1935*, Oxford, 1987.

—, "Die Juden in Wirtschaft und Geseslschaft", *Juden im Wilhelminischen Deutschland 1890-1914*, der. Werner E. Mosse, Tübingen, 1976.

Müller, Ingo, *Hitler's Justice: The Courts of the Third Reich*, Cambridge, Mass., 1991.

Müller, Roland, *Stuttgart zur Zeit der Nationalsozialismus*, Stuttgart, 1988.

Müller-Hill, Benno, *Murderous Science: Elimination by Scientific Selection of Jews, Gypsies and Others, Germany 1933-1945*, Oxford, 1988.

Neliba, Günter, *Wilhelm Frick: Der Legalist des Unrechtsstaates: Eine politische Biographie*, Paderborn, 1992.

Nettl, J. Peter, *Rosa Luxemburg*, 2 cilt, Oxford, 1966.

Nicholas, Lynn H., *The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*, New York, 1994.

Nicosia, Francis R., "Ein nützlicher Feind: Zionismus im nationalsozialistischen Deutschland 1933-1939", *VfZ* 37, no. 3, 1989.

—, "Revisionist Zionism in Germany (II): Georg Kareski and the Staatszionistische Organisation, 1933-1938", *LBIY* 32, Londra, 1987.

—, *The Third Reich and the Palestine Question*, Londra, 1985.

Niederland, Doron, "The Emigration of Jewish Academics and Professionals from Germany in the First Years of Nazi Rule3, *LBIY* 33, 1988.

Niewyk, Donald L., *The Jews in Weimar Germany*, Baton Rouge, La., 1980.

Nipperdey, Thomas, *Deutsche Geschichte 1866-1918*, cilt 2, *Machtstaat vor der Demokratie*, Münih, 1992.

Noakes, Jeremy, "The Development of Nazi Policy Towards the German-Jewish 'Mischlinge' 1933-1945", *LBIY* 34, 1989.

—, "Nazism and Eugenics: The Background to the Nazi Sterilization Law of 14 July 1933", *Ideas into Politics: Aspects of European History 1880-1950*, der. R. J. Bullen, H. Pogge on Strandmann ve A. B. Polonsky, Londra, 1984.

—, "Wohin gehören die 'Judenmischlinge'? Die Enstehung der ersten Durchführungsverordnungen zu den Nürnberger Gesetzen", *Das Unrechtsregime: Internationale Forschung über den Nationalsozialismus*, der. Ursula Büttner, Werner Lohe ve Angelika Voss, 2 cilt, Hamburg, 1986.

Nolte, Ernst, "Eine frühe Quelle zu Hitlers Antisemitismus", *Historische Zeitschrift* 192, 1961.

Norden, Günther van, "Die Barmer Theologische Erklärung und die 'Judenfrage'", *Das Unrechtsregime: Internationale Forschung über den nationalsozialismus*, der. Ursula Büttner, Werner Johe ve Angelika Voss, 2 cilt, Hamburg, 1986.

Obst, Dieter, *"Reichskristallnacht": Ursachen und Verlauf des antisemitischen Pogroms vom November 1938*, Frankfurt am Main, 1991.

—, "Die 'Reichskristallnacht' im Spiegel deutscher Nachkriegsprozessakten und als Gegenstand der Strafverfolgung", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 44, no. 4, 1993.

Oestreich, Carl, "Die letzten Stunden eines Gotteshauses", *Von Juden in München*, der. Hans Lamm, Münih, 1959.

Ofer, Dalia, *Escaping the Holocaust: Illegal Immigration to the Land of Israel 1939-1944*, New York, 1990.

Orlow, Dietrich, *The History of the Nazi Party: 1933-1945*, 2 cilt, Pittsburgh, 1969-1973.

Ott, Hugo, *Laubhüttenfest 1940: Warum Therese Loewy einsam sterben musste*, Freiburg, 1994.

—, *Martin Heidegger: Unterwegs zu seiner Biographie*, Frankfurt am Main, 1988.

Passelecq, Georges ve Suchecky, Bernard, *L'Encyclique Cachée de Pie XI: Une occasion manquée de l'Eglise face à l'antisémitisme*, Paris, 1995.

Pätzold, Kurt, *Faschismus, Rassenwahn, Judenverfolgung: Eine Studie zur politischen Strategie und Taktik des faschistischen deutschen Imperialismus (1933-1945)*, Berlin (Doğu), 1975.

Pauley, Bruce F., *From Prejude to Persecution: A History of Austrian Antisemitism*, Chapel Hill, N.C., 1992.

Pehle, Walter (der.), *Der Judenpogrom 1938: Von der "Reichskristallnacht" zum Völkermord*, Frankfurt am Main, 1988.

Perutz, M. F., "The Cabinet of Dr. Haber", *New York Review of Books*, 20 Haziran 1996.

Peukert, Detlev J. K., *Inside Nazi Germany: Conformity, Opposition and Racism in Everyday Life*, New Haven, Connn., 1987.

—, "The Genesis of the 'Final Solution' from the Spirit of Science", *Reevaluating the Third Reich*, der. Thomas Childers ve Jane Caplan, New York, 1993.

Phelps, Reginald H., "Before Hitler Came: Thule Society and Germanen-orden", *Journal of Modern History* 35, 1963.

Plewnia, Margerete, *Auf dem Weg zu Hitler: Der 'völkische' Publizist Dietrich Eckart*, Bremen, 1970.

Poliakov, Léon, *Histoire de l'Antisémitisme*, cilt 4, *L'Europe Suicidaire 1870-1933*, Paris, 1977.

Pommerin, Reiner, *Sterilisierung der "Rheinlandbastarde": Das Schicksal einer farbigen deutschen Minderheit 1918-1937*, Düsseldorf, 1979.

Prieberg, Fred K., *Musik im NS-Staat*, Frankfurt am Main, 1982.

Proctor, Robert N., *Racial Hygiene: Medicine under the Nazis*, Cambridge, Mass., 1988.

Pulzer, Peter, *The Rise of Political Anti-Semitism in Germany and Austria*, Cambridge, Mass., 1988.

Rathkolb, Oliver, *Führertreau und gottbegnadet: Künstlereliten im Dritten Reich*, Viyana, 1991.

Reichmann, Eva G., "Diskussionen über die Judenfrage 1930-1932", *Entscheidungsjahr 1932: Zur Judenfrage in der Endphase der Weimarer Republik*, der. Werner E. Mosse, Tübingen, 1965.

Reuth, Ralf Georg, *Goebbels*, Münih, 1990.

Richarz, Monika (der.), *Jüdisches Leben in Deutschland: Selbstzeugnisse zur Sozialgeschichte 1918-1945*, Stuttgart, 1982.

Ritchie, J. M., *German Literature Under National Socialism*, Londra, 1983.

Röhm, Eberhard ve Thierfelder, Jörg, *Juden-Christen-Deutsche*, 3 cilt, cilt 1: *1933-1935*, Stuttgart, 1990.

Röhl, John C. G., "Das Beste wäre Gas!", *Die Zeit*, 25 Kasım 1994.

Rose, Paul Lawrence, *Revolutionary Antisemitism in Germany from Kant to Wagner*, Princeton, 1990.

Rose, Paul Lawrence, *Wagner, Race and Revolution*, Londra, 1992.

Rosenkranz, Herbert, "Austrian Jewry: Between Forced Emigration and Deportation", *Patterns of Jewish Leadership in Nazi Europe 1933-1945*, der. Yisrael Guttman ve Cynthia J. Haft, Jerusalem, 1979.

Rosentock, Werner, "Exodus 1933-1939: A Survey of Jewish Emigration from Germany", *LBIY* 1, Londra, 1956.

Rürup, Reinhard, *Emanzipation und Antisemitismus: Studien zur "Judenfrage" der bürgerlichen Geseslschaft*, Göttingen, 1975.

Rüthers, Bernd, *Carl Schmitt im Dritten Reich: Wissenschaft als Zeitgeist-Bestärkung?*, Münih, 1990.

Sabrow, Martin, *Der Rathenaumord: Rekonstruktion einer Verschwörung gegen die Republik von Weimar*, Münih, 1994.

Safranski, Rüdiger, *Ein Meister aus Deutschland: Heidegger und seine Zeit*, Münih, 1994.

Safrian, Hans, *Die Eichmann-Männer*, Viyana, 1993.

Sauder, Gerhard (der.), *Die Bücherverbrennung*, Münih, 1983.

Schäfer, Hans Dieter, "Die nichtfaschistische Literatur der "jüngen Generation" im nationalsozialistischen Deutschland", *Die deutsche Literatur im Dritten Reich*, der. Horst Denkler ve Karl Prumm, Stuttgart, 1976.

Schleunes, Karl·A., *The Twisted Road to Auschwitz: Nazi Policy Toward German Jews 1933-1939*, Urbana, Ill., 1970.

Schmuhl, Hans-Walter, *Rassenhygiene, Nationalsozialismus, Euthanasie*, Göttingen, 1987.

—, "Reformpsychiatrie und Massenmord", *Nationalsozialismus und Modernisierung*, der. Michael Prinz ve Rainer Zitelmann, Darmstadt, 1991.

Schoenberner, Gerhard, *Der gelbe Stern: Die Judenverfolgung in Europa 1933-1945*, Frankfurt am Main, 1982.

Scholder, Klaus, *Die Kirchen und das Dritte Reich*, cilt 1, *Vorgeschichte und Zeit der Illusionen 1918-1934*, Frankfurt am Main, 1977.

—, Judaism and Christianity in the Ideology and Politics of National Socialism", *Judaism and Christianity Under the Impact of National Socialism 1919-1945*, der. Otto Dov Kulka ve Paul R. Mendes-Flohr, Jerusalem, 1987.

Schonauer, Franz, "Zu Hans Dieter Schäfer: Bücherverbrennung, staatsfreie Sphäre und Scheinkultur", der. Horst Denkler ve Eberhard Lämmert, *"Das war ein Vorspiel nur": Berliner Colloquium zur Literaturpolitik im Dritten Reich*, der. Horst Denkler ve Eberhard Lämmert, Berlin, 1985.

Schönwälder, Karen, *Historiker und Politik: Geschichtswissenschaft im Nationalsozialismus*, Frankfurt am Main, 1992.

Schor, Ralph, *L'Antisémitisme en France pendant les années trente*, Brüksel, 1992.

Schorcht, Claudia, *Philosophie an den Bayerischen Universitäten 1933-1945*, Erlangen, 1990.

Schorske, Carl E., *Fin-de-Siècle Vienna: Politics and Culture*, New York, 1980.

Schottländer, Rudolf, "Antisemitische Hochschulpolitik: Zur Lage an der Technischen Hochschule Berlin 1933/34", *Wissenschaft und Geseslschaft: Beiträge zur Geschichte der Technischen Universität Berlin 1879-1979*, der. Reinhard Rürup, 2 cilt, Berlin, 1979.

Schuker, Stephen A., "Origins of the 'Jewish Problem' in the Later Third Republic", *The Jews in Modern France*, der. Frances Malino ve Bernard Wasserstein, Hanover, N.H., 1985.

Schüler, Winfried, *Der Bayreuther Kreis von seiner Entstehung bis zum Ausgang der Wilhelminischen Ära*, Münster, 1971.

Schulin, Ernst, *Walter Rathenau: Repräsentant, Kritiker und Opfer seiner Zeit*, Göttingen, 1979.

Schwabe, Klaus, "Der Weg in die Opposition: Der Historiker Gerhard Ritter und der Freiburger Kreis", *Die Freiburger Universität inder Zeit des Nationalsozialismus*, der. Eckhard John vd., Freiburg, 1991.

Schwabe, Klaus; Reichardt, Rolf ve Hauf, Reinhard (der.), *Gerhard Ritter: Ein politischer Historiker in seinen Briefen*, Boppard am Rhein, 1984.

Segev, Tom, *The Seventh Million: The Israelis and the Holocaust*, New York, 1993.

Seidler, Edward, "Die medizinische Fakultät zwischen 1926 und 1948", *Die Freiburger Universität in der Zeit des nationalsozialismus*, der. Eckhard John vd., Freiburg, 1991.

Senger, Valentin, *No. 12 Kaiserhofstrasse: The Story of an Invisible Jew in Nazi Germany*, New York, 1980.

Sereny, Gitta, *Albert Speer: His Battle with Truth*, New York, 1995.

—, *Into That Darkness: From Mercy Killing to Mass Murder*, New York, 1974.

Sheehan, Thomas, "Heidegger and the Nazis", *New York Review of Books*, 16 Haziran 1988.

Shell, Susan, "Taking Evil Seriously: Schmitt's Concept of the Political and Strauss's True Politics", *Leo Strauss: Political Philosopher and Jewish Thinker*, der. Kenneth L. Deutsch ve Walter Nigorski, Lanham, Md., 1994.

Shirakawa, Sam H., *The Devil's Music Master. The Controversial Life and Career of Wilhelm Furtwängler*, New York, 1992.

Sösemann, Bernd, "Liberaler Journalismus in der politischen Kultur der Weimarer Republik", *Juden als Träger bürgerlicher Kultur in Deutschland*, der. Julius H. Schoeps, Bonn, 1989.

Solmssen, Arthur R. G., *A Princess in Berlin*, Harmondsworth, Ingiltere, 1980.

Sorkin, David, *The Transformation of German Jewry, 1780-1840*, New York, 1987.

Soucy, Robert, *French Fascism: The Second Wave, 1933-1939*, New Haven, Conn., 1995.

Speer, Albert, *Inside the Third Reich*, Londra, 1970.

Spoots, Frederic, *Bayreuth: A History of the Wagner Festival*, New Haven, Conn., 1994.

Steel, Ronald, *Walter Lippmann and the American Century*, Boston, 1980.

Steinberg, Jonathan, *All or Nothing: The Axis and the Holocaust, 1941-43*, Londra, 1990.

Steinberg, Michael P., *The Meaning of the Salzburg Festival: Austria as Theater and Ideology, 1890-1938*, Ithaca, N.Y., 1990.

Steinert, Marlis, *Hitlers Krieg und die Deutschen: Stimmung und Haltung der deutschen Bevölkerung im Zweiten Weltkrieg*, Düsseldorf, 1970.

Steinweis, Alan E., *Art, Ideology and Economics in Nazi Germany: The Reich Chamber of Culture and the Regulation of the Culture Professions in Nazi Germany*, Chapel Hill, N.C., 1988.

Steinweis, Alan E., "Hans Hinkel and German Jewry, 1933-1941", *LBIY* 38, 1993.

Stern, Fritz, *Gold and Iron: Bismarck, Bleichröder and the Building of the German Empire*, New York, 1977.

—, *The Politics of Cultural Despair*, Berkeley, California, 1961.

—, *Dreams and Delusions: The Drama of German History*, New York, 1987.

Stern, J. P., *Hitler, the Fuehrer and the People*, Glasgow, 1975.

Sternhell, Zeev, *Ni droite, ni gauche: L'ideologie fasciste en France*, Paris, 1983.

Stolzenberg, Dietrich, *Fritz Haber: Chemiker, Nobelpreisträger, Deutscher, Jude*, Weinheim, 1994.

Strauss, Herbert A., "Jewish Emigration from Germany: Nazi Policies and Jewish Responses (I)", *LBIY* 25, 1985.

Tal, Uriel, *Christians and Jews in Germany: Religion, Politics and Ideology in the Second Reich, 1870-1914*, Ithaca, N.Y., 1975.

—, "Law and Theology: On the Status of German Jewry at the Outset of the Third Reich", *Political Theology and the Third Reich*, Tel Aviv, 1989 (Ibranice).

—, "On Structures of Political Theology and Myth in Germany Prior to the Holocaust", *The Holocaust as Historical Experience*, der. Yehuda Bauer ve Nathan Rotenstreich, New York, 1981.

Thalmann, Rita, "Du Cercle Sohlberg au Comité France-Allemagne: une évolution ambigüe de la coopération franco-allemande", der. Hans Manfred Bock vd., *Entre Locarno et Vichy: les relations culturelles franco-allemandes dans les années 1930*, Paris, 1993.

Theweleit, Klaus, *Male Fantasies*, 2 cilt, minneapolis, 1987-1989.

Toekes, Rudolph L., *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*, New York, 1967.

Toury, Jacob, *Die politischen Orientierungen der Juden in Deutschland: Von Jena bis Weimar*, Tübingen, 1966.

—, "Ein Auftakt zur Endlösung: Judenaustreibungen über nichtslawische Grenzen, 1933 bis 1939", *Das Unrechtsregime: Internationale Forschung über den Nationalsozialismus*, der. Ursula Büttner, Werner Johe ve Angelika Voss, 2 cilt, Hamburg, 1986.

Tuchel, Johannes ve Schattenfroh, Reinhold, *Zentrale des Terrors: Prinz-Albrecht-Strasse 8: Hauptquartier der Gestapo*, Berlin, 1987.

Vago, Béla, *The Shadow of the Swastika: The Rise of Fascism and Anti-semitism in the Danube Basin, 1936-1939*, Londra, 1975.

Volkov, Shulamith, "Die Verbürgerlichung der Juden in Deutschland als Paradigma", *Jüadisches Leben und Antisemitismus im 19. und 20. Jahrbundert*, Münih, 1990.

Vondung, Klaus, "Der literarische Nationalsozialismus", *Die deutsche Literatur im dritten Reich*, der. Horst Denkler ve Karl Prumm, Stuttgart, 1976.

—, *Magie und Manipulation: Ideologischer Kult und politische Religion des Nationalsozialismus*, Göttingen, 1971.

Waite, Robert G. L., *The Psychopathic God: A Biography of Adolf Hitler*, New York, 1976.

Wasserstein, Bernard, *Britain and the Jews of Europe 1939-1945*, Oxford, 1988.

Weber, Eugen, *Action Française: Royalism and Reaction in Twentieth-Century France*, Stanford, California, 1962.

Weckbecker, Arno, *Die Judenverfolgung in Heidelberg 1933-1945*, Heidelberg, 1985.

Weinberg, David H., *A Community on Trial: The Jews of Paris in the 1930s*, Şikago, 1977.

Weindling, Paul, *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism, 1870-1945*, Cambridge, İngiltere, 1989.

—, "Mustergau Thüringen: Rassenhygiene zwischen Ideologie and Machtpolitik", *Medizin und Gesundheitspolitik in der NS-Zeit*, der. Norbert Frei, Münih, 1991.

Wenire, Marc A., *Richard Wagner and the Anti-Semitic Imagination*, Lincoln, Nebr., 1995.

Weltsch, Robert, "A Goebbels Speech and a Goebbels Letter", *LBIY* 10, 1965.

—, "Vorbemerkung zur zweiten Ausgabe (1959)", der. Siegmund Kaznelson, *Juden im Deutschen Kulturbereich: Ein Sammelwerk*, Berlin, 1962.

Wiesemann, Falk, "Juden auf dem Lande: Die wirtschaftliche Ausgrenzung der jüdischen Viehhändler in Bayern", *Die Reihen fast geschlossen: Beiträge zur Geschichte des Alltags unterm Nationalsozialismus*, der. Detlev Peukert ve Jürgen Reulecke, Wuppertal, 1981.

Wildt, Michael, *Die Judenpolitik des SD 1935 bis 1938*, Münih, 1995.

Winkler, Heinrich-August, *Weimar 1918-1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*, Münih, 1996.

Winter, Jay, *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*, Cambridge, Ingiltere, 1995.

Wippermann, Wolfgang, *Das Leben in Frankfurt zur NS-Zeit*, cilt 1, *Die nationalsozialistische Judenverfolgung*, Frankfurt am Main, 1986.

Wistrich, Robert S., *The Jews of Vienna in the Age of Franz Josef*, Oxford, 1989.

Wyman, David S., *Paper Walls: America and the Refugee Crisis 1938-1941*, New York, 1985.

Yahil, Leni, "Madagascar - Phantom of a Solution for the Jewish Question", *Jews and Non-Jews in Eastern Europe*, der. Bela Vago ve George L. Mosse, New York, 1974.

—, *The Holocaust: The Fate of European Jewry*, New York, 1990.

Yuval, Israel J., "Vengeance and Damnation, Blood and Defamation: From Jewish Marytrdom to Blood Libel Accusations", *Zion* 58, no. 1, 1993 (Ibranice).

Zapf, Lilli, *Die Tübinger Juden: Eine Dokumentation*, Tübingen, 1974.

Zechlin, Egmont, *Die Deutsche Politik und die Juden im Ersten Weltkrieg*, Göttingen, 1969.

Zelinsky, Hartmut, *Richard Wagner: Ein deutsches Thema 1876-1976*, Viyana, 1983.

Zimmermann, Moshe, "Die aussichtslose Republik - Zukunftsperspektiven der deutschen Juden vor 1933", *Menora: Jahrbuch für deutsch-jüdische Geschichte 1990*, Münih, 1990.

Zimmermann, Michael, *Verfolgt, vertrieben, vernichtet: Die nationalsozialistische Vernichtungspolitik gegen Sinti und Roma*, Essen, 1989.

Zitelman, Rainer, *Hitler: Selbstverständniss eines Revolutionärs*, Stuttgart, 1990.

Zuccotti, Susan, *The Italians and the Holocaust: Persecution, Rescue and Survival*, New York, 1987.

PH. D. DISSERTATIONS

Combs, William L., *The Voice of the SS: A History of the SS Journal "Das Schwarze Korps"*, 2 cilt, Ann Arbor, Mich., 1985.

Engelman, Ralph Max, *Dietrich Eckart and the Genesis of Nazism*, Ann Arbor, Mich., 1971.

Maron, Ephraim, "The Press Policy of the Third Reich on the Jewish Question and Its Reflection in the Nazi Press", Tel Aviv University, 1992 (Ibranice).

Ne'eman Arad, Gulie, "American Jewish Leadership and the Nazi Menace", Tel Aviv University, 1994.

Pierson, R. L., *German Jewish Identity in the Weimar Republic*, Ann Arbor, Mich., 1972.

Abel, Leon 189
Abetz, Otto 254
Action Française 242, 252-254
Adenauer, Konrad 214
Albert, Wilhelm 226
Allen, William Sheridan 55
Alman Boks Birliği 53
Alman Demokratik Partisi (DDP) 29, 118, 133, 134
Alman Devlet Partisi 129, 133
Alman Emek Cephesi 33, 44, 322
Alman Halkının Kalıtımsal Gücünün Korunması Yasası 181
Alman Hıristiyan İnanç Hareketi 61, 62
Alman İşçi Partisi 33, 121
Alman Kadın Birlikleri Federasyonu 137
Alman Kanı Ve Onurunu Koruma Yasası 170, 177, 181
Alman Kültürü İçin Savaş Birliği 136
Alman Milli Halk Partisi (DNVP) 32, 45, 46, 51, 132
Alman Okullarının ve Üniversitelerinin Aşırı Kalabalıklaşması Karşıtı Yasa 55
Alman Olmayan Reich Hıristiyanları Birliği 187
Alman Öğrenci Birliği 76
Alman Sanat Tarihi Birliği 282
Alman Üniversite Birliği 75
Alman Yahudileri Milli Temsilciliği 80, 150, 196, 350
Almanya Dairesi [Referat Deutschland] 51, 52, 268
Almanya Yahudileri Milli Birliği 350
Aly, Götz 277
Amerika Yahudi Kongresi 37
Angriff 84, 130, 138, 165, 169
Anschluss 83, 162, 239, 271-273, 275-278, 283, 286, 295, 298
Anti-Semitizm 16, 17, 35, 51-53, 64, 66, 75, 90, 95, 105-108, 110, 111, 113, 114, 120-122, 124, 126, 128-132, 134, 136, 137, 192, 206, 208, 212, 214, 218, 220, 221, 227, 229, 242, 244, 245, 248, 251, 253, 254, 266, 272, 280-282, 325, 330, 331, 346, 357
Appel, Martha 38, 56
Arendt, Hannah 72, 74, 106
Arileştirme 160, 207, 288
Auschwitz 17, 105, 226, 251
Avenarius, Ferdinand 102
Baarova, Lida 304
Bab, Julius 87
Baeck, Leo 11, 80, 85
Baerwald, Leo 67
Baillie, Hugh 171
Ballin, Albert 95, 101
Bang, Paul 43
Bankier, David 191-193
Barkai, Avraham 37, 265, 288
Barmat kardeşler 132
Bauer, Karl 306, 307
Baumgarten, Eduard 73
Bavyera 33, 38, 45, 71, 115, 116, 118, 125, 149, 165, 167, 181, 211, 232, 234, 235, 284, 317
Bavyera Halk Partisi 128
Bayrak Yasası 170, 176
Bayreuth Grubu 111, 113, 136
Beckmann, Anton 231
Behrends, Hermann 226
Being and Time (Heidegger) 73
Belinson, Moshe 85
Benn, Gottfried 25
Béraud, Henri 132
Berger, Richard 307
Bergery, Gaston 243
Berlin Üniversitesi 76, 258-260
Bernanos, Georges 241, 242
Bernhard, Thomas 270
Bernheimer, Otto 263

Berthold, Karl 48, 49, 184, 185, 353, 354
Bertram, Adolf Johannes 60
Best, Werner 294, 296
Bethe, Hans 69
Bethge, Eberhard 64
Bethmann-Hollweg, T.von 99
Bidault, Georges 279
Bilim Dairesi 287
Bismarck, Herbert von 51, 100, 104, 107
Bleichröder, Gerson 100, 104
Bloch, Édouard 121, 252
Blomberg, Werner von 143, 144, 267
Blum, Ferdinand 262, 263
Blum, Léon 249, 252, 253
Blumenfeld, Kurt 36
Bohnen, Michael 163
Bolşevizm 15, 70, 123, 129, 169, 206, 207, 210-215, 219, 245, 248, 258
Bonhoeffer, Dietrich 63, 64
Bonnet, Georges 333, 334, 343
Bormann, Martin 142, 237, 262
Born, Max 68
Börne, Ludwig 112
Bosch, Carl 42
Bouhler, Philipp 239, 363, 364
Boykot Hareketi Merkez Komitesi 40
Böving-Burmeister, Isolina 224
Brack, Viktor 239
Brandt, Karl 238, 239, 363, 364
Brod, Max 333
Brodnitz, Julius 36
Broszat, Martin 15, 140, 141, 235
Buber, Martin 31, 62, 145, 198
Buch, Walter 182, 304
Bülow, Bernhard W. Von 51
Bürckel, Josef 272, 275
Busch, Fritz 24

Céline, Louis-Ferdinand 242, 243
Chamberlain, Houston Stewart 113, 114
Chamberlain, Neville 296, 363
Chaoul, Henri 182
Citron, Otto 186, 187
Cizvitler 61, 108, 282
Class, Heinrich 51, 98
Consistoire 250-252, 334
Conti, Leonardo 46, 57, 364
Coudenhove-Kalergi, Count 78
Courant, Richard 78
CV Zeitung 179, 196

Çalışma kampları 278

Dachau 32, 67, 139, 140, 234, 235, 277, 335
Daluege, Kurt 169, 223
Da Ponte, Lorenzo 162
Darré, Walter 224
Deak, Istvan 134-136
Der Ewige Jude 284
Desbuquois, Gustave 281
Deutsche Allgemeine Zeitung 47, 220, 284
Deutsche Randschau 136
Dibelius, Piskopos Otto 60
Dmowski, Roman 248
Döblin, Alfred 25, 158
Dollfuss, Engelbert 272
Dört Yıllık Plan 206, 208, 210, 267, 278, 348, 357
Drumont, Edouard 241, 242
Dühring, Eugen 111
Dünya Siyonist Örgütü 199, 346
Ebert, Friedrich 132
Eckart, Dietrich 122-124, 212
Ehrlinger, Erich 226, 228
Eichmann, Adolf 226, 228-230, 249, 274-276, 306, 307, 315, 338
Eicke, Theodor 32, 277
Einstein, Albert 26, 27, 222, 365
Eisenach Enstitüsü 359, 360
Eisner, Kurt 116
Elbogen, Ismar 80
Emerson, Sir Herbert 348
Erzberger, Matthias 97
Ettinger, Elzbieta 72
Evanjelik Kilisesi 62, 192
Evian Konferansı 278-280, 347

Fallerslebe,n, Hoffmann von 155
Faulhaber, Cardinal Michael 60, 61, 65, 66, 211, 330
Fechter, Paul 136
Feil, Hanns von 307
Feldtmann, Marga 223
Feuchtwanger, Lion 23, 200
Fiehler, Karl 260
Fischböck, Hans 347
Fischer, Eugen 236
Fischer, Samuel 28, 103
Flandin, Pierre-Etienne 251
Florstedt, Hermann 195, 196
Franck, James 68, 69
Franco, Francisco 206
Frank, Hans 35, 45, 221
Frank, Theodor 41
Frank, Walter 220, 258, 346, 360
Frankfurter, David 209
Frankfurter Volksblatt 260
Frankfurter Zeitung 23, 26, 106, 114, 190, 198
Frankfurt Üniversitesi 74, 139, 184, 360
Fransız-Alman Komitesi 333-335
Frei, Norbert 11, 364
Freiburg Üniversitesi 69, 72, 326, 330
Freisler, Roland 35, 147, 183
Freud, Sigmund 77, 201, 271
Frey, Adolf Heinrich 301
Frick, Wilhelm 34, 43, 44, 51, 146, 147, 163, 167, 168, 174, 223, 255, 256, 257, 259, 291, 302, 321, 322, 357
Friedell, Egon 270
Friedmann, Frieda 31
Fritsch, Werner von 267
Fröhlich, Elke 139
Fromm, Bella 90, 155, 293
Funk, Walter 266
Furtwängler, Wilhelm 283

Gang-Salheimer, Lore 55
Gay, Peter 134
Gayda, Virginio 245
Gayl, Wilhelm Freiherr von 43
Gebsattel, Konstantin von 99
Geffen-Ludomer, Hilma 55
Geist, Raymond 345
Gellately, Robert 190
Gemlich, Adolf 93, 121
Genetik Hastalıklı Çocuk Doğumlarını Engelleme Yasası 56
Gercke, Achim 45, 48
Gerum, Josef 139, 140, 235

Gestapo 64, 80, 81, 86, 139, 148, 153, 156, 160, 164, 166-168, 174, 189, 190, 191, 194, 196, 217, 218, 223, 227, 229, 230, 232, 235, 237, 249, 264, 270, 271, 272, 276, 286, 292, 297, 298, 306, 307, 309, 317-319, 321, 336, 337, 350, 351, 356, 358
Gide, André 243
Globke, Hans 180, 187, 285, 286
Globocnik, Odilo 276
Godesberg Deklarasyonu 359
Goebbels, Joseph 24, 34, 35, 37, 49, 77, 84, 126, 130, 138, 144, 156-160, 163, 165, 171, 174, 175, 191, 196, 205, 209, 210, 212, 214, 283, 284, 292, 293, 294, 302-305, 308, 309, 312, 314-316, 325, 329, 331, 335, 344, 360
Goldschmidt, Jakob 70
Goldstein, Moritz 101, 102, 105

Gödsche, Hermann 119
Göring, Hermann 24, 36, 70, 86, 130, 170, 182, 206, 207, 221, 222, 225, 236, 263, 264, 267, 273, 275, 278, 289, 290, 297, 305, 309, 311, 312-317, 319-324, 343, 344, 347, 351, 357
Göttingen Üniversitesi 44, 68-70, 73, 222
Götz, Curt 159
Gräfe, Gerhard 78
Grau, Wilhelm 219, 220, 258, 360
Graubart, Richard 306, 307
Gröber, Başpiskopos Conrad 60, 61
Gross, Walter 35, 74, 172, 178, 183, 205, 236, 255, 276, 283
Grossman, Walter 283
Grynszpan, Herschel 299, 335
Gundlach, Gustav 281
Günther, Hans 84, 85, 146, 178
Gürtner, Franz 46, 151, 163, 167, 168
Gustloff, Wilhelm 209, 210, 267
Gutteridge, Richard 218
Gründgens, Gustav 24, 25
Grüninger, Paul 336
Gütt, Arthur 57
Güvenlik Polisi [Sipo] 223, 274, 294, 338
Güvenlik Servisi [Sicherheitsdienst] 16, 84, 223, 227

Haavarah Anlaşması 84, 199, 268, 348
Haber, Fritz 70, 72, 158
Hagen, Herbert 226, 274
Hahn, Otto 71, 158
Hanoch, Ilse 230, 231
Hartl, Albert 226, 239, 286
Hasselbacher, Karl 227
Hassell, Ulrich von 311
Hauptmann, Gerhart 103, 135
Haushofer, Albrecht ve Karl 182, 353
Heene, Heinrich 152
Hefelmann, Hans 285
Heidegger, Elfride 72
Heidegger, Martin 71-74, 242
Heidelberg Üniversitesi 70, 71, 74, 76, 287, 325
Heim, Susanne 277
Heisenberg, Werner 222, 223
Heissmeyer, August 155
Helbronner, Jacques 250, 251
Helldorf, Kont Wolf Heinrich 292
Heller, Abraham 219, 258, 259
Henlein, Konrad 228, 286
Hergt, Oskar 132
Hess, Rudolf 40, 142, 214
Hevesy, Georg von 72
Heydrich, Reinhard 16, 84, 156, 164, 168, 169, 182, 194, 214, 222, 223, 226, 227, 229, 230, 239, 249, 272, 275, 292, 294, 298, 306, 307, 308, 313, 315, 318, 322, 337, 345, 346, 351
Heymann, Berthold 54
Hilberg, Raul 80, 289
Hilferding, Rudolf 135
Hilgard, Eduard 313
Himmler, Heinrich 32, 206, 207, 210, 222-225, 233, 234, 273, 276, 277, 286, 298, 305, 306, 318, 324, 325, 345, 346
Hindenburg, Paul von 31, 36, 45, 52, 53, 90, 137, 138, 141
Hinkel, Hans 23, 27, 86, 87, 163, 164
Hintze, Hedwig 218
Hirsch, Caesar 54
Hirsch, Otto 80, 81
Hirschberg, Alfred 81
Historische Zeitschrift (HZ) 218, 219, 258
Hitler, Adolf 13, 15-17, 23, 24, 26, 29-36, 39, 40, 43-47, 49, 52, 53, 55, 61, 64-68, 70, 72, 73, 75, 79-82, 84, 89-93, 96, 114, 119-131, 137, 138, 140-143, 146, 147, 150, 151, 152, 158-161, 163, 165, 167-178, 182-184, 200, 205-221, 232, 235, 236, 238, 239, 243, 252, 255-257, 266, 267, 269, 270, 272, 280, 281, 285, 289-294, 296-298, 302-307, 309-313, 315, 316, 319-324, 326, 328-330, 331, 334-336, 341-348, 353, 354, 356, 363, 364
Hitler Gençliği 150, 165, 293, 354
Hlond, Augustus Kardinal 245, 246
Hofmannsthal, Hugo von 283
Hofstadter, Richard 108
Höhn, Reinhard 221, 226
Holländer, Ludwig 30, 145
Holocaust 13-16
Honecker, Martin 73
Hönigswald, Richard 71
Hossbach, Friedrich 178
Huch, Ricarda 25, 29
Hull, Cordell 89
Humani Generis Unitas 281, 282
Husserl, Edmund 72, 73
Hücum Kıtaları 33
Hükümetler Arası Mülteci Komitesi 279, 320
Hüttemann, Anneliese 225, 226

I. G. Farben 42, 264, 273
Isak, David 151
Israelitisches Familienblatt 29, 46

İbranice 77, 131, 194, 247
İmha kampları 278
İkrar Kilisesi 63, 64, 79, 217, 218, 266, 329, 330, 331, 356

Jäckel, Eberhard 122
Jacoby, Felix 31, 74
Jodl, Alfred 181
Jogiches, Leo 115
Jost, Heinz 226
Jung, Carl Gustav 201
Jüdisches Familienblatt 166
Jüdische Rundschau 45, 77, 155-157, 198, 316
Jüdisches Nachrichtenblatt 316

Kafka, Franz 333
Kaiser Wilhelm Antropoloji, İnsan Genetiği ve Soyarıtımı Enstitüsü 49
Kantorowicz, Ernst 74, 75
Kantorowicz, Hermann 67, 68
Kareski, Georg 81
Karl, Herbert 277
Kater, Michael 75, 160
Katolik Kilisesi 60, 61, 64, 65, 239, 246, 257, 329, 331
Katz, Jacob 107
Katznelson, Berl 85
Keitel, Wilhelm 267
Kempf, Annemarie 329
Kennan, George F. 338
Kerrl, Hanns 45, 147, 183
Kershaw, Ian 142
Kestler, Fritz 326, 327
Kiel Üniversitesi 31, 67, 259
Killy, Leo 49
Kipnis, Alexander 29
Kirk, Alexander 324
Klemperer, Otto 23
Klemperer, Viktor 78, 153, 174, 355, 356
Klepper, Jochen 166, 323
Kokoschka, Oskar 26
Kreisler, Fritz 161
Kriminal polis 223, 233, 318
Kristal Gece kıyımı 35, 91, 182, 267, 289, 302, 316, 329, 332, 334, 343
Krojanker, Gustav 145
Ksinski, Max 153
Kube, Wilhelm 182, 183
Kuhn, Richard 70
Kulka, Otto Dov 192, 193
Kun, Béla 117, 211, 245
Künneth, Walter 64

LaFarge, John 281, 282
Lagarde, Paul de 111, 249
Lambert, Raymond-Raoul 250
Lammers, Hans-Heinrich 43
Landauer, Georg 349, 350
Landsmann, Nathan 229
Lausegger, Gerhard 307
Ledochowski, Wladimir 282
Leewald, Oswald 143
Lehar, Franz 161
Lehmann, Margarete 188
Leiber, Robert 61
Leipzig Üniversitesi 78, 173, 258, 317, 353
Lepecki, Mieczyslaw 249
Levi, Paul 115
Lichtenberg, Bernhard 60, 330
Liebehenschel, Arthur 226
Liebermann, Max 26
Liebknecht, Karl 115
Liepmann, Erich 316
Lippmann, Walter 34
List, Emanuel 29
Lochner, Louis P. 365
Loerke, Oskar 157
Loewenstein, Hugo 143
Lösener, Bernhard 175-177, 179, 184, 362, 363
Löwenherz, Joseph 275
Löwenstein, Leo 30
Löwy, Alfred 72
Ludendorff, Erich 96, 224
Ludwig, Carl 295
Ludwig, Emil 51, 210
Luther, Hans 41
Luxemburg, Rosa 115, 118

Mackensen, August von 45
Madagaskar 249, 316, 334, 343, 348
Mager, Hans Wolfgang 359
Mahraun, Arthur 129, 130
Manoiloff, E. O. 146
Mann, Heinrich 25
Mann, Klaus 24, 82
Mann, Thomas 25, 27, 115, 135, 158, 333
Marcuse, Herbert 220
Marrus, Michael 130, 250
Maurras, Charles 242, 252, 254
Mauthausen 235, 276, 277
Mayer, Joseph 239
Medicus, Franz Albrecht 176
Meinecke, Friedrich 218
Mein Kampf 65, 96, 122-124, 126, 127, 182, 221
Melanchthon, Philipp 359
Melchior, Carl 96
Mennecke, Friedrich 225
Messersmith, George S. 89
Metz, Friedrich 326
Meyerhof, Otto 70
Milch, Erhard 181
Mildenstein, Baron Leopold Itz Edler von 84
Milli Alman Yahudileri Birliği 30, 136
Milli Korunma Ve Mukavemet Federasyonu 97
Mischlinge 144, 168, 172, 176-179, 181, 182, 185-187, 193, 200, 228, 259, 285, 288, 322-324, 353, 354, 360
Mommsen, Hans 16, 50
Mosse, Rudolf 101-103
Moutet, Marius 249
Mrugowsky, Joachim 220
Muchow, Reinhold 35
Mülk Transferi Ofisi 273
Müller, Heinrich 227, 351
Müller, Karl Alexander von 218, 220
Müller, Ludwig 62, 150
Münih Üniversitesi 75, 182
Mussolini, Benito 200, 280, 281, 296
Mutschmann, Martin 174, 267

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi [NSDAP] 33, 120, 128, 149, 151, 159, 161, 169, 308
Naumann, Max 30
Nazi İşyeri Hücreleri Örgütü (NSBO) 35
Nazi Partisi 54, 57, 74, 92, 125, 127, 130, 133, 144, 209, 217
Neurath, Konstantin 36, 51, 175, 267-269
Nicolai, Helmut von 43
Nicosia, Francis 84

Niemöller, Martin 63, 192
Nipperdey, Thomas 105
Nolte, Ernst 123
Nuremberg Duruşmaları 175
Nuremberg Yasaları 51, 144, 171, 172, 174-176, 178-180, 182-184, 186, 187, 190-193, 196, 199, 200, 208, 209, 215, 228, 233, 255, 266, 315, 322, 324, 325, 362

Oberdorfer, Erich Israel 358
Oberländer, Theodor 214
Obermayer, Leopold 139, 140, 234, 235
Oesterreich, Traugott Konstantin 69
Ogilvie-Forbes, Sir Georg 348
Ohlendorf, Otto 226
Olimpiyat Oyunları 143, 149, 167, 208, 209, 231, 234, 261, 364
Orta Sınıf Çalışanları Ve Zanaatkârları birliği 35
Ostjuden 33

Ötanazi 57, 58, 220, 225, 238, 239, 363, 364

Pan-Alman Birliği 51, 98
Papa XI. Pius 281
Papa XII. Pius 61, 254
Papaz Yardımlaşma Birliği 63
Pechel, Rudolf 136
Peel Komisyonu 268, 269
People at Sea 365
Pfundtner, Hans 163, 176, 178, 256
Pieczuch, Konrad 138
Pietrowski, Edmund 42
Piskopos Wilhelm Berning 65, 67, 79, 90
Planck, Max 71, 158
Pohl, Oswald 277
Polkes, Feivel 230
Pollack, Isidor 273
Popitz, Johannes 167, 311
Preussiche Zeitung 76
Priestley, J. B. 365
Propaganda Bakanlığı 23, 24, 49, 81, 88, 143, 144, 212, 292, 304, 314, 316, 322, 353, 360, 361

Raabe, Peter 160
Rachkovsky, Piotr 119
Rafelsberger, Walter 273, 276, 278
Randall, A. W. G. 332
Rapp, Alfred 188, 189
Rassenschande 191, 285
Rath, Ernst vom 235, 267, 299
Rathenau, Walther 96, 97, 118, 119, 135, 158, 253
Reich "Alman Sahneleri" Birliği 246, 247
Reich Alman Yazarlar Birliği 26
Reich Bölge Yöneticisi [Gauleiter] 130, 153, 237, 258, 272, 276, 277
Reich Bölge Valisi [Reichsstatthalter] 153, 174, 267
Reich Ekonomi Yönetimi Kurulu 277
Reich Güvenlik Baş Dairesi (RSHA) 227
Reich Kültür Dairesi 49
Reich Kültür Odası 26, 144, 158, 163
Reich Savaş Gazileri Birliği 30, 37
Reich Yahudi Göçü Merkez Ofisi 275, 337, 338, 351
Reichstag 25, 27, 29, 31, 32, 91, 97, 98, 126, 128, 132, 133, 163, 169, 175, 208, 215, 324, 341, 342, 345
Reinhardt, Max 26, 283
Renteln, Theodor Adrian von 35
Revizyonistler 337
Ribbentrop, Joachim von 254, 297, 298, 312, 333-335, 343, 347, 349
Ritter, Gerhard 73, 330
Ritter, Robert 233, 234
Röhm, Ernst 140, 234
Road into the Open 105
Roosevelt, Franklin D. 208, 278, 332, 344
Rosenberg, Alfred 136, 220, 284
Rosenfeld, Arnold 59
Rosenfelder, Fritz 54
Rothenberg, Franz 273
Rothmund, Heinrich 296
Rothschild Arşivleri 286

Rublee, George 279, 344, 347, 348
Rumbold, Sir Horace 89
Ruppin, Arthur 84, 85, 349
Rust, Bernhard 68, 326
Ruthen, Rudolf aus den 223, 224

SA (Sturmabteilung) 33-35, 59, 137, 138, 140, 165, 166, 234, 235, 238, 272, 273, 284, 290, 293, 301, 306, 309, 310, 318
Salzburg Festivali 283
Sarrault, Albert 206
Schacht, Hjalmar 40, 41, 90, 167, 168, 177, 255, 266, 320, 344, 347
Schiff, Jacob 260, 261
Schillings, Max von 25-27
Schlatter, Adolf 195
Schlegelberger, Franz 45, 46
Schleicher, Hugo 262
Schleicher, Kurt von 137
Schlösser, Rainer 88, 161
Schmitt, Carl 73, 220, 221, 242
Schmitthenner, Paul 325, 326
Schmitz, Oskar A. H. 62
Schnitzler, Arthur 105, 158
Scholder, Klaus 60, 66
Scholem, Gershom 23
Schröder, Kurt 226
Schüler, Winfried 113
Schuschnigg, Kurt von 270, 272
Schwarz, Ernst 42
Schwarze Korps 148, 221-224, 234, 238, 324, 344-346
Schweitzer, Hans 130
Schwörer, Victor 72
SD 16, 153, 160, 162, 167-169, 196, 223, 226-230, 239, 264, 266, 274, 276, 286, 292, 294, 297, 302, 303, 306, 324, 328, 337, 338, 349, 350, 359
Selz, Otto 33
Senger, Valentin 355
Seraphim, Peter-Heinz 215
Sereny, Gitta 329
Serkin, Rudolf 24
Seton-Watson, R. W. 117
Sherill, Charles 209
Shirer, William L. 199

Siedler, Wolf Jobst 329
Simon, Ernst 32, 97, 198
Simon, Hans 329
Simon, Sir John 89
Singer, Kurt 86, 164
Sipo (Güvenlik Polisi) 223, 274, 294, 338
Six, Franz Albert 226, 230, 346
Slawoj-Skladkowski, Felician 248
Solmssen, Georg 50
Sommer, Walther 255
SOPADE raporları 166, 284, 328, 335, 336, 355
Sovyetler Birliği 17, 129, 214, 215, 244, 294, 296, 363
Soyarıtımı 49, 56, 180
Speer, Albert 292, 328, 329, 353, 365
Spinoza, Baruch 73, 287
Spitzemberg, Barones Hildegard von 103
Spotts, Frederic 29
SS 17, 32, 46, 84, 99, 140, 148, 152, 155, 165, 169, 175, 195, 196, 200, 210, 221, 223-226, 228, 230, 231, 233, 234, 238, 274, 277, 286, 287, 293, 298, 302, 306, 307, 309, 345, 346, 351
SS Güvenlik Servisi 16, 223
Stabel, Oskar 76
Stahlecker, Franz 274, 275, 338
Stalin, Joseph 129, 214, 215, 244, 363
Starhemberg, Prens Ernst Rüdiger 272
Steed, Harry Wickham 104
Stern, Fritz 104
Stern, Hermann 59
Stern, Kurt 225, 226
Stern, Susannah 301
Stöcker, Adolf 220
Strasser, Gregor 35
Strauss, Leo 73
Strauss, Richard 24, 87, 135, 159
Stresemann, Gustav 133
Stuckart, Wilhelm 176, 177, 180, 187, 254, 255
Szamuely, Tibor 117

Thannhäuser, Ludwig 143
Thule Topluluğu 116
Times (Londra) 104, 120, 129, 174, 209, 277, 334
Toplum Polisi [Ordnungspolizei] 223
Toscanini, Arturo 24, 283
Tramer, Hans 29
Tübingen Üniversitesi 186, 233
Tuchler, Kurt 84
Tucholsky, Kurt 77, 201, 202

Udet, Ernst 54
Ullstein, Leopold 85
Umfried, Hermann 59, 79

Vallat, Xavier 252
Vatandaşlık Yasası 92, 170, 174, 176, 177, 289, 324
Vatikan 61, 65, 67, 83, 90, 269, 346
Verschuer, Otmar von 49
Vichy hükümeti 250, 335
Viyana 26, 28, 68, 100, 103, 104, 121, 134, 160, 162, 222, 223, 241, 270-277, 286, 289, 291, 297, 298, 302, 306, 315, 338, 350
Völkischer Beobachter 38, 46, 97, 169, 171, 277, 280, 303, 312

Wagener, Otto 35, 130
Wagner, Adolf 167
Wagner, Cosima 114
Wagner, Gerhard 35, 176
Wagner, Richard 87, 111
Wagner, Robert 69
Wagner, Winifred 29
Walter, Bruno 23, 24
Warburg, Max 42, 85, 96, 199
Warburg, Otto 70, 182
Wasserstein, Bernard 338
Wassermann, Jakob 25, 136, 158
Wassermann, Oskar 41, 60
Webster, Nesta 115
Wedekind, Frank 135
Wehrmacht 17, 141, 143, 165, 205, 267, 270, 272, 274, 296, 297, 307, 324, 338, 363
Weimar Cumhuriyeti 75, 114, 118, 131, 134, 137
Weise, Georg 69
Weiss, Bernhard 130
Weissler, Friedrich 218
Weizmann, Chaim 199, 346
Weizsäcker, Ernst von 268, 348
Weltsch, Robert 157
Werfel, Franz 26
Wiedemann, Fritz 142, 171
Wiese, Benno von 74
Willstätter, Richard 75
Wilson, Hugh R. 293
Winter, Karl 287
Wise, Stephen 208, 246
Wisliceny, Dieter 226
Wohlthat, Helmut 348
Wurm, Alois 61
Würzburg 131, 139, 190, 235, 308, 321

Yahudi Alman Yurttaşları Merkez Birliği 30
Yahudi Göçü Merkez Ofisi 275, 337, 338, 351
Yahudi Kadınlar Birliği 137
Yahudi Konseyi 52, 351
Yahudi Savaş Gazileri 37, 45
Yardım ve İnşa Merkez Komitesi 81
Yehova Şahitleri 232
Yiddish 37, 54, 247, 248
Yurtsever Cephesi 272

Zöberlein, Hans 149
Zschintsch, Werner 283, 317
Zweig, Arnold 23, 85, 159, 200-202
Zweig, Stefan 105, 159, 160

"Kusursuz derecede nesnel ve titiz bir çalışma. İnsanların içine düştüğü idraksizliği açıklıyor ama bereket versin, geçiştirmiyor. Şaşırtıcı ve insanı saran, unutulmaz bir kitap".

Marcel Reich-Ranicki

Tarihçi Saul Friedländer'in eseri, Yahudi soykırımı hakkında bir başyapıt olmanın yanında, Nazi ideolojisini ve iktidarını anlamak için anahtar kaynaklardan biridir.

1933-1939 arası dönemi ele alan bu ilk cilt, Nazi Almanyası'nda yaşamını sürdürmeye çalışan Yahudiler etrafındaki çemberin gitgide daralışını anlatıyor. Okura bu daralmayı hissettiren inanılmaz ayrıntılı bir tasvirle, bir korku rejiminin tablosunu çiziyor. Giderek takıntılı hale gelen bir takibat... Kurbanların çaresizliği... Kâh eğlenerek kâh korkarak olup biteni izleyen "seyirci" kitlesi... Kitap, nasyonal sosyalist Yahudi düşmanlığının, o zamana kadarki "geleneksel" anti-semitizmle farkı üzerinde duruyor. Nazi fanatizminin, nasıl bir girdap gibi felaketi derinleştirdiğini gösteriyor bize.

Friedländer, kurbanların korkularına ve çektikleri ezaya da dikkat eden, onları da konuşturan bir tarih yazımı yöntemini benimsemesiyle de dikkat çekiyor.

İletişim